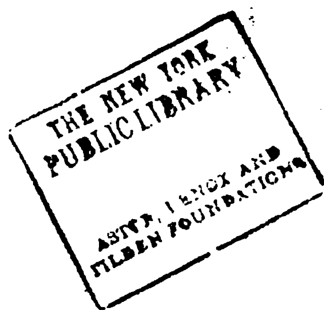

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

Mr. J. P. Arend.

TWEEDE DEEL. EERSTE STUK.

Bl. 165.

Te AMSTERDAM bij

J. F. SCHLEIJER

184[illegible]

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN.

DOOR

J. P. AREND.

TWEEDE DEEL.

VAN HET JAAR 900 TOT 1581 NA CHRISTUS.

EERSTE STUK.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ

J. F. SCHLEIJER,

1841.

ASTOR
JAN
31
1896
NEW YORK

INHOUD.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

JAAR 900—1010.

Nederland *thans onder éénen beheerscher gekomen*, bladz. 5. — Lotharingen *van* Duitschland *gescheiden bij het uitsterven van den Karlovingischen stam*, ald. — *Voortdurend verblijf der Noormannen in* Nederland, bl. 6. — *Hunne vestiging in* Utrecht, ald. — *Verschillende Bisschoppen van dit stift*, bl. 7. — *Onder deze munt vooral* RADBOUD *uit*, ald. — *Nieuwe oneenigheden over het bezit van* Lotharingen *door een verdrag te* Bonn, *tusschen* KAREL *den Eenvoudige en* HENDRIK *den Vogelaar, uit den weg geruimd*, bl. 9. — *Vermoedelijke landverdeeling daarbij*, bl. 10. — *Meerdere ontwikkeling van het leenstelsel; beschouwing van zijn aard en oorsprong*, ald. — *Verschillende soorten van leenen*, bl. 12. — *Verpligtingen der leenmannen*, bl. 13. — *Die der leenheeren*, bl. 14. — *Wijze van het beleenen*, ald. — *Hoe een leenman zijn leen verliezen kon*, bl. 15. — KAREL *de Groote gaf aanleiding tot de erfelijkheid der groote leenen*, ald. — Nederland *als erfelijk leen erkend door* KAREL *den Eenvoudige*, ald. — *Betrekking van dat gewest tot het Duitsche Rijk*, bl. 16. — *Ontstaan van het graafschap* Holland, ald. — *De eerste Graven aldaar*, bl. 18. — DIRK I *met onderscheiden gouwen beleend door Koning* KAREL *den Eenvoudige*, bl. 20. — *Uitgestrektheid van zijn graafschap; stichting van het klooster* Egmond, bl. 22. — *Zijn dood*, bl. 23. — *Zijn zoon* DIRK II *volgt hem op*, ald. — KAREL *de Eenvoudige onttroond en door* RUDOLF *van* Bourgondië *opgevolgd*, ald. — Lotharingen *tusschen dezen en den Koning van* Duitschland *verdeeld*, ald. — *Invallen der Hunnen*, bl. 23. — *Wapenstilstand met hen gesloten*, bl. 24. — *Oorsprong der steekspelen, en, zoo men wil, der schutterijën*, ald. — *Dood van den Koning van* Duitschland, ald. — *Hij wordt door zijn zoon* OTTO I *opgevolgd*, ald. — *Burger-oorlog des Rijks*, ald. — Lotharingen *aan* LODEWIJK *van* Frankrijk *opgedragen, die het spoedig weder verliest*, ald. — HENDRIK *door zijn broeder* OTTO I *tot Hertog van* Lotharingen *verheven*, bl. 25. — *Dit gewest, later onder het bestuur van* BRUNO, *Aartsbisschop van* Keulen *gekomen, wordt in twee deelen gesplitst en onder twee Hertogen verdeeld*, ald. — BRUNO *voert den titel van Aartshertog*, ald. — Frankrijks *Koningen bezitten nog vele goederen aldaar*, bl. 26. — *Graaf* DIRK II *door* LOTHAIR II *van* Frankrijk *met* Wasda *begiftigd, en waaruit dit vermoedelijk bestond*, ald. — *Verdere uitbreiding der bezittingen van* DIRK II, bl. 27. — *Oorsprong der graaflijke domeinen*, bl. 28. — *Van het regt der Hollandsche Graven op* Friesland, ald. — *Onlusten met dit gewest*, ald. — *Dood van* DIRK II, bl. 29. — ARNOUT *zijn zoon, volgt hem op*, ald. — *De West-Friezen weigeren hem hulde*, bl. 30. — *Hij vindt in een veldslag tegen hen, zijn dood*, ald. — DIRK III *volgt hem op*, bl. 31. — *De Friezen door eene keizerlijke vloot tot onderwerping gedwongen*, ald. — *Hervatte strooptogten der Noormannen in* Gelre *en* Utrecht, ald. — *Bisschop* BALDERIK *verdrijft de Noormannen uit* Utrecht *en versterkt het*, bl. 32. — *Hij breidt het gebied en gezag der* Utrechtsche *Kerk uit*,

ald. — *Ontvangt verscheidene voorregten van den Keizer, welke den handel bevorderen*, bl. 33. — *IJver van den Bisschop en bloei van het* Sticht *daardoor*, bl. 35. — *Zijn dood*, ald. — *Onzekerheid omtrent zijnen opvolger*, ald. — ANSFRID *ten bisschopszetel verheven*, bl. 36. — *Zijne hooge afkomst*, ald. — *Redenen waarom hij den geestelijken stand omhelsde*, bl. 37. — *Hij vemeerderde aanzienlijk het* Sticht *door zijne eigene goederen en door giften en voorregten der Keizers*, bl. 38. — *Dood van* ANSFRID, bl. 39. — *Nieuwe invallen der Noormannen*, ald. — *Zij verwoesten* Tiel, ald. — *Hun laatste strooptogt in* Nederland, bl. 40. — *Redenen daarvan*, ald. — *Toestand van* Utrecht, bl. 41. — *Vroegste verdeeling van* Gelderland, bl. 42. — *Legende van den Zwanenridder*, bl. 43. — *Onzekerheid omtrent de vroegste Graven van* Teisterband *en* Hameland, bl. 44. — *Oudste verdeeling van* Friesland, bl. 46. — *Invallen en vestiging der Noormannen aldaar*, bl. 47. — *Invloed daarvan op het karakter der Friezen*, bl. 51. — *Binnenlandsche onlusten in* Friesland, ald. — *De tweede zoon van Graaf* ARNOUT *vlugt naar* Friesland, bl. 52. — *Hij huwt de dochter des Potestaats* LUDIGMAN, ald. — Lotharingen *door burgeroorlogen geteisterd*, bl. 52. — Neder-Lotharingen *door* OTTO II *aan* KAREL *van* Frankrijk *in leen opgedragen*, bl. 53. — LOTHAIR *hierover misnoegd valt in* Lotharingen, ald. — *Tot* Aken *doorgedrongen, moet* OTTO II *voor hem vlugten*, ald. — *Deze valt het volgende jaar in* Frankrijk, bl. 54. — LOTHAIR *staat zijne aanspraken op* Lotharingen *af*, ald. — *Hertog* KAREL *behoudt het bewind en valt in* Frankrijk, ald. — *Hij sterft en wordt door zijn zoon* OTTO *opgevolgd*, ald.

TWEEDE HOOFDSTUK.

JAAR 1010—1085.

Oorlog tusschen Holland *en* Utrecht, bl. 56. — *Wat hiertoe aanleiding gaf*, ald. — *Nederlaag des Bisschops van* Utrecht, bl. 58. — *Hij roept de hulp zijner bondgenooten in*, ald. — *Hertog* GODFRIED *tast* Dordrecht *aan*, bl. 59. — *Lijdt eene zware nederlaag en wordt gevangen genomen*, bl. 60. — *Uiteenloopende berigten omtrent dezen oorlog*, bl. 61. — *Graaf* DIRK III *benoemt zijn broeder* SIGFRIED *tot zijn Landvoogd*, ald. — *Diens krijgslist tegen den Proost* ADELBERT *te* Trier, ald. — *Zijn dood en grafschrift*, bl. 62. — *Graaf* DIRKS *bedrijven na den vrede met* Utrecht, bl. 63. — *Hij onderneemt eene bedevaart naar het H. Graf*, ald. — *Zijn dood en lof*, bl. 64. — DIRK IV *volgt hem op als Graaf van* Holland, ald. — *Zijn broeder* FLORIS *bestiert als Stedehouder* Kennemerland *en* West-Friesland, ald. — *Aard van dit stadhouderschap*, ald. — *Opkomst der twisten met* Vlaanderen, bl. 65. — *Omvang en verdeeling van* Zeeland, ald. — *Aanspraak van* Holland *en* Vlaanderen *daarop*, bl. 66. — *Keizer* HENDRIK III *herstelt den Utrechtschen Bisschop in eene door Graaf* DIRK IV *bezette landstreek*, bl. 67. — *De Graaf verbindt zich met Hertog* GODFRIED *tegen den Keizer*, ald. — Nijmegen *door hem bemagtigd;* Opper-Lotharingen *en* Utrecht *afgestroopt*, bl. 68. — *Paus* LEO IX *verzoent* GODFRIED *met den Keizer*, ald. — *Eene vloot des Keizers neemt* Rijnsburg *en* Vlaardingen *in, doch wordt bij den terugkeer door* DIRK IV *verslagen*, ald. — *Oorzaak van den oorlog der Bisschoppen van* Keulen, Luik, Utrecht *en* Metz *en den Markgraaf van* Brandenburg, *tegen* DIRK IV, bl. 69. — Dordrecht *door hen ingenomen*, ald. — *Graaf* DIRK *herneemt de stad, doch wordt door een vergiftigden pijl gewond en sterft*, ald. — *Zijn broeder* FLORIS I *volgt hem op*, bl. 70. — *Heirvaart tegen hem, ten voordeele van* Utrecht *ondernomen*, ald. — *Krijgslist en volkomene overwinning van* FLORIS I, bl. 71. — *De krijg drie jaren later hervat*, ald. — FLORIS I *na de overwinning op het slagveld verrast en gedood*, ald. — *De Bisschop van* Utrecht *hernieuwt zijne aanspraken op een gedeelte van* Holland, *en wordt hierin door den Keizer bevestigd*, bl. 72. — *Overweging van derzelver gegrondheid*, bl. 73. — ROBERT *de Fries tracht zich van de regering van* Holland *meester te maken*, ald. — *Dit gelukt hem eindelijk door zijn huwelijk met de Gravin-weduwe*, bl. 74. — *Oorlog met* Vlaanderen, bl. 74. — *De oorzaak daarvan*, bl. 75. — GODFRIED *met den bult valt in* Holland *en verslaat*

Robert die het land moet ruimen, ald. — Deze overwint de Franschen bij Cassel, en wordt, door den dood zijns neefs, Graaf van Vlaanderen, ald. — Godfried onderwerpt West-Friesland aan zich, ald. — Oorsprong van Delft, bl. 77. — Dood van Godfried met den bult, ald. — Van Bisschop Willem, bl. 78. — Robert de Fries tracht Holland te heroveren voor zijn behuwdzoon, ald. — Verslaat de vloot des Utrechtschen Bisschops en neemt IJsselmonde, ald. — Wint het gezag in Holland, bl. 79. — Welke regten de Hollandsche Graven op Friesland hadden, ald. — Krijgstogt van Graaf Dirk V tegen de Friezen, bl. 80. — Zijne overwinningen, ald. — Hij wordt door de Friezen als Heer gehuldigd, ald. — Gezag en rijkdommen der Bisschoppen van Utrecht, ald. — Adelbolds heerschzucht en ijver, bl. 81. — Zijne stichtingen, bl. 82. — Zijn dood, ald. — Bernulf door Keizer Koenraad II tot zijn opvolger benoemd, ald. — Zijn vreedzame aard, bl. 83. — Rigt op en hernieuwt onderscheidene geestelijke stichtingen, ald. — Uitbreiding der voorregten en bezittingen van het Sticht, bl. 84. — Drenthe daaraan toegevoegd, bl. 85. — Verdere giften aan hetzelve, bl. 86. — Oorlog met Holland, ald. — Dood van Bernulf, bl. 87. — Krijgszuchtige aard van zijn opvolger Willem, ald. — Diens rampspoedige togt naar het H. Land, ald. — Zijne oneenigheid met den Bisschop van Noyon, bl. 88. — Zijn deel aan de kerkelijke geschillen van dien tijd, ald. — Zijn dood, bl. 89. — Koenraad van Zwaben volgt hem op, bl. 90. — Omhelst mede de partij des Keizers tegen den Paus, ald. — Nieuwe uitbreiding van het Sticht, bl. 91. — Gelre tot graafschap verheven, ald. — Binnenlandsche onlusten, en waaruit deze ontsproten, ald. — Buitensporig gedrag van Adela, bl. 92. — Haar ongelijk huwelijk met Balderick, ald. — Wichman de mededinger harer heerschzucht, bl. 93. — De Utrechtsche Bisschop mengt zich in den strijd, die voor korten tijd door den Keizer gestild wordt, ald. — Beurtelings uitgeborsten en weder gestild, bl. 94. — Snoodheden en moorden door Adela en Balderik bedreven, bl. 95. — Zij verliezen hunne goederen en eindigen hun leven in armoede, bl. 96. — Met hen sterft de grafelijke stam van Hameland uit, bl. 97. — Verdeeling van Gelre, ald. — Eerste Voogden van Gelre, bl. 98. — Otto de eerste Graaf van Gelre, bl. 100. — Vereenigt daarmede het Graafschap Zutphen, ald. — Duisterheid omtrent de afkomst der Graven van Gelre en die van Zutphen, bl. 101. — De eerste bekende Graven van Zutphen, ald. — Dezelfde duisternis heerscht omtrent de Geschiedenis van Friesland en Groningen in dit tijdperk, bl. 102. — Gezag der Bisschoppen van Bremen over die gewesten, ald. — Oudste berigten daarover, bl. 103. — Krijgstogt van Godfried met den bult naar Friesland, ald. — Egbert II van Saksen vereenigt zich met de onderworpene Friezen, bl. 104. — Hij verliest zijne graafschappen, die eerst aan zekeren Othelrik, later, althans gedeeltelijk, aan het Sticht geschonken worden, ald. — Egbert herovert de ontnomen goederen, ald. — Neder-Lotharingen aan Godfried III opgedragen, bl. 105. — Onlusten hierover ontstaan en bevredigd, ald. — Gothilo I volgt Godfried III na zijn dood op, bl. 106. — Zijne oneenigheid met den Keizer, loffelijke regering en dood, ald. — Vreesselijke hongersnood, ald. — Onlusten over de opvolging, bl. 107. — Godfried IV, de oudste zoon van Gothilo, verliest zijn gezag, ald. — Hij voert op nieuw krijg na den dood zijns broeders, ald. — Hij geraakt eindelijk aan het gezag, bl. 108. — Zijn dood, ald. — Na het kinderloos overlijden van zijn opvolger, Godfried met den bult, wordt Neder-Lotharingen door Keizer Hendrik IV aan zijn oudsten zoon Koenraad geschonken.

DERDE HOOFDSTUK.

JAAR 1085—1190.

Dirk V beschenkt de abdij van Egmond, bl. 109. — Hij wordt opgevolgd door zijn zoon Floris II, bl. 110. — Aanzien van het Hollandsche Gravenhuis in dien tijd, ald. — Loffelijke en vreedzame regering van Floris II, ald. — Zijn gedrag ten opzigte van den Abt van St. Truijen en den Fries Galama, bl. 111. — Zijn dood, bl. 112. — Landverhuizing van eenige zijner onderdanen, ald. — Oudste handvesten der Hollandsche Graven, bl. 113. — Betrekking der Hollandsche Graven tot de Keizers, ald. — Dirk VI volgt onder

voogdijschap zijner moeder PETRONELLA, *zijn vader op*, bl. 114. — *Moedige aard dezer vrouw*, ald. — *Oorlog met den Duitschen Keizer, welke eindigt bij de verheffing van haren broeder* LOTHAIR *tot Keizer*, ald. — *Door hem ontwringt zij den Utrechtschen Bisschop de Friesche graafschappen* Oostergo *en* Westergo, ald. — *Hare pogingen om voor haren zoon het gebied over* Vlaanderen *te verwerven, mislukken*, bl. 115. — DIRK VI *begint zijne regering met een gelukkigen togt tegen de Friezen*, ald. — *Zijnen broeder* FLORIS *den Zwarte wordt het gezag door de West-Friezen opgedragen*, bl. 116. — *Hunne strooptogten in* Holland, bl. 117. — *De broedertwist door Keizer* LOTHAIR *bijgelegd*, ald. — *Verdere woelingen van* FLORIS *den Zwarte*, bl. 118. — *Hij wordt in eene hinderlaag gedood, en door Keizer* LOTHAIR *en Graaf* DIRK VI *gewroken*, ald. — *'s Keizers opvolger* KOENRAAD III, *schenkt* Oostergo *en* Westergo *weder aan het* Sticht, bl. 119. — *Het gevolg is een oorlog tusschen* Holland *en* Utrecht, ald. — *Graaf* DIRK VI *slaat het beleg voor* Utrecht, bl. 120. — *Op bedreiging van den banvloek wordt het opgeheven en door den vrede gevolgd*, ald. — *Dood van* PETRONELLA, bl. 121. — *Haar lof*, ald. — DIRK VI *vestigt gewapenderhand* HERMAN *van* Hoorn *op den zetel van* Utrecht, ald. — *Woelingen der West-Friezen*, ald. — *Dood van Graaf* DIRK VI, ald. — *Landverhuizingen onder zijn bewind voorgevallen*, bl. 122. — *Zijn zoon* FLORIS III *volgt hem op*, ald. — *Diens huwelijk met* ADA *van* Schotland, bl. 123. — *Hij begeert van den Utrechtschen Bisschop* Oostergo *en* Westergo, ald. — *Deze en andere oneenigheden met het* Sticht *worden door den Keizer beslecht*, bl. 124. — *Oorlog met* Vlaanderen, bl. 125. — *Onzekere berigten omtrent denzelven*, ald. — *Nederlaag en gevangenneming van* FLORIS III, bl. 126. — *Vernederend vredesverdrag door* FLORIS III *gesloten*, bl. 127. — *Onlusten tusschen de Kennemers en West-Friezen*, ald. — Alkmaar *verbrand*, ald. — *Hevige watervloed*, bl. 128. — *Wordt door een buitengemeen vruchtbaar jaar, en dit door een nieuwen watersnood gevolgd*, bl. 129. — *Hollandsche dijkwerkers naar* Vlaanderen *gezonden*, bl. 130. — *Oorsprong van* Damme, ald. — FLORIS III *trekt naar het H. Land*, bl. 131. — *Hij overlijdt te* Antiochië, bl. 132. — *Zijn lof*, bl. 133. — KOENRAAD, *Bisschop van* Utrecht, *vermoord*, bl. 134. — *De aangroeijende magt van het Domkapittel, door zijn opvolger* BURCHARD *bevorderd*, bl. 135. — GODEBALD *ten Utrechtschen zetel geklommen, herstelt de tucht der geestelijkheid en sticht de abdij te* Oostbroek, ald. — *Kiest de zijde des Pauzen tegen den Keizer*, bl. 136. — *Hij wordt van eene zamenzwering tegen dezen beschuldigd*, bl. 137. — *Sluit een verbond tegen den Keizer*, ald. — *Wordt tot den vrede gedwongen*, bl. 138. — *De Friesche graafschappen aan het* Sticht *ontnomen*, ald. — GODEBALD *eindigt zijn leven in het klooster te* Oostbroek, ald. — *Zijn opvolger* ANDRIES *van* Kuik *tracht even als hij, naar de verbetering van zeden bij de kerkelijken*, ald. — *Bevordert het stichten van kloosters en kerken*, bl. 139. — *Ontvangt de Friesche graafschappen terug*, ald. — *Zijn dood*, bl. 140. — *Zijn opvolger* HERBERT *bedwingt de opgestane Groningers en Drenthenaars*, ald. — *Tweespalt in* Groningen *door hem bedwongen*, ald. — *Op nieuw ontvlamd, doch weder gesmoord*, bl. 141. — Utrecht *door brand geteisterd*, ald. — *Dood van Bisschop* HERBERT, bl. 142. — *Zijn manhaftige aard*, ald. — *Veranderde wijze van verkiezing der Bisschoppen*, ald. — *Gevolgen hiervan*, bl. 143. — *Oneenigheden bij de keuze van zijn opvolger*, ald. — HERMAN *van* Hoorn *gekozen tot misnoegen van velen*, ald. — *Hij wordt de stad* Utrecht *uitgedreven*, bl. 144. — *Graaf* DIRK VI *van* Holland *plaatst hem gewapenderhand in den zetel*, ald. — *Hij wordt door den pauselijken gezant daarin bevestigd, en de Utrechtenaars door den Keizer met eene geldboete gestraft*, ald. — *Burgertwisten onder zijn krachteloos bestuur*, ald. — *Zijn dood*, bl. 145. — *Krachtige regering van zijn opvolger* GODFRIED *van* Rhenen, ald. — *Oneenigheden met de Groningers*, ald. — *Deze met behulp van den Graaf van* Gelre, *belegeren den Bisschop in* Utrecht, bl. 146. — *Graaf* FLORIS III *te zijner hulp geroepen*, ald. — *Afloop van dezen krijg*, ald. — *Geschillen van het* Sticht *met* Holland *over de Friesche graafschappen en den Rijnloop*, bl. 147. — *Met den Heer van* Amstel, ald. — *Verdere woelingen gedurende zijne regering*, bl. 148. — Utrecht *door overstrooming en brand geteisterd*, ald. — *Dood van Bisschop* GODFRIED, bl. 149. — *Aanzien der Utrechtsche hooge geestelijken*, bl. 150. — BOUDEWIJN *van* Benthem *wordt Bisschop*, ald. — *Zijn karakter*, ald. — *Zijn twist over het leenheerschap van* Gelre, bl. 150. — *Door Keizer* FREDERIK I *gestild, doch wordt hervat en op*

nieuw door Keizer HENDRIK VI *beslecht*, bl. 151. — Gelre, Zutphen *en* de Veluwe *onder één Graaf gekomen*, bl. 152. — GERHARD I *Graaf van* Gelre, ald. — *Wordt door* GERHARD II, *en deze door zijn zoon* HENDRIK *opgevolgd*, bl. 153. — *Wijze waarop de Graven van* Gelre, Zutphen *bezaten*, bl. 154. — *Verschillende verrigtingen van Graaf* HENDRIK, ald. — *Zijne maatregelen ter wering van overstroomingen; zijn aanzien en dood*, bl. 155. — OTTO I *volgt hem op in het bewind van* Gelre, Zutphen *en de* Veluwe, bl. 156. — *Gunstbewijzen hem door den Keizer gegeven*, ald. — *Hij volgt dezen naar het H. Land, onderscheidt zich aldaar en komt behouden terug*, bl. 157. — *Der Friezen ijverige deelneming aan de kruistogten*, bl. 158. — *Zij verwisselen gedurig van Heer*, ald. — *Worden eindelijk weder onder den Utrechtschen Bisschop gesteld*, ald. — *Deze zet eenen Stadhouder over hen*, bl. 159. — *Lotgevallen der eerste Friesche kruisvaarders*, ald. — *Aanslag van* HENDRIK *van* Saksen *op* Friesland, bl. 161. — *Hij wordt geslagen en sneuvelt*, ald. — *Nieuwe togt van eenige Friezen naar het H. Land*, bl. 162. — *Tien jaren later herhaald, doch door een ongunstigen uitslag gevolgd*, ald. — *Aangroeijende magt van* Groningen, bl. 163. — *Bisschop* GODEBALD *dwingt de Groningers de versterkingen der stad te slechten*, ald. — *Der Friezen weêrzin in* Hollands *oppergezag*, ald. — *Burgertwisten bij hen heerschende*, bl. 164. — *Dappere tegenweer van eenige Friezen tegen de Obodriten*, bl. 165. — *Heldendaad van Priester* GERLACH, ald. — *Kruisvaart tegen de Slavoniërs aan de* Oostzee, bl. 166. — *De Friezen nemen deel aan de kruisvaart onder* ARNOLD *van* Aerschot, ald. — *Legende omtrent dezen togt*, bl. 167. — *Welvaart van* Friesland, ald. — *Mislukte aanslag van* HENDRIK II *van* Saksen, ald. — *Zware watervloed*, bl. 168. — *Nieuwe onlusten over de Friesche graafschappen*, ald. — *Deze worden door Keizer* FREDERIK I *vereffend*, bl. 169. — *Wat er zij van de vrijheid der Friezen in die tijden*, ald. — *De Friezen verbinden zich met den Graaf van* Oldenburg *tegen* HENDRIK *den Leeuw*, bl. 170. — *Veroveren* Bremen, ald. — *Trekken naar hun land terug*, bl. 171. — Friesland *door Noordsche zeeroovers geteisterd en door de onderlinge twisten der Edelen geschokt*, ald. — *Voornaamste adellijke geslachten in* Friesland, ald. — *De Friezen brengen eene vloot ten kruistogt bijeen*, bl. 173. — *Hunne daden in het* Oosten, ald. — *Lof van* GODFRIED *van* Bouillon, ald. — *Zijne daden*, bl. 174. — *Hij wordt Koning van* Jeruzalem, ald. — *Zijn dood*, ald. — *Zijne staten komen aan het huis van* Limburg, bl. 175. — HENDRIK *van* Limburg *trekt partij voor den Keizer tegen diens zoon*, ald. — *Hij wordt van zijne waardigheden ontzet, en* GODFRIED I (VII) *van* Leuven *of* Braband *ontvangt* Neder-Lotharingen *in leen*, ald. — *De naam van* Neder-Lotharingen *gaat thans in dien van* Braband *verloren*, bl. 176. — HENDRIK *van* Limburg *uit de gevangenis ontsnapt, tracht zijne aanspraken op* Lotharingen *te doen gelden, doch wordt door* GODFRIED *geslagen, wien hij zijne regten afstaat*, ald. — GODFRIED *door partij te kiezen voor een der mededingers naar de Duitsche kroon, verliest* Lotharingen, *hetwelk aan* WALERAM, *den zoon van* HENDRIK *van* Limburg, *wordt geschonken*, ald. — *Deze geraakt weldra met* GODFRIED *in oorlog, die geslagen, doch door* KOENRAAD III *bij zijne komst tot den Keizerszetel, in het bezit zijner staten hersteld wordt*, bl. 177. — *Zijn dood en loffelijk karakter*, ald. — *Zijn opvolger* GODFRIED II (VIII) *wordt door den zoon van* WALERAM *aangevallen*, bl. 178. — *Verslaat dezen, doch overlijdt kort daarna en wordt door zijn eenjarig zoontje opgevolgd*, ald. — *Geweldige binnenlandsche krijg, bekend onder den naam van Grimbergschen oorlog*, ald. — *Oorsprong en einde daarvan na achttien jaren strijds*, bl. 179. — *Fiere taal des jongen Hertogs* GODFRIED III (IX), ald. — *Hij geraakt in een oorlog tegen* BOUDEWIJN *van* Namen, *die met afwisselend geluk gevoerd wordt*, ald. — HENDRIK *van* Limburg *zijn bondgenoot, in* Arlon *ingesloten, wordt eindelijk genoodzaakt den vrede te sluiten*, bl. 180. — GODFRIED III (IX) *zet den oorlog voort, die* Braband, Vlaanderen, Henegouwen, Namen *en* Luxemburg *teistert, tot dat eindelijk* BOUDEWIJN *zegepraalt*, ald. — *Hij draagt het bewind op aan zijn zoon* HENDRIK I, ald. — *Oorlog met den Graaf van* Loon *en den Hertog van* Limburg, ald. — *Oorsprong van* 's Hertogenbosch, ald. — *In het vervolg noemen de Hertogen van* Lotharingen *zich Hertogen van* Braband, bl. 181.

VIERDE HOOFDSTUK.

JAAR 1190—1256.

Graaf FLORIS III *van* Holland *in het* Oosten *overleden*, *wordt door zijn zoon* DIRK VII *opgevolgd*, bl. 182. — *Onlusten in* Vlaanderen, ald. — *Graaf* DIRK *tracht hiervan partij te trekken*, *om zich van de leenroerigheid aan* Vlaanderen *te ontslaan*, ald. — *De Keizer bevestigt hem in de tolheffing van* Geervliet, *waaruit waarschijnlijk de daarop volgende oorlog met* Vlaanderen *ontsproot*, bl. 183. — *Oneenigheden tusschen Graaf* DIRK VII *en zijn broeder* WILLEM, ald. — *De laatste zet de West-Friezen tot opstand aan*, bl. 184. — *Graaf* DIRK *trekt naar* Zeeland *tegen de Vlamingen*, *zijne gemalin tegen de West-Friezen*, ald. — *Beide behalen de overwinning*, bl. 185. — WILLEM *verzoent zich met zijn broeder en ontvangt van dezen* Oostergo *en* Westergo *in leen*, ald. — *Voert den titel van Graaf van* Friesland, ald. — *Aanmerkingen over dezen afstand*, bl. 186. — *Nieuwe twisten tusschen de broeders*, bl. 187. — WILLEM, *door Graaf* DIRK VII *gevangen genomen*, *ontsnapt en huwt met de dochter van den Graaf van* Gelre, bl. 188. — *Verzoening tusschen de broeders en* OTTO I *van* Gelre, ald. — *Krijg van dezen laatste met den Bisschop van* Utrecht, bl. 189. — OTTO *van* Gelre *en later Graaf* DIRK VII *worden gevangen genomen*, ald. — *De laatste sluit vrede met den Bisschop*, ald. — *En met diens bondgenoot den Hertog van* Lotharingen, bl. 190. — *Dood van Graaf* DIRK VII, bl. 191. — *Zijn karakter*, ald. — *Zijne bedoeling omtrent de opvolging zijner dochter* ADA, *onder voogdijschap van zijn broeder*, bl. 192. — *Dit strijdt met de verlangens zijner gemalin* ADELHEIDE, *welke uit dien hoofde hare dochter aan den Graaf van* Loon *wil uithuwelijken*, bl. 193. — *Ergelijke spoed waarmede dit huwelijk*, *tot misnoegen van eenige Edelen*, *gesloten wordt*, bl. 194. — WILLEM *begeeft zich in 't geheim naar* Zeeland, *waar hij als Graaf gehuldigd wordt*, bl. 195. — *Een aanslag om het jonge paar op te ligten*, *mislukt*, ald. — ADELHEIDE *vlugt met* VAN LOON, *en* ADA *kiest op den burg te* Leiden *eene schuilplaats*, ald. — ADA *wordt tot de overgave genoodzaakt en naar* Texel, *later naar* Engeland *gevoerd*, bl. 196. — *Haar huwelijk door vele Edelen als geldig beschouwd*, ald. — *De Graaf van* Loon *wordt door den Bisschop van* Utrecht *en verscheidene Edelen*, *als Graaf van* Holland *erkend*, bl. 197. — *Hij brengt een leger tegen* WILLEM *te veld*, ald. — *Deze opent den krijg*, bl. 198. — *De Bisschop dringt tot* Leiden *door*, *en* VAN LOON *valt in* Holland, ald. — WILLEM *wijkt naar* Zeeland, ald. — *Ook hier bestookt*, *ontsnapt hij ter naauwernood*, bl. 199. — *De Zeeuwen verklaren zich weder te zijner gunste*, ald. — VAN LOON *te* Voorschoten *gelegerd*, *ontvangt berigt van den afval der Zeeuwen en den aantogt der Kennemers*, bl. 200. — *Deze laatsten worden door hem verslagen*, ald. — *Bij het naderen van het leger van Graaf* WILLEM, *kiest* VAN LOON *de vlugt en neemt de wijk in* Utrecht, bl. 201. — *Graaf* WILLEM *wordt thans als Graaf van* Holland, *ook door den Duitschen Keizer erkend*, bl. 202. — *De oorlog duurt echter nog voort*, ald. — *Graaf* WILLEM I *sluit een verdrag met den Bisschop van* Utrecht, ald. — *Hij wordt op nieuw in* Zeeland *door den Graaf van* Namen, *den bondgenoot van* VAN LOON, *aangevallen*, *doch koopt van hem den vrede*, bl. 203. — VAN LOON *en Gravin* ADELHEIDE *worden hierdoor genoopt*, *naar het land van* Loon *te keeren*, bl. 204. — VAN LOON *zoekt hulp bij den Hertog van* Lotharingen, ald. — *Wat* WILLEM I *bewogen hebbe tot het nadeelig verdrag*, *later met* VAN LOON *aangegaan*, ald. — *Bepalingen van dit verdrag*, bl. 205. — WILLEM *voldoet niet aan de voorwaarden*, *en wordt in den ban gedaan*, *doch door 's Pausen opvolger daaruit ontslagen*, ald. — ADELHEIDE *roept de hulp des Koninga van* Engeland *in*, bl. 206. — VAN LOON, *die zich te dien einde derwaarts begeeft*, *ontvangt zijne gemalin terug*, ald. — *Hij draagt hare vrije goederen in* Holland, *en zijne eigene leenen den Hertog van* Braband *in leen op*, ald. — WILLEM I *wordt door den Duitschen Keizer* OTTO IV *met al de leenen zijner voorzaten begiftigd*, bl. 207. — *Sluit een verbond met den Koning van* Engeland, *en vereenigt zich*, *uit kracht daarvan*, *met den Graaf van* Vlaanderen *tegen den Koning van* Frankrijk, ald. — *De Graaf van* Vlaanderen *ontvangt de nederlaag en vlugt naar*

Zeeland, ald. — *Doch keert met* WILLEM I, *door de hulp des Keizers, met een talrijk heir weldra terug*, bl. 208. — *Het gebied over* Walcheren *tusschen den Hollandschen en Vlaamschen Graaf verdeeld*, ald. — *De Graaf van* Loon *strijdt voor den Bisschop van* Luik, ald. — *De Franschen uit* Vlaanderen *verdreven*, ald. — WILLEM I *bevordert het huwelijk van den Keizer met de dochter des Hertogs van* Braband, bl. 209. — *Veldslag tegen de Franschen bij* Bouvines, ald. — *De bondgenooten worden geslagen*, bl. 210. — *Een aantal Heeren, waaronder Graaf* WILLEM I, *worden gevangen gemaakt, en later voor groot losgeld geslaakt*, ald. — WILLEM I *verlaat de zijde des Keizers en sluit zich naauwer aan den Hertog van* Braband, ald. — *Nieuwe pogingen van* VAN LOON *bij den Koning van* Engeland *en Keizer* OTTO IV, bl. 211. — *Graaf* WILLEM I *neemt het kruis aan*, ald. — *Dood van den Graaf van* Loon, bl. 212. — *Uiteenloopende gevoelens over zijn karakter*, ald. — *Lotgevallen van* ADA *zijne gemalin en van hare moeder*, ald. — *Krijgsbedrijven van* WILLEM I *op den togt naar* Palestina *in* Portugal, bl. 213. — *Hij wordt Opperbevelhebber der kruisvaarders genoemd*, bl. 215. — *Deze verwerven veel roem bij het beleg van* Damiate, bl. 216. — *De stad wordt eindelijk vermeesterd*, bl. 218. — *Overlevering omtrent dit beleg*, ald. — *Hoe deze waarschijnlijk moet verklaard worden*, bl. 219. — *Aanspraak van* Dokkum *op den roem der verovering van* Damiate, bl. 220. — *Graaf* WILLEMS *terugkeer in* Holland, *zijn huwelijk, dood en karakter*, bl. 221. — FLORIS IV *volgt hem op als Graaf van* Holland, *en zijn tweede zoon* OTTO *als Graaf van* Friesland, ald. — FLORIS *neemt deel in de Geldersche onlusten met* Utrecht, bl. 222. — *Na derzelver vereffening geraakt hij op nieuw met den Utrechtschen Bisschop en daarna met* Vlaanderen *in geschil*, ald. — *De Utrechtsche Bisschop sneuvelt tegen de Drenthenaars*, ald. — *Deze worden door zijn opvolger beteugeld*, bl. 223. — *Kruisvaart tegen de Stadingers*, ald. — *Graaf* FLORIS IV *neemt met eene vloot hieraan deel*, ald. — *Wanhopige verdediging der Stadingers, welke geheel geslagen en verstrooid worden*, ald. — FLORIS *sneuvelt in een steekspel*, bl. 224. — *Voorregten door hem aan de steden geschonken*, bl. 225. — *Hij wordt door zijn onmondigen zoon* WILLEM II *opgevolgd*, ald. — OTTO, *Bisschop van* Utrecht, *tot Voogd benoemd*, ald. — *Hij draagt de voogdijschap aan zijn broeder* WILLEM *over*, bl. 225. — *Vreedzame regering tijdens de onmondigheid van* WILLEM II, ald. — WILLEM *de Voogd overlijdt, en wordt waarschijnlijk door* BOUDEWIJN *van* Benthem *opgevolgd*, ald. — WILLEM II *aanvaardt zelf het bewind*, bl. 227. — *Giftbrief ter gunste der Duitsche Orde, door* WILLEM II *uitgevaardigd*, ald. — *Verschillende keuren en voorregten aan de steden gegeven*, ald. — *Keizer* FREDERIK II *van den Rijkszetel vervallen verklaard, en* HENDRIK *van* Thuringen *tot Roomsch-Koning verheven*, ald. — *Door den zoon van* FREDERIK II *worden de wapens tegen deze verkiezing aangegord*, ald. — HENDRIK *van* Thuringen *verslaat hem, doch overlijdt kort daarna*, ald. — *Verscheidene Vorsten weigeren de aangeboden kroon van* Duitschland, ald. — *Graaf* WILLEM II *tot Roomsch-Koning verkozen*, ald. — *Vele geestelijke en wereldlijke Vorsten kiezen echter de zijde van* FREDERIK II, bl. 229. — WILLEM *te* Woeringen *gehuldigd*, ald. — *Gevaarlijkheid van de hem opgedragen kroon*, bl. 230. — WILLEM *tot Ridder geslagen*, ald. — *Plegtigheden waarmede dat geschiedde*, ald. — *Lof van den Paus aan* WILLEM *gegeven*, bl. 231. — Aken, *de krooningsstad, in handen van* FREDERIK II, bl. 232. — WILLEM *draagt het bestuur van* Holland *aan zijn broeder* FLORIS *op*, ald. — *Geldgebrek van* WILLEM *en de wijze waarop hij daarin heeft voorzien*, ald. — *Vele Bisschoppen kiezen zijne partij*, bl. 233. — *Hij belegert* Aken *en* Keizerswaard, ald. — *Merkwaardige overeenkomst van den Hertog van* Opper-Lotharingen *met den Paus*, ald. — WILLEMS *leger voor* Aken *door Friesche kruisvaarders versterkt*, bl. 234. — *Dappere verdediging van de stad* Aken, ald. — *Zij wordt ingenomen*, bl. 235. — WILLEM *wordt er gekroond*, bl. 236. — *Het beleg van* Keizerswaard *voortgezet*, bl. 237. — KOENRAAD IV *verslagen*, ald. — *Overgave van* Keizerswaard, ald. — *Edelmoedig gedrag van* WILLEM *jegens den slotvoogd*, bl. 238. — *De meeste plaatsen aan den* Rijn *en* Moezel *onderwerpen zich aan hem*, ald. — FREDERIK II *overlijdt en wordt door zijn zoon* KOENRAAD IV *opgevolgd*, ald. — WILLEM *overwint hem bij* Oppenheim, bl. 239. — WILLEM *huwt met de dochter des Hertogs van* Brunswijk, ald. — *Onlusten in het* Sticht *roepen hem derwaarts*, bl. 240. — *Geschillen met* Vlaanderen *en de oorzaak daarvan*, ald. —

Zij worden bijgelegd, bl. 241. — AVENNES *weigert zich daaraan te onderwerpen*, ald. — *Hij vervoegt zich tot* WILLEM, bl. 242. — *Deze geeft hem zijne zuster ten huwelijk*, bl. 243. — MARGARETHA *van* Vlaanderen *vat de wapens tegen* Holland *op*, *en dwingt* FLORIS *den Voogd tot erkenning harer regten op* Zeeland, ald. — *Verdere punten van het toen gesloten verdrag*, *dat door* WILLEM *bevestigd*, *doch de huldiging verschoven wordt*, bl. 243. — WILLEM *stelt eene krijgsmagt ter beschikking van* AVENNES *en handelt tevens geheel oppermagtig in* Zeeland, bl. 244. — *De Pausselijke gezant verhindert nog het uitbreken der oorlogen*, ald. — *Voordeelig verdrag voor* WILLEM II *te* Brussel *gesloten*, bl. 245. — *Onmin tusschen de Gravin van* Vlaanderen *en hare zonen*, ald. — WILLEM, *verklaart als Roomsch-Koning*, MARGARETHA *vervallen van een deel harer landen*, *en draagt die aan* AVENNES *op*, *wien hij ook in het bezit van* Henegouwen *poogt te stellen*, bl. 246. — *Magtig leger door* MARGARETHA *te velde gebragt*, ald. — *Zij vordert dadelijke leenverheffing van* WILLEM, *en verklaart hem*, *op zijne weigering*, *van zijn leen vervallen*, bl. 247. — *Het uitbarsten van den krijg door den Hertog van* Braband *belet*, bl. 248. — MARGARETHA'S *leger doet een inval in* Zeeland, bl. 249. — *Wordt door* FLORIS *verslagen*, bl. 250. — MARGARETHA'S *magt geheel geknot*, bl. 251. — *Hare wraakgierige fierheid*, bl. 252. — *Zij draagt* Henegouwen *aan* KAREL *van* Anjou *op*, ald. — *Koning* WILLEM *verzoekt dezen*, *zich van vijandelijkheden te onthouden*, bl. 253. — *Op diens honend bescheid bepaalt hij hem tijd en plaats tot een veldslag*, *hetgeen door* ANJOU *wordt aangenomen*, ald. — *Bij de nadering van* WILLEM *neemt hij echter de vlugt*, bl. 254. — *Het land komt in handen van* WILLEM, *en* MARGARETHA *wordt tot een vernederenden vrede gedwongen*, ald. — *Keizer* KOENRAAD IV *overleden*, bl. 255. — WILLEM *bijna alom als Roomsch Koning erkend*, *doch zijne Keizerskrooning door den Paus uitgesteld*, ald. — *Nieuwe onlusten met de West-Friezen*, bl. 256. — *Zijne komst en ontmoeting te* Utrecht, bl. 257. — *Hij verklaart die stad den oorlog*, ald. — *Tracht met de West-Friezen in onderhandeling te komen*, bl. 258. — *Deze geweigerd zijnde*, *rukt hij op hen aan*, *doch zakt door het ijs en wordt door de Friezen afgemaakt*, ald. — *Het leger neemt in wanorde de vlugt en het lijk des Konings wordt heimelijk begraven*, bl. 259. — *Karakter van Koning* WILLEM, bl. 261. — *Aanzien van het Grafelijk huis van* Holland, ald. — *Twisten van Bisschop* BOUDEWIJN *met de Drenthenaars*, ald. — *Het slot te* Koeverden *ingenomen*, ald. — *De slotvoogd ontslagen en Graaf* OTTO *van* Benthem *in zijne plaats aangesteld*, bl. 262. — *De eerste pleegt voortdurend vijandelijkheden tegen den Bisschop*, *die op nieuw verwoestend in* Drenthe *valt*, ald. — *Door bemiddeling van den Graaf van* Gelre *worden onderhandelingen geopend*, *die plotseling door den Bisschop worden afgebroken*, ald. — *De vijandelijkheden hervat*, bl. 263. — *De vrede wordt eindelijk gesloten*, ald. — *De Graaf van* Benthem *weet den Bisschop tot nieuwe vijandelijkheden over te halen*, *doch beiden worden geheel geslagen*, ald. — *De Bisschop valt met het overschot zijns heirs in de* Veluwe, *en de Graaf van* Gelre *daarop in 's Bisschops gebied*, ald. — *Eindelijk wordt de vrede tusschen hen gesloten*, ald. — *De Bisschop wendt zich om hulp tegen de Drenthenaars tot den Keizer*, bl. 264. — *Hij overlijdt*, ald. — *Oneenigheden bij de verkiezing van zijn opvolger*, ald. — *Het wereldlijk beheer aan Graaf* DIRK VII *opgedragen*, ald. — *Een oorlog met* Gelre *is hiervan het gevolg*, ald. — *Nederlaag van* OTTO *van* Gelre, ald. — *De Paus benoemt* ARNOLD *van* Isenburg, *en na diens overlijden* DIRK van der Aare *tot Bisschop van* Utrecht, bl. 265. — *Deze trekt in* Friesland *om schatting te heffen*, ald. — WILLEM *van* Holland *hierover verbitterd*, *verrast den Bisschop en voert hem gevankelijk weg*, *die echter door eenige monniken en Friezen verlost wordt*, ald. — WILLEM *weet de Graven van* Holland *en* Gelre *tegen hem op te zetten*, bl. 266. — *Vrede van den Bisschop met* Holland, ald. — *Zijn verder gedrag jegens* WILLEM *van* Friesland, ald. — *Hij verbetert den staat des Bisdoms*, ald. — *Houdt vrede met de Drenthenaars*, ald. — *Zijne verordeningen omtrent de geestelijkheid*, ald. — *Zijn dood*, bl. 268. — *Zijne verdiensten omtrent het* Sticht, ald. — *Tot zijn opvolger wordt* OTTO III *gekozen*, ald. — *Het staatkundig heilzame dezer keuze*, ald. — *De Paus weigert hem*, *wegens zijne prille jeugd*, *de bevestiging*, ald. — *Op een togt naar* Rome *overlijdt hij*, ald. — *Lof hem gegeven*, ald. — OTTO van der Lippe *volgt hem op*, bl. 269. — *Zijn onrustige aard*, ald. —

Hij trekt naar Palestina, *en keert na vijf jaren afzijns terug*, ald. — *Krijg met* Gelre, ald. — *Overwinning des Bisschops te* Herkelo, bl. 270. — *Hij wordt door* OTTO *van* Gelre *en diens bondgenooten verslagen en binnen* Deventer *belegerd*, ald. — *Een wapenstilstand wordt door een vrede gevolgd*, ald. — *Nieuwe onlusten in* Drenthe *en wat daartoe aanleiding gaf*, bl. 271. — *Bisschop* OTTO II *trekt met een aanzienlijk heir tegen dat gewest op*, ald. — *Na vruchtelooze onderhandelingen komt het tot eenen veldslag, in welken de Bisschoppelijken geheel geslagen worden*, bl. 272. — *De Bisschop zelf gevangen genomen, wordt wreedelijk mishandeld en omgebragt*, ald. — WILLIBRAND *van* Paderborn *wordt op aandrang van Graaf* FLORIS IV, *den Graaf van* Gelre *en den Heer van* Amstel, *tot zijn opvolger gekozen*, bl. 273. — Groningen *door de Drenthenaars vruchteloos belegerd*, ald. — *Inval van eenige Stichtsche Edelen in* Drenthe, bl. 274. — *Bisschop* WILLIBRAND *ontslaat de gevangenen van alle verpligtingen jegens de Drenthenaars aangegaan, over welke hij den banvloek uitspreekt en tegen hen een kruistogt predikt*, ald. — *Hij dringt van drie zijden in* Drenthe, *en verslaat de Drenthenaars*, ald. — *Deze onderwerpen zich*, bl. 275. — WILLIBRAND *in* Drenthe *gehuldigd*, ald. — *Op nieuw weet* RUDOLF *het Slot van* Koeverden *te bemagtigen; de Bisschop slaat het beleg er voor, doch moet dit door den invallenden dooi, opbreken*, ald. — *Wordt ten tweedenmale hiertoe genoodzaakt*, bl. 276. — *Aanwas van den moed der oproerlingen; zij trachten echter zich met den Bisschop te verzoenen, en na vele afwisselende onderhandelingen, wordt een wapenstilstand gesloten*, ald. — RUDOLF *van* Koeverden *begeeft zich inmiddels naar den Bisschop, wordt in de gevangenis geworpen en met een zijner vrienden ter dood gebragt*, bl. 277. — *De Bisschop onder verdenking van medepligtigheid hieraan*, ald. — *De Utrechtenaars weigerende aan den oorlog met* Drenthe *deel te nemen, zoekt de Bisschop hulp in* Friesland, ald. — *Verscheidene afdeelingen trekken tegen de Drenthenaars op, doch worden geslagen*, bl. 278. — *De Bisschop behaalt echter daarna eenige voordeelen, en de geschillen worden door scheidslieden beslecht*, ald. — *De Drenthenaars blijven achterlijk in het vervullen der vredesbepalingen, en vatten de wapens weder op*, bl. 279. — *De Bisschop begeeft zich naar* Friesland; *drie legerafdeelingen vallen vandaar in* Drenthe, *de beide eerste rigten weinig uit, doch de derde onder den Bisschop, verovert het stadje* Koeverden, *hetwelk geheel verwoest wordt*, ald. — *De Bisschop is den volgenden dag genoodzaakt af te trekken*, bl. 280. — *Den Groningers treft een even ongunstig lot*, ald. — *Waarschijnlijk heeft de Bisschop zijne aanspraken op* Drenthe *opgegeven*, ald. — *Zijn dood*, bl. 281. — *Zijne verrigtingen*, ald. — OTTO III *van* Holland *tot zijn opvolger benoemd; diens verrigtingen ten beste van het* Sticht *en zijn verdrag met de Drenthenaars*, ald. — *Gewenschte rust van het bisdom*, bl. 282. — *De Bisschop neemt ijverig deel aan de verheffing van* WILLEM II *tot Roomsch Koning*, ald. — *Hij maakt van zijn invloed op dien Vorst gebruik tot het verkrijgen van belangrijke instellingen en voorregten*, ald. — WILLEM II *laat zich als Utrechtsch burger opschrijven*, ald. — *Zijne krachtige tusschenkomst ten voordeele van het* Sticht *tegen eenige Edelen*, ald. — *Dood van Bisschop* OTTO III, bl. 283. — *Zijne verdiensten voor de stoffelijke welvaart van het* Sticht, ald. — GOZEWIJN *van* Amstel *wordt tot zijn opvolger gekozen*, ald. — *Wegens zijne ongeschiktheid wordt deze gedwongen zijn ambt neder te leggen, en* HENDRIK *van* Vianden *bestijgt den zetel*, bl. 284. — *Aanmerkingen over de juistheid dezer berigten*, ald. — *Aard van den nieuwen Bisschop*, bl. 285. — *De Heer van* Amstel *verbindt zich met eenige Edelen tegen hem*, ald. — *Een veldslag ter beslechting hunner geschillen bepaald*, bl. 286. — *Koning* WILLEM *begeeft zich naar* Utrecht, *om dien te verhinderen, doch de Aartsbisschop van* Keulen *weet hem hiervan te weerhouden*, ald. — *De Bisschop overwint na een hardnekkig gevecht*, bl. 287. — *Zijn zegevierende intogt in* Utrecht, *welke door een vrede met* Amstel *en de zijnen gevolgd wordt*, ald. — *Nieuwe voorregten door Koning* WILLEM *aan* Utrecht *verleend*, ald. — WILLEM *geeft een blijk van zijne liefde tot regtvaardigheid, door zich aan eene uitspraak, te zijnen nadeele gewezen, te onderwerpen*, bl. 288. — *Inval van den Bisschop in de* Veluwe, bl. 289. — *Hij sticht het Slot* Vreeland *aan de* Vecht, ald. — *Voorwaarden waarop de geschillen van Bisschop* BOUDEWIJN *met de Drenthenaars, door tusschenkomst van* OTTO I *van* Gelre, *bijgelegd werden*, ald. — *De* Veluwe *een twistappel tus-*

schen Gelre *en het* Sticht, bl. 290. — *Onlusten tusschen Graaf* OTTO I *van* Gelre *en* DIRK VII *van* Holland, *over het bezetten van den Utrechtschen Bisschopszetel*, bl. 291. — *Zij verbinden zich tegen den benoemden Kerkvoogd*, ald. — *De Hertog van* Braband *valt in* Gelre *en maakt Graaf* OTTO I *tot zijn gevangen*, ald. — *Voorwaarden waarop deze zijne vrijheid herkrijgt*, ald. — *Op welke voorwaarden hij later met den Utrechtschen Bisschop zich verzoent*, bl. 292. — *Hij verlaat de zijde van den Roomsch Koning* OTTO *en verbindt zich naauwer met* Braband, ald. — *Mengt zich weinig in den twist tusschen* WILLEM I *van* Holland *en den Graaf van* Loon, bl. 293. — *Zijn dood*, ald. — *Stichting van het klooster te* Roermond, ald. — *Vreedzaam verloop der eerste regeringsjaren van* GERHARD III, bl. 294. — *Zijne latere geschillen met omliggende Staten*, ald. — *Hij kiest de zijde van den Roomsch Koning* FREDERIK, ald. — *Wrange vruchten welke hieruit voor hem ontspruiten*, bl. 295. — *Nieuwe krijg met het* Sticht, ald. — *Dood van* GERHARD III, ald. — *Zijn karakter beschouwd*, ald. — *Zijn aanzien bij de naburige Vorsten*, bl. 296. — *Zijn zoon* OTTO II *volgt hem op*, ald. — *Deze wordt tot Kerkvoogd van het kapittel van* Emmerik *aangesteld*, ald. — Emmerik *tot eene stad verheven*, ald. — OTTO II *neemt deel aan onderscheidene krijgstogten*, bl. 297. — *Hij weigert de Keizerlijke kroon*, ald. — *Ondersteunt de pogingen ter gunste van* WILLEM II *van* Holland, *van wien hij de stad* Nijmegen *in erfelijk bezit ontvangt*, bl. 298. — *Zijne diensten aan* WILLEM II *bewezen*, *en verschillende belooningen daar voor verworven*, bl. 299. — *Of* Nijmegen *eene vrije Rijksstad was*, bl. 300. — *Verwoestingen waaraan* Friesland *blootstaat*, ald. — *Opkomst van* Franeker *en* Leeuwarden, ald. — Friesland *door den Graaf van de* Kuinder *bestookt*, ald. — *Ligging en aanzien van dit graafschap*, ald. — HENDRIK de Kraan *door* WILLEM I *van* Holland *verjaagd*, *en zijn graafschap met* Friesland *vereenigd*, bl. 301. — *Opstand der Groningers tegen Bisschop* BOUDEWIJN *van* Utrecht; *oorzaken daarvan*, ald. — *De Groningers door Bisschop* DIRK VAN DER AARE *bedwongen*, bl. 302. — *Aandeel der Friezen daarin*, ald. — *Vestiging van het gezag van* WILLEM I *van* Holland, ald. — *Bloei van* Friesland *in het algemeen en van* Stavoren *in het bijzonder*, bl. 303. — *Verval dezer stad*, ald. — *Vernielingen door overstroomingen in dit gewest*, ald. — *Aanwas der magt en welvaart der kloosters in* Friesland, bl. 304. — *Weldadige verrigtingen der kloosterlingen*, bl. 305. — *Oorsprong van het* Fluizermeer. *Verrigtingen der Friezen in het* Oosten, ald. — *Nieuwe kruistogt in* Friesland *gepredikt*, bl. 306. — *Lotgevallen der Friesche vloot*, ald. — Santa Maria *en* Kadix *door haar verwoest*, bl. 307. — *Zij overwintert in* Civita Vecchia, ald. — *Gewigtige diensten door de Friezen bewezen bij het beleg van* Damiate, bl. 308. — *Vreesselijke watervloed in* Friesland *en* Groningen, bl. 309. — *Twisten over het herstellen der dijken, die met moeite vereffend worden*, bl. 311. — *Nieuwe watervloeden*, ald. — *Onderlinge twisten der Edelen vermeerderen de ellende*, ald. — *Even als de afpersingen der geestelijken*, bl. 312. — *Nieuwe kruistogt gepredikt in* Friesland *en* Groningen, bl. 313. — *Verrigtingen van* OLIVIER *van* Keulen *in* Friesland, bl. 314. — *Bisschop* OTTO II *vereffent de Groningsche geschillen*, ald. — *Na zijn vertrek ontbranden deze op nieuw*, bl. 315. — RUDOLF *van* Koeverden *maakt zich met geweld van het stadhouderschap van* Groningen *meester*, *en daaruit verdreven*, *belegert hij de stad*, *die door den Bisschop ontzet wordt*, ald. — *Onlusten tusschen de geestelijkheid in de* Ommelanden, *welke eindelijk vereffend worden*, bl. 316. — *Eene vloot Friesche kruisvaarders steekt in zee*, *doch keert terug zonder veel verrigt te hebben*, bl. 317. — *De Friezen nemen deel aan den oorlog der Drenthenaars met den Bisschop van* Utrecht, ald. — *Hevige beroeringen in* de Ommelanden, ald. — FLORIS IV *van* Holland *te* Franeker *gehuldigd*, bl. 318. — Friesland *op nieuw door een watervloed geteisterd*, ald. — *De krijg wordt in* de Ommelanden *met afwisselend geluk gevoerd*, bl. 319. — *Kruistogt tegen de Stadingers gepredikt*, bl. 320. — Appingadam *weigert deel daaraan te nemen en wordt daarvoor eene smadelijke boete opgelegd*, ald. — Fivelingo *in den ban gedaan*, ald. — *Onlusten aan de oevers der* Eems, ald. — OTTO III *tot Bisschop van* Utrecht *verheven*, bl. 321. — Friesland *hierdoor onder het onmiddellijk bestuur van* FLORIS IV *gebragt*, ald. — *Binnenlandsche onlusten en rampen in dat gewest*, *na den dood van dezen Vorst*, bl. 322. — *Aanslibbing der* Middelzee *en opkomst van* Leeuwarden, ald. — *Nieuwe opstand in* Groningen *tegen den Bisschoppelijken ste-*

dehouder, bl. 323. — *De rust hersteld en* Groningen *met muren omringd*, ald. — *Keizer* FREDERIK II *afgezet*, ald. — *Kruistogt tegen hem in* Friesland *gepredikt*, bl. 324. — *Een andere aldaar naar het H. Land gepredikt, doch door het beleg van* Aken *verijdeld*, ald. — *Gewigtige diensten door de Friezen in dat beleg bewezen*, bl. 325. — *Vreesselijke overstrooming door zware rampen gevolgd*, ald. — *Hernieuwde onlusten tusschen* Groningen *en de* Ommelanden, bl. 326. — Groningen *belegerd en ingenomen*, ald. — *Aanhoudende beroeringen in* Groningen, bl. 327. — *Deze stad bij verrassing ingenomen en de rust aldaar eindelijk hersteld*, ald. — *Bloei van* Friesland *aan gene zijde van het* Vlie, bl. 328. — *Onderzoek of Graaf* WILLEM II *de vrijheid der Friezen belaagde*, ald. — *Onlusten in* Noord-Braband, *ten gevolge van den moord van* ALBERT, *Bisschop van* Luik, ald. — *Vijandelijkheden tusschen eenige Nederlandsche Vorsten en* BOUDEWIJN *van* Vlaanderen, ald. — *De strijdende partijen worden door den Keizer verzoend*, ald. — HENDRIK I *van* Braband *kiest de zijde van Keizer* OTTO, ald. — *Hij neemt* Aken *in, waar de Keizer zich met zijne dochter verlooft, en de Graven van* Holland *en* Gelre *dwingt hem als leenheer te erkennen*, ald. — *Zijne trouwloosheid tegen den Keizer en twisten met* Luik, bl. 330. — *Hij kiest de zijde van Keizer* FREDERIK II, ald. — *Zijn dood en karakter*, ald. — *Weldadig bestuur van zijn opvolger* HENDRIK II, bl. 331. — *In wiens voetstappen zijn zoon* HENDRIK III *treedt, welke den verdrukten onderdanen van den Bisschop van* Luik *bescherming verleent*, ald. — *Vergelijk ten dezen getroffen*, bl. 332.

VIJFDE HOOFDSTUK.

JAAR 1256—1300.

FLORIS V *als Graaf van* Holland *erkend*, bl. 333. — *Zijn oom* FLORIS *regeert als Voogd, en sluit een verdrag met* MARGARETHA *van* Vlaanderen, ald. — *Inhoud van hetzelve*, bl. 334. — *Het wordt door verscheidene steden bekrachtigd*, bl. 335. — FLORIS *de Voogd legt den leenmanseed af voor* Zeeland bewester Schelde, ald. — *Verdrag tusschen* MARGARETHA *van* Vlaanderen *en hare zonen* JAN *en* BOUDEWIJN *van* Avennes, bl. 336. — FLORIS *de Voogd beteugelt den adel*, ald. — *Vrede tusschen* Utrecht *en* Holland *gesloten*, ald. — *Inhoud van het verdrag*, bl. 337. — *Dood van* FLORIS *den Voogd*, ald. — *Zijne verdiensten*, ald. — ALEID, *zijne zuster, volgt hem, tegen den zin der Edelen, in de voogdijschap op*, ald. — *Om hen te beteugelen kiest zij* HENDRIK III *van* Braband *tot medevoogd, welke in* Zeeland *gehuldigd, doch in* Holland *kwalijk ontvangen wordt en spoedig naar zijne staten terugkeert*, bl. 338. — ALEID *door Keizer* RICHARD *in de voogdijschap bevestigd, terwijl de meeste Hollandsche Edelen die* OTTO *van* Gelre *aanbieden*, ald. — OTTO, *door geheel* Holland *als Voogd erkend, ontzet* ALEID *gewapenderhand van de voogdij*, bl. 339. — FLORIS V *op zijn twaalfde jaar aan de regering gekomen, blijft onder eene gewijzigde voogdij*, ald. — *Zijn huwelijk*, ald. — *Geweldige opstand in* Kennemerland *tegen de Edelen*, bl. 340. — *De Kennemers vallen in* Amstelland, *waar* GIJSBRECHT *van* Amstel *zich met hen vereenigt en het slot te* Vreeland *belegert*, ald. — *Hij neemt* Utrecht *met hen in*, bl. 341. — *Schuift zich de Kennemers van den hals, welke door* JAN *van* Persijn *geslagen worden*, ald. — *Eerste handelingen van Graaf* FLORIS, *onder toezigt van* ALEID, bl. 342. — *Zijn mislukte togt tegen de West-Friezen*, ald. — *Misnoegen van* FLORIS V *tegen* ALEID, bl. 343. — *Zij wordt met haren stoet ten lande uitgezet*, bl. 344. — JAN *van* Henegouwen *breidt zijne magt in* Holland *uit*, ald. — *Verloving van het dochtertje van Graaf* FLORIS V *aan den zoon des Konings van* Engeland, bl. 345. — *Nieuwe togt tegen de West-Friezen*, bl. 346. — *Zij worden verslagen en het lijk van Koning* WILLEM *gevonden*, bl. 347. — *Geboorte van een zoon van* FLORIS V, ald. — *Nieuwe huwelijksonderhandelingen met* Engeland, ald. — *Belangrijk verdrag met* Utrecht, bl. 348. — *Graaf* FLORIS *tot scheidsman in de geschillen des Utrechtschen Bisschops gekozen, vereffent de oneenigheden in* Utrecht, bl. 349. — *Hij komt den Bisschop te hulp tegen* Amstel *en* Woerden, bl. 350. — *Vordert hiervoor eene ruime belooning*, bl. 351. — *Harde voor-*

waarden op welke Amstel *zich met hem verzoent*, ald. — *Ook* Woerden *moet weldra hiertoe overgaan*, bl. 352. — Floris V *wordt ontslagen van de leenhulde voor* Zuid-Holland *aan* Braband, bl. 353. — *Hij mengt zich in den krijg tusschen* Braband *en* Gelre, ald. — *Geraakt in oorlog met de West-Friezen, welke geheel ten onder gebragt worden*, bl. 354. — *Hij sticht in* West-Friesland *verscheidene kasteelen, en verleent* Monnikendam *en* Medemblik *onderscheidene voorregten*, ald. — Texel *onderworpen, en in* West-Friesland *dijken en wegen aangelegd*, ald. — *Misnoegen onder de Zeeuwsche Edelen*, bl. 355. — *Velen huldigen* gui *van* Vlaanderen, ald. — *Diens grieven tegen* floris, ald. — Gui *landt op* Walcheren *en belegert* Middelburg, *doch wordt genoodzaakt het eiland te verlaten*, bl. 356. — *Hij neemt* floris V *te kwader trouw in hechtenis, welke gedwongen is zich aan de uitspraak van drie, door* gui *benoemde scheidslieden, te onderwerpen*, bl. 357. — *Hunne uitspraak*, bl. 358. — Floris *verzoent zich met verscheidene Zeeuwsche Edelen*, bl. 359. — *Hij dingt mede naar de kroon van* Schotland, *waarom hij naar* Engeland *vertrekt*, ald. — *Staat zijne aanspraken daarop af*, bl. 360. — *Hij begeeft zich naar* Friesland *en schenkt* Stavoren *verscheidene voorregten*, ald. — *De oorlog met* Vlaanderen *op nieuw uitgebarsten, doch door tusschenkomst van den Koning van* Engeland *wordt een bestand getroffen*, ald. — *De vijandelijkheden hervat, en door een nieuwen wapenstilstand gevolgd*, bl. 361. — Gui *van* Vlaanderen *hernieuwt den krijg, doch wordt in* Zeeland *geslagen*, ald. — *Einde van den krijg*, bl. 362. — *Nadeelig verbond voor* Holland *tusschen* Engeland *en* Vlaanderen, ald. — *Het gevolg daarvan is een verbond van* floris V *met* Frankrijk, ald. — *Inhoud van dat verbond*, bl. 363. — *Misnoegen van* Engeland *daarover, en pogingen om het te keer te gaan*, bl. 364. — *Heerschzuchtige bedoelingen van Koning* eduard *op het graafschap van* Holland, bl. 365. — *De Edelen spannen zamen tegen Graaf* floris V, bl. 366. — Jan *van* Kuik *belooft hun bijstand van* Engeland, *alsmede van* Vlaanderen *en* Braband, bl. 369. — *Besluit om den Graaf op te ligten*, bl. 370. — Kuik *verklaart* floris V *den oorlog*, bl. 370. — Floris V *verzoent* Amstel *en* Woerden *met de maagschap der* van zuilens *te* Utrecht, bl. 371. — *Hij begeeft zich na den maaltijd op de valkenjagt*, bl. 372. — *Buiten* Utrecht *wordt hij gevangen genomen, naar het slot* Kroonenburg, *en van daar naar dat te* Muiden *gevoerd*, bl. 373. — *De landzaten snellen derwaarts en omringen het slot, te water en te land*, bl. 374. — *De eedgenooten besluiten* floris V *te land weg te voeren*, bl. 375. — *Op weg aangehouden, brengen zij den Graaf om het leven*, ald. — *Zijn lijk gebalsemd en te* Alkmaar, *later te* Rijnsburg, *begraven*, bl. 376. — *Overzigt van zijn karakter en zijne verrigtingen*, bl. 377. — *De Edelen van* Zuid-Holland, *op zijne gevangenneming bijeengekomen, noodigen den Graaf van* Henegouwen *herwaarts*, bl. 381. — *Deze zendt zijn broeder* gui, *die zich naar* Kroonenburg *begeeft*, ald. — *Dit slot wordt door de landzaten, onder* loef *van* Kleef *belegerd, welke den Koning van* Engeland *verzoekt, den zoon van* floris *over te zenden*, ald. — *De Graaf van* Kleef *neemt het bevel van het beleg op zich*, bl. 382. — *Overgave van* Kroonenburg, bl. 383. — *De Graaf van* Kleef *wordt gedwongen eenigen der zamengezworen Edelen aan 's volks woede prijs te geven*, ald. — *Lotgevallen der overige eedgenooten*, bl. 384. — *De Graaf van* Kleef *neemt het landsbestuur op zich, doch wordt spoedig genoodzaakt het aan* avennes *af te staan*, ald. — Eduard *houdt den jongen Graaf* jan I *in* Engeland, bl. 385. — *Hij verzoekt, dat men eenige Edelen en mannen derwaarts zende, om met den jeugdigen Vorst te onderhandelen*, ald. — *De Bisschop van* Utrecht *valt in* Holland, ald. — *Verrast* Muiden, *brengt de West-Friezen tot opstand en belegert* Medemblik, bl. 386. — Middelburg *te gelijker tijd door de Vlamingen belegerd*, ald. — Avennes *trekt naar* Zeeland, *doch vindt den vijand reeds verdwenen*, bl. 387. — *Argwaan tegen* avennes, *en nieuwe pogingen bij* Engeland, *om den jongen Graaf te erlangen*, ald. — Jan I *treedt met de dochter van Koning* eduard *in den echt*, bl. 388. — *Beloften hem te dier gelegenheid afgedwongen*, ald. — Avennes *ontzet* Medemblik, bl. 389. — *Aankomst van* jan I *te* Veere, ald. — Van borselen *maakt zich meester van het gezag, en* avennes *is genoodzaakt het land te verlaten*, bl. 390. — Jan I *onderwerpt de West-Friezen*, bl. 391. — *Verdrag door* van borselen *met den Graaf aangegaan*, bl. 392. — Renesse *verraderlijk ten val gebragt*, ald. — *Groot gezag van* van borselen, bl. 393. — *Verdrag met* Vlaanderen *aan-*

gegaan, ald. — *Inhoud van dit verdrag*, bl. 394. — *Kruistogt door den Bisschop van* Utrecht *tegen* Holland *gepredikt*, bl. 395. — *De Friesche vloot onder zijn bevel, wordt verslagen*, ald. — VAN BORSELEN *haalt hem over tot het sluiten van een verbond*, ald. — *Inhoud daarvan*, ald. — *Nieuwe woelingen voorziende, verlangt* VAN BORSELEN *het slot van* GIJSBRECHT *van* IJsselstein *te bezetten*, bl. 396. — *Heldhaftige, doch vergeefsche verdediging van het slot door* BERTHA *van* Arkel, ald. — VAN BORSELEN *wordt er mede beschonken*, bl. 397. — *Misnoegen tegen hem*, ald. — *Hij mengt zich in eene regtzaak te* Dordrecht, ald. — *Tegenstand der Dordsche Schepenen*, bl. 398. — Dordrecht *belegerd*, bl. 399. — VAN BORSELEN *besluit den Graaf naar* Zeeland *te voeren*, bl. 400. — *Op weg derwaarts wordt hij ingehaald, naar* Delft *gevoerd en aldaar vermoord*, ald. — *Zijn dood heeft den ondergang van den Baljuw* ALOUD *ten gevolge*, bl. 401. — JAN I *werpt zich in de armen van* AVENNES, ald. — *Diens gezag in het bestuur*, bl. 402. — *Zoen van* VAN BORSELENS *maagschap met zijne moordenaars*, ald. — AVENNES *aanstelling door verscheidene Hollandsche steden bezegeld, en verbond met haar omtrent de moordenaars van* FLORIS V, bl. 403. — West-Friesland *ontvangt nieuwe keuren en* Enkhuizen *stads vrijheden*, ald. — *Dood van* JAN I, ald. — *Zijn karakter*, bl. 404. — *Met hem sterft het Stamhuis der oude Graven van* Holland *uit*, ald. — *Bisschop* HENDRIK *van* Utrecht *trekt ten oorlog tegen den Graaf van* Gulik, ald. — *Onlusten met de Drentherwolders, welke met behulp der Friezen, zijne benden verslaan*, bl. 405. — *Woelingen in* Drenthe, ald. — *Dood des Bisschops*, bl. 406. — JAN *van* Nassau *volgt hem op*, bl. 407. — *Bestrijdt den Aartsbisschop van* Keulen *en de Kennemers, die uit* Utrecht *verjaagd worden*, ald. — Amersfoort *belegerd en verwoest*, ald. — JAN van Nassau *vestigt zijn zetel te* Deventer, ald. — Utrecht *door* ZWEDER *van* Boesichem *overrompeld*, ald. — NIKOLAAS *van* Kats *herstelt aldaar de orde*, bl. 408. — *Klagten tegen den Bisschop*, ald. — *Bloei van vele steden van het* Boven-Sticht; *minder gunstige toestand van het* Beneden-Sticht, ald. — Utrecht *grootendeels door brand verwoest*, bl. 409. — *De Bisschop doet afstand van zijne waardigheid*, ald. — JAN *van* Zirck *daartoe verheven*, ald. — *Zijne pogingen ter verbetering der geestelijkheid*, ald. — *Zijne drie brieven te dien einde gegeven*, bl. 410. — *Hij aanvaardt het Bisdom van* Toul, bl. 411. — WILLEM BERTHOLD *van* Mechelen *volgt hem op, wiens heerschzuchtige oogmerken tegen* Holland *mislukken*, ald. — *Tweedragt in het* Sticht, ald. — *De Bisschop op het huis* Lichtenberg *gevangen gezet*, ald. — *Zijn aanbod tot nederlegging zijner waardigheid door den Paus geweigerd*, bl. 412. — *Hij trekt met eene krijgsmagt tegen* Utrecht *op, doch de burgers weigeren hem binnen te laten*, ald. — *Hij valt in de landen van* Amstel *en* Woerden, ald. — *Veldslag tusschen de Bisschoppelijke en Hollandsche benden op de* Hooge Woerd, bl. 413. — *De eerste worden verslagen en de Bisschop sneuvelt*, ald. — *Zijn lijk te* Utrecht *bijgezet*, ald. — *Uitbreiding van* Gelre's *magt onder* OTTO II. *Aanzien waarin deze Graaf stond*, bl. 414. — *Zijn twist met* Utrecht *door een vredesverdrag geëindigd. Inhoud daarvan*, bl. 415. — *Overeenkomst tusschen den Graaf en het kapittel van* Xanten, bl. 416. — *Hij sluit een bondgenootschap met onderscheidene Vorsten ter bewaring van den landvrede*, ald. — *Neemt deel in de geschillen over de voogdijschap van* Braband, bl. 417. — *Geraakt aan de voogdijschap van* Holland, bl. 418. — *Hulpverbond met* Utrecht *en* Vlaanderen *gesloten*, ald. — OTTO *bereidt zich tot een kruistogt naar het H. Land, dien hij echter niet onderneemt*, ald. — *Verscheidene geschillen waarin hij gemengd wordt*, ald. — *Hij trekt met den Graaf van* Gulik *tegen den Aartsbisschop van* Keulen *op, welke overwonnen en gevangen genomen wordt*, bl. 419. — *Banvloek deswege over hem uitgesproken*, bl. 420. — *Hij ondersteunt den Bisschop van* Utrecht *tegen de Kennemers, en bestrijdt* JAN *van* Braband *uit hoofde zijner aanspraken op* Tiel, ald. — *Ongenoegen met de stad* Zutphen, ald. — *Dood van* OTTO II, ald. — *Zijn karakter*, bl. 421. — *Vele steden door hem begunstigd*, ald. — *Verandering door hem in zijn wapen aangebragt*, bl. 422. — *Zijn zoon* REINOUD I *volgt hem op*, ald. — *Geschillen met* Braband, *welke door het sluiten van een landvrede eindigen*, ald. — *Afzonderlijk verbond tusschen* Gelre *en* Keulen, bl. 423. — *Na den dood zijns schoonvaders, den Hertog van* Limburg, *stelt* REINOUD *zich in het bezit van diens hertogdom*, ald. — *Bij het kinderloos overlijden zijner gemalin doen zich verscheidene mededingers daarnaar op*,

bl. 424. — *De Graaf* VAN DEN BERG *draagt zijne regten op* Limburg *aan Hertog* JAN *van* Braband *over*, bl. 425. — REINOUD I *vat de wapens op*, ald. — *Verdeeldheid in* Limburg, bl. 426. — *Van weerszijden versterkt men zich door bondgenooten*, ald. — *Hertog* JAN *stelt eene minnelijke schikking voor, die door* REINOUD *verworpen wordt*, ald. — *De Hertog opent de vijandelijkheden*, bl. 427. — *Een wapenstilstand gesloten*, ald. — *Nieuwe uitbarsting van den krijg*, bl. 428. — Aken *belegerd door de bondgenooten der Gelderschen*, ald. — *Vruchteloos trachten buitenlandsche mogendheden de geschillen te vereffenen*, bl. 429. — *De vijandelijkheden hervat*, bl. 430. — *Hertog* JAN *trekt naar* Arragon, *doch de oorlog woedt voort, en wordt heviger na zijne terugkomst*, ald. — REINOUD I *tracht zich door een huwelijk met de dochter des Graven van* Vlaanderen, *te versterken*, bl. 431. — FLORIS V *van* Holland *kiest de zijde van* Braband, ald. — Tiel *door* REINOUD I *ingenomen*, bl. 432. — *'s Graven bondgenooten trekken bij de nadering van Hertog* JAN *terug, welke het platte land verwoest*, bl. 433. — *Na vruchtelooze pogingen tot bemiddeling, wordt de krijg voortgezet*, ald. — *Door eene wapenschorsing gestaakt, doch weder hervat*, bl. 434. — *De Hertogin-weduwe van* Limburg *doet afstand van hare regten aan* JAN *van* Braband, bl. 435. — REINOUD I *en de zijnen dragen daarentegen* Limburg *op aan de Graven van* Luxemburg, ald. — *Hertog* JAN *tracht hen te verrassen*, bl. 436. — *Hij slaat het beleg voor* Woeringen, ald. — *De bondgenooten van* Gelre *trekken tegen hem op*, ald. — *Aanspraak van Hertog* JAN *aan zijne benden*, bl. 437. — *Veldslag en beslissende overwinning des Hertogs bij* Woeringen, bl. 438. — REINOUD I *gevangen genomen*, bl. 440. — *Gewigtig voordeel door de Brabanders behaald*, bl. 441. — *Edelmoedige behandeling van den Graaf van* Nassau, bl. 442. — *Wreede handelwijze met den Aartsbisschop van* Keulen, ald. — *De oorlog blijft op aanstoking van* GUI *van* Vlaanderen *voortduren*, bl. 443. — *Vruchteloos poogt de Bisschop van* Kamerijk *partijen te bevredigen*, ald. — *Op nieuw ontvlamt de krijg, doch wordt eindelijk door den Koning van* Frankrijk *bemiddeld*, bl. 444. — *Drukkende lasten op* Gelre, *ten gevolge van dien oorlog*, bl. 445. — REINOUD I *staat al zijne inkomsten aan den Graaf van* Vlaanderen *af*, ald. — *Deze stelt den Heer van* Valkenburg *tot zijn stadhouder over* Gelre *aan*, bl. 446. — *Langwijlige vereffening van den achterstand*, bl. 447. — REINOUD I *blijft echter het hoogste gezag in* Gelre *voeren*, ald. — *Hem wordt door den Keizer het bewind over* Friesland *opgedragen*, bl. 448. — *Verdere vergunningen hem door den Keizer, en later door den Paus verleend*, ald. — *Keizerlijke beslissing ter zake van aangespoeld land*, bl. 449. — Borne *belegerd door* REINOUD'S *schuldeischers, doch het beleg op 's Keizers last opgebroken*, ald. — REINOUD I *kiest 's Keizers zijde tegen* Frankrijk, bl. 450. — *Hij verklaart zich voor Keizer* ALBRECHT, ald. — *Verloving zijner dochter met den Erfgraaf van* Kleef, ald. — *Verschillende twisten en oorlogen waarin hij deel neemt*, bl. 451. — Friesland *voortdurend door binnenlandsche onlusten geschokt*, bl. 452. — *De Friezen worden van onderscheidene kanten ter kruisvaart aangespoord*, ald. — *Toerustingen en schikkingen daartoe gemaakt*, bl. 453. — *Hunne vloot verlaat* Friesland, ald. — *Zij landen te* Tunis, bl. 454. — *De Graaf van* Luxemburg *tot hun opperhoofd gekozen*, ald. — *Hunne verrigtingen aldaar en in het H. Land*, ald. — *Oordeel van een tijdgenoot over de Friezen*, bl. 455. — Friesland *door overstroomingen en aardschuddingen geteisterd*, ald. — *Verbond tusschen* Fivelingo *en* Groningen ald. — *Opstand in het* Oldampt *en de omstreken tegen den Bisschop van* Munster, bl. 456. — *De Bisschop spreekt over de oproerigen den ban uit*, bl. 457. — *Van beide kanten verdedigt men zijne handelwijze*, ald. — *Drukkende gevolgen van den kerkban voor de schuldig verklaarde landschappen*, bl. 458. — *Veepest en hongersnood teisteren deze gewesten bovendien*, ald. — *'s Bisschops opvolger handelt zachter met hen*, bl. 459. — *Verval van het Keizerlijk gezag in* Friesland, ald. — *Onderlinge twisten der Edelen*, ald. — *Oorsprong van de partijen der Schieringers en Vetkoopers. Aard en duur dezer partijschappen*, bl. 460. — *De twisten met den Bisschop van* Munster *door eenige geestelijken bijgelegd*, bl. 461. — *Zoenbrief des Bisschops bij die gelegenheid, wordt door den Paus en den Keizer bekrachtigd*, bl. 462. — *Twisten in* Friesland *en de* Ommelanden, ald. — *Voorregten den Friezen door Keizer* RUDOLF *toegestaan*, ald. — *Zware overstroomingen aldaar. Onwil om de dijken te herstellen*, bl. 463. — *Den*

landvrede in Friesland *bezworen*, ald. — *Wijze van regtspleging in* Fivelingo, bl. 464. — *Twisten bij de verkiezing tot redger*, ald. — *Het regt van den sterkste geldt nog in* Friesland, ald. — *Zamenspanning der kloosters in* de Ommelanden *tegen den Bisschop van* Munster, bl. 465. — *Verbond tusschen eenige Edelen en de burgers van* Groningen, ald. — *Bondgenootschap dier stad met de Hunsingoërs*, bl. 446. — *Slechte staat der dijken in* Friesland, bl. 467. — *Zware rampen bij eene overstrooming in dat gewest*, ald. — *Groot getal kloosterlingen aldaar*, ald. — *De Keizer begiftigt* REINOUD *van* Gelre *met de landen tusschen het* Vlie *en de* Eems, ald. — *Magt aan hem daarbij verleend, doch niet uitgeoefend*, bl. 468. — *Verbond tusschen* Groningen *en* Drenthe, ald. — *Regeringloosheid in* Friesland, bl. 469. — Stavoren *huldigt* FLORIS V, ald. — *Twist met de* MENALDA'S, ald. — *Invloed der Utrechtsche Bisschoppen aldaar*, bl. 471. — *Grooter invloed der Hollanders*, ald. — *Graaf* JAN I *van* Holland *beschenkt* Stavoren *en* Groningen, ald. — *Staatkundige toestand van* Friesland, bl. 472. — *Twisten der Edelen*, ald. — Braband *tot groot aanzien geklommen*, bl. 473. — *Dood van Hertog* HENDRIK III, ald. — *Zijne begunstiging der landzaten*, bl. 474. — *Twisten over de voogdijschap zijner kinderen*, ald. — *De Bisschop van* Luik *tracht die voor zich te verwerven*, bl. 475. — HENDRIK, *de oudste zoon, als Hertog gehuldigd*, ald. — *De Hertogin-weduwe* ALEID *tracht de regering op haren tweeden zoon* JAN *over te dragen*, bl. 476. — *Twisten daarover door den vrijwilligen afstand van* HENDRIK *geëindigd*, ald. — JAN I *als Hertog gehuldigd*, bl. 477. — *Hij bedwingt den Bisschop van* Luik, ald. — *Zijn togt naar* Frankrijk *ter redding zijner zuster*, ald. — *Hij herstelt en handhaaft de algemeene rust en veiligheid in zijne staten*, bl. 478. — *Verwerft zich grooten roem in den Gedersch-Limburgschen oorlog*, bl. 479. — *Zijn huwelijk met de dochter des Graven van* Luxemburg *maakt een einde aan de geschillen omtrent* Limburg, *dat met* Braband *vereenigd wordt*, ald. — *Vrijwillige opbrengst zijner onderzaten*, ald. — *Zijne verdere verrigtingen*, ald. — *Belangrijke keur door hem gegeven*, bl. 480. — *Zijn dood en karakter* bl. 481. — *Zijn ontwerp tot een naauwer verbond tegen* Frankrijk, *wordt door zijn opvolger* JAN II *niet voortgezet*, bl. 482.

ZESDE HOOFDSTUK.

BESCHOUWING VAN DEN MAATSCHAPPELIJKEN TOESTAND IN NEDERLAND.

JAAR 900—1300.

Aanzien der Noord-Nederlandsche Vorsten, bl. 483. — *Zij blijven echter leenmannen van het Duitsche Rijk*, ald. — *Hoe zij gehuldigd werden*, ald. — *Uitgebreidheid van hun gezag*, bl. 484. — *Hunne hofhouding en hofstoet*, ald. — *Hunne jaarlijksche togten door het land, om regt te oefenen*, bl. 485. — *Wijze van regeringsvorm en staatsregeling*, ald. — *'s Vorsten inkomsten*, ald. — *Groot gebied der Utrechtsche Bisschoppen*, bl. 486. — *Wijze hunner verkiezing*, bl. 487. — *Hoe het oppergebied door de kapittels met hen gedeeld werd*, ald. — *Keizerlijke ambtenaren en wereldlijke beschermheeren van het* Sticht, bl. 488. — *De geestelijke en wereldlijke invloed der Bisschoppen op de naburige staten*, ald. — *Hoe zij in hun geestelijk ambt ondersteund werden*, bl. 489. — *Voornaamste abdijen*, bl. 490. — *Onzekerheid omtrent de staatkundige gesteldheid van* Friesland, ald. — *Verschillende gezagvoerders aldaar*, ald. — *Het binnenlandsch bestier*, bl. 491. — *Vergaderingen bij den Opstalboom*, ald. — *Ontstaan der steden of gemeenten in* Nederland, bl. 492. — *Tegenkanting der Edelen*, bl. 493. — *Voordeelen van de vestiging der gemeenten*, bl. 494. — *Inwendig bestuur der steden en gemeenten*, ald. — *Magt en voorregten des adels*, bl. 495. — *Ontstaan der Ridderschap*, bl. 496. — *Aard en vereischte om daarin opgenomen te worden*, bl. 497. — *Hoe de maatschappij in* Nederland *tegen het einde der* 13e *Eeuw, zamengesteld was*, ald. — *Regtsbedeeling der steden. Wetten en straffen*, bl. 498. — *Wijze*

van regtspleging, bl. 499. — *Openbare hooge gerigten*, bl. 501, — *Verschillende straffen op zware en mindere misdaden*, bl. 502. — *Instelling der hoven van beroep*, bl. 504. — *Vrijplaatsen en regt van gratie*, bl, 505. — *Uitvoering van het vonnis*, ald. — *Meerdere beschaving der zeden en gewoonten*, bl. 506. — *Verfraaijing der steden en gebouwen*, ald. — *Inrigting eener burgerwoning en van adellijke sloten*, ald. — *Huisraad der Edelen en geringen*, bl. 507. — *Gastmalen en wijze waarop die gehouden werden*, ald. — *Kleeding*, bl. 509. — *Wapenrusting der Edelen, Ridders en hunner dienstmannen*, bl. 511. — *Krijgswerktuigen*, bl. 512. — *Vorming van het leger*, ald. — *Krijgspligtigen* bl. 513. — *Wijze waarop zij bij loting bepaald werden*, ald. — *Wijze van ten strijde te trekken*, ald. — *Krijgstaktiek te land en te water*, bl. 514. — *Wapening en bemanning der schepen*, bl. 515. — *Gewapende scheepsmagt op de rivieren*, ald. — *Toeneming van den handel in dit tijdperk*, ald. — *Oorzaken die den Hollandschen handel begunstigen*, bl. 516. — *Groote handel van* Dordrecht, ald. — *Sterke handel der Hollanders op* Engeland, ald. — *Eerste blijk van de haringvisscherij hier te lande*, ald. — *Ontstaan van den handel op de* Oostzee, *en verbond met eenige steden aldaar*, bl. 517. — Utrecht *de voornaamste koopstad van* Nederland *in dit tijdperk*, ald. — *Verscheidene handelsteden tot het* Sticht *behoorende*, ald. — *Handel der Friezen op de* Oostzee, ald. — *Verdere handelsplaatsen*, bl. 518. — *Voorwerpen van handel, en voortbrengselen des lands*, ald. — *Het regt van munten en muntslag*, bl. 519. — *Soorten van geldmunten en verschillende benamingen derzelve*, ald. — *Maten en gewigten*, bl. 520. — *Verre zeetogten van eenige Friesche Edelen naar het Noorden*, ald. — *Verdere scheepstogten der Nederlanders*, bl. 521. — *Steekspelen en Ridderfeesten*, ald. — *Wijze waarop de groote wapenspelen gehouden werden*, bl. 522. — *Overige uitspanningen des adels*, bl. 523. — *Muzijk en dichtkunst dier tijden*, ald. — *Verschil der taal en stukken vóór en na de dertiende Eeuw*, bl. 526. — *Geleerden en dichters dier tijden*, bl. 527. — *Instellingen van onderwijs*, ald. — *Begunstiging der schoone kunsten door de Geestelijkheid*, bl. 528. — *Trap waarop dezelve in* Nederland *stonden*, ald. — *Karakterschets der geestelijken van dien tijd*, bl. 529. — *Aard der godsvereering*, ald. — *Ketters in* Nederland, bl. 530. — *Invloed des Christendoms op de beschaving in* Nederland, bl. 531. — *Beklagelijke toestand der Nederlandsche gewesten op het einde der dertiende eeuw*, bl. 532.

DERDE BOEK.

VAN DE

ERFELIJKHEID DER GROOTE LEENEN IN NEDERLAND,

TOT AAN DE

VEREENIGING VAN HOLLAND MET HENEGOUWEN.

900—1300.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN DE

ERFELIJKHEID DER GROOTE LEENEN IN NEDERLAND,

TOT AAN DE

LAATSTE INVALLEN DER NOORMANNEN ALDAAR.

900—1039.

Door de vereeniging des Rijks van *Lotharingen* met dat van *Duitschland*, was *Nederland* onder éénen beheerscher gekomen, welke de gewesten bezuiden den *Rijn* als Koning van *Lotharingen*, en die benoorden deze rivier, als Koning van *Duitschland* bestierde. LODEWIJK *de Jonge* of *het Kind*, welke onder den titel van Keizer, deze beide kroonen torschte, was naauwelijks de jaren der jongelingschap ontwassen, toen hij overleed, en met hem de Karlovingische stam in *Duitschland*, wegstierf. KAREL *de Eenvoudige* (*simpele*), thans de eenig overgeblevene telg uit het geslacht van KAREL *den Groote*, maakte aanspraak op de staten van zijnen neef, dewijl men bij het verkiezen van een opperhoofd des Duitschen Rijks uit de Vorsten van zijnen stam, steeds het erfregt had in het oog gehouden. Doch de Duitschers, beducht voor de Sclaven en Hunnen, welke onder LODEWIJK *den Jonge* het Rijk geteisterd hadden, waren geenszins geneigd, hunne kroon eenen Vorst op te dragen, wiens botheid ten spreekwoord geworden was. Op den Rijksdag te *Worms* viel derhalve hunne keuze op OTTO, Hertog van *Saksen*, en toen deze zich wegens zijne hooge jaren verontschuldigde, werd op zijn voorslag en aanbeveling, KOENRAAD, Hertog van *Franconië*, gekozen (1). 900—1039

Intusschen was KAREL *de Eenvoudige* naar *Lotharingen* getrokken, en aldaar plegtig tot Koning gehuldigd. De Grooten van dat Rijk gaven dezen onbeduidenden Vorst, onder wien zij ongestoord hunne eerzuchtige plannen konden bereiken, de voorkeur, boven een dapperen gebieder, die hunnen overmoed konde beteugelen. Welligt ontsproot 912

(1) WITICHUNDUS, *Lib.* I, p. 634. DITMARUS, *Lib.* I, p. 325 in LEIBNITZII *Script. Rerum Brunsvic.* T. I.

900—1039 mede, voor een groot gedeelte, de genegenheid voor den Franschen Vorst, uit de meerdere overeenkomst van de zeden, gewoonten en taal der Lotharingers met die der Franschen, dan met die der Duitschers. Reinier, Graaf van *Henegouwen*, welke het meest tot de verheffing van karel had bijgedragen, werd ter belooning zijns ijvers, tot Hertog van *Lotharingen* verheven, welke waardigheid, na zijnen dood, op zijn oudsten zoon gislebert of gijsbert overging. Hij had het geheele bestier in handen, terwijl de Koning slechts in naam regeerde (1). Koenraad, wiens dapperheid en staatkunde geroemd worden, wilde den zwakken Franschen Vorst geen Rijk laten, op welk hij insgelijks regten bezat. Hij toog derhalve met een aanzienlijk heir derwaarts, doch de invallen der Hunnen, en de opstand van Hertog hendrik van *Saksen* noodzaakten hem weldra
913 terug te trekken, zonder andere aanhangers in *Lotharingen* te behouden, dan de Graven van den *Elzas*, den Graaf van *Teisterband* en den Bisschop van *Utrecht*. Sedert veroorloofden hem de omstandigheden niet, zijn heroveringsplan weder ten uitvoer te brengen (2).

Terwijl de Hunnen *Duitschland* verwoestten, zetten de Noren hunne strooptogten langs de kusten van *Friesland* voort. Zij waren nog steeds in het bezit van *Utrecht*, waar zij zich meer en meer met de overgebleven bevolking bevredigd, en langzamerhand hare meer beschaafde zeden aangenomen zullen hebben. De Bisschopsstad was nu de zetel der Noordsche Godenleer in *Nederland* geworden, ofschoon het niet geheel onwaarschijnlijk is, dat het geloof der Christen inwoners door de Noormannen, althans later, ongehinderd gebleven, en zelfs door eenigen van hen is omhelsd geworden. Ten blijke hunner verdraagzaamheid, heeft men aangevoerd, dat terwijl zij *Utrecht* nog in bezit hadden, twee Utrechtsche Bisschoppen, odilbald en egilbold, aldaar zijn begraven geworden (3). Het is echter mogelijk, dat de lijken dezer Kerkvoogden eerst na het vertrek der Noormannen uit *Utrecht*, derwaarts zijn overgevoerd (4). Anderen komt het zelfs hoogstwaarschijnlijk voor, dat deze berigten voor niets anders dan bijvoegsels van eene latere en onbedrevene hand zijn te houden, dewijl nergens iets aangaande de herbouwing van eenige kerk in *Utrecht*, maar integendeel gemeld wordt, dat die stad, bij het vertrek der Noren, geheel woest lag (5). Even onzeker zijn de lotgeval-

---

(1) *Annal. Saxon.* ad ann. 912.

(2) *Chron. Sancti Galli*, ad ann. 913. p. 101.

(3) Van asch van wijck, *Over het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 186.

(4) De beka, p. 31, 32. Heda, p. 69, zeggen althans niet bepaald, dat deze overbrenging gedurende het verblijf der Noormannen in *Utrecht*, geschied is.

(5) Van bolhuis, *de Noorm. in Nederl.* bl. 180.

len der beide genoemde Bisschoppen en weinig is van hen bekend. ODILBALD moet een en twintig jaren (van 878—899) de Bisschoppelijke waardigheid, en met meer vrucht dan zijn voorganger, bekleed hebben (1). Onder zijn bestuur bevestigde en vergrootte Koning ZWENTIBOLCH de giften en vrijheden, door vorige Koningen aan de Utrechtsche Kerk verleend (2). Men prijst den ijver met welken hij vele misbruiken weerde en de belangen der godsdienst bevorderde (3); ook wordt hij uit dien hoofde door eenen tijdgenoot, een heilig man genoemd (4). Schaarscher nog zijn de berigten omtrent zijn opvolger EGILBOLD, EGILBERT of EILBOLD, mede een Fries van afkomst, die slechts eenige maanden den Bisschopsstaf voerde, en van daar door sommigen niet onder de Bisschoppen van *Utrecht* geteld, door anderen voor denzelfden met ODILBALD gehouden is. Hij wordt als een man van een onbesproken levenswandel en van groote geleerdheid afgeschilderd (5). Tot hoogere vermaardheid steeg RADBOUD, welke om het jaar negen honderd een het geestelijk gebied over *Utrecht* moet aanvaard hebben. Hij was uit den ouden Frieschen Koningsstam gesproten, en had bij zijn oom GUNTHERUS of GONTHARIUS, Bisschop van *Keulen*, den grondslag tot die kundigheden gelegd, welke hij vervolgens aan de hofschool van KAREL *den Kale*, onder leiding van den geleerde MANNO of NANNO van *Stavoren*, met zulk een gevolg voortzette, dat hij weldra in geleerdheid verre boven de meesten zijner tijdgenooten uitblonk, waarvan zijne geschriften ter onwraakbare getuigenis verstrekken (6). De voortreffelijke gaven van den

900—1039

---

(1) DE BEKA, p. 31, echter geeft hem een kerkelijk bestuur van 34; HEDA, p. 63, en J. A. LEYDIS, *Lib.* VI. c. 16, p. 99, een van 13, en het *Chron. Tiel.* p. 51, een van 24 jaren.

(2) Zie het *Diploma* van den 24sten van Zomermaand, 869; bij HEDA, p. 63. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I, bl. 28. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I, bl. 43.

(3) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 69.

(4) REGINO, *Chron. Lib.* II, p. 98.

(5) DE BEKA, p. 31. HEDA p. 69. *Chron. Tiel* p. 53—57. Een vrijlatingsbrief van eene slavin, op verzoek van dezen Bisschop, heeft, benevens HEDA, VAN MIERIS en anderen, ook BONDAM in het *Charterb. v. Gelderl.*, St. I, bl. 47, opgenomen, welke tevens in eene geleerde aanteekening, het bestaan van dezen EGILBOLD boven alle gegronde bedenking gesteld heeft. Hij plaatst den sterftijd van dezen kerkvoogd op den 25sten van Herfstmaand 900, en dien van ODILBALD op den 10den van Wintermaand 899.

(6) De schriften van RADBOUD, zoo in gebonden als in ongebonden stijl, worden opgeteld door JOH. TRITHEMIUS in *Catal. vir. illustr.* aangehaald bij HEDA, p. 72, en bij MATTHAEUS, *Anal.* T. III, p. 60. SUFFRIDUS PETRI, *de Script. Fris.* p. 56, 57. *Batavia Sacra*, D. I, bl. 608, 609, waar bl. 113, eene vertaling van RADBOUDS *Lofzang* op SUIDBERTUS gevonden wordt. De Hoog-

900— 1039 geest, werden daarenboven in hem door uitstekende deugden opgeluisterd. Zijne nederigheid, ootmoed, matigheid, milddadigheid, godsvrucht en uitgebreide kunde werden algemeen erkend, toen de eenparige keuze der Geestelijkheid en des volks, hem den Utrechtschen herdersstaf aanbood. Niet dan met moeite en ondanks zich zelven, konde hij bewogen worden dien op te vatten, en over zijne verkiezing drukt hij zich aldus uit: »Ik, RADBOUD, een zondig mensch, ben waardig geoordeeld, om onder de dienaren der Utrechtsche Kerk gerekend te worden. God geve, dat ik ook waardig mag bevonden worden, hun bijzijn in den Hemel te genieten.” De schoone verwachting, die hij van zich had ingeboezemd, werd niet te leur gesteld. Volijverig in de vervulling zijner pligten, reisde hij gedurig rond door zijn geestelijk gebied, om de geloovigen te versterken, de ongeloovigen te bekeeren en de armen door ruime bijdragen, te ondersteunen en te bemoedigen. In het bijzonder was zijne aandacht op de herstelling van *Utrecht* gevestigd. Hij begaf zich dikwijls, niet zonder gevaar, als kerkelijk opperhoofd derwaarts, om zijne nog overgebleven gemeente te bezoeken, dewijl hem, tot zijne smart, niet vergund was hier blijvend zijnen zetel te vestigen. Men verhaalt, dat hij de Noormannen uit de stad zou verdreven hebben; doch dit strookt niet met het berigt, dat zij hem gedurig bleven verhinderen, de hoofdplaats van zijn Sticht te bewonen, en hij uit dien hoofde genoodzaakt was te *Deventer* zijn verblijf te houden, alwaar hij ook begraven is. Eene koorts had te *Ootmarsum* een einde gemaakt aan het leven van dezen achtingswaardigen kerkvoogd, welke, overeenkomstig het meest aangenomen gevoelen, de Bisschoppelijke waardigheid zeventien jaren bekleedde, en zoo juist zijne hooge roeping had begrepen en opgevolgd (1). Toen het Fransche Hof hem eens poogde te bewegen, zich in staatszaken te laten gebruiken, antwoordde hij, »dat zijne taak slechts was voor den Koning en het volk te bidden, en voor het heil der zielen te zorgen (2).” Hij was Keizer KOENRAAD getrouw

---

leeraar P. HOFFMAN PEERLKAMP, heeft in zijne bekroonde Verhandeling: *de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt*, Harl. 1838, p. 11, 12, en GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I, bl. 18, uit HEDA, eene proeve van RADBOUDS dichterlijk talent medegedeeld.

(1) DE BEKA, p. 32. HEDA, p. 71, Conf. BUCHELIUS *ad* BEKAM et HEDAM in l. c. *Chron. de Traj.* p. 321. *Chron. Tiel.* p. 57. J. A. LEYDIS, *Lib.* VII. c. 7. *Batavia Sacra*, D. I. bl. 605—613. GLASIUS, t. a. p. bl. 188—191. VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.*, bl. 180. *Bijl. en Bijv.* bl. 90—93. VAN ASCH VAN WIJCK, *Over het oude Handelsverk. v. Utr.* bl. 188—193.

(2) WAGENAAR, D. II. bl. 104.

(1) De Beka, p. 32. Heda, p. [illegible], Comm. Buchelius ad Bekam et Hedam in l. c. *Chron. de Traj.* p. 321. *Chron. Tiel.* p. 57. J. A. Leydis, *Lib.* VII. c. 7. *Batavia Sacra*, D. I. bl. 605—613. Glasius, t. a. p. bl. 188—191. Van Bolhuis, *de Noorm. in Nederl.*, bl. 180. *Bijl. en Bijv.* bl. 90—93. Van Asch van Wijck, *Over het oude Handelsverk. v. Utr.* bl. 188—193.

(2) Wagenaar, D. II. bl. 104.

H. Craeyvanger del. J. W. Kaiser sculp.

ZAMENKOMST VAN KAREL DEN EENVOUDIGE EN HENDRIK DEN VOGELAAR.

ASTOR LIBRARY
NY

gebleven, wien hij als wettig opperhoofd eerbiedigde, en die onder hem, de giften en vrijheden aan de Kerk van *Utrecht* verleend, bevestigd had (1). 900—1010

HENDRIK, Hertog van *Saksen*, *den Vogelaar* bijgenaamd, opvolger van dezen Vorst welke in hetzelfde jaar als Bisschop RADBOUD was overleden, betwistte evenzeer KAREL *den Eenvoudige* het bezit van *Lotharingen*, waarop hij, als Koning van *Duitschland*, aanspraak maakte. *Lotharingen* toch was sinds de overeenkomst van acht honderd negen en zeventig, zonder tegenspraak, in het bezit der Koningen van *Duitschland* gebleven (2). HENDRIK beschouwde zich uit dien hoofde als den wettigen Heer, en KAREL *den Eenvoudige*, ofschoon door het volk gekozen, als eenen overweldiger. Doch meer dan zijne vermeende of gegronde regten, begunstigden hem de zwakheid en onbekwaamheid zijns mededingers, die zich geheel aan de leiding van HAGANO, een gehaten gunsteling, overgaf. De Lotharingsche Grooten, hierdoor verbitterd, wendden het oog naar den meer verstandigen en dapperen HENDRIK, met wien de veelvermogende, doch onrustige GISLEBERT, aan wiens vader KAREL de kroon van *Lotharingen* verschuldigd was, in onderhandeling trad. De Fransche Koning trachtte ondertusschen zijn gezag door de wapenen te handhaven, doch was, na het verlies van *Metz* en de onderwerping van bijna geheel *Lotharingen* aan HENDRIK, genoodzaakt naar vredesvoorwaarden te luisteren. Nadat de voornaamste zwarigheden door de wederzijdsche gezanten waren uit den weg geruimd, verschenen de beide Vorsten te *Bonn*, KAREL aan deze en HENDRIK aan gene zijde des *Rijns*, beloofden elkander, van den tegenovergestelden oever, vrede en vriendschap, en sloten vervolgens den zevenden van Slagtmaand des jaars negen honderd een en twintig, op een schip, dat in het midden der rivier voor anker, en tot hunne ontvangst gereed lag, een plegtig verbond (3). Daar van het vredesverdrag 921
zelf, waarin KAREL, Koning der Westfranken, en HENDRIK, Koning der Oostfranken genoemd wordt, slechts het slot of de bevestiging met eede door de beide Koningen, gelijk mede door hunne wederzijdsche leenmannen en kroonambtenaren, onder anderen door den Bisschop van *Utrecht*, Graaf DIRK (van *Holland ?*), en Graaf WALGER van *Teisterband*, afgelegd, is overgebleven, zoo wordt in het onzekere gelaten, wat eigenlijk de eene Vorst den anderen hierbij heeft afgestaan. Men vooronderstelt, dat zij voornamelijk omtrent het Rijk van *Lotharingen* overeengekomen zijn, dewijl daarom alleen

(1) Het diploma is van den 9 van Hooimaand 914, en te vinden bij HEDA, p. 72. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 29. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* D. I. bl. 49.

(2) *Algemeene Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 416.

(3) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS plaatst dit vredeverbond in 923, en de *Annalista Saxo* in 924, terwijl aan het hoofd van het verdrag zelf, 926 gelezen wordt. Op onwedersprekelijke gronden hebben echter SIRMOND, MIRAEUS, VAN LOON, WAGENAAR, BONDAM en anderen dit verbond tot het jaar 921 teruggebragt.

900—1010 de oorlog gevoerd was, en vermoedt, dat KAREL bij dit verdrag, niet geheel *Lotharingen*, maar slechts een aanzienlijk gedeelte van dat Rijk, aan HENDRIK heeft afgestaan. Welligt werd hierbij hoofdzakelijk de landverdeeling van het jaar acht honderd zeventig gevolgd, zoodat KAREL in het bezit bleef van het tegenwoordig *Noord-Braband*, de Zeeuwsche eilanden en een gedeelte van *Zuid-Holland*, terwijl HENDRIK de landen tusschen *Rijn* en *Maas* ontving, en eerst later aan het bezit van geheel *Lotharingen* geraakte (1). Indien men dit aanneemt, lost zich van zelf de zwarigheid op, hoe KAREL, na het verdrag van *Bonn*, nog gebied voerde over een gedeelte van *Nederland*, en hoe hij door het geven van eenen giftbrief aan Graaf DIRK, den grondslag konde leggen van het erfelijk graafschap *Holland* (2).

De graafschappen, zoo min als de hertogdommen, waren in den beginne erfelijk; zij werden voor levenslang, of gedurende een bepaalden tijd, door den Vorst in leen weggeschonken, en vervielen dan weder aan de kroon. Eerst onder en na KAREL *den Eenvoudige* werden de Groote Leenen in *Nederland* erfelijk *naar regt*, hetgeen zij reeds *in de daad* onder de onmiddellijke opvolgers van KAREL *den Groote* geworden waren; en het leenstelsel ving toen aan zich in al zijne kracht te ontwikkelen. Verschillend zijn de gevoelens over den oorsprong van dit stelsel. Terwijl eenigen meenen, dat het reeds in het oud Romeinsche regt gegrond is, beschouwen anderen het daarentegen als geheel van Germaanschen oorsprong, en als van zelven uit den aard van de staatsregelingen, of van het krijgswezen der oude Duitsche volken, en uit de omstandigheden voortgevloeid (3). Zeker is, dat het der nieuwe heerschappijen, welke de Germanen, en in het bijzonder de Franken en Longobarden, op de bouwvallen van het Romeinsche Rijk stichtten, tot grondwet strekte, uit welke de overige staatsinrigtingen voortsproten; en dat zijn invloed op zeden, gewoonten en gebruiken, in de meeste gewesten van *Europa* nog niet geheel verdwenen is. In *Frankrijk* en *Engeland* vindt men daarvan, vooral in oude instellingen, nog enkele sporen; en het zou geene moeite kosten, om zelfs in de grondwet van het Rijk der *Nederlanden*, belangrijke punten aan te wijzen, welke zich alleen als gevolgen van het leenstelsel laten verklaren (4). Het was de

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 411.

(2) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 142. WAGENAAR, D. II. bl. 106, en bovenal, BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 51—54.

(3) J. D. MEYER, *Esprit, origine et progrès des Institutions judiciaires en Europe.* T. I. ch. 13. » C'est une erreur assez communément reçue que de chercher les principes du gouvernement féodal dans le Nord. C'est une vérité que l'établissement des Germains dans les Provinces Romaines a donné naissance à ce gouvernement; mais il est tout aussi étranger aux forêts de la Germanie; les circonstances seules l'ont amené."

(4) Mr. J. D. MEYER, uit wien wij dit aanvoeren, rekent hiertoe de wijze van verkiezing der

gewoonte der Germanen, bij de verovering der Romeinsche wingewesten, het land en de inboorlingen onderling, naar elks rang en aanzien, te verdeelen, dewijl de belooning voor bewezene diensten, door gebrek aan baar geld, op geene andere wijze geschieden kon. De grondeigendommen, op deze wijze verdeeld en in bezit genomen, werden *allodiale* of erfelijke goederen genoemd, en waren de volle eigendom van den bezitter, met al de daaruit voortvloeijende geregtigheden (1). De gronden die onverdeeld bleven liggen, en, daar zij niemand behoorden, gemeen eigendom waren, werden aan de beschikking des Konings overgelaten, en Koninklijke domeinen genoemd (2). Den Frankischen Koningen waren op deze wijze, bij het veroveren van *Gallië*, uitgebreide erfgoederen, tot welke eene menigte lijfeigenen behoorde, en groote domeinen ten deel gevallen. Om hunne gunstelingen, en bijzonder de vrijwilligers, welke hen op de krijgstogten vergezelden, die zij op eigen gezag, zonder toestemming der volksvergadering, ondernamen, naar eisch te beloonen, hen naauwer aan zich te verbinden, hun getal te vermeerderen en daardoor hunne eigene magt te versterken, stonden zij dezen, tot tijdelijk vruchtgebruik, een gedeelte dier goederen af; en deze overgedragen bezittingen werden *benificia* of geschenken, naderhand *feuda* of leenen, genoemd (3). Het *allodium* (erfgoed) was dus van ouderen oorsprong dan het *feudum* (leengoed), en had natuurlijk, wegens het erfelijk bezit zoo wel, als wegens de grootere regten en vrijheden, eene hoogere waarde. Maar toen onder de eerste Vorsten uit den Karlovingischen stam, vrije mannen zelfs door de omstandigheden gedwongen waren, of door een begrip van eer aangedreven werden, hunne *allodia* aan de Koningen op te dragen, om die van hen in leen terug te ontvangen, verkreeg het leenstelsel dien invloed, welken een tijdverloop van duizend jaren niet geheel heeft kunnen vernietigen. De Vorst was nu niet meer het hoofd, maar de eigenaar des Staats; Hertogen en Graven waren niet meer ambtenaren, maar leenmannen; de slaaf, de lijfeigene, de onderhoorige, werd de eigendom van dengenen aan wien het leen, waarop hij woonde,

900—1010

leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal door de Provinciale Staten, en van deze door de steden en ridderschappen. De onmiddellijke volkskeuzen in *Frankrijk* en *Engeland* zijn vrij van deze gevolgen van het leenstelsel. *Over de verantwoording der beden of onderstandsgelden, door de Graven van Holland*, in het zesde Deel der *Verh. van de tweede klasse des Koninkl. Nederl. Instituuts*, bl. 102.

(1) *Od* of *ode* beteekent in het oud Germaansch *bezitting*, *eigendom*. *Allod* (*allodium*), *alle bezitting*, *volkomen eigendom*. Dit woordje *ode* hebben wij nog in *klein-ood*, kleine bezitting. Zie BILDERDIJK, D. I. bl. 302.

(2) BILDERDIJK, D. I. bl. 116.

(3) Verg. VAN LOON, *Aloude Regeeringswijs van Holland*, D. I. b. 159. Leiden 1744. BILDERDIJK, D. I. bl. 331.

900—1010 geschonken werd (1). In vervolg van tijd echter werden de leenmannen den Vorsten te magtig; eene menigte kleine dwingelanden steeg op, welke, spottende met het gezag der Koningen, de schroomelijkste daden van wreedheid, geweld en knevelarij, ongehinderd en ongestraft uitoefenden (2).

Er waren velerlei soorten van leenen: 1°. *Hoofdleenen* (*feuda capitalia* of *regalia*, *pleins fiefs*), onder welke men die goederen verstond, welke door den Vorst zelven verleend werden; de beleende heette *Vasallus*, ook wel *Capitaneus*, bij ons *Man.* Zulk een hoofdleen was *Holland.* 2°. *Achterleenen* (*subfeuda*, *arrière fiefs*) of die leenbezittingen, met welke een leenman weder eenen anderen beleende, die deswege *Valvassor*, *Achterleenman* of *Mansman* genoemd werd. *Zeeland*, eigenlijk *West-Zeeland*, was eenigen tijd zulk een achterleen, want de Graaf van *Vlaanderen* hield het als *feudum* van het Rijk; en de Graaf van *Holland* weder als leen van den Graaf van *Vlaanderen*, wiens leenman hij gevolgelijk was, gelijk deze die des Keizers. Zij die goederen van eenen *Valvassor* in leen hadden, werden *Valvasini*, en die weder een trap lager waren, *Valvasini minores* genoemd. Keerde het leen tot den opperleenheer terug, dan verloren de achterleenmannen, en gevolgelijk ook de *Valvasini* en *Valvasini minores*, insgelijks hun regt, ten ware de uitgifte des onmiddellijken leenheers steunde op den uitdrukkelijken wil des opperleenheers; in dit geval werd de *Valvassor* een *Vassaal.* 3°. *Zonneleenen* (*feuda solaria*) dus genoemd, dewijl de houder van zulk een leen zeide, niemand boven zich te kennen dan God en de zon. Zij waren inderdaad vrije goederen; zulk een zonneleen was *Waterland* dat aan de PERSYNS behoorde. De leenen werden nog gescheiden in *Ridderleenen* (*feuda equestria*) en in *Boerenleenen* (*feuda rustica*), in *Gegeven leenen* (*feuda data*) en in *Aangeboden leenen* (*feuda oblata*); in *Goede-* en *Kwade leenen*; en in *Mans-* en *Vrouwen-*, of zoogenaamde *Zwaard-* en *Spillen-* (*spinnewiels*) *leenen.* De uitgifte van leenen bepaalde zich niet alleen tot landen en goederen. Men beleende alle posten, bedieningen en betrekkingen van eenig gewigt of waarde, die deswege *feuda officiorum* genoemd werden. Onder deze behoorden de slotvoogdijen of kastelenijen, de baanderheerschappen, de schout- en baljuwschappen en andere aanzienlijke ambten, zelfs die van geestelijken. Immers de Bisschoppen en Abten behoefden de Koninklijke beleening met ring en staf, wegens de landerijen en kroongoederen, welke zij in bezit hadden. Voorts leest men van *Vaanleenen*, *Schepterleenen*, *Geldleenen.* Verscheidene regten werden in leen gegeven, zoo

(1) Mr. J. D. MEYER, t. a. p. bl. 92.

(2) Zonderling is de lofrede van BILDERDIJK op het leenstelsel, D. I. bl. 123 vergeleken met bl. 117, 125, 333, 338. Minder eenzijdig en juister is het gevoelen van Mr. VAN HEES VAN BERKEL over dit punt. *Beschouw. over Gesch. en Staatsr.*, bl. 29—32. en dat van Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Handb. d. Gesch. van het Vaderl.* D. I. bl. 16. Leiden 1841.

als het regt van tollen en van tienden in een gewest; dat van advokaat te zijn van kerken en in andere bijzondere gevallen; het regt om de benoodigdheden van 's Vorsten tafel te leveren en dergelijke. De voornaamste bedieningen aan het Hof, als die van Maarschalk of Opperstalmeester, Groothofmeester,. Opperschenker, Kamerheer en welke betrekkingen meer, werden als leenpligten waargenomen (1). In *Friesland* en *Groningen* zouden geene leenen ooit bekend geweest zijn, en de Friezen de goederen, die zij bezaten, als *allodiale* of erfgoederen bezeten hebben (2). Oude wetten en bepalingen schijnen niet alleen het tegenovergestelde te bewijzen, maar men kende ook vóór zeventien honderd vijf en negentig, twee leenen in *Friesland*, het *Broersma-leen* bij *Kollum* en het *Hemmema-leen* (3). Het is echter wel te denken, dat de Friezen altijd tegen het leenstelsel zich, zooveel in hun vermogen was, hebben aangekant, en dat het nooit algemeen in *Friesland* aangenomen geweest is. In *Holland* en *Zeeland*, doch bovenal in *Gelderland* en *Utrecht*, vond men daarentegen eertijds eene menigte leenen. De Bisschoppen van *Utrecht* telden de Hertogen van *Braband*, of liever van *Lotharingen*, de Graven van *Holland*, van *Gelder*, van *Kleef*, van *Bentheim* en anderen; de Heeren van *Heusden*, van *Arkel*, van *Altena*, van *Amstel*, van *Woerden*, van *Groningen* en van *Coeverden*, onder hunne leenmannen (4). 900—1010.

De verpligting des leenmans jegens den leenheer bestond in trouw, en deze trouw door raad en daad, goed en bloed te bewijzen. Hij verbond zich het leven, goed en eer van zijn leenheer als zijn eigen te verdedigen, hem in persoon en met eigen manschap, gewoonlijk een van de honderd man, in den strijd te vergezellen; in één woord, al die krijgs-, huis- of hofdiensten te betoonen, welke uit den verschillenden aard van het leen voortvloeiden, op verbeurte van het leen, zoo hij niet in alles zijne verpligtingen nakwam. De vassaal moest zijnen Vorst op eigen kosten, tegen al zijne vijanden en ten allen tijde, in den krijg dienen, terwijl de vrije mannen slechts hiertoe verpligt waren, wanneer de krijg bij de volksvergadering besloten was. De vassalen vormden als zoodanig het staande leger, en moesten tevens, zonder eenige vergoeding, 's Vorsten beraadslagingen en teregtzittingen bijwonen. De geestelijke leenmannen waren wel niet, zoo als de vrije geestelijken, van alle dienstpligtigheid te velde ontslagen, doch hun hoofdpligt bestond, zonder eenig voordeel, in de behoefte der open-

(1) Bilderdijk, *Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 320—330. J. de Meijer, t. a. p. bl. 97.

(2) *Verhandelingen van het Genootschap: Pro excolendo jure patrio.* D. I. bl. 205. *Gron.* 1773. Magnin, *Geschiedk. Overzigt van de Besturen in Drenthe*, bl. 67.

(3) *Oude Friesche Wetten*, D. I. § 6. Aant. bl. 24.

(4) *Chron. de Traj.* p. 331—334. Verg. Dewez, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 278.

900—1010. bare godsvereering te voorzien. De leenmannen waren hunnen Vorstelijken leenheer hulp- of onderstandgelden verschuldigd, wanneer buitengewone omstandigheden hem tot buitengewone uitgaven noodzaakten, welke zijne inkomsten, die niet uit de domeinen voortkwamen, niet bestrijden konden. De achterleenman had, uithoofde zijner dubbele betrekking, tweederlei trouw te vervullen: namelijk aan den leenheer en aan den opperleenheer. Hij moest dus weten wie deze laatste was, en dit werd in zijn *verlei* uitgedrukt. De leenheer was daarvoor jegens zijne beleenden tot schut en scherm verbonden; schoot hij hierin te kort, dan verloor hij zijn regt. Zeer juist is derhalve BILDERDIJKS omschrijving van *feudum* of leen: »een goed, door zijnen bezitter aan eenen anderen gegeven, onder verpligting van hulde, trouw en manschap, en tegen verpligting van bescherming (1).” HUGO DE GROOT had het reeds beschreven als een »erfelijke onsplitsbare togt op eens anderen ontilbaar goed, met onderlinge verbindtenis »van schat aan de eene zijde, en pligt van manschap en heergewaden aan de andere »zijde” (2).

Het beleenen, in de taal des leenregts *verlei* (*investitura*) en *verhef* (*rélief*) genoemd, geschiedde zeer plegtig (3). De leenheer zat op een zetel; de leenman knielde voor hem, en ontving in die houding de verleiteekenen, en zwoer, meer bij handtasten, dan bij eed. Dit handtasten was namelijk dus: op de uitgestrekte regterhand des leenheers, legde de leenman de regterhand, waarop de leenheer weder zijne linker leggende, deze drie handen ten hemel *verhief*, dien hij tot getuige aanriep. Somtijds geschiedde de beleening met een schepter of staf, ook wel met eene banier, die, na de handtasting en trouwbelofte, den leenman in de hand gegeven werd, waarop de *verheffing* met trompetgeschal werd verkondigd, en de banier aan het volk gegeven, dat haar verscheurde, dewijl elk daarvan, als van een heilig pand, een stuk verlangde. Het volk was hier tegenwoordig, omdat de verheffing altijd plaats had in het land zelf, waarvan de verheffing geschiedde, en dit door eenen Afgevaardigde des Keizers, meest door een Hertog, verrigt werd (4). Toen later de leenen erfelijk werden, en op den zoon overgingen, moest, buiten het verheffen, het leen *verheergewaad*

---

(1) KLUIT, *Gesch. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 496. D. V. bl. 443. J. D. MEIJER, t. a. p. bl. 93, 95, 97—99. BILDERDIJK, D. I. bl. 303, 304, 323.

(2) *Inl. tot de Holl. regtsgel.* B. II. § 41.

(3) »*Verley* is eene verleening en investiging; hetgeen geschiedt, wanneer het leen voor de eerste maal gegeven wordt: maar *verhef* is eene min plegtige vernieuwing, dan alleen plaats hebbende, zoo er of een ander leenheer, of een ander leenman komt.” BILDERDIJK, D. I. bl. 305.

(4) BILDERDIJK, D. I. bl. 305, 306. Verg DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 276 (6).

(*heergewed*), dat is, het regt van den heer door het geven van een of ander voorwerp, erkend worden. Deze vernieuwing of overdragt van het leen moest binnen een jaar en zes weken geschieden. Indien de leenheer vermogend, of het leen aanzienlijk was, schonk men een sperwer of valk; bij geringere leenen een havik, een windhond, soms een paar ijzeren handschoenen, sporen of iets anders van gelijke waarde. Deze verpligting kon echter door eene kleine som gelds voldaan worden. 900—1010.

De leenen waren oorspronkelijk geene blijvende en erfelijke bezittingen; zij vervielen weder aan den leenheer bij den dood des leenmans of door *verbeurte*, wanneer hij den leenmans eed verbroken, *felonia* begaan had. Of en in hoe verre hij zich had vergrepen, mogt niet door den leenheer, maar door de andere leenmannen, de gelijken (*pares*) des beschuldigden, wettiglijk bijeengeroepen, beslist worden; en uit deze bijeenroeping (*curia feudalis*) zijn later de *leenhoven* ontsproten. Dit steunde op den grondregel van het regt, dat niemand dan door zijns gelijken, *evenboortigen*, *evenkniën* mogt veroordeeld worden. »Van hier," zegt BILDERDIJK, »heeft de gewoonte, die door geheel *Europa* en ook in ons Vaderland bijzonder plaats greep, zijnen oorsprong, om namelijk niemand te doen oordeelen dan door zijns gelijken: geen edelman dan door een edelman; geen Vorst dan door een Vorst hem in magt gelijk; geen burger dan door een burger; geen militair dan door een militair, toen het militaire wezen, na verloop van tijd, van het burgerlijke werd afgescheiden (1)."

Onder de zwakke opvolgers van KAREL *den Groote*, waren de leenen allengs erfelijk geworden; en het voorbeeld van dezen Vorst zelf had hiertoe aanleiding gegeven. De kroon, welke eertijds slechts als *in leen* konde beschouwd worden, ofschoon zij gewoonlijk van den vader op den zoon overging, had hij erfelijk gemaakt, en zelfs in het jaar acht honderd zes, over het Rijk als *zijn* erfgoed, onder zijne drie zonen, naar goeddunken, beschikt. Dit moest de hooge ambtenaren des Rijks, de Hertogen en Graven, op het denkbeeld brengen, ook hunne posten en titelen erfelijk te maken; en KAREL *de Groote* zelf had het verdriet, te zien, dat velen de inkomsten, en zelfs somtijds de domeingoederen, over welke zij gesteld waren, aan zich trokken. Het kwaad verergerde onder LODEWIJK *den Vrome*, en onder KAREL *den Kale* waren de groote leenmannen reeds *in de daad* erfelijke Heeren geworden (2). *Naar regte* werden zij dit in *Nederland* onder KAREL *den Eenvoudige*, welke hun deze groote bewilliging verleende, om hen, wier ondersteuning hij behoefde, om zich in zijne nieuwe heer-

(1) *Gesch. d. Vaderl.* D. I, bl. 308.

(2) RAEPSAET, *Oeuvr. Comp.* T. I, p. 128. T. III, p. 129.

900—1010. schappij staande te houden, te meer aan zich te verbinden (1). Het erfelijk worden der leenen lag trouwens in het grondkarakter des leenstelsels zelf opgesloten. Daar gewoonlijk het leen van den vader op den zoon overging, moest wel datgeen, wat slechts een *gebruik* was, eindelijk als een *regt* beschouwd worden, welk de groote leenmannen, die onder de noodlottige omstandigheden des Rijks en de zwakheid der beheerschers, steeds onstuimiger, heerschzuchtiger en stouter geworden waren, zich niet zouden hebben laten ontnemen. Het belang der Vorsten vorderde daarenboven, dat zij zich van de verkleefdheid hunner leenbezitters verzekerden, en zij waren, uit dien hoofde dikwerf genoodzaakt, daden van geweld en overheersching te veroorloven, althans te gedoogen. Ondanks de erfelijkwording der leenen en de toenemende magt hunner bezitters, welke den Keizers dikwijls ontzag inboezemden, bleef echter de oppermagt des Rijks, zoo wel als het leenheerschap bestaan, en de Keizer werd als opperleenheer van alles in het Rijk erkend. Men beschouwde hem niet als meester, maar als een opperhoofd, dat meer uitwendigen luister dan wezenlijke magt bezat. Als zoodanig erkenden hem ook de Graven van *Holland* voor hunnen leenheer, en dat graafschap bleef leenroerig van het Duitsche Rijk, tot dat het zich bij de afzwering van *Spanje*, daaraan ontrukte, en bij den Munsterschen Vrede vrij en onafhankelijk verklaard werd (2).

Holland en Zeeland. De oorsprong en instelling van dit beroemde graafschap, kunnen niet met zekerheid bepaald worden. De oude kronijk van *Minden* meldt, wel is waar, dat het in acht honderd acht en veertig een begin heeft genomen, en BILDERDIJK

---

(1) Dewez, *Hist. Gén. de la Belg*. T. II, p. 276.

(2) Bilderdijk, D. I, bl. 121, 122. De leenroerigheid van *Holland* aan het Duitsche Rijk, is onder anderen door DE GROOT (*Oudheydt der Batav. Republique*, bl. 27) en P. VAN DER SCHELLING, (*Hollands Aloude Vrijheid*, bl. 363—413) bestreden, doch op goede gronden betoogd geworden door VAN LOON (*Het Graafschap van Holland, een Leen des Duitschen Rijks*, Leiden 1748), VAN MIERIS (*Over de leenroerigheid van het Graafschap Holland*, Leiden 1748), SIMON STIJL (*Opkomst en bloei der Nederl.*, bl. 464. Amst. 1774), Kluit (*Gesch. d. Holl. Staatsreg.* D. I, bl. 10) en BILDERDIJK (*Gesch. d. Vaderlands*, D. I, bl. 121, 122). De schrijver der *Erf-Gravelike Bedieninge in Holland en West-Friesland*, (Amst. 1683), betwist, even als die van de *Historie der Gravelike regeering in Holland*, (Amst. 1662), dat de Frankische Koningen en Duitsche Keizers ooit Heeren dezer landen geweest zijn, doch beweert, dat de Graven van *Holland* » om over de ingeseetenen in steede van die te beregten te konnen heersen" hun graaf schap aan het Duitsche Rijk opgedragen, weder in leen ontvangen, doch zich vervolgens geheel daarvan gescheiden hadden, bl. 159. Volgens BILDERDIJK daarentegen, hadden de Keizers » het summum imperium over deze gewesten; de Graven waren in hun gezag gesuccedeerd; de Staten van *Holland* weêr in dat der Graven." D. I, bl. 141.

wil hieruit afleiden, dat het onder den naam van *Holland* reeds vroeger heeft bestaan (1); 900—
doch liever vereenigen wij ons met het gevoelen eens anderen Geleerde, welke den 1010.
zin van de woorden des ouden Kronijkschrijvers, die blijkbaar veel later leefde, dus verklaart: »omstreeks acht honderd acht en veertig zijn de Graven, welker nakomelingen thans Graven van *Holland* heeten, opgekomen of in magt beginnen toe te nemen (2).” Vrij eenparig brengen de oude berigten de stichting van dit graafschap, in het jaar acht honderd drie en zestig onder KAREL *den Kale* (3); de latere geschiedonderzoekers daarentegen, mede vrij eenparig, tot het jaar negen honderd twee en twintig of drie en twintig (4). Zeker is het, dat de naam van *Holland*, als graafschap, het eerst in duizend vier en vijftig voorkomt, ten tijde van Graaf DIRK, ~~III~~, die in een Charter van duizend drie en tachtig, *Comes Hollandensium* genoemd wordt (5).

---

(1) *Gesch. d. Vaderl.* D. I, bl. 150, 168.

(2) VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.*, bl. 245.

(3) MAERLANT, *Spiegel Hist.* aangehaald bij BILDERDIJK, D. I, bl. 168. MELIS STOKE, B. I, bl. 41. *Chron. Egmund.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Comit.* H. et Z. T. I. P. I. p. 15. DE BEKA, p. 28. J. A. LEYDIS, *Chron. Lib.* VIII. c. 2. *Cronica de Hollant* apud MATTHAEUM in *Analect.* T. V. p. 525. *Chron. v. Holl. van den Klerk uit de laage landen*, bl. 25. J. VAN LEYDEN, *Kron. v. Egmond*, bl. 7. *Het oude Goudtsche Kronycxken*, bl. 18. De *Oude Holl. Divisie Chron.* Vierde Divisie, bl. 96, en bij W. V. GOUDHOEVEN, bl. 239. MEIJERUS, *Annal. Flandriae, Lib.* II, p. 13. Antv. 1561. JANI DOUSAE *Annales*, p. 14. *Hagae Com.* 1590. J. REYGERSBERGEN, *Chron. van Zeelandt*, D. II, bl. 3. Middelb. 1614.

(4) JANUS DOUSA, *Batav. Holland. Annales*, p. 172 sqq. 308. 377. L. B. 1591. P. SCRIVERIUS, *Holl., Zeel. en de Vriesche Chronijck*, bl. 1. 's Gravenhage 16.., en in den *Toets-steen op het Goudtsche Kronycxken*, bl. 209. J. EYNDIUS, *Chron. Zelandiae*, p. 169, Middelb. 1634. C. WACHTENDORP, *Rijm-Kronijk*, B. IV. Amst. 1645. BUCHELIUS ad BEKAM. p. 29. M. VOSSIUS, *Annales Hollandiae, Lib.* I. p. 16. VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II, bl. 144. WAGENAAR, D. II, bl. 108. *Bijv. en Aanm.* St. II, bl. 44. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I, bl. 30. A. KLUIT, *Hist. Crit. Comit. H. et Z.*, T. I. P. I. p. 15. T. II. P. I. p. 13. *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV, bl. 47. TE WATER, BRUINING, VAN KAMPEN, LULOFS, volgen in hunne *Verkorte Geschiedenissen des Vaderlands*, het gevoelen dezer Schrijvers. De lange redekaveling van BILDERDIJK (D. I, bl. 167—208) over dit punt, heeft de zaak niet beslist. Er wordt in erkend, dat zoo men den bewusten giftbrief aan KAREL *den Eenvoudige* in 923 toeschrijft, er mindere zwarigheden zijn (bl. 172, 173). Doch de daarin bepaalde schenking, wordt door BILDERDIJK, als eene toevoeging of vergrooting van een graafschap beschouwd, dat reeds in 848 den naam van *Holland* droeg (bl. 235), maar welks stichting hij, zonderling genoeg, eerst in 863 vermoedt (bl. 176), en in 868 erfelijk vooronderstelt (bl. 190.).

(5) KLUIT, *Hist. Crit.* T. I, P. II, p. 33—54. Deze Geleerde houdt den naam van *Holland*

900—1010. Ongetwijfeld heeft zich dit graafschap allengs ontwikkeld, en is, naar het gevoelen van DE BEKA en HEDA, ter beteugeling der Noormannen opgerigt (1). Hoe dit zij, het gewest, later *Holland* genoemd, heeft naar alle waarschijnlijkheid, in en vóór dezen tijd, verscheidene Graven gehad. Sinds acht honderd zes en twintig, bezat de Noorman RORUK, en later zijn neef GODFRIED, aldaar onderscheidene graafschappen, hetzij onder den titel van Hertog, of onder dien van Graaf, als leenman des Rijks (2). In acht honderd zeven en vijftig wordt van twee Graven, GEROLF en THIETBOLD, gewag gemaakt, wier graafschappen vermoedelijk in *Holland* gelegen waren; althans in dat gewest sneuvelden zij tegen de Noormannen (3). Welligt is deze GEROLF de zoon geweest van den Frieschen Graaf van dien naam, welke in *Westergo* goederen bezat, doch zich in acht honderd zeven en dertig aan weêrspannigheid schuldig maakte, waardoor zijne bezittingen verbeurd verklaard, doch hem later terug gegeven werden (4). Zijn grootvader zou die Graaf DIRK geweest zijn, welke in het vertrouwen van KAREL *den Groote* deelde, wien hij in namaagschap bestond (5). Eene halve eeuw later ontmoet men weder eenen GEROLF, die vermoedelijk een zoon van den gesneuvelden Graaf, en diezelfde GEROLF geweest is, welke door GODFRIED aan Keizer KAREL *den Dikke* gezonden was (6). Hij schijnt diep in de gunst der Keizers gestaan te hebben (7). Althans in het jaar acht honderd negen en tachtig, op den vierden van Oogstmaand, werd hij door Keizer ARNULF, » in eigendom

---

voor eene verbastering van *Holt-land*. J. SMITS, in zijne *Verh. over den alouden Staat van Zuid-Holland*, bl. 56. Dord. 1824, gelooft met MERULA, VAN OUDENHOVEN en anderen, dat de namen *Holland* en *Zeeland* reeds door de Denen aan deze gewesten gegeven zijn, in navolging van de namen van landschappen in hun eigen Vaderland.

(1) DE BEKA, p. 28, 31, 35. HEDA, p. 59, 60, 61. *Cron. de Hollant* in MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 526—529.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I, bl. 391, 404, 407, 409, 418.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I, bl. 408.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I, bl. 396. Zie voorts over dezen GEROLF, VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.*, D. II, bl. 63, en zijne Aant. op KLAAS KOLIJN, bl. 187. KLUIT, *Hist. Crit. Comit.* T. II, P. I, p. 1, 2.

(5) *Alg. Gesch. d. Vaderl.*, D. I, bl. 354, 358, 359, 373. Verg. HEDA, p. 59, VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.*, D. II, bl. 11.

(6) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I, bl. 420. Tusschen deze beide GEROLFEN stelt men nog een Graaf DIRK, die in 869 met goederen door Koning LODEWIJK zou begiftigd zijn. WAGENAAR, D. II. bl. 73. Op afdoende gronden heeft men bewezen, dat deze gift honderd jaren later moet geplaatst worden. KLUIT, *Hist. Crit.* T. II, P. I, p. 32. *Bijv.* en *Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 26.

(7) *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II, bl. 39.

(*in proprium*) en ten eeuwigen dage (*in perpetuum*), begiftigd met een bosch (*silva*) en een bouwakker (*terra arabilis una*) gelegen in zijn eigen graafschap (*in comitatu ipsius*) tusschen den *Rijn* en *Suithardeshage*, in twee plaatsen, *Northa* en *Ospretashem* genaamd; voorts met eene hoeve (*hobà*) in *Bodokenlo*, twee hoeven in *Alburch*, eene hoeve in *Hornum*, eene mansa (twaalf bunderen lands?) in *Huui*, eene in *Theole*, en eene in *Aske:* alles met de renthoeven, huizingen, slaven, velden, weiden, beemden, wouden, wateren, molens, visscherijen en wegen, benevens al wat er toe behoort, met magt, om dit alles vrijelijk te blijven bezitten, of te vervreemden, naar eigen welgevallen (1)." Zijn zoon DIRK volgde hem op in het graafschap, terwijl men beweert, dat hij nog een anderen zoon, WALTGER genaamd, gehad heeft, wien denkelijk het bewind over het graafschap *Teisterband* is te beurt gevallen (2). Beide Graven moeten in groot aanzien ten Hove geweest zijn, en hunne namen worden gespeld onder de Rijksvorsten, in zekeren giftbrief ten behoeve van den Abt van *Prumen*, in negen honderd zestien door KAREL *den Eenvoudige* bevestigd (3). Men heeft gegist, dat deze DIRK dezelfde geweest is met zekeren Graaf ODOKAR, die deel genomen had in den opstand der Lotharingsche Grooten tegen ZWENTIBOLCH (4). Met meer zekerheid mag aangeno- 900—1010

(1) Deze giftbrief is opgenomen door MELIS STOKE, B. I, bl. 58, VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.*, D. II, bl. 130, VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.*, D. I, bl. 27, KLUIT, *Hist. Crit. Comit.* T. II, P. I, p. 6—13, BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.*, St. 1, bl. 42. De ligging der meeste plaatsen, in dien brief vermeld, kan bezwaarlijk met juistheid bepaald worden. Onder *Suithardeshage* verstaat J. A. LEYDIS (*Chron.* c. VI, p. 6) *Hillegommerbeek*, en wordt hierin door SCRIVERIUS, BOXHORN, VAN LEEUWEN, KLUIT, BILDERDIJK en anderen gevolgd. BRUINING echter beweert, dat men er *'s Gravenhage* onder verstaan moet (*Gesch. d. Nederl.* D. I, bl. 50). *Northa* is ongetwijfeld *Noordwijk; Ospretashem* zou *Brechtgerswaard*, ten zuiden van *Haarlem*, geweest zijn (KLUIT, l. c. p. 8, 9). *Bodokenlo* houden eenigen voor *Bodegraven*, anderen voor *Boekhorst*, en sommigen voor *Boekel*, digt bij *Alkmaar*. *Alburch*, door VAN LOON (*Aant.* op KOLYN, bl. 135) voor *Alphen* gehouden, wil KLUIT (l. c. p. 10) liever in het plaatsje *Alburch*, bij *Heusden* aan de *Maas*, gevonden hebben. ALTING (*Not. Germ. Inf.* P. II. p. 97) zoekt *Hornum* in *Delfland;* VAN LOON (*Aant.* op KOLYN, bl. 137) in het dorp *Oudshoorn* in *Rijnland;* en KLUIT, naar het schijnt, in de stad *Hoorn* (l. c. p. 10). *Huui* wordt door ALTING (l. c. p. 101) bij *Loosduinen*, en *Theole*, door hem *Theolf* gespeld, bij *Delft* geplaatst. Anderen houden *Theole* voor *Thiel* (BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 42). *Aske* is misschien *Assendelft*.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.*, St. I, bl. 49, 50, 51.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.*, St. I, bl. 50. *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II, bl. 41.

(4) WAGENAAR, D. II, bl. 101, welke zich op GOUDHOEVEN, bl. 77 beroept, waar wij dit echter niet gevonden hebben. VAN WIJN heeft de onjuistheid dezer gissing aangetoond in de *Bijv. en Aanm.*

deshage, en volgens eenigen, op het ...
land zamenhing. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV, bl. 48, en hierin gevolgd door BILDERDIJK, D. I, bl. 186. Vele oudere Schrijvers plaatsen *Fortrapa* in *Zuid Beveland*, en dit gevoelen heeft in den Heer J. AB UTRECHT DRESSELHUIS eenen verdediger gevonden. *De Provincie Zeeland, in hare aloude gesteldheid* enz. bl. 66—68. Middelb. 1836. Met welk regt KAREL *de Eenvoudige*, en

R. Craeyvanger del. J. W. Kaiser sculp.

KAREL DE EENVOUDIGE BEGIFTIGT GRAAF DIRK I.

graafschap van *Holland* opmaken (1). Bij deze gift worden slechts de oude bezittingen 900—1010
der Kerk van *Egmond*, die zich van *Hillegom* tot voorbij *Alkmaar* uitstrekten, en niets meer, weggeschonken (2). Uit de laatste woorden van dien brief evenwel, kan men met groote waarschijnlijkheid besluiten, dat DIRK toen door Koning KAREL in zijn vaderlijk graafschap, is bevestigd geworden (3). Onder Graaf GEROLF, wien de oudste giftbrief in het jaar acht honderd negen en tachtig gegeven werd, schijnt dit graafschap reeds erfelijk geworden te zijn. DIRK wordt alzoo ten onregte, de eerste Erfgraaf van *Holland*, de stamvader der Hollandsche Graven genoemd, daar deze naam veeleer zijnen vader toekomt (4). Om echter alle verwarring in de getallen te voorkomen, zullen wij met hem de reeks der Hollandsche Graven openen. Het is niet vreemd, dat hij door onze oude Jaarboekschrijvers, als de eerste is beschouwd geworden, dewijl zij of Egmonder monniken waren, of Egmondsche kloosterschriften raadpleegden, in welke zij hem als stichter van een Nonnenklooster, en herstichter van de houten kerk te *Egmond*, den H. ADELBERT gewijd, doch door de Noormannen verwoest, het vroegste vermeld vonden (5). Hoe ver zich zijn erfgraafschap heeft uitge-

---

later Koning LOTHAIR van *Frankrijk*, goederen konden wegschenken, die volgens de Rijksverdeeling, niet in hun gebied behoorden, onderzoekt BILDERDIJK, D. I, bl. 195—200.

(1) BILDERDIJK, D. I, bl. 174, welke deze opmerking aan KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 44, 45, 49, verschuldigd is.

(2) *Chron. Egmund.* p. 20, not. 57, apud KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. P. I. BILDERDIJK, D. I, bl. 187.

(3) J. W. TE WATER, *Vaderl. Hist. verkort*, D. I, bl. 125. Amst. 1784.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Comit.*, T. I. P. I. p. 15, 16. BILDERDIJK, D. I, bl. 202. Men vergelijke intusschen de aanmerking van VAN RHIJN, op de *Batavia Sacra*, D. I. bl. XLIII.

(5) WAGENAAR, D. II, bl. 113. KLUIT, in l. c. T. I. P. I. p. 20. Wij hebben reeds vroeger (D. I, bl. 354) opgemerkt, dat de oude Kronijken, MELIS STOKE, B. I, bl. 51, het *Chron. Egmund.* bij KLUIT, *Hist. Crit. Comit.* T. I, P. I, p. 25, not. 72. J. DE BEKA, p. 28. HEDA, p. 58. de *Cron. de Hollant*, bij MATTHAEUS, *Analect.* T. V, p. 526. J. A. LEYDIS, *Chron. Lib.* VI, c. 1. J. V. LEYDEN, *Kron. v. Egmond*, bl. 8. de *Oude Holl. Divisie-Kronijk*, Vierde Divisie, bl. 96. *de Klerk van de laage Landen*, bl. 26. *het oude Goudsche Kronijkje*, bl. 17, eenparig getuigen, dat Graaf DIRK I uit het bloed der Frankische Koningen is gesproten. Indien de meening van HEDA op eenigen goeden grond berust, en DIRK I een afstammeling van dien Graaf DIRK geweest is, welke aan KAREL *den Groote* vermaagschapt was, zou men zijne geslachtlijst aldus kunnen bepalen:

DIRK, bloedverwant van KAREL *den Groote*, door zijn huwelijk met THEODRADA, eene dochter van BERNHARD, den natuurlijken zoon van KAREL MARTEL. Verg. VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II, bl. 12. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.*, D. I, bl. 31.

900—
1010 strekt, is moeijelijk te bepalen. Naar eenigen, zou het van den *Rijn* bij *Katwijk*, tot aan *Alkmaar* en *Egmond*, doch zijn leengoed of *beneficium* zich verder Noord- en Zuidwaarts uitgestrekt hebben, en door latere giften, erfelijk en als eigendom in zijn geslacht zijn overgegaan (1). Naar anderen, bepaalde het zich tusschen *Zuid-Beveland* en *Alkmaar* (2). Van zijne lotgevallen is weinig bekend. Hij zou met de Denen en Friezen hevigen krijg gevoerd hebben, doch dit is even onzeker als de tijd zijner regering (3). Men beweert, wel is waar, dat hij kort na de schenking van het land tusschen *Suithardeshage* en *Fortrapa*, is overleden, doch de oudste en beste Kronijkschrijvers geven hiertoe geene aanleiding (4). Daar wij lezen, dat hij in eenen *vergevorderden* ouderdom, het klooster en de kerk te *Egmond* stichtte, welke hij met verscheidene goederen begiftigde, is het hoogst waarschijnlijk, dat hij langer geregeerd heeft dan men gemeenlijk vooronderstelt (5). Wij willen echter niet met BILDERDIJK beweren, dat hij dezelfde is, welke door Koning LOTHAIR, in het jaar negen honderd negen en zestig, met het Foreest *Wasda* beschonken werd (6). Mogelijk is hij die Graaf DIRK geweest, welke, gelijk eenigen beweren, in negen honderd negen en dertig, nabij *Andernack*,

---

· GEROLF I, zijn zoon in 839 door LODEWIJK *den Vrome* in zijne goederen hersteld. Verg. VAN LOON, t. a. p. D. II, bl. 63, en zijne Aant. op KL. KOLIJN, bl. 187. Sedert is deze GEROLF monnik geworden, en in 876 in de abdij van *Corbei* overleden. KLUIT, *Hist. Crit. Comit.*, T. II, P. I, p. 2. *Bijv. en Aant.* op WAGENAAR, St. II, bl. 40.

GEROLF II, gesneuveld in 857.

GEROLF III, in 889 door ARNULF begiftigd. KLUIT (in l. c.) houdt hem echter voor den zoon van GEROLF I.

DIRK, *den Eerste* bijgenaamd, en door KAREL *den Eenvoudige* in 922 begiftigd.

(1) BILDERDIJK, D. I, bl. 187.

(2) J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De Provincie Zeeland* enz., bl. 66.

(3) *Oude Holl. Divisie Kronijk*, Vierde Divisie, bl. 96.

(4) MAERLANT van DIRK I sprekende zegt alleen:

» Van hem en sagh ic nie,
Hoe lange hi was in den liue (leven)."

MELIS STOKE erkent mede, dat hem het jaar onbekend was:

» Daer hi sinen ende in dede.
En: Hoe langhe dat hi Grave was." B. I, bl. 57.

(5) MELIS STOKE, B. I, bl. 55. *Chron. Egmund*, p. 20. J. V. LEYDEN, *Kron. v. Egmond*; bl. 10, die hierin door de *Oude Holl. Divisie Kronijk*, VELDENAER, *de Klerk uit de laage landen*, en het *Goudsch Kronijkje* gevolgd worden.

(6) BILDERDIJK, D. I, bl. 202.

sneuvelde (1). Hoe dit zij, hij werd met zijne gemalin GEVA te *Egmond* begraven, en 900—1010
naar het gemeen gevoelen, door zijn zoon DIRK II opgevolgd (2).

Nevens het graafschap *Holland*, waren onder KAREL *den Eenvoudige*, ook de graafschappen van *Vlaanderen*, van *Henegouwen*, van *Namen* en van *Luxemburg*, *naar regte* erfelijk verklaard (3). Doch de gunsten door dezen Vorst den Lotharingschen Grooten bewezen, wier ondersteuning hij behoefde, om zich in zijne nieuwe heerschappij te handhaven, konden zijnen val niet voorkomen. Kort na de gift aan Graaf DIRK I, werd hij ont- 923
troond, te *Chateau-Thierry* gevangen gezet, en RUDOLF, Hertog van *Bourgondië*, door de Grooten des Rijks tot Koning uitgeroepen. HENDRIK *de Vogelaar* hernieuwde nu zijne eischen op *Lotharingen*, en deed zijn regt door de wapenen gelden. GISLEBERT, de magtigste der Lotharingsche Vorsten, wiens staten zich tusschen *Maas* en *Rijn* uitstrekten, verklaarde zich voor den Koning van *Duitschland*, en wist den Graaf van *Vermandois* te bewegen, dezen insgelijks als leenheer te huldigen. *Lotharingen* werd 925
nu onder de beide kroonen verdeeld; maar het was bijna onmogelijk te onderscheiden, waar het gebied van RUDOLF eindigde, of dat van HENDRIK begon, dewijl de Graven en Bisschoppen afwisselend dien der beide Vorsten huldigden, welke hun het meest genegen toescheen, hunne heerschzucht den vrijen teugel te laten (4). De meeste Nederlandsch-Lotharingsche Staten geraakten, buiten twijfel, onder de leenheerschappij van HENDRIK of des Duitschen Rijks, waartoe reeds vroeger het overig gedeelte van *Noord-Nederland* behoord had.

Inmiddels verwoestten de Hunnen of Hongaren te vuur en te zwaard *Duitschland*, *Frankrijk* en *Lotharingen* (5). Hun inval in *Friesland* wordt met reden in twijfel getrokken, even als dat de beide zoogenaamde Hunneschansen op de *Veluwe*, van hen

(1) WAGENAAR, D. II, bl. 122.

(2) MELIS STOKE, B. I, bl. 57. *Chron. Egmund*, bij KLUIT, p. 20, 22. J. V. LEYDEN, *Kron. v. Egm.* bl. 12. In tegenspraak met al de oude Kronijken, die wij konden raadplegen, verhaalt het zoogenaamde *Goutsche Chron.* bl. 18, het volgende: » Dese Grave DIDERICK (1) doe hy langhe ghereegeert hadde, doe toogh hy uyten Lande: soo dat men niet en weet, hoe langhe dat hy regeerde, of hoe langhe dat hy levede, of waer dat hij starf. Maer GENA (GEVA) syn wyf die leyt tot *Egmond* in dat clooster begraven." Over de Gravin GEVA, handelt KLUIT uitvoerig in *Hist. Comit.* T. I. P. I. p. 19, Not. 56.

(3) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 275.

(4) SISMONDI, *Hist. d. Franc.* T. II. p. 271.

(5) REGINO, *Chron. Lib.* II. in PISTORII *Rer. Germ. Script.* T. III. p. 102. HERM. CONTRACTI *Chron.* in PISTORII *Rer. Germ. Script.* T. III. p. 257. SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, *Chron.* in PISTORII *Rer. Germ. Script.* T. III. p. 808.

900—1010 den naam ontleend, en Graaf DIRK tegen hen zou gestreden hebben (1). Eindelijk werd met deze Barbaren een wapenstilstand voor den tijd van negen jaren getroffen (2), welken HENDRIK aanwendde, om de grenzen te versterken, en het volk in den wapen-
926 handel te oefenen. De steekspelen der Edelen, en, naar men wil, de schutterijen in de steden, zijn hieraan hunnen oorsprong verschuldigd (3). Het was den grooten Vorst niet vergund de vruchten van zijnen arbeid te plukken. Hij overleed in het jaar negen hon-
936 derd zes en dertig, en werd door zijn zoon OTTO I opgevolgd, wien de Duitsche en Lotharingsche Grooten, uit vrije keuze, tot deze hooge waardigheid verhieven (4). Burgeroorlogen verontrustten niettemin den aanvang zijns bestuurs. HENDRIK, zijn jongste broeder, veelvermogend in *Saksen* en *Thuringen*, verklaarde hem den oorlog, en vond een magtigen steun bij den heerschzuchtigen en ondernemenden GISLEBERT, Hertog van *Lotharingen*. Zij vereenigden hunne strijdkrachten aan den linker oever des *Rijns*, en vielen, niet ver van *Burick* in het land van *Kleef*, de benden van OTTO aan,
939 doch werden geslagen en op de vlugt gedreven (5). GISLEBERT en zijne aanhangers, onder welke zekere DIRK, waarschijnlijk de Graaf van *Holland*, genoemd wordt, droegen LODEWIJK *d' Outremer*, den zoon van KAREL *den Eenvoudige*, en welke thans in *Frankrijk* regeerde, de kroon van *Lotharingen* op (6). LODEWIJK nam het gevaarlijk geschenk aan, om het spoedig weder te verliezen. Zijn aanval op den *Elzas* mislukte; GISLEBERT werd bij *Andernach* door de bevelhebbers van OTTO verslagen, en verdronk, op de vlugt, in den Rijnstroom (7). Men wil, dat Graaf DIRK toen insgelijks zou omgekomen zijn, welke, indien hij de Graaf van *Holland* geweest is, niet de *tweede* van dien naam kan geweest zijn, welke vele jaren later overleed.

---

(1) VAN WIJN in de *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 52—54. BILDERDIJK, zonder zich de moeite te geven, dezen Schrijver te raadplegen, heeft het verhaal van WAGENAAR, gelijk meest altijd, blindelings gevolgd (D. II. bl. 2), en zelfs de Hunebedden in *Drenthe*, van dezen inval der Hunnen afgeleid!! De geleerde verhandeling van WESTENDORP over de *Hunebedden* schijnt hij niet gekend te hebben, evenmin als Mr. GROEN VAN PRINSTERER, welke in zijn *Handboek voor de Geschiedenis des Vaderlands*, Afl. I. bl. 8, de Drentsche Hunebedden, voor graven van de Hunnen houdt.

(2) SIGIBERTUS GEMB. *Chron.* p. 809.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 118. De instellingen, wetten en voorregten der ridderspelen, door HENDRIK I gegeven, vindt men bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 36—40.

(4) WITICHINDUS, *Lib.* II. p. 642. REGINO, *Chron.* p. 103.

(5) WITICHINDUS, *Lib.* II. p. 645. REGINO, *Chron.* p. 103.

(6) FRODOARDI *Chron.* ad ann. 939. p. 193.

(7) WITICHINDUS, *Lib.* II. p. 648. FRODOARDI *Chron.* p. 193.

De dood van GISLEBERT herstelde de rust in *Lotharingen*, dat binnen korten tijd weder onder het gebied van OTTO gebragt werd, en sedert, benevens al de *Nederlanden*, als tot het Duitsche Rijk behoorende, is aangemerkt geworden. HENDRIK, en waarschijnlijk met hem het grootste gedeelte der Rijksgrooten, werd door OTTO in genade aangenomen, en hij met *Lotharingen*, onder den titel van hertogdom, begiftigd (1). Eenige jaren later geraakte dit gewest onder het bestuur van 's Keizers anderen broeder BRUNO, Aartsbisschop van *Keulen*, welke het onder Keizerlijke goedkeuring, in twee deelen, in *Opper-* en *Neder-Lotharingen*, splitste. *Opper-Lotharingen* omvatte al de landen tusschen *Maas* en *Rijn*, van den mond der *Moezel* Zuidwaarts, uitgezonderd *Ments*, *Spiers*, *Worms* en eenige andere plaatsen aan den *Rijn*, alzoo den *Elzas*, het eigenlijke *Lotharingen* (*Lorraine*), *Luxemburg* en het bisdom *Trier*; het werd *Mosellane* genoemd, omdat de *Moezel*, van haren oorsprong tot haren uitloop, deze uitgestrektheid lands besproeit. *Neder-Lotharingen* omsloot de landschappen tusschen den *Rijn*, de *Zuiderzee* en den *Oceaan*, namelijk het aartsbisdom *Keulen*, de latere hertogdommen *Limburg*, *Gulik* en *Gelder*, het bisdom *Luik*, voor een gedeelte het hertogdom *Braband*, de graafschappen *Namen* en *Henegouwen*, een gedeelte van het bisdom *Kamerijk* en van het graafschap *Vlaanderen*, aan deze zijde der *Schelde*, met de andere landen, welke de *Schelde*, de *Maas* en de *Rijn* naar hunne monden doorloopen, namelijk *Zeeland*, een gedeelte van *Zuid-Holland*, *Utrecht*, *Gelderland* en *Noord-Braband*. FREDERIK, Graaf van *Bar*, schoonbroeder van HUGUES CAPET, werd door BRUNO tot Hertog over *Opper-Lotharingen*; en GODFRIED, Graaf van *Verdun*, over *Neder-Lotharingen* aangesteld, terwijl hij zelf den titel van Aartshertog aannam, waarschijnlijk dewijl hij Hertogen onder zijne vassalen telde. In de beide *Lotharingen* bleef hij, in naam des Keizers, het hoog gezag uitoefenen tot aan zijnen dood, in het jaar negen honderd vijf en zestig (2). De Hertogen van *Opper-* zoo wel als van *Neder-Lotharingen*, schijnen slechts Keizerlijke Landvoogden (praefecti) of Opperkrijgsbevelhebbers geweest te zijn, die voor hun leven of tot opzeggens toe aangesteld werden, zonder dat de verschillende Graven en Heeren, behalve in krijgszaken, aan hen onderworpen waren. Men vindt althans niet, dat de Hertogen van *Neder-Lotharingen* eenig gezag in *Gelderland*, *Holland* of *Utrecht*, hebben uitgeoefend (3).

900—1010

959

965

»Binnen den tijdkring eener eeuw," zegt de Geschiedschrijver DANIEL, »was *Lotharingen* verscheidene malen van meester verwisseld, nu eens den Koningen van *Frankrijk*, dan weder dien van *Duitschland* onderworpen; nu eens verdeeld, dan weder

(1) REGINO, *Chron.* p. 104. FRODOARD in l. c.

(2) FRODOARDI *Chron.* p. 212. SIGEBERT. GEMBLAC. p. 816. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 294.

(3) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. bl. 26. *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV, bl. 102—112.

900–1010 vereenigd; nu eens geheel of gedeeltelijk door de Koningen van *Frankrijk* aan de Koningen van *Duitschland*, en dan weder door dezen aan genen afgestaan; nu eens bemagtigd door de eenen, dan weder door de anderen (1)." Den Franschen Koningen waren echter nog vele goederen, op welke wijze ook, in *Lotharingen* verbleven, en LOTHAIR II, Koning van *Frankrijk*, schonk eenige jaren nadat dit gewest een deel des Duitschen Rijks was geworden, op verzoek zijner gemalin EMMA, aan *zekeren zijnen*
969 *Getrouwe*, Graaf DIRK, een foreest *Wasda* genaamd, met de weiden, akkers, wateren, vaarten en al wat er meer toe behoorde, om het geheel en erfelijk te bezitten (2)." Over de ligging van dit *Wasda* zijn de gevoelens meer verschillend, dan dat de genoemde Graaf DIRK, de Graaf van *Holland* geweest is. De giftbrief zegt slechts, dat *Wasda* in *hetzelfde graafschap* (*in eodem comitatu*), dat is, of *in het graafschap van denzelfden Graaf* DIRK, of in *een graafschap van denzelfden naam*, gelegen was; doch het eerste is het waarschijnlijkste (3); en het meest aangenomen gevoelen houdt *Wasda* voor het *Land van Waas* (4). Men heeft beweerd, dat onder *foreesten*, Vorstelijke wouden of bosschen, tot de jagt bestemd, bedoeld werden; en dat Graaf DIRK alzoo, door dezen giftbrief, alleen tot *Forestier*, eene soort van opperhoutvester, was aangesteld (5). Doch hiertegen strijdt de inhoud des briefs zelf, in welken van eene wezenlijke gift in erfeigendom, van geene ambtsbekleeding gespro-

---

(1) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 295.

(2) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holland*, D. I. bl. 22. KLUIT, *Hist. Crit. Comit.* T. II. p. 178. MELIS STOKE, B. I. bl. 47 schrijft dezen giftbrief toe aan Koning LODEWIJK van *Duitschland* in 868, en wordt hierin genoegzaam door al onze geschied- en kronijkschrijvers gevolgd. ALTING, *Notit. Germ. Inf.* P. II. p. 92, 93. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 32. T. I. P. II. p. 178, en VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 26—29 hebben echter aangetoond, dat deze gift geschied is door LOTHAIR II, in het jaar 969. BILDERDIJK houdt ook dit gevoelen voor aannemelijk. HUYDECOPER daarentegen wil deze gift tot het jaar 849 teruggebragt hebben. Aant. op MELIS STOKE, D. I. bl. 226.

(3) BILDERDIJK, D. I. bl. 203. Vroeger (bl. 179) had hij meer naar het tweede gevoelen overgeheld.

(4) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 221. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 31 (2). VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 29. SMITS, *Over den alouden staat van Zuid-Holland*, bl. 49, 102. BILDERDIJK is het hier met zichzelven wonderlijk oneens. D. I, bl. 175 houdt hij het met VAN MIERIS (*Aant. op den Klerk van de laage landen*, bl. 29) voor mogelijk, dat onder *Wasda*, *Wassenaar*, althans niet het *Land van Waas* verstaan wordt. Op bl. 179 wankelt hij echter, en betoogt de mogelijkheid, dat onder dien naam het *Land van Waas*, wel *kan* verstaan worden. Op bl. 185 evenwel is *Wasda*, misschien *Wassenaar*, misschien *Heusden*; maar op bl. 202 is *Wasda* weder het *Land van Waas*.

(5) HUYDECOPER op STOKE, D. I, bl. 221.

ken wordt (1). Het is echter mogelijk, dat de Graven in *Holland*, even als die 900—1010
van *Vlaanderen*, in den beginne, den naam van *Forestier* voerden, om de nabijheid en gesteldheid der landen, die meest bosch waren (2). Wat men hier van houde, het *Land van Waas* behoorde tot het burggraafschap *Gent*, dus genoemd naar den burg door OTTO I gesticht, toen hij de gracht, de *Fossa Ottoniana*, uit de *Schelde* naar zee liet graven, welke *Frankrijk* van zijne staten scheidde. Om de grenzen te beschermen, gaf hij dezen burg aan Graaf WYCMAN of WICHMAN, welke dus onder zijn bestuur het *Land van Waas*, *van Aalst*, en de vier ambachten, *Hulst*, *Axel*, *Boekholt* en *Assenede* vereenigde. WYCMANS dochter HILDEGAARDE, werd de gemalin van Graaf DIRK II, welke zijn schoonvader in het jaar negen honderd een en zestig of twee en zestig opvolgde; en van hier dat hij, zijn zoon ARNOUT en kleinzoon DIRK III, Graven van *Gent* geweest zijn en de *Gentenaars* genoemd werden (3).

De goederen van Graaf DIRK II werden aanzienlijk vermeerderd door OTTO III, die zijn vader OTTO II, in het hoog bewind was opgevolgd. Ter bede der Keizerin-weduwe THEOPHANA, eene Grieksche Prinses, aan welke weleer het eiland *Walcheren*, benevens *Tiel*, *Herwerde* en *Nivelle* in vruchtgebruik ten huwelijk waren afgestaan (4), en door tusschenkomst (*interventu*) van den Aartsbisschop van *Trier*, EGBERT, en van Hertog HENDRIK van *Beijeren*, geeft de Keizer aan zijnen Getrouwe, den Graaf DIRK, in *eigendom*, (*in proprium*), wat deze tot nu toe slechts in leen, of in vruchtgebruik (*in beneficium*) gehouden heeft: 1°. al wat gelegen is tusschen de stroomen *Liora* en *Hisla* (de *Lier* en de *Hollandsche IJssel*); 2°. de *villa Sunnemere* (*Sonnemaar* op *Schouwen?*); 3°. al wat ligt tusschen de twee stroomen *Medemelacha* (de *Leek* bij *Medemblik?*) en *Chimelosara*, *Gemarchi* (*Marken?*) genaamd; 4°. al het regt des Keizers in het landschap *Texla*, behalve het schot en lot dat de onvrijen betalen moesten, en *Huslade* (*huisschatting*) genoemd werd; en ten 5°. al wat DIRK verder in leen bezat in de graafschappen *Masalant* (*Maasland?*), *Kinhem* (*Kennemerland*) en *Texla* (*Tessel*); alles met volkomen vrije beschikking. De giftbrief is geteekend te *Nijmegen*, den vijf en twintigsten van Oogstmaand negen honderd vijf en tachtig (5). Hoe onzeker de ligging van de meeste der daarin aangewezene plaatsen kan 985

(1) SMITS, t. a. p. bl. 53. BILDERDIJK, bl. 178.

(2) BILDERDIJK, D. I, bl. 176, 189.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 176—179. T. II. P. I. p. 23—27. BILDERDIJK heeft dit, gelijk zoo vaak, stilzwijgend overgenomen. D. I. bl. 202, 203. Verg. VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 55—62.

(4) Zie het *Diploma* bij KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 33. BILDERDIJK noemt ten onregte THEOPHANA de gemalin van OTTO III, D. I. bl. 181.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 57.

900—1010 bepaald worden, er blijkt ten minste uit, dat Graaf DIRK daarbij aanzienlijke eigendommen verkreeg in het tegenwoordig *Holland*, *West-Friesland* of *Friesland* aan deze zijde van het *Vlie*, en waarschijnlijk ook in *Zeeland*. Dit nu beschouwt men, als de ware en natuurlijke oorsprong van hetgeen naderhand de *Graaflijke* of *Graaflijkheids Domeinen* genoemd werd; en hieruit zijn later al de uitgiften der Hollandsche leenen, al de hooge en lage heerlijkheden, met alle regten, regtsgebied en gevolgen, daar uit voortvloeijende, naar uitwijs der leenbrieven, ontsproten (1). Indien men nu al de giftbrieven, ter gunste der Hollandsche Graven verleend, bijeenvoegt, zal men mogen aannemen, dat de bezittingen dezer Graven destijds zich van de *Strijne*, een tak der *Schelde*, welke zich in de *Maas* verliest, tot aan het *Vlie* uitstrekten. Ook in *Friesland* over het *Vlie* bezaten zij goederen, en van daar, dat zij altijd *Friesland* als het hunne beschouwd en als zoodanig nooit hun regt opgegeven hebben; maar van daar ook die gedurige opstanden en wederspannigheden tegen hun gezag, dewijl de Friezen zich als onderdanen des Duitschen Rijks beschouwden, en behalve of onder den Keizer, geenen anderen Vorst duldden. Na langdurige oorlogen werden de Westfriezen door de Hollandsche Graven onderworpen, en in onderwerping gehouden; doch *Friesland*
988 tusschen het *Vlie* en de *Lauwers*, werd dit niet dan gedeeltelijk en gebrekkig (2).

Der Friezen zucht naar onafhankelijkheid, zoo niet veel meer hun toomelooze aard, openbaarde zich reeds onder het bestuur van DIRK II, wien zij gewapenderhand aanvielen. Zij werden door dien Graaf bedwongen, doch hernieuwden weldra weder hunne vijandelijkheden. Immers in het volgende jaar werd *Alkmaar* door de West-Friezen stormenderhand ingenomen, geplunderd en in de asch gelegd. Geheel *Kennemerland* werd te vuur en te zwaard verwoest, het klooster te *Egmond* vernield, en *Leiden* met hetzelfde lot bedreigd, toen de Graaf, zijne strijdkrachten bijeengebragt hebbende, den overmoedigen vijand tegentrok. Niet ver van het tegenwoordig *Rijnsburg* viel een hevig gevecht voor; de Friezen werden verslagen en gedwongen zich aan den Graaf te onderwerpen, welke uit dankbaarheid voor de behaalde overwinning, op de plaats des strijds eene kerk stichtte (3). Naar luid eener oude Kronijk, is dit omstreeks het jaar negen honderd twee en zeventig voorgevallen (4). De oudste Jaarboekschrijvers maken van dezen krijgstogt geen gewag. Slechts melden zij, dat Graaf DIRK II de kerk te *Egmond* van steen opbouwde, en de abdij aanzienlijke grondgoederen schonk, doch haar met Monniken bezette in plaats der Nonnen, welke te veel aan den overlast der

---

(1) KLUIT, *Gesch. d. Holl. Staatsreg.* D. IV, bl. 51.

(2) BILDERDIJK, D. I. bl. 204—206. 253—255. Verg. SCHOTANUS *Fr. Hist.* bl. 79.

(3) J. A LEYDIS, *Chron. Lib.* VII. c. 3. Occo SCARLENSIS, bl. 78.

(4) *Cron. de Hollant*, in MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 528.

Friezen blootgesteld waren (1). De Nonnen werden naar *Bennebroek* verplaatst, en 900—1010
onder het opzigt van ARLINDE, 's Graven dochter, gesteld; doch daar deze geene nieuwe zusters mogt opnemen, is dit klooster spoedig uitgestorven (2). Welligt was de gift van OTTO III aan DIRK II een gevolg dezer vijandelijkheden, om daardoor den Graaf schadeloos te stellen, en hem te beter gelegenheid te geven, de Friezen te beteugelen en te straffen. Hoe dit zij, DIRK genoot niet lang de vruchten dezer aanzienlijke schenking; hij overleed drie jaren later in hoogen ouderdom, en werd, gelijk zijne 988
gemalin HILDEGAARDE, in de abdijkerk van *Egmond* begraven (3).

ARNOUT, zijn zoon, te *Gent* geboren, en deswege in het bijzonder de *Gentenaar* genoemd, volgde hem op in het graafschap van *Holland* en het burggraafschap van *Gent*. Men vindt niet, dat zijne opvolging en bevestiging in deze graafschappen, door Keizerlijke brieven is bekrachtigd geworden (4). Dit niet vinden is echter geene genoegzame reden, om de zaak in twijfel te trekken; en dit te minder, dewijl de erfopvolging, ook in andere Nederlandsche graafschappen, gelijk die van *Zutphen* en *Gelre*,

---

(1) MELIS STOKE, B. I. bl. 61. *Chron. Egmund.* apud KLUIT, p. 28. J. DE BEKA, p. 31. J. VAN LEYDEN, *Kron. van Egmond*, bl. 13. Behalve uitgestrekte landgoederen, door MELIS STOKE en het *Chron. Egmund.* in l. c. opgenoemd, schonk de Graaf aan de Egmondsche Kerk een afschrift der vier Evangelisten, in een gouden met edelgesteenten versierden omslag; en zijne gemalin HILDEGAARDE, door DE BEKA HILDEGONDE genaamd, eene gouden tafel met kostbare steenen ingelegd. Zie MELIS STOKE, DE BEKA in l. c, en HEDA, p. 90, welke laatste van deze kunstig bewerkte tafel eene uitvoerige beschrijving geeft. Het is opmerkelijk, dat J. VAN LEYDEN in zijne *Kronijk van Egmond*, van deze schenking geene melding maakt. Volgens SMITS (bl. 106), is het gemelde afschrift der Evangeliën, doch van zijn uitwendigen tooi beroofd, thans de eigendom van eene der Roomsche kerken te *Utrecht*.

(2) J. A. LEYDIS, *Lib.* VII, c. 2, 3. ARLINDE was niet, gelijk WAGENAAR (D. II, bl. 116) zegt, de zuster, maar de dochter van Graaf DIRK II. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. IV, bl. 1256.

(3) MELIS STOKE, B. I. bl. 87, vs. 790, bepaalt het overlijden des Graafs in 987. *Chron. Egmund.* in KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. P. I. p. 36, DE BEKA, p. 35, J. VAN LEYDEN, *Kron. van Egmond*, bl. 17, de *oude Holl. Div. Kronijk*, bl. 110, en anderen stellen het in 988. WAGENAAR, welke door BILDERDIJK gevolgd wordt, plaatst het met VAN LOON, in 989 (D. II. bl. 128.)

(4) WAGENAAR, D. II. bl. 128. Uit de woorden van MELIS STOKE zou men bijna besluiten, dat ARNOUT, als naaste erfgenaam, zonder den Keizer te kennen, opgevolgd zij.

> ARNOUT, des ander DIEDRIC sone,
> Wort Grave van *Hollant*, als de gone
> *Dient van rechter gheboerten an quam.* B. I. v. 861, bl. 94.

900—1010 niet vóór de helft der elfde eeuw gevonden wordt (1). Zeker is het, dat ARNOUT zich als leenman des Duitschen Rijks aanmerkte, en onder de Rijksvorsten op het steekspel te *Rothenburg* voorkomt (2). De West-Friezen weigerden hem te huldigen (3), en men wil, dat zij hiertoe door den Utrechtschen Bisschop VOLKMAR aangespoord werden (4), ofschoon noch de zeer korte regering, noch het zedelijk karakter van dezen Kerkvoogd, dit vermoeden eenigzins begunstigen (5). Doch wat de West-Friezen dan ook moge bewogen hebben, zij stonden
998? openlijk tegen hem op, en ARNOUT trekt, waarschijnlijk langs den duinkant, in het hart van *West-Friesland*. Op eene vlakte, *Winkelmade* genoemd, nabij of ter plaatse van het tegenwoordig dorp *Winkel*, niet ver van *Schagen*, slaat hij zijn leger neder, en weldra ontwikkelt zich een bloedig gevecht. De West-Friezen zegepralen en ARNOUT zelf sneuvelt met eene groote menigte der zijnen (6). De overwinnaars bleven, naar oud krijgsgebruik, drie dagen op het slagveld, en vergunden inmiddels, dat het lijk van den Graaf, met de gewone plegtigheid, in het Klooster te *Egmond*, door hem met aanzienlijke goederen beschonken, ter aarde werd besteld (7). Eenparig heeft mèn deze nederlaag op den achttienden van Herfstmaand, negen honderd drie en negentig bepaald; doch dewijl er nog een brief voorhanden is door Graaf ARNOUT, ten behoeve van

(1) VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 56.

(2) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 217. WAGENAAR zegt, dat dit tornooi te *Maagdenburg* gehouden werd. D. II. bl. 129.

(3) In stede van *bestiales* (beestachtige) *Fresones*, in het *Chron. Egmund.* bij KLUIT, T. I. P. I. p. 38, wil SCRIVERIUS, en welligt juist, gelezen hebben: *vestrales Fresones* (West-Friezen.)

(4) WAGENAAR, D. II. bl. 129. Hoewel deze Schrijver zich hier op den onechten KLAAS KOLYN beroept, wordt hij niettemin door BILDERDIJK gevolgd. D. II. bl. 5.

(5) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 150.

(6) Volgens een oud Schrijver, door VAN LOON (*Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 234) aangehaald, zou ARNOUT, onder het vlugten, gesneuveld zijn. Onze Kronijkschrijvers melden dit niet. Zie MELIS STOKE, B. I. bl. 97, 98. *Chron. Egmund.* apud KLUIT, p. 38. DE BEKA, p. 35, welke tevens verhaalt, en hierin door het *Cron. de Hollant* (MATTHAEUS *Anal.* T. V. p. 529), de *oude Holl. Divisie Kronijk* (zesde Divisie, bl. 91) en anderen nageschreven wordt, dat kort vóór het gevecht de Graaf, begaan met zijn volk, dat afgemat en vermoeid, door gebrek aan zoet water van dorst versmachtte, zich in het gebed begaf, en daarop eene plaats aanwees, waaruit, bij het graven, drinkbaar water opborrelde. WAGENAAR (D. II. bl. 130) schijnt met VAN LOON (*Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 234) nog eenig gewigt aan deze vertelling te hechten, welke door den ouden Vertaler van DE BEKA, door GOUTHOEVEN, DOUSA en SCRIVERIUS onder de sprookjes is gerangschikt.

(7) E. BENINGA, *Hist. van Oostfriesland*, bl. 93.

GOUTHOEVEN, DOUSA en SCRIVERIUS onder de sprookjes is gerangschikt.

(7) E. BENINGA, *Hist. van Oostfriesland*, bl. 93.

R. Craeyvanger del.

J. W. Kaiser sculp.

HET SNEUVELEN VAN GRAAF ARNOUT.

OR LIBRA
NY

het Blandiner klooster bij *Gent*, vijf jaren later gegeven, moet deze ongelukkige veld- 900—1010
slag in of na het jaar negen honderd acht en negentig voorgevallen zijn (1). ARNOUT liet drie zonen na; ADELBERT, waarschijnlijk de oudste, volgde hem op in het burggraafschap van *Gent*, dat nu voor altijd van de Graven van *Holland* gescheiden, en tegen het einde der twaalfde eeuw, met *Vlaanderen* vereenigd werd; DIRK was zijn opvolger in *Holland*, en SIGFRIED, SIVAARD of SIKKO, werd de stamvader van de adellijke geslachten der VAN TEILINGEN en BREDERODEN (2).

DIRK III, den kinderjaren naauwelijks ontwassen, aanvaardde het grafelijke bewind, 1005
vermoedelijk onder de voogdij zijner moeder LUITGARDE, die met Keizer HENDRIK II vermaagschapt was (3). De Friezen zetteden hunne vijandelijkheden voort, doch werden door eene Keizerlijke vloot, ten behoeve der Gravinne-weduwe uitgerust, tot onderwerping gedwongen (4). Terwijl hierdoor de rust in dit gedeelte van *Nederland* hersteld was, werd zij in *Utrecht* en *Gelderland* door de hernieuwde strooptogten der Noormannen, onzacht gestoord.

UTRECHT. Deze volken, als ten krijg opgewiegd, stroopten steeds langs de kusten van *Nederland* en *Frankrijk*. Ongeveer eene eeuw hadden zij *Utrecht* in bezit, en het bisdom in onrust en verwarring gehouden, toen deze stad, ten tijde van Bisschop BALDERIK *den Vrome*, van hen ontslagen was geworden. Deze Kerkvoogd, gesproten uit het geslacht der Graven of Heeren van *Kleef*, en beroemd wegens

---

(1) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. I. bl. 234. WAGENAAR, D. II. bl. 130. KLUIT, in *Hist. Crit. Comit.* T. I. P. I. p. 38, belooft, in Not. 26, te bewijzen, dat ARNOUT eerst in 1003 of 1004 gestorven is, doch is dit bewijs schuldig gebleven.

(2) VAN LOON, t. a. p. D. II. bl. 235. WAGENAAR, D. II. bl. 132. BILDERDIJK, D. II. bl. 6. Verg. met J. A. LEYDIS, *de Orig. et reb. gest. D. D. de Brederode*, in MATTHAEI *Analect.* T. I, p. 608. BOCKENBERG, *Hist. et Genealog. Brederodior.*, p. 1. L. B. 1587. VAN GOUTHOEVEN, *Chron. van Holl.* bl. 249. SCRIVERIUS, *Chron. van Holl.* bl. 43—47. KOK, *Vaderl. Woordenb. in vocis* BREDERODE en VAN TEILINGEN. BOXHORN, in zijne *Aanteekeningen op de Kronijk van* VELDENAAR, bl. 151, wil den naam *Brederode*, van het woord *Brederoede* afleiden, welk hij in een oud Germaansch Lexicon gevonden had, en zooveel als »Landregter, en Opperste, gesteld om regt te doen en te plegen" beteekende. Onder al de verklaringen van dit woord, is deze wel de aannemelijkste.

(3) MELIS STOKE, B. I, bl. 99.

(4) DITMARUS, *Chron.* p. 380, in LEIBNITZII *Script. Rer. Brunsv.* T. I, *Han.* 1701. Hetgeen VAN LOON (*Aloude Holl. Hist.* D. II, bl- 238), WAGENAAR (D. II, bl. 133) en BILDERDIJK (D. II, bl. 6, 7) verder verhalen van de halsstarrigheid der Friezen tegen Graaf DIRK, en op welke voorwaarden zij, beducht voor zijne magt, hem huldigden en tienden beloofden, steunt alleen op het gezag van den verdichten KLAAS KOLIJN.

900—1010 zijne kundigheden, was door Bisschop RADBOUD tot opvolger gewenscht, en hem de herstelling van *Utrecht* aanbevolen. En inderdaad, ondersteund door den gewapenden arm van BRUNO, zijn voormaligen kweekeling en zoon van Keizer HENDRIK I, gelukte het hem, den Bisschopszetel aan de Noormannen te ontwringen (1). De gewaarwordingen welke den Bisschop overstelpten, toen hij de stad na hare bevrijding bezocht, drukt hij zelf in de taal des vromen weemoeds uit. »Toen ik de stad voor het eerst binnen trad," dus
937 spreekt hij, »haar, door de Denen vernield, en, o ramp! geheel verwoest aanschouwde; toen ik zag, dat de kerken van den heiligen MARTINUS en SALVATOR vernield en verbrand waren, werd ik diepgetroffen en konde mijn gevoel niet bedwingen. Ik heb, onder een vloed van tranen, de hulp des hemels afgesmeekt, en gebeden, dat Hij, die Zijne heilige kerk op eenen vasten rotssteen, welke is CHRISTUS, gebouwd heeft, zich verwaardigen mogt, tot den wederopbouw en het herstel der kerk, mij aanbevolen, mede te werken (2)." BALDERIK herbouwde nu den muur met de bolwerken en de poorten der stad, welke hij tegen de aanvallen des vijands met eene gracht, brug en torens versterkte. De bouwvallen der verbrande kerken liet hij, zoo veel in zijn vermogen was, weder voor de eerdienst inrigten, riep de gevlugte en verstrooide kanoniken terug, welke hij wederom voltallig maakte, en begiftigde hen met aanzienlijke inkomsten. Nu stroomde eene menigte geloovigen van alle kanten naar de bisschoppelijke stad, waardoor BALDERIK, die niet aarzelde het oorlogszwaard op te vatten, waar het geestelijk gezag geen invloed had, zich spoedig in staat gesteld zag, de vijanden gewapenderhand uit de bezittingen der Utrechtsche kerk te verjagen (3). Met ijver bleef hij steeds waken voor de tijdelijke belangen dier kerk, aan welke reeds inkomsten, zelfs tot aan de uiterste grenzen van het tegenwoordig *Noord-Holland*, toebehoorden (4). Hij volgde de schreden zijner voorgangers, om niet alleen haar geestelijk, maar tevens wereldlijk gebied, meer en meer uit te breiden, waartoe hem zijne betrekking tot de Keizers HENDRIK I, OTTO I en OTTO II bijzonder in staat stelde, en van welke de vrome Bisschop zich uitmuntend wist te bedienen. HENDRIK I hernieuwde te zijner gunste, de voorregten vroeger aan de Utrechtsche kerk geschonken (5). OTTO I,

(1) DE BEKA, p. 33, 34. HEDA, p. 75, et BUCHELIUS *in notis*, p. 89. *Chron. Tiel*, p. 62, 63. *Chron. de Traj.*, p. 323. RUOTGERUS, *Vita* BRUNONIS in LEIBNITZII *Script. Rer. Brunsv.* T. I, p. 274; de *Oude Holl. Div. Kronijk*, vijfde Div. bl. 107. Verg. VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.*, bl. 181, 182. *Bijl. en Bijv.* bl. 93—95.

(2) HEDA, p. 75.

(3) HEDA, p. 76.

(4) HEDA, p. 65, 66.

(5) HEDA, p. 79.

wiens wetenschappelijke opleiding hem toevertrouwd geweest was, schonk der stad 900—1010
Utrecht het muntregt weder, en aan haren Kerkvoogd het jagtregt in de bosschen van *Drenthe*, die onder het graafschap van EVERHARD behoorden, en het regt van te visschen in de *Vecht*, in *Almere* (de *Zuiderzee?*) en *Amuson*, benevens het tolregt te *Amuda* (*Muiden*), de Huslade of huisschatting, en de zoogenaamde *Cogschuld* (1). Men wil, dat deze laatste eene schatting geweest is, hetzij tot levering en onderhoud van gewapende koggen, hetzij ter vervulling, of tot afkoop van de scheepsdienst (2). Bij deze voorregten voegde de Keizer, wiens dankbaarheid jegens zijnen 937—943
leermeester geene perken scheen te kennen, de landstreek tusschen de *Lek* en den *IJssel*, tot aan de uitmonding der *Maas* in de *Noordzee*, welke weleer Graaf WALGER, en na hem zijn zoon RADBOUD, van het Rijk in leen gehouden had; de bezittingen van zekeren Graaf HATTO, langs de boorden van de *Vecht* tot aan den mond van dien stroom; waarbij later *Loenen* en *Muiden* gevoegd werden; het klooster en de nieuwe van steen gebouwde kerk te *Tiel* aan de *Waal*, en al wat den Keizer behoorde in de *Villa* of heerlijkheid van *Dorestad*, toen *Wijck* genaamd; terwijl de Bisschop bevestigd werd in al de goederen, door vroegere Koningen of Keizers aan de kerk van *Utrecht* verleend (3).

Bij deze giften stelde men zich blijkbaar de bescherming van den handel ten doel. Zij waren alzoo niet het uitvloeisel eens overdreven ijvers, ter begunstiging van de geestelijkheid, maar veeleer het gevolg eener wel doordachte staatkunde. Door den Bisschop van *Utrecht* in bezit te stellen van de landen langs de *Lek*, den Gelderschen en Hollandschen *IJssel*, en de *Vecht*, even als van de landstreek, welke door de monden van de *Maas* en de *Schelde* doorsneden wordt, zoowel als door hem het heffen der schattingen, voor de scheepsmagt bestemd, op te dragen, werd de handel onder zijne bescherming gesteld, en de Rijnvaart van *Keulen* tot aan zee beveiligd. *Utrecht* en *Tiel* waren in die eeuw de tusschenplaatsen voor den handel dier stad; *Utrecht* naar het Noorden door de *Vecht*, en *Tiel* naar *Engeland* door de *Waal* (4). Men verwondere zich niet, dat juist aan een geestelijk opperhoofd deze zorg werd toevertrouwd.

---

(1) HEDA, p. 81, 83—85. Verg. VAN ASCH V. WIJCK, *Over het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 216—218.

(2) DE JONGE, *Gesch. v. h. Neërl. Zeewezen*, D. I, bl. 16. VAN ASCH V. WIJCK, t. a. p. bl. 222.

(3) HEDA, p. 81, 83, 86, 88. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I, bl. 40—49. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I, bl. 55, 59. SCHWARTZENBERG, *Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 58. Verg. V. ASCH V. WIJCK, t. a. p. bl. 223—225.

(4) VAN ASCH V. WIJCK heeft dit uitmuntend ontwikkeld in het boven aangehaalde werkje, bl. 225—255.

900— 1010 De bisschoppelijke landvorsten, slechts aan den Aartsbisschop onderhoorig, stonden geheel onder het gezag en de bescherming der Keizers, welke hen in dien tijd aanstelden, en dus als voorname staatsbeambten konden beschouwen, juist geschikt om hunne bepalingen en verordeningen, met kracht en klem te handhaven. Noch Hertog, noch Graaf, noch Markgraaf, mogt eenig gezag over hen uitoefenen. Zelfs werd hun eene hoogere magt of het oppertoezigt verleend, over graafschappen in hun geestelijk gebied gelegen, en hieruit ontstond, in vervolg van tijd, de leenpligtigheid van onderscheidene graafschappen aan het bisdom van *Utrecht.* Waren de Bisschoppen nu hierdoor reeds beter dan de kleinere wereldlijke landvorsten in staat gesteld, om de kooplieden tegen geweldenarijen en aanvallen te beschermen, zoo bezaten zij daarenboven in den geestelijken ban nog een geducht wapen, om roovers en geweldenaars te beteugelen (1).

Het Sticht *Utrecht*, uit zulke geringe beginselen ontsproten, was nu een magtig vorstendom geworden, en BALDERIK spaarde geene moeite, om het aanzien en den bloei daarvan te bevorderen. Zijne tegenwoordigheid bij het vredeverbond tusschen HENDRIK I
948 en KAREL *den Eenvoudige* (2), gelijk later op eene kerkvergadering, door den Paus te *Ingelheim*, ter bijlegging van staatkundige en kerkelijke geschillen bijeengeroepen, getuigt van het hooge aanzien waarin hij ook buitenlands, deelde (3); terwijl zijne reis naar *Italië* niet minder pleit voor de werkzaamheid en den ijver, welke hem bezielden.
966 Ondanks zijne hooggeklommen jaren trok hij de *Alpen* over, om Keizer OTTO I over de belangen der Utrechtsche Kerk te raadplegen. Ofschoon de uitslag hiervan niet gemeld wordt, werd de togt echter niet vruchteloos geacht, dewijl BALDERIK, als een geschenk des Keizers, eenige overblijfselen van Heiligen medebragt. »Onder het geschal van eene menigte stemmen," zegt een tijdgenoot, »heeft deze Kerkvoogd God hiervoor geloofd en gedankt; en de heilige overblijfselen met grooten luister, gelijk betaamde, te weten met al zijne Geestelijkheid en met eenen grooten hoop volks, ingehaald" (4). Dit moest de Kerk van *Utrecht*, in welke zij met grooten eerbied opgenomen en bewaard werden, rijkelijk bevoordeelen. Het bezit van dergelijke voorwerpen immers was toen, in het bijzonder, voor de kerken eene bron van rijkdom, door de veelvuldige giften, welke haar deswege gedaan werden, en de scharen van vrome bedevaartgangers, welke

---

(1) VAN ASCH V. WIJCK, t. a. p. bl. 215, 230, 231, 232.

(2) Zie hiervoor bl. 9.

(3) *Batavia Sacra*, D. I, bl. 615.

(4) *Batavia Sacra*, D. I, bl. 617. DE BEKA, p. 34. HEDA, p. 79. *Cron. de Traj.*, p. 323. *Chron. Tiel*, p. 63. De Schrijver van *Batavia Sacra*, t. a. p. stelt deze reis in het jaar 964, en wordt hierin door KLUIT, *Hist. Crit. Comit.*, T. I, P. I, p. 27, No. 78, gevolgd.

haar bezochten. Geen wonder derhalve, dat Bisschop BALDERIK, die den vervallen staat des bisdoms trachtte op te beuren, het getal dezer heilige overblijfselen nog vermeerderde, toen hij de beenderen van LEBUINUS, JEROEN, ODULPHUS, RADBOUD en van andere Heiligen, in de St. Maartenskerk en elders plaatste (1). 900—1010.

Door dezen gunstigen zamenloop van omstandigheden, bereikte het bisdom onder BALDERIK, eenen hoogen trap van bloei, en de wereldlijke heerschappij der Utrechtsche Bisschoppen was gevestigd. Deze strekte zich reeds ver in *Overijssel* uit, dewijl BALDERIK het stadje *Oldenzaal*, waarschijnlijk door de Noormannen verwoest, herstelde, 968
en in plaats van de vorige, eene prachtige kerk, ter eere van den H. PLECHELMUS, en een kapittel van Kanoniken stichtte (2). Na eene ongemeen lange en gelukkige regering, overleed deze Bisschop in eenen hoogen ouderdom, en werd waarschijnlijk in de 976 of 977
St. Maartenskerk te *Utrecht* begraven (3). Hij was ontegenstrijdig een man van uitstekende begaafdheden, onverpoosden ijver en zeldzame geleerdheid. Minder het toonbeeld eens Christelijken herders dan zijn voorganger RADBOUD, versmaadde hij niet, gelijk deze, zich in staatszaken te mengen en het oorlogszwaard aan te gorden, maar hierdoor werd het hem ook mogelijk, de groote taak, de herstelling van *Utrecht*, te ondernemen en gelukkig te voltooijen.

Onvolledig, verward en uiteenloopend zijn de berigten omtrent den onmiddellijken opvolger van dezen grooten Kerkvoogd. Er wordt van zekeren EGBERTUS als Bisschop van *Utrecht* gewag gemaakt, doch die waarschijnlijk ten tijde van BALDERIK, slechts Koor-Bisschop geweest is. Naar anderen zou POPO den Utrechtschen herdersstaf, doch te korten tijd gevoerd hebben, dan dat men waardig keurde, hem onder het getal der Bisschoppen op te nemen (4). Genoegzaam even weinig wordt gemeld van FOLKMAR, eenen Fries, die gewoonlijk voor BALDERIKS opvolger gehouden wordt, en vóór of in het jaar negen honderd negentig overleed. DE BEKA noemt hem een vroom en heilig 990
man, welke het Sticht dertien jaren bestuurde (5). Hem volgde BALDEWIJN, die de bisschoppelijke waardigheid slechts vier jaren bekleedde (6). Men wil dat hij een kleinzoon

(1) DE BEKA, HEDA, *Cron. de Traj.*, *Chron. Tiel.* in l. c. *Bat. Sacra*, D. I. bl. 617.

(2) HEDA, p. 79. *Chron. Tiel.* p. 67, *Bat. Sacra*, D. I. bl. 622, 623.

(3) DE BEKA, p. 34. HEDA, p. 79. *Cron. de Traj.* p. 323. *Chron. Tiel.* p. 67. Hij moet ongeveer 60 jaren het Bisschoppelijk bestuur gevoerd hebben. Zijn grafschrift heeft BOCKENBERG bewaard, en is opgenomen door GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in de Nederl.* D. I. bl. 198.

(4) GLASIUS, t. a. p. bl. 198.

(5) J. DE BEKA, p. 35. HEDA, p. 90. *Chron. Tiel.* p. 67. *Magnum Chron. Belgicum*, p. 93.

(6) J. DE BEKA, p. 35, 36.

Graaf van een aantal dorpen, landerijen en goederen in dat gewest gelegen. *Bat. Sacra*, t. a. p. bl. 635. VAN SPAEN, t. a, p. bl. 162.

(7) VAN SPAEN, t. a. p. bl. 166.

H. Craeyvanger del. J. W. Kaiser sculps.

HILSWINDIS DOOR HAREN GEMAAL BESPIED.

NY

goederen gesticht, en, gelijk haar gemaal, rijkelijk begiftigd had (1). De reden, 900—1010
welke dit edel paar bewoog zich aan de wereld te onttrekken, kenmerkt den geest dier tijden. ANSFRID, die gewoonlijk te *Driel* bij *Bommel* zijn verblijf hield, werd door een zijner bedienden onderrigt, dat de Gravin zich elken nacht, in het geheim, gedurende eenigen tijd verwijderde, zonder dat men wist werwaarts zij zich begaf. Door ijverzucht ontstoken, volgde hij haar, doch zijn minnenijd veranderde in de hoogste achting, toen hij haar bij de deur eener kapel, onder eenen vlierboom, met het hoofd ter aarde gebogen, hare gebeden zag uitstorten, terwijl een hemelsch licht haar omstraalde. Getroffen door de vroomheid zijner gemalin, besloot hij zich met haar van de wereld af te zonderen, en schonk op hare bede, den dienaar vergiffenis, die in hem zulk een kwaad vermoeden had opgewekt (2). Anderen echter beweren, dat hij eerst na den dood zijner gemalin, den geestelijken stand omhelsd heeft (3). Zeker weet men, dat HILSWINDIS overleden was, toen ANSFRID met de bisschoppelijke waardigheid bekleed werd, welke hij, die onder de wapenen was grijs geworden, niet dan met moeite en ondanks zich zelve, op last van OTTO III, aanvaardde. Hij legde toen zijn zwaard op het altaar van *St. Maria* te *Aken*, en werd tot Bisschop gewijd (4).

Ten bisschoppelijken zetel van *Utrecht* verheven, begiftigde hij het Sticht met een 997
groot gedeelte zijner aanzienlijke bezittingen; eenigen evenwel meenen, dat hij die onder zijne bloedverwanten uitgedeeld hebbe, onder voorwaarde, dat zij deze als leenen van het bisdom zouden bezitten (5). Ten behoeve van het klooster te *Hohorst*, of den *Heiligen berg* bij *Amersfoort*, door hem gesticht, stond hij af al wat hem toe- 1005
behoorde in de buurtschap *Driel*, benevens onderscheidene vlekken, hoeven, bos-

(1) HEDA, p. 93. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 51. VAN SPAEN, t. a. p. bl. 167.

(2) *Oude Holl. Div. Chron.* zevende Divisie, c. 7; en bij V. GOUTHOEVEN, bl. 254. DE BEKA noch HEDA maken hiervan eenig gewag. Dit heeft eenigen bewogen, dit verhaal als een verdichtsel, in later tijd uitgedacht, te beschouwen. Doch uit het stilzwijgen van eenige Schrijvers kan bezwaarlijk tot de onwaarheid van hetgeen een ander verhaalt, besloten worden. Wanneer wij de tijden in aanmerking nemen, is er niets in dit verhaal, welk het ongelooflijk maakt.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelrica, Lib.* V. p. 72. SLICHTENHORST, *Geldersche Gesch.* B. V. bl. 51. Arnh. 1659.

(4) VAN SPAEN, t. a. p. bl. 169.

(5) HEDA, p. 93. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 79. VAN SPAEN, t. a. p. bl. 170. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. IV. bl. 1142.

900—1010 schen, weiden, kerken, en de helft van den tol en de munt te *Fuchte* (1). Later werd dit klooster, uit vrees voor vijandelijke aanvallen, in de stad *Utrecht* verplaatst. De abten stonden eertijds in groot aanzien, en zaten onder de voornaamsten op de landdagen. Zij oefenden in hun regtsgebied, buiten de stad, het hoog gezag uit, en hadden ook binnen de stad eenen regtsban in burgerlijke, maar niet in halszaken, over welken een schout het opzigt had. Hun hofstoet was vorstelijk, ook hadden zij hunne leenmannen, dienstmannen, regters en een leenhof (2). — ANSFRID was niet minder werkzaam, dat ook anderen zijn Sticht bevoordeelden, en
1006 wist zekeren FRETHIBOLD te bewegen, verscheidene goederen, in het graafschap *Teisterband* gelegen, aan de kerk van *Utrecht*, tegen eene jaarlijksche uitkeering, af te staan (3). Keizer OTTO III schonk aan dezelfde kerk, onder andere regten, ook het *Tol- gruit-* en *wissel-*regt te *Bommel*, benevens de goederen, welke zekere POPPO in *Teisterband* en *Arkel* bezeten had (4). HENDRIK II bevestigde deze giften en vermeerderde die, door het jagtregt in *Drenthe* aan de Utrechtsche kerk af te staan (5). Belangrijker was 's Keizers gunst, dat geen onderdaan van het Sticht, anders dan voor den beschermer zijner eigene kerk (*advocatus ipsius ecclesiae*) mogt te regt staan, en dat de goederen van vreemde priesters, binnen het gebied des Bisschops gestorven, welke voorheen aan het Rijk vervielen, het bisdom zouden toebehooren (6). Niet op allen echter had de ijver des Bisschops denzelfden bevredigenden invloed. Immers wordt geweldig geklaagd over zekere Heeren van *Wezemale*, die eenige goederen, reeds aan het bisdom van *Utrecht* geschonken, met geweld aan zich getrokken en der abdij van *Tongerloo* gegeven hadden. »Maar," zegt HEDA, »die groote heeren hebben onzen Heer niet kunnen bedriegen; want hun geslacht en naam, die weleer zoo beroemd waren, zijn nu reeds uitgestorven (7)."

Intusschen was de volijverige ANSFRID blind geworden, en had zich, omtrent dezen tijd, in het klooster te *Hohorst* begeven, waar hij het monnikskleed aantrok en, naar

(1) De giftbrief wordt medegedeeld door BUCHELIUS ad HEDAM, p. 106; beter bij v. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 57; en met geleerde aant. bij BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 88.

(2) *Hist. ofte Beschr. van 't Utr. Bisdom.* D. I. bl. 351, 356. Leiden, 1719.

(3) HEDA, p. 94. BONDAM, t. a. p. bl. 80.

(4) HEDA, p. 95. V. MIERIS, t. a. p. bl. 55, maar bovenal BONDAM, t. a. p. St. I. bl. 83.

(5) HEDA, p. 100, 101.

(6) HEDA, p. 99. Verg. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 201.

(7) HEDA, p. 93. Sed non potuerunt tanti domini fallere CHRISTUM: nam eo deventum est, ut et nomen et familia, alioquin clara, jam penitus extincta, et in oblivionem cedat.

de wijze dier eeuwen, een vroom en stichtelijk leven leidde. Om zijne liefdadigheid, 900—1010
ootmoed en godsvrucht te bewijzen, wordt verhaald, dat hij hier niet alleen dagelijks twee en zeventig behoeftigen spijsde, maar hen met eigene handen verzorgde (1). Hij overleed in hoogen ouderdom, bemind en geacht als een vriend van regt en waarheid, 1008
wien giften noch gaven van den weg der deugd konden afleiden; die even leerzaam als be- of 1010
minnelijk was in den omgang, en wiens adel van ziel die zijner geboorte evenaarde (2). Ongetwijfeld moet hij hoog in de achting des volks gedeeld hebben, dewijl men het bezit van zijn stoffelijk overblijfsel aan zijne dochter, de abdis BENEDICTA, betwistte. Met geweld werd het lijk door die van *Utrecht* weggevoerd, om de uitvaart in de Bisschoppelijke zetelplaats te kunnen vieren, in wier hoofdkerk het plegtstatig werd bijgezet (3). Kort daarna, zoo niet bij het leven van ANSFRID, vertoonden zich de Noormannen, en bragten, door het verwoesten der stad *Tiel*, aan het bisdom eene aanmerkelijke schade toe (4). Het volgende jaar verschenen zij met eene vloot van negentig schepen door de *Merwe* op de *Lek*, die derhalve toen reeds bevaarbaar moet geweest zijn (5). Onmiddellijk 1010
schaarde zich een deel ruiters en voetvolk langs den oever der rivier, welke daarenboven met eenige schepen werd bezet gehouden, en wachtte moedig de aankomst der vijanden af. De voorhoede der Noormannen, niet verdacht op zulk eene krachtige voorzorg, liet verschrikt, midden in den stroom het anker vallen, om de komst der overige schepen te verbeiden. Daar het niet mogelijk scheen, met geweld door te dringen, besloot men, na gehouden krijgsraad, om vrijen doortogt te verzoeken, welke werd toegestaan, onder voorwaarde, dat men zich van alle beleediging zoude onthouden. Doch naauwelijks was den volgenden dag het voorste gedeelte hunner vloot bij *Duurstede* den *Rijn* ingevaren, of de landzaten vielen, met eenige weinige schepen, onder een ver-

(1) *Batavia Sacra*, D. I. bl. 632.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 824. *Batavia Sacra*, D. I. bl. 630.

(3) ALPERTUS, *de Divers. temp. Lib.* I. c. 16. *Bat. Sacra*, D. I. bl. 633. De zucht, om de ligchamen, of ten minste eenige overblijfselen der Heiligen te bezitten was sinds de vroegste eeuwen, onder de Christenen algemeen. In later tijden ging dit zoo ver, dat gemeenten, ja zelfs steden en landen, dikwijls over het bezit daarvan, hevig getwist, ja, niet zonder bloedstorting, gestreden hebben. *Hist. v. h. Utr. Bisdom.* D. I. bl. 133.

(4) Het sterfjaar van ANSFRID wordt door DE BEKA, p. 37. HEDA, p. 102. het *Chron. Egmund* bij KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. P. I. p. 42. het *Cron. de Traj.* p. 324 en anderen, op 1008 gesteld. ALPERTUS, een tijdgenoot, in l. c. en LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, *de Reb. Germ.* p. 316 in PISTORII *Script. Rer. Germ.* T. I daarentegen, stellen het in 1010, en worden hierin door eenige Schrijvers gevolgd. *Bat. Sacra*, D. I. bl. 633. KLUIT in l. c. p. 42. Not. 36.

(5) VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.* bl. 195.

900—1010 vaarlijk geschreeuw, op de achterhoede der vijanden aan. Op dit gerucht, wendden de voorsten den steven, deden de trouwlooze aanvallers terugdeinzen, en bezetten den oever met gewapenden, ten einde hunne bestrijders den toevoer af te snijden. Den volgenden morgen verspreidde zich op de Stichtsche schepen het loos gerucht, dat de ruiterij den vijand in een scherp gevecht had overwonnen, en dat reeds eenige zijner schepen geplunderd waren. Hierdoor aangemoedigd, stormen de landzaten, zonder aanvoerder, onbesuisd en met een woest getier op den vijand aan, wiens digt aaneen gesloten drommen het weinig moeite kost, de ongeregelde menigte spoedig uit de schepen en op de vlugt te drijven, waarbij een groot aantal door het zwaard der najagende Noormannen sneuvelt. De tijding dezer nederlaag en van den aantogt der Noren, brengt *Utrecht* in beweging. Men maakt zich tot den dappersten tegenstand gereed, en verbrandt de woningen der voorstad of haven, opdat de vijand zich er niet in zou nestelen. Deze echter verklaart bij zijne aankomst, dat de veroorzaakte schade hem van harte leed is, dat hij tegen de stad geen kwaad bedoelt, maar verzoekt, tot godsdienstige vereering, binnen gelaten te worden. Toebereidselen tot eene moedige verdediging zijn het antwoord op dit schoonschijnend verzoek; en de vastberadenheid der inwoners, voorzeker meer dan de voorgewende eerbied voor de heiligheid der plaats en van haren Bisschop, noopt de Noormannen, de welbevestigde stad te verlaten, zonder haar eenig leed aan te doen (1). Dit verhaal van eenen tijdgenoot, die daarenboven met de Utrechtsche zaken bijzonder schijnt bekend te zijn, verdient de voorkeur, boven dat van latere Schrijvers, welke in algemeene bewoordingen melden, dat *Utrecht* door de Noormannen verbrand werd, en vele inwoners sneuvelden (2), waartoe het verbranden der voorstad, ligtelijk aanleiding kan gegeven hebben (3). De Noormannen verlieten hierop *Nederland*, en hebben het hoogst waarschijnlijk, nimmer weder door hunne roofzieke invallen verontrust. De reden hiervan moet in de toenemende magt der Graven en Bisschoppen in deze gewesten, welke hen in staat stelde, den roovers eenen krachtigen wederstand te bieden, maar voornamelijk in de veranderde omstandigheden der Scandinaviërs zelve gezocht worden. »De ruwheid hunner woeste zeden was, door verloop van tijd, door den omgang met de Westersche volken, en bovenal door de aanneming des Christendoms aanmerkelijk verminderd; de trek naar het zwervende zeeleven en bloedige strooperijen was grootendeels met den

---

(1) Alpertus, *de Divers. Tempor. Lib.* I. c. 10. Verg. van Loon, *Aloude Holl. Hist.* D. II, bl. 241. Wagenaar, D. II. bl. 137; en van Bolhuis, *de Noorm. in Nederl.* bl. 197.

(2) Sigebert. Gemb. p. 827. *Chron. Egmund.* apud Kluit, T. I. P. I. p. 42. Melis Stoke, D. I. bl. 105, 106. Kluit schijnt mede dit gevoelen te omhelzen.

(3) Van Leeuwen ad *Chron. Tielense* p. 78. not. *p.* Van Bolhuis, t. a. p. bl. 198.

dienst van OTHIN verdwenen, en door toeleg op den landbouw en andere vreedzame be- 900—
zigheden vervangen. Voor hen, die zich aan deze rustigere levenswijze nog niet konden 1010
gewennen, had zich eene ruimere baan geopend; zij bezochten verder afgelegene streken, die aan hunnen trek naar avonturen en begeerte naar rijkdommen, eene betere en meer gemakkelijke voldoening beloofden. Maar voor het gros der natie was het tijdvak van onrust en volksverhuizing, dat hare ontwikkeling vooraf ging, voorbijgegaan, om nimmer weder te keeren (1).” Welligt heeft inwendige zwakheid, het natuurlijk gevolg hunner veelvuldige togten, welke het land van inwoners beroofden, hen eindelijk genoodzaakt, *Europa* in rust te laten.

Ongeveer twee eeuwen hadden deze woeste en wreede zonen van het Noorden, schrik en dood en verderf over *Nederland* verspreid. Het bisdom *Utrecht*, in het bijzonder, was het tooneel geweest hunner ruwe en teugellooze woede. »Door der Denen wreedheid bijna geheel verwoest,” zegt DE BEKA, »en het land van bebouwers ontbloot, bragt het eenen tijd lang, niet anders dan doornen en distelen voort. De armoede verhinderde de Bisschoppen naar *Rome* te gaan, om zich tot Aartsbisschop te laten inzegenen, en noodzaakte hen de wijing te ontvangen van den meer nabij wonenden Keulschen Kerkvoogd, dien zij daardoor als hunnen Metropolitaan erkenden; zelfs hebben zij eenen tijd lang, even als abten, zonder bisschoppelijken mijter dienst gedaan. Eerst GODEBALD, die in elf honderd een en twintig den bisschoppelijken zetel beklom, kreeg van den Paus verlof, om dit kenteeken zijner waardigheid te dragen (2).” Er moeten echter andere redenen dan de invallen der Denen en Noormannen bestaan hebben, welke de Utrechtsche Kerkvoogden van den titel van Aartsbisschop beroofden, welken WILLEBRORD en BONIFACIUS gevoerd hadden. Het Sticht *Utrecht* was reeds in zeven honderd acht en veertig aan het aartsbisdom van *Ments* onderhoorig gemaakt, en vier jaren later beweerde de Aartsbisschop van *Keulen*, dat het aan zijn geestelijk gebied onderworpen was; alzoo ruim honderd jaren vóór dat de stad *Utrecht* in het bezit der Noormannen geraakte (3). Het laat zich echter natuurlijk verklaren, dat men den Noren geweten heeft, dat *Utrecht* tot de helft der zestiende eeuw den rang van aartsbisdom moest missen. »De nadeelen en rampen welke men van hen had geleden, hadden zich zoo diep in het geheugen der nakomelingen geprent, dat men tot hen, als tot eene algemeene bron, alle onheilen terugbragt, waarvan de oorsprong door den loop der tijden, onbekend of duister was geworden (4).” Zulk een schrik hadden zij verspreid, dat

(1) VAN SOLHUIS, t. a. p. bl. 202. *Bijl. en Bijv.* bl. 102—104; en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(2) DE BEKA, p. 16, 45. HEDA, p. 36.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 338.

(4) VAN SOLHUIS, t. a. p. bl. 221.

900—1010 bij de openbare godsdienstoefening in dien tijd, de eerste en voornaamste bede was: »Heer! verlos ons van de Noormannen (1).” Zij hadden de Bisschoppen en Geestelijken genoodzaakt het Sticht te verlaten, de stad was ten deele door hen vernield, en de kerkelijke goederen en bezittingen waren overheerd geworden. De traagheid der Vorsten was oorzaak, dat degenen, welke deze bezittingen den Noren ontrukten, die niet aan de kerk teruggaven, maar voor zich zelven hielden, als op den vijand veroverd; en ieder nam er zoo veel van, als zijne krachten hem toelieten (2). Doch sinds *Utrecht* weder in het bezit der Bisschoppen gekomen was, wisten deze geestelijke Herders, gelijk wij zagen, van de gunstige omstandigheden voortreffelijk gebruik te maken, om de goederen en voorregten hunner kerk te herkrijgen en uit te breiden. »De rampen, door de ongeloovigen over het bisdom verspreid, bewogen niet alleen Keizers en Koningen tot ruime giften, maar ook bijzondere personen beijverden zich, de kerk met geschenken te verrijken, en aldus de zaligheid hunner zielen te verwerven (3).” Hierdoor zagen zich dan ook weldra de Utrechtsche Bisschoppen onder den rang der aanzienlijkste wereldlijke Vorsten van *Nederland*, die den magtigen Graven van *Holland* moedig het hoofd durfden bieden. Doch niet voor het bisdom van *Utrecht* alleen, maar over het geheel, waren de rooftogten der Noormannen, hoe vernielend ook, in vele opzigten weldadig in de gevolgen. Zij hadden, wel is waar, den invloed der Geestelijkheid bevorderd, en voedsel gegeven aan het bijgeloof der tijden, dewijl men aan de voorbede der geestelijken, en aan de hulp der Heiligen of de wonderkracht hunner overblijfselen toeschreef, wanneer ginds of elders eenig voordeel op de schrikverwekkende stroopers behaald was (4). Maar daarentegen hadden zij den oorsprong aan een groot aantal steden gegeven, en daardoor den grondslag tot den later zoo gewigtigen burgerstand gelegd; zij hadden nieuwe bronnen van handel geopend, en langs dien weg de nijverheid en het volkenverkeer bevorderd, de kennis van zeevaart en scheepsbouw aanmerkelijk uitgebreid, en eindelijk dien riddergeest ontwikkeld, welke van zulk eenen gewigtigen invloed, ook op den staat en de letterkunde van *Nederland*, geweest is (5).

GELDERLAND. Niet minder dan *Utrecht*, werd *Gelderland* bij den laatsten rooftogt der Noormannen, geteisterd. Dit gewest was, gelijk vroeger *Holland* en al de overige *Nederlanden*, in verschillende graafschappen, van meer of mindere uitgestrektheid, verdeeld, van

(1) VAN WIJN, *Hist. Avondst.* B. I. bl. 222. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 414.

(2) HEDA, p. 108, 109.

(3) HEDA, p. 78, 79. Verg. V. BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.* bl. 223—226.

(4) V. BOLHUIS, t. a. p. bl. 224, 225.

(5) VAN WIJN, *Hist. Avondst.* B. I. bl. 266. HUME, *Hist. of Engl.* Ch. III, p. 41. London 1838.

welke de voornaamste waren dat van *Teisterband*, van *Hameland*, van *Gelre*, en van 900—
Zutphen. *Teisterband* omvatte, waarschijnlijk, den *Tieler*- en *Bommelerwaard*, *Buren*, 1010
Kuilenburg en de landen van *Vianen*, *Arkel*, *Heusden* en *Altena*, tot aan de *Oude Maas* (1). Van dit graafschap wordt niet vroeger dan op het einde der zevende eeuw, onder den naam van *gouw* (*Pagus*), melding gemaakt; doch het is in de rijksverdeeling van acht honderd negen en dertig, een graafschap genoemd. Men stelle zich echter niet een graafschap voor in den zin, welken wij thans aan dat woord hechten, maar eene gouw of landschap, waar de Vorst één of meer Graven, als ambtenaren aanstelde, en die alzoo wel Graven *in Teisterband*, maar niet *van Teisterband* waren. De verbeelding der middeleeuwsche Schrijvers heeft niettemin, eene geschiedenis of geslachtlijst van Graven van *Teisterband* voortgebragt, in welke vaak het onmogelijke door het belagchelijke, het onwaarschijnlijke door het tegenstrijdige wordt afgewisseld. De naam van den eersten dier Graven zou WALTGER geweest zijn, terwijl echter tevens zekere ELIAS GRAIUS of ELIAS GRASILIS, voor den eigenlijken stamvader der Graven van *Kleef* en van *Teisterband* gehouden, en op hem het bevallige sprookje van den *Zwanenridder* toegepast wordt. Immers verhaalt men, dat DIEDERIK, de laatste Heer van *Kleef*, bij BEATRIX, de dochter en erfgename van WALTGER, Graaf van *Teisterband*, eene eenige dochter, insgelijks BEATRIX genoemd, had nagelaten, welke al hare voorouderlijke goederen genoot, en den Keizerlijken burg te *Nijmegen*, bewoonde. Op eenen schoonen dag zag men langs den stroom, die haren burg bespoelde, eene sneeuwwitte zwaan met eene gouden keten om den hals naderen. Zij sleepte een bootje voort, waarin een moedig jongeling, omhangen met een jagthoorn, een kostbaren ring aan den vinger en een verguld zwaard in de hand, zich bevond. Een zilveren schild, in een rood veld, waarop acht gouden Koninklijke schepters, kruiswijze gelegd, en in het midden met een schoon groenkleurig edelgesteente getooid, lag vóór hem. Hij kwam uit het aardsche Paradijs; zijn naam was ELIAS. Aan den burg te *Nijmegen* trad hij uit zijne boot, en begeerde BEATRIX te spreken. De schoone maagd naderde, heette hem vriendelijk welkom, en geleidde hem naar haar verblijf. Reeds te voren was haar in eenen droom voorspeld, dat de heerlijke jongeling zou komen, haar gemaal worden, en een gelukkig en zegevierend kroost de vrucht dezer vereeniging zijn zou. De verzekeringen van ELIAS stemden met dien droom overeen, terwijl hij haar betuigde, dat hij gekomen was, om hare talrijke vijanden te verdrijven, die na den dood haars vaders, op hare erfgoederen vlamden. De echtvereeniging volgde weldra, doch onder ééne voorwaarde van de zijde van ELIAS, dat zijne gemalin nooit naar zijn geslacht of afkomst moest vragen, dewijl zij hem dan dadelijk en onherstelbaar verliezen zou. Het

(1) WAGENAAR, D. II. bl. 138. Van SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 27.

900—1010 geluk vervulde zijne beloften en wenschen; hij versloeg al zijne vijanden, deelde in de achting der Vorsten en werd tot Graaf van *Kleef* verheven, welk land hij van het Rijk in leen zou houden. Drie zonen verhoogden zijne huwelijksvreugde, en onder hen verdeelde hij zijne goederen. DIRK, de oudste, ontving met het schild en vergulde zwaard des vaders, de graafschappen *Kleef* en *Teisterband;* GODFRIED, den jagthoorn met het graafschap van *Loon*, en KOENRAAD, de jongste, den ring benevens het landgraafschap *Hessen.* Vrouwelijke nieuwsgierigheid maakte een einde aan dien voorspoed. BEATRIX kon zich ten laatste niet langer bedwingen, en vroeg in een vertrouwelijk oogenblik: »Heer! zult gij dan uwe kinderen niet willen zeggen, van waar gij gekomen zijt?" In stede van een antwoord, verdween ELIAS onmiddellijk op deze vraag, en nooit mogt de troostelooze vrouw hem wederzien. Berouw en zelfverwijt knaagden in haren boezem, en voerden haar, binnen het jaar, naar het graf. Latere Schrijvers, welke in deze vertelling eene opgesierde waarheid vermoedden, hebben aan het bestaan van dezen ELIAS niet getwijfeld, maar gegist, dat hij een man van eene geringe of onbekende afkomst geweest is, en onder KAREL MARTEL, in eenen veldslag tegen de Saracenen, sneuvelde. Zijne nakomelingen handhaafden zich nog eeuwen lang in het Graafschap *Teisterband.* Volgens dezelfde berigten, huwde de dochter van een hunner met WALTGER, zoon van Graaf GEROLF en broeder van DIRK I, wien zij al hare vaderlijke goederen aanbragt. ANSFRIED, Bisschop van *Utrecht*, zou hun achterkleinzoon en de laatste Graaf van *Teisterband* geweest zijn, zonder dat gemeld wordt, wat daarna van dit graafschap geworden is. Moeijelijk is het de waarheid, te midden van zoo vele verdichtselen, op te sporen. Zoo veel echter schijnt zeker, dat in den loop der tiende eeuw, zekere WALGER of WALTGER aanzienlijke goederen, misschien wel een graafschap, in *Teisterband* bezat. Hij wordt voor een broeder van Graaf DIRK I van *Holland* gehouden, hetgeen evenwel bij eenigen niet boven alle bedenking verheven is. Na hem komt het eerst ANSFRIED voor, welke, nadat hij den Utrechtschen herderstaf had aanvaard, UNROCH, een zijner nabestaanden, tot opvolger gehad, en wien hij mogelijk, een gedeelte zijner goederen vermaakt heeft. Het graafschap van UNROCH werd na diens dood, immers voor een gedeelte, door den Keizer aan het Sticht *Utrecht* geschonken. In zekeren bevestigingsbrief, eenige jaren later gegeven, vindt men voor het laatst, van eenen Graaf in of van *Teisterband* melding gemaakt. Allengs was dit graafschap deels in het bezit der Graven van *Holland*, deels in dat der Bisschoppen van *Utrecht*, der Graven van *Gelre* en der Hertogen van *Braband* geraakt, en werd eindelijk geheel ontbonden (1).

Even onzeker en in verdichtselen gehuld als de bescheiden omtrent de Graven van

(1) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. III. bl. 122—202. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 27.

Teisterband, zijn die betrekkelijk de Graven van *Hameland*. De grenzen van dit gewest kunnen, zoo min als van eenig ander Graafschap dier tijden, juist bepaald worden. Men meent, dat het eene groote uitgestrektheid lands beoosten den *Rijn* geweest is, die zich langs de beide zijden van den *IJssel* uitstrekte, en in verschillende graafschappen en bijzondere gouwen verdeeld was, van welke zeer waarschijnlijk één, in eenen meer bepaalden zin, *Hameland* genoemd werd, en het latere graafschap *Zutphen*, of althans een gedeelte daarvan, omvatte. Men heeft zekeren WICHMAN, een aanzienlijk Heer, tot stamvader der zoogenaamde Graven van *Hameland* verheven, en even onoordeelkundig als eigendunkelijk, allen, welke onder dien naam in de geschiedenis voorkomen, onder zijn geslacht geteld. Ondanks de verwarring en duisterheid hieruit ontsproten, kan echter als zeker aangenomen worden, dat WICHMAN, in het midden der tiende eeuw, Graaf in *Hameland*, of liever aan de oevers van den *Rijn*, geweest is en aanzienlijke erfgoederen zoo wel als Keizerlijke leenen, in deze streken bezeten heeft. Naar alle waarschijnlijkheid had hij het graafschap, naderhand *Zutphen* genoemd, onder zijn bewind; doch hoe verre zijn regtsgebied zich eigenlijk uitstrekte, is niet mogelijk te bepalen. Men wil, dat zijne voorouders het bewind over een gedeelte van *Germanië*, langs den *Oceaan*, gevoerd hebben, en hij zelf de kleinzoon geweest is van MEGINHARD, die voor een Hertog van *Friesland* gehouden wordt. Onder het weinige dat van hem is opgeteekend, behoort de stichting van de abdij van *Elten*, welke hij aan het bestuur zijner oudste dochter, de abdis LUIDGARDIS, vertrouwde, en met aanzienlijke bezittingen in *Hameland*, op de *Veluwe* en elders begiftigde (1). Deze vrome mildheid mishaagde 's Graven andere dochter, de befaamde ADELA, welke na zijn dood, een gedeelte dezer giften als haar erfgoed terugeischte, dewijl haar vader, volgens de Saksische wetten, deze goederen, buiten hare toestemming niet had mogen vervreemden. Na een langdurig geschil, gelukte het Keizer OTTO III daaraan een einde te maken. ADELA deed afstand van al de giften, ten behoeve van *Elten* gedaan, behalve vier hoven (*curtes*), die haar teruggegeven werden, en bleef overigens in het bezit van al des vaders aanzienlijke goederen (2). Zij was gehuwd met BALDERICK, een broeders zoon van GODFRIED, den Keizerlijken landvoogd (*Praefectus*) in die streken, toen eene talrijke vloot der Noormannen, de *Merwe* en *Waal* tot aan *Tiel* opstevende. Bij het berigt hunner aan-

900—1010

973

1009

(1) De giftbrief wordt gevonden bij BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 64; en bij SCHWARTZENBERG, *Charterb. van Friesl.* D. I. bl. 60.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 32—151. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 31. Het komt dezen Schrijver zeer waarschijnlijk voor, dat deze WICHMAN één is met dien Graaf WICHMAN, welke in de Geschiedenis van *Vlaanderen*, als Graaf van het slot te *Gent* voorkomt. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 32, 33. Verg. hiervoor bl. 27.

900— 1010 komst, bevingen schrik en ontsteltenis de oeverbewoners, die in allerijl hun behoud in de vlugt zochten, en den vijanden al hunne goederen ten prooi lieten, » behalve hun geld, want zij waren kooplieden." GODFRIED, hoewel hoog bejaard en afgeleefd, steeg te paard, en belette, ofschoon met moeite, het verdere vlugten der landzaten. Ondertusschen hadden de vijanden, zonder tegenstand, het half verlaten *Tiel* ingenomen, geplunderd en in brand gestoken; het klooster van ST. WALBURGA, door Graaf WALGER gesticht en begiftigd, in puinhoopen veranderd, en de kerk van hare kostbaarheden en sieraden beroofd. GODFRIED had middelerwijl eene groote menigte volks onder de wapenen gebragt, en het bevel daarover, uithoofde zijner hooge jaren, aan BALDERICK en UNROCH opgedragen. De Noormannen, die reeds met den buit naar hunne schepen teruggekeerd waren, ligtten onmiddellijk het anker op het gezigt dezer bende, welke zij zoo spoedig niet verwacht hadden, en voeren half vlugtende, *de Waal* af. Dit verlevendigde den moed der landzaten, welke, onder ligte schermutselingen, de roovers langs de beide oevers volgden, doch niet beletten konden, dat deze eenige gehuchten, digt aan dien stroom, in de asch legden. Den volgenden morgen echter sprongen de Noren onverwachts aan land, schaarden zich in slagorde, en daagden hunne vervolgers ten strijde uit. Doch deze, meest landlieden en onbedreven in den krijg, hielden zich, op last der beide bevelhebbers, in hunne stelling, waarop de Noormannen zich weder inscheepten, en ongehinderd hunnen weg vervolgden, zonder eenig merkelijk verlies bij dezen inval geleden te hebben (1).

FRIESLAND. Meer dan *Utrecht* en *Gelderland* was *Friesland*, in dit tijdperk, blootgesteld aan de roofwoede der Noordsche zeeschuimers, schoon de Christen geschiedschrijvers er weinig of geene melding van maken; welligt dewijl deze rooftogten, bij de vorigen vergeleken, niet noemenswaardig waren, of niet te hunner kennisse kwamen (2). Men leest ondertusschen, dat de Noorweegsche Koning HARALD HAARFAGER, zijnen twaalfjarigen zoon ERIK, vijf oorlogsvaartuigen gaf, met welke deze gedurende vier jaren, de kusten der *Oostzee*, die van *Denemarken*, *Saksen* en *Friesland* verwoestte (3). *Friesland* was waarschijnlijk, te dien tijde, in drie hoofd-graafschappen, *Oostergo*, *Westergo* en *Staveren*, en in verschillende kleine of onder-graafschappen gesplitst, over welke tijdelijke Graven, in naam des Keizers, het bewind zullen gevoerd hebben. Geheel *Friesland*, van de *Kinhem* tot aan de *Wezer*, omvattende het tegenwoordig *Noord-Holland*, *Friesland*, *Groningen* en *Oost-Fries-*

---

(1) ALPERTUS, *de Divers. Tempor. Lib.* I. c. 8. p. 96, 97, in ECCARD, *Corpus Histor. medii aevi.* T. I. Lips. 1723. Het *Chron. Tiel.* brengt dezen togt tot het jaar 1007 terug. p. 78.

(2) VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.* bl. 188.

(3) VAN BOLHUIS, t. a. p. bl. 177.

land, benevens *Drenthe* en een gedeelte van *Overijssel*, was in zeven gouwen verdeeld, welke de zeven Friesche Zeelanden genoemd werden, en die gemeenschappelijk hunne kusten tegen de Noormannen beschermden (1). Vele dezer zeeroovers bleven achter en vestigden zich in *Friesland*; het zij, door zich met geweld van eenige plaatsen meester te maaken, het zij, door de Christelijke godsdienst te omhelzen, en alsdan werd van zelf hun het verblijf toegestaan, daar men hen niet meer als vijanden, maar als vrienden beschouwde, van welke niets kwaads te duchten, maar veeleer, in geval van nood, zelfs hulp en bescherming te wachten was, vooral wanneer zij, door huwelijken, zich met de landzaten vermaagschapt hadden (2). Het behoort derhalve niet tot het gebied der onwaarschijnlijkheden, wat van zekeren ODO, den zoon eens Hertogs van *Bothnië*, in het Noordoostelijk gedeelte van *Zweden*, verhaald wordt. Minzaam van aard en dapper, zou hij, bij een dezer strooptogten achtergebleven, de achting der Friezen gewonnen, en zich met zijn neef FREDERIK, in *Oostergo* nedergezet hebben, alwaar hij een fraai slot of stins bouwde, en eene dochter uit het adellijk geslacht van CAMMINGA huwde. Uit hem, wil men, ontsproot de vermaarde stam van BOTNIA, die eeuwen in *Friesland* gebloeid heeft, doch reeds over lang is uitgestorven (3). Wat men ook hiervan houde, alle berigten komen daarin overeen, dat de Noordsche volken op hunne strooptogten, meermalen en onvoorziens *Friesland* verwoest en bezet hebben (4). Ongetwijfeld heeft het gedurig gevaar, waarin de Friezen zich, uit hoofde dier aanvallen bevonden, aanleiding gegeven, tot het vergunnen van het bekende voorregt, dat zij, om welke reden ook, niet buitenlands ten krijg mogten opgeroepen worden (5). De moed en wakkerheid van Keizer HENDRIK I, boezemden den Noren geen ontzag in. Zij deden te water en te land eenen plunderenden aanval op *Friesland*, doch werden door den dapperen Vorst overwonnen, schatpligtig gemaakt, en een hunner Koningen, CHIUPIAM of CHUSIPIAM, gedwongen, het Christelijk geloof te omhelzen (6). De Denen bleven echter nog steeds gevaarlijke naburen, en al het geluk en de dapperheid van eenen

900—1010

927

934?

(1) LULOFS, *Verk. Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 77, 78.

(2) *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. I. bl. 283.

(3) OCCO SCARLENSIS, bl. 79.

(4) WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl. 115.

(5) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 78. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 124. V. BOLHUIS, t. a. p. bl. 281.

(6) *German. Chron.* bij PISTORIUS, T. II. p. 718. § 97. SIGEBERT. GEMBLAC. p. 811. REGINO, *Chron. Lib.* II. p. 103, spreekt hiervan op het jaar 931, ten ware aldaar een ander Deensche Koning dan CHIUPIAM bedoeld wierd. E. BENINGA brengt, ten onregte, dit voorval tot het jaar 923 terug. *Hist. v. Oostfriesl.* bl. 90, 91.

900—1010 OTTO I werden vereischt, om hen te beteugelen. Hun Koning HARALD BLATAND, door den Keizer overwonnen, liet zich met vrouw en zoon doopen, en bevorderde met nadruk de Christelijke leer in zijne staten. *Jutland* werd nu in drie bisdommen gedeeld, en aan het aartsstift van *Hamburg* onderworpen, zoodat eindelijk het plan van KAREL *den Groote* en LODEWIJK *den Vrome* verwezenlijkt werd (1). De invoering der nieuwe godsdienst viel intusschen den meesten Denen ondragelijk, en verwekte een hevig misnoegen tegen HARALD, die meer dan eens van zijn zetel verdreven werd, en eindelijk door de hand eens verraders sneuvelde. Velen verlieten uit wrevel en wraakzucht hun vaderland, en verwoestten de omliggende, in het bijzonder de Friesche kusten, zoo dat *Friesland*, gelijk men verhaalt, nooit te voren zoo schrikkelijk door de Noordsche zeeroovers was geteisterd geworden als thans (2). Omstandig wordt een dezer rooftogten door eenen Schrijver geschetst, die zeker niet later dan in de twaalfde eeuw kan geleefd hebben, en zich door naauwkeurige en eigenaardige schilderingen, voordeelig onderscheidt. Hij verhaalt, dat de Deen EGIL, zoo wel door zijne dapperheid als skaldenkunst beroemd, na velerlei lotgevallen en strooptogten, zich omtrent het midden der tiende eeuw, met den Noorweger ARINBIÖRN vereenigde, *Saksenland* plunderde en in het begin van den herfst, *Friesland* bezocht, waar hij en de zijnen des nachts, bij stil weder, zekere rivier opvoeren, » want men vond daar geene goede havens, maar breede ondiepten voor de kust. Hoogerop waren ruime vlakten, en niet ver van de rivier, lag een bosch. Het veld was daar nat, dewijl er zware regens gevallen waren." Hier landende, lieten zij een derde deel hunner manschap tot bewaking der schepen, en trokken met de overigen, tusschen de rivier en het bosch voort. Spoedig kwamen zij aan een welbewoond vlek, welks inwoners, zoodra zij merkten, dat er » Vikingar" waren, haastig de vlugt namen, welligt minder uit vrees, dan om zich op een bepaald punt te vereenigen en de roovers verder van de schepen te lokken, ten einde hen gemakkelijker te overwinnen. De najagende Noren vonden nu een tweede en derde vlek. » Hier strekte zich het vlakke veld in groote ruimte uit; het land was overal met grachten doorsneden, met welke de bewoners hunne akkers en weiden hadden omgeven. Op sommige plaatsen waren groote palen in den kant der grachten geslagen, en planken lagen, als bruggen over het water." Ook hier vloden de ingezetenen en verspreidden zich in het bosch; doch vielen, meer dan drie honderd sterk, uit hunne schuilhoeken op den vijand aan, toen deze ver genoeg was opgerukt. Een hevig gevecht volgde; de Friezen namen op nieuw de vlugt en verstrooiden zich, vermoedelijk uit krijgslist,

(1) VAN BOLHUIS, t. a. p. bl. 187.

(2) UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 86. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 78. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 122.

naar alle kanten, waardoor de hen vervolgende Noormannen insgelijks uiteen raakten. 900—1010
EGIL, slechts door eenigen vergezeld, drong stoutmoedig op een grooter getal vlugtenden aan, die achter eene gracht terugtrokken en de plank wegnamen. Terstond sprong hij over de gracht, en daar het niemand waagde zijn voorbeeld te volgen, zag hij zich geheel alleen door de terugkeerende Friezen aangevallen, doch verdedigde zich zoo dapper, dat hij zijne aanvallers, elf in getal, in het stof deed bijten. Nu legde hij de brug weder over de grift, en begaf zich, langs het bosch, om des noods daarin eene schuilplaats te vinden, naar zijne schepen, die zijne medgezellen reeds bereikt hadden. Ondertusschen was door de roovers een rijke buit aan strand gebragt; doch terwijl zij bezig waren dien in te schepen, stortte zich een groot aantal Friezen, geregeld en met werpschichten gewapend, op eenen digt gesloten drom Noormannen, die met het schild aan den arm, de wacht hielden. EGIL, dus in zijnen togt verhinderd, wierp zijn schild op den rug, en viel, met snelle vaart, in het midden der vijanden, door welke hij zich, met beide handen eene zware spies voor zich uit zwaaijende, eenen weg baande, en behouden bij de zijnen aankwam, die hem reeds verloren achtten. Hierop gingen zij scheep en stevenden naar *Denemarken* (1). Wij hebben dit eenigzins uitvoerig medegedeeld, ten einde men zich een denkbeeld vorme van de wijze, op welke deze zeeschuimers hunne rooftogten uitvoerden. Uit het onbepaalde der beschrijving, durft men geene gissing wagen, waar dit gevecht is voorgevallen, en twijfelt zelfs, of de geschiedenis onzes lands er wel aanspraak op kan maken (2). Wij zien echter even weinig, dat de beschrijving in strijd is met de toenmalige natuurlijke gesteldheid van ons *Friesland*, als dat het verhaal zelf, op dit gewest geene betrekking kan hebben. De Noormannen toch gaven steeds »heinde en verre het bloed van menigen Fries den zwarten wolf te drinken." De Friezen bleven, van hunne zijde, niet in gebreke, steeds ijverig deel te nemen in het tuchtigen dezer roofzuchtige vijanden, en OTTO I wordt door een Noordsch Dichter »de dappere Koning der Friezen" genoemd, die »luide zijne scharen ten strijde riep (3)." Ten tijde van OTTO II stroopte de Deen OLAFR langs de kusten van *Friesland*, en na hem SUEN TINGUSCEGG, de zoon van HARALD BLAATAND, wiens krijgsmakkers het misschien waren, welke gedurende de minderjarigheid van OTTO III, *Stavoren*, benevens andere plaatsen op de Frie- 991

(1) MULLER, *Saga Biblioth.* S. 93, 94, bij VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl. Bijl.* en *Bijv.* bl. 96—99.

(2) VAN BOLHUIS, t. a. p. bl. 99.

(3) VAN BOLHUIS, t. a. p. bl. 188, 189.

900— 1010 sche kusten, plunderden en vernielden (1). Tusschen het *Vlie* en de *Lauwers* maakte zich in dien tijd, het geslacht van JOULSMA zeer verdienstelijk in het bestrijden der Noormannen, tegen wier strooptogten het ten slagboom strekte. De begraafplaats van vier helden uit dien vermaarden stam, vond men op het einde der veertiende eeuw, omtrent een uur gaans van *Leeuwaarden*, aan den dijk der *Middelzee*, in een dorp, dat naar BRITSA JOULSMA, den oudsten dier broederen, nog heden den naam van *Britsum* draagt. Uit het Latijnsche opschrift van den rooden vierkanten grafsteen bleek, dat BRITSA, de beschermer van *Friesland* genoemd, in negen honderd twee en negentig, en een jaar later zijn broeder ILSTA, overleden was; terwijl de derde, JELTSE geheeten, hen in het jaar negen honderd acht en negentig volgde, nadat hij door zijne dapperheid, den Noormannen zulk een schrik en vrees had ingeboezemd, dat zij het bij zijnen tijd, niet waagden het land door hunne strooperijen te verontrusten. De vierde broeder, met name HOTSA, had het stedeke *Uitgong* geslecht, nadat hij menigwerf de zeeschuimers er uit verdreven had. Zijn sterfjaar wordt niet gemeld, maar wel, dat hij de laatste van dit heldengeslacht geweest is (2). Na dien tijd schijnen de Noormannen *Friesland* beoosten het *Vlie*, niet weder verontrust te hebben,
1007? ofschoon zij hunne strooptogten niet geheel staakten. In het begin der elfde eeuw, verscheen de twaalfjarige OLAFR, HARALDS zoon, met eenige schepen voor het strand van *Kinnlim* (*Kennemerland*), waar hij door een zwaren storm beloopen werd, doch het geluk had, de schepen op de ankers te houden. Terstond bij zijne landing vlogen de inwoners te wapen, om den verdelgenden vijand te weren, en op het strand viel een hevig gevecht voor, het vijfde op dezen togt, waarin OLAFR de zege behaalde. »Gij, die de lafaards ter nederwerpt," dus spreekt SIGVATR SKALD den Zeekoning aan, »hebt in den vijfden helmen-vernielenden strijd gezegepraald. Voor de hooge kust (de duinen) van *Kinnlim* hebben uwe schepen eenen hevigen storm doorgestaan. Intusschen reed het leger met schitterende rusting op uwe bodems aan; doch uwe krijgsgezellen trokken er tegen ten strijde (3)." Ondanks deze overwinning vertoefde OLAFR niet lang in deze gewesten, maar stak naar *Engeland* over. Hij sneuvelde in duizend

---

(1) VAN BOLHUIS, t. a. p. bl. 190.

(2) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* bl. 177, 178. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 78. Bij het openen van het graf, vond men het lijk van ILSTA JOULSMA » lanck *thiende half voet* met een vreeselycken grooten baerdt, die, welcke geroert ende bewogen zijnde, terstont aen stoff ende asschen ghevallen is." WINSEMIUS, t. a. p.

(3) VAN BOLHUIS, *de Noorm. in Nederl.* bl. 192.

drie en dertig; en nadat hij, wegens zijnen ijver voor de uitbreiding der Christelijke Godsdienst, Heilig was verklaard, werden in *Nederland* onderscheidene Kerken aan hem gewijd. 900—1010

De invallen der Noren in *Friesland*, de langdurige worsteling en de dappere, onvermoeide verdediging der Friezen, welke eindelijk door den schoonsten uitslag bekroond werd, hadden eenen gewigtigen invloed op het karakter van dit merkwaardig volk. »Hierdoor was de krijgshaftige geest aanhoudend gevoed en versterkt, de liefde tot den geboortegrond, voor welken men zich zoo vele opofferingen getroost had, aangekweekt en de zucht voor vrijheid en onafhankelijkheid zoo diep in hun binnenste geprent geworden, dat zij nog lang daarna, alle vreemde heerschappij verfoeiden, en zich alleen aan den Keizer en het Rijk onderworpen rekenden. Van daar dat de Friezen hunne vrije regtspleging toeschreven aan den wederstand, dien zij den Noormannen geboden hadden; van daar die bloedige oorlogen met de Graven van *Holland* en allen, die hunne vrijheid durfden belagen; van daar die eigenaardige trek in het Friesche volkskarakter, waardoor zij nog heden zich van de overige ingezetenen der verschillende rijken, waartoe zij behooren, zoo kennelijk onderscheiden (1).”

Terwijl de Noormannen *Friesland* nog in vrees en onrust hielden, *Stavoren* in negen honderd zes en negentig, voor een groot gedeelte, door eenen hevigen brand vernield werd, en hongersnood en besmettelijke ziekten het gewest teisterden, dreigde eene hevige tweespalt tusschen de adellijke geslachten van ENCKEMA en JONGAMA, op het einde der tiende eeuw, de algemeene ellende nog te verhoogen. HESSEL ABBES JONGAMA, een voornaam Friesch edelman, was door HAITSE ENCKEMA en zijn neef SOLCKE, bij de regters des gemeenen lands aangeklaagd, dat hij voor eene aanzienlijke som en andere voordeelen, aangenomen had, *Friesland* aan den Graaf van *Holland* te leveren. De mare hiervan verspreidde zich weldra door het geheele land, en bragt aller gemoederen in beweging. JONGAMA werd in regte geroepen, verontschuldigde zich, en beloofde zijne onschuld, volgens regelen van regte, te bewijzen, onder aanbieding van genoegzame borgen, tot dat hij zich zou verantwoord hebben, hetgeen hem werd toegestaan. Hij bepleitte zijne zaak ten genoegen der regters, en eischte nu, ondersteund door zijne nabestaanden en vrienden, dat hem de namen zijner aanklagers zouden genoemd worden, ten einde op hen de eerroovende verongelijking te verhalen. Men maakte hierin zwarigheid, dewijl men zich verbonden had, die geheim te houden. De beide aanklagers, welke als leden van het gemeene regt in *Friesland*, in de vergadering zitting hadden, werden niettemin, te hunner beschaming en schande ontdekt, en verklaarden openlijk,

---

(1) VAN BOLHUIS, t. a. p. bl. 286.

900 – 1010 dat hunne aantijging alleen uit eenen ouden, ingewortelden haat tegen JONGAMA was voortgevloeid. Woedend over deze laaghartigheid, zou HESSEL zijne lasteraars terstond met zijn zwaard doorstoken hebben, indien hij niet door anderen daarin ware verhinderd geworden. Op zijn verzoek, werd hem echter, ter verdediging zijner eer, een kampgevecht met zijne beschuldigers vergund, onder voorwaarde, dat daarmede voor altijd de oude wrok zou vergeven en vergeten zijn. JONGAMA, ondersteund door dien moed welken de onschuld inboezemt, zegepraalde in dezen ongelijken strijd. HAITSE werd het hoofd bijna geheel gekloofd, en SOLCKE derwijze gewond, dat beide kort daarna overleden. En zoo eindigde een twist tusschen twee aanzienlijke en vermogende geslachten, welke aan *Friesland* heillooze gevolgen scheen te voorspellen (1).

Op de lijst der waarschijnlijkheden en geloofbare gebeurtenissen, welke de Friesche Jaarboeken, uit dit tijdperk hebben opgeteekend, behoort de vlugt van SIGFRIED of SIKKO, den tweeden zoon van Graaf ARNOUT van *Holland*. Men verhaalt, dat hij een van 's Graven hovelingen in een tweegevecht had geveld, en nu, beducht voor den toorn zijns vaders, naar *Friesland* vlood, alwaar hij te *Stavoren*, door den Potestaat GOSSE LUDIGMAN, minzaam ontvangen werd (2). Na eenigen tijd gaf deze Regent hem zijne dochter TETTA of TETBURGA, eene jonkvrouw van uitstekende schoonheid, ten huwelijk, en nu besloot SIKKO, zich voor vast in *Friesland* te vestigen Graaf ARNOUT echter ontbood hem verzoenend terug, en schonk hem eenige landgoederen, benevens het slot tusschen *Haarlem* en *Beverwijk*. Het geslacht van *Brederode*, ten naauwste aan de Hollandsche Graven vermaagschapt, zou alzoo, volgens dit verhaal, van moeders zijde, uit Frieschen bloede ontsproten zijn (3).

NOORD-BRABAND EN LIMBURG. Was *Nederland*, benoorden de *Maas*, het afwisselend tooneel van oorlogen, strooptogten, verwoestingen en vernielende landplagen, ook de gewesten, bezuiden dien stroom, deelden in de rampen dezer woelige tijden. GODEVAART I, wien BRUNO, onder zijn oppertoezigt, het bestuur over *Neder-Lotharingen* of *Lotte-*
964 *rijk*, had toevertrouwd, was door zijn zoon GODEVAART II, een zwak en werkeloos Vorst, opgevolgd. Niet in staat den last te torschen, dien hem was opgelegd, werd *Lotharingen*, onder zijn bewind, bijna eene prooi der regeringloosheid, toen de dood

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 81, 82. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl. 120.

(2) WAGENAAR, steunende op het gezag van den verdichten KLAAS KOLIJN, wil aan *West-Friesland* gedacht hebben. D. II, bl. 150.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 80. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl. 118. Verg. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 149.

van OTTO *den Groote*, hem van dien magtigen arm beroofde, welke hem onderschraagde (1). LOTHAIR, Koning van *Frankrijk*, achtte dit eene gewenschte gelegenheid, om het reeds lang gevormde plan, de vereeniging van *Lotharingen* met zijne kroon, te verwezenlijken. Uit dien hoofde trok hij zich de zaak van de beide zonen des Graven van *Henegouwen* aan, welke, door BRUNO van hunne erfgoederen en waardigheden beroofd, naar *Parijs* gevlugt waren; en zond hen, terwijl OTTO II zich in *Duitschland* bevond, aan het hoofd eens legers in *Henegouwen*. Zij overwonnen de bevelhebbers des Keizers, die beide in den slag sneuvelden, en vestigden zich vervolgens in het kasteel *de Bossut*, welk zij versterkten, en van waar zij hunne verwoestingen over de omliggende gewesten uitstrekten. In denzelfden tijd trok KAREL, de broeder van LOTHAIR en neef van OTTO, in *Lotterijk*, om er eenige leenen weder te krijgen, op welke zijne moeder aanspraak maakte, als een gedeelte van de weduwgift, welke haar door haren eersten echtgenoot was aangewezen (2). 900—1010 973

OTTO II noodzaakte, het volgende jaar, de zonen van den Graaf van *Henegouwen* naar *Frankrijk* terug te keeren. Ondersteund door eenige Fransche Grooten, drongen zij echter op nieuw in *Henegouwen*, dat nu het tooneel werd van vele kleine gevechten en schermutselingen, in welke de beide Graven, en bovenal Prins KAREL van *Frankrijk*, blijken gaven van moed en beleid, maar nog meer van roofzucht en wreedheid. De Keizer, die toen door de bewegingen van BOLESLAUS, Hertog van *Boheme*, en de listen en oproeren van HENDRIK, Hertog van *Beijeren*, werd bezig gehouden, wenschte van zijne grenzen een kleinen oorlog te verwijderen, die nadeelige gevolgen konde hebben; hij schonk uit dien hoofde *Neder-Lotharingen* in leen aan KAREL van *Frankrijk*, onder voorwaarde, dat hij het tegen de aanslagen des Franschen Konings zoude verdedigen, en herstelde tevens de beide Graven in hunne goederen en regten (3). 974 976

LOTHAIR hierdoor in zijne plannen en berekeningen teleur gesteld, ontveinsde, in den beginne, zijn misnoegen, om tijd te hebben, de noodige schikkingen en maatregelen te beramen, ten einde zijn doel te bereiken. Onverwachts, en in vollen vrede, valt hij met eene uitgezochte bende, in *Lotharingen*, en dringt verwoestend en moordend door *Luxemburg* en de *Ardennes*, naar *Aken*, waar de Keizer, op niets kwaads bedacht, zich bevindt. Te naauwernood ontsnapt OTTO met zijne gemalin en gezin, door de vlugt naar *Keulen*, aan de handen van LOTHAIR, die eenige dagen in de stad vertoeft, terwijl zijne benden, ongehinderd, de omliggende streken verwoesten. Doch op zijnen terugtogt, 978

(1) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 297.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 820. SISMONDI, *Hist. d. Franc:* T. II. p. 334.

(3) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 821.

900—1010 verklaart hem een wapenheraut van OTTO, in naam zijns meesters, dat de Keizer, verre van gelijk hij, verrassing en trouwloosheid te bezigen, hem verwittigde, dat hij hem den eersten van Wijnmaand aanstaande, een bezoek in zijn Rijk zal brengen. En inderdaad, op den bepaalden tijd valt OTTO aan het hoofd eens magtigen legers in *Frankrijk*, rukt verdelgend voort tot aan *Parijs* en plant zijne standaarden op de hoogte van *Montmartre*. »Dit is voor het oogenblik genoeg," zegt hij, en trekt af, nadat hij een groot aantal priesters, als tot schimp, een *Halleluja* heeft laten aanheffen, op zulk eene luidruchtige wijze, dat de inwoners van *Parijs* het hooren konden. LOTHAIR verzamelde zijne strijdkrachten en volgde den vijand, doch het blijkt niet, dat tusschen de beide legers slag geleverd is; en de Franschen togen terug, toen de Keizer de
980 *Maas* was overgetrokken. Kort daarop troffen de beide Vorsten eene overeenkomst, waarbij LOTHAIR, door eenen plegtigen eed, van alle aanspraken op *Lotharingen* afzag (1).

Hertog KAREL bleef in het hem toevertrouwde bewind, en vestigde den zetel zijns bestuurs in *Brussel*. Zijn gedrag was echter niet geschikt, om de liefde des volks te verwerven. Weelderig, wreed en inhalig werd hij zelfs vreesselijker voor zijne onderdanen, dan de vijanden, welke hij moest bestrijden. Door openlijk deel te nemen in de zamenzwering tegen OTTO III, den onmondigen zoon en opvolger zijns weldoeners, verwekte hij door deze zwarte ondankbaarheid en trouwloosheid, de algemeene verontwaardiging, en men liet hem geheel aan zijn lot over, toen hij bij den dood van LODEWIJK V van *Frankrijk*, zijn regt op de Fransche kroon, als naaste erfgenaam, deed gelden. Met geweld van wapenen trachtende te verkrijgen, wat de keuze der Franschen hem weigerde, werd hij te *Laon* gevangen genomen en te *Orleans* in een toren opgesloten, uit welken hij, op welke wijze is onbekend, ontslagen werd of ontvlugtte (2). Het is ten min-
1001 ste zeker, dat hij eenige jaren later te *Maastricht* is overleden (3). OTTO, zijn zoon, werd door den Keizer in het bewind over *Neder-Lotharingen* bevestigd. Hij regeerde in vrede en overleed zonder kinderen na te laten (4). Van zijne verrigtingen

(1) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 821, 822. HERM. CONTRACTUS, *Chron.* p. 266. LAMB. SCHAFNABURG. p. 315. HERM. CORNERI *Chron.* p. 543.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 823.

(3) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* Tom. II. p. 307.

(4) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 826. *Magn. Chron. Belg.* p. 96. DEWEZ, t. a. p. p. 309, merkt aan, dat met Hertog OTTO, de mannelijke stam van KAREL *den Groote* eindigde. SISMONDI daarentegen, verhaalt, dat Hertog KAREL nog twee andere zonen, KAREL en LODEWIJK genaamd, achterliet, die vervolgens eene schuilplaats in *Duitschland* zochten, waar het geslacht van LODEWIJK eerst in

wordt nergens melding gemaakt; trouwens de geschiedenis leent hare stift, om gerucht- 900—1010
makende daden, die dikwijls het ongeluk der wereld berokkenden, tot het nageslacht over te brengen, maar verwaardigt zich zelden, die stille deugden te schetsen, welke het geluk der volken uitmaakten (1).

1248 uitstierf. *Hist. d. Français*, T. II. p. 381. Het *Magnum Chron. Belg.* zegt, dat KAREL en LODEWIJK nog bij het leven huns vaders, stierven, p. 89.

(1) DEWEZ, t. a. p. p. 308.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN DE

LAATSTE INVALLEN DER NOORMANNEN IN NEDERLAND,

TOT OP

GERHARD I, GRAAF VAN GELRE.

1010—1085.

1010—1085 HOLLAND EN ZEELAND. De Graven van *Holland*, ofschoon zij toen nog dien naam niet voerden, bezaten van de *Kinhem* tot aan de *Maas*, vele leen- en erfgoederen, die ten Oosten, omtrent *Bodegraven*, aan het Sticht grensden. Hun gebied was echter nog niet een aanéén geschakeld graafschap geworden, en de Bisschoppen van *Utrecht* waren, deels door giftbrieven, deels door aanmatiging, in het bezit geraakt van onderscheidene aandeelen in visscherijen, jagten, tollen, belastingen en regten, hetgeen den Graven zeer lastig was, en voet gaf tot duizenden geschillen, die eindelijk onder Graaf DIRK III, in eenen fellen oorlog uitbarstten (1). De hoofdaanleiding tot dien krijg is eenigzins duister. Men meent haar te vinden in 's Graven aanspraken op zekere boschrijke landstreek, *Mereweda* genoemd, waarschijnlijk tusschen de *oude Maas*, de *Merwe*, *Lek* en *IJssel* ingesloten, welke door de Bisschoppen van *Trier*, *Keulen* en *Utrecht*, hetzij als eigen goed, hetzij als rijksleen in gemeenschap, bezeten werd, of in welke zij zich ten minste, het regt aanmatigden van te visschen en te jagen. Graaf DIRK zou, om zijne billijke of vermeende eischen te ondersteunen, de vesting opgeworpen hebben, die weldra tot eene matige stad aangroeide, welke hij den naam

(1) Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 8.

van *Dordrecht* gaf, en wier inwoners Friezen genoemd werden (1). Anderen voegen er bij, dat de Graaf deze sterkte stichtte, om de Friezen, welke zich in *Merweda* hadden nedergeslagen en Morsaten of Moerasbewoners genoemd worden, in bedwang te houden, dewijl hij hen, als des Bisschops mannen, verdacht hield van kwade en voor hem nadeelige oogmerken (2). Hij belette nu niet alleen den Utrechtschen, om in deze streken te visschen en te jagen, maar belemmerde ook hunnen handel, en bezwaarde dien door eene schatting af te vorderen van de schepen, die van en naar *Engeland* voeren (3). Het heffen van eenen tol, zonder Keizerlijke vergunning, was eene inbreuk op de regten des Rijks, daar het zeker den bijzonderen Graven, zoo lang zij geene landsheerlijke oppermagt (*superioritas territorialis*) bezaten, niet vrij stond, eigendunkelijk belastingen op te leggen; men achtte dit eene soort van *roof* (4). Het is echter vreemd, dat de beide Utrechtsche Geschiedschrijvers, DE BEKA en HEDA, ja zelfs Schrijvers, die om dien tijd leefden, volstrekt geen gewag maken van de Bisschoppelijke bezittingen in *Merweda*, noch van de zware schattingen, welke de kooplieden afgeperst werden (5). Men zou derhalve dezen krijg evenzeer aan eene andere oorzaak, als aan de opgegevene kunnen toeschrijven, en niet onwaarschijnlijk is deze in de erkende heerschzucht van den Utrechtschen Bisschop te vinden. ADELBOLD, thans in het bezit van den Bisschopsstaf, moet althans reeds eenigen tijd vroeger, het voornemen gekoesterd hebben, de aanwassende magt van Graaf DIRK te beteugelen, doch had zich door den Deken WALDEBOLD, nog steeds van alle dadelijkheden laten terughou-

1010—1085

(1) ALPERTUS, *de Divers. Temp. Lib.* II. c. 20. In navolging van WAGENAAR (D. II. bl. 140), beweert BILDERDIJK (D. II. bl. 9), dat *Dordrecht* ter plaatse van het vroegere *Durfos* gesticht werd, en vindt zelfs, dat de beide namen aaneen hangen, hetgeen reeds door VAN OUDENHOVEN uitvoerig is wederlegd geworden in *Oudt- en nieuw Dordrecht*, bl. 2, Haarl. 1666, ofschoon deze Schrijver vroeger van dit gevoelen niet afkeerig was in zijne *Beschrijv. v. Zuyt-Holland*, bl. 45. 153. Verg. onze aanmerking in de *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 424. Over den naamsoorsprong van *Dordrecht*, *Hollands* oudste, en vroeger *Hollands* eerste stad, worden verschillende gevoelens opgegeven bij V. OUDENHOVEN, *Beschr. v. Dordr.* bl. 1—30. *Beschr. v. Zuyt-Holl.* bl. 43—45, M. BALEN, *Beschr. v. Dordr.* bl. 77—82. Dordr. 1677. Zie mede de opheldering van den Heer TYDEMAN op BILDERDIJKS *Gesch. d. Vaderl.* D. II. bl. 319.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 32—56. T. II. P. I. p. 68.

(3) BALDERICUS *Chron. Camerar. Lib.* III. c. 19.

(4) VAN WIJN, *Bijv. en Aanm. op* WAGENAAR, St. II. bl. 59.

(5) VAN RHIJN in *Batavia Sacra*, D. I. bl. 643.

1010—1085 den (1). De tolheffing te *Dordrecht* bood hem eene geschikte gelegenheid aan, den Graaf bij Keizer HENDRIK II, die te *Nijmegen* het Paaschfeest was komen vieren, in een ongunstig licht te plaatsen. Hij werd hierin ondersteund door de kooplieden van *Tiel*, welke beweerden, dat zij, indien deze tol niet werd opgeheven, noch naar *Engeland* konden oversteken, noch de Engelschen bewegen, om herwaarts te komen handelen, en alzoo eindelijk buiten staat zouden geraken, den Keizer de gewone schatting op te brengen (2). Het belang van den handel woog zwaar bij HENDRIK, en begerende, dat deze onbelemmerd zoude blijven, beval hij GODFRIED, Hertog van *Neder-Lotharingen*, in welks ring *Utrecht* zoo wel als het land *Merweda* gelegen was, *Dordrecht* te slechten en 's Graven onderdanen van daar te verjagen (3). Te vergeefs trachtte Graaf DIRK, die zich mede op den rijksdag bevond, eene zachtere uitspraak te verwerven; hij vertrok derhalve om geweld met geweld te keeren, en voerde, bij het weggaan, den Utrechtschen Bisschop hooghartig te gemoet, »dat hij wel middel zou vinden, om zijn goed regt te verdedigen, en de uitvoering des bevels te verijdelen (4)."

Terwijl GODFRIED zich bereidde, de bevelen des Keizers, wier billijkheid en regtvaardigheid zeer twijfelachtig zijn, ten uitvoer te brengen, opende Bisschop ADELBOLD de vijandelijkheden tegen Graaf DIRK, door zekeren DIRK BAVO of BAVOOS ZOON, die het graafschap *Bodenlo* (*Bodegraven*) van het Sticht in leen hield, en waarover vroeger eerst zekere WERICH, daarna een GODEZO, tot mark- of grensgraven waren aangesteld. Graaf DIRK III toefde niet, eene aanzienlijke magt bijeen te brengen, om de vernielende aanvallen van BAVO te beteugelen, wien hij weldra verdreef en zich van zijn gebied volkomen meester maakte. ADELBOLD snelde terstond met talrijke benden zijnen leenman te hulp, doch werd in eenen bloedigen veldslag, omstreeks den *Rijn*, door den Hollandschen Graaf overwonnen, die nu het land beoosten dien stroom bij *Bodegraven*, en *Bodegraven* zelf aan zijn gebied hechtte (5). 10 van Hooimaand 1018

Gloeijende van wraak over deze nederlaag, welke door het bloed van zoo vele Utrechtsche ridders en knapen was bezegeld, trok ADELBOLD het overschot zijner krijgsmagt bijeen en vereenigde zich met Hertog GODFRIED, wiens strijdkrachten door de benden des Aartsbisschops van *Keulen*, der Bisschoppen van *Trier*, *Kamerijk*, *Luik* en

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* V. p. 77. A. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. V. bl. 53.

(2) ALPERTUS, *de Divers. Temp. Lib.* II. c. 20.

(3) ALPERTUS in l. c. *Lib.* II. c. 21.

(4) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 274.

(5) DE BEKA, p. 37. HEDA, p. 107. *Chron. Tiel.* p. 85. *Oude Holl. Div. Chron.* zevende Divisie, bl. 116. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 34, 35.

hunne leenmannen, tot een ontzaggelijk (*immensa*) leger waren aangegroeid. Zeker 1010—1085
eiland, vermoedelijk de *Betuwe*, strekte tot algemeene verzamelplaats der bondgenooten, welke zich op de *Waal*, bij *Nijmegen*, inscheepten, om dien stroom en de *Merwe* af te zakken, en zich van *Dordrecht* meester te maken. Weldra verscheen de vijandelijke vloot in *Merweda*, en daar het juist hoog tij was, ontscheepte Hertog GODFRIED dadelijk het grootste gedeelte zijner benden, en gelastte de overigen, met de schepen de diepte te houden, opdat zij bij het vallen van het water, niet aan den grond mogten geraken en door den vijand overvallen worden (1). De bewoners dezer landstreek, verbaasd over de talrijke legerscharen der bondgenooten, vloden naar *Dordrecht*, dat nu, van verre, door den vijand werd ingesloten. Het omliggende land was met grachten doorsneden, vermoedelijk om het voor den vijand ontoegankelijk te maken, zoo wel als om zich van het overtollig zeewater, dat hier met de springvloeden hoog stond, te ontlasten. Op dit lage en gebroken land verhieven zich hier en daar terpen of hoogten. Op eene dezer hoogten was *Dordrecht* gesticht, van waar men de bewegingen des vijands gadesloeg, en verbeidde wat hij ondernemen zoude. Hertog GODFRIED, bevroedende dat het onmogelijk zoude zijn, den Graaf in deze sterkte aan te tasten, trachtte hem tot eenen veldslag uit te lokken. Derhalve beval hij eenige ligtgewapende benden naar de hoogten of verschansingen op te rukken, de bezettingen ten strijde uit te dagen, en daarna onmiddellijk geregeld af te trekken; 's Graven volk hen achterna zettende, zou dan door het hoofdleger op ruimer slagveld ontvangen en ligtelijk overhoop geworpen worden. Men gehoorzaamde, en werd weldra handgemeen op het moerassige en gebroken land. De aftogt was niet geregeld geschied, gelijk bevolen was, maar met overhaasting, en in eene geheele verwarring ontaard, op het loos gerucht, dat Hertog GODFRIED zelf was 29 van
aangetast, en op de vlugt gejaagd. Een kreet: *vliedt*, *Heeren*, *vliedt*, besliste den Hooimaand
geheelen slag. Het vlugten werd nu algemeen; velen sneuvelden onder het zwaard der 1018
verbolgen Hollanders; een groot aantal, te zwaar gewapend, zonk en versmoorde in de moerassen; anderen, die den stroom konden bereiken, zwommen of waadden naar de schepen, van welke echter sommigen, door de menigte der vlugtelingen, te gronde gingen; en de weinigen, die in de vaartuigen hun leven redden, roeiden in allerijl den stroom op, zonder zich om hunne spitsbroeders te bekommeren. Vreesselijker werd de

(1) ALPERTUS in l. c. *Lib.* II. c. 21, noemt het gewest, waar de vloot ankerde, *Flaridingun* (*Flerdingen*, *Vlaardingen*). Dit was waarschijnlijk toen de algemeene naam van de uitgestrekte landstreek, tot welke ook *Merweda* behoorde. VAN WIJN, *Bijv. en Aanm. op* WAGENAAR, St. II. bl. 60. Men acht, dat het graafschap *Flaridingun* zich oudtijds ten Noorden, ter plaatse waar thans *Delft* ligt, uitstrekte. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. 1. p. 70, 71. N. 8. De oorsprong der stede *Vlaardingen* verliest zich in den diepsten nacht der Middeleeuwen; men wil, dat hare kerk reeds in het midden der achtste eeuw was ingewijd.

c. 19—22. DITMARUS, *Lib.* VIII. p. 425, 426 en SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 829. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 64—90 en T. I. P. I. Not. 39—44.

R. Craeyvanger del. — J. W. Kaiser sculp.

HERTOG GODFRIED GEVANGEN BINNEN DORDRECHT GEBRAGT.

verward (1). Eenigen verhalen, dat Graaf DIRK, na tweemaal met groot voordeel tegen den Utrechtschen Bisschop gestreden te hebben, de West-Friezen aantastte, om op hen den dood zijns vaders te wreken; dat hem, door den Keizer, Hertog GODFRIED van *Lotharingen* ter hulp werd gezonden, doch dat op de vreesselijke stem: *vliedt*, *vliedt*, het Grafelijk leger de vlugt koos, en de Friezen het veld behielden (2). Anderen voegen bij dit verhaal nog de bijzonderheid, dat Bisschop ADELBOLD, in den tweeden slag, door Graaf DIRK gevangen genomen, en drie jaren lang in het kasteel *IJsselmonde* werd opgesloten. Eindelijk verbond hij zich, doch met tegenzin, om den Graaf in den oorlog tegen de Friezen behulpzaam te zijn. In het midden des gevechts, ging hij trouweloos tot den vijand over, en dit verhaastte de nederlaag van het grafelijk leger. Weldra herstelde zich de Graaf, en viel nu met vernieuwde woede op de Friezen aan, die hij in een bloedig gevecht bij *Heiligerloo* overwon (3). 1010—1085

DIRK III heeft, naar het schijnt, bij voorkeur, zijn verblijf in het nieuw verworven gebied gevestigd, en zijn broeder SIGFRIED of SIKKO, het bestier over het Noordelijk gedeelte zijns graafschaps, als landvoogd (*Praeses*), opgedragen. SIGFRIED had hem, vermoedelijk *na* de wederzijdsche verzoening, wakker bijgestaan in den strijd tegen DIRK BAVO, en wordt een fel krijgsman (*miles acerrimus*) genoemd (4). Het is gansch niet onwaarschijnlijk, dat hij één is met dien SIKKO, een *magtig*, *rijk* en *zeer dapper man* (*vir potens divitiis et viribus fortis*), welke POPPO, den Aartsbisschop van *Trier*, door eene list, van den overlast zijns mededingers ADELBERT, Proost van St. *Paulinius* aldaar, verloste. Onder den schijn van dankbaarheid voor eene genoten verfrissching, wist hij zestig uitgelezene gezellen, in dertig vaten, die, zoo het heette, met wijn gevuld waren, binnen het slot van ADELBERT te voeren, en hem die ten geschenke aan te bieden. ADELBERT, op geen kwaad bedacht, aanvaardde het noodlottig geschenk, en nu sloegen de dragers eensklaps, op een gegeven

(1) VAN RHIJN heeft in zijne geleerde en oordeelkundige aanteekeningen op *Bat. Sacra*, D. I. bl. 644, de onderscheidene berigten over dezen krijg, tegen elkander vergeleken en gewogen.

(2) MELIS STOKE, B. I. bl. 107, 108. Uitg. v. HUIJDECOPER. *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 43. DE BEKA, p. 37. De onjuistheid van dit verhaal is reeds aangetoond door BUCHELIUS ad BEKAM, p. 38, 39.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 84. *Oude Holl. Div. Kron. Div* VIII. c. 13. bl. 117, en bij W. V. GOUDHOEVEN, bl. 253. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 43—47, en het *oude Goudsche Kron.* bl. 24—27, welke gedeeltelijk gevolgd worden door PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* V. p. 77. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 89, 90 en SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 80, 81. J. A. LEYDIS, *Lib.* V. c. 9. schrijft Graaf DIRK in dezen krijg, de zegepraal in vijf veldslagen toe.

(4) VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II, bl. 68.

1010—1035 teeken, de vaten open, grepen hun geweer en vielen met de ingeslotene knapen, die tegelijk opstoven, van alle zijden, de verbaasde omstanders aan. ADELBERT en de zijnen sneuvelden, het slot werdt geslecht, en SIKKO, voor zijn trouweloos dienstbetoon, rijkelijk door den Aartsbisschop begiftigd (1). De tijd waarin deze verrassing geplaatst wordt, strookt volkomen met dien van onzen SIGFRIED; en de waarschijnlijkheid, dat hij de persoon, hier bedoeld, geweest is, stijgt, wanneer men bedenkt, dat hij, na den dood van ARNOUT, vermoedelijk medeërfgenaam geweest is van zijn vaderlijken oom EGBERT, Aartsbisschop van *Trier*, en alzoo eenige goederen in dat bisdom kan bezeten hebben (2). De Aartsbisschop POPPO, een Friesche naam, is zelfs veelligt een van zijne namaagschap of Friesche bekenden geweest (3). Hij overleed omstreeks het jaar duizend dertig, en rust, nevens zijne echtgenoote, in de abdij van *Egmond*, welke zij beide rijkelijk begiftigd hadden (4). In zijn grafschrift wordt gezegd, dat hij » het graafschap heeft nedergelegd, en door na te jagen hetgeen hij beminde, minder geworden is dan hij van zich zelven (van geboorte?) was." Daar deze laatste zinsnede duidelijk slaat op zijn ongelijk huwelijk, is het zeer waarschijnlijk, dat hij, uithoofde dezer echtverbindtenis, genoodzaakt is geworden, den Graventitel en het Grafelijk gebied af te staan, welke hij, als medeopvolger van zijn vader ARNOUT, naar geboorte- en erfregt bezat (5).

---

(1) *Vita* MEINWERCI, *Episcopi Paterbrunensis*, c. 41 ad annum 1017, in LEIBNITZII *Script. Brunsv.* T. I. p. 542, 543.

(2) EGBERT was overleden in 994. *Chron. Egmond.* in KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. P. I. p. 41.

(3) VAN WIJN, *Naleezingen op de Vaderl. Hist.* bl. 123, 124.

(4) MELIS STOKE, B. I. bl. 101, 102.

(5) De oude Egmondsche Kronijk, bij KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. p. 39, zegt uitdrukkelijk, dat DIRK de IIIe van dien naam, maar de vierde Graaf, te gelijk met zijn broeder SIGFRIED (*una cum* SIFRIDO *fratre suo*) zijnen vader ARNOUT opgevolgd is. En dat SIGFRIED een huwelijk aanging met eene vrouw uit lager stand, schijnt waar te zijn. MELIS STOKE, B. I. bl. 95 zegt van hem:

— te *Castrichem* luste hem das,
Dat hiere een wijf nam dor haer scone (schoonheid),
Of dor der toverien hone (bedrog).

Het bewuste grafschrift werd, op last van den abt van *Egmond*, door LEO, een Egmonder monnik, omtrent het jaar 1370, afgeschreven. SIGFRIED wordt er slechts *Praeses*, zoo veel als *plaatsbekleeder*, *stedehouder*, *landvoogd* of *drost*, in genoemd, en het luidt aldus:

Saepe statu morum status immutatur honorum,
Quod comes exegit, quem lapis iste tegit.

Ondertusschen had de dood van HENDRIK II, den Hertog van *Zwaben*, KOENRAAD II, 1010—1085
ten Keizerlijken zetel verheven, en Graaf DIRK bevond zich onder de Vorsten, welke bij 1030
deze plegtigheid op den rijksdag tegenwoordig waren. Hij wordt DIRK van *Friesland* genoemd, even als bij eenen volgenden rijksdag te *Hirschfeld*, welken hij insgelijks bijwoonde (1); hetzij, dat hem deze benaming gegeven werd, dewijl zijn graafschap toen nog onder dien naam bekend stond; hetzij, dewijl hij sedert het verdrag met den Keizer en den Utrechtschen Bisschop, inderdaad de Friezen beoosten het *Vlie*, beoorloogd en verwonnen had, gelijk eenigen, doch naar ons inzien, niet op genoegzaam gezag verhalen. Volgens hen, zou de Graaf in duizend zes en twintig, het *Vlie* zijn overgestoken, vele vlekken en dorpen geplunderd en in de asch gelegd, eene menigte volks gedood, en de landen tusschen het *Vlie* en de *Eems* onder zijne bevelen gebragt hebben, met welke hij zijnen jongsten zoon FLORIS beleende, die alzoo de zevende Potestaat in *Friesland* zou geweest zijn (2). Meer zeker is, dat de dood van SIGFRIED, wiens onrustige aard steeds vrees inboezemde, en de vrede, die na het eindigen van den Utrechtschen krijg heerschte, Graaf DIRK aangespoord hebben, eene bedevaart naar *Jeruzalem* te ondernemen. Sinds eeuwen waren deze bedevaarten door geheel de Christenheid gemeen, en duizenden bij duizenden, uit alle rangen en standen, bezochten den heiligen grond, als het zekerste middel, om de zaligheid te verwerven. Doch thans, in het bijzonder, stroomden Vorsten, Bisschoppen, en andere zoo wereldlijke als geestelijke Grooten naar *Palestina*, om de kerk des H. Grafs, door de moeder zelve des Sultans, die haar omvergeworpen had, herbouwd, te bezigtigen

Sicco, genus comitum, *comitatum ponit avitum*
Dum, quod amat, sequitur, se minus efficitur.
Qui fundis, servis, aerisque nitebat acervis,
Inferior solo Principe fratre suo.
Qui dum perpendit quo mundi gloria tendit,
Juris multa sui tradidit huic Domui
Stirps de SICCONE processit in hoc regione.
Florens divitiis, viribus, ingeniis.
Junius in Nonis tulit hunc vi conditionis,
Qui sit vera quies, perpetuusque dies. — Zie SCRIVERIUS, *Chron. van Holland*, bl. 64.

De Hoogleeraar TYDEMAN is van gevoelen, dat de verhalen nopens SIGFRIED, deels onzeker, en deels ontstaan zijn uit verwarring van 't geen plaats vond met de latere twee broeders, DIRK VII en WILLEM I. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 319.

(1) *Vita* MEINWERCI, c. 93. p. 557. c. 102. p. 559.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 81.

1010—1085 en te begiftigen. Met dit oogmerk toog ook DIRK III naar de heilige stad; en vele Edelen, onder anderen JAN, Heer van ARKEL, vergezelden den Graaf, welke dien togt gelukkig volbragt, en daaraan den naam van *Jeruzalemmer* verschuldigd is (1). Hij keerde niet vóór duizend vier en dertig terug, dewijl in dat jaar de Heer VAN ARKEL op de reis overleed (2). Wie gedurende zijne afwezigheid, het graafschap bestierde, hoe lang hij te *Jeruzalem* vertoefde, en wat hij op dezen togt en na zijne terugkomst verrigt heeft, wordt niet gemeld. Hij eindigde zijne dagen in rust en vrede, achterla-
27 van Bloeimaand 1039 tende twee zonen DIRK en FLORIS, bij zijne gemalin OTHILDE of WITHILDE, eene dochter des Hertogs OTTO van *Saksen*, die vijf jaren later hem in het graf volgde (3). Door zijne belangrijke veroveringen was, in den eigenlijken zin, het graafschap van *Holland* gevormd en een aanzienlijk geheel geworden. Geestelijke afgunst en partijdigheid in eenen tijdgenoot, mogen hem, uit dien hoofde, met eene zwarte kool geschetst hebben, de nakomelingschap daarentegen heeft hem, en met meer regt, onder de dapperste, verstandigste en godvruchtigste Regenten van *Holland*, eene plaats aangewezen (4).

DIRK IV aanvaardde nu het bewind over *Holland*, dat is, over de Graafschappen *Zuid-Holland*, *Maasland*, *Rijnland* en de overige goederen van DIRK III. Aan FLORIS werd, waarschijnlijk, gelijk weleer zijnen oom SIGFRIED, *Kennemerland* en *West-Friesland*, als grafelijk Stedehouder, ter bestiering overgelaten. » Dit schijnt ook naderhand veelal tusschen de Graven en hunne jongere broeders geschied te zijn, ofschoon deze laatsten dikwijls als eigenmagtig handelden. Het kan zeer wel zijn, dat hun een klein gedeelte van deze landstreek tot onderhoud (*in appanagium*) voor zich en hunne nakomelingen gegeven werd; en dat zij dit gedeelte te hunnen eigen behoeve, het overige als lasthebbers hunner broeders en voor hen bestierden. Op hoop der toekomstige opvolging, behielden zij de volle titels, wapens en verdere kenteekenen der waardigheid; de oppermagt, meent men, bleef altijd aan den eerstgeborene (5). Bisschop BERNULF

(1) *Chron. Egmond*, apud KLUIT, T. I. P. I. p. 39. J. A. LEYDIS. *Lib.* IX. in fin. J. DE BEKA, p. 39.

(2) *De Vita et rebus gestis dominorum de Arkel*, in MATTHEUS, *Annlect.* T. V. p. 206.

(3) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 39. 45. MELIS STOKE, B. I. bl. 109. J. A. LEYDIS, *Lib.* IX. c. 1.

(4) Bisschop DITMARUS, die kort na DIRKS zegepraal overleed, noemt hem: *infaustus praedicti Antistitis satelles*, een heilloos dienaar van den Utrechtschen Bisschop; *juvenis nefandus*, een rampzalig jongeling, en vloekt dan, even als DAVID het gebergte *Gilboa*, het land, waar hij deze overwinning behaalde. *Lib.* VIII. p. 425, 426. BILDERDIJK, D. II. bl. 13.

(5) BILDERDIJK, D. II. bl. 13—17 vergeleken met WAGENAAR, D. II. bl. 153, en KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 45. N. 48. T. I. P. II. p. 49.

van *Utrecht* bevestigde echter het vredesverdrag tusschen zijnen voorganger ADELBOLD 1010—1085
en DIRK III gesloten, zoo wel met FLORIS als met DIRK IV zelven (1).

De schoone en vreedzame toekomst, welke deze verbondsbevestiging voorspelde, verdween weinig jaren later, in geschillen over het bezit van *Zeeland* bewesten de *Schelde*, welk zoo lang een twistappel tusschen de Graven van *Holland* en die van *Vlaanderen* gebleven is.

Het burggraafschap *Zeeland*, een gedeelte van *Neder-Lotharingen*, omvatte naar het meest aangenomen gevoelen, in de Middeleeuwen de eilanden tusschen de *Bornesse* en de *Heidynzee*, ofschoon deze wateren nergens afzonderlijk en onbewimpeld, als ontwijfelbare grensscheidingen der Zeeuwsche eilanden beschreven worden (2). De *Bornesse* liep tusschen het *Land van Voorne* en *Putten* door, en droeg, in het bijzonder, dien naam bij *Geervliet* en *Heenvliet* aan de *Maas* (3). Onder *Heidynzee* moet ongetwijfeld de *Hont* of *Westerschelde*, verstaan worden (4). De *Schelde*, thans *Oosterschelde* genoemd, verdeelde van alle tijden af, *Zeeland* in *Oost-* en *West-Zeeland*, of *Zeeland* beoosten en bewesten de *Schelde*. Het oostelijk gedeelte, of *Zeeland* tusschen de *Oosterschelde* en de *Maas*, ook wel het *land tusschen Maas en Schelde* genoemd, wil men, dat een eigendom der Graven van *Holland* geweest zij, waarop de Graven van *Vlaanderen* zich nooit eenig regt hebben aangematigd (5). De Hertogen

(1) DE BEKA, p. 39.

(2) N. WESTENDORP, *Verhandelingen over onderwerpen uit de Oudheidkunde en Godenleer.* Delft 1826. bl. 123.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 252. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 102—112. VAN WIJN, *Bijv. en aanm. op* WAGENAAR, St. II. bl. 84—86. N. WESTENDORP, t. a. p. bl. 123—126.

(4) KLUIT heeft omslagtig beweerd, dat men weleer den naam van *Heidynzee*, *Hedinezie*, *Hedeneze*, *Hendeneze*, *Hedinese*, *Heidenzee*, *Heidynszee*, *Heydene zee* en *Hedenesse*, gegeven heeft aan het *Zwin* of *de Zwine*, een zeeboezem bij *Sluis* in *Vlaanderen. Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 112—170. VAN WIJN omhelst mede dit gevoelen, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 86—89. De geleerde WESTENDORP daarentegen heeft, naar ons inzien, op onwedersprekelijke gronden het gevoelen van WAGENAAR (D. II. bl. 253) verdedigd, dat men onder *Heidynzee*, de *Hont* of *Westerschelde* verstaan moet. *Verhandelingen*, bl. 126—152.

(5) KLUIT *in l. c.* p. 316. Het komt WESTENDORP (t. a. p. bl. 141) voor, dat de stroom, die zich tusschen het eiland *Schouwen* en het eiland *Goederede* in den *Oceaan* uitstort, en thans onder den naam van de *Krammer* of de *Grevelinge* bekend staat, toen voor den alouden en voornaamsten tak der *Oude Maas* werd gehouden; en dat niet de *Bornesse*, maar deze tak, toen even als thans, de Noordelijke grens van *Zeeland* uitmaakte; dat men derhalve onder de zegswijze: *Zeeland tusschen de Heidynsee en Masemude*, de eilanden moet verstaan tusschen de *Wester-Schelde* en

1010—1085 van *Neder-Lotharingen* of *Braband* daarentegen hadden er nog oude aanspraken op, die later door eene overeenkomst tusschen HENDRIK van *Lotharingen* en Graaf DIRK van *Holland*, vereffend zijn (1). *West-Zeeland* kende men onder den naam van *Zeeland tusschen de Ooster-Schelde en de Heidynzee*, en bevatte de eilanden *Walcheren*, *Noord-en Zuid-Beveland*, *Wolfaartsdijk* en *Borselen*. Het schijnt ook onder den naam van *Walcheren* begrepen geweest te zijn, en was door Keizer HENDRIK II in duizend en zeven, indien niet eenige jaren later, aan Graaf BOUDEWIJN IV van *Vlaanderen* in leen gegeven (2). De Graven van *Holland* meenden er echter regt op te hebben, doch op wat grond, is moeijelijk aan te wijzen. Indien *Fortrapa*, door KAREL *den Eenvoudige* aan zijnen getrouwen DIRK geschonken, in *Zuid-Beveland* moet gezocht worden, gelijk eenigen beweren (3); en het foreest *Wasda*, waarmede LOTHAIR II Graaf DIRK II begiftigde, in het *Land van Waas* gevonden werd, en dit land in het graafschap van DIRK gelegen was (4), dan schijnen de aanspraken der Hollandsche Graven op *Wester-Zeeland*, niet ongegrond geweest te zijn; en de daad van Keizer HENDRIK II was » eene aanranding van Hollandsch overoud bezit, strijdig tegen alle regt, maar dat men zich moest laten welgevallen, dewijl men geene magt had, zich daartegen met genoegzamen nadruk te kanten (5)." Hoe dit

---

de tegenwoordige *Krammer* of *Grevelinge*. » Indien deze beschouwing aangaande *Zeeland beoosten de Schelde*, of tusschen *Schelde en Maas*, en voor het geheele gewest, *tusschen de Heidynzee en Masemude*, juist is, leert zij ons eene meer beperkte, gebruikelijke en in lateren tijd nog geldiger grensscheiding van *Zeeland* kennen, dan die, welke aangeduid mogt worden door de *Bornesse en de Heidynzee*. De eerste toch sluit de vrije heerlijkheid van *Oost- en West-Voorn* uit; de andere neemt dezelve daarentegen op. Lang en veelvuldig waren de twisten, welke geleerde mannen uit *Zeeland* en *Holland*, wegens dezen omvang voerden, zelfs hebben hooge geregtshoven somwijlen de deswegens ontstane verschillen moeten beslechten. Dat deze uitspraken de door ons gewezene grens vaststelden; dat dit begrip algemeen en gangbaar is geworden, pleit niet weinig voor de opvatting van de hoegrootheid van: *Beoosten Schelde* of van: *Zeeland tusschen de Schelde en Maas*, of eindelijk, van *Zeeland tusschen de Heidynzee en Masemude*." WESTENDORP, t. a. p. bl. 145. 146.

(1) KLUIT *in l. c.* p. 109—111. BILDERDIJK, D. I. bl. 257.

(2) DITMARUS, *Lib.* VI. p. 383. SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 826. MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* II. p. 22. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 184—188.

(3) Zie hiervoor, bl. 20.

(4) Zie hiervoor, bl. 26.

(5) BILDERDIJK, D. I. bl. 258. Minder juist, naar het ons voorkomt, leidt BILDERDIJK het regt van *Holland* op *Zeeland* hieruit af, dat indien de gracht van OTTO ten zuiden van *Zeeland* gelegen was, hetgeen genoegzaam zeker is, en alzoo daar het Fransche gebied van dat des Duitschen

zij, sinds dien tijd ontsproten de bloedige twisten tusschen *Holland* en *Vlaanderen* 1010—
over het bezit van *Zeeland*, welke vier honderd jaren geduurd hebben (1). 1085

Inmiddels was HENDRIK III in het Rijksbestier zijnen vader KOENRAAD II opgevolgd, wiens ijver ten behoeve der Utrechtsche Bisschoppen, in hem eenen weerklank vond. Onder voorwendsel, dat dezen Kerkvoogden de landen aan *Merwe*, *Waal* en *Rijn* onregtvaardig ontweldigd waren, trachtte hij hen in het bezit daarvan te herstellen. Te 1046
dien einde werd, waarschijnlijk op *de Maas*, eene aanzienlijke vloot bijeengebragt, met welke de Keizer, nadat hij en zijne Grooten het Paaschfeest te *Utrecht* gevierd hadden, den stroom afzakte, Graaf DIRK in het betwiste gebied (*Phladirtinga*) verraste en hem de vermeesterde landstreek ontnam (2). Verbitterd over dezen onverhoedschen aanval, en door het verlies van een aanzienlijk gedeelte zijner goederen tot wraak getergd, sloot DIRK een verbond met GODFRIED, Hertog van *Neder-Lotharingen*, welke op nieuw de wapenen tegen HENDRIK had opgevat, en door wiens aandrijven, BOUDEWIJN V, Graaf van *Vlaanderen*, ten nadeele des Rijks, het land van *Aalst* had overrompeld, terwijl 's Graven zoon, ROBERT, bijgenaamd DE FRIES, in *Walcheren*, door de benden des Keizers bezet, gevallen was (3).

Rijks scheidde, *Zeeland* zigtbaar aan *Holland* behoorde (waarom?), en *Vlaanderen* er geene aanspraak op konde maken, dewijl dit graafschap een leen van *Frankrijk* was, en *Frankrijk* geen grondregt in *Neder-Lotharingen*, waartoe *Zeeland* behoorde, konde hebben. »En die lijn," dus gaat hij voort, »die aldaar *Frankrijk* van *Duitschland* scheidde, scheidde ook *Frankrijks* leengrond van *Duitschlands* leengrond, en nam dus alle regt van *Vlaanderen* weg, zoo het al eens bevorens een deel van *Vlaanderen* geweest ware." D. I. bl. 257. Nogtans had, na het graven dezer grensscheiding, de Koning van *Frankrijk* Graaf DIRK met het foreest *Wasda* beschonken, dat onder Duitsch gebied behoorde, indien men onder dit foreest, gelijk hoogstwaarschijnlijk is, het *Land van Waas* verstaan moet. Zie hiervoor bl. 26. Daarenboven levert de geschiedenis dier tijden van verwarring en dooreenwoeling, verscheidene voorbeelden, dat de Vorsten vaak met goederen beleenden, op welke zij een zeer betwistbaar, dikwijls volstrekt geen regt hadden. Ook was het niet de Koning van *Frankrijk*, maar de Keizer van *Duitschland*, welke den Graaf van *Vlaanderen* met *Wester-Zeeland* beleende.

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* II. p. 22.

(2) HERM. CONTRACTUS, *Chron.* apud PISTORIUM, T. I. p. 286. Ofschoon VAN WIJN, in *de Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 65, juist heeft opgemerkt, dat hetgeen bij WAGENAAR, D. II. bl. 159, 161, 162, over *Dordrecht* en *Keenenburg* gezegd wordt, slechts steunt op het verhaal van KLAAS KOLIJN, heeft BILDERDIJK echter, D. II. bl. 19, dezen Geschiedschrijver, zonder eenig onderzoek, gevolgd.

(3) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, *Chron.* p. 834. HERM. CONTRACTUS, *Chron.* p. 289. LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, *de rebus Germ.* p. 318. 319. J. A. LEYDIS, *Lib.* XI. c. 5. MEYERUS, *Annal.*

1010—1085 Dood en verderf kenmerkten alom de schreden der bondgenooten. *Nijmegen* werd door Hertog GODFRIED bemagtigd, en het prachtig paleis, door KAREL *den Groote* gesticht, in kolen gelegd. Hierop werd *Opper-Lotharingen* het tooneel der verwoesting, terwijl DIRK, met een vliegend leger, in het gebied des Bisschops van *Utrecht* en de omstreken, de vreesselijkste verwoestingen aanrigtte (1). De Keizer ontving hiervan het
1047 berigt te *Spiers*, waar hij het Pinksterfeest vierde, en besloot oogenblikkelijk een voorgenomen togt naar *Pannonië* te staken, ten einde aan deze vijandelijkheden met nadruk paal en perk te stellen. Ondertusschen was Paus LEO IX, in *Lotharingen* geboren, herwaarts gekomen, om door zijne tegenwoordigheid, de rust in zijn geschokt vaderland te herstellen; en het gelukte hem, GODFRIED te bewegen, om, bij monde van een gezantschap, zijnen opstand bij den Keizer te verontschuldigen, die hierin, ten minste bij voorraad, genoegen nam (2). Doch BOUDEWIJN bleef onverzettelijk en onderwierp zich eerst tien jaren later, waarna hij door den Keizer, ten blijke van de opregtheid der verzoening, niet slechts in het leenbezit van *Walcheren* hersteld werd, maar hem ook de *vier Ambachten* in het *land van Waas* afgestaan werden (3). Ondertusschen besloot HENDRIK Graaf DIRK tot onderwerping te dwingen, en verscheen tegen den Herfst, op nieuw met eene oorlogsvloot op de *Maas*. *Rijnsburg* en *Vlaardingen* (*Rinesburg* en *Fleerdingen*), twee zeer versterkte steden (*urbes munitissimae*), werden ingenomen, doch overigens konde wegens het ongunstige jaargetijde, den doorweekten grond, de menigvuldige wateren en ondiepten, weinig uitgerigt worden. Men gaf derhalve bevel, om weder scheep te gaan, doch nu zette Graaf DIRK met kleine, ligte maar welbemande vaartuigen de Keizerlijke bodems achterna, maakte zich van het grootste gedeelte meester, en rigtte eene groote slagting aan onder de vijanden (4). De strijdmagt des Keizers was bijna geheel vernietigd, de krijg geëindigd, en Graaf DIRK weder in het bezit

Flandr. Lib. III. p. 24. Wat WAGENAAR (D. II. bl. 156), op gezag van MEYERUS, van BOUDEWIJNS inval in *Friesland* op het jaar 1045 verhaalt, moet misschien tot dezen togt gebragt worden. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 190.

(1) LAMB. SCHAFNAB. p. 318. HERM. CONTRACT. p. 289. SIGEBERT. GEMB. p. 834.

(2) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.*, T. II. p. 334.

(3) MELIS STOKE, B. I. bl. 112. J. A. LEYDIS; *Lib.* XI. c. 5. In strijd met de eenparige getuigenis der oude Schrijvers, plaatst BILDERDIJK, D. II. bl. 19, deze verzoening en leengift in 1047. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 56—69, 121, tegen HUYDECOPERS *Aanm.* op MELIS STOKE, D. I. bl. 586. Zie ook *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 125.

(4) LAMB. SCHAFNAB. p. 318. HERM. CONTRACTUS, p. 289. De overige bijzonderheden van dezen togt, bij WAGENAAR, D. II. bl. 162, 163, steunen alleen op het gezag van KLAAS KOLIJN. Verg. VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 66. BILDERDIJK evenwel heeft ze weder opgenomen in zijne *Gesch. d. Vaderl.* D. II. bl. 19, 20.

van alles, wat hem te voren ontweldigd was. »Men ziet hieruit hoe de inrigtingen van dien tijd geene eigenlijke oorlogen, maar alleen krijgstogten toelieten, met wier mislukken alles over was, en wier gelukken zelfs niet baatte, wanneer zij wat verre van huis geschiedden (1).” 1010—1085

Niet lang smaakte Graaf DIRK de vruchten zijner zegepraal. Op een steekspel te *Luik*, door een groot aantal Ridders en Edelen vergezeld, had hij het ongeluk den broeder des Aartsbisschops van *Keulen* doodelijk te kwetsen. Oogenblikkelijk werd zijn gevolg 1048
aangevallen, twee zijner ridders, volgens anderen, twee natuurlijke zonen van zijnen vader, verloren hierbij het leven, en hij zelf redde zich ter naauwernood door de vlugt. Verbolgen over deze trouwloosheid, verbrandde hij, te *Dordrecht* terug gekomen, de Keulsche en Luiksche schepen, doodde, uit weêrwraak, eenigen van de kooplieden uit deze bisdommen, en hield de overigen in hechtenis, tot dat zij en hunne goederen voor een grooten losprijs vrijgekocht waren, terwijl hij tevens allen handel met de beide staten verbood (2). Deze daad van overijling en geweld, had voor den Graaf het noodlottigste gevolg. De beide Bisschoppen, vereenigd met die van *Utrecht* en *Metz* en den Markgraaf van *Brandenburg*, bragten een aanzienlijk leger bijeen, en trokken over de bevrozene wateren op *Dordrecht* aan. Door verraad van binnen geraakten zij in het bezit dezer vesting, waar echter Graaf DIRK, op zekeren nacht, door hulp van Heer GERARD VAN PUTTEN, ongemerkt en met eene genoegzame magt, wist in te dringen. Onmiddellijk schaarde de Graaf zijne benden langs de straten, en viel de verraders en vijanden aan. Vier honderd Edelen met eenigen hunner bedienden werden geveld; velen, benevens de Bisschoppen en den Markgraaf, ontvlugtten, onder bescherming van den nacht, het 14 van
bloedbad, en de overigen hielden zich in de huizen verscholen. Door een van dezen Louwmaand
werd de Graaf, als hij des anderen daags onbezorgd met een klein gevolg, langs de 1049
muren wandelde, met eenen vergiftigden pijl gewond, waaraan hij den derden dag overleed. De straat waar hem dit ongeluk trof, is nog onder den naam van *Gravenstraat* bekend, en men wijst het huis aan, gebouwd, zoo men meent, in de plaats van dat uit welk de schoot geschiedde, en *Holland* genoemd wordt (3).

Zoo eindigde Graaf DIRK IV, wiens onbetwistbare moed vaak de grenzen der verme-

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 20.

(2) *Florarium Temporum*, en *Manuscript. Vet.* bij SCRIVERIUS, *Chron. v. Holl. Zeel.* en *Vriesl.* bl. 68, 70. HEDA, p. 125, et BUCHELIUS ad HEDAM, p. 127. *Magnum Chron. Belg.* apud PISTORIUM, T. III. p. 114.

(3) *Florarium Temp.* en *Manuscript. Vet.* bij SCRIVERIUS, t. a. p. *Magnum Chron. Belg.* p. 114. HERM. CONTRACTUS, p. 290. MELIS STOKE, B. I. bl. 110. *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 46. *Cron. de Hollant*, apud MATTHAEUM, *Anal.* T. V. p. 530. BALEN, *Beschr. v. Dordr.* bl. 699. Volgens *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 49, zou Graaf DIRK door een der Heeren VAN KUIK getroffen zijn.

1010—1085 telheid naderde, een onrustig bestuur van ruim negen jaren. Daar hij niet gehuwd geweest was, werd hij door zijn broeder FLORIS I opgevolgd, hoewel men betwijfelt, of het regt van erfopvolging toen reeds gevestigd was (1). Eenigen willen, dat FLORIS door de Heeren of Aanzienlijken (*Barones sive proceres*) tot de regering geroepen werd (2), in wier gerust bezit hij echter niet terstond geraakte, dewijl *Dordrecht*, althans het omliggende land *Merweda*, zoo het schijnt, kort na 's Graven dood, door de bondgenooten weder veroverd en aan den Keizer onderworpen was geworden. De op nieuw muitende GODFRIED van *Lotharingen* vermeesterde echter niet lang daarna, en waarschijnlijk ten behoeve van FLORIS, deze streek lands, welke nu in het bezit bleef van den Graaf, ook nadat GODFRIED in een gevecht tegen de zamenverbondene
1054 Bisschoppen was geslagen en op de vlugt gejaagd (3). Te *Utrecht* hield men FLORIS wel voor eenen overweldiger, doch trachtte niet eer door de wapenen het verlorene en afgestane te herwinnen, dan toen WILLEM, een broeder van WICHARD III van *Gelre*, den Bisschoppelijken zetel beklommen had. Heerschzuchtig van aard, en ten Hove ongemeen gezien, wist deze Kerkvoogd bij de Keizerin-weduwe AGNES, welke als voogdesse van haren vijfjarigen zoon, HENDRIK IV, het rijksbestier in handen hield, al zijn invloed te doen gelden, en haar tot eene heirvaart tegen *Holland* aan te sporen. Hij zelf mengde zich niet openlijk in dezen krijg, welke te zijnen behoeve ondernomen werd; en de belangen van de
1058 kerk van ST. MAARTEN, werden toevertrouwd aan WICHARD van *Gelre*, den Aartsbisschop van *Keulen*, den Bisschop van *Luik*, den Markgraaf van *Brandenburg*, den Graaf van *Leuven* en aan den Heer van *Kuik*, wier vereenigde benden naar *Holland* opruk-ten (4). Zonder wederstand te ontmoeten, werden eenige sloten door hen vermeesterd (5), dewijl Graaf FLORIS, die *Dordrecht* en het land *Merweda* als het hoofddoel van dezen togt aanmerkte, daar zijne strijdkrachten verzameld, en besloten had, den overmagtigen vijand veeleer door eene krijgslist dan in een openbaren veldslag te overwinnen. Te dien einde liet hij de toegangen naar het punt van verdediging, met diepe kuilen of grachten doorsnijden, die met ligt rijswerk en dunne zoden bedekt waren (6); eene krijgslist, die

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 21.

(2) DE BEKA, p. 40. *de Oude Holl. Div. Kron.*, Negende Div. c. 2; bij VAN GOUTHOEVEN, bl. 259. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 50.

(3) HERM. CONTRACTUS, p. 290, 291. WAGENAAR, D. II. bl. 165.

(4) J. A. LEYDIS, *Lib.* XI. c. 6. In plaats van Markgraaf van *Brandenburg*, willen eenigen liever gelezen hebben: Markgraaf van *Braband* of *Antwerpen*. SCRIVERIUS, *Toets-steen op het Goud. Kron.* bl. 233.

(5) SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 837.

(6) J. A LEYDIS in l. c. *Het Oude Goudsche Kron.*, bl. 31. SCRIVERIUS houdt deze krijgslist, in de gegeven omstandigheid, voor ongeloofelijk. *Toets-steen op het Gouds. Kron.*, bl. 235.

(5) SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 837.

(6) J. A LEYDIS in l. c. *Het Oude Goudsche Kron.*, bl. 31. SCRIVERIUS houdt deze krijgslist, in de gegeven omstandigheid, voor ongeloofelijk. *Toets-steen op het Gouds. Kron.*, bl. 235.

R. Craeuvanger del. J. W. Kaiser sculps.

HET SNEUVELEN VAN GRAAF FLORIS I.

reeds aan de Egyptenaren wordt toegeschreven, en van welke de geschiedenis der Middeleeuwen onderscheidene voorbeelden oplevert (1). Wel toegerust en onverschrokken wachtte FLORIS te *Dordrecht* de vijanden af, die onbezorgd, en als zeker van de overwinning, aanrukten, toen plotseling de voorhoede, over elkander tuimelende en de een den ander verpletterende, in de bedekte putholen stortte. In dit oogenblik der alleruiterste verwarring, valt FLORIS met zijne geregelde benden, de verbaasde vijanden in den rug, maakt onder hen eene vreesselijke slagting en behaalt eene volkomene overwinning. Men begroot, doch zeker buitenmatig overdreven, het getal der gesneuvelden op zestig duizend, en onder hen de Bisschop van *Luik* met vele Edelen en Ridders. WICHARD van *Gelre*, maar het schijnt de opperbevelhebber des legers, benevens de Graaf van *Leuven* waren gevangen genomen en werden niet dan na het voldoen van eenen aanzienlijken losprijs, voor ieder twee duizend marken zilver, ontslagen (2). Graaf FLORIS heeft nu ongetwijfeld de veroverde sloten hernomen; immers wordt gemeld, dat hij thans zijnen vijanden derwijze de kracht zijner wapenen deed gevoelen, dat zij zich niet langer veilig achtten in de sterkten, die door hen bezet waren (3). 1010—1085

De bloedige nederlaag der bondgenooten had hen slechts voor eenigen tijd tot rust gebragt. Dorstende naar wraak en steeds vlammende op het bezit van het betwiste grondgebied, rukten na weinige jaren, de Aartsbisschop van *Keulen*, de Markgraaf van 1061
Brandenburg, en de Heer van *Kuik* met een nieuw en talrijk leger naar de Hollandsche grenzen. Graaf FLORIS, die thans over eene aanzienlijker heirmagt konde beschikken dan bevorens, trok hen tegen, en ontmoette hen tusschen *Maas* en *Waal*, nabij het dorp *Neder-Hemert* in den *Bommelerwaard*, tegenover *Heusden*. Hevig en bloedig was de strijd, doch ook hier zegevierde FLORIS en sloeg den vijand op de vlugt. Vermoeid en verhit van het gevecht, verspreidden zich zijne benden ginds en herwaarts om uit te rusten, en hij zelf zette zich nabij het slagveld onder een boom, waar hij insliep. Hier werd hij door den Heer van *Kuik* overvallen, die de verstrooiden en vlugtenden had bijeengebragt, en door de hulpbenden van ALLAERD, den broeder des Graven van *Leuven*, was versterkt geworden, en vond met honderden zijner dapperen, na de schitterendste overwinning, den dood (4). Weinig tijds daarna

(1) BUCHELIUS ad HEDAM, p. 127. Van deze krijgslist maakten, onder anderen, de Noormannen gebruik tegen Hertog HENDRIK in 887. REGINO, *Chron. Lib.* II. p. 86.

(2) J. A LEYDIS, *Lib.* XI. c. 6. *Oude Holl. Div. Kron.* Negende Div. c. 3. VAN GOUTHOEVEN, bl. 259. Onze oudste jaarboeken, het *Chron. Egmund* bij KLUIT, en MELIS STOKE, spreken evenmin van dit gevecht als *De Klerk van de laage Landen*, en de *Cronica de Hollant* bij MATTHAEUS, *Analect.* T. V, p. 530.

(3) MELIS STOKE, B. I. bl. 114—116.

(4) MELIS STOKE, B. I. bl. 116. DE BEKA, p. 41. *Chron. Egmund* apud KLUIT, p. 49. J. A. LEYDIS, *Lib.* XI. c. 7. *Cron. de Hollant*, in MATTHAEI *Anal.* T. V. p. 530. *Het Oude Goudsch. Kron.* bl. 32.

1010—1085 rukte de achterhoede van het grafelijk leger, welke, naar het schijnt, geen deel in den strijd genomen had, met verhaaste schreden op den Heer van *Kuik* aan, versloeg hem met al zijne manschappen, en voerde 's Graven lijk naar *Egmond*, waar het plegtstatig in de kloosterkerk werd bijgezet (1).

De ontijdige dood van den wakkeren Graaf, wikkelde den staat, en bijzonder het grafelijk Huis, in de uiterste moeijelijkheden. Nevens twee dochters, BERTHA en MACHTELD, had FLORIS slechts een minderjarigen zoon, DIRK genaamd, achtergelaten, die hem, onder de voogdij der Gravin-weduwe, GEERTRUID van *Saksen*, opvolgde. De zwakheid dezer vrouwelijke regering moedigde den Bisschop van *Utrecht* aan, zijne eischen op een gedeelte van het graafschap *Holland* te vernieuwen; en daar zijn boezemvriend ANNO, Aartsbisschop van *Keulen*, die zulk eene voorname rol in de krijgstog-
1062 ten tegen *Holland* gespeeld had, thans den jeugdigen Keizer bijna geheel beheerschte, viel het hem niet moeijelijk, zijne aanspraken door Keizerlijk gezag te dekken, en van den dertienjarigen Vorst te verwerven, wat hij begeerde. HENDRIK »die alles deed wat hem bevolen, alles teekende wat hem voorgelegd werd (2)" schonk den Utrechtschen
1064 Bisschop, bij eenen giftbrief, den dertigsten van Grasmaand, in eigendom, het geheele graafschap dat DIRK III in *Westflinge* (*bewesten het Vlie*) en langs de oevers van den *Rijn* bezeten had, met de abdij van *Egmond* daarbij behoorende (3)." Den tweeden van Bloeimaand daaraan volgende, werd hier bijgevoegd een aantal goederen wijd en zijd van *Petten* tot aan de *Maas* toe, verspreid, welke de »gemelde Graaf DIRK III en zijne beide zonen DIRK IV en FLORIS I der Utrechtsche Kerke *onregtvaardig ontweldigd hadden.*" Zoo als ook »het geheele graafschap in *Holland;* met al wat tot de Koninklijke schatkist behoort; en daarboven nog het leengoed welk Graaf WIRICH van Bisschop ADELBOLD plagt te houden, na hem door GODEZO, vervolgens door DIRK, BAVO's zoon, was bezeten, en zich uitstrekte van *Sigeldrecht* tot aan *Rinesmuthen*, en boven, van de westzijde des Rijnstrooms, tot in *Bodegraven* (4). Indien men onder het graafschap in *Westflinge* en langs de Rijnoevers (*ad oras Rheni*) geheel *Noord-Holland*, en onder het graafschap in *Holland* (*comitatus omnis in Hollandt*) geheel *Zuid-Holland*, van de *Maas* of *Rijn* tot aan de *Schelde* toe verstaan moet, dan bleef

(1) *Oude Holl. Divisie Kron.* Negende Div. c. 3. bl. 114. VAN GOUTHOEVEN, bl. 259.

(2) LAMB. SCHAFNABURG. p. 330.

(3) *Diplom.* HENR. IV. apud HEDAM, p. 128. V. MIERIS, *Charterb.* D. I. bl. 66. SCRIVERIUS wil liever, volgens de Handschriften, *Westerlinge* gelezen hebben. *Chron. v. Holl.* bl. 82.

(4) *Diplom.* HENR. IV. apud HEDAM, p. 129. V. MIERIS, l. c. bl. 67.

er weinig over voor den erfgenaam van FLORIS I (1). Men regtvaardigt deze beschikking 1010—1085
aan 's Keizers zijde, dewijl men zekerlijk ten Hove het regt van opvolging in FLORIS I niet heeft willen erkennen, daar het niet bewijsbaar is, dat het broederen erfregt in leen toen reeds gevestigd was, ofschoon het gebruik wel medebragt, dat bij het kinderloos overlijden des leenmans, het leen op zijnen broeder overging, doch de bepaling daarvan verbleef geheel aan den Keizer. Bij het opvolgen van FLORIS I schijnt men het Opperhoofd des Rijks niet erkend te hebben; de Keizer konde met den dood van DIRK IV, overeenkomstig de wetten van het leenwezen, het leen van *Holland* als aan het Rijk terug gevallen beschouwen, en zich alzoo geregtigd achten, den Bisschop van *Utrecht* met zulke uitgestrekte goederen te verrijken (2).

Het was echter ligter zich door giftbrieven een regt op deze graafschappen en goederen te verschaffen, dan zich daarvan met de daad meester te maken. Bisschop WILLEM althans beproefde dit vooreerst niet, maar trok nog in den herfst van hetzelfde jaar, vergezeld door eenen luisterrijken stoet, en gevolgd door eene menigte volks, ter bedevaart naar het Heilige land; terwijl in *Holland* eene verandering in den staat van zaken was voorgevallen, die hem den weg, om zijn doel te bereiken, moeijelijker scheen te maken. Immers waren de belangen van dit gewest niet langer aan de magtelooze bescherming eener vrouw toevertrouwd, maar aan de zorgen van ROBERT *de Fries*, die zich reeds door daden van dapperheid en moed had bekend gemaakt.

Hij was de jonger zoon van BOUDEWIJN V, Graaf van *Vlaanderen*, die bij de minderjarigheid van FILIPS, Regent van *Frankrijk* geweest was. Meer ridderlijk en heerschzuchtig van aard, dan gelukkig in zijne ondernemingen, had hij te vergeefs beproefd de Saracenen uit een gedeelte van *Spanje* te verjagen, en voor zichzelven in *Gallicië*, een nieuw rijk te stichten (3). De verkoeling door het mislukken van dezen togt, tusschen hem en zijnen vader ontstaan, schijnt hem naar het Hof van FLORIS I gevoerd te hebben, waar hij minzaam ontvangen werd (4). Na den dood van dezen Graaf was hij met eene gewapende magt in *Holland* gevallen, om zich van de regering meester te maken, doch tweemaal afgeslagen en terug gejaagd geworden (5). Daar hij echter besloten had te overwinnen of te sneuvelen, en door den Graaf van *Vlaanderen*,

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 26. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 173, 174.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 25, 26.

(3) LAMB. SCHAFNABURG. p. 344, 345.

(4) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 313. WAGENAAR, D. II. bl. 176. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 72, en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(5) LAMB. SCHAFNABURG., p. 345.

1010—1085 openlijk of in het geheim, ondersteund werd, begon men naar zijne voorslagen tot een huwelijk met de Gravin-weduwe te luisteren, en na eenige onderhande-
1063 lingen, werd dit te *Oudenaarde* voltrokken (1). *Wester-Zeeland* met het land van *Aalst* en de *vier Ambachten*, werden door BOUDEWIJN ter huwelijksgift aan ROBERT afgestaan (2), die volgens het gebruik van dien tijd, naar zijn voorzaat FLORIS, *de Fries* genoemd werd (3), welke naam zijn geheele geslacht is bijgebleven (4). Onder welken titel hij het bewind over *Holland* gevoerd heeft, is twijfelachtig. Terwijl eenigen hem *Graaf van Holland en Friesland* noemen (5), beweren anderen met meer waarschijnlijkheid, dat hij slechts onder den naam van *Voogd*, het bestuur in handen gehad heeft (6). Hoe dit zij, de verandering, welke zijne komst tot de regering in den staat van zaken voortbragt, is waarschijnlijk eene der voornaamste drangredenen geweest, welke den Bisschop van *Utrecht* terughielden, zich, althans vooreerst, met géweld in het bezit te stellen van de landen, welke hem de milde gunst des Keizers geschonken had. ROBERT immers was nu van vijand, de beschermer van *Holland* geworden, terwijl zijne naauwe betrekking tot den magtigen Graaf van *Vlaanderen*, en de gift van BOUDEWIJN zijn aanzien en vermogen aanmerkelijk vergrootten, en den Utrechtschen Kerkvoogd ontzag inboezemden (7).

Zeven jaren had *Holland* onder zijn bestuur, de voordeelen des vredes geno-
1070 ten, toen de dood zijns broeders BOUDEWIJN VI, een fellen krijg deed ontbran-

---

(1) LAMB. SCHAFNABURG. p. 345. *Chron. Egmond.* apud KLUIT *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 51. MELIS STOKE, B. I. bl. 118—120.

(2) MEYERUS, *Annal. Fland. Lib.* III. p. 25. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 77.

(3) MELIS STOKE, B. I. bl. 121, en de aant. van HUYDECOPER, bl. 266.

(4) *Oude Holl. Divisie Kron.* Negende Div. c. 5. BILDERDIJK, D. II. *Oph. en Bijv.* bl. 321.

(5) WAGENAAR, D. II. bl. 177, doch bij den aldaar aangehaalden HERMANUS CONTRACTUS, hebben wij hiervan niets gevonden.

(6) MELIS STOKE, B. I. bl. 121. *Cron. de Hollant*, apud MATTHAEI *Anal.* T. V. p. 531. *Oude Holl. Div. Kron.* Negende Div. c. 5. VAN GOUTHOEVEN, bl. 261. Verg. KLUIT, in l. c. T. I. P. II. p. 78.

(7) Het *Ohe!* het *Jammerlijk!* dat BILDERDIJK (D. II. bl. 27) over WAGENAAR uitroept, wanneer deze (D. II. bl. 177) ROBERT » zulk eenen dapperen beschermer noemt, dat Bisschop WILLEM, voor eenen tijd van zijne eischen afzag, enz." valt, met meer regt, op hem zelven terug, wanneer hij, eenige regels vroeger, GEERTRUID » de weduwe van Graaf DIRK noemt," en voorts beweert, dat men ROBERT, den *Fries* noemde, » dewijl hij de weduwe van den Frieschen Graaf FLORIS trouwde, en *Fries* in *Vlaanderen* nog synonym van *Hollander* was." MELIS STOKE en HUYDECOPER hadden hem beter kunnen onderrigten.

den (1). In gevolge eener uiterste wilsbeschikking van dezen Graaf, en die geheel overeenkomstig was met de gewoonte dier tijden, eischte ROBERT *de Fries* de voogdijschap over ARNOUT, den oudsten zoon van BOUDEWIJN, doch vond hierin tegenkanting bij RICHILDE, de moeder des jongen Graafs, eene trotsche en heerschzuchtige vrouw, welke zelve de voogdij over hare beide zonen aannam (2). ROBERT viel in *Vlaanderen*, om de inbreuk op zijn regt te wreken, en voor de handhaving van 's Graven uitersten wil te strijden. RICHILDE nam hare toevlugt bij den Koning van *Frankrijk* en den Keizer van *Duitschland*, als leenheeren van het graafschap. De Keizer omhelsde hare belangen, en stelde haar in staat, ROBERT met kracht van wapenen te verdrijven, terwijl aan GODFRIED *met den Bult*, als Hertog van *Neder-Lotharingen*, opgedragen werd, *Holland* in handen van Bisschop WILLEM te stellen (3). De Utrechtsche Kerkvoogd, om 's Hertogs ijver te verdubbelen, gaf dezen *in achterleen* geheel de gift, die hem door den Keizer was geschonken, en nu in bezit moest genomen worden (4). GODFRIED viel onverwachts in *Holland*, dat zich zonder Hoofd bevond, en hij was reeds tot aan *Leiden* doorgedrongen, eer ROBERT *de Fries* herwaarts kwam en een leger gevormd had. Niet ver van deze stad werd een bloedige slag geleverd; ROBERT werd geslagen en weldra gedwongen met gemalin en stiefkinderen het land te verlaten (5). Eenigen 1010—1085

(1) Wat LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, p. 345, en naar hem VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 321, en WAGENAAR, D. II. bl. 178 van den oorlog tusschen dezen BOUDEWIJN en ROBERT *de Fries* verhalen, is in strijd met de berigten der Vlaamsche Schrijvers uit dit tijdperk. Deze getuigen eenparig, dat BOUDEWIJN VI in rust geregeerd, met zijn broeder ROBERT in vriendschap geleefd heeft, en zijn natuurlijken dood gestorven is. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 279—290. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 51. P. II. p. 70 etc., en VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 66—68, hebben het meer dan waarschijnlijk gemaakt, dat LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS hier geheel het spoor bijster is, en dezen oorlog benevens het sneuvelen van BOUDEWIJN, verwart met hetgeen onder diens zoon ARNOUT is voorgevallen. Zonder het gevoelen dezer beroemde *Critici* te ontzenuwen, volgt BILDERDIJK het verhaal van den ouden Kronijkschrijver. D. II. bl. 27, 28.

(2) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* III. p. 27. J. A. LEYDIS, *Lib.* XIII. c. 4.

(3) LAMB. SCHAFNABURG. p. 346.

(4) J. A. LEYDIS, *Lib.* XIV. c. 1. BILDERDIJK, D. II. bl. 29.

(5) MELIS STOKE, B. I. bl. 125. HUYDECOPER voegt hierbij deze schampere aanmerking: » 'T is aanmerkelijk, dat dees ROBRECHT, de eerste vreemdeling, die Graaflijk bewind over *Holland* gevoerd heeft, niettegenstaande anderen zoo breed van zijne dapperheid opgeven, zich zoo schandelijk, met wijf en kinderen, uit den lande liet wegjagen; zulks, dat hij er niets overig behieldt. Dit is nooit eenen geboren Graave van *Holland* gebeurd, schoon zij somtijds magtiger vijanden tegen gehad hebben. Integendeel 't geen ROBRECHT, toen hij 't hadt, niet bewaren kon, wist zijn stief-

1010—1085 willen, dat hij dadelijk naar *Vlaanderen*, anderen, dat hij naar zijn schoonvader in *Saksen* vlugtte (1).

RICHILDE had zich ondertusschen de afwezigheid van ROBERT ten nutte gemaakt, en de landen, hem door BOUDEWIJN V afgestaan, in bezit genomen. Hare eigendunkelijkheid, wreedheid en hoogmoed, maakten haar echter derwijze gehaat bij de Vlaamsche Edelen, dat deze ROBERT *de Fries* uitnoodigden, de wapenen tegen RICHILDE op te vatten, met belofte hem te zullen ondersteunen. ROBERT kwam hierop te *Gent* en stelde zich aan het hoofd der misnoegden. RICHILDE vond steun bij FILIPS van *Frankrijk*, en de toorts des burgerkrijgs was in *Vlaanderen* ontstoken, doch werd spoedig
1072 uitgebluscht in den gedenkwaardigen slag van *Cassel*, waar ROBERT op den Koning van *Frankrijk* de zege behaalde, doch zijn neef ARNOUT sneuvelde (2). FILIPS werd genoodzaakt den overwinnaar het leen van *Vlaanderen* op te dragen, dat door den dood des jeugdigen Graafs was opengevallen, en waarop nu ROBERT aanspraak konde maken, zonder eigenlijk de regten van RICHILDE's tweeden zoon te krenken, dewijl de broeder-opvolging nog geen regt was (3). ROBERT, in het bezit van *Vlaanderen*, zond thans ook gezanten naar Keizer HENDRIK IV, om hem hulde te bewijzen voor het land van *Aalst*, de vier *Ambachten* en *Wester-Zeeland* (4).

Middelerwijl had Hertog GODFRIED geheel *Holland* aan zich onderworpen; bij de

---

zoon DIEDERIK, toen hij 't kwijt was, weder te krijgen. Maar ROBBRECHTS hart hong over *Vlaanderen*, zijn wieg en bakermat. Om dat te winnen, schoon hij 't plegtiglijk had afgezwooren, was hij een ALEXANDER, om *Holland* te verdedigen, een Robbert Leverworst. Zoo veel verschilt het, geregeerd te worden door Inborelingen, of door Vreemden, die, veelal elders een trekpleister hebben." BILDERDIJK daarentegen schrijft den onspoed van ROBERT daaraan toe, dat de » Hollanders zoo weinig met zijne regering verkuischt waren, dat zij het ruim zoo aanzienlijk voor zich rekenden, onmiddelijk onder den Hertog van *Lotharingen*, den zoon van Graaf DIEDERIKS bondgenoot te staan, dan onder een Vlaming, wien zij verachtten, en in geene opzichten een goed hart konden toedragen. Zij deden dus eenen geringen tegenweer of onderwierpen zich als van zelven." D. II. bl. 29.

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 86.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit.* T. I. P. I. p. 54. MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* III. p. 27—28. Verg. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 276. KLUIT in l. c. T. I. P. II. p, 87, 88.

(3) Zie hiervoor, bl. 73; en BILDERDIJK, D. II. bl. 30, 31.

(4) KLUIT in l. c. p. 88, 195. In het verhaal der Vlaamsche geschillen hebben wij KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 54. P. II. p. 81—88, gevolgd. Alles hangt dan beter te zamen, hetgeen ook door BILDERDIJK (D. II. bl. 31) erkend wordt, ofschoon hij echter WAGENAAR blijft volgen.

West-Friezen alleen ontmoette hij ernstigen tegenstand (1). Negen weken achtereen 1010—1085
hielden zij hem in *Alkmaar* belegerd, en hij was bijna tot het uiterste gebragt, toen Bisschop WILLEM hem ontzette. Het verlies van eenige duizenden belegeraars had der West-Friezen magt gebroken, en ook zij moesten voor de zegevierende wapenen des Hertogs bukken, die nu, als Leenman des Utrechtschen Bisschops, over *Holland* het gebied voerde (2). Men beschouwde hem niettemin als eenen geweldenaar, die, om zich tegen de landzaten, zoo wel als tegen de aanslagen van ROBERT *de Fries* te verzekeren, een sterk slot aan de *Vliet* bouwde, waaruit de stad *Delft* ontsproten is (3). Niet ongegrond was 's Hertogs vrees voor de lagen zijner vijanden. Toen hij met roem bedekt, van den krijgstogt in *Duitschland*, ten behoeve van Keizer HENDRIK IV gevoerd, in zijne staten was teruggekeerd, werd hem te *Delft* of, volgens anderen, te *Antwerpen*, op het geheim gemak, van onderen eene gevaarlijke wonde toegebragt, aan welke hij 1076
weinig dagen later te *Utrecht* overleed. Men vermoedt, dat de sluipmoordenaar een huurling van ROBERT *de Fries*, of van den jongen Graaf DIRK geweest is (4). En inderdaad, niemand konde uit dezen moord meer voordeel trekken, dan hij wiens heer-

---

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 52 (72) heeft aangemerkt, dat de woorden *ulteriores Fresones* in het *Chron. Egmond*, p. 54, en bij HEDA, p. 131, niet de Friezen aan *gene*, maar aan *deze* zijde van het *Vlie* beteekenen. Alzoo vervalt het verhaal van GODFRIEDS togt naar en zijne verovering van het tegenwoordig *Friesland*, door SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 86, en anderen verhaald. MELIS STOKE noemt echter ook deze Friezen »*Oest Vresen.*" B. I. bl. 137. En de *Cron. de Hollant* bij MATTHAEUS, *Analect.* T. V. p. 531 zegt, dat GODFRIED *Oost-* en *West-Friesland* aan zich onderwierp.

(2) MELIS STOKE, B. I. bl. 136. J. A LEYDIS, *Lib.* XIV. c. 2. DE BEKA, p. 42. HEDA, p. 131.

(3) HEDA, p. 131. en de Aant. van BUCHELIUS, p. 134. *Cron. de Hollant*, apud MATTHAEUM, *Anal.* in l. c. p. 531. Het *Chron. Egmond*, MELIS STOKE en DE BEKA, weten van deze stichting niets. Hun stilzwijgen is echter geene genoegzame reden, om GODFRIED niet voor den grondlegger van *Delft* te houden. »Men zou met gelijke bondigheid kunnen besluiten," zegt de geleerde en geestige VAN RHIJN, »dat *Delft* dan van niemand tot een stad is gebouwd, dewijl zij (de genoemde oude kronijkschrijvers) niemand voor den stigter opgeven: ten waar dat ze *Delft* al te jong wilden maken" Aant. op *Bat. Sacra.* D. II. bl. 11.

(4) LAMBERT SCHAFNABURG. p. 404. Deze echter verhaalt, dat de Hertog door een der schildwachten in den buik gewond werd, toen hij, om aan eene behoefte der natuur te voldoen, op zekeren nacht was opgestaan. SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 842. *Chron. Egmond* benevens de aanmerkingen van KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 56—59. MELIS STOKE, B. I. bl. 137. HUYDECOPER wil in eene breede aant. D. I. bl. 296, het jaar van GODFRIEDS dood op 1075 bepaald hebben; doch KLUIT, in l. c. N. 73, § 5 toont overtuigend aan, dat het in 1076 zijn moet. HEDA,

1010—1085 schappij in de magt des Vreemdelings gevallen was (1). Doch schuldig of onschuldig, de dood van den dapperen en vermogenden GODFRIED van *Lotharingen*, baande Graaf DIRK den weg tot de herstelling in zijn gebied (2).

Niet minder bevorderlijk tot dit doel was het overlijden van Bisschop WILLEM van *Utrecht*, welke slechts twee maanden zijnen Leenman GODFRIED overleefde. Met hem toch nam ook die geweldige tegenpartij een einde, welke zich te zijnen behoeve gevormd, en den vader en oom des gevlugten Graafs zoo veel leeds berokkend had. Ter bescherming van *Merweda* tegen de Vlamingen, en ter dekking van den *IJssel*, waren door hem aan den mond dier rivier, de grondslagen tot een slot gelegd, dat door zijnen opvolger, KOENRAAD, voltooid en met eene sterke bezetting voorzien werd (3). De storm, welken deze Bisschop uit *Vlaanderen* te gemoet zag, stak spoedig op. ROBERT *de Fries*, door den vrede met RICHILDE in staat gesteld, de belangen van zijnen stiefzoon ernstig te behartigen, bragt, met behulp van zijnen zwager, WILLEM *den Veroveraar*, Koning van *Engeland*, eene aanzienlijke vloot bijeen. Met deze trok Graaf DIRK op ter bestorming van het slot *IJsselmonde*, waarvan de bemagtiging zijns Graafschaps geheel afhing, doch ontmoette op de *Maas* of *Merwe* de Utrechtsche vloot, om hem den doortogt derwaarts te betwisten. Lang en hevig werd gestreden, eer zich voor Graaf DIRK de overwinning verklaarde, die door het bloed van vele Stichtsche Ridders en Edelen bezegeld was. DIRK spoedde zich nu naar *IJsselmonde*, waar binnen KOENRAAD zich met eene
1076 sterke bezetting bevond. Zestien dagen werd het wel versterkte slot met gelijke hardnekkigheid en moed aangevallen als verdedigd. De voorburg en de torens waren reeds voor de zware steenen uit de blijden der belegeraars bezweken, en vele hunner dappere verdedigers door de schichten der geoefende Vlaamsche boogschutters gesneuveld, toen het slot eindelijk in brand geschoten werd. Bisschop KOENRAAD hierdoor tot het uiterste gebragt, moest tot de overgave der geteisterde vesting besluiten. Hij bedong voor zich en de zijnen vrijen uittogt naar *Utrecht*, en beloofde, Graaf DIRK het bezit van *Holland* niet meer te zullen betwisten. Anderen verhalen, dat hij in eenen uitval gevangen genomen, en onder de genoemde belofte, is ontslagen geworden. Het slot werd

---

p. 131 en de Aant. van BUCHELIUS, p. 134. Volgens de *Oude Holl. Div. Kron.* werd GODFRIED te *Antwerpen* gewond, en van daar naar *Maastricht* gevoerd. Negende Div. c. 9. Bij v. GOUTHOEVEN, bl. 263.

(1) J. DOUSAE (*Filii*) *Holland. Annal. Lib.* X. p. 498.

(2) LAMBERT. SCHAFNABURG. p. 404, getuigt, dat GODFRIED, kort van gestalte en gebogcheld, alle andere vorsten zijns tijds in voorzigtigheid, beleid en moed overtrof; en dat geen hunner met hem in magt van rijkdommen en dappere krijgsbenden konde wedijveren.

(3) MELIS STOKE, B. II. bl. 348. DE BEKA, p. 42. HEDA, p. 137.

met den grond gelijk gemaakt, en men wil, dat de plaats waar het eenmaal stond, ter herinnering van het geweldig bestormen, de *stormpolder* genoemd werd (1). 1010—1085

Zegepralend trok de jeugdige overwinnaar naar *Holland*, waar hij juichende ontvangen werd. Spoedig zag hij zich in zijn vaderlijk gebied hersteld, en regeerde in rust en vrede (2). Latere Schrijvers echter spreken nog van eenen krijgstogt tegen de Friezen (3), hetgeen door sommigen ontkend (4), en door eenigen in twijfel getrokken wordt (5), terwijl, naar het gevoelen van anderen, er geene voldoende redenen bestaan, dien togt tegen te spreken, dewijl in het verhaal daarvan niets gevonden wordt, dat met het beloop der geschiedenissen van dien tijd strijdig is; en er ook niets van belang tegen wordt ingebragt (6). Door de nevelen, welke de oude geschiedenis van *Holland* bedekken, is het dikwerf moeijelijk een straal van licht op te vangen. Het blijkt intusschen, dat Keizer HENDRIK IV, eenen Markgraaf EGBERT van *Saksen*, daarna zekeren OTHELRID van *Godesheim* en eindelijk Bisschop KOENRAAD van *Utrecht*, met die Graafschappen in *Friesland* beleend had, op welke de Graven van *Holland* aanspraak maakten (7). Het is waar, men heeft dezen Graven alle regt op *Friesland*, zoo wel aan *deze* als aan *gene* zijde van het *Vlie* ontzegd. Indien echter hunne aanspraken zoo geheel uit de lucht gegrepen waren, hoe zouden de vrijheidlievende Friezen, ook in *Oostergo* en *Westergo* er ooit toe gekomen zijn, al ware het huns ondanks, hen nu en dan als hunne Heeren te huldigen (8)? Hun regt op een gedeelte althans, van *Friesland* tus-

---

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, T. I. P. I. p. 59—61. MELIS STOKE, B. II. bl. 348, 349. DE BEKA, p. 43. HEDA, p. 137. *De Klerk van de laage Landen*, bl. 54—56. *Het Oude Goud. Kron.* bl. 36. *De Oude Holl. Div. Kron.* Tiende Div. c. 6. VAN GOUTHOEVEN, bl. 265. VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 353.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, T. I. P. I. p. 61. MELIS STOKE, B. II. bl. 350.

(3) HEDA, p. 138. *De Oude Holl. Div. Kron.* Tiende Div. c. 6. VAN GOUTHOEVEN, bl. 266. J. VELDENAER, *Chron. v. Holl.* bl. 20. *Het Oude Goud. Kron.* bl. 38. E. BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 97. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 86, 87. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. IV. bl. 126. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 96, 97.

(4) BUCHELIUS ad HEDAM, p. 138. SCRIVERIUS, *Chron. v. Holl.* bl. 111. WAGENAAR, D. II. bl. 193.

(5) J. DOUSA, *Annal. Lib.* VI. p. 144. J. DOUSA (*Filius*), *Annal. Lib.* X. p. 483.

(6) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 259, 260.

(7) HEDA, p. 138, 139. *Analist. Saxo*, ad ann 1075, bij VAN LOON, *Aloude. Holl. Hist.* D. II. bl. 344. *Groot Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 67.

(8) Zie de beoordeeling van D. FOCKEMA's *Schetsen van de Friesche Geschiedenis*, in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1842.

1010— 1085 schen het *Vlie* en de *Lauwers* schijnt onbetwistbaar, wanneer zij afstammen, gelijk men met eenigen grond vermoedt, van dien Frieschen Graaf GEROLF, welke in *Westergo* goederen bezat (1). Zoo men dit mag aannemen, en wij zien geene gegronde redenen, om dit te betwisten, was er voorzeker niets natuurlijker, dan dat Graaf DIRK zich ook van dit gedeelte des voorouderlijken gebieds trachtte meester te maken. Men verhaalt, dat hij eerst de West-Friezen aanviel, welke hem, naar het schijnt, niet wilden erkennen, en op hen twee overwinningen behaalde. Na alles te vuur en te zwaard verwoest te hebben, trok hij in den ongemeen fellen winter van duizend acht en zeventig, welke tot het laatste van Lentemaand des volgenden jaars aanhield, over het ijs naar *Fries-*
1079 *land* beoosten het *Vlie*, waar men hem geene hulde doen, noch eed staven, maar keizervrij zitten wilde. Hij zegevierde op éénen dag in twee moorddadige veldslagen, en schrikkelijk was het lot, welk de verbolgen overwinnaar het gewest op zijnen doortogt bereidde. Al wat mannelijk was en boven de twaalf jaren oud, werd, zonder genade, over de kling gejaagd en duizenden kwamen om in deze vreesselijke slagting. Vrouwen en kinderen werden gevangen weggesleept; vlekken, dorpen en gehuchten aan de vlammen opgeofferd; geheel *Friesland* tusschen de *Lauwers* en het *Vlie*, was een tooneel van verwoesting en moord. Te vergeefs verduurde de stad *Stavoren* het geweld eener belegering van drie weken; zij moest bukken, doch ontving vergiffenis op voorwaarde, »dat de inwoners zich ootmoedig zouden onderwerpen, en veertig aan»zienlijken uit hun midden tot gijzelaars stellen; dat zij den Graaf als hunnen Heer »huldigen en hem eene aanzienlijke somme gelds tot brandschatting zouden betalen." Nu deed de Graaf zijne plegtige intrede in de stad, doch bezoedelde zijne zegepraal met het bloed der gevlugte West-Friezen en vreemde krijgsknechten, die niet in het verdrag begrepen waren, en op zijn bevel onthoofd werden. Voorts werd hij in alle plaatsen van *Friesland* gehuldigd, naar de Germaansche wijze, op een schild op de schouderen omgevoerd, en door het volk als Heer begroet (2).

UTRECHT. OVERIJSSEL. DRENTHE. Het immer magtiger worden van *Holland*, schrikte de Bisschoppen van *Utrecht* niet af, om steeds de vijandelijkheden te hervatten, welke reeds zoo vele stroomen bloeds gekost hadden. Geheel ongelijk aan hunne voorgangers, die te midden van duizenden ontberingen en gevaren, het geloof onder woeste volksstammen verkondigden, waren zij door de vrome milddadigheid der Grooten aanmerkelijk in gezag en rijkdom gestegen, en door hunnen invloed op de Keizers, zelve magtige gebieders geworden. Zij schroomden eindelijk niet, zich in openbaren oorlog tegen de Vorsten te verzetten en de zaden van twist en oproer uit te strooijen, in plaats van vrede

(1) Zie hiervoor bl. 18, 21, 22 (5).

(2) Zie de Schrijvers hiervoor, bl. 79. Aant. 4, 6, 7 aangehaald.

te verkondigen en menschengeluk te bevorderen (1). Bisschop ADELBOLD was een der eerste Utrechtsche Kerkvoogden, welke zijne grootsche bestemming verloochende, en niet zelden den bisschoppelijken mantel voor het harnas, den geestelijken herdersstaf voor het krijgszwaard verwisselde. Uit edelen Frieschen bloede ontsproten, en gunsteling van Keizer HENDRIK II, was hij door den invloed van dezen Vorst, uit het Luiksche klooster *Lobes*, na ANSFRID ten bisschoppelijken zetel van *Utrecht* verheven (2). Men roemt zijne geleerdheid en zucht voor de letteren, door hem in onderscheidene geschriften, zoo wel in gebonden als ongebonden stijl, bewezen (3). Niet minder wordt zijn ijver ter bescherming en bevordering van de belangen der Kerk geprezen, welke men in die dagen met godsvrucht pleeg te verwarren (4). Toorn en oploopendheid bestuurden ongelukkig zijne aangeboren heerschzucht, welke door de verheffing tot de bisschoppelijke waardigheid, en het groot aanzien waarin hij ten hove verkeerde, steeds meer ontvonkt werd, en hem van eenen priester des vredes tot eenen oorlogzuchtigen Vorst omschiep (5). Gelijk zijn voorganger ANSFRID, noemde hij zich niet slechts: *alleen door de genade Gods*, Bisschop van *Utrecht*, maar ging verder dan deze, en het was zeker zijns ondanks, dat hij zich niet inderdaad van alle wereldlijke gezag onafhankelijk maakte (6). Niet bij magte zich tegen den Keizer te verzetten, bezigde hij diens invloed, om zich bij de Hollandsche Graven gevreesd te maken, wier aanwassend vermogen hem in de oogen schitterde (7). De ongelukkige uitslag dezer poging zelfs toont ons, tot welk eene magt het bisdom was gestegen; ook verminderde deze teleurstelling in geenen deele de eerzucht des Bisschops (8). Immers indien al de lijst van de Leenmannen der Utrechtsche Kerk, welke aan ADELBOLD wordt toegeschreven, de kenmerken van verdichting, althans van latere verval-

1010—1085

1018

(1) GLASIUS, *Gesch. der Christ. Kerk in Nederl.* D. I, bl. 204.

(2) DE BEKA, p. 37. HEDA, p. 107. SIGEBERTUS GEMBL. p. 826.

(3) ALPERTUS, *de Divers. Temp. Lib.* II. c. 2, en de Schrijvers aangehaald in *Batavia Sacra*, D. I. bl. 639—642, vergeleken met KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. I. bl. 283, 284, waar men eenige dezer schriften, ofschoon zonder gronden op te geven, in twijfel trekt. Het leven van Keizer HENDRIK II, aan ADELBOLD toegeschreven, is opgenomen in LEIBNITZ, *Script. Rer. Brunsv.* T. I. p. 430.

(4) HEDA, p. 109. *Vita* MEINWERCI, apud LEIBNITZ, T. I. p. 556.

(5) Uit het *Vita* MEINWERCI, p. 547, 551 enz. leeren wij, dat ADELBOLD zich dikwerf onder het gevolg des Keizers bevond.

(6) HEDA, p. 93, 111.

(7) Verg. GLASIUS, t. a. p. D. I. bl. 207, 208.

(8) Zie hiervoor, bl. 57—60.

1010—1085 sching met zich voert (1), bewijst zij echter »dat men van de oudste tijden af hem trotsch genoeg geacht heeft, om de aanzienlijkste Nederlandsche Vorsten als zijne Leenmannen te durven aanmerken (2).” Daar de krijg zijne eerzucht niet bevredigde, trachtte hij haar door het stichten van grootsche gebouwen te voldoen. De Kerk van ST. WALBURG in *Tiel*, door de Noormannen verwoest, werd prachtig door hem herbouwd, en met een kapittel van wereldlijke kanoniken voorzien (3). Vroeger had hij de St. Maartenskerk te *Utrecht*, door Bisschop BALDERIK begonnen, voltooid (4); of, naar anderen, het werk van zijnen voorganger vernietigd, en het tempelgebouw van den grond af opgehaald (5). De inwijding dezer kerk werd opgeluisterd door de tegenwoordigheid van Keizer HENDRIK II en twaalf Bisschoppen met een schitterenden stoet van
1023 Ridders, Edelen en Geestelijken (6). Bij deze plegtigheid beschonk de Vorst het Utrechtsche bisdom met het graafschap *Drenthe*, en deze gift werd door zijnen opvolger, KOENRAAD II,
1025? bekrachtigd (7). Ook in dezen Keizer vond ADELBOLD een grooten begunstiger, in wiens bijzondere vriendschap hij deelde, en die de Utrechtsche Kerk in het bezit van *Teisterband* bevestigde (8). Na een onrustig bestier van omtrent achttien jaren over-
27 van Slagtmaand 1027 leed ADELBOLD, welke door eenigen, wegens den ijver waarmede hij de belangen der Kerk had voorgestaan, onder het getal der Heiligen is opgenomen (9).

De verschillende gevoelens der Utrechtsche Geestelijkheid bij de verkiezing van eenen nieuwen Bisschop, voerden Keizer KOENRAAD II naar *Utrecht*, om de hieruit voortspruitende geschillen te bemiddelen, en schandelijke tooneelen te voorkomen. Te vergeefs trachtte hij de gemoederen te vereenigen; doch eindelijk besloot het Kapittel aan hem de keuze over te laten. Juist op dit oogenblik, brengt BERNULF of BERNOLD, de Priester van

(1) Zie hiervoor, bl. 60. Verg. BUCHEL. ad HEDAM, p. 117, en VAN LEEUWEN, in *Chron. Tiel.* p. 94—98.

(2) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 211.

(3) HEDA, p. 110.

(4) DE BEKA, p. 38.

(5) HEDA, p. 110.

(6) DE BEKA, p. 38. HEDA, p. 110. *Chron. Tiel.* p. 99.

(7) HEDA, p. 112. Volgens het *Chron. Tiel.* p. 99, zou HENDRIK II in *Utrecht* overleden zijn.

(8) HEDA, p. 114.

(9) *Bat. Sacra*, D. I. bl. 642. Het *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 45. DE BEKA, p. 38. *Chron. Tiel.* p. 100, en J. A. LEYDIS, *Lib.* IX. c. 13, plaatsen het sterfjaar van ADELBOLD in 1027. De *Oude Holl. Div. Kron.*, zevende Div. c. 17, stelt zijn overlijden een jaar vroeger, en HEDA, p. 110, een jaar later.

Oosterbeek bij *Arnhem*, hem de blijde boodschap, dat de Keizerin GISELA, welke men aldaar, wegens haren hoogst zwangeren staat, had achtergelaten, van eenen zoon verlost is; en de dankbaar verheugde Vorst plaatst onmiddellijk den gelukkigen bode, door het overreiken van ring en staf, op den zetel van *Utrecht* (1). Het was gebruikelijk bij den dood van eenen bisschoppelijken leenman, zijn ring en staf den vorstelijken leenheer te overhandigen, welke deze eerteekenen den nieuw gekozen Bisschop overgaf, ten bewijze dat hij, als leenheer, de bezitting zijner leenen aan hem toevertrouwde. De ring was het teeken van het huwelijk met de Kerk; de staf dat der herderlijke regering. De Bisschop, op deze wijze door den Vorst beleend, werd vervolgens door den Aartsbisschop, onder oplegging der handen, in zijne geestelijke dienst gewijd (2). BERNULF was de hooge onderscheiding, hem ten deel gevallen, niet onwaardig. Reeds vroeger moet hij een man van aanzien in de Kerk geweest zijn, dewijl hij tegenwoordig was op de Kerkvergadering te *Frankfort* in het jaar duizend vijf en twintig (3). Hij wordt als een man van kennis en wijsheid afgeschetst, die in den aanvang zijner regering, zich aan het gedrag zijner voorgangers scheen te spiegelen, en zich meer ANSFRID dan ADELBOLD ten voorbeeld koos, overtuigd, dat de Kerk meer voordeel trekt uit den vrede, dan door het zwaard. Hij bevestigde althans spoedig het vredesverdrag tusschen ADELBOLD en DIRK III gesloten, en wijdde de eerste jaren zijns bestuurs aan de verbetering der uiterlijke Godsvereering, en de verrijking van het bisdom (4). In *Utrecht* zelf stichtte hij de St. Jans- en St. Pieterskerken, welke hij met kapittels van kanoniken voorzag. De St. Lebuinus kerk te *Deventer* werd door hem hernieuwd, en met de kerk te *Zwolle* beschonken; ook wil men, ofschoon dit door anderen betwijfeld wordt, dat hij een gedeelte der kanoniken van *St. Salvators* kapittel derwaarts verplaatst heeft (5). Hij bragt de abdij, door ANSFRID te *Hohorst* gesticht, binnen *Utrecht* (6), en wijdde hare kerk aan den H. PAULUS, vanwaar zij sedert den naam van St. Paulus-abdij gedragen heeft (7). Daarenboven herstelde hij, door het geheele bisdom, de bouwvallige kerken en rigtte in vele plaatsen nieuwe op (8). Evenzeer beijverde hij zich, om de inkomsten van het 1010—1085

(1) DE BEKA, p. 39. HEDA, p. 118.

(2) *Bat. Sacra*, D. I. bl. 658. (2). VAN MIERIS, *Bisschop. Munten*, bl. 133.

(3) *Bat. Sacra*, D. I. bl. 651.

(4) DE BEKA, p. 39.

(5) DE BEKA, p. 40. HEDA, p. 118. *Bat. Sacra*, D. I. bl. 652, 659.

(6) Zie hiervoor, bl. 38.

(7) DE BEKA en HEDA in l. c. *Chron. Tiel.* p. 104.

(8) *Bat. Sacra*, D. I. bl. 651.

1010—1085 *Sticht* door giften en gaven van anderen te verrijken, en bediende zich hiertoe uitmuntend van zijnen invloed bij de Keizerin-weduwe GISELA, welke thans als voogdesse van haren onmondigen zoon, HENDRIK III, het Rijk bestierde. Op naam van den jongen Vorst werden hem de uitgebreide bezittingen *Uphelte*, *Witthelte* en *Pithelo* (*Uffelte*, *Wittelte*, en *Peelo*) in *Drenthe*, benevens andere goederen, wier ligging tot heden geheel onbekend is, geschonken, doch welke zekere ULFFO en diens broeder in eigendom bezeten, maar wegens ongehoorzaamheid of wederspannigheid tegen het Rijk, verbeurd
1040 hadden (1). Belangrijker was eene andere gift, ten zelfden jare en dage verleend, en welke later tot de hevigste geschillen en bloedigste oorlogen heeft aanleiding gegeven. HENDRIK erkent in den giftbrief, dat hij aan de kerk van den *Heiligen* MAARTEN te *Utrecht*, in welke de ingewanden van zijnen vader KOENRAAD II begraven waren, » zoodanig landgoed (*tale praedium*) schonk, als hij bezat in de *villa* (hoeve, huis, stad?), *Groningen* genaamd, gelegen in het graafschap *Drenthe*, met al de daartoe behoorende erven, gronden en gebouwen, lijfeigenen, bebouwde en braak liggende akkers, weiden, wateren en afwateringen, visscherijen, wegen en paden, benevens alle inkomsten, welke thans of in vervolg van tijd, daaruit getrokken werden." Daarenboven, en hierin bestond het meer belangrijke dezer schenking, werd de Utrechtsche Kerk begiftigd » met de gansche regterlijke magt in burgerlijke en halszaken binnen den omtrek van dit landgoed (*praedium*), benevens het regt, om geld te slaan en tollen te heffen." En opdat » Keizer, Koning, Bisschop noch openbaar Ontvanger, zich immer zou verstouten, op deze Koninklijke schenking eenige inbreuk te maken," werd de giftbrief door den Vorst eigenhandig onderteekend, en het gouden zegel er aangehecht (2). Men wil, dat het geschonken landgoed niet anders kan geweest zijn dan *Drentherwolde*, de *Woudstreek in Drenthe*, naderhand *Ghoe en Wold*, of het *Goo-* en *Woldregt*, later alleen het *Gooregt* genoemd, waartoe ook de kleine landstreek *Selwert* behoord heeft (3). Minder eenstemmig wordt gedacht over het regt, dat de Bisschoppen van *Utrecht* door dezen giftbrief op het wereldlijk gebied der stad *Groningen* zouden verkregen hebben, dewijl eenigen beweren, dat het *Gooregt* alleen in deze schenking begrepen was, en de Utrechtsche Kerkvoogden alzoo nimmer, naar regten, aanspraak gehad hebben op dat gezag, welk zij zich als Graaf-Bisschoppen van *Drenthe*, bij herhaling op *Groningen*,

(1) Zie de giftbrieven bij HEDA, p. 120, 121. Verg. MAGNIN, *Overzigt van het bestuur in Drenthe*, St. I. bl. 122—132. PICARD vermoedt, dat vele goederen, tusschen de *Eems* en de *Lauwers*, mede tot het graafschap van ULFFO behoord hebben, *Chron. v. Drenthe*, bl. 172, 173.

(2) HEDA, p. 121—123.

(3) MAGNIN, t. a. p. bl. 137, 138.

waar zij eenen Burggraaf hielden, aangematigd hebben (1). Zes jaren later stond HENDRIK den reeds zoo hoog begunstigden Bisschop, bij eenen open brief, het graafschap in of over *Drenthe* af, welk door het overlijden van GOZELIJN, Hertog van *Lotharingen* en Graaf van *Drenthe*, te zijner beschikking gekomen of aan het Rijk vervallen was (2). Hierdoor werd de gift of toezegging van Keizer HENDRIK II, in duizend vier en twintig aan de kerk van *Utrecht* gedaan, bevestigd, en hare Bisschoppen, ten eeuwigen dage »in het bezit van dat Graafschap gesteld met zulk eene uitgestrekte magt, dat noch Graaf, noch eenig ander meerder of minder persoon, aldaar eenig gezag of bewind zou voeren, zonder bewilliging van den Bisschop, aan wien de Vorst alle inkomsten en voordeelen, door de Keizers tot nu toe uit *Drenthe* genoten, overdroeg (3)." Daar deze giftbrief evenwel geene eigenlijke overdragt van het Keizerlijk gezag, noch van de regten des *Duitschen Rijks* in en op *Drenthe* bevat, en het ook niet te vooronderstellen is, dat HENDRIK III bedoeld heeft, dit landschap zelf geheel weg te schenken of van het Rijk af te scheuren, zoo vermoedt men, dat alleen *de bediening van Graaf van Drenthe*, zonder meer, aan de Bisschoppen van *Utrecht* is gegeven, en dat deze Kerkvoogden, immers in de eerste tijden, geene *vrije* Heeren van dat gewest, maar slechts Keizerlijke Ambtenaren of Stedehouders geweest zijn, die gelijk EVERHARD, BALDERIK, TEMMO, GOZELIJN en anderen, welke vroeger als Graven van *Drenthe* voorkomen, aan de wetten des Rijks en aan de Keizers onderworpen waren. Zij behoefden slechts niet de inkomsten des graafschaps in de Keizerlijke schatkist te storten, en vereenigden met het wereldlijke tevens het geestelijk bestuur, over dat gewest. In vervolg van tijd echter gedroegen zij zich, op grond van dezen giftbrief, als *onafhankelijke* Heeren of Graven van *Drenthe*, en bekommerden zich even weinig als de Graven van *Holland* en andere Nederlandsche Leenmannen des Rijks, om den Keizer en zijne regten (4).

1010—1085

1046

De milddadigheid van HENDRIK beperkte zich niet bij deze giften. In hetzelfde jaar beschonk hij BERNULF met al wat de Keizer in *Deventer* bezat, benevens het graafschap

(1) UBBO EMMIUS, *de Agro Fris. inter Lavic. et Amas*, p. 19 en *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 91, 92, betwist met M. ALTING, *Notit. Germ. Infer.* P. II. p. 183, het regt der Bisschoppen op de stad *Groningen*. Hoewel dit regt, onzes inziens, op betere gronden verdedigd wordt door A. MATTHAEUS, *in Notis ad Anonym. de Reb. Ultraj.* p. 44, VAN RHIJN in de *Aanteekeningen op de Kerkl. Oudh. v. Groningen*, bl. 37, en MAGNIN, t. a. p. bl. 140—155, blijft toch de zaak nog steeds eenigzins duister. LULOFS, *Kort overzigt v. d. Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 79. Verg. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. VI. bl. 490.

(2) HEDA, p. 124.

(3) Verg. MAGNIN, t. a. p. bl. 155—158.

(4) MAGNIN, t. a. p. bl. 158, 159, 160.

1010—1085 in *Hameland* (1). Reeds vroeger was *Deventer* gelijk *Drenthe*, aan het Utrechtsche bisdom afgestaan (2); doch in die tijden van onrust en verwarring, in welke zoo dikwerf den bezitter het regt van eigendom betwist werd, was het noodzakelijk en gebruikelijk, gedane giften door opene brieven nader te bevestigen, die dikwijls in dezelfde bewoordingen als de giftbrief waren opgesteld, en zonder welke niemand gerekend werd, met grond, op eenig hem geschonken goed of voorregt, aanspraak te kunnen maken (3). Ook bijzondere personen bleven niet in gebreken, hunne godsdienstigheid door geschenken aan de Utrechtsche kerk te bewijzen. Van zekeren ridder ADOLF ontving zij *Geor* met al de daarbij behoorende landgoederen (4); en BERTHA, eene aanzienlijke vrouw, droeg zich zelve met haar gezin aan ST. MAARTEN op (5). Door zulk eene opdragt verbond men zich, eene jaarlijksche schatting aan zoodanig eene kerk op te brengen; en ofschoon anderen bij dergelijke toewijding, zich voor altijd eenen ketting om den arm lieten smeden, en zich voor slaven van de Moeder Gods verklaarden, bedingt BERTHA daarentegen wel uitdrukkelijk, »dat zij en hare nakomelingen vrije lieden zullen blijven, en tot geene dienstbaarheid verpligt zijn (6)."

Hebzucht wordt gewoonlijk door datgeen aangekweekt, wat haar moest bevredigen. Moedig door de gunstbewijzen der Keizers, en begeerlijker geworden door zoo vele rijke schenkingen, hernieuwde thans de voorheen nederige en vredelievende Kerkvoogd de eischen van zijnen voorganger op *Holland*. Ongetwijfeld op zijn aanzoek, en zeker te
1046 en 1047 zijnen behoeve, werd de tweejarige wisselvolle krijg gevoerd, welke ten voordeele van den Hollandschen Graaf eindigde (7). BERNULF zelf nam geen openlijk deel aan dezen oorlog, uit vrees, naar men gist, dat zijne landen, nabij de Hollandsche grenzen gele-

---

(1) Zie den giftbrief bij HEDA, p. 123. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* V. p. 81. REVIUS, *Daventr. illustr. Lib.* I. p. 20. DUMBAR, *Kerk- en Wereldl. Deventer,* D. I. B. IV. bl. 443. VAN MIERIS, D. I. bl. 64, en met geleerde aant. bij BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 115. Over de vermoedelijke ligging van *Hameland,* zie hiervoor, bl. 45.

(2) *Deventer* door Koning ZWENTIBOLCH in 896; *Drenthe* door HENDRIK II in 1024. Zie HEDA, p. 63. p. 112.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. I. bl. 86 (a).

(4) Den giftbrief deelt BUCHELIUS mede, ad HEDAM, p. 127, en hij is vertaald opgenomen in *Bat. Sacra,* D. I. bl. 653.

(5) HEDA, p. 118.

(6) BUCHELIUS ad HEDAM, p. 126.

(7) Zie hiervoor, bl. 67.

gen, het eerst aan de wraak des vijands bloot stonden, indien de togt ongelukkig afliep (1). Hij wordt echter genoemd onder de Bisschoppen, welke het daaraan volgend jaar *Dordrecht* en het land *Merweda* aan zich onderwierpen, tot dat zij er door Hertog GODFRIED van *Lotharingen* uitgedreven werden (2). BERNULF liet nu zijne eischen op *Holland* rusten, en besteedde den overigen tijd zijns bestuurs, tot het stichten en voltooijen van geestelijke gebouwen. Zeven en twintig jaren voerde hij den herdersstaf, en daar hij in den reuk van heiligheid overleed, werd zijne grafplaats in de St. Pieterskerk te *Utrecht*, weldra door wonderteekenen berucht, en eeuwen lang door scharen van bedevaartgangers bezocht (3). 1010—1085 19 van Oogstmaand 1054

Geweldiger, krijgszuchtiger en overmoediger van aard was WILLEM, die thans ten bisschoppelijken zetel van *Utrecht* werd verheven. Steeds vlammende op de uitbreiding zijner staten, versmaadde hij geene middelen, welke tot dat doel konden geleiden, en *Holland* smaakte de wrange vruchten zijner heerschzucht en invloed ten hove (4). Vóór dat hij echter zelf het oorlogszwaard ter behartiging zijner belangen tegen dat gewest aangordde, trok hij, vergezeld door de Bisschoppen SIEGFRIED van *Mentz*, GUNTHER van *Bamberg* en OTTO van *Regensburg* met een aanzienlijk gevolg van Ridders, Edelen en knechten naar het Heilige Land (5). Het bestuur van het *Sticht* zal hij waarschijnlijk gedurende zijne afwezigheid, aan de verschillende kapittels, of aan eenen Wij-bisschop, onder bescherming zijner zuster ADELHEIDE, hebben toevertrouwd (6). Ongelukkig was de togt. De omzervende Arabieren, uitgelokt door de gouden en zilveren sieraden der bedevaartgangers, overvielen hen en bragten een aantal om het leven. Bisschop WILLEM zelf werd deerlijk gewond, en bijna naakt uitgeschud op het veld achtergelaten. De overigen redden en verdedigden zich op een kasteel, tot dat het hun voor eene groote som gelds gelukte, den Hertog van *Ramula* te bewegen, hen naar *Jeruzalem* en van daar naar hunne schepen te geleiden. Van de zeven duizend bedevaartgangers kwamen slechts twee duizend met Bisschop WILLEM behouden terug (7).

---

(1) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 219.

(2) Zie hiervoor, bl. 69.

(3) DE BEKA, p. 40. HEDA, p. 118. Verg. *Bat. Sacra,* D. I. bl. 651, 655—657.

(4) Zie hiervoor, bl. 70.

(5) *Chron. Affligemiense* apud HEDAM, p. 132. LAMB. SCHAFNAB. p. 332.

(6) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 223.

(7) LAMBERTUS SCHAFNABURG. p. 332—335. MARIANUS SCOTUS *in* PISTORII *Script. Rer. Germ.* T. I. p. 651, 652. *Magn. Chron. Belg.* p. 126.

1010—1085 Niet alleen deelde de Utrechtsche Kerkvoogd in de gunst des Keizers, door wiens beschikking hij thans *Holland* tot een achterleen van het *Sticht* vernederde (1), maar tevens genoot hij de achting van Paus GREGORIUS VII, welke hem zijn *mede-*
1075 *broeder* noemt in eene Bulle, wegens een geschil met den Bisschop van *Noyon*, ten voordeele van WILLEM uitgevaardigd (2). De Utrechtsche Bisschoppen hadden sinds ongeveer twee eeuwen, de inkomsten der ST. DONATIAANS kerk te *Brugge*, tot onderhoud hunner kanoniken genoten. ROBOTH, Bisschop van *Noyon* en *Doornik*, schijnt het voor eene ongerijmde en onbillijke zaak gehouden te hebben, dat eene Kerk, in zijn bisdom gelegen, aan eenen vreemden Bisschop zou toebehooren; hij trok haar althans aan zich. WILLEM bragt hierover zijne klagte in bij den Paus, op wiens aanmaning de zaak in eene groote kerkvergadering bepleit, en ten gunste van den aanklager beslist werd (3). Dit belette echter niet, dat WILLEM, door staatkunde, gekrenkte eerzucht en eigenbelang aangedreven, de regten zijns Keizerlijken weldoeners en wettigen Meesters tegen den overmoed van den geweldigen Paus hardnekkig verdedigde, en gelijk de meeste Duitsche Bisschoppen van dien tijd, den donder des Vatikaans durfde trotseren. GREGORIUS had zich de voltooijing van het stoute ontwerp ten doel gesteld, de Kerk en geestelijkheid aan het gezag der Vorsten te onttrekken, en aan de eigendunkelijke magt der Pausen te onderwerpen. Dit plan had ongetwijfeld van de zijde der geestelijken geenszins zoo vele tegenkantingen ontmoet, indien niet de Paus zich met zoo veel drift en hevigheid tegen eenige heerschende gebreken in de Kerk verzet had, hetgeen de Duitsche Bisschoppen in het bijzonder, bevreesd maakte voor inkrimping van hun gezag, en vermindering hunner voorregten (4). Eene vergadering van wereldlijke en kerkelijke Grooten werd te *Worms* bijeengeroepen, en onder de zeven en twintig Bisschoppen hier tegenwoordig, bevond zich ook WILLEM van *Utrecht*. De Roomsche Kerkvoogd werd van verscheidene wandaden beticht, en zijne verkiezing onwettig verklaard. De Bisschoppen van *Wurzburg* en *Metz* alleen maakten eenige zwarigheid, om de afzetting van den Paus te onderteekenen. » Gij zijt dit verpligt" riep WILLEM op hoogen toon uit, » indien gij uwen eed van trouw, den Keizer gezworen, niet wilt schenden." En hierop werd, onder genoegzaam algemeene goedkeuring, het bevel ter verkiezing van eenen nieuwen Paus uitgevaardigd. GREGORIUS bleef zijne tegenpartij niets schuldig. In de hevigste vervoering der wraak, slingerde hij zijnen banbliksem op den Keizer en onderscheidene Bisschoppen, onder welke ook

(1) Zie hiervoor, bl. 75.

(2) HEDA, p. 136.

(3) HEDA, in l. c. *Bat. Sacra*, D. II. bl. 7. *Aant.* van VAN RHIJN, bl. 14, 15.

(4) Verg. MOSHEIM, *Kerk. Gesch.* D. IV. bl. 83—110.

die van *Utrecht* behoorde, en verklaarde hen vervallen van hunne waardigheden (1). 1010—1085
Deze stoute daad bragt aller gemoederen in beweging, en de woede van Bisschop WILLEM kende geene grenzen meer. Men wil, dat hij een openlijk beschuldigingsgeschrift tegen den Paus heeft uitgegeven, hetgeen echter anderen betwisten (2). Meer zeker is het, dat hij HENDRIK, welke te *Utrecht* het Paaschfeest vierde, versterkte en aanmoedigde het Pauselijk banvonnis als krachteloos in den wind te slaan. Immers, schier elken feestdag voor den Keizer predikende, voer hij hevig uit tegen GREGORIUS, dien hij eenen meineedige, overspeler en valschen Apostel noemde, welke door hem en de overige Bisschoppen, als den Roomschen stoel geheel onwaardig, was afgezet en in den ban verklaard (3).

Waarschijnlijk bevond zich de Keizer nog in *Utrecht* toen Bisschop WILLEM overleed. 1076
Wat men verhaalt van het berouw, dat deze Kerkvoogd over zijn gedrag tegen den Paus zou getoond hebben, en van zijn schrikkelijk en wanhopig einde, om niet te spreken van zijne verschijning na den dood (4), is met te vele verdichtselen vermengd en te blijkbaar door pausgezinde partijzucht verzonnen, om er eenig geloof aan te hechten (5). Hij zou ook buiten het genot van de laatste vertroostingen der Kerk gestorven en zijn lijk, dewijl hij in den kerkelijken ban overleden was, zoo lang onbegraven zijn gebleven, tot dat hiertoe, uit vrees voor besmetting, door den Paus verlof gegeven werd (6). Onze jaarboekschrijvers weten niets van dit alles. DE BEKA integendeel zegt uitdrukkelijk, dat Bisschop WILLEM in den Heere ontslapen (*requievit in Domino*) en bij zijne voorgangers in de Hoofdkerk te *Utrecht* begraven is (7).

---

(1) LAMB. SCHAFNABURG. p. 403, 404. SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 842.

(2) BUCHELIUS *ad* BEKAM, p. 42. *Bat. Sacra.* D. II. bl. 6. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 295.

(3) LAMB. SCHAFNABURG. p. 405. *Annalista Saxo*, apud ECCARD, *Corp. Hist. medii aevi*, T. I. p. 533. Het is opmerkelijk, dat noch DE BEKA, noch HEDA, noch eenig ander onzer oudste jaarboekschrijvers, van WILLEMS worsteling tegen den Paus eenig gewag maken. Zij wordt echter door LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, een tijdgenoot, en door te veel andere buitenlandsche schrijvers bevestigd, om met HUYDECOPER te kunnen beweren » dat gedurende het leven van Bisschop WILLEM, geene openlijke vijandschap tusschen HENDRIK en GREGORIUS geweest is." *Aant. op* MELIS STOKE, D. I. bl. 296.

(4) LAMBERTUS SCHAFNABURG. p. 405; en de schrijvers aangehaald in *Bat. Sacra.* D. II. bl. 12, benevens VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 347.

(5) BUCHELIUS ad BEKAM. p. 42. VAN RHIJN, op de *Bat. Sacra*, D. II. bl. 12—15.

(6) LAMB. SCHAFNABURG. in l. c. *Annalista Saxo*, in l. c.

(7) *Chron.* p. 42.

1010—1085 KOENRAAD van *Zwaben* volgde hem onmiddellijk op den bisschopszetel van *Utrecht*, en tevens in zijne gehechtheid aan het Opperhoofd des Rijks, zoo wel als in ijver tegen het Pauselijk geweld. Trouwens, hij was leermeester des Keizers geweest, door dezen tot de bisschoppelijke waardigheid geroepen, en op dien tijd Kamerling van den Aartsbisschop van *Mentz*, welke mede in het banvonnis van den Paus begrepen was (1). Gevoel van dankbaarheid, persoonlijke verpligting, zucht naar vermeerdering van gezag, of welke andere inzigten en berekeningen hem, even als WILLEM, mogen gedwongen hebben, de belangen des Keizers te omhelzen, hij spreidde, gelijk zijn voorganger, in dit opzigt eenen moed ten toon, die bewondering verdient, en bewijst, dat hij zich boven de vooroordeelen en de bekrompene denkwijze der eeuw wist te verheffen (2). Onverwrikt getrouw aan zijne beginselen, opende hij eens eene vergadering te *Gerstungen* met deze woorden: »Ziet, wij zijn bijeen gekomen, om door de getuigenis der Kerkelijke regelen te bewijzen, dat onze Koning HENDRIK niet gedoemd of door den ban gebonden is. En indien de wettige bevelen des Heeren, welke willen, dat den Koningen behoorlijke eer bewezen worde, hem bij zijne tegenpartij niet hebben mogen baten, zoo vergunt hem ten minste dat regt, waarvan de geringste in de Kerk, volgens de Kerkelijke regelen, gebruik mag maken (3).” Hij beweerde bij die gelegenheid openlijk en met vuur tegen GEBHARD, den Bisschop van *Salzburg*, die voor de aanhangers van den Paus het woord voerde, »dat geen Paus of Bisschop, de onderdanen van den eed, eenmaal hunnen Vorst gezworen, mogt ontslaan; dat men daardoor Hem hoonde, bij wiens naam men gezworen had, en het bevel van CHRISTUS en der Apostelen overtrad, die vermaand hadden, zelfs TIBERIUSSEN en NERO's, hoe veel te meer dan goede en wettige Vorsten, gehoorzaam te wezen; dat heerschzucht en hoogmoed alleen de woorden des Heeren: »wat gij ontbinden zult op aarde, zal in den Hemel ontbonden zijn,” zoo onbeschaamd en verkeerd durfden uitleggen; en dat GREGORIUS zich de magt van den onsterfelijken God had aangematigd.” — »Onze wapenen,” voer hij voort, »zijn geest, geen staal, geen roof, geen moord, geen meineed; ons borstharnas, onze helm, ons zwaard, ons schild, is vrede, liefde, geregtigheid en waarheid, Gods woord en het geloof (4).”

Ondanks deze schoone betuiging, had KOENRAAD niettemin, doch ongelukkig, het oorlogszwaard gevoerd (5). Hij trachtte derhalve langs een anderen weg, zijn gebied

(1) LAMB. SCHAFN. p. 405. DE BEKA, p. 43. HEDA, p. 137.

(2) Verg. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 229.

(3) Een ongenoemd schrijver in *Bat. Sacra.* D. II. bl. 19. De vergadering is in het jaar 1084, 1085 of 1088 gehouden.

(4) BRANDT, *Hist. d. Reformatie*, D. I. bl. 10.

(5) Zie hiervoor, bl. 78.

uit te breiden, en slaagde hierin beter. Ter opbouwing van de St. Pieterskerk te *Utrecht*, welke door de achteloosheid van 's Keizers hovelingen was afgebrand, werd hem het landgoed *Bruoche* of *Broekenhof*, het tegenwoordig *Billioen* op de *Veluwe*, geschonken (1). Deze gift echter komt in geene aanmerking bij die van het graafschap *Staveren*, en van dat in *Oostergo* en *Westergo*, door HENDRIK aan den oproerigen bezitter EGBERT ontnomen, later teruggegeven, doch in wier bezit eindelijk Bisschop KOENRAAD weder bevestigd werd (2). De Utrechtsche Bisschoppen hebben sedert op deze giften hunne regten en aanspraken op *Friesland* gegrond (3). Bij deze bezittingen voegde, twee jaren later, zekere Gravin ADELHEIDE, nog de landhoeve *Orten* in *Noord-Braband* (4). 1010—1085 1076 1077

GELDERLAND. Terwijl Bisschop KOENRAAD, op het voetspoor zijner voorgangers, de grenzen van het *Sticht* uitbreidde, werd *Gelre* tot een graafschap verheven; althans in dien tijd vindt men het eerst van Graven van *Gelre* melding gemaakt. Dit gewest was niet tot rust gekomen, ofschoon de Noormannen het verlaten hadden (5), dewijl spoedig daarna onlusten tusschen BALDERICK en zekeren WICHMAN ontstonden, wier oorsprong hier moet ontvouwd worden. BALDERICK was van geene edele afkomst, maar een vrijman (*ingenuus*) van vermogen en erkende dapperheid, welke de grafelijke bediening verkreeg, en doorgaans, hoewel ten onregte daar hij kinderloos overleed, tot stamvader der volgende Graven van *Kleef* wordt aangenomen. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat het latere land van *Kleef* hem toebehoorde; doch hij zelf wordt Graaf van *Uplathe* of *Houberch* genoemd, eene streek lands in den omtrek van *Elten* (6). Zijne reeds aanzienlijke goederen waren door het huwelijk met ADELA, magtig vergroot geworden, en strekten zich uit langs den linker oever des *Rijns*. ADELA toch, hoewel de tweede dochter van WICHMAN, Graaf in *Hameland*, was de rijke erfgename haars vaders, dewijl hare oudere zuster, LUITGARDIS, zich den geestelijken staat gewijd had. Terwijl deze om hare voortreffelijke hoedanigheden en deugden geroemd wordt, is ADELA daarentegen, als een gedrogt in menschelijke gedaante, als eene oude slang beschreven ge-

(1) De giftbrief bij HEDA, p. 137. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 69. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. II. bl. 142.

(2) De giftbrieven worden gevonden bij HEDA, p. 139. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 73. *Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 67—71.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 196.

(4) HEDA, p. 140.

(5) Zie hiervoor, bl. 46.

(6) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 134, 135. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 36, 37.

1010—1085 worden, en hare daden hebben den stempel op deze getuigenis gedrukt (1). Haar gelaat en oog kenmerkten valschheid en bedrog, hare daden wispelturigheid en snoodheid van geest, en hare woorden, die schel en krijschend werden voortgebragt, zedelooze ligtzinnigheid en diepe verdorvenheid van hart. Men prijst echter hare kunst en vaardigheid in vrouwelijke handwerken, en dat zij steeds door een groot aantal jonkvrouwen omringd was, die haar in het weven, borduren en vervaardigen van kostbare kleederen behulpzaam waren. Zij moet omstreeks het jaar negenhonderd vijf en vijftig geboren zijn. Haar eerste echtgenoot was IMAD, gesproten uit een adellijk Nederlandsch geslacht, in den omtrek eener bekende haven, hetzij *Tiel* of *Duurstede*, onder het bisdom *Utrecht*. Hij was de erfgenaam van de deugden en dapperheid zijner voorouders, die zich door de verdediging hüns vaderlands en van hunne landgenooten beroemd gemaakt hadden (2). Zijn graafschap was in het *Sticht* gelegen, doch strekte zich zeker uit over een gedeelte van de *Veluwe*, van *Teisterband* en het kwartier van *Nijmegen*. Hij bezat ten minste talrijke goederen in deze streken, en woonde op het slot *Redichem*, misschien ter plaatse van het latere *Doorenweerd*, waaruit men vooronderstelt, dat hij Graaf van *Redichem* geweest is (3). Na zijn dood leidde ADELA in haren weduwenstaat, een buitensporig leven. GODIZO, een harer bloedverwanten, hierover verontwaardigd, overrompelde het slot waar zij in verboden omgang met BALDERICK verkeerde; zoo dat beide ter naauwernood ontsnapten. Zoo lang de abdis LUITGARDIS leefde, waagde zij het niet, hare hand aan BALDERICK te schenken, dewijl hij, hoewel dapper, rijk en magtig, niet uit zulk een luisterrijk geslacht afstamde als zij, en slechts door zijne aanstelling als Graaf, waarmede men somtijds lieden van lage geboorte vereerde, geadeld werd (4). ADELA was echter de vrouw niet, welke zich in haren wil liet beteugelen, wanneer zij de bevrediging daarvan door eene gruweldaad koopen konde. Zij bragt derhalve hare zuster door vergif om het leven, en huwde haren minnaar, die thans met haar de geestelijkheid door het stichten van een klooster en het schenken van aanzienlijke goederen, aan zich verbond (5).

Te dien tijde leefde te *Vreden* een rijk Heer van Hertogelijk Saksische afkomst, WICHMAN genaamd, wiens uitgestrekte bezittingen in *Westfalen*, op de grenzen van

(1) DITMARUS, *Lib.* VII. p. 411. in LEIBNITZII *de Rer. Brunsvic. Script.* T. I.

(2) *Vita* MEINWERCI apud LEIBNITZ. in l. c. T. I. p. 518.

(3) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 121—125. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 34, 35.

(4) ALPERTUS, *de Divers. Temp. Lib.* II. c. 2. *Vita* MEINWERCI, p. 540.

(5) Verg. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 128—134. D. IV. *Codex Diplomaticus*, N. I.

Munsterland, gelegen waren. Hij bezat niets aan den linker Rijnoever, waar BALDE- 1010—1085
RICK magtig was, dan de goederen zijner vrouw, eene dochter van GODFRIED, den Keizerlijken landvoogd tusschen *Rijn* en *Waal*. Zijne namaagschap, door dit huwelijk, met BALDERICK (1), verhinderde echter niet de spanning, welke tusschen hen uit zucht naar gezag en bezitvermeerdering bestond, en die na den dood van GODFRIED, in openbare vijandelijkheden ontaardde. GODFRIEDS zoon was door Keizer HENDRIK II met de
landvoogdij (*praefectura*) begiftigd; doch daar hij zwak was zoo wel naar ziel als naar 1011
ligchaam, liet hij zich door zijnen zwager WICHMAN naar welgevallen leiden, zoodat deze, onder zijn naam, het bewind voerde. Dit stuitte BALDERICK, maar bovenal de trotsche ADELA, geweldig tegen de borst. WICHMAN, welke hunne oogmerken voorzag, wist de landzaten aan den linker *Rijn*-oever voor zich te winnen, door wier hulp hij, niet verre van de *Maas*, op een sterk punt, een slot bouwde ter onderschraging van zijn gezag, en ter verdediging zijner linkerrijnsche bezittingen, tegen de aanslagen van BALDERICK. Doch deze vond hierin juist een geschikt voorwendsel, om zijne vrienden en aanhangers bijeen te roepen, wien hij het stout bestaan van WICHMAN voor oogen stelde, en aantoonde, welk gevaar daaruit voor hen zou voortvloeijen. Kort daarop belegerde hij de sterkte, en dwong haar door honger, tot de overgave, terwijl de bezetting genoodzaakt werd, de vesting met eigen hand in brand te steken en te vernielen, waarop haar de bedongen vrije aftogt werd toegestaan (2).

WICHMAN liet zich door dit verlies niet ontmoedigen. Hij trok in het geheim, ten tweedenmale den *Rijn* over, en versterkte het slot *Monna*, nu *Monreberg* in *Kleefsland* bij *Kalkar*, op eene hoogte gelegen. BALDERICK trachtte het insgelijks door insluiting te dwingen, en vervulde de omstreken met verwoesting en moord. Ondertusschen ontving hij een bezoek van Bisschop ADELBOLD van *Utrecht*, die te scheep langs den *Rijn* terugkeerde, doch wiens paarden bij *Aspola* (*Aspel*), niet ver van *Rees*, door GODIZO, een vriend van WICHMAN, geroofd werden. De Kerkvoogd hierover ten hoogste gebelgd, vereenigde op het spoedigste zijne benden met die van BALDERICK, en sloeg, op het onverwachtst, het beleg voor *Aspola*, dat wegens een moeras, slechts aan eene zijde toegankelijk was. Te vergeefs werden eenige dagen alle bedenkelijke middelen beproefd, om de plaats te bemagtigen, welke met gelijken moed verdedigd als aangevallen werd. Eindelijk werd het beleg opgebroken, zoo wel uit vrees voor ontzet, als wegens de voldoening, welke GODIZO den vergramden Bisschop beloofde. Nadat het bestand getroffen was, werden de twistende partijen voor den Keizer gedaagd, door wiens bemiddeling de vrede voor eene poos hersteld werd (3).

(1) Verg. hiervoor, bl. 45.

(2) ALPERTUS, *de Divers. Temp. Lib.* II. c. 2.

(3) ALPERTUS, in l. c. Verg. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 19. 106.

1010—1085 Terwijl WICHMAN, steunende op dit verdrag, in bedevaart naar *Rome* was getrokken, wendde BALDERICK, door ADELA daartoe aangehitst, zich tot den Keizer, van wien hij de landvoogdij, in plaats van GODFRIEDS onbekwamen zoon, wist te verwerven; en maakte zich, bij zijne terugkomst, door list meester van het kasteel *Gennep* (*Ganipa*) dat dezen toebehoorde. WICHMAN, welke zich in het *Alpische* gebergte bevond, snelde op dit berigt onmiddellijk terug, en het gelukte hem, den Bisschop van *Utrecht* in zijn belang over te halen, door wiens bewerking weder een nieuw verdrag gesloten, doch met even weinig trouw als het vorige onderhouden werd. Den volgenden dag reeds werd BALDERICK, met een klein gevolg den *Rijn* overgevaren, om zijne zuster te bezoeken, terwijl de ontzadelde paarden in den omtrek weidden, door de bezetting van *Monna* overvallen. Hij ontkwam het gevaar door de vlugt, doch zijn gevolg dat na dapperen tegenweer, in de kerk eene schuilplaats gezocht had, werd gevangen binnen de vesting gebragt. Deze onspoed en andere nadeelen, wekten misnoegen onder BALDERICKS benden, die daarenboven geene andere belooning ontvingen dan de schampere woorden van ADELA, en voor het minste vergrijp gebannen, of met het verlies van neus en ooren gestraft werden. Welligt heeft deze wrevel BALDERICK andermaal tot het sluiten van een vreêverbond genoodzaakt, dat echter spoedig weder verbroken
1012 werd. Verstoord, dat WICHMAN met Hertog GODFRIED door den Keizer tot bevelhebber des legers tegen *Neder-Lotharingen* gekozen was, heulde hij, in het geheim, met den vijand (1). Uit dien hoofde werd hij op eene reis naar *Keulen*, door een der dienstmannen van WICHMAN opgeligt en naar *Monna* gevoerd, waar men hem met hoon en verachting behandelde en dwong, zijne vrijheid voor de overgave van het slot *Aspel* en vier duizend ponden zilver te koopen, die echter, door tusschenkomst van WICHMAN, op vier honderd verminderd werden. De vrede gesloten zijnde, leefden de beide Heeren, eenige jaren althans, in schijnbare vriendschap, en bezochten elkander (2).

De snoode ADELA maakte zich middelerwijl aan eene gruweldaad schuldig, van welke geen tweede voorbeeld de bladzijden onzer Geschiedenis bezoedelt. Hetzij uit eigen beweging en om hare onverzadelijke hebzucht te bevredigen; hetzij op raad en aandrijven van BALDERICK, liet zij haren oudsten zoon, DIEDERIK, uit haar eerste huwelijk ontsproten, te *Uplade*, nabij *Elten*, waar hij zijn verblijf hield, door eenige omge-
1014 kochte booswichten vermoorden. Baarde dit vreesselijk feit algemeen afgrijzen, niet

(1) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS plaatst den krijgstogt in *Neder-Lotharingen* op het jaar 1012. Zie p. 827, 828.

(2) ALPERTUS, *de Divers. temp. Lib.* II. c. 5—12. Verg. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 107—110.

minder trof het MEINWERK, haren tweeden zoon en Bisschop van *Paderborn*, welke zich 1010—1085
onder het gevolg des Keizers in *Lomdardijë* bevond. Zoodra hij teruggekomen was, daagde hij zijne onnatuurlijke moeder voor het gerigt te *Dortmund*, waar zij van den ge- 1016
pleegden moord overtuigd, en ter dood veroordeeld werd. Daar hij haar »*aan het leven wilde straffen, om hare ziel te behouden*" bleef hij lang doof voor de smeekstem harer vrienden. Eindelijk liet hij de zaak aan de beslissing des Keizers, welke aan ADELA genade schonk, onder voorwaarde, dat zij en BALDERICK eenige hunner erfgoederen aan de kerk van *Paderborn* zouden afstaan (1). Dit geschiedde; doch weldra hief ADELA, de bewezen weldaad onwaardig, over dezen afstand luide klagten aan, en schonk, uit wrok en haat op haren zoon, eenige landgoederen op den berg *Lare* bij *Heimenberg* in de *Nederlanden*, aan de Kerk van *Elten*. MEINWERK kwam op dit berigt onmiddellijk herwaarts; ADELA trachtte hem te ontvlugten, doch werd aan het watertje *Emma*, dat uit den berg *Lare* vloeide, achterhaald en als een gedrogt dat hare zonen vermoordde en onterfde, gevangen genomen. MEINWERK vermaande haar ernstig tot verbetering van levenswandel, doch bekrachtigde de gifte aan de kerk van *Elten* gedaan (2).

De vermaningen en bestraffingen van eenen zoon vermogten echter weinig op eene moeder, welke onder de misdaden was grijs geworden. Zij en haar echtgenoot gingen voort in hunne snoodheden. Men verhaalt, dat BALDERICK op het slot te *Redichem*, terwijl hij uit eene der zalen den bekoorlijken en vruchtbaren omtrek beschouwde, zich deze vermetele woorden liet ontvallen: »Men zegt, dat God almagtig is; maar zou hij mij wel van mijne grootheid, uit mijne rijkdommen, in armoede en ellende kunnen dompelen? De voorbijvlietende *Rijn* biedt mij een verrukkelijk gezigt aan, en de omliggende velden verschaffen mij rijkelijk al het noodige; het is onmogelijk van zulk eene hoogte in het verderf gestort te worden (3)." Doch weldra werd de zoo lang getergde hand der wrekende vergelding over het schuldig paar uitgestrekt, dat met eene schrikkelijke daad het tooneel van zoo vele gruwelen zou eindigen. BALDERICK had WICHMAN bij zich te *Uplade* genoodigd, en hem met alle teekenen eener ongehuichelde vriendschap en achting ontvangen. Buiten zijne voorkennis had echter de afgrijsselijke ADELA ge-

---

(1) *Vita* MEINWERCI, c. 34, 36. p. 540, 541. Dewijl de gelijktijdige ALPERTUS, welke anders de ondaden van ADELA niet bewimpelt, geen woord van dit gruwelstuk spreekt, en de schrijver van het *Vita* MEINWERCI, de eenigste welke het vermeldt, eene eeuw later leefde, meent VAN SPAEN, hierom zoo wel als uit andere omstandigheden, aan dezen kindermoord van ADELA te moeten twijfelen. *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 135—139.

(2) *Vita* MEINWERCI, c. 37, p. 541.

(3) *Vita* MEINWERCI, c. 40, p. 542.

1010—1085 tracht den gast door vergift om te brengen, en dewijl dit, men weet niet door welk toeval, mislukte, liet zij hem, bij zijn vertrek, onvoorziens op den weg, door twee harer handlangers vermoorden (1). Balderick hoewel, gelijk verzekerd wordt, onschuldig aan dit schelmstuk, hield zich evenwel in het sterke *Uplade* verborgen, dat op eenen kleinen heuvel gelegen, en door eenen steenen muur, iets zeldzaams in deze streken, omgeven was. Spoedig werd het door wichmans vrienden en nabestaanden belegerd; doch balderick, bevreesd voor straf en wraak, vlugtte lafhartig in het geheim, naar den Aartsbisschop van *Keulen*. De verdediging van de plaats was nu aan adela overgelaten, en zij kweet zich van hare taak met evenveel beleid als moed. Op haar voorbeeld schaarden zich gewapende vrouwen achter de borstweringen, en van beide zijden werd dag en nacht met hardnekkigheid gestreden. Slechts op het berigt, dat de Keizer zelf in aantogt was, ontzonk haar de moed; en onder beding van vrijen aftogt voor haar persoon en goederen, werd het slot aan Bisschop adelbold van *Utrecht* en Hertog bernhard van *Saksen* overgegeven. Op hun bevel werd het in brand gestoken en geslecht, niettegenstaande de Aartsbisschop van *Keulen* bij den Keizer verworven had, dat de plaats tot nader uitspraak, in zijne handen zoude gesteld worden (2).

Balderick ondertusschen poogde zich voor het verlies van *Uplade* schadeloos te stellen, en maakte zich door verraad, meester van *Monna*. Kort daarna werd echter deze sterkte, op last des Keizers, met den grond gelijk gemaakt, en balderick voor den troon gedaagd, om zich wegens wichmans dood te regtvaardigen. Hij bood aan zich, naar de gewoonte van dien tijd, door eenen plegtigen eed te zuiveren, maar de Hertogen godfried en bernhard verzetteden zich daartegen, dewijl hij reeds meermalen zijnen eed geschonden had, en dreigden hem zelfs van het leven te berooven. Doch de Keizer, op wiens vrijgeleide hij verschenen was, liet hem ongehinderd naar *Hengebach* trekken, alwaar hij bij een zijner vrienden, eene veilige verblijfplaats vond. Naderhand
1020? verwierf hij vergiffenis, doch ten koste van het grootste gedeelte zijner goederen, en stierf in de uiterste armoede (3). Een zelfde lot toefde adela. Na de overgave van *Uplade* had zij zich naar *Keulen* begeven, waar zij, ontbloot van alle eigen middelen,

(1) De Schrijver van het leven van meinwerk, c. 40, p. 542, verhaalt, dat de Keizer twee edele Heeren naar balderick en adela gezonden had, om hen over hunne wandaden te onderhouden, doch dat deze lieden bij hun vertrek, uit eene hinderlaag aangevallen en gedood werden. Buiten twijfel ziet dit verhaal op den moord van wichman. Van spaen, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 141.

(2) Alpertus, *de Divers. temp. Lib.* II. c. 12, 13. *Annal. Saxo.* ad annum 1016. Ditmarus, p. 412.

(3) Alpertus in l. c. c. 17. *Annal. Saxo*, p. 449. Ditmarus, p. 412. *Vita* meinwerci, p. 542.

uit mededoogen door de geestelijkheid werd onderhouden, en een jaar later overleed (1). 1010—1085
Zoo somber eindigde het doorluchtig geslacht der Graven van *Hameland*. Hunne rijke bezittingen, benevens die van BALDERICK, waren ten deele verbeurd verklaard, ten deele aan de geestelijkheid gekomen, en hunne leengoederen, bij gebrek aan mannelijk oir, weder aan het Rijk vervallen; immers vindt men nergens eenig blijk, dat BALDERICK kinderen heeft nagelaten. MEINWERK was geestelijke, doch bezat nog eenig regtsgebied op de *Veluwe* en in *Teisterband* (2). Hij overleed in duizend zes en dertig, en de Kerk heeft hem onder het getal harer Heiligen opgenomen (3).

Wij hebben de onlusten tusschen BALDERICK en WICHMAN eenigzins uitvoerig geschetst, dewijl zij den noodlottigen toestand der maatschappij onder het leenstelsel, door sommigen zoo hoog geprezen, leeren kennen. Men ziet er uit, hoe niet slechts de groote leenmannen der Kroon, maar ook de mindere leenbezitters, vermetel het gezag der Keizers durfden trotseren; en de volken aan de heerschzucht van kleine dwingelanden en woestaards, vaak ongestraft ter prooi strekten.

Nadat de grafelijke stam van *Hameland* onder de misdaden van den laatsten telg was weggestorven, ontwikkelde zich meer en meer die der Graven van *Gelre*. De eerste bezitting dier Graven moet in het zoogenaamde *Over-kwartier* of *Opper-Gelderland* gezocht worden, en wel in de omstreken, waar thans de stad *Gelder* ligt, van welke *Gelderland* zijnen naam zou ontvangen hebben (4). Het *Over-Kwartier* maakte in de Middeleeuwen een gedeelte uit van de *Maasgouw* en lag tusschen *Rijn* en *Maas*, waar oudtijds Gugerni, later Ripuariërs woonden, en welk het tegenwoordig arrondissement *Roermonde* in zich bevatte. In het geestelijke behoorde het ten deele onder het aartsstift *Keulen*, ten deele onder het bisdom *Luik*; terwijl in het wereldlijke de Graven van *Gelre* ongetwijfeld aan de Hertogen van *Neder-Lotharingen* onderworpen

---

(1) *Vita* MEINWERCI, c. 40. p. 542. Verg. VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 143. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 44.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 144—151. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 45.

(3) Behalve in het *Vita* MEINWERCI, vindt men een uitvoerig berigt over dien Kerkvoogd bij VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* t. a. p.

(4) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 1. D. II. bl. 5—10. Over de naamsafleidingen van *Gelder*, zie PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* I. p. 26—28. V. SLICHTENHORST, *Geldersche Gesch.* B. I. bl. 22, 23, tracht te bewijzen, wat PONTANUS, t. a. p. slechts ter loops en weifelend had voorgeslagen, dat *Gelderland* namelijk, zoo veel als *Kelterland*, het land der Kelten, beteekenen zoude. BILDERDIJK schijnt mede niet afkeerig van dit gevoelen. D. I. bl. 233. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 29, Aant. 1.

1010—1085 waren, doch aan wier bewind zij zich, bij de verbrokkeling van dat gewest, spoedig onttrokken (1). Zij werden eerst *Voogden* genoemd, eene soort van Keizerlijke ambtenaren, wier eigenlijke bediening twijfelachtig is, en tegen wier bestaan vele bedenkingen zijn opgeworpen, zonder dat men evenwel de *mogelijkheid* daarvan heeft kunnen betwisten. Zoo veel is zeker, dat de geschiedenis dezer Voogden vele tegenstrijdigheden en ongerijmdheden bevat; en de berigten, hoewel over het algemeen eensluidend, echter in vele bijzonderheden, jaren en omstandigheden verschillen (2). Men leidt hunnen oorsprong af uit het geslacht der Heeren VAN PONT, welke met KAREL *den Groote*, indien niet vroeger, uit *Frankrijk* herwaarts zouden gekomen zijn. Een dorpje of gehucht van dien naam, wordt nog in het *Roermondsche*, tusschen *Gelder* en *Stralen* gevonden, welke streek, tot op het einde der achttiende eeuw toe, den naam van de *Voogdij* behouden heeft (3). Zekere OTTO VAN PONT zou ten tijde van KAREL *den Kale* geleefd en twee zonen, LUPOLD en WICHARD genoemd, nagelaten hebben. Er bestaat een aloud sprookje, dat in die dagen een vreesselijk ondier, hetwelk onder een grooten eikenboom zijn verblijf hield, de omstreken onveilig maakte, menschen en beesten, zonder onderscheid, verslindende of met zijnen vergiftigen adem doodende. LUPOLD en WICHARD velden het monster, naar welks sterfgehuil »*Gelre! Gelre!*" de beide broeders dien naam gaven aan het slot, dat zij ter herinnering van deze overwinning, niet ver van de *Maas*, bouwden (4). Na den dood van LUPOLD regeerde WICHARD alleen, welke de eerste Voogd van *Gelre* genoemd wordt. Men wil, dat hij gehuwd geweest is met de dochter van HERMAN, Graaf van *Zutphen*, en van acht honderd negen en zeventig tot negen honderd tien, naar anderen slechts tot negen honderd vier, het land vervoogde, en opgevolgd werd door zijn zoon

GERLACH I, die zes en twintig jaren het bewind voerde, met eene dochter des Graven van *Kuik* gehuwd was, en eenen zoon, GODFRIED, tot opvolger achterliet. Hij zou den Keizer groote diensten bewezen hebben tegen de Bohemers, Hongaren en Slavoniërs; en KAREL *den Eenvoudige* tegen zijn neef ROBERT *van Anjou* ter hulp gekomen zijn. Eenigen stellen zijn dood in het jaar negen honderd zes of zeven en dertig; anderen in negen honderd een en dertig.

---

(1) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 5. D. II. bl. 10.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 22—29. In zijne *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 55, verklaart hij al die edele Geldersche Voogden, voor hersenschimmen.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* V. p. 59. V. SLICHTENHORST, *Geldersche Gesch.* B. V. bl. 43. Waarschijnlijk hebben J. V. REYGERSBERG en anderen, wegens deze Heeren VAN PONT beweerd, dat *Gelderland* oudtijds *Ponthis* geheeten was. V. SLICHTENHORST, t. a. p. B. I. bl. 22.

(4) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* I. p. 27. V. SLICHTENHORST, *Geldersche Gesch.* B. I. bl. 21, 22.

GODFRIED I vergezelde in negen honderd zeven en veertig, Keizer OTTO op zijnen krijgstogt tegen ARNOLF, Graaf van *Vlaanderen*. Zijne gemalin was ADELA, eene dochter van ARNOLD, Graaf van *Kleef*, en moeder van 1010—1085

WICHARD II, welke in negen honderd acht en vijftig, naar anderen eenige jaren vroeger, zijnen vader in de *Voogdij* opvolgde. Hij zou in den slag bij *Augsburg* tegen de Hunnen, zich dapper van zijnen pligt gekweten hebben. Door huwelijk was hij aan de Graven van *Zutphen* vermaagschapt, en overleed in de laatste helft der tiende eeuw; doch het jaar zijns doods wordt even verschillend opgegeven, als dat zijner voorgangers. Men wil, over het algemeen, dat

MENGO of MEGINGOOS, welke de vijfde Voogd van *Gelre* genoemd wordt, zijn zoon geweest zij. Deze is de eerste van wien men iets met geschiedkundige zekerheid weet, daar zijn naam in onderscheidene giftbrieven dier eeuw gespeld wordt, uit welke blijkt, dat hij Graaf was, of een grafelijk ambt bekleedde (1). Hij was ongetwijfeld Landvoogd (*praefectus*) in deze streken, en in het bezit van *Gelre*, alwaar hij overleed, en mogelijk ook van *Wassenberg* (2). Met zijne gemalin GERBERGA, dochter van zekeren Hertog GODFRIED, stichtte hij het klooster *Wilich* bij *Bonn*, waar beide rusten, en zijne overblijfselen in eene vergulde kast bewaard worden (3). De Kerk heeft hem en zijne dochter ALEID, de eerste abdis van *Wilich*, onder de Heiligen geplaatst, en zijn feestdag op den negentienden van Wintermaand bepaald. Men geeft hem tot kinderen: WIKING of WIDICHEM, dien men tot zesden Voogd van *Gelre* verheft, ofschoon geene echte bescheiden van zijn aanwezen melding maken; GODFRIED, welke vóór hem kinderloos in eenen slag tegen de Bohemers sneuvelde; en, benevens ALEID, nog twee andere dochters, die aan voorname geslachten vermaagschapt werden (4). in 1004 of 1011

WIKING, zijn opvolger, zou deel genomen hebben in den krijgstogt van Bisschop

(1) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 30—34.

(2) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 50.

(3) Op deze kast staan de volgende versregels

Regum dulcis amor, patriae pater altor egentium.
Ecce MEGENGARDUS hic tumulatus inest.
Scit servare Deo fidem, GERBERGA marito,
Quam mors non separat conjugis a gremio.
Hoc templum propriis struxerunt ruribus ambo.
Foelicis quorum praedia praeda Dei!
Cum quartus decimus sol volvitur ante horizontem
Janum, tunc senior raptus ad astra fuit.

VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 38.

(4) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 34—39.

1010—1085 ADELBOLD tegen Graaf DIRK III; en bij de inwijding der St. Maartenskerk te *Utrecht* geweest zijn (1). Hij overleed na een vier en twintigjarig bestuur, en liet uit zijn huwelijk met ELIZABETH, de dochter des Hertogs van *Beijeren*, vier zonen achter, van
1028 of 1035 welke de oudste, WICHARD, hem in de *Voogdij* volgde, terwijl de overige bisschoppelijke zetels bekleedden; WILLEM, dien van *Utrecht*, RICHARD of GERLACH, dien van *Luik* en MEINWERK, dien van *Paderborn* (2).

1058 WICHARD III mengde zich, te zijnen nadeele, in de geschillen van *Utrecht* met
1061 *Holland*, en overleed kort daarna (3). Zijne dochter en eenige erfgename, ADELHEIDE, huwde aan OTTO, Graaf van *Nassau*, welke door Keizer HENDRIK IV tot eersten Graaf van *Gelre* werd aangesteld, van waar *Gelderland* het wapen van *Nassau* zou voeren. OTTO huwde naderhand SOFIA van *Zutphen*, en bragt hierdoor dit graafschap met dat van *Gelre* onder één wapen en één bestuur. Beide graafschappen waren leenen van het Duitsche Rijk, gelijk de *Veluwe* van het bisdom *Utrecht*, en bleven bijzondere staten, tot dat GERLACH, OTTO's zoon van het tweede bed, kinderloos overlijdende, zijnen halven broeder GERHARD zijne bezittingen naliet, waardoor *Zutphen* met *Gelre* vereenigd werd (4).

De Graven van *Gelre* zouden alzoo uit het grafelijk huis van *Nassau* zijn voortgesproten. Tegen deze afstamming echter, hoezeer eenparig door alle vroegere Schrijvers aangenomen, zijn bewijzen en gronden aangevoerd, welke haar ten uiterste twijfelachtig maken, zoo niet geheel tot het rijk der fabelen en hersenschimmen terugbrengen (5). Men heeft, op grond van een oud handschrift, den oorsprong der Geldersche Graven van elders, en wel uit *Vlaanderen* afgeleid. Hier leefden, naar men wil, in het begin der elfde eeuw twee broeders, GERHARD en RUTGER, edel, vermogend, en beroemd als dappere verdedigers van hun vaderland. Steeds blootgesteld aan de heerschzucht der omringende Vorsten, tegen wier magt zij niet waren opgewassen, zagen zij zich eindelijk genoodzaakt, hun land te verlaten en bij den Keizer bescherming te zoeken, van wien GERHARD, bij *Wassenberg*, en RUTGER, bij *Kleef*, vele goederen in leen ontving. Men vermoedt, dat dit omstreeks het jaar duizend twintig geschied is. De Graven van *Gelre* waren afstammelingen van GERHARD, en dit verkrijgt eenigen graad van zekerheid, dewijl zij dikwijls onverschillig, nu eens Graven van *Wassenberg*, en dan van *Gelre*

(1) Zie hiervoor, bl. 60, 82.

(2) Hoe veel vertrouwen dergelijke geslachtlijsten verdienen blijkt, daar MEINWERK de zoon was van IMAD en ADELA. Zie hiervoor, bl. 95.

(3) Zie hiervoor, bl. 70, 71.

(4) Verg. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* V. p. 59—89. *Lib.* VI. p. 90—93, 95. A. V. SLICHTENHORST, *Geldersche Gesch.* B. V. bl. 43—57. B. VI. bl. 69, 73.

(5) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 44—89.

genoemd worden. De achterkleinzoon van den Vlaamschen GERHARD, zou die GERHARD 1010—
van *Gelre* geweest zijn, welke de *Eerste* genoemd wordt, en wien men gist één te zijn 1085
met GERHARD, Graaf van *Wassenberg*, welke op last des Keizers, den abt van *St. Truijen*
gewapenderhand in zijne abdij binnen leidde (1). In dit alles, men moet het erkennen, 1085
heerscht echter mede nog veel duisters, nog veel dat op enkele gissing en op bloot vermoeden berust.

Even onzeker blijft de oorsprong van de alonde Erfheeren en Graven van *Zutphen*, die reeds vóór de Graven van *Gelre* bestonden. In het midden der elfde eeuw wordt het eerst van *Zutphen*, als eene plaats in *Hameland* gelegen, melding gemaakt, en het eene stad (*oppidum*) genoemd. Ofschoon men hier slechts aan eenen burg met huizen en woningen moet denken, welke eerst op het einde der twaalfde eeuw stedelijke regten ontving, wordt *Zutphen* evenwel onder de oudste steden van *Gelderland* gerekend, welke geenszins voor *Nijmegen* of *Thiel* behoeft te zwichten (2). Het landschap *Zutphen* zelf was bepaald binnen de Hamelandsche- en IJsselgouw, en behoorde, even als alles wat aan de overzijde des *IJssels* gelegen was, onder *Saksen* of *Westfalen*. Er waren vele bijzondere kleine heerlijkheden, geheel onafhankelijk van de oude Erfheeren, later Graven van *Zutphen*, wier bezittingen deswege zeer beperkt waren, en zich waarschijnlijk, in dien tijd, niet verder dan de stad of burg, en het schoutambt, met een gedeelte van het landdrost-ambt, uitgestrekt hebben. Vele dezer Erfheeren en Graven voerden den naam van WICHMAN, doch de maagschap en betrekkingen van den een tot den ander, en de opvolging berusten op enkele gissingen (3). De eerste bekende Graaf van *Zutphen*, OTTO genaamd, leefde in het begin der elfde eeuw. Niets wordt van hem gemeld, dan dat zijne dochter MECHTILD huwde met LUDOLF, zoon van den Paltsgraaf EZO. Men gist, dat uit dit huwelijk Gravin ADELHEIDE is voortgesproten, welke met haren echtgenoot, Graaf GODESCHALK, en hunne beide zonen, GEBEHARD en OTTO, zich in duizend negen en vijftig met WILLEM, Bisschop van *Utrecht*, over eenige tienden en andere punten verdroeg. GEBEHARD vóór zijn vader overlijdende, werd deze laatste door OTTO opgevolgd, wiens dochter ERMINGARD in de eerste helft der twaalfde eeuw, *Zutphen* aan *Gelre* bragt (4).

---

(1) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 89—105. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 48—52.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 167.

(3) VAN SPAEN, t. a. p. D. I. bl. 32—119, 167—171. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 66—68. Zie hiervoor, bl. 45.

(4) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. 172—256, alwaar de bewijzen voor het bovenstaande worden bijgebragt. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 68—73.

1010—1085 FRIESLAND. GRONINGEN. Is de Geschiedenis van *Gelderland*, in dit tijdperk, in duisternis en verwarring gehuld, niet minder die van *Friesland*, over welke meer bij gissing dan met zekerheid kan gesproken worden. Immers is de togt van Graaf

1026 DIRK III naar *Friesland* beoosten het *Vlie*, aan veel twijfel onderworpen (1). Evenzeer blijft het een punt van geschil, of men onder *villa Cruoninga*, door HENDRIK III

1040 der Utrechtsche kerk geschonken, de stad *Groningen*, en niet slechts een goed of gehucht van dien naam te verstaan hebbe (2). Eenigen meenen, dat het tegenwoordig *Groningen* op Frieschen bodem gebouwd is, reeds jaren vóór dien schenkingsbrief eene vrije Rijksstad was, van *Drenthe* zoo wel als van *Drentherwolde* afgescheiden, en dat het, even als het omliggende *Groningerland*, steeds tot *Friesland* is blijven behooren (3). De fabelgeschiedenis der Friezen noemt den grondlegger en naamgever van *Groningen*, GRUNO, den kleinzoon van FRISO (4). Tot dezelfde hersenschimmige wezens behoort welligt ILDEGARDUS van *Groningen*, die onder de Friesche helden, welke KAREL *den Groote* dienden, geteld wordt (5). Even onzeker is het, dat *Groningen* reeds in de negende eeuw eene beroemde koopstad of marktplaats was, toen het door de Noormannen verwoest werd (6). Men betwist zelfs, dat het in duizend twintig met eenen houten wal of beschutting werd omgeven; en beweert, dat zoo het in duizend veertig bestond, het eene stad of dorp van weinig beteekenis moet geweest zijn (7).

Meer zeker schijnt te zijn, dat de Bisschoppen van *Bremen* oudtijds Voogden en Grietmannen naar dat gedeelte van *Friesland* zonden, welk door KAREL

---

(1) Zie hiervoor, bl. 63.

(2) Zie hiervoor, bl. 84.

(3) MAGNIN, *Overzigt van de besturen in Drenthe*, bl. 139.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.*, D. I. bl. 310. MENSO ALTING, *Not. Germ. Inf.* P. II. p. 73, leidt den naam van *Groningen* af van het *groene* der omliggende weiden. UBBO EMMIUS, *de Agro Fris. inter Lavic et Amas*, p. 17, ofschoon dit gevoelen niet verwerpende, is echter niet ongezind te gelooven, dat *Groningen* gesticht of beheerscht is geworden, door zekeren GRUNO of GRYNS, niet den naneef van FRISO, maar een inlander en geboren Fries. VAN RHIJN, *Aant. op de Oudh. v. Gron.*, bl. 73, wil den naam hebben afgeleid van het woord *gronia* of *gruna* (moeras of veenland). Naar eenigen zou *Groningen* reeds in de oudheid onder den naam van *Phulaeum* bekend geweest zijn. PTOLEMAEUS (*Europa, Tab.* IV) ten minste stelt in deze omstreek eene plaats *Philaeum* genaamd.

(5) *Alg. Gesch. d. Vaderl.*, D. I. bl. 360.

(6) HEDA, p. 27. BUCHELIUS heeft dit gevoelen tegengesproken. *Not. ad* HEDAM, p. 32.

(7) MAGNIN, t. a. p. bl. 141—147, 153—155.

den Groote aan hunne Kerk geschonken was. Men wil, dat zekere EDO, die voor een 1010—1085
Fries gehouden wordt, verbitterd, dat zijn grootvader door den Bisschop van *Bremen* uit
eene dergelijke voogdij of bediening was ontslagen geworden, uit wraak de stad *Bremen*, met den *Dom* en het bisschoppelijk paleis in brand stak. Anderen meenen, dat 1042
hij dit gruwelstuk uit wrok pleegde, dewijl niet hij maar zijn neef, insgelijks EDO genaamd, met de proostdij van *Bremen* was begiftigd geworden. Hoe dit zij, men verhaalt, dat EDO's vader, om de schuld zijns zoons te verzoenen, al zijne goederen aan de kerk van *Bremen* vermaakte, terwijl de grootvader, met hetzelfde doel, eene bedevaart naar *Jeruzalem* ondernam (1). Later werden de bezittingen dier kerk nog aanmerkelijk vermeerderd door den Keizer, welke haar met een aanzienlijk graafschap in *Friesland*, *Fingo*, *Fevelingo* of *Fivelgoo*, een van de kwartieren der Groninger *Ommelanden*, begiftigde. Welligt maakte dit graafschap een gedeelte van het Saksische markgraafschap uit, en was thans in het bezit van EGBERT, die deswege met den Bisschop in eene minnelijke schikking moest treden. Hij bleef in het bezit des graafschaps, onder belofte van jaarlijks duizend ponden zilver daaruit te zullen opbrengen, doch heeft nooit meer dan twee honderd opgebragt (2). Nog verkreeg genoemde Kerkvoogd van den Keizer eene vergunning, om twee marktplaatsen in de landschappen *Hunsegoo* en *Fivelgoo* aan te leggen, terwijl hem tevens al de muntwisselregten en tollen, te water en te lande, met den geheelen ban, welke tot het keizerlijke regtsgebied en onder 's Keizers magt behoorde, werden afgestaan (3). De Bisschop, steeds hakende naar meer, zou op naam des jeugdigen Keizers, HENDRIK IV, eene gewapende magt in *Friesland* gezonden hebben, welke zich van eenige kasteelen meester maakte, en hierdoor den opstand der Friezen dempte (4). Welke deze opstand geweest zij, is onbekend; en blijkbaar moet hier aan *Holland*, niet aan het eigenlijke *Friesland* gedacht worden (5). Minder bepaald kan dit van den krijgstogt van GODFRIED *met den Bult* naar *Friesland* beoosten het *Vlie*,
beweerd worden. Men verhaalt, dat hij, na het ontzet van *Alkmaar* door Bisschop 1072
WILLEM, derwaarts trok, de Friezen in een moorddadig gevecht overwon, en tot onder-

(1) UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 91. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 82. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 198.

(2) SCHOTANUS, t. a. p. bl. 82. F. SJOERDS, t. a. p. bl. 201. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 161.

(3) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 161.

(4) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 82. Verg. SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 837.

(5) Zie hiervoor, bl. 70. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 216.

1010—1085 werping noodzaakte (1). Hunne benden schaarden zich nu onder zijne vanen; en EGBERT II, Markgraaf van *Saksen*, Graaf van *Stavoren*, *Oostergoo* en *Westergoo*, reikte hem de behulpzame hand in het verdrijven van ROBERT *de Fries* (2). Het is niet duidelijk, welke beweegredenen dezen EGBERT aangespoord hebben, zich na den
1076 dood van GODFRIED, openlijk tegen den Keizer te verklaren, die hem, naar men meent, vier jaren te voren met de genoemde Friesche graafschappen beleend had (3). Zeker is het, dat hij de zaak der weerspannige Saksers tegen het Opperhoofd des Rijks omhelsde, hetgeen hij met het verlies zijner Friesche graafschappen moest boeten, welke aan zekeren OTHELRIK van *Godesheim*, ter erkentenis zijner getrouwe diensten, in leen opgedragen werden (4). Wie deze OTHELRIK geweest is, en waarin zijne diensten bestaan hebben, is vrij onzeker. Zoo veel blijkt, dat hij niet lang deze landen, of een gedeelte daarvan, behouden heeft, dewijl het graafschap *Stavoren*, twee jaren
1078 later aan den Utrechtschen Bisschop geschonken werd, »daar EGBERT," dus luidt de giftbrief, »zich niet ontzien had, om, zoo het in zijne magt geweest ware, den Keizer van zijn gansche gebied te ontzetten; en dat uit dien hoofde van de goederen, welke hem, naar een regtvaardig vonnis, ontnomen waren, het graafschap *Stavoren*, aan de kerk van *Utrecht* gegeven werd (5)." Deze schenking voerde Graaf DIRK V van *Hol-*
1079 *land* naar *Friesland* aan gene zijde van het *Vlie*, waar hij als Heer begroet en gehuldigd werd (6).

Niet lang echter oogstte hij de vruchten zijner overwinning. Het gelukte EGBERT de ontnomene goederen weder te bemagtigen. Denkelijk heeft hij zich met den Keizer verzoend, die met leede oogen den gehaten Hollandschen Graaf in het bezit moest zien van zoo vele landen en goederen, en daaronder het graafschap *Stavoren*, nog onlangs door hem der Utrechtsche kerk geschonken. De Friezen waren zeker ook veel afkeeriger van het Hollandsche dan van het Saksische bestuur, waaraan zij sinds lang gewend waren. Het is derhalve zeer waarschijnlijk, dat EGBERT, onder medeweten en

---

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 86. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 242. Verg. hiervoor, bl. 77. *Aant.* I.

(2) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 337. Men meent, dat EGBERT II, zoon van EGBERT I, zoo wel aan den Keizer als aan de Graven van *Holland* vermaagschapt was. Zie de geslachtlijst bij VAN LOON, t. a. p. bl. 345, en F. SJOERDS, t. a. p. bl. 251—253.

(3) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 253.

(4) HEDA, p. 139. Zie hiervoor, bl. 79 (6).

(5) *Groot Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 67.

(6) Zie hiervoor, bl. 79, 80.

oogluiking des Keizers gehandeld, en aan den kant der Friezen weinig tegenstand ont- 1010—1085
moet heeft (1). Doch wat hiervan zijn moge, uit alles blijkt genoegzaam, hoe weinig het Keizerlijk gezag in *Noord-Nederland*, over het geheel, geëerbiedigd werd. Nog stouter werd het echter door de groote leenmannen in *Neder-Lotharingen* miskend en als met voeten getreden.

NOORD-BRABAND EN LIMBURG. Na den dood van Hertog OTTO, was dit uitgestrekte gebied door Keizer HENDRIK II aan GODFRIED III, *den Jonge*, ook wel GODFRIED *van Eenham* genoemd, Graaf van *Verdun*, opgedragen, niettegenstaande LAMBERT III, Graaf van *Leuven*, en ROBERT II, Graaf van *Namen*, beide aan Hertog OTTO vermaagschapt, hierop aanspraak maakten (2). Verbitterd over deze inbreuk op hun vermeend regt, vatteden zij de wapenen op tegen den Keizer en vonden spoedig magtige deelgenooten in de Graven van *Henegouwen*, van *Vlaanderen*, en van *Holland*. Na eenen hardnekkigen krijg, verzoende zich BOUDEWIJN IV van *Vlaanderen* met den Keizer, welke hem, op raad en met toestemming der Rijksvorsten, *Zeeland bewester Schelde* in leen afstond (3). De rust was echter hierdoor in *Neder-Lotharingen* niet hersteld. De Graaf van *Leuven*, de geduchtste onder de misnoegde Grooten, rustte zich uit, om dit graafschap te hernemen, dat hij als een erfgoed zijner voorouders eischte, doch door den Keizer als een rijksleen beschouwd werd. Hij maakte zich meester van de stad *Leuven*, welke daarop te vergeefs door Hertog GODFRIED III, op last des Keizers, belegerd werd. Zijne weêrstandbieding herlevendigde den moed der voornaamste Neder-Lotharingsche Vorsten, welke zijne zaak omhelsden. Slechts de Bisschop van *Luik*, BALDERIK, bleef Hertog GODFRIED getrouw en versterkte *Hougaerde*, om LAMBERT aan dien kant op te houden. De Graaf deswege vertoornd, verscheen spoedig als verklaard vijand op Luiksch grondgebied, en noch de vermaningen, noch de banvloek des Bisschops, konden verhinderen, dat hij bij *Hougaerde* post vatte. Hier werd hij door den Luikschen Kerkvoogd, die
middelerwijl eene talrijke bende had bijeengebragt, overvallen, en slechts de trouwloosheid 1015
des Graven van *Namen* konde hem eindelijk van de overwinning verzekeren. Doch kort daarna werd hij verslagen en sneuvelde in eenen bloedigen strijd tegen Hertog GODFRIED, welke nu in HENDRIK I, 's Graven zoon en opvolger, eenen moedigen verdediger der vaderlijke regten moest bestrijden. Eindelijk werd de twist, in het bijzonder door de tusschenkomst van GERHARD, Bisschop van *Kamerijk*, en ADELBOLD, Bisschop van *Utrecht*, beslist. De Graaf van *Leuven* verzoende zich met den Keizer, en werd in het

(1) UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 97. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II, bl. 260.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, ad annum 1005, p. 826. *Magnum Chron. Belg.* p. 104. MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* II. p. 21.

(3) Verg. hiervoor, bl. 66

1010—1085 vreedzaam bezit zijner goederen hersteld, welke hij, zonder tegenspraak, op zijne nakomelingen overbragt (1).

Bisschop ADELBOLD had bij deze bemiddeling niet zonder bijoogmerken gehandeld, en teregt begrepen, dat hij van Hertog GODFRIED III geene hulp tegen Graaf DIRK III konde
1018 hopen, zoo lang de vrede in het overige *Neder-Lotharingen* niet hersteld was. Nu toefde hij ook niet, den Keizer tot een krijg tegen den gevreesden Graaf aan te sporen, welks
1024 ongelukkigen afloop Hertog GODFRIED slechts weinige jaren overleefde (2). Hij werd door
1026 zijn broeder GOTHILO I, Markgraaf van *Antwerpen*, opgevolgd, juist toen Keizer KOENRAAD II te *Aken* was gekroond geworden. GOTHILO weigerde dien Vorst te huldigen, en verscheidene Grooten volgden zijn voorbeeld. De twist werd echter zonder bloedstorten bijgelegd; men zwoer den Keizer trouw en verkreeg vergiffenis (3). GOTHILO zelfs ontving naderhand tot loon zijner uitstekende diensten, den Keizer zoo wel in de
1033 raadzaal als op het slagveld bewezen, ook het bestuur over *Opper-Lotharingen* (4), en regeerde met eene wijsheid, die hem den naam van: *den Groote*, meer heeft waardig gemaakt, dan de uitgebreidheid zijner magt door het bezit der beide *Lotharingen* (5).
1044 Het jaar waarin hij overleed kenmerkte zich door eenen vreesselijken hongersnood, door veepest en misgewas veroorzaakt, welke *Frankrijk*, *Duitschland* en *Lotharingen* verwoestte (6). De edelmoedige liefdadigheid en wijze maatregelen der Bisschoppen van *Kamerijk*, *Luik* en des abts van *Gembloux*, lenigden in deze streken den algemeenen nood van welken elders een ijzingwekkend tafereel door tijdgenooten geschetst wordt. De bewoners der geteisterde gewesten, door het wreede gebrek gemarteld, waren genoodzaakt menschenvleesch te verslinden, en vermoordden de reizigers, om hen te eten. Duizenden ongelukkigen, van oord tot oord voor de ijsselijkheden des hongers vlugtende, werden des nachts door hunne gastheeren geslagt, wien zij dan ten spijs verstrekten. Hier lokte men kinderen, door een appel of ei, naar afgezonderde plaatsen, en doodde hen dan, om de woede des hongers te bevredigen; dáár werden de lijken opgedolven en het walgelijk overschot verzwolgen (7).

(1) BALDRIC. *Chron.* *Lib.* III. c. 5—10. SIGEBERTUS GEMB. p. 828. *Magnum Chron. Belgic.* p. 104. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belgique*, T. II. p. 314—320.

(2) Zie hiervoor, bl. 58—61. SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 830.

(3) SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 830. *Magn. Chron. Belg.* p. 108. DEWEZ, t. a. p. T. II. p. 323.

(4) SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 832. *Magn. Chron. Belg.* p. 108.

(5) DEWEZ, t. a. p. T. II. p. 324.

(6) SIGEBERTUS GEMBLAC., p. 834. HERMANNI CONTRACTI *Chron.* p. 284.

(7) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 325.

Bij deze naamloose ellende vereenigden zich in *Neder-Lotharingen* staatkundige onlusten en geschillen. GOTHILO I had twee zonen achtergelaten, van welke de jongste hem, naar den wil van Keizer HENDRIK III, in het bestuur van *Neder-Lotharingen* opvolgde, terwijl GODFRIED IV, de oudere broeder, in het bezit van *Opper-Lotharingen* of *Mosellanië*, welk hij gedurende het leven zijns vaders bestuurd had, bevestigd werd. GODFRIED IV echter berustte niet in deze Keizerlijke beschikking, en eischte, op grond van eerstgeboorteregt, *Neder-Lotharingen* mede voor zich, doch op eenen toon, welke den Keizer bewoog, hem ook datgeen te ontnemen, wat hij reeds bezat. Hierdoor tot wraak getergd, stond hij openlijk tegen HENDRIK III op, en deze, om aan alle moeijelijkheden een einde te maken, bepaalde eene nieuwe deeling, waardoor *Neder-Lotharingen* aan GODFRIED als den oudste, en *Opper-Lotharingen* aan GOTHILO II werd toegekend. GODFRIED echter, even onbillijk als onverzadelijk in zijne eischen, wenschte ook *Opper-Lotharingen* voor zich, en zwaaide ten tweedenmale de vaan des oproers, toen hem deze vordering ontzegd was. Zoo veel stoutheid en hardnekkigheid zette eindelijk grenzen aan het geduld des Keizers; GODFRIED IV werd op nieuw van zijne waardigheden en titels beroofd, en *Neder-Lotharingen* aan GOTHILO II, doch *Opper-Lotharingen* aan ALBERT van *Oostenrijk* of van den *Elzas* gegeven. Zonder magt, zonder bondgenooten, en geheel aan zich zelven overgelaten, poogde GODFRIED door eene spoedige onderwerping, weder genade bij den Keizer te verwerven, doch de vertoornde Vorst liet hem in eene naauwe gevangenis werpen, uit welke hij eerst het volgende jaar ontslagen werd (1). 1010—1085 1045

Het schijnt, dat hij niets dan vergiffenis heeft ontvangen. Altbans het bestuur over *Neder-Lotharingen* werd bij den dood van GOTHILO II, aan FREDERIK, zoon des Graven van *Luxemburg*, opgedragen (2). GODFRIED hierdoor meer dan ooit vernederd en verbolgen, bewerkte een nieuwen opstand tegen het Opperhoofd des Rijks, in welken de magtige Graaf van *Vlaanderen* zijne belangen omhelsde. Na een hevigen krijg, welke *België* verwoestte, onderwierp zich GODFRIED op nieuw aan den Keizer, tegen wien hij echter eenen geheimen wrok bleef koesteren (3). In vermogen en aanzien gestegen door een huwelijk met BEATRIX, weduwe des Hertogs van *Toskane*, vereenigde hij dan ook weldra zijne wapenen met die des Graven van *Vlaanderen*, welke den krijg steeds had voortgezet. Een groot gedeelte van *Neder-Lotharingen* werd de prooi 1046 1047 1053

(1) HERM. CONTRACTUS, p. 286. LAMBERTUS SCHAFNABURG. p. 318. SIGEBERTUS GEMB. p. 834. *Magn. Chron. Belg.* p. 119. DEWEZ, t. a. p. p. 325—327.

(2) HERM. CONTRACT. p. 287. SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 835.

(3) Zie hiervoor, bl. 67, 68, en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

1010—1085 van moord en verdelging; en slechts de dood van HENDRIK III konde een einde maken
1056 aan deze noodlottige en langdurige geschillen (1). Op aandrang van de Keizerin-Weduwe AGNES, en van Paus VICTOR II, werd eene vergadering van Rijksgrooten te
1057 *Keulen* bijeengeroepen; en onder de vredesvoorwaarden was ook deze begrepen, dat, na den dood van FREDERIK, GODFRIED IV het bestuur over *Neder-Lotharingen* zou erlangen. Dit werd stiptelijk nagekomen, en GODFRIED geraakte uit dien hoofde, eindelijk
1065 aan het bezit van *Neder-Lotharingen* (2). Hij regeerde slechts vijf jaren, in welke zijne rust somtijds door de ondernemingen der oorlogzuchtige Graven, die onder
1070 zijn gebied behoorden, gestoord werd.

De groote bekwaamheden van 's Hertogs zoon en opvolger, GODFRIED V, bijgenaamd *met den bult*, zouden ongetwijfeld den overmoed der Lotharingsche Grooten beteugeld hebben, indien hij niet door het moordtuig eens verraders, in het midden zijner schitte-
1076 rende loopbaan gevallen ware (3). Hij was gehuwd met de Gravin MATHILDA, de dochter zijner stiefmoeder BEATRIX, en de befaamde vriendin van Paus GREGORIUS VII. Daar hij kinderloos was overleden, begiftigde HENDRIK IV zijn oudsten zoon, KOENRAAD, met *Neder-Lotharingen*, waarover de Keizer, als een mannelijk leen dat thans aan het Rijk vervallen was, beschikte, ten nadeele van GODFRIED *van Bouillon*, den zoon van IDA, zuster van GODFRIED V (4).

(1) HERMANNUS CONTRACTUS, p. 297. LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS, p. 320, 321. SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 835, 837, 837. Een uitvoerig verhaal dezer onlusten wordt gevonden bij DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 335—340. Verg. ook MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* III. p. 24—26.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 837, 839. In plaats van GERARDUS, bij dezen Kronijkschrijver, moet ongetwijfeld GODEFRIDUS gelezen worden. De eerstgenoemde was Hertog van *Mosellanië* of *Opper-Lotharingen*. Verg. hem ad annum 1070, p. 840.

(3) Verg. hiervoor, bl. 75—78.

(4) SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 842.

DERDE HOOFDSTUK.

VAN GERHARD I, GRAAF VAN GELRE,

TOT OP

DEN DOOD VAN GRAAF FLORIS III VAN HOLLAND.

1085—1190.

HOLLAND EN ZEELAND. Hertog KOENRAAD liet DIRK V van *Holland* in het ongestoord bezit des heroverden gebieds. Men heeft van dezen Graaf nog een brief ten behoeve der abdij van *Egmond*, in welken hij de giften, haar door zijne voorzaten geschonken, bevestigt (1). 1085—1190 Aan het hoofd van dien brief, gegeven den zes en twintigsten van Zomermaand, duizend drie en tachtig, noemt hij zich: DIRK, *door Gods genade*, *Graaf van Holland* (2). Voorts verklaart hij »de onderhoorigen der abdij, door de geheele uitgestrektheid zijns graafschaps, tolvrij, en schenkt den abt de zoogenaamde *hooge en vrije heerlijkheidsregten* in al de landen der abdij, terwijl hij hem en zijne opvolgers, op verzoek zijner gemalin OTHELHILDE van *Saksen*, tevens de regterlijke

(1) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 494, 495, heeft met BUCHELIUS, *Not. ad* BEDAM, p. 91, de echtheid van dezen giftbrief bestreden, welke echter door KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 128—139. boven alle bedenking is gestaafd geworden. Zie mede VAN WIJN op WAGENAAR, St. II. bl. 68. Eene overzetting van dezen brief heeft VAN MIERIS, D. I. bl. 71 uit de vertaalde *Kronijk van Egmond*, bl. 22, overgenomen.

(2) Eenigen lezen *Hollandensium* of *Holdlandensium Comes* (Graaf der Hollanders of Holtlanders); anderen *Hollandensis Comes;* doch KLUIT, welke de beste uitgave van dezen giftbrief heeft bezorgd, leest: *Holtlandensis Comes*. *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 119. Zoo werd reeds vroeger GEERTRUID, *Comitissa Holdlandensis*, en ROBERT *de Fries*, *Comes Holdlandensis* genoemd. Zie KLUIT, in l. c. p. 138. Verg. hiervoor, bl. 17. Men heeft de woorden: *door Gods genade*, als bewijs tegen de echtheid van dit Charter aangevoerd, daar DIRK, als leenman des Duitschen Rijks, zich van deze spreekwijze konde noch mogt bedienen. Men bedenke echter, dat deze, even als andere soortgelijke uitdrukkingen, in die tijden, slechts vroom- of zedigheidshalve gebruikt werd; minder ten teeken van oppermagt, dan van nederigheid en godsdienstigheid. Zie KLUIT in l. c. p. 129—131; ook WAGENAAR, D. II. bl. 197 (2).

1085—1190 magt of het schoutambt (*judiciariam potestatem*) in *Alkmaar* afstaat (1)." Meer bijzonderheden betreffende dezen Graaf, welke in hooge mate de liefde des volks bezat, vindt men niet opgeteekend. Bij zijn dood ging het hoog bewind van den staat, welken hij met de wapenen herwonnen en gelukkig bestierd had, op zijn zoon FLORIS over (2). Twee jaren later ontsliep ROBERT *de Fries*, en twintig jaren daarna de Gravin GEERTRUID van *Saksen* (3). Zijne zuster BERTHA was gehuwd aan FILIPS, Koning van
1091 *Frankrijk*, en ADELA, zijne halve zuster, aan KANUT, Koning van *Denemarken* en *Noorwegen*. Wij voeren dit aan als een blijk, tot welk eenen aanzienlijken rang het oude Hollandsche gravenhuis was opgestegen, dat trouwens reeds sinds lang ten naauwste aan de eerste huizen van *Duitschland* en *Frankrijk* vermaagschapt, en door zijne uitgestrekte bezittingen, rijk en magtig was geworden.

Nog gelukkiger dagen dan onder DIRK, toefde *Holland* onder FLORIS II, *de Vette* bijgenaamd, die nog jong geweest moet zijn, toen hij het grafelijk bewind aanvaardde. Men wil uit dien hoofde, dat hij door Keizer HENDRIK IV onder voogdij gesteld werd, eerst van KOENRAAD, Graaf van *Werla*, en daarna van HENDRIK, Graaf van *Northeim*; de eerste een volle, de tweede een halve broeder van de Gravin OTHELHILDE (4). Bewijzen hiervoor heeft men echter te vergeefs opgespoord (5). De oudste en echtste bescheiden melden slechts, dat FLORIS zijnen vader opvolgde, en al zijne voorzaten niet alleen in magt en rijkdom, maar ook in deugden en voortreffelijke begaafdheden van den geest overtrof (6). Boven alles waardeerde hij den vrede, en slechts éénmaal, gedurende zijn bewind, werd deze bedreigd, toen hij zich met Keizer HENDRIK V tegen ROBERT II, Graaf van *Vlaanderen*, vereenigde, welke in het bezit van *Zeeland bewester Schelde* ge-
1108 bleven was, waarop de Hollanders aanspraak maakten (7). Zoo ver men uit de voorwaar-

---

(1) Tegen dezen afstand van het schoutambt worden eenige bedenkingen opgeworpen door S. EIKELENBERG, *Alkmaar en zijne Geschiedenissen*, bl. 37. Rotterd. 1747. Misschien heeft men zich in den naam vergist. HUYDECOPER op MELIS STOKE, B. II. bl. 351.

(2) *Chron. Egmond* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 63. MELIS STOKE, B. II. bl. 351.

(3) MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* III. p. 31. *Lib.* IV. p. 37.

(4) VAN LOON, *Aloude Holl. Hist.* D. II. bl. 355.

(5) WAGENAAR, D. II. bl. 199.

(6) *Chron. Egmond* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 63. DE BEKA, p. 43. MELIS STOKE, B. II. bl. 354. 358.

(7) Eenige Schrijvers meenen, dat Graaf FLORIS reeds in het jaar 1095 over de landen bewester *Schelde* met de Vlamingers geoorloogd heeft, dat hij toen met Keizer HENDRIK IV verbonden was, en waarschijnlijk ook gemengd geweest in den strijd tusschen dien Vorst en Graaf ROBERT in 1102. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 197, 198. VAN WIJN, *Nalees.* op WAGENAAR, bl. 127. *De Klerk uit de laage Landen* zegt van FLORIS » hy en hadde binnen syne tyt, dat hy Grave te *Hollant* was, geen onlede van oirlogen." bl. 57. Verg. MELIS STOKE, B. II. bl. 351.

den des onderlingen verbonds kan nagaan, rekende de Keizer, dat ROBERT II al wat tot *Vlaanderen* behoorde, onwettig bezat. Immers werd bepaald, »dat men, met vereende magt, *Vlaanderen* en *Zeeland bewester Schelde* zou pogen te winnen, waarna *Aalst* en *de Vier Ambachten* aan den Keizer, het overige gedeelte van *Vlaanderen* aan BOUDEWIJN III, Graaf van *Henegouwen*, kleinzoon van RICHILDE, en *Zeeland bewester Schelde* aan Graaf FLORIS zouden gelaten worden (1).” De moed en het beleid van ROBERT verijdelden deze bepalingen; hij schijnt echter *Zeeland bewester Schelde* en het *land van Waas* den Hollandschen Graaf in achterleen gegeven te hebben (2). 1085—1190

FLORIS II beminde overigens te zeer de rust en de vermaken, dan dat hij niet steeds in goede verstandhouding met de naburige Vorsten zou geleefd hebben; in het bijzonder verkeerde hij in broederlijke eendragt met den Bisschop van *Utrecht*, dien hij somtijds bezocht (3). Strijden was zijn vermaak niet. Terwijl andere Nederlandsche Grooten en Edelen duizenden gevaren in den Heiligen krijg trotseerden, genoot zijn Staat de voordeelen des vredes. Zijne hofhouding was schitterend, zijne feesten muntten uit door rijkdom en pracht, zijne geschenken waren vorstelijk (4). Vandaar welligt, heeft de begunstigde geestelijkheid zijn karakter eenen lof toegezwaaid, die niet door het weinige dat van hem is opgeteekend, geregtvaardigd wordt. Althans geheel iets anders dan belanglooze hulpvaardigheid en zuiver pligtbesef, is zijn gedrag tegen den abt van *St. Truijen*, 1108
wiens voorstander (*advocatus*) hij was. Het is waar, hij bragt te weeg, dat zekere kerk te *Alburg*, van welke de Bisschop van *Utrecht* zich had meester gemaakt, aan dezen abt, welke oordeelde er alleen regt op te hebben, werd teruggegeven, doch door welke middelen hij tot dit verpligte dienstbetoon moest overgehaald worden, getuigt de kloostervoogd zelf in deze woorden. »Hoe veel arbeid, zorg en kosten,” zegt hij, »ik drie weken achtereen besteed heb, om deze zaak ten einde te brengen, zou te lang vallen, om te verhalen. Ik moest den zeer rijken en zwaarlijvigen Graaf (FLORENS, onzen advokaat) met zilveren koorden, uit *Holland* naar *Utrecht* trekken; en 's Bisschops onbuigzamen nek, met eenen hamer van hetzelfde metaal, te mijwaarts neigen, enz (5).”

Evenmin pleit bijzonder voor zijne goedaardigheid het voorval met den Frieschen Edelman GALAMA, dat echter door eenigen voor meer romanesk dan waar (6), door ande-

(1) MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IV. p. 35. WAGENAAR, D. II. bl. 210. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 199—202.

(2) WAGENAAR, D. II. bl. 210. KLUIT in l. c. p. 201.

(3) HEDA, p. 145, 147.

(4) MELIS STOKE, B. II. bl. 354.

(5) WAGENAAR, D. II. bl. 215.

(6) LULOFS, *Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 91.

1085—1190 ren voor geheel verdicht gehouden wordt (1). Er is echter, op zich zelve, volstrekt niets ongerijmds noch ongeloofelijks in, en de zaak eenvoudig deze (2): Graaf FLORIS in het Kreiler bosch jagende, ontmoet daar de jagers van GALE IGES GALAMA, het hoofd van het voorname Friesche geslacht van dien naam, wien hij eenige honden, met hetgeen zij gevangen hadden, laat ontnemen. GALAMA stuift op bij dit berigt, en zweert zich op den Graaf, al ware het ook ten koste van zijn eigen goed en leven, te wreken. Kort daarop treft hij hem in het bosch aan, eischt op bitsen toon, van hem schadevergoeding, en trekt, op 's Graven weigering, zijn zijdgeweer, waarmede hij hem den
1119 arm doorboort. De lijfstoet van den Graaf snelt onmiddellijk ter hulp en valt op GALAMA aan, doch is, na het verlies van twee hunner, genoodzaakt te wijken (3).

2 van Lentemaand 1122 Niet lang daarna overleed Graaf FLORIS II, door wiens vreedzamen aard en wijs beleid, *Holland* magtig en rijk was geworden, in den bloei des mannelijken levens (4). Eenige zijner onderdanen echter hadden, omstreeks het jaar elfhonderd zes,

(1) SCRIVERIUS, *Oudt Batav.* bl. 130. Amst. 1636.

(2) VAN WIJN op WAGENAAR, St. II, bl. 72.

(3) OCCO SCARLENSIS, bl. 92, 93. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. bl. 131. Verg. WAGENAAR, D. II, bl. 214. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 318—321. *Tegenw. staat v. Friesl.* D. I. bl. 315, 316. SJOERDS brengt WAGENAAR, welke in dit verhaal den onechten KLAAS KOLIJN gevolgd was, eene dubbele vergisssing onder het oog: namelijk, dat GALAMA door 's Graven volk werd omgebragt, en een Westfriesch Edelman zou geweest zijn. Het adellijk geslacht der GALAMA's behoorde te huis in *Friesland* beoosten het *Vlie*, waar het nog eeuwen daarna gebloeid heeft, en op het einde der achttiende eeuw, ofschoon vervallen, niet geheel was uitgestorven. (VAN WIJN op WAGENAAR, St. II. bl. 72). Graaf FLORIS was alzoo niet zijn Landsheer, daar dit *Friesland* toen niet onder het gebied stond van de Hollandsche Graven, maar onder dat van den Bisschop van *Utrecht.* Zie SJOERDS t. a. p. bl. 320. De bescheiden taal van den Frieschen dorpsschoolmeester steekt gunstig af bij den even belagchelijken als hatelijken uitval van den hoogberoemden BILDERDIJK (D. II. bl. 35) tegen WAGENAAR, welke de daad van GALAMA » eene moedige verdediging van zijne vrijheden" genoemd had. En het was inderdaad eene verdediging van zijne regten, dewijl het bosch *Kreil* in eigendom aan het geslacht van GALAMA behoorde, volgens SJOERDS, t. a. p. bl. 318, en WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl. 131. Daarenboven verhalen de Friesche Kronijken eenparig, dat beide partijen hunne zaak voor den Hertog van *Neder-Lotharingen* bragten, doch dat het geschil onbeslist is gelaten. Waartoe dit, indien de magtige Graaf van *Holland*, gelijk BILDERDIJK meent, het regt onwedersprekelijk en onbetwistbaar aan zijne zijde gehad, indien hij GALAMA, *als naar stijle*, behandeld had?

(3) HOYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 489 enz. beweert, dat FLORIS II in 1112 overleden is, en wordt hierin door VAN KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 93, gevolgd, ofschoon KLUIT, op voldoende gronden, het gevoelen van HOYDECOPER wederlegd, en het sterfjaar des Graafs op 1122 bepaald had. *Hist. Crit. Com.* T. I. p. 67. (100).

hunne haardsteden verlaten, en Bisschop FREDERIK van *Hamburg* verzocht, zich in ze- 1085—1190
kere onbebouwde en moerassige streek van zijn gebied te vestigen. Tegen eene bepaalde jaarlijksche opbrengst, werd hun dit vergund en tevens veroorloofd, in het geestelijke, naar de wetten en instellingen van het Utrechtsche bisdom te leven; en in het burgerlijke hunne eigen regtdagen en vergaderingen te houden, ter vereffening van onderlinge zaken, doch bij belangrijke geschillen moesten zij zich tot den Bisschop van *Hamburg* wenden en hem de beslissing overlaten (1). De oorzaak dezer verhuizing is onbekend; doch gelijk een weinig later, geweldige overstroomingen, bederf van granen, en het daaruit voortspruitend gebrek, vele Vlamingers noodzaakten naar *Engeland* over te steken, is het niet onwaarschijnlijk, dat eene dergelijke reden bij de minvermogenden, aanleiding tot dit vertrek gegeven heeft (2). Graaf FLORIS toch trachtte, zoo veel mogelijk, zijne onderzaten aan zich te verbinden, en hen van onbillijke of drukkende lasten te ontheffen. Hiervan getuigen zijne voorregtbrieven aan de burgers van *Hillegom* en van *Alkmaar* verleend (3). Geene vroegere handvesten en voorregtbrieven der Graven van *Holland*, waardoor dikwijls de eene plaats ten koste van de andere begunstigd werd, zijn voorhanden. Immers het groot handvest aan *Ouderkerk*, in duizend zeven en negentig verleend, wordt door eenigen tot latere dagteekening teruggebragt (4).

FLORIS II was gehuwd aan PETRONELLA, die ook GEERTRUID genaamd was, de dochter van DIRK, Hertog van *Opper-Lotharingen*, en halve zuster van LOTHARIUS, Hertog van *Saksen*, welke later tot de Keizerlijke waardigheid verheven werd (5). Hij was alzoo, gelijk zijne voorgangers DIRK III, FLORIS I en DIRK V, aan het Saksische huis vermaagschapt. Deze herhaalde echtverbindtenissen tusschen deze beide huizen, heeft men beschouwd als een blijk of uitwerksel van beider gemeenschappelijken haat tegen den Keizer (6). En inderdaad geen wonder, dat de Hollandsche Graven, op de Keizers, in dit tijdperk, gebeten waren, welke steeds de eischen der Utrechtsche Bisschoppen tegen het immer magtiger

(1) Zie het *Diploma* bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 79.

(2) VAN WIJN op WAGENAAR. St. II. bl. 73.

(3) VAN MIERIS, *Groot Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 80, 83. Boven den voorregtbrief aan de Hillegommers aldaar, staat verkeerdelijk *Heiloo*! KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 157—157. HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 491—494, houdt beide giftbrieven voor verdigt; doch KLUIT heeft de echtheid verdedigd. *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 67.

(4) VAN MIERIS, t. a. p. bl. 76.

(5) *Chron. Egmond*, en de aant. van KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 64 (88) et p. 71 (4). MELIS STOKE, B. II. bl. 354, 355, en de aant. v. HUYDECOPER, aldaar. VAN ZBOR op KLAAS KOLYN, bl. 415 (1). WAGENAAR, D. II. bl. 207 (6), en VAN WIJN op WAGENAAR, St. II. bl. 71.

(6) WAGENAAR, D. II. bl. 207, 208.

1085—1100 wordend *Holland*, welligt naar de voorschriften eener gezonde staatkunde, ondersteunden (1). Hieruit vloeide voort, dat in de geschillen tusschen HENDRIK IV en Paus GREGORIUS VII, en dikwerf later, de Graven van *Holland* den Paus aankleefden, terwijl de Bisschoppen van *Utrecht* de regten des Keizers verdedigden; en zoo ontstond het zonderling verschijnsel, dat een geestelijk Vorst door het Opperhoofd des Rijks, en een wereldlijk Vorst door het Opperhoofd der Kerk, geschraagd werd.

De vredesgezinde FLORIS II had zich echter, verstandig en voorzigtig, buiten deze twisten gehouden, en zelfs zich met den Keizer vereenigd, toen zijne belangen dit schenen te vorderen. Evenmin had hij deel genomen aan de kruistogten, welke toen den godsdienstigen ijver door geheel *Europa* ontvlamden, maar zich van de algemeene geestvervoering, te zijnen voordeele bediend (2). Hij liet, behalve eene dochter HADEWICH, drie zonen na, DIRK, FLORIS, bijgenaamd *de Zwarte*, en SIMON; de eerste volgde hem
1124 op, onder voogdijschap der Gravin-weduwe PETRONELLA (3).

PETRONELLA was eene vrouw van uitstekenden moed, en bewees dit in den oorlog tegen Keizer HENDRIK V. De oorzaken zoo wel als de geschiedenis van dien krijg, zijn duister. Hetzij dat PETRONELLA eigendunkelijk de voogdijschap over haren zoon had aanvaard, waardoor HENDRIK zich beleedigd achtte; hetzij dat de Gravin haren broeder, LOTHAIR van *Saksen*, tegen den Keizer eenigen onderstand verschaft, en diens wraak daardoor had opgewekt, het blijkt, dat hij haar aan het hoofd eens magtigen legers in *Holland* kwam bestoken, doch niet dan na zeer veel moeite, bedwingen en noodzaken konde, zich van het Rijk afhankelijk te erkennen (4). De staat van zaken nam echter spoedig eene gunstiger wending voor de vernederde Gravin, daar HENDRIK V het vol-
1125 gend jaar te *Utrecht* overleed, en haar broeder LOTHAIR met de Keizerlijke waardigheid bekleed werd. De vijandschap, welke langer dan eene eeuw tusschen de Opperhoofden des Rijks en de Graven van *Holland* bestaan had, werd nu in eene naauwe vriendschap herschapen (5). PETRONELLA, even heerschzuchtig als moedig, wist zich van deze gelukkige omstandigheid zoo voortreffelijk te bedienen, dat den Utrechtschen Bisschop de

---

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 33.

(2) VAN KAMPEN, *Verk. Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 71.

(3) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 64, 67. MELIS STOKE, B. II. bl. 355, 358. J. A LEYDIS, *Chron. Belg. Lib.* XVI. c. 1.

(4) CONRADUS LICHTENAU, *Abbas Usperg.* ad ann. 1123; en ALBERTUS CRANTZIUS, *Saxonia*, *Lib.* V, c. 44; bij SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. Vriesl. Chron.* bl. 124, 125. VAN LOON op KLAAS KOLYN, bl. 639. WAGENAAR, D. II. bl. 216. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 69 (2).

(5) WAGENAAR, D. II. bl. 217.

Friesche graafschappen *Oosterga* en *Westergo*, door den Keizer ontnomen en aan 1085—
Holland gehecht werden (1). 1190

1126

Steeds bedacht op de belangen haars zoons en op de uitbreiding zijns gezags, maakte zij aanspraak op *Vlaanderen*, toen Graaf KAREL *de Goede*, kleinzoon van ROBERT *de Fries* en GEERTRUID, uit hunne dochter ADELA, te *Brugge* voor het altaar biddende, met zijne beide zonen was vermoord geworden, en geene kinderen had nagelaten (2). Ofschoon staatzucht meer dan eenig gegrond regt, dewijl KAREL nog eene na- 1127
dere betrekking achterliet, VROUWE PETRONELLA naar het graafschap van *Vlaanderen* deed dingen, vond zij echter onder de Vlaamsche edelen en burgzaten veel aanhang. De vereeniging van *Vlaanderen* en *Holland* onder ééne heerschappij, zou voor altijd het langdurig geschil over *Zeeland bewester Schelde* beslecht hebben (3). PETRONELLA dan, steunende op de genegenheid der Vlamingers, trok straks, op raad van eenige Vlaamsche Grooten, met haren zoon en verzeld door een vorstelijk gevolg, naar *Brugge*, waar een landdag der Staten gehouden werd, naar het schijnt, om in de opvolging des graafschaps te voorzien (4). Zij liet geene middelen onbeproefd en spilde veel gelds, om onder de talrijke mededingers, de keuze op haren zoon te bepalen, doch konde niet beletten, dat Koning LODEWIJK VI van *Frankrijk* WILLEM *van Normandijë*, den zusterszoon van Graaf KAREL, met *Vlaanderen* beleende (5).

DIRK VI was ondertusschen den jaren der onmondigheid ontwassen, doch PETRONELLA hield nog steeds de teugels van het bewind in handen (6). Hij heeft die zeker niet vóór elf honderd twee en dertig aanvaard, toen de West-Friezen, die 1132
hulde weigerden, hem noodzaakten de wapens op te vatten. Daar *West-Friesland*, uit

(1) DE BEKA, p. 46. De giftbrief is niet meer voorhanden. Behalve uit DE BEKA, ontwaart men deze schenking uit een diploma van Keizer KOENRAAD III in 1138, bij HEDA, p. 157.

(2) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 72.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 218.

(4) GALBERT. BRUG., *de Vita et Martyr.* CAROLI, bij SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. en Vries. Chron.* bl. 132. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 73 (6). BILDERDIJK zegt geheel verkeerd, dat PETRONELLA *het beleg sloeg* voor de stad *Brugge!* D. II. bl. 38. Immers *obsidio*, in het Fransche Handschr. *assiegement*, moet niet door *belegering*, maar door *zitting* of *landdag* vertaald worden, gelijk SCRIVERIUS, t. a. p. gedaan heeft, en uit den geheelen loop des verhaals blijkt. Het is opmerkelijk, dat de naauwkeurige Vlaamsche Geschiedschrijver MEIJERUS, evenmin als onze oude Landskronijken, al ware het slechts ter loops, melding maakt, dat onze Graaf DIRK mede naar *Vlaanderen* gestaan heeft. Het werk van GALBERTUS BRUGENSIS was hem echter bekend.

(5) MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IV. p. 40.

(6) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT ad ann. 1130. Et p. 75 (14). p. 78 (17). VAN WIJN op WAGENAAR, St. II. bl. 76 (z).

1085—1190 hoofde der menigvuldige meren, poelen, moerassen en onlanden, bezwaarlijk anders dan bij drooge zomers, in felle winters, of te scheep konde bestookt worden, zoo trok DIRK in den winter des genoemden jaars, die zeer streng was, over het ijs naar *Alkmaar* hun te gemoet (1). Beducht voor zijne overmagt, vloden de Friezen al strijdende dieper landwaarts in, hunne verlaten dorpen en gehuchten werden geplunderd en verbrand, en de Hollanders keerden met rijken buit en vele gevangenen naar *Alkmaar* tot den Graaf terug (2). De togt had echter niet aan het doel beantwoord. De West-Friezen waren wel verslagen, maar niet tot onderwerping gebragt, en de op hen behaalde overwinning dreigde, in de gevolgen, den overwinnaar zelf den ondergang.

's Graven broeder, FLORIS, dien men *den Zwarte* noemde, een Ridder bij edel en onedel, geestelijken en wereldlijken bemind en geëerd wegens zijne heldhaftigheid, verstand, welbespraaktheid, en buitengewone minzaamheid, had juist door deze hoedanigheden, en niet minder door zijnen heerschzuchtigen aard, achterdocht en misnoegen bij de Gravin-weduwe en Grave DIRK verwekt. Maar hoe meer hij dengenen mishaagde, die hem het naast bestonden, hoe meer hij anderen zocht te behagen, en ook inderdaad behaagde. Eenige Edelen waren hem genegen, en het gemeen, wuft van aard en thans, uit eene verandering van meester, »grooter vrijheid hopende," vloog van zijne wenken (3). De West-Friezen bedienden zich van de verwijdering, welke tusschen de beide broeders heerschte, om FLORIS het bevel over hen tegen Graaf DIRK, en ter belooning, hem het gebied over *West-Friesland* op te dragen. FLORIS stelde zich onmiddellijk aan het hoofd der beweging, en deed eenen tijd lang zijn broeder alle mogelijke afbreuk. *Alkmaar* werd overvallen, geplunderd, en de kerk met een aantal huizen verbrand. Er wordt niet uitdrukkelijk gemeld, dat FLORIS zelf hieraan deel gehad heeft; wij zien echter geene reden, om dit, met sommigen, te betwijfelen (4). Ze-

---

(1) VAN LOON, op KLAAS KOLYN, bl. 263 (1). bl. 445 (1).

(2) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 75. MELIS STOKE, B. II. bl. 360—364. J. A LEYDIS, *Lib.* XVII. c. 7. Doch UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 102, en SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 90, verhalen, op welk gezag is ons onbekend, dat de Friezen den Hollandschen Graaf moedig tegenstand boden, doch door hem in eenen grooten slag, midden op het ijs, overwonnen en op de vlugt gejaagd werden. Het dooi weder zou hem genoodzaakt hebben, zijne verdere krijgsverrigtingen te staken, en de West-Friezen in rust te laten. Verg. F. SJOERDS *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 336. Uit het *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 75, blijkt integendeel dat de Graaf zelf de Friezen niet achtervolgd, veel min hun slag geleverd heeft.

(3) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 76. MELIS STOKE, B. II. bl. 364—368.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 39.

ker althans oogstte hij de vrucht van den gelukkigen uitslag dezer onderneming, dewijl 1085—1190
de Kennemers er door aangespoord werden, zich met hem te verstaan, en hem als hunnen Heer te huldigen, in de ijdele hoop, van onder zijne banieren, zich vrij te vechten van den Hollandschen Graaf, wien zij tot nu toe zware schatting moesten opbrengen. Het stroopen, plunderen en blaken der vereenigde Kennemers en West-Friezen op grafelijk grondgebied, kende geene perken meer. Om *Haarlem* werden de sloten of lusthuizen der Graven van *Holland* met de omringende gebouwen en woningen, in kolen gelegd, onder de oogen zelfs van Graaf DIRK, welke in den omtrek zijn leger had neergeslagen. Hierop trokken de Friezen, die zelden buiten hunne grenzen vernachtten, bij het vallen van den avond, met FLORIS binnen hunne palen terug. Graaf DIRK laat hen ongehinderd trekken, om de alleengeblevene Kennemers te overvallen, die nu geheel ter prooi aan zijne wraak en beleedigde eerzucht, hunnen opstand met de wreedste opofferingen moeten ontgelden (1). Eindelijk werd door tusschenkomst en invloed van Keizer LOTHAIR, de broedertwist met veel moeite bijgelegd, en in den zoen tevens elk opgenomen, welke in dezen strijd partij gekozen had (2). Men heeft getracht het gedrag van FLORIS *den Zwarte*, steeds door ouderen en lateren als trouwloos beschouwd, op regtsgronden te verdedigen, en den opstand tegen zijnen broeder, wettig gevonden, dewijl hem dat *appanagium*, of die landstreek tot onderhoud, onthouden werd; welke hij, als jonger zoon, regt had te eischen (3). Dit regt echter moest men bewezen hebben of bewezen zijn, vóór dat men er gevolgtrekkingen uit afleidde. Doch al ware dit regt zoo onbetwistbaar, als het nu kan betwijfeld worden, dan zou het nog, ondanks alle regtskundige inzigten, ten hoogste gewaagd zijn, met BILDERDIJK, uit het voorbeeld van Graaf FLORIS I te beweren, dat *Friesland* (*West-Friesland*) tot dat *appanagium* bestemd was (4). Het berust immers slechts op eene *waarschijnlijkheid*, op eene *gissing*, dat FLORIS I het bestuur over *Kennemerland* en *West-Friesland*, door DIRK IV werd opgedragen (5).

---

(1) *Chron. Egmond.* in l. c. p. 77—79. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 368—375. Dat de Kennemers zich onderwierpen, gelijk WAGENAAR, KLAAS KOLYN volgende, beweert, en BILDERDIJK hem nazegt, blijkt niet uit de beide aangehaalde oude jaarboeken, evenmin als uit DE BEKA, p. 48, en HEDA, p. 156.

(2) *Chron. Egmond.* in l. c. p. 79. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 375. WAGENAAR en BILDERDIJK meenen, dat bij den vrede tusschen de broeders, de zaken *in statu quo* zouden gebleven zijn, en FLORIS *de Zwarte* het bewind over *West-Friesland* zou behouden hebben; dit is ons echter uit de aangehaalde schriften niet gebleken.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 40.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 40.

(5) Zie hiervoor, bl. 64. BILDERDIJK beschuldigt M. VOSSIUS, dat hij een roman *Annales* ge-

1085— FLORIS *de Zwarte* overleefde niet lang deze verzoening. Welgevormd van ligchaam,
1190 ridderlijk van geest en fier van moed, had hij het hart van de schoone HELWINA, de rijke erfdochter des Heeren van *Rothen* in het *land van der Mark*, en tevens de toegenegenheid en het vertrouwen harer leenmannen gewonnen, die geen anderen Heer dan hem wenschten. Keizer LOTHAIR gaf gereedelijk zijne toestemming tot dit huwelijk, doch HERMAN, Heer van *Arnsberg*, oom en voogd der jonkvrouwe, en zijn broeder GODFRIED *van Kuik*, onverzoenlijke vijanden van het Hollandsche Gravenhuis, weigerden die (1). FLORIS trachtte thans door het geweld der wapenen, zich meester te maken van hetgeen hij, langs eenen minnelijken weg, niet mogt verwerven; hij viel in de bezittingen zijner weêrstrevers, en daar GODFRIED *van Kuik* tevens Burggraaf van *Utrecht* was, wiens broeder of neef, ANDRIES *van Kuik*, den bisschoppelijken zetel bekleedde, had ook het *Sticht* veel te lijden. De stad *Utrecht* zelve echter strekte FLORIS, die vaak in dreigend levensgevaar verkeerde, ten wijk- en wapenplaats, dewijl de burgerschap, uit vrees voor den Keizer, zoo wel als uit genegenheid voor den Graaf van *Holland*, hem ten allen tijde den toegang opende. Van hier uit voerde hij dan ook zijne krijgs- en plundertogten, en vestigde er eerlang zijn gewoon verblijf, na den Bisschop, dien hij wantrouwde, verdreven te hebben, en wiens slot of stad *Lekemonde*, hij aan de vlammen geofferd had. Dus ontzaggelijk geworden, maakten zijne weêrstrevers, wien geweld niet langer baatte, van list gebruik: zij overvielen hem toen hij, van een klein gevolg verzeld, onbezorgd ter jagt uit *Utrecht* reed, en beroofden hem van het leven, terwijl hij door het struikelen zijns paards, belet werd te vlugten. *Van Arnsberg* en *van Kuik* werden door Keizer LOTHAIR in den Rijksban gedaan, en van hunne heerlijkheden vervallen verklaard, welke Graaf DIRK aan het hoofd eener talrijke legermagt, te vuur en te zwaard verwoestte. Zij zwierven eenige jaren in ballingschap om, tot na den dood van Keizer
1137 LOTHAIR, toen zij zich met Graaf DIRK verzoenden, van wien zij hun voormalig land in leen ontvingen (2). Eenigen meenen, dat zij hunne allodiale heerlijke goederen aan DIRK opdroegen, en welke dus *feuda oblata* werden; anderen, dat LOTHAIR hunne leenen aan

noemd heeft, en uit gebrek aan regtskundig inzigt, den wakkeren FLORIS *den Zwarte* eene schandelijke rol laat spelen. D. II. bl. 40 (1). Maar in BILDERDIJKS redeneringen over dezen FLORIS, erkent men evenzeer meer den dichter, dan den bezadigden en wikkenden onderzoeker der geschiedenis.

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 41, noemt GODFRIED *van Kuik*, medevoogd van HELWINA, doch op welk gezag is ons onbekend. Het *Chron. Egmond.* MELIS STOKE en J. A LEYDIS, noemen alleen HERMAN als voogd. Zie KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 79 (24). 81 (27).

(2) *Chron. Egmond*, apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 81—83. MELIS STOKE, B. II. bl. 378—384. DE BEKA, p. 48. HEDA, p. 156. J. A LEYDIS, *Lib.* XVIII. c. 9.

DIRK gegeven had, die ze hun als achterleenen terug gaf (1). Het is waarschijnlijk, 1085—1190
dat zij er niet zoo wel afgekomen zouden zijn, indien niet weder een vijand der Hollandsche Graven, LOTHAIR op den troon gevolgd ware (2).

KOENRAAD III, welke thans den Keizerlijken zetel besteeg, was de zusters zoon van Keizer HENDRIK IV (3). Geheel natuurlijk was het, dat hij de staatkunde van dezen Vorst volgde, door wiens aanhang hij verkozen was, van welken hij, in een bepaalden zin, afhing (4). De Aartsbisschoppen van *Trier* en *Keulen*, steeds ingenomen tegen de Hollandsche Graven, hadden inzonderheid tot zijne verheffing medegewerkt, en waarschijnlijk ook de Utrechtsche Bisschop ANDRIES, welke onder het geestelijk regtsgebied des Aartsbisschops van *Keulen* behoorde (5). Dit wordt nog versterkt, dewijl deze Bisschop uit den huize *van Kuik* gesproten, voorzeker ongaarne HENDRIK *van Beijeren*, den schoonzoon van LOTHAIR, den vervolger van zijn geslacht en vijand van het Utrechtsche bisdom, door dezen tot opvolger benoemd, op den troon zou gezien hebben. Hoe dit zij, KOENRAAD gaf terstond den Bisschop een bewijs zijner gunst, door hem in het bezit te herstellen van de Friesche graafschappen *Oostergoo* en *Westergoo*, welke onder Keizer LOTHAIR der Utrechtsche kerk ontnomen en Graaf DIRK VI geschonken waren. Deze hergift zal wel de hoofdoorzaak van 's Graven krijg tegen het 1138
Sticht geweest zijn, welke in *Drenthe*, na 's Graven terugkomst van eene bedevaart naar *Palestina*, geopend werd. Den weg over *Rome* nemende, had DIRK, in spijt der Bisschoppen van *Utrecht*, de kloosters van *Egmond* en *Rijnsburg*, aan den H. PETRUS opgedragen. Immers hierdoor stonden de beide stiften niet meer onder de Utrechtsche Kerkvoogden, in wier kerspel zij gelegen waren, maar onmiddellijk onder den Paus, hetgeen den Utrechtschen invloed in *Holland* merkelijk verminderde, maar dien der Pauzen verhoogde (6). Dit onttrekken van geestelijke gestichten aan het

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 82 (32). BILDERDIJK, D. II. bl. 42 (1).

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 42 (1). »LOTHARIS," zegt BILDERDIJK, D. II, bl. 42, »liet eenen uitmuntenden naroem achter." *Naroem achterlaten* is een onhollandsche pleonasmus, en voorzeker het minst te verwachten in eenen man, die WAGENAAR hard valt, dewijl deze ergens *het land plat te loopen*, in plaats van *af te loopen* geschreven had. D. I. bl. 101.

(3) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 85.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 43.

(5) WAGENAAR, D. II. bl. 226.

(6) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. p. 85 (36). MELIS STOKE. B. II. bl. 385. DE BEKA, p. 50. HEDA, p. 163. HEYNSCHOTEN, ap. MELIS STOKE, B. II. bl. 348, ontkent de echtheid van het *privilegium exemtionis* voor de kloosters van *Egmond* en *Rijnsburg*, het laatst uitgegeven in VAN MIERIS, *Charterb. v. Holland*, D. I. bl. 92, en door KLUIT, in l. c. p. 87 (37) verdedigd.

1085—1100 plaatselijk gezag der Bisschoppen, strekte om den Paus een tegenwigt tegen de magtig wordende Mijtervorsten te verschaffen (1). De abten van *Egmond* moesten voor deze gunst, jaarlijks vier Friesche schellingen aan de schatkist te *Rome* opbrengen (2). In deze vergunning vindt men de reden, waarom in den gevelsteen van de Egmonder abdij, St. PIETER de hoofdpersoon is, en niet St. ADELBERT, ter wiens eere zij gebouwd was (3).

1143 Graaf DIRK, van zijne bedevaart teruggekeerd, maakte gebruik van de ontevredenheid, welke in *Drenthe* over het bestuur des Bisschops heerschte, om hem in dat gewest afbreuk te doen. Hij verbond zich met zijnen schoonbroeder OTTO, Burggraaf van *Benthem*, welke onverhoeds in *Drenthe* viel, en groote verwoestingen aanrigtte, doch eindelijk door de ruiterbenden des Bisschops in een bloedig gevecht geslagen en gevangen naar *Utrecht* gevoerd werd (4). DIRK sloeg onmiddellijk, op het berigt daarvan, het beleg voor deze stad, en omsloot haar van alle zijden, terwijl de opgerigte stormtuigen eenen vreesselijken aanval dreigden. In dit hagchelijk oogenblik plaatst Bisschop HERBERT zich aan het hoofd zijner geestelijkheid, treedt statig in plegtgewaad, met een boek in de hand, de gewijde veste uit, en dringt onverschrokken te midden der verbaasde vijanden, tot den Graaf door, om met priesterlijk gezag, den banvloek der Kerk over hem uit te spreken, indien hij niet ijlings het beleg opbreekt. Schrik en ontsteltenis overstelpen den vromen Graaf; het krijgszwaard ontglijdt zijne bevende handen, en blootshoofds en barrevoets smeekt hij, diep in het stof gebogen, den heerschzuchtigen Priester om genade. Nu eerst geeft hem de trotsche Kerkvoogd den kus des vredes, welke door eene verzoening gevolgd werd, die niet weder tusschen hen verbroken is. OTTO *van Benthem* werd ontslagen, doch moest zijn burggraafschap den Bisschop opdragen, van wien hij het als een *feudum aperturae* in leen ontving (5).

(1) WAGENAAR, D. II. bl. 232, en BILDERDIJK, D. II. bl. 44.

(2) J. v. LEYDEN, *Kron. v. Egmond.* bl. 38.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 44.

(4) DE BEKA, p. 49, 50. HEDA, p. 162.

(5) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 91, 92 (48), die echter geene melding maakt van DIRKS vernedering, welke uit dien hoofde door HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 507—511; een louter verdichtsel genoemd wordt, hetgeen zeer juist is weerlegd geworden door den scherpzinnigen en geleerden KLUIT, in l. c. p. 88 (39). MELIS STOKE, B. II. bl. 385—386. DE BEKA, p. 50. HEDA, p. 162. In welk jaar de genoemde krijg voorviel is moeijelijk te bepalen. WAGENAAR, D. II. bl. 227, afgaande op DE BEKA, HEDA, de *Oude Holl. Div. Kron.*, het *Goudsch Kronijkje* en anderen, plaatst dien vóór DIRKS togt naar het H. Land. Wij hebben echter liever met MELIS STOKE, en den *Klerk uit de laage Landen*, het oude *Chron. Egmond.*, door KLUIT uitgegeven, en de bron, uit welke al deze Schrijvers grootendeels geput hebben, gevolgd, en deze gebeurtenis na 's Graven bedevaart gesteld. Zij moet tusschen de jaren 1144 en 1148 voorgevallen zijn. Zie KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 91 (44).

Ondertusschen was de moedige doch heerschzuchtige PETRONELLA van *Saksen* over- 1085—1190
leden (1). »Vraeght men [illegible] dese Heldinne gedaen heeft? den Keyser (HEN- 1144
DRIK V) in roer gehouden; [illegible] haer om doen sien; haer Broeder (LOTHAIR)
tot de Keyserskroon gevorde [illegible] in *Vlaenderen* gevoert, om den Graef-
felycken bayr-bandt, door [illegible] its-Staten, alhoewel het niet geluckte, op
haers soons hooft te doen: d[illegible] egt moet men zich derhalve verwonderen, dat
zij niet door de inlandsch [illegible] onder het getal der Graven van *Holland*, of
der regerende Vorstinnen [illegible] men; terwijl men onder deze eene plaats inruimt
aan Vrouwe GEERTRUID, die nogthans ongelijk minder tijd en vlijt in de handhaving der
heerschappij besteed heeft (3). Immers schijnt zij veel invloed ten Hove en op het be-
stuur behouden te hebben, ook nadat DIRK zelf de teugels van het bewind had opge-
vat (4). Zij ligt te *Rijnsburg* begraven, welk klooster door haar gesticht en met geeste-
lijke zusters uit *Saksen, die lezen en zingen konden*, bezet was geworden (5).

Slechts weinig jaren genoot *Holland* de voordeelen des vredes. Graaf DIRK, als een
der voornaamste leenmannen van het *Sticht*, wikkelde zich diep in de geschillen over 1150
eenen opvolger van Bisschop HERBERT, en plaatste eindelijk gewapenderhand, HERMAN
van *Hoorne*, op den ledig gewordenen bisschopszetel (6). De West-Friezen, steeds be-
dacht, zich op de Hollandsche Graven te wreken, vonden, naar het schijnt, in deze
twisten eene gewenschte gelegenheid, om eenen inval op het grafelijk grondgebied te
beproeven, terwijl de Graaf elders werd bezig gehouden. Althans in dit tijdstip viel 1155
eene talrijke bende uit *Drechter-ambacht*, in *Kennemerland*, en rukte plunderende
en vernielende voort tot aan het dorp *Sanden* (*Zandvoort?*), toen zij door de poorters
van *Haarlem* en de gebuuren van *Oudorp* aangetast en met een verlies van negen hon-
derd man, op de vlugt gejaagd werd (7).

Twee jaren daarna eindigde Graaf DIRK VI zijne loopbaan. Kort te voren had hij zich 5 van Oogst-maand 1157

---

(1) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 94.

(2) SCRIVERIUS, *Toets-steen op het Goudsche Kron.* bl. 244.

(3) SCRIVERIUS, t. a. p. bl. 241.

(4) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II, bl. 76.

(5) *Chron. Egmond* in l. c. p. 94; en KLUIT in h. l. (50). MELIS STOKE, B. II. bl. 378. J. v. LEYDEN, *Kron. v. Egmond.* bl. 33. Verg. de *Kerkelijke Oudh. v. Rhijnland*, bl. 517.

(6) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, p. 95—99. DE BEKA, p. 52. HEDA, p. 169.

(7) *Chron. Egmond.* p. 102 en de Aant. van KLUIT (61—66). MELIS STOKE, B. II. bl. 391 en HUYDECOPERS opmerkingen aldaar. De BEKA, p. 52. HEDA, p. 170. De Heer van *Noordwijk*, bezingt dezen togt in zijne *Annales de Rer. Holland. Lib.* VIII. p. 209.

1085—1190 nog te *Nijmegen* bevonden, en aldaar een giftbrief van Keizer FREDERIK, in wiens achting hij deelde, ten behoeve der Lieve Vrouwe kerk van *Antwerpen*, onderteekend. In het laatste tijdperk zijns levens had hem de abt van *Epternach*, tegen eenige landen in *Schouwen*, alle aanspraak op de kerken van *Vlaardingen*, *Kerkwerve* en andere afgestaan; op welke die abdij, in gevolge eener gift van WILLEBRORD, meende regt te hebben, en waarover men zoo lang met haar, doch bijzonder met de Utrechtsche Kerk, ook met de wapenen getwist had. In elfhonderd een en veertig had het genoemde stift bij den Keizer beweerd, dat het nog in bezit was van de oorspronkelijke giftbrieven der uitgestrekte goederen aan WILLEBRORD geschonken, en door hem en eenige volgende Epternachsche abten bezeten, doch sedert door de Frankische Koningen en Keizers aan verschillende Nederlandsche Vorsten weggegeven, tot onderhoud van legers tegen de Noormannen. Men vermoedt, niet zonder grond, dat de goederen, tusschen den *Rijn* en *Suithardeshage*, in acht honderd negen en tachtig aan Graaf GEROLF afgestaan, hieronder moeten geteld worden (1).

Tijdens het bewind van Graaf DIRK VI hadden vele Hollandsche, Zeeuwsche, Friesche en Utrechtsche huisgezinnen hunne haardsteden voor andere aan de oevers der *Elbe* verwisseld. Op voordeelige voorwaarden waren zij hiertoe uitgenoodigd geworden door den Hertog van *Saksen* en den Markgraaf van *Brandenburg*, welke van daar de Obodriten, die er door KAREL *den Groote*, in stede der weggevoerde Saksers, geplaatst waren, verdreven hadden. Den Hollanders werd de *Utinensch*, den Friezen de *Suseler* landstreek ter bewoning en bebouwing aangewezen. Van de eerstgenoemden leest men, dat zij zich, in vervolg van tijd, langs den *Zuider-Elbe-oever*, van *Saalfeld* af, nedergezet, en de twee streken, *Baleemerland* en *Mansvienerland*, met vele steden en dorpen, tot aan het Bohemer woud, bewoond hebben. Hun hoofdbedrijf was de veeteelt, welke zoo veel voordeel opleverde, dat zij spoedig onder de rijkste landlieden dier oorden gerekend werden (2).

Uit het huwelijk van Graaf DIRK VI met SOFIA, dochter van den Paltsgraaf aan den *Rijn*, waren verscheiden kinderen ontsproten. DIRK, vermoedelijk de oudste, was in zijne vroege jeugd overleden (3). FLORIS werd de derde van dien naam onder de Graven van *Holland*. PELGRIM droeg den titel van Burggraaf van *Zeeland*, en was Heer

(1) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 77, 78.

(2) HELMOLDI, PRESBYTERI BOSOVIENSIS *Chron. Slavorum*, *Lib.* I. c. 57, 88, in LEIBNITZII *Script. Rer. Brunsv.* T. II. p. 586, 612. WAGENAAR, D. II. bl. 231. VAN WIJN, *Nalees.* op WAGENAAR, bl. 127.

(3) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 99 (58).

van *Voorne*, hoewel dit, naar het schijnt, door eenigen betwijfeld wordt (1). OTTO 1085—1190
geraakte na den dood zijns moederlijken ooms, die kort na de slaking uit de Utrechtsche gevangenis, vermoord was, in het bezit des burggraafschaps van *Benthem* (2). BOUDEWIJN of BALDEWIJN besteeg later den bisschoppelijken zetel van *Utrecht* (3). Een zesde zoon, DIRK geheeten, werd Domproost van *Utrecht*, en kwam na den dood zijns broeders, als opvolger in het bisdom in aanmerking (4). Van ROBBERT wordt slechts opgeteekend, dat hij met zijnen broeder FLORIS, de kerk van *Vlaardingen* aan die van *Egmond* terugschonk (5). Eene dochter huwde aan Graaf DIRK van *Kleef* (6), en eene andere, SOFIA genaamd, werd abdis van *Rijnsburg* (7).

Vreedzaam en heilspellend waren de eerste regeringsjaren van FLORIS III. De West-Friezen, welke zijnen voorzaten vaak zoo veel werks verschaften, en zelfs de kunlooze Dreckterlanders, na eene worsteling van meer dan dertig jaren tegen de Graven van 1161
Holland, huldigden hem als hunnen Heer (8). Het volgende jaar huwde hij met ADA, 1162
de zuster van MALCOLMUS IV, Koning van *Schotland*. De Prinses werd met eene aanzienlijke Hollandsche vloot, te dien einde prachtig uitgerust, afgehaald en in den mond der *Maas* aan land gezet. Op dit huwelijk grondde FLORIS V naderhand zijn regt en aanspraak op de Schotsche kroon (9). De staatkundige rust werd echter kort daarna gestoord, toen Graaf FLORIS III in de Utrechtsche onlusten betrokken werd, en Bisschop GODFRIED, met eene genoegzame magt ondersteunde (10). Tot loon zijner bewezene diensten, wilde hij zich in zijn regt op *Oostergoo* en *Westergoo* hersteld zien. GODFRIED, niet in staat zijne zaak met het zwaard tegen den Graaf te bepleiten, nam zijne toevlugt 1165
tot Keizer FREDERIK BARBAROSSA, welke te *Utrecht*, met overleg van zijn Hof en zijner

---

(1) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 78, 79.

(2) DE BEKA, p. 50.

(3) DE BEKA, p. 56.

(4) DE BEKA, p. 65.

(5) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 110.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 124 (7).

(7) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 135.

(8) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 109 (80). MELIS STOKE, B. II. bl. 395.

(9) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 109 (81). MELIS STOKE, B. II. bl. 395, 396, en de aant. v. HUYDECOPER aldaar.

(10) In de geschiedenis der Utrechtsche zaken, zal over deze onlusten uitvoeriger gehandeld worden.

1085–1190 Getrouwen of leenmannen, het geschil beslechtte (1). Te zelfden tijde werd door den Keizer nog een andere twist bemiddeld tusschen den Utrechtschen Bisschop en den Graaf van *Holland*, in welken ook de Graven van *Kleef* en *Gelre* belang hadden. Het betrof de regeling van den Rijnloop, om de rampen te voorkomen, welke de overstroomingen gedurig veroorzaakten. Door het verschillend belang der onderscheidene Nederlandsche Rijnstaten, waren hieruit vele oneenigheden en twisten ontstaan. Immers, wanneer de eene, op zeker punt, eenen dijk of dam begeerde, wilde de andere, dat het water daar zijn vrijen loop zou behouden. Thans beklaagden zich die van *Utrecht* ten hoogste over eenen dam, door Graaf FLORIS omtrent *Zwadeburg* (*Zwammerdam*) gelegd, hetzij om *Holland* van het overtollig Rijnwater te bevrijden; dewijl de Rijnmond bij *Katwijk*, zoo niet geheel verstopt, zekerlijk merkelijk vernaauwd was geworden, en welligt geenen behoorlijken uitloop meer had; hetzij om door opstopping, *Utrecht* te kunnen benadeelen en te doen onderloopen. Op Keizerlijken last werd deze dam, welke in het *Sticht* vele overstroomingen en den dood van een overgroot aantal menschen veroorzaakt had, voor altijd weggenomen; en ook daarna heeft *Utrecht* van latere Hollandsche Graven bedongen, dat hij niet zou hernieuwd worden. De aloude dam in den *Rijn* bij *Wijk te Duurstede*, daarentegen, welke, naar het schijnt, strekte om het Rijnwater in de *Lek* af te leiden, werd, ten behoeve van *Utrecht*, hersteld; terwijl aan de Oostelijke grens van het *Sticht*, door de *Noda*, een weinig boven *Rhenen*, eene waterlozing gegraven werd, de *Grabbe* (*Krebbe*) genoemd, welken naam zij tot heden behouden heeft (2).

Na deze beslechting en overeenkomst, wordt door eenigen, de krijg tusschen Graaf FLORIS en FILIPS van *Vlaanderen*, gesteld. Anderen daarentegen beweren, dat deze reeds in elf honderd zeven en vijftig ontsproot, en wel als een gevolg van het heffen eens tols te *Geervliet* in het *Land van Putten*, van alles wat de *Oude Maas* op- en afvoer, waartoe Keizer FREDERIK aan Graaf FLORIS regt en vrijheid verleend had. De Vlamingers klaagden, doch te vergeefs, over dit bezwaar. Daarenboven vielen ook klagten over de Hollanders, alsof zij de zee met hunne schepen onveilig maakten, en den Vlaamschen handel groot nadeel toebragten. FILIPS, die thans in stede zijns vaders, welke naar het Heilige Land vertrokken was, *Vlaanderen* bestierde, in den bloei der jaren, dapper en oorlogzuchtig, rustte dadelijk eene vloot uit, om de Hollandsche scheepsmagt het hoofd te bieden, en viel tevens met een leger in het *Land van*

---

(1) Breeder zal dit in de geschiedenis van *Friesland*, uit dit tijdperk, uiteengezet worden.

(2) HEDA, p. 181. WAGENAAR, D. II, bl. 246. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 113 (87), wien BILDERDIJK, D. II. bl. 55, gevolgd heeft.

Waas, dat FLORIS toch bezat, doch voor wien het nu voor altijd verloren ging. Hij 1085—1190
moest zich zijn verlies getroosten, dewijl de Utrechtsche onlusten hem beletten, onmiddellijk zich te wreken, waartoe zich eerst de gelegenheid aanbood, nu de geschillen
met den Bisschop van *Utrecht* waren bijgelegd (1). 1165

Men begrijpt echter niet, hoe en onder welken titel, de Graaf van *Holland* het *Land van Waas* in bezit zou gehad hebben, en vermoedt, dat *Waas* met *Zeeland beoosten Schelde*, verward zal zijn door een schrijver, wien anderen blindelings volgden. Maar even weinig begrijpt men, hoe FLORIS, indien hem dat *Zeeland* ontweldigd geworden ware, aan dien kant zoo vele jaren werkeloos zou gebleven zijn, zonder ernstig te beproeven, het verlorene te herwinnen, schoon hij over eene vloot en eene aanzienlijke legermagt beschikken konde. In de Utrechtsche geschillen werd hij toch eerst na het jaar elf honderd vier en zestig betrokken; ook bevonden zich in zijn leger Vlaamsche boogschutters, waaruit men op eene vredelievende stemming tusschen hem en den Graaf van *Vlaanderen* mag besluiten (2). Men wil derhalve, dat de Vlaamsche krijg, zoo belangrijk wegens den ongelukkigen uitslag voor FLORIS, niet onder het regentschap van FILIPS, maar eerst na elf honderd vijf en zestig ontstaan zij, toen hij zijnen vader, ofschoon deze nog leefde, als Graaf was opgevolgd, en hem bij het verlei, door den Keizer onderscheidene vrijheden, en daaronder ook ontheffing (*immuniteit*) van de tollen langs den *Rijn* verleend waren (3). Dewijl nu de *Waal of Merwe*, als een arm des *Rijns*, hierin mede betrokken en de tol te *Dordrecht* daardoor aanmerkelijk benadeeld werd, was het niet onbillijk, en zeer waarschijnlijk, dat de Keizer door een nieuw tolregt, den Hollandschen Graven vergoedde, wat hij hun elders ontnam (4). De tol te *Geervliet* zou derhalve toen eerst zijn opgerigt, en het schijnt dat hierin, ook mogelijk in het heffen van andere tollen, zoo wel als in de zeeschuimerijen der Hollanders, de oorzaken van dezen krijg moeten gezocht worden (5). Men spreekt nog van eenen persoonlijken haat, welke tusschen de beide Graven zou bestaan hebben, ontsproten, zoo

(1) MEIJERUS, *Annal. Flandr. Lib.* V. p. 46. WAGENAAR, D. II. bl. 238—240, 248.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 107 (72).

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 58, hierin uitmuntend voorgelicht door KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 255—262. In het verdrag, later tusschen FILIPS en FLORIS in 1167—8 gesloten, wordt onder de bemiddelaars, FILIPS vader, Graaf DIRK, genoemd, (*pater meus Comes* TH.) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 185. Volgens MEYERUS (*Lib.* V. p. 49) overleed deze Graaf DIRK in 1168.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 51, gevolgd naar KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 251.

(5) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 82. Verg. MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* V. p. 48 ad ann. 1165.

1085—1190 men meent, uit minnijver, sinds FILIPS van *Vlaanderen* gehuwd was met de dochter des Graven van *Vermandois*, naar wier hand weleer Graaf FLORIS gedongen had (1). Wat hier van zij, in het naderland gesloten verdrag erkent FLORIS, dat de oorlog *door zijne schuld* was ontstoken, doch er wordt niet in gemeld, waarin die schuld bestaan heeft.

Een scheepsstrijd opende en eindigde, naar het berigt van eenige schrijvers, den oorlog.
1165? FLORIS, niettegenstaande hij eene magt had bijeengebragt, welke hem tot meester van de zee scheen te verheffen, werd door de Vlaamsche vloot derwijze ingesloten, dat hij zich spoedig moest overgeven. Hierop werd hij gevangen naar *Brugge* gevoerd, en een aantal zijner zeeroovers met den dood gestraft (2). Naar anderen, werd de krijg te land gevoerd. FLORIS had zich met de Graven van *Kleef*, *Berg* en *Gelre* verbonden, en viel met een leger van twaalf duizend man in het *land van Aalst*, alles te vuur en te zwaard verwoestende. Eene sterke krijgsmagt, onder bevel van Graaf FILIPS en zijnen broeder, den Graaf van *Boulogne*, trok hem weldra te gemoet. Hevig en hardnekkig was de strijd, in welken FLORIS, door zijne bondgenooten verlaten en gevaarlijk gewond, met vier honderd Edelen gevangen genomen en naar *Brugge* gevoerd werd. Men wil, dat hij vijf duizend gesneuvelden en twee duizend zwaar gekwetsten op het slagveld achterliet (3). De overwinnaar liet, naar stijl van het leenregt, door zijne leenmannen (Baroenen), FLORIS van het leen van *Zeeland bewesten Schelde* vervallen verklaren. In de vredesvoorwaarden eischte hij echter zoo veel, dat de gevangen Graaf tot geen verdrag besluiten konde. Eindelijk werd, door tusschenkomst en bemiddeling

---

(1) Ms. *Chron. v. Vlaanderen* bij SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. Vriesl. Chron.* bl. 154.

(2) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* V, p. 48 ad annum 1165. Verg. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 82. Het is zonderling, dat WAGENAAR, D. II. bl. 249, uit den genoemden Vlaamschen geschiedschrijver verhaalt, » dat FLORIS, voor eenigen tijd, ter zee volkomen meester scheen te zijn." BILDERDIJK, die zich zeer zelden getroost de bronnen, uit welke WAGENAAR putte, te raadplegen, volgt dezen ook hier zonder eenig verder onderzoek. » De aanvang van den krijg," zegt hij, » die te water gedaan werd, was voor FLORIS, *dit erkennen de Vlamingen, triomfant!!* D. II. bl. 59. *C'est ainsi qu'on écrit l'histoire!*

(3) *Oude Holl. Div. Kron.* Dertiende Div. c. 7. De Ms. *Chron. v. Vlaandr.*, bij SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. Vriesl. Chron.* bl. 154, met welke het verhaal van J. A LEYDIS, *Lib.* XVIII. c. 10, zeer veel overeenkomst heeft en door WAGENAAR, D. II. bl. 248, gevolgd wordt, noemt, even als BEDA, p. 171, het tooneel van dien krijg, *den Elzas*, welke aan den Graaf van *Vlaanderen* behoorde. Schoon na HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 520, overtuigend heeft aangewezen, dat *de Elzas*, niet den Graaf van *Vlaanderen* behoorde, maar een erfgoed was van Keizer FREDERIK, volgt BILDERDIJK, D. II. bl. 59, echter weder blindelings WAGENAAR, en noemt, zonder de tegenbewijzen van HUYDECOPER te ontzenuwen, *den Elzas* » een graafschap dat aan FILIPS van zijn vader bestorven was."

van DIRK, FILIPS vader, en van de Graven van *Boulogne*, van *Gelre* en van *Kleef*, te 1085—1190
Brugge eene overeenkomst getroffen, wier stijl en inhoud getuigen, in welk eenen netteligen en vernederden toestand FLORIS zich bevond. Hij ontving *Zeeland beoosten Schelde*, doch als een *feudum commune*, of gemeenschappelijk leen, van *Vlaanderen* terug, dewijl hij, behalve andere voorwaarden, met den Vlaamschen Graaf de inkomsten moest deelen. Daarentegen verkregen de Vlamingen vrijheid van tol- en geleigelden (*vectigal, quae conductus vocatur*) door *Holland*, terwijl al wat hun voorheen afgenomen was, hetzij bij wijze van schatting, belasting, tol, bede of ten kaap, door FLORIS zou vergoed worden. Tot waarborg van dit verdrag moest hij gijzelaars geven van welke niemand, zelfs niet onder borgtogt, buiten toestemming des Graven van *Vlaanderen*, aan hem mogt uitgeleverd worden (1). 27 van Sprokkelmaand 1167—8

FLORIS was twee of drie jaren te *Brugge* gevangen gehouden. Het is derhalve geenszins te verwonderen, dat in dien tusschentijd, eenige ongeregeldheden en verwarringen in den staat van zaken ontstonden, welke van 's Graven afwezigheid getuigen. De Haarlemmers met andere Kennemerlanders, en waarschijnlijk ook de ingezetenen van *Alkmaar*, hadden in den winter van het jaar elf honderd zes en zestig het West-Friesche dorp *Schagen* overvallen, geplunderd, in de asch gelegd, en de bewoners ten deele in koelen bloede vermoord, ten deele onder de wreedste mishandelingen gevangen weggesleept (2). De West-Friezen, hierdoor tot wraak getergd, trokken weldra met vereenigde krachten, naar het stedeke (*opidulum, portekijn*) *Alkmaar*, dat terstond werd ingesloten. Eenige Kennemerlanders rukten aan, om de plaats te ontzetten, doch lieten haar, op het gezigt van de ontzagwekkende magt der Friezen, den vijanden ten prooi, die het stadje plunderden, en behalve de kerk, alles aan de vlammen opofferden. Tachtig Alkmaarders, tot wanhoop gedreven, vochten met leeuwenmoed tegen de plunderende Friezen, en stierven allen den schoonen dood voor het vaderland. »Want" segt onze oudste jaarboekschrijver; »is het eene deugd voor het vaderland te strijden,

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 251—255. HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 521, heeft dit verdrag, en den geheelen oorlog van FLORIS met FILIPS voor een louter verdichtsel gehouden. Dit vredesverdrag is echter sedert naauwkeurig in het licht, en deels op koper gebragt, naar het *oorspronkelijke*, welk met de aanhangende echte zegels, in de kerk van ST. DONATIAAN te *Brugge* bewaard wordt. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 184. sqq. Verg. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 81. Noch het oude *Chron. Egmond*, noch MELIS STOKE, noch DE BEKA, noch de *Klerk van de laage Landen*, noch VELDENAER, noch het *Goudsch-Kronijkje*, noch het *Magnum Chron. Belgicum* maken van dien Vlaamschen oorlog eenig gewag.

(2) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT T. I. P. I. p. 115. MELIS STOKE, B. II. bl. 399.

1085— dan is het ook een geluk voor het vaderland te sterven (1)." Het vermoeden, dat de
1190 West-Friezen door Utrechtschen invloed tot dezen inval werden aangespoord (2), wordt door de getuigenis der oude Egmondsche Kronijk, gelijk reeds gebleken is, evenmin onderschraagd, als dat de uitlandigheid van FLORIS, hen aangeprikkeld zou hebben » den lang getoomden moed eens weder tegen *Holland* te koelen (3)." Men weet slechts, dat de haat tusschen de Hollanders en West-Friezen, ofschoon zij onder één Hoofd stonden, in dien tijd zoo groot was, » dat beide de een den ander niet alleen de goederen, maar zelfs het leven zou benomen hebben, indien het slechts in hunne magt geweest ware (4)."

'sGraven gevangenhouding in *Vlaanderen*, bewaarde slechts de West-Friezen voor zijne oogenblikkelijke wraak. Naauwelijks ontslagen, trekt hij met eene aanzienlijke
1168 magt ruiters en voetvolk, in den winter, door *Kennemerland* en legert zich te *Scoorl*, op de grenzen der West-Friezen. Terwijl hij hier het plan tot den veldtogt beraamt, zetten eenige roekelooze jonge ridders, op eigen gezag, het dorp *Schagen* in vlam. Doch
22 van hunne verwoestingen verder voortzettende, vallen zij in de hinderlagen der Friezen, en
Louwmaand slechts weinigen brengen de tijding hunner ramp te *Scoorl*. Graaf FLORIS keerde, naar
1169 het schijnt, op dit verlies terug, zonder verder iets te ondernemen. De West-Friezen, hierdoor aangemoedigd, verontrustten gedurig *Kennemerland*, en legden *Alkmaar*, den volgenden zomer, andermaal in de asch. Hier werden zij echter door de bewoners der omliggende streken, onder aanvoering van eenige dappere Edelen, zoo wel te land als te water, in het vernielen gestuit, en naar hunne landpalen terug gejaagd (5).

Het voortzetten van den krijg werd waarschijnlijk verhinderd door den geweldigen
1170 watervloed, welke *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland* zoo wel aan deze als aan gene zijde van het *Flie*, teisterde. Op eenen heeten zomer was in den herfst een hevige storm gevolgd, welke de zee over duinen en dijken heenjoeg. Woningen, sloten, geheele dorpen zelfs, met menschen en vee werden door de instormende golven weggespoeld. De Kennemerlanders bergden zich te naauwernood op de daken, waar zij van gebrek en ongemak zouden omgekomen zijn, indien niet de bewoners van

(1) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 114. Zie voorts MELIS STOKE, B. II. bl. 397. DE BEKA, p. 54. Verg. S. EIKELENBERG, *Alkmaar en zijne geschiedenissen*, bl. 47, 48.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 56.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 56. Verg. *oude Holl. Div. Kron.* Dertiende Div. c. 5.

(4) *Chron. Egm.* ap. KLUIT in l. c. p. 116.

(5) *Chron. Egm.* apud KLUIT in l. c. p. 116—121. MELIS STOKE, B. II. bl. 402—421. DE BEKA, p. 54.

Diemen, met kleine vaartuigen af en aanvarende, hen uit den nood gered hadden. Vele 1085—1190
der Zeeuwsche zeedijken bezweken, en in het *Sticht* stond het zeewater zoo hoog, dat niet alleen geheel *Amstelland* overstroomd, maar zelfs zeevisch, *bolk* of wijting, met groote netten bij de muren van *Utrecht* gevangen werd. Het meeste leed *Friesland* aan beide zijden van het *Vlie*, dewijl de landen om *Stavoren* geheel overstroomd en eener bare zee gelijk werden (1).

De rampen, welke deze overstrooming alom verspreidde, werden eenigzins gelenigd door 1172
het vruchtbaar jaar elf honderd twee en zeventig. Men verhaalt, dat door den ongemeen zachten winter, reeds in Louwmaand de weiden zich in haren vollen tooi vertoonden, en omtrent Maria Lichtmis de vogels eijeren legden, broeiden en jongen kipten (2).
Doch in Bloeimaand van het volgende jaar, verwoestte weder een vernielende water- 1173
vloed veler hoop en geluk. Door het smelten der veelvuldige sneeuw was de *Rijn* buiten zijne oevers getreden, en had een gedeelte van *Holland* en *Utrecht* overstroomd, toen een zware storm uit het Noordwesten, de rivieren zoo geweldig deed zwellen, dat boomen, huizen en kerken door den fellen stroom omvergehaald werden, zoodat velen voor eenen tweeden zondvloed vreesden. Men twijfelt niet, of het ware met *Utrecht* en andere steden gedaan geweest, indien de storm zoowel lang had aangehouden als hij hevig was. Maar na drie dagen stoof het rivierwater zeewaarts, en vele plaatsen werden voor den gevreesden ondergang bewaard (3). Men heeft gegist, dat deze geweldige inbraken der zee, het land tusschen *Stavoren*, *Medemblik* en *Enkhuizen* verzwolgen, en de eilanden *Wieringen*, *Texel* en *Vlieland* van het vaste land afgescheurd hebben (4). Doch dit kan niet overeengebragt worden met de oudste berigten over *Noord-Nederland* aanwezig. Men denkt uit dien hoofde, dat slechts de

(1) *Chron. Egmond.* bij MATTHAEUS, *Analect.* T. II. p. 464. KLUIT echter verklaart deze plaats, en al wat in de uitgave dier kronijk bij MATTHAEUS, van het jaar 1170—1173 verhaald wordt, voor ondergeschoven. *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 121—123. MELIS STOKE, de Nederduitsche berijmer dier kronijk, en de *Klerk van de laage landen*, maken ook van deze overstrooming geen gewag. Maar daarentegen GODEFRIDUS MONACHUS, bij KLUIT in l. c. p. 126, (12). DE BEKA, p. 54. HEDA, p. 173, en de *Oude Holl. Div. Kronijk.* Dertiende Div. c. 6. Wij zien derhalve volstrekt geene reden, om aan deze gebeurtenis te twijfelen.

(2) *Chron. Egmond.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. II. p. 465. *Oude Holl. Div. Kron.* t. a. p.

(3) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 126. DE BEKA, p. 55. *Oude Holl. Div. Kron.* t. a. p.

(4) JUNIUS, *Batavia.* c. 3. p. 67.

1085—1190 zeegaten er door verwijd werden, gelijk waarschijnlijk door de overstroomingen en inbraken, die ruim twee eeuwen later voorvielen, ook geschied is (1).

De rust welke thans in *West-Friesland* heerschte, spoorde Graaf FLORIS aan, om het verdrag met FILIPS van *Vlaanderen* op te zeggen en *Wester-Zeeland* (gaaf) van hem terug te eischen. De zaak werd echter door tusschenkomst van verscheidene Grooten, in der minne bijgelegd. Althans FLORIS zond in het jaar elf honderd een en tachtig een groot aantal Hollandsche dijkwerkers (*optimos artifices et constructores*) naar *Vlaanderen*, om eene dijkbreuk nabij *Brugge* te herstellen, die men niet meester konde worden. Immers vertelt men, dat deze dijk door een vervaarlijken zeehond daar ter plaatse telkens werd uitgehold, tot dat een Hollander hem bij den staart grijpende, in het midden des hols slingerde, waarin het monster, bestelpt met zoden en aarde, versmoorde. De waarheid is, dat de Hollandsche werklieden het ingezonken land wisten te behouden, en door het leggen van een zeer zwaren dam, dat gedeelte van *Vlaanderen* voor het dreigend gevaar te behoeden. Graaf FILIPS schonk dengenen hunner, die blijven wilden, al het land dat zij bedijken en op de zee herwinnen mogten, van den opgeworpen dam tot aan *Aardenburg*. Velen maakten hiervan gebruik, en zoo ontstond allengs, uit de opgeslagen keeten en hutten der arbeiders, de stad *Damme* (2).

Ondertusschen was Bisschop GODFRIED van *Utrecht* overleden, en zijn zetel door BOUDEWIJN, broeder van Graaf FLORIS, vervuld. Van daar de ongestoorde vrede tusschen de Hollanders en Stichtschen, gedurende het bestuur van dezen Kerkvoogd,
1179 welke zich met FLORIS in eenen heirtogt tegen de Friezen, vereenigde (3). Welke Friezen hier bedoeld worden is onzeker. Sommigen meenen de Ooster- en Wester-Gouwers (4); anderen de West-Friezen (5). Van dezen togt, welke het doel miste, worden geene bijzonderheden verhaald, en de inlandsche Schrijvers maken er zelfs geene melding van. Het volgend jaar viel Graaf FLORIS met eene over-
1180 groote magt in *West-Friesland*, verbrandde *Niedorp* (*Nierop*) en *Winkel*, doch

(1) WAGENAAR, D. II. bl. 264.

(2) J. A LEYDIS, *Chron. Belg. Lib.* XVIII. c. II. p. 164. *Oude Holl. Divisie Kron.* Dertiende Div. c. 7. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 264. (t).

(3) GODEFRIDUS MONACHUS, ad annum 1179, bij WAGENAAR, D. II. bl. 267, en KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 132 (25).

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 57, in navolging van KLUIT in l. c.

(5) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 409.

kon de West-Friezen niet beteugelen (1). Deze zetten de vijandelijkheden voort, en stroop- 1085—1190
ten tot aan *Akersloot* in *Kennemerland*, waar zij hunne stoutheid met een zwaar ver-
lies boetten (2). Eindelijk gelukte het den Graaf, die van *Wieringen* en *Texel* aan 1182
zich te onderwerpen en te noodzaken, van hem den vrede voor vier duizend mark zilvers te koopen (3).

Terwijl hierdoor de rust in deze streken hersteld was, nam FLORIS III het kruis aan, 1184
of deed veeleer eene bedevaart naar het Heilige Land, daar *Jeruzalem* toen nog in het bezit der Christenen was (4). Welligt wilde hij het graf zijner godvruchtige moeder SOFIA bezoeken, welke op hare derde bedevaart, te *Jeruzalem* in elf honderd zes en zeventig overleden en in het Hospitium der Duitsche orde begraven was (5). Na zijne terugkomst werd hij in de onlusten tusschen *Utrecht*, *Neder-Lotharingen* en *Gelre* betrokken, en stond als leenhouder van het *Sticht*, met Graaf DIRK van *Kleef* den

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 131. MELIS STOKE, B. II. bl. 416.

(2) *Chron. Egmond.* in l. c. p. 133. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 417.

(3) *Chron. Egmond* in l. c. p. 134. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 418, 419. *De Klerk van de laage Landen*, bl. 75. HUIJDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 529—532, en KLUIT, in *Chron. Egmond.* p. 134 (35) stellen hier Friesche marken of ponden van vijftien stuivers. De vredesprijs zou dus niet meer dan *f* 3000 geweest zijn. Naar Duitsche zilvermarken berekend, zou hij echter, volgens SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. Vries. Chron.* bl. 147, *f* 72,000, en naar HUIJDECOPER, t. a. p. bl. 530, eene som van *f* 100,000 uitgemaakt hebben. Zekerlijk verbazend veel in dien tijd, en deswege door SCRIVERIUS en WAGENAAR voor ongeloofelijk gehouden. » Doch de juiste waardij der Friesche ponden," zegt VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 90, » is hier te moeijelijker te bepalen, dewijl men uit de Friesche wetten, kan opmaken, dat er groote en kleine marken waren, en het niet blijkt, van welke soort hier gesproken wordt."

(4) *Chron. Egmond.* apud. KLUIT in l. c. p. 134. MELIS STOKE, B. II. bl. 418. Beiden stellen dezen togt op het jaar 1184. J. v. LEIJDEN, daarentegen in de *Kronijk van Egmond*, bl. 48, plaatst dien tusschen 1180 en 1182. Hij wil, even als de *Hollandsche Div. Kronijk*, Dertiende Div. c. X, dat FLORIS dien togt met FILIPS van *Vlaanderen*, gevolgd door een luisterrijken stoet van Edelen en Ridders, gedaan heeft. Dit echter is niet waarschijnlijk, en onze oudste jaarboeken, noch MEIJERT *Annal. Flandr.*, geven hiertoe aanleiding. Ongetwijfeld heeft VAN LEIJDEN de gebeurtenissen met elkander verward; een algemeen gebrek der middel-eeuwsche kronijkschrijvers. Het is vreemd, dat noch de naauwkeurige WAGENAAR, noch zijn doorkundige aanteekenaar, VAN WIJN, dezen togt gedenken; minder vreemd, dat BILDERDIJK er geen gewag van maakt.

(5) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, in l. c. p. 129. MELIS STOKE, B. II. bl. 412. Beiden roemen hare godsvrucht hemelhoog. En geen wonder. De kloosters van *Egmond* en *Rijnsburg* hadden in hare weldaden gedeeld.

1085—1190 Bisschop ijverig bij, tot dat eindelijk, weder door Keizer FREDERIK, het geschil be-
1188 middeld werd.

Ondertusschen had het berigt der verovering van *Jeruzalem* door SALADIN, het Christelijk *Europa* in beweging gebragt, en zelfs in het verwijderde Noorden den ijver ontvlamd, om het kruis ter herwinning der Heilige stad, aan te nemen. Hiertoe verbond zich, op aandrang van Paus CLEMENS III, ook Keizer FREDERIK I. Deze Vorst koos den weg over land; en onder de zoo geestelijke als wereldlijke Grooten, welke dien togt bijwoonden, bevonden zich de groote Graaf van *Holland* (*Comes magnus de Holland*) en
1189 zijn broeder OTTO, Graaf van *Benthem*, in de vierde legerafdeeling bij den Keizer. Men overwinterde te *Adrianopel*, vanwaar Hertog BERTOLD van *Merun* en Graaf FLORIS werden afgezonden, om eenige benden kruisvaarders, onder bevel van verschillende Bisschoppen te *Philippopolis* gekomen, veilig derwaarts te voeren. Bij hunne aankomst vernemende, dat de Grieken eenige achtergeblevene kruisvaarders bij deze stad vermoord hadden, trokken zij onmiddellijk naar zekere plaats, *Baccon* genaamd, waar deze Grieken met het doel gelegerd waren, om de overige kruisvaarders in *Philippopolis* om te brengen. Zij overvielen en versloegen de verraders, verwoestten hierop *Philippopolis* en keerden, na eenen verdelgenden en plunderenden togt van drie en twintig dagen, in *Adrianopel* terug.

Tot deze vijandelijkheden en de strooptogten, welke FLORIS, bij zijn verblijf te *Adrianopel*, tegen de Grieken en Kumanen ondernam, hadden ongetwijfeld de trouwloosheid en het bedriegelijk gedrag des Griekschen Keizers tegen de Latijnsche Christenen, aanleiding gegeven. Niet dan door geweld kon FREDERIK van dien Vorst de vaartuigen verwerven, met welke het Westersche leger den *Hellespont* overtrok. In *Azië* gekomen, werd aan Hertog FREDERIK van *Zwaben*, en aan Graaf FLORIS III het bevel over de voorhoede des legers, tegen het sterke *Iconium*, de hoofdstad van *Ly-*
18 van Bloeimaand *caonië*, toevertrouwd. Na een hevigen en hardnekkigen strijd van zes uren, stormden de Kruisridders in de stad, welke zij bemagtigden. De Turken, die haar wilden
1190 ontzetten, werden door den Keizer verslagen, welke nu tot in *Cilicië* doordrong, waar hij, badende in eene rivier, den dood vond. Met onbezweken moed en onder tallooze rampen rukte echter het leger op naar *Antiochië* in *Syrië*. Terwijl men hier vertoef-
1 van Oogstmaand de, overleed FLORIS III aan eene besmettelijke ziekte, welke eene groote verwoesting onder het leger aanrigtte. Hij werd in de St. Pieterskerk dier stad, niet verre van het
1190 graf des Keizers, bijgezet. Zijn zoon WILLEM, welke hem, tegen zijnen wil, op den kruistogt gevolgd was, en Graaf OTTO van *Benthem*, kwamen later behouden in het vaderland terug (1).

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 136—141 (38, 41, 45, 47).

Geen der Hollandsche Graven was ooit ongelukkiger dan FLORIS III, en geen welligt zou gelukkiger dan hij geweest zijn, indien slechts deugden of groote hoedanigheden, en niet dikwerf toevallige omstandigheden alleen, het lot der stervelingen beslisten. Immers, dapperheid en moed in het strijdveld, wijsheid en behoedzaamheid in den raad, grootheid en standvastigheid in den tegenspoed, vereenigd met opregtheid van hart; zuiverheid van zeden en ongeveinsde godsvrucht, kenmerkten FLORIS III (1). Hoog stond hij in de gunst van Keizer FREDERIK I, een monarch, welke de voor eenen Vorst onmisbare gaaf bezat van mannen van bekwaamheid te onderscheiden en te bezigen. Niet alleen ontmoet men FLORIS dikwerf als getuige in de opene brieven dezes Keizers, maar hij wordt ook onder de Rijksvorsten geteld op de landdagen te *Worms* in elf honderd drie en vijftig, en vijf jaren later te *Roncaille* in *Noord-Italië*, tusschen *Plaisance* en *Cremona*. Als Rijksvorst beëedigde en onderteekende hij het bestand en den daarop volgenden vrede, door den Keizer met *Sicilië* in elf honderd zeven en zeventig gesloten, en noemt zich daarin FLORENS, *Graaf van Holland*, (*Florentius*, *Comes Holandrae*) (2). Hij liet vier zonen en even zoo vele dochters na. DIRK, de oudste, werd Graaf van *Holland*; WILLEM, Graaf van *Friesland*; FLORIS, Domproost van *Utrecht*, en ROBERT, Landvoogd (*Praeses*) van *Kennemerland*; zijne vier dochters heetten BEATRIX, ELIZABET, ALEID en MARGARETE, Gravin van *Kleef* (3). 1085—1190

UTRECHT. OVERIJSSEL. DRENTHE. Tijdens het bewind van FLORIS III en dat zijner beide voorgangers, waren verscheidene Bisschoppen van *Utrecht* elkander opgevolgd. KOENRAAD, welke bij den dood van Graaf DIRK V dien zetel bekleedde, deelde steeds in de gunst van Keizer HENDRIK IV. Ondersteund, naar het schijnt, door dezen Vorst, zag hij zich

---

MELIS STOKE, B. II. bl. 438—446. J. DE BEKA, p. 56. HEDA, p. 178—181. *De Klerk van de laage Landen*, bl. 75. J. V. LEIJDEN, *Kron. v. Egm.* bl. 49. Mr. J. DIRKS, *Noord-Nederland en de Kruistogten*, bl. 172—177, in de: *Vrije Fries*, D. II. St. II.

(1) Het oude *Chron. Egmond.* p. 41, noemt hem » Vir, in quo totius honestatis et probitatis forma se apparuit." En MELIS STOKE, B. II. bl. 446, zegt van hem:

——— hi was stout en wijs van rade,
En van Kerstinen manieren.

Des te opmerkelijker is deze getuigenis van den Egmonder monnik, daar het niet blijkt, dat FLORIS de geestelijke gestichten, gelijk vele zijner voorzaten, bijzonder begiftigd heeft.

(2) WAGENAAR, D. II. bl. 236, 237.

(3) DE BEKA, p. 53. *Cronica de Hollant*, apud MATTHAEUS, *Anal.* T. V. p. 533. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holland.* D. I. bl. 131—135.

1085—1190 in staat gesteld, de St. Mariakerk te *Utrecht* te stichten, naar de gelijkenis eener kerk van dienzelfden naam bij de muren van *Milaan*, welke hij, in den Italiaanschen krijg den Keizer volgende, aan kolen gelegd had (1). Na de voltooijing des gebouws werd hij, in het Bisschoppelijk paleis eenzaam biddende, door een Fries vermoord. De booswicht ontvlugtte, doch werd naderhand, op Keizerlijk bevel, aan den halze gestraft (2). Onder de vele gissingen over de oorzaken dier gruweldaad, is deze de waarschijnlijkste, dat KOENRAAD op bestel der erfgenamen van Markgraaf EGBERT werd omgebragt, wiens leen in *Friesland*, den Bisschop voor vast geschonken en aan het *Sticht* gehecht was geworden (3). Onder zijn veeljarig bestuur waren de goederen des bisdoms aanmerkelijk vermeerderd; hij zelf wordt »een man van zeer groot aanzien en vermogen" genoemd, wien men de opvoeding van Keizer HENDRIK V had toevertrouwd (4). Hij bevestigde de voorregten van het Dom-kapittel te *Utrecht*, dat reeds groote magt gekregen had, en bepaalde, ten overstaan van Keizer HENDRIK IV, den Aartsbisschop ANNO van *Keulen* en andere, zoo geestelijke als wereldlijke Grooten, dat al de Kapittelen daaraan, als het Kapittel van de moederkerk, door WILLEBRORD gesticht, onderhoorig zouden zijn. Uit het Dom-kapittel moesten de proosten voor al de overige kerken, zoo in de stad *Utrecht* als in het *Sticht*, met uitzondering van de St. Salvatorskerk, gekozen worden, en de Bisschop, die zich het begeven van eenige kerkelijke bedieningen had voorbehouden, mogt alleen de Dom-Kanoniken daarmede bekleeden. De Deken van dit Kapittel had zelfs het regt, den Bisschop en de geestelijkheid, ja alle ingezetenen, de Ridders niet uitgezonderd, aldaar te ontbieden; hetgeen voornamelijk plaats vond, wanneer men klagten tegen den Bisschop had in te brengen, en de gedaagden waren gehouden te verschijnen (5). »Uit de groote magt van dit geestelijk genootschap," is te regt aangemerkt »schijnt te blijken, dat de meer en meer in de Christelijke Kerk

13 van Grasmaand 1099

(1) DE BEKA, p. 57. HEDA, p. 138. Het *Diploma* BURCHARDI bij GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl*, D. I. bl. 237, welke Schrijver teregt, bl. 233, opmerkt, hoe bij het gedeeltelijk afbreken dezer kerk, voor eenige jaren, bleek, dat alles onwaar is, wat eenige oude Schrijvers van hare zonderlinge en geheimzinnige grondslagen gebeuzeld hebben.

(2) SIGEBERTUS GEMBL. p. 851. DE BEKA, p. 43. HEDA, p. 138. *Cron. de Traj.* in MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 326. *Chron. Egm.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 64 (91). MELIS STOKE, B. II. bl. 357, en de Aant. van HUIJDECOPER. bl. 358.

(3) HEDA, p. 138. *Batavia Sacra*, D. II. bl. 17—20. Verg. hiervoor, bl. 91.

(4) *Bat. Sacr.* t. a. p. bl. 20, 21.

(5) Zie de Ordonnantiën van KOENRAAD van den 1 *Nov.* 1087, in het tweede Deel der *Bat. Sacr.* bl. 21; en de Aant. van v. RHIJN, bl. 33, 34.

veld winnende despotische vorm, in ons vaderland tot nog toe, geringen ingang ge- 1085—
vonden had (1)." 1190

Even als Bisschop KONRAAD, droeg ook zijn opvolger BURCHARD veel bij, om de Kapittels magtig te maken, en in het bijzonder werden die van ST. MAARTEN, van *St.* SALVATOR en van ST. JAN door hem bevoorregt en begiftigd (2). Weinig vindt men van dezen Kerkvoogd opgeteekend, wiens afkomst onbekend is, doch wiens godsvrucht, wijsheid en vreedzame aard geroemd worden. IJveriger in het naauwkeurig vervullen zijner herderlijke pligten, dan de meesten zijner voorgangers, en niet hakende, gelijk zij, om door oorlogen of Keizerlijke brieven zijn wereldlijk gebied te vergrooten, deelde hij in de algemeene achting en eerbied (3). Zoo hoog was zijn aanzien gestegen, dat Graaf OTTO I hem naar *Zutphen* noodigde, om de nieuw opgebouwde St. 1105
Pieters- en Walburgskerk aldaar, in persoon in te wijden (4). Ofschoon niet heerschzuchtig, wist hij zijn gezag, waar dit gevorderd werd, met nadruk te handhaven, zoo als blijkt uit een vonnis, door hem over zekeren twist tusschen de lieden van *Slidrecht* en *Houweningen* uitgesproken (5). Van trotschheid en ijdelheid schijnt hij niet geheel vrij te pleiten, wanneer hij in zijne giftbrieven, de dienstmannen van ST. MAARTEN opsomt, onder welke van de aanzienlijkste geslachten genoemd worden, en te wier overstaan deze giften geschied zijn (6); terwijl zijn afstand van de kerk te *Alburg* getuigt, dat hij niet onverschillig voor het goud geweest is (7).

BURCHARD had dertien jaren het *Sticht* in rust en vrede bestuurd, toen hij, door den dood, plaats maakte aan GODEBALD, een Fries van geboorte. Met lofwaardige ge- 1112
strengheid en ernst trachtte deze verstandige Kerkvoogd, de bedorven zeden der Nederlandsche geestelijken te hervormen, en, in het bijzonder, de diep verbasterde monniken tot de oorspronkelijke kloostertucht en regel terug te brengen. Te dien einde, en als ten voorbeelde, stichtte hij eene nieuwe abdij te *Oostbroek*, eene eenzame moe- 1121
rassige plaats nabij *Utrecht*. Hier hadden eerst twee Ridders, HERMAN en DIRK, met verscheidene anderen, het krijgsmansleven en de wereld moede, eene kerk ter eere van MARIA en den H. LAURENTIUS gebouwd. GODEBALD schonk hun die plaats met al hare

(1) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 234.

(2) Zie de *Diplomata* bij HEDA, p. 144, 145.

(3) J. DE BEKA, p. 45. HEDA, p. 143.

(4) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI, p. 96. SLICHTENHORST, B. VI. bl. 73.

(5) HEDA, p. 145.

(6) HEDA, p. 144—147.

(7) Zie hiervoor, bl. 111.

1085—1190 onderhoorigheden in vollen eigendom, terwijl later Keizerin MATHILDE de inkomsten daarvan vermeerderde. De abdij bestond uit een monniken- en een nonnenklooster, waar de tucht van den H. BENEDICTUS zoo naauwkeurig werd in acht genomen, dat het eerlang den naam van: *kerker der orde* ontving (1). Weldra steeg dit gesticht tot magt en aanzien; de abt had zitting onder de Staten van het gewest, een eigen regtsgebied en zeer aanzienlijke inkomsten. In het vrouwenklooster werden geene andere nonnen dan van adellijke geboorte opgenomen. Zij stonden onder opzigtsters, die naderhand, bij aangroeijenden rijkdom en luister, den titel van abdissen verwierven (2).

Gestreng handelde GODEBALD met de losbandige Kanoniken te *Middelburg*, welke hij door monniken uit de abdij van ST. MICHAEL te *Antwerpen*, deed vervangen (3). Het schijnt, dat hij het klooster te *Middelburg* tot eene kweekplaats voor geestelijken bestemd heeft (4). Het werd door hem tot eene abdij verheven, wier uitgestrekte
1122 bezittingen, haar tot het rijkste gesticht van *Zeeland* maakten en den abten eenen grooten invloed op den gang der staatszaken verschaften (5).

Even milddadig jegens de geestelijken, die hunnen pligt vervulden, als gestreng tegen hen, welke dien verwaarloosden, deed hij verscheidene giften aan de Kanoniken van ST. MAARTEN, wien hij onder anderen, de kerk van *Medemblik* met al wat er toe behoorde, afstond (6). Hij zelf ontving veel van den Keizer, welke hem in het begin zijner Bisschoppelijke regering, in het bezit der Friesche graafschappen, weleer der Utrechtsche kerk geschonken, bevestigde (7). Hij was echter minder dan zijne voorgangers, een getrouw aanklever en verdediger der Keizerlijke belangen. Op de Kerkvergadering te *Fritzlar* in elf honderd negentien gehouden, hád hij de zijde van den Paus omhelsd; en indien geene ziekte hem verhinderd had, zou hij het volgend jaar tegenwoordig geweest zijn op die te *Rheims*, waar het banvonnis over Keizer HENDRIK V werd uitgesproken, welke, tegen Paus CALIXTUS II, het Keizerlijk regt, de Bis-

(1) DE BEKA, p. 45, 46. HEDA, p. 147. *Bat. Sacra*, D. II. bl. 42.

(2) *Besch. van het Utr. Bisdom*, D. I. bl. 584—597, 606.

(3) DE BEKA, p. 45. HEDA, p. 147.

(4) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 240.

(5) REYGERSBERGEN en VAN BOXHORN, *Chron. v. Zeelandt*, bl. 152—154.

(6) HEDA, p. 151—156. VAN MIERIS, *Groot Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 85. Diplomata van andere giften, door GODEBALD aan de Utrechtsche geestelijken verleend, vindt men bl. 87—90.

(7) Het Diploma bij VAN MIERIS, *Charterb. van Holl.* D. I. bl. 83. *Groot Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 71.

schoppen door ring en staf te bevestigen, wilde handhaven (1). De Utrechtsche geestelijkheid schijnt hierin niet eenstemmig met haren Bisschop gedacht te hebben; althans de Proosten, door hem in zijne plaats naar *Rheims* gezonden, zijn daar niet verschenen (2). In het bevelschrift, waarbij HENDRIK V van het genoemde regt afstand doet, wordt GODEBALDS naam onder de Duitsche Bisschoppen gevonden, welke hieraan hunne toestemming gaven (3). Door dit alles had hij de genegenheid van den Paus verworven, welke hem in hetzelfde jaar, op zijn verzoek, veroorloofde het Bisschoppelijk hoofdsieraad, den Mijter, te dragen, van welken de Utrechtsche Bisschoppen zich sedert lang niet meer bediend hadden (4). 1085—1190

Het is derhalve geenszins te verwonderen, dat de Keizer den Bisschop wantrouwde, en het gerucht eener zamenzwering tegen zijn persoon, terwijl hij te *Utrecht* het Kersfeest vierde, gereedelijk geloof vond. Een twist tusschen zijne hovelingen en 's Bisschops dienaars, gaf hiertoe aanleiding. Terstond vloog men te wapen, doch na een bloedig gevecht moesten de Bisschoppelijken zwichten, van welke velen gevangen, en velen genoodzaakt werden, zich in eenen sterken toren te bergen. GODEBALD zelf werd als schuldig aan het oproer, en alzoo wegens het plegen van majesteitsschennis, in de gevangenis geworpen. Door de vlugt, of het betalen van een groot losgeld, verkreeg hij, doch met veel moeite, zijne vrijheid weder, en niet dan door tusschenkomst van eenige Vorsten, vooral des Aartsbisschops van *Keulen*, gelukte het hem, zich met den Keizer te verzoenen. Zekere GISELBARGHT, voor den bewerker des oproers gehouden, werd later op last van HENDRIK V, onthoofd (5). 1123

Den geleden hoon konde GODEBALD, naar het schijnt, niet verkroppen. Hij trad althans in bondgenootschap met Hertog LOTHAIR van *Saksen* en de Gravin-weduwe PETRONELLA 1124
van *Holland*, tegen den Keizer. HENDRIK trok hierop onmiddellijk zijne krijgsmagt bijeen, en vermeesterde *Deventer*, benevens andere plaatsen, welke onder het *Sticht* behoorden. Vervolgens berende hij het sterke slot *Schulenburg* in *Salland*, vóór dat de aanrukkende vijanden er voorraad en manschappen konden inwerpen. Hij moest echter

(1) DE BEKA, p. 45. HEDA, p. 148. *Bat. Sacra*, D. II. bl. 44—46.

(2) Zie *Bullam* CALIXTI II. apud HEDAM, p. 148 en vertaald in *Bat. Sacra*, D. II. bl. 47.

(3) Dit bevelschrift wordt gevonden in *Bat. Sacra*, D. II. bl. 49. Verg. de aanm. van VAN RHIJN, bl. 64.

(4) DE BEKA, p. 45. HEDA, p. 148. Over den *Mijter* wordt uitvoerig gehandeld door VAN RHIJN in de aant. op *Bat. Sacra*, D. II. bl. 68—80.

(5) ABBAS URSPERGENSIS apud HEDAM, p. 147, 148. *Annal. Saxo*, ad ann. 1123. *Oude Holl. Div. Kron.* Elfde Div. c. 8. bl. 184.

1085—1190 het beleg opbreken, om de stad *Deventer* te ontzetten, welke door LOTHAIR hevig werd aangevallen. Op zijn naderen begaf zich de Hertog, langs eenen anderen weg, naar *Schulenburg*, voorzag het slot van de noodige versterking, en keerde, zonder verder iets uit te rigten, naar *Duitschland* terug (1). De Bisschop werd nu tot rede, en PETRONELLA tot onderwerping gebragt (2).

Slechts wrange vruchten oogstte GODEBALD van zijn hulpbetoon. Naauwelijks
1125 was Keizer HENDRIK te *Utrecht* overleden, en LOTHAIR in zijne plaats met de oppermagt des Rijks bekleed, toen hem de Friesche graafschappen *Oostergo* en *Westergo*
1126 ontnomen werden, welke nu zeven en dertig jaren aan het *Sticht* behoord hadden (3). Gedrukt door zoo vele wederwaardigheden, viel hij in eene kwijnende ziekte, en nam in het laatste tijdperk zijns levens, in zijne abdij *Oostbroek* het Benediktijner monniks-
4 van Slagtmaand 1128 kleed aan. Hij overleed aldaar na een bestuur van vijftien jaren, met den roem, het zedebederf der geestelijkheid beteugeld, en de kloosterlingen tot tucht en regel gebragt te hebben (4). De Utrechtsche Kerk was onder hem tot zulk een aanzien opgevoerd, dat zelfs magtige Vorsten het als eene eer beschouwden, onder de Kanoniken van het *Sticht* gerekend te worden. Niet alleen liet Graaf FLORIS II van *Holland* zich in de broederschap der Utrechtsche Kerk (*confrater Ecclesiae Trajectensis*) opnemen, maar weldra hadden ook de Keizers hunne *praebenda* in het Domkapittel (5).

GODEBALDS opvolger, ANDRIES *van Kuik*, Proost van *Luik*, trad in de schreden zijns voorgangers ter hervorming en verbetering der priesters en monniken (6). In het klooster te *Egmond* was onder den abt ANSELMUS of ANSELIJN, de tucht ten eenenmale verwaarloosd geworden. De Gravin PETRONELLA had op raad van eenige Grooten, dien eenvoudigen en onkundigen priester, haren kapellaan, tot deze waardigheid verheven, doch het bestuur der kloostergoederen aan drie verzorgers toevertrouwd, welke zich, ten koste van het gesticht, verrijkten, terwijl de monniken zich aan de grofste buiten-

(1) DUMBAR, *Kerk- en Wereldlijk Deventer*, D. I. bl. 446.

(2) Verg. hiervoor, bl. 114.

(3) Verg. hiervoor, bl. 115.

(4) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 73, stelt de dood des Bisschops in 1127. Dit jaartal wordt door BUCHELIUS ad BEKAM, p. 47, de voorkeur gegeven. DE BEKA, p. 46, HEDA, p. 149, *Cron. de Traj.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. V. p. 327, *Chron. Tielense*, p. 126, *Oude Holl. Div. Kron.* Twaalfde Div. c. 2, geven het jaar 1128 aan.

(5) HEDA, p. 147. BUCHELIUS ad HEDAM, p. 149. 168. *Magnum Chron. Belg.* p. 144.

(6) DE BEKA, p. 47. HEDA, p. 156. *Magnum Chron. Belg.* p. 169.

sporigheden overgaven. Het gelukte ANDRIES, met toestemming van PETRONELLA, den 1085—1190
zwakken kloostervoogd af te zetten, en WOUTER, een monnik van ST. PIETER te *Gent*,
tot abt van *Egmond* in te wijden, door wien weldra het verlorene hersteld, en het 1129
klooster hervormd werd (1). Even gestreng handelde hij met de Kanoniken van het
klooster *St. Odolphus* bij *Stavoren*, wier weelde en ongebondenheid hem noopten,
hunne plaats door Benediktijner monniken uit het klooster *Oostbroek*, te vervullen (2).
De giftbrief, bij welken hij dit klooster, met al de bezittingen en voorregten, aan den
nieuwen abt en monniken gegeven heeft, is nog voorhanden (3).

Des Bisschops pogen strekte zich niet alleen uit tot de zedelijke verbetering, maar
ook tot de wereldlijke belangen zijner onderhoorige kerkelijken. Verscheidene geeste-
lijke gestichten en inrigtingen, bijzonder het Kapittel van ST. SALVADOR te *Utrecht*,
werden rijk door hem begiftigd (4). Hij trachtte tevens het opbouwen van kloosters 1134
en kerken te bevorderen. Door zijne tusschenkomst, stichtte HERMAN *van Kuik*,
in elf honderd acht en twintig, de abdij *Mariënwaard*, niet verre van *Kuilenburg*,
om de bloedwraak van Graaf DIRK VI te bevredigen, wegens den manslag aan FLORIS I
gepleegd (5). Uit deze abdij, spoedig beroemd door het aanzien, den rijkdom en
de godsvrucht harer bewoners, werden eenige monniken in het klooster te *Barne*,
aan de *Maas* nabij *Heusden*, geplaatst, hetwelk door den ridder FULKOLD *van
Kleef* gesticht was, ten zoen van den manslag aan FLORIS *den Zwarte* begaan, en
uit dankbaarheid voor zijne redding uit de handen der bloedwrekers (6).

Gelijk de meesten zijner voorzaten, wist Bisschop ANDRIES zich tevens uitmuntend van de
omstandigheden te bedienen, om het *Sticht* te bevoordeelen. Toen Keizer KONRAAD III
den rijkstroon had beklommen, begaf hij zich onmiddellijk naar *Keulen*, en ontving, op
zijn verzoek, van den nieuwen Vorst de graafschappen *Oostergo* en *Westergo* terug; eene 1138
gift die genoegzaam het geheel tegenwoordig *Friesland* bevatte, maar van welke de Utrecht-

---

(1) J. V. LEYDEN, *Kron. v. Egmond.* bl. 31—34. Verg. de Aant. van VAN RHIJN op de *Bat. Sacra*, D. II. bl. 62.

(2) DE BEKA, p. 48. HEDA, p. 157.

(3) *Oudh. en Gestichten van Friesland*, D. I. bl. 470—479. *Charterb. v. Vriesland*, D. I. bl. 72. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 338—347.

(4) HEDA, p. 158. *Bat. Sacr.* D. II. bl. 84. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* St. II. bl. 177—182.

(5) DE BEKA, p. 47. HEDA, p. 156 en MICHELMANN (*b—d.*) Verg. hiervoor, bl. 71.

(6) DE BEKA, p. 48. HEDA, p. 156. *Chron. Tiel.* p. 130. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 100.

1085—1190 sche Bisschoppen, evenmin als de Hollandsche Graven, ooit veel genot gehad hebben (1). Hij overleed nog hetzelfde jaar, op den drie en twintigsten van Zomermaand, na een bewind van tien jaren, waarin de rust des bisdoms slechts voor korten tijd, door den ridderlijken FLORIS *den Zwarte* was gestoord geworden (2). Men roemt zijne godsvrucht, wijsheid en vredelievenden aard (3). Eenigen echter verdenken hem, den opstand van de West-Friezen tegen DIRK VI, aangevuurd te hebben (4).

Stormachtiger was de regering van HERBERT of HERIBERT, een Fries van geringe geboorte, uit het dorp *Berum* in de *Ommelanden*, welke thans ten bisschoppelijken zetel werd verheven (5). In het begin zijns bestuurs naar *Rome* getrokken, om den Paus over belangrijke zaken te raadplegen, vond hij bij zijne terugkomst, de Groningers en Drenthenaars in vollen opstand tegen de Utrechtsche gezagvoerders. Reeds lang was het vlek of stadje *Groningen* in twee hoofdaanhangen verdeeld geweest. De eene,
1143 der bisschoppelijke regering toegedaan, werd thans geleid door EGBERT *van Groenenberg*, Heer van een slot van dien naam, en Burggraaf van *Groningen* en het *Gooregt*; de andere, de *Gelkingen* genoemd, had RUDOLF, slotvoogd van *Koeverden*, aan het hoofd. Beide aanhangen lagen gedurig met elkander overhoop, en eindelijk gelukte het den Gelkingen, de ST. WALBURGS kerk te *Groningen* in te nemen, als een slot door wijkhuizen of burgen te versterken, en van daar uit den bisschoppelijken stedehouder te beoorlogen en te noodzaken, hetgeen zij begeerden in te willigen. Vruchteloos werd deze sterkte door EGBERT hevig bestormd; hij moest zich vergenoegen haar in te sluiten, en de komst des Bisschops af te wachten. HERBERT rukte onmiddellijk op het berigt dezer verregaande ongeregeldheden, met eene aanzienlijke krijgsmagt aan, en dwong de wederspannelingen weldra tot de overgave. Zij moesten hem als hunnen wettigen Heer huldigen, en plegtig zweren, de kerk nimmer weder tot eenen burg of

(1) HEDA, p. 157, *Groot Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 73, 74. Verg. hiervoor, bl. 119. De giftbrief spreekt slechts van het graafschap *Oostergo*, doch uit eene bulle, zeven jaren later gegeven, (HEDA, p. 166) blijkt, dat ook *Westergo* aan de Utrechtsche kerk werd afgestaan.

(2) Zie hiervoor, bl. 118.

(3) DE BEKA, p. 47.

(4) S. EIKELENBERG, *Gesch. v. Alkmaar*, bl. 39. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 335. Volgens het *Magn. Chron. Belg.* p. 160, zou ten tijde van dezen Bisschop ANDRIES in 1131, in *Utrecht* een hevige brand gewoed hebben, welke het Bisschoppelijk Paleis, benevens onderscheidene kerken, verwoestte. DE BEKA en HEDA maken hiervan geen gewag; ook schijnt dit ongeval met een later, door dezen Kronijkschrijver verward te zijn.

(5) DE BEKA, p. 49. HEDA, p. 162 et BUCHELIUS *in h. l.*

Vechthuis te maken, noch ook de stad, zonder zijn goedvinden, met muren of torens 1085—1190 te versterken. Tot straffe des opstands werd hun eene zware geldboete opgelegd, en EGBERT *van Groenenberg*, zoo wel als RUDOLF, van zijn ambt ontzet. De Bisschop droeg sedert zijnen broeders, LEFFERD en LUDOLF, het burggraafschap van *Groningen* en de slotvoogdij van *Koeverden*, in erfleen op, »ten nadeele des bisdoms," zegt DE BEKA, »daar te voren de Bisschoppen of zelve, of door hunne landvoogden (*villicos*) deze heerlijkheden, zonder hindernis en vrij plagten te beregten (1)."

Naar den uiterlijken schijn was de opstand gestild, doch het misnoegen bleef in het geheim voortsmeulen. In dien stand van zaken bragt OTTO, Burggraaf van *Benthem*, op aansporen van Graaf DIRK VI van *Holland*, of gelijk anderen meenen, van den gewezen slotvoogd van *Koeverden*, eene krijgsmagt bijeen, om in *Drenthe* te vallen. In *Twente* had hij reeds groote verwoestingen aangerigt, toen Bisschop HERBERT hem 1144 ? eenige uitgelezene ruiters, onder aanvoering van HUGO DE BOTER, zoon of broeder van JAN III, Heer van *Arkel*, een ridder van ongemeene dapperheid, tegenzond. Te *Hemsheim* of *Omersheim*, nabij *Ootmarsum*, werd op OTTO eene aanzienlijke overwinning bevochten, welke niet alleen het dreigend gevaar van *Drenthe* afwendde, maar door het daarop gesloten verdrag tusschen den Bisschop en Graaf OTTO, ook den vrede in deze oorden bevestigde (2).

De onverschrokkenheid en het zelfvertrouwen van HERBERT hadden tevens de stad *Utrecht*, door DIRK VI belegerd, voor groot onheil bewaard (3). Haar trof echter wel- 1148 dra een verschrikkelijker lot, toen zij bijna geheel door de vlammen vernield werd. De kerken van ST. MAARTEN, van ST. PIETER en PAULUS, die van ST. JAN en de kapel van het H. Kruis, waren in puin en asch verkeerd; de ST. SALVADORS-kerk alleen bleef als door een wonder, behouden. Terstond beraamde men middelen, om in het vervolg

---

(1) J. DE BEKA, p. 49. HEDA, p. 162. *Cron. de Traj.* p. 327, 328. *Chron. Tiel.* p. 133. *Chron. Magn. Belg.* p. 179, 180. J. A LEYDIS, *Lib.* XVII. c. 12. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 103. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 91. E. BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 102. Deze laatste plaatst dit voorval in 1148. IDSINGA, *Staatsr.* D. I. bl. 98, verdedigt den Bisschop tegen DE BEKA en anderen, wegens het beleenen van *Groningen* en *Koeverden*, aan zijne broeders.

(2) J. DE BEKA, p. 49. HEDA, p. 162. *Chron. Tiel.* p. 133. *Magn. Chron. Belg.* p. 180. *De Vita et reb. gest. domin. de Arkel*, apud MATTHAEUM, *Anal.* T. V. p. 207. *Oude Holl. Div. Kron.* Twaalfde Div. c. 13. *Overijsselsche Chron.* in DUMBAR's *Analect.* T. II. p. 214. Verg. hiervoor, bl. 120. Bij den ongenoemden Schrijver *de Reb. Ultraj.* wordt de plaats des gevechts *Walstad* geheeten. Ongetwijfeld heeft hij een algemeen voor een bijzonder naamwoord genomen. Nog heden wordt in het Hoogduitsch, de naam van *Wahlstadt* aan het slagveld gegeven.

(3) Zie hiervoor, bl. 120.

1085–1190 eene dergelijke ramp te voorkomen, en de zoogenaamde *Oude gracht* werd gegraven, welke het Rijnwater binnen de stad voerde (1). Twee jaren later overleed Bisschop
1150 HERBERT; »een man onvervaard en stout, dreigend met woorden en oogen en met gebaren, die zich als verwoed aanstelde, om anderen te doen zwichten, en wien Graven en Hertogen vreesden (2).” Zoo wordt hij afgeschilderd en zoo heeft hij zich in zijne daden betoond. Door het zwaard en den banvloek was hij niet minder ontzaggelijk geworden, dan door de gunstbewijzen van Keizer KOENRAAD III. Deze Vorst had in elf honderd vijf en veertig, op zijn verzoek, den Utrechtschen stoel in het bezit van *Oostergo* en *Westergo*, waaronder buiten twijfel ook de graafschappen van *Stavoren* en *Islegouwe* moeten begrepen worden, bevestigd, en eene boete van duizend ponden louter goud (*mille libras auri purissimi*) bepaald voor hem, die eenige inbreuk op dezen schenkingsbrief mogt maken; de eene helft ten behoeve van 's Rijks schatkist, de andere ten behoeve der Utrechtsche kerk (3).

In hetzelfde jaar, beweert men, had Keizer KOENRAAD eenen anderen giftbrief, welke door Paus EUGENIUS III werd bekrachtigd, op aanzoek van Bisschop HERBERT en 's Keizers broeder, KOENRAAD, Domproost te *Utrecht*, gegeven, welke aan de St. Salvadors- en Domkapittelen, bij uitsluiting van alle andere, het regt verleende, om bij het overlijden eens Bisschops, vrij en onafhankelijk eenen anderen te mogen kiezen (4). De onechtheid van dezen vergunningsbrief is, naar ons inzien, voldingend betoogd geworden (5). Maar er had reeds vroeger eene verandering in het verkiezen der Bisschoppen plaats gehad. Voorheen werden zij, althans die van *Utrecht*, door het volk en de geestelijken, bij meerstemming, gekozen, doch zonder verlof des Keizers werd geene keuze gedaan, en zonder zijne toestemming was zij van geene waarde. Aan hem stond het verlei met staf en ring (*investitura per baculum et annulum*), en zonder dit verlei mogt geen Bisschop gewijd worden. Doch Keizer HENDRIK V deed op den Rijksdag

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 94 (52, 53). *Chron. regia St. Pantaleon.* apud ECCARD, *Corpus Histor. Med. aevi.* T. I. p. 934. DE BEKA, p. 50. HEDA, p. 163 et BUCHELIUS in notis p. 168. A. MATTHAEUS ad *Chron. Auct.* J. DE BEKA in *Analect.* T. III. p. 97.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT in l. c. p. 89.

(3) Zie het *Diploma* bij HEDA, p. 166 en in het *Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 74. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 364. *Tegenw. staat v. Friesl.* D. I. bl. 342.

(4) Zie *Bullam* EUGENII, en *Diplom.* CONRADI, anni 1145 apud HEDAM, p. 163—166, vertaald in *Bat. Sacra*, D. II. bl. 94—99.

(5) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 247—253. Ondanks de overtuigende bewijzen van dezen scherpzinnigen geschiedonderzoeker, houden BILDERDIJK, CLASIUS en anderen dien brief nog steeds voor echt.

te *Worms* in elf honderd twee en twintig, afstand van dit verlei aan den Paus, maar 1085—1190
behield dat van het wereldlijk gebied (*investitura regalia*), welk door den schepter geschiedde, aan zich, en zou zelfs, gelijk eenigen beweren, in alle kerken des Rijks, de verkiezing en inwijding der Bisschoppen en abten hebben vrijgesteld (1). Hieruit ontsproot eene bron van steeds hernieuwde twisten en geschillen. Het Utrechtsche bisdom was thans wel onafhankelijker van het Rijk geworden, maar werd daarentegen blootgesteld aan al de heerschzucht en kuiperijen der groote Leenmannen en naburige Vorsten, die nu, bij eene verkiezing, als om strijd, hunne gunstelingen den kiezers wilden opdringen. Hieruit resen dikwerf groote onlusten, zoodat sedert weinig Bisschoppen, den stoel van ST. MAARTEN ongehinderd en zonder strijd, beklommen hebben (2). De invloed en wereldlijke magt der Bisschoppen zelve, werden hoe langer zoo beperkter, daar deze geestelijke Heeren thans meer en meer afhingen van den aanhang, door welken zij gekozen waren, en telkens ook tegenpartijen te ontzien hadden. »Men mag er bijvoegen," zegt BILDERDIJK, »dat dit ook den Graven van *Holland* eenen invloed op *Utrecht* gaf, waardoor zij zelfs onafhankelijker van den Keizer werden (3)."

Het verderfelijke van dezen maatregel bleek ten volle bij de verkiezing van HERBERTS opvolger. Graaf DIRK VI van *Holland*, in overeenstemming met de Graven van *Gelre*, van *Kleef* en andere Leenmannen van het *Sticht*, wenschte HERMAN VAN HOORN, Proost van ST. GEREON te *Keulen*, tot de bisschoppelijke waardigheid te verheffen; de Utrechtsche en Deventersche dienstmannen (*ministeriales*), burgers en landlieden, begeerden daarentegen FREDERIK, den zoon van zekeren Graaf ADOLF, tot hunnen geestelijken Herder (4). Indien het volk werkelijk door een Keizerlijk besluit, zoo weinig

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 95—98 (54). Uit dezen voortreffelijken geschiedkundige heeft BILDERDIJK ontleend, wat hij over dit punt aanvoert. D. II. bl. 48. Verg. de Aant. van V. RHIJN op *Bat. Sacra*. D. II. bl. 107. Zie hiervoor, bl. 136, 137.

(2) J. DOUSA, *Rer. Holl. Lib.* VIII. p. 208. BUCHELIUS ad DE BEKAM, p. 52.

(3) *Gesch. d. Vaderl.* D. II. bl. 48, 49.

(4) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 95—98. J. DE BEKA, p. 52. HEDA, p. 169. Verschillend wordt de naam van den tweeden mededinger naar den bisschoppelijken stoel opgegeven. BEKA noemt hem FREDERIK DE HAMEL, en zijn oude Nederd. vertaler, VREDERIK MITTEN HOVEL (*met den bult*); HEDA, DE HAVEL; het oude *Chron. Egm.*, DE HOVELE; het *Chron. Tiel*, DE HOEVEL; OTTO FRISINGENSIS, een tijdgenoot, noemt hem slechts FREDERICUS, ADOLFI *Comitis filium*. Zie BUCHELIUS ad BEKAM, p. 52 (a), ad HEDAM, p. 170 (b). KLUIT in l. c. p. 98 (55). Volgens VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 82 (2), was hij de zoon van ADOLF, Graaf van *den Berg* en *Altena*. Hij werd in 1156 tot Aartsbisschop van *Keulen* verheven, en stierf te *Pavia* in 1159. HERMAN VAN HOORN sproot niet uit het grafelijk geslacht *van Hoorn*, gelijk GLASIUS,

1085—1190 jaren geleden, van het kiesregt beroofd en zulks alleen aan het Domkapittel en aan dat van ST. SALVADOR vergund was geworden, zou dit niet geschied zijn (1). De Keizer, aan wien de bevestiging der Bisschoppen in het wereldlijk gebied verbleven was, verklaarde zich aanstonds ten voordeele van HERMAN; doch de tegenpartij wist daarna nog zoo veel te verwerven, dat de verkiezing onbeslist zou blijven, tot op het aanstaande Kersfeest, wanneer de Vorst zelf te *Nijmegen* zou komen. De Utrechtenaars dreven echter inmiddels HERMAN de stad uit, waar zij FREDERIK met groote praal inhaalden, hetgeen door den Keizer zeer euvel werd opgenomen. Hij verleende hun niettemin vrijgeleide, om te *Nijmegen* hun gedrag voor hem te verantwoorden, en vermaande hen toen ernstig, de zaak met hunne tegenpartij, zonder pleitgeding, te vereffenen. Doch te vergeefs, en nu werd het vonnis te hunnen nadeele gewezen, waarop zij verstoord vertrokken, bewerende, dat hun geschil alleen door den Paus konde beslist worden. KOENRAAD, over deze stoutheid ten uiterste verbolgen, dreigde de stad *Utrecht* met eenen aanval en was op het punt, het verleende vrijgeleide te breken. Waarschijnlijk op zijn bevel, ongetwijfeld met zijne toestemming, plaatste Graaf DIRK gewapenderhand HERMAN op den zetel, welken deze inhield, dewijl niet alleen de Utrechtsche Edelen hem toevielen, maar ook de Pauselijke gezant (legaat) te *Luik*,
1152 de verkiezing te zijner gunste, bevestigde (2). Keizer FREDERIK I, welke kort daarna zijnen oom KOENRAAD in het Rijksbewind opvolgde, strafte de Utrechtenaars met eene zware geldboete, voor hunne vermetelheid (3). Het geschil had ondertusschen twee jaren geduurd, en tot groote ongeregeldheden aanleiding gegeven, welke de goedaardige doch zwakke en trage HERMAN niet konde beteugelen. In zijne tegenwoordigheid zelfs werden doodslagen en allerlei misdrijven ongestraft gepleegd, daar hij noch het regt, noch zijn gezag wist te handhaven. Na een krachteloos bestuur, waaraan de oorsprong der volgende burgertwisten en verdeeldheden in *Utrecht* wordt toe-

---

Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl. D. I. bl. 252, op gezag van HEDA, p. 169, beweert. BUCHELIUS heeft te dezer plaats op HEDA aangetoond, dat de Graven *van Hoorn* eerst drie honderd jaren later zijn opgekomen.

(1) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 249. Wij zien ook later, dat de Bisschoppen niet door de beide genoemde, maar door al de vijf Kapittels gekozen werden.

(2) OTTO FRISINGENSIS, *de reb. gestis* FREDERICI I. *Imp. Lib.* I. c. 62, 63. apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 98 (57). DE BEKA, p. 52. HEDA, p. 169. *Cron. de Traj.* p. 328 (1). *Magn. Chron. Belg.* p. 189. J. A LEYDIS, *Chron. Belg. Lib.* XVII. c. 19.

(3) OTTO FRISINGENSIS, *Lib.* II. c. 4. in l. c.

geschreven, overleed hij in elf honderd zes en vijftig, zonder iets ten nutte van het *Sticht* verrigt te hebben (1). 1085—1190

Van geheel tegenovergestelden aard was HERMANS opvolger, GODFRIED *van Rhenen*, Domproost te *Utrecht*. Hij werd op aanbeveling van Keizer FREDERIK I, welke te *Utrecht* was gekomen, om de op nieuw ontstane geschillen tusschen de Kapittels over de keuze eens Bisschops, bij te leggen, met deze waardigheid bekleed en betoonde zich harer waardig (2). Immers wordt hij afgeschilderd als een eerlijk man, van grooten moed, even ijverig in het voorstaan van het Bisschoppelijk gezag, als in het uitbreiden en bevestigen zijns gebieds, en die van zichzelven getuigde » dat hij zich aan gevaren blootstelde, en zelfs geen strijd ontzag, om de regten zijner Kerk te verdedigen (3)." De waarheid dezer getuigenis werd reeds bevestigd in de eerste jaren zijns bestuurs, bij de onlusten, welke uit het kinderloos overlijden van LEFFERD, Burggraaf van *Groningen*, voortsproten. Bisschop GODFRIED begreep, dat dit burggraafschap als een *regt* 1159—1164 *leen*, thans bij gebrek eener zuiver mannelijke nederdalende linie, weder aan den Utrechtschen stoel vervallen was en te zijner beschikking stond (4). Geheel anders begrepen dit LEFFERDS kleinzonen, RUDOLF, MENSO en HERBERT, uit het huwelijk eener vooroverledene dochter met GODSCHALK *van Sepperothe*, verwekt. Niet alleen weigerden zij hunnen oudoom LAMBERT *van Peize*, welke zich, ofschoon in geenen deele wettig (5), tot de opvolging geregtigd achtte, de slotvoogdij over te geven, maar wisten zich, ondersteund door Utrechtenaars en leenmannen des Bisschops zelven, in het bezit daarvan te stellen. Eenigen betwisten hun het erfleenregt, daar zij het uit eene vrouw moesten afleiden (6); terwijl anderen meenen, dat zij zich op het Keizerregt beriepen, volgens welk ook leenen op dochters overgingen (7). Hoe dit zij, GODFRIED besloot, hen met de wapenen te dwingen, waarop zij zich tot Graaf HENDRIK

---

(1) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, in l. c. p. 103. DE BEKA, p. 53. HEDA, p. 171. J. A LEYDIS, *Lib.* XVII. c. 22.

(2) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, p. 99, 100. DE BEKA, p. 52. HEDA, p. 169. *Magn. Chron. Belg.* p. 189. *Cron. de Traj.* p. 329. *Chron. Tiel.* p. 142. J. A LEYDIS, *Lib.* XVII. c. 19.

(3) HEDA, p. 175, in des Bisschops brief, betrekkelijk EGBERT *van Amstel.* Verg. DE BEKA, p. 53. *Chron. de Traj.* p. 329. etc.

(4) Verg. H. DE GROOT, *Inl. tot de Holl. Rechts-gheleerdh.* B. II. d. 41. bl. 121—130. d. 43. bl. 131. BILDERDIJK, D. II. bl. 53.

(5) BILDERDIJK, D. II. bl. 53.

(6) BILDERDIJK, D. II. bl. 52.

(7) VON WICHT, *Vorber. des Ostfr. Landr.* S. 89.

1085—1190 van *Gelre* wendden, wien zij het burggraafschap opdroegen, om het van hem weder in leen te ontvangen. Gesterkt door de vereenigde magt van *Gelre* en *Drenthe*, waar de Bisschop, naar het schijnt, vele vijanden telde, verschenen de SEPPEROTHEN onverwachts voor *Utrecht*, drongen er binnen en belegerden daar GODFRIED in zijnen burg, waarin hij zich door hulp des Graven DIRK *van Kleef*, ter naauwernood met de vlugt gered had (1). Verbitterd en woedend werd aan beide zijden gestreden; het zomerverblijf en het winterpaleis des Bisschops waren weldra eene prooi der vlammen, en de opgerigte stormtuigen dreigden den burg met eenen onvermijdelijken ondergang. GODFRIED in dezen uitersten nood, en bijna door al de zijnen verlaten, riep de hulp in van FLORIS III, als leenman van het *Sticht*. Terstond bragt de Hollandsche Graaf eene ontzagwekkende krijgs- en scheepsmagt bijeen, met welke hij den Bisschop meer ondersteunde dan dezen dienstig was. Immers versterkte hij het slot *Woerden*, legde er eene talrijke bezetting in, en maakte het omliggende land tot een tooneel van moord en verwoesting. In de stad *Utrecht* zelve werd over de negen maanden tusschen den Bisschop en Graaf FLORIS aan de eene zijde, en den Graaf van *Gelre* met DIRK *van Batenburg* aan de andere, hevig krijg gevoerd, tot dat de twist, op last van Keizer FREDERIK, door den Aartsbisschop van *Keulen* werd bijgelegd. De SEPPEROTHEN ontvingen van den Bisschop, het burggraafschap van *Groningen* met nieuwe voorregten, doch tegen eene bepaalde somme gelds, in leen terug (2). De belangen van den Graaf van *Gelre* schijnt men bij deze overeenkomst, geheel ter zijde gesteld te hebben. Evenmin wordt verder van LAMBERT *van Peize* gewag gemaakt. Waarschijnlijk had hij vóór het verdrag, zijne aanspraak laten varen, of was misschien toen reeds overleden. Het blijkt niet, schoon eenige latere Schrijvers dit beweren, dat de zonen van LUDOLF, den slotvoogd

---

(1) De *Klerk van de laage Landen*, bl. 71, de *Oude Holl. Div. Kron.* Dertiende Div. c. 3. HEMINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 104. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 96, WAGENAAR, D. II. bl. 242, en anderen, begaan een misslag, wanneer zij verhalen, dat Bisschop GODFRIED zich van *Groningen* meester maakte, doch door Graaf HENDRIK van *Gelre* genoodzaakt werd de plaats te ruimen. Zie KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 104 (67); en in navolging van dezen scherpzinnigen geschiedonderzoeker, BILDERDIJK, D. II. bl. 53. Ondanks deze juiste teregtwijzing, hebben VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. en GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 254, het verhaal van WAGENAAR gevolgd. WESTENDORP geeft eene andere wending aan de zaak, doch welke, naar ons inzien, niet door de getuigenissen der oudste Schrijvers, gebillijkt wordt. *Jaarb. van en voor Gron.* D. I. bl. 188.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 106—108 (70—78). DE BEKA, p. 53. HEDA, p. 171. *Magn. Chron. Belg.* p. 202. De onlusten moeten tusschen 1159 en 1164 hebben plaats gehad. Vide KLUIT in l. c. p. 106 in Not.

van *Koeverden*, eenige aanspraak op het burggraafschap van *Groningen* gemaakt hebben (1). 1085—1190

De rust was hierdoor in het *Sticht* hersteld, en de wijsheid zoo wel als het aanzien van Keizer FREDERIK verhinderden, dat zij door de geschillen tusschen den Utrechtschen Kerkvoogd en den Graaf van *Holland* over het bezit der Friesche graafschappen, en wegens 1166
den Rijnloop, openlijk gestoord werd (2). Evenzeer handhaafde deze Vorst den Bisschop tegen EGBERT, Heer van *Amstel*, een der magtigste vrije dienstmannen (*Ministeriales*) van het *Sticht*. Ofschoon de bewijzen ontbreken, is het echter zeer waarschijnlijk, dat EGBERT een zoon geweest is van WOLFGER, welke men in het begin dezer eeuw als *schaltetus* (schout) *van Amestelle*, onder de andere dienstmannen der Kerk van *Utrecht* gemeld vindt, en die tevens de eerste der Heeren van *Amstel* is, van welken eenig berigt gevonden wordt, indien men althans de lijst der Stichtsche leenmannen van Bisschop ADELBOLD, als verdacht of valsch verwerpt (3). Hoe ver *Amestelle* of *Amstelland* zich oudtijds heeft uitgestrekt, is zelfs niet naar gissing, te bepalen, dewijl de gedaante des lands door de veroveringen van en op de zee, geheel veranderd is. Bij de bezittingen, welke de Heeren van *Amstel*, als dienstmannen van de Utrechtsche Kerk hielden, bezaten zij voorzeker eigen erfgoederen; het blijkt ook, dat zij elders aanzienlijke goederen en geregten bezaten; terwijl daarentegen andere Heeren, binnen den ban van *Amstelland*, huizen en landerijen van de Utrechtsche Bisschoppen in leen hadden (4). Gedurig ontstonden er botsingen en geschillen, daar nu eens de Bisschop, en dan weder zijn dienstman, aanspraak maakte op goederen, welke de andere bezat. Reeds ten tijde van Bisschop HERBERT, had EGBERT *van Amstel* met het Kapittel van ST. MARIA over het bezit van eenige ontgonnen landerijen geschil gehad, hetwelk niet te zijnen voordeele was bijgelegd (5). Een nieuwe twist herrees onder Bisschop GODFRIED, welke zich beklaagde, dat EGBERT alle diensten en dienstgelden, welke der Utrechtsche Kerk uit *Amstelland* en de omliggende geregten toekwamen, aan zich getrokken had. Zoo hoog werd dit door Keizer FREDERIK opgenomen, dat hij den weêrspannigen dienstman in den rijksban deed. Eindelijk werd op zijn bevel, door den Aartsbisschop van *Keulen* het geschil vereffend. EGBERT moest onder eede, aan 1172?

(1) *Tegenw. Staat v. Drenthe*, bl. 70.

(2) Zie hiervoor, bl. 124.

(3) WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. bl. 2. VAN SPAEN, *Hist. d. Heeren van Amstel*, bl. 6. 's Hage 1807.

(4) VAN SPAEN, t. a. p. bl. 8.

(5) WAGENAAR, t. a. p. bl. 79. V. SPAEN, t. a. p. bl. 9.

1185—1190 den Bisschop afstand doen van alles, wat hij zich weleer, in den ganschen omtrek zijns gebieds, naar leenregt toegeëigend had, om het voortaan, als 's Bisschops ambtman of stedehouder (*in officium villecationis*), te bezitten, en daarin, na zijn dood, opgevolgd te worden door zijn zoon GIJSBERT, mits deze zijn ambt wel waarname en den Bisschop getrouw bleef. Hij moest tevens voor altijd, het veen *Bedelmerbruc* (*Bijlemermeer?*) en de halve tienden in *Wispe* (*Weesp*), der Utrechtsche Kerk overlaten (1). In hoe verre de klagten van GODFRIED tegen EGBERT op regt en billijkheid berustten, kan niet beslist worden, daar wij slechts de getuigenis van eenen kant hooren. Maar het schijnt, dat de Heeren van *Amstel* over het geheel, weinig met de geestelijkheid ingenomen geweest zijn; althans bijna al de kloosters in *Amsterdam*, dagteekenen hunnen oorsprong, na de verdrijving van dit adellijk geslacht (2).

Denkelijk in denzelfden tijd, moet het verschil tusschen Bisschop GODFRIED en Graaf FLORIS III, over de vrije leenmannen des *Stichts*, door den Graaf van *Gelre*, ten overstaan van den Aartsbisschop van *Keulen*, als gevolmagtigde des Keizers, beslist zijn geworden. Men bepaalde, »dat geen vrijman, tot de Rijksdienst verpligt, zich en de goederen, voor welke hij dienstpligtig was, door huwelijk of eed, van het Rijk vervreemden mogt" (3). Ofschoon nu de Graaf van *Holland* hierin berustte, was hij echter ontevreden over deze uitspraak, dewijl hij nu verscheiden Stichtsche vrije leenmannen verloor, die zijne dienstmannen geworden waren (4).

De bescherming, welke Keizer FREDERIK steeds den Bisschop verleende, konde, naar het schijnt, de woelingen der dienst- en leenmannen van het *Sticht* beperken, noch de vijandelijke bedoelingen der omringende Vorsten vernietigen. GODFRIED ten minste, vond aanleiding tot het bouwen van vier sterke sloten, *Horst*, *Montfoord*, *Vollenho* en *Woerden*, tegen *Gelre*, *Holland*, *Friesland*, en ter beteugeling zijner eigene onderzaten (5). Stormachtig was zijn bestuur, en de onheilen, welke de staatsberoeringen en elkander afwisselende onlusten over het *Sticht* verspreidden, werden nog vergroot door eenen schrikkelijken brand, welke kort na eene vernielende overstrooming, de stad *Utrecht*, voor een groot gedeelte, in asch en puin verkeerde (6). Openlijk wer-

---

(1) GODEFRIDI *Diplom.* ap. HEDAM, p. 175. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. bl. 80. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 217 (g). V. SPAEN, *Hist. d. Heeren van Amstel*, bl. 10, 11.

(2) GLASIUS, *Gesch. d. Christel. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 256.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 216—219.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 87.

(5) DE BEKA, p. 55. HEDA, p. 174.

(6) Verg. hiervoor, bl. 128.

den deze beide rampen aan eenen diefstal in de Maria- en St. Jacobskerken aan de hostiën 1085—1190
gepleegd, toegeschreven. »Kort na de verlossing uit den watersnood," dus verhaalt 1173
DE BEKA in den smaak en geest dier tijden, »hield HILDEBRAND, eerwaardig abt van ST. PAULUS, te *Utrecht* eene preek, in welke hij de gemeente tot vasten, bidden en het geven van aalmoezen vermaande, opdat God zijnen toorn mogt afwenden, wegens den gepleegden roof van het ligchaam des Heeren, dewijl anders binnen kort, de stad eene nog zwaardere ramp zou treffen. Deze voorspelling werd niet gelogenstraft; want nog dien zelfden avond ontstond er een groote brand, welke onze Lieve Vrouwe Kerk en een groot gedeelte der stad in kolen legde. Bisschop GODFRIED bevreesd voor den toorn Gods, riep derhalve zijne geestelijkheid bijeen, en gebood den geloovigen van zijn sticht, te vasten. Hij zelf bezocht barrevoets, den vijfden dag na *Pinkster*, godvruchtiglijk verscheidene heilige plaatsen," »met devotiën biddende," voegt de oude vertaler er bij, »dat Godt sinen toorn woude laten vallen, ende riep die Santen an, dat sy bidden woude voir ons (1)."

Weinig jaren na deze ramp, overleed Bisschop GODFRIED (2). Men kan hem den 1178
lof niet ontzeggen, dat hij in alle omstandigheden, gelijke standvastigheid, moed en vertrouwen heeft ten toon gespreid. Ondanks zijne, over het geheel ongelukkige regering, was echter het uiterlijke aanzien des bisdoms niet verminderd, welks bezittingen hij door eene schenking van zijn vaderlijk goed *Rhenen*, had vermeerderd (3). Hoog stond hij in gunst bij Keizer FREDERIK I, en zijn naam wordt gespeld onder de leden der belangrijke en aanzienlijke Rijksvergadering te *Roncaille*, in elf honderd acht en vijftig gehouden, op welke bepaald werd, wat al Koninklijke voorregten waren (4).

De achting in welke de geestelijken deelden, de rijkdommen over welke zij beschikken konden, en de invloed, welken zij op Vorsten en onderdanen uitoefenden, spoorden dikwerf meer dan beginselen van godsvrucht en vroomheid, de zonen van veelvermogende gebieders aan, den geestelijken stand te omhelzen. Zoo bekleedde onder Bis-

---

(1) DE BEKA, p. 55. *Chron. Auctius* JOHANNIS DE BEKA, apud MATTHAEUM, *Analect.* T. III. p. 105. Vergelijk *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 126, 127. *Cron. de Traj.* p. 330.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT in l. c. p. 131. HEDA, p. 174. *Magn. Chron. Belg.* p. 212. *Cron. de Traj.* p. 331. Slechts BEKA, p. 55, stelt het sterfjaar des Bisschops in 1177. Hij moet een man van eene reusachtige ligchaamsgestalte geweest zijn. »Dit" zegt BUCHELIUS, op HEDA, p. 176, »is mij gebleken uit zijn bekkeneel en zijne andere beenderen, welke in 1580 uit het graf gehaald werden."

(3) HEDA, p. 174.

(4) WAGENAAR, D. II. bl. 237. WESTENDORP, *Jaarb. van en voor Gron.* D. I. bl. 181—185.

1085— schop GODFRIED *van Rhenen*, BOUDEWIJN, naar zijne moeder, *van Benthem* bijgenaamd,
1190 zoon van Graaf DIRK VI van *Holland*, de waardigheid van Proost der Kapittels van ST. MARIA en te *Oldenzaal*; en zijn broeder DIRK van *Holland*, die van Proost aan het Dom-kapittel te *Utrecht* (1). BOUDEWIJN zelfs werd na den dood van GODFRIED, ten bisschoppelijken zetel verheven. Men moge betwijfelen, of Graaf FLORIS III bij deze verkiezing, wel geheel onzijdig gebleven zij; maar zeker is het, dat de keus voor *Holland* staatkundig goed, en in de gevolgen heilrijk geweest is (2). BOUDEWIJN wordt als een voorbeeld van regtvaardigheid, zachtmoedigheid, zedigheid en bovenal van kuischheid afgeschilderd (3). Zijne daden hebben echter niet onvoorwaardelijk, den stempel op deze getuigenis gedrukt. Het zij om te toonen, dat de regten der Utrechtsche Kerk hem ter harte gingen, hetzij om de grootheid zijner magt voor het oog der wereld te ontvouwen, hij ontbood, kort na het aanvaarden van den herderstaf, al de leenmannen des bisdoms voor zich, ten einde zij hunne leenen van hem zouden verheffen (4). Slechts de Hertog van *Braband*, of liever van *Neder-Lotharingen*, welke *de Veluwe* van het *Sticht* in leen bezat, doch als achterleen aan GERHARD, zoon des Graven van *Gelre*, had afgestaan, verscheen niet, » bewerende, dat hij dit leen van den Keizer hield (5)." De Bisschop daarentegen maakte aanspraak op het gansche Graafschap van *de Veluwe*, als door de Keizers aan zijne voorzaten afgestaan (6). Zeker is, dat reeds in de negende eeuw verscheidene goederen in die landstreek, aan de Utrechtsche Kerk gegeven waren, bij

(1) DE BEKA, p. 56. HEDA, p. 176.

(2) Zie hiervoor, bl. 130. BILDERDIJK, D. II. bl. 57, neemt het den geleerden KLUIT bijzonder kwalijk af, dat deze, op zijn WAGENAARS, bij de benoeming van BOUDEWIJN tot Bisschop, gezegd had: » Vides quantopere Hollandorum Comitum ambitio in rebus Trajectinis invaluerat." *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 130 (22). Hij geeft echter geene enkele reden op, welke zijne afkeuring moet regtvaardigen, terwijl het gevoelen van KLUIT reeds door het gedrag van Graaf DIRK VI, bij de Bisschopsverkiezing na den dood van HERBERT, ondersteund wordt. Zie hiervoor, bl. 143.

(3) DE BEKA, p. 56. Vir mansuetus, et adeo castus, ut in fine vitae suae virgo credatur esse mortuus. HEDA, p. 176, 177.

(4) De lijst dezer leenmannen, welke, doch onvolledig, door HEDA, p. 111, aan Bisschop ADELBOLD is toegeschreven, wordt gevonden in het *Cron. de Traj.* p. 332—335, maar door MATTHAEUS voor onecht gehouden, of althans tot later tijdperk teruggebragt.

(5) *Diplom.* HENRICI VI, apud HEDAM, p. 177. Verg. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 91—93. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 158—163. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 89—93.

(6) HEDA, p. 177 in *Diplom.* HENRICI VI.

welke sedert, Keizer HENDRIK IV nog een stuk lands gevoegd had (1). Uit dit verzuim 1085—1190
of deze nalatigheid des Hertogs, ontstond een bloedige twist, welke afwisselend, tot aan den dood des Bisschop voortduurde. BOUDEWIJN verklaarde terstond het leen verbeurd, ten beheeve van ST. MAARTEN. GERHARD was, wel is waar, niet den Kerkvoogd, maar zijnen onmiddellijken leenheer, den Hertog, hulde verschuldigd; doch nu deze
het verbeurd had, moest hij het van gene verheffen (2). In stede hiervan, vatte hij de 1179
wapenen op, doch werd weldra door de benden des Bisschops uit *de Veluwe* gejaagd, die te vuur en te zwaard verwoest werd. Nu sloeg hij het beleg voor *Deventer*, welke stad, reeds lang der Utrechtsche Kerk geschonken (3), eenige dagen werd ingesloten, toen door tusschenkomst en op gezag van Keizer FREDERIK I, de vijandelijkheden ge-
schorst werden (4). Maar bij den dood van GERHARD ontbrandde op nieuw en heviger 1180 of 1181
het vuur des oorlogs. OTTO had waarschijnlijk als erfgenaam zijns broeders, hoewel niet van dezelfde moeder, zich in het bezit der *Veluwe* gesteld, hetgeen door den Bisschop, als eene inbreuk op het leenregt, zeer euvel werd opgenomen (5). Ondersteund door de Graven van *Holland* en van *Kleef*, viel BOUDEWIJN, ofschoon de wapenstilstand nog duurde, in *de Veluwe*, aldaar en in het graafschap *Zutphen*, alles plunderende en verwoestende. OTTO was in den beginne niet magtig genoeg, zich tegen dit geweld te verzetten, doch
versterkt met de hulpbenden der Bisschoppen van *Keulen* en *Munster*, des Hertogs van *Lo-* 1186—1187
tharingen en des Graven van *Berg*, sloeg hij het beleg voor *Deventer*, waar de vijand den roof geborgen had. Reeds was de nood der belegerden tot het uiterste, en de wederzijdsche woede tot het hoogste gestegen, toen Keizer FREDERIK wederom tusschen beide trad, en
de strijdende partijen, die openlijk en in het geheim elkanders verderf zochten, te *Ments* 1188
tot een verdrag wist te bewegen. Hierbij werd bepaald, dat Graaf OTTO in het bezit der
Veluwe zou blijven, tot dat men nader over zijne regten zou beslissen (6). Twee jaren 1190
later erkende Keizer HENDRIK VI, zoon van FREDERIK I, dat *de Veluwe* door het Rijk aan den Bisschop, en door dezen aan den Hertog van *Lotharingen* moest verleid worden (7). Ofschoon nu hier geene de minste melding van Graaf OTTO geschiedt, is het echter buiten

(1) HEDA, p. 51, 137.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 64.

(3) Zie hiervoor, bl. 86.

(4) DE BEKA, p. 56. HEDA, p. 177. *Chron. Tiel.* p. 155. J. A LEYDIS, *Lib.* XVIII. c. 13.

(5) VAN SPAEN, *Hist. v. Geldert.* D. I. bl. 98, 99.

(6) DE BEKA, p. 56. HEDA, p. 177. *Magn. Chron. Belg.* p. 212. *Chron. Tiel.* p. 156—159.

(7) *Diplom.* HENR. VI ap. HEDAM, p. 177.

1085—1190 eenigen twijfel, dat hij en zijne nakomelingen *de Veluwe* van *Neder-Lotharingen* in leen bezeten hebben (1).

GELDERLAND. Bij het bezit der *Veluwe* vereenigde OTTO ook dat van *Gelre* en *Zutphen*. Het laatstgeneemde graafschap was na den dood der Graven HENDRIK en DIRK, zonen van Graaf OTTO van *Zutphen*, welke in elf honderd dertien overleed, aan *Gelre* gekomen. Van Graaf HENDRIK vindt men gemeld, dat hij Keizer HENDRIK V het leen (*beneficium*) *Altej*, bij ruiling terug gaf tegen een graafschap in *Friesland*, waaronder men welligt *de Veluwe* moet verstaan, die weleer onder *Friesland* begrepen werd. Daar hij *Altej* als een erfleen bezat, ontving hij dit Friesche graafschap op gelijken voet met alle voordeelen, gerigten en inkomsten, volgens grafelijk, dat is, heerlijk regt. Hieruit en van elders blijkt, dat de Graven van *Zutphen*, behalve de stad en het gebied van *Zutphen*, hun eigen goed (*allodium*), ook nog aanzienlijke leenen van het Rijk hielden (2).

Veel meer is van HENDRIK niet bekend, dan dat hij als bondgenoot des Aartsbisschops van *Keulen*, des Hertogs van *Lotharingen* en des Graven van *Arc* tegen den Keizer in elf honderd veertien opstond, en meer dapper dan gelukkig gestreden heeft (3). Negen jaren later overleed hij kinderloos en werd als erfheer van *Zutphen*, door zijn broeder DIRK, Bisschop van *Munster*, opgevolgd, welke met Hertog LOTHAIR van *Saksen* en den Bisschop van *Utrecht*, den Keizer dwong, het beleg voor het slot *Schulenburg* op te breken (4). Bij zijn dood kwam *Zutphen* aan zijne zuster ERMINGARD, door wier huwelijk met Graaf GERHARD II, *Zutphen* en *Gelre* onder één bestuur vereenigd werden (5).

Van de daden en lotgevallen des Graven GERHARD I van *Gelre* is bijna niets opgeteekend.
1108 Men weet slechts, dat hij Beschermer (*advocatus*) van het Kapittel ST. MARIA te *Utrecht*
1114 geweest is, en waarschijnlijk geen deel genomen heeft aan den opstand tegen Keizer HENDRIK V. Hij komt voor in verscheidene brieven, nu eens als Graaf van *Gelre*, en
1117 dan als Graaf van *Wassenberg*; het laatst in een giftbrief, ten behoeve van het klooster *Sifleck* verleend. Hij moet kort daarop overleden zijn, nalatende twee zonen en twee dochters, van welke eene, JUTTA genaamd, *Wassenberg* tot huwelijksgoed ontving, welk

---

(1) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 99.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 225—227, 230. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 73.

(3) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* t. a. p. bl. 232. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 74.

(4) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 234—236. Zie hiervoor, bl. 137, 138.

(5) Verg. hiervoor, bl. 101.

graafschap daardoor van *Gelre* gescheiden werd. Hieruit blijkt, dat dit niet alleen een 1085—1190
vrij eigen goed (*allodium*) moet geweest zijn, dewijl het bij deeling, op eene dochter overging, maar tevens, dat de dochters, bij afgoeding, heerschappijen en landerijen kregen, al was er een broeder aanwezig, wien het graafschap en de leenen uitsluitend ten deel vielen (1).

GERHARD II was nog jong toen hij zijnen vader in het gebied over *Gelre* opvolgde.
Hij moet in groot aanzien geweest zijn, en in het vertrouwen van HENDRIK V gedeeld 1118
hebben, daar zijn naam in vele onderhandelingen genoemd wordt. Op den Rijksdag te *Worms* werd hij van kwade bedoelingen tegen Keizer LOTHAIR beschuldigd,
en verwierf vrijgeleide, om zich voor den Keizer van dien blaam te zuiveren, doch 1128
verscheen niet. Maar in het begin des volgenden jaars onderwierp hij zich te *Keulen* onvoorwaardelijk aan de genade des Keizers, en verkreeg die, onder belofte, dat zijne bloedverwanten en vrienden voor dit gunstbewijs en zijne slaking, duizend mark betalen
zouden (2). Men vermoedt, dat hij met den Aartsbisschop van *Keulen*, zijnen leenheer 1129
wegens goederen te *Hennepel*, in het geheim, KOENRAAD III, die in *Italië* tot Roomsch Koning verkoren was, tegen LOTHAIR ondersteund had. Spoedig echter herwon hij het verloren vertrouwen, daar hij ééne maand na zijne onderwerping, in 's Keizers gevolg te *Duisburg*, onder den naam van GERHARD *den Lange*, Graaf van *Gelre*, aan-
getroffen wordt (3). Naar het algemeen gevoelen, overleed hij twee jaren later, en werd 1131
door zijn zoon HENDRIK opgevolgd. ERMINGARD, zijne weduwe, huwde met KOENRAAD, Graaf van *Luxemburg*, en zijne dochter met Graaf HENDRIK van *Oldenburg* (4). Behalve het klooster te *Mariënweerd* door HERMAN van *Kuik*, werd ook in zijn tijd, de abdij van *Camp*, tusschen *Gelre* en *Rijnberg*, door den Aartsbisschop van *Keulen* gesticht, welke verscheiden Gelderschen Graven ter grafplaats gestrekt heeft (5).

---

(1) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 105—130. *Hist. van Gelderl.* D. I. bl. 55—59.

(2) ANALISTA SAXO ad annum 1129, apud ECCARD, *Script. Rer. Germ.* V. I. p. 662.

(3) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 134. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 60, 61.

(4) *Chron. Tiel.* p. 130. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 101. A. v. SLICHTENHORST, *Gelders. Gesch.* B. VI. bl. 73, 74. V. SPAEN, t. a. p. bl. 137, 140; bl. 61. Of GERHARD II eerst met HEDWICH, dochter van Graaf FLORIS II van *Holland*, gehuwd geweest is, gelijk PONTANUS en SLICHTENHORST in l. c. op het gezag van J. A LEYDIS, *Lib.* XVI. c. 1. beweren, is zeer onwaarschijnlijk. Welligt is hij aan haar verloofd geweest, doch het huwelijk niet voltrokken. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 138—140. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 61, 62.

(5) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 64. Verg. hiervoor, bl. 139.

1085—1190 HENDRIK, wien *Gelre* van zijnen vader GERHARD II, en *Zutphen* van zijne moeder ERMINGARD ten erfdeel was gevallen, nam den titel van Graaf van *Gelre* en *Zutphen* aan. Het is opmerkelijk, dat sedert dien tijd de grafelijke titel van *Zutphen* steeds van dien van Graaf en Hertog van *Gelre* is onderscheiden gebleven; terwijl al de andere graafschappen in de *Nederkwartieren*, door de Geldersche Graven aan zich gebragt, onder den algemeenen naam van *Gelre* verdwenen zijn. Dit sproot waarschijnlijk voort, dewijl de oude Erfheeren van *Zutphen*, geene Keizerlijke ambtenaars, maar vrije Heeren geweest waren, die wel den Keizer of het Rijk trouw, en hunne dienst in den heerban verpligt waren, maar overigens hunne goederen, in den uitgebreidsten zin, in vollen eigendom bezaten. Zij hadden dus land en lieden, hunne bezittingen behoorden tot den stam, waren erfelijk, deelbaar tusschen de zonen, en bij gebrek daarvan, tusschen de dochters volgens de Saksische wetten (1). De bezittingen der Graven van *Gelre* in de *Nederkwartieren*, de *Betuwe* en *Teisterband*, zoo wel als op *de Veluwe*, waren daarentegen slechts leenen of achterleenen van het Rijk, welke in de elfde eeuw erfelijk waren geworden (2).

Graaf HENDRIK was nog niet den kinderjaren ontwassen, toen GERHARD II overleed, en heeft welligt uit dien hoofde, het bestuur onder de voogdijschap zijner moeder aanvaard, met wie hij in eenen giftbrief van het jaar elfhonderd vier en dertig voorkomt.
1138 Vier jaren later verschijnt hij als Graaf te *Keulen*, en is getuige van de gifte van *Oostergoo* aan de Kerk van *Utrecht*, door Keizer KOENRAAD (3). Dikwijls wordt hij naderhand in deze betrekking aangetroffen, en moet in hooge mate de gunst van Keizer FREDERIK I bezeten hebben (4). Men roemt zijne groote begaafdheden, zedelijke hoedanigheden, godsvrucht, welbespraaktheid en schoone gedaante (5). Als een der aanzienlijkste leenmannen van het *Sticht*, wikkelde hij zich diep in de geschillen over
1150 de verkiezing van eenen nieuwen Bisschop, bij den dood van HERBERT, en schaarde zich aan de zijde van Graaf DIRK van *Holland*, welke zegepraalde (6). Met gelijken

---

(1) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 78.

(2) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 52—55. Over het hoe en wanneer de Graven van *Gelre* aan hunne bezittingen in de *Nederkwartieren* en elders gekomen zijn, raadplege men het III en IV Deel der *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.*

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 186. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 104. A. v. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 77. Verg. hiervoor bl. 139.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 186—233. VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 154—161.

(5) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 102.

(6) PONTANUS, in l. c. p. 107. VAN SLICHTENHORST, t. a. p. bl. 78. Verg. hiervoor bl. 143.

ijver verdedigde hij bij Keizer FREDERIK I, de zaak des Kapittels van ST. MARIA te *Utrecht*, welks beschermer (advocatus) hij was, tegen EGBERT *van Amstel* (1). Daar zijn grootvader, GERHARD I, mede deze bediening bekleed had, denkt men, dat zij erfelijk in het geslacht der Graven van *Gelre* geweest is (2). Onrustig en krijgshaftig van aard, volgde hij den Keizer naar *Italië*, en bevond zich bij de belegering en ver- 1156 delging van *Milaan* (3). Naauwelijks teruggekomen, mengde hij zich in de onlusten tusschen Bisschop GODFRIED en de onderdanen van het *Sticht*, doch met meer krijgsroem dan voordeel voor zich zelven (4). Nuttiger en eervoller was zijne belangstelling in het nemen van maatregelen met andere Nederlandsche Vorsten, ter wering van de gedurige overstroomingen der rivieren, welke dagelijks de landen der ingezetenen met 1165 zware vernieling en verwoesting, hen zelven met den dood dreigden. Het weldadig gevolg hiervan was het graven van de *Grebbe*, wier voordeel door het tegenwoordig geslacht nog genoten wordt (5). Groot moet zijn aanzien en invloed geweest zijn; en het pleit voor zijne bekwaamheden en karakter, dat hij in het vertrouwen der naburige Vorsten deelde. Immers wordt zijn naam gespeld onder de middelaars, welke het ver- 1168 drag tusschen de Graven van *Vlaanderen* en *Holland*, betrekkelijk *Zeeland bewester Schelde*, ontwierpen (6). Ook werd door hem het verschil, betrekkelijk de vrije leenmannen des *Stichts*, tusschen den Bisschop van *Utrecht* en den Graaf van *Hol-* 1170? *land*, beslist (7).

1085—1190

Men heeft derhalve, geheel ten onregte, den dood van dezen Vorst omtrent het jaar elfhonderd twee en zestig bepaald (8). Twintig jaren later wordt nog van hem melding gemaakt als getuige te *Ments*, bij de vernieuwing der stads regten van *Spiers* door Keizer 1182 FREDERIK I (9). Niet lang daarna echter moet hij overleden zijn, dewijl zijn zoon OTTO in

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 205. Verg. hiervoor bl. 147.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 157. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 83.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 107, 108. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 78.

(4) Zie hiervoor bl. 145, 146.

(5) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 109. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 79. VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 86. Verg. hiervoor, bl. 124.

(6) Zie hiervoor, bl. 127. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 212 (a). VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 157, 158. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 86.

(7) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 216. Zie hiervoor, bl. 148.

(8) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 110.

(9) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 233—236, 237 (a).

1085—1190 hetzelfde jaar, als Graaf van *Gelre* voorkomt (1). Door zijn huwelijk met AGNES, naar men vermoedt, de dochter eens Hertogs van *Braband* of *Lotharingen*, zou *de Veluwe*, als een achterleen, aan de Graven van *Gelre* gekomen zijn. Voorts gist men, dat zijn en AGNES zoon, GERHARD, zijne moeder in het bezit der *Veluwe* opvolgde, en van daar, gedurende het leven zijns vaders, eenen grafelijken titel voerde. Hieruit ook laat zich verklaren, dat niet Graaf HENDRIK, maar GERHARD tegen Bisschop BOUDEWIJN de wapens opvatte; en dat OTTO, uit een tweede huwelijk van HENDRIK met de Gravin van *Arnstein* gesproten, na den dood van GERHARD, zoo vele verschillen had over *de Veluwe*, dewijl hij, als halve broeder, naar leenregt, geene aanspraak op dat gewest konde maken (2). GERHARD, vóór zijn vader gestorven zijnde, moet niet op de lijst der Graven van *Gelre* gevonden worden, waarop hij, onder den naam van GERHARD II, weleer geplaatst werd (3). Hij komt menigmaal voor in brieven van dien tijd, en bevond zich op het ridderspel door Graaf FLORIS III van *Holland*, te *Keulen* in elfhonderd negen en zeventig gegeven. Twee jaren daarna overleed hij kinderloos. Eene zijner drie zusters, MARIA, huwde met GERHARD, Graaf van *Loon*, en was moeder van LODEWIJK *van Loon*, aan wien ADA *van Holland* uitgehuwelijkt werd (4).

OTTO I nam onmiddellijk na HENDRIKS dood, de teugels van het bewind in handen, en vereenigde nu de graafschappen *Gelre*, *Zutphen* en *de Veluwe* onder één bestuur. Men verhaalt, doch betwijfelt tevens, dat hij vroeger, onder den Aartsbisschop van *Keulen*, in den krijgstogt tegen Hertog HENDRIK *den Leeuw* van *Brunswijk*, welke in den rijksban was verklaard, betrokken en bij de belegering van *Brunswijk* door den Keizer, tegenwoordig geweest is (5). Hoe dit zij, de Keizer was hem genegen, en bewees dit, zoo al niet door de erfelijke beleening met den burg van *Nijmegen*, hetgeen bezwaarlijk te gelooven is (6), dan toch ondubbelzinnig, door zijne uit-

---

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 241.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 170—172. D. IV. bl. 155. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 88—93. Verg. hiervoor, bl. 151.

(3) Zoo als bij PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 110, en zijne volgers. Verg. BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 241 (a). VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 170.

(4) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 168, 174, 175.

(5) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 115. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 82. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 96. Uitvoerig wordt deze krijgstogt, welke van 1178—1182 duurde, verhaald in de *Chron. Slavorum, Lib.* II. c. 24—36 in LEIBNITZII, *Script. Brunsvic.* T. II. p. 644—653.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelderl.* bl. 236 (a). SMETIUS, *Chron. v. Nijmegen*, Bl. 60 (*).

spraak in de zaak van *de Veluwe*, welke landstreek sedert aan OTTO en zijne nakome- 1085—1190
lingen gebleven is (1).

Het was welligt dit gunstbewijs, welk OTTO aanspoorde, den Keizer naar het *Heilige Land* te volgen. Uit gebrek aan berigten is niet te bepalen, of vroeger Geldersche 1188
Graven aan de kruistogten hebben deel genomen; onwaarschijnlijk is het echter niet (2). Geldersche adel, ten minste de eerste Heer *van Lijnden*, was reeds onder GODFRIED *van Bouillon*, ter kruisvaart getogen (3). Nadat OTTO te *Mentz* het kruis had aangenomen, begaf hij zich met den Bisschop van *Bremen*, den Landgraaf van *Thuringen*, en den Graaf van *Teklenburg*, van *Brundusium* in *Italië*, over zee naar *Palestina*, en landde te *Tyrus* aan (4). 1189
Hier gelukte het den Landgraaf van *Thuringen*, den Markgraaf KOENRAAD van *Tyrus* te bewegen, met hen het beleg van *Ptolemaïs* te ondernemen, waar zij zich tusschen den berg *Turon* en de stad, aan den oever van den stroom *Belus* legerden. Spoedig ontstond een woedend gevecht, waarin de Landgraaf van *Thuringen* en zijne Ridders, eene volkomene overwinning op SALADIN behaalden. 4 van Wijnmaand 1189
Graaf OTTO van *Gelre* had met de Tempelridders de reserve aangevoerd, en zich door ligchaamssterkte, onwrikbaren moed en een vurig geloof onderscheiden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hij den Landgraaf vervolgens in de gevechten ten behoeve van LUSIGNAN, Koning van *Jeruzalem*, ondersteund, en met hem het *Heilige Land* verlaten heeft. Hij was een dier weinigen, welke uit deze vernielende togten, behouden in hun vaderland terugkeerden (5). 1190

---

(1) Zie hiervoor, bl. 151. VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 99.

(2) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 101.

(3) *Annales de la maison de Lynden*, p. 55.

(4) Volgens WILKEN, aangehaald door Mr. J. DIRKS, *Noord-Nederland en de Kruistogten*, in de *Vrije Fries*, D. II. St. II. bl. 171. De *Chronica Slavorum*, *Lib.* III. c. 36, in LEIBNITZII *Script. Brunsv.* T. II, p. 682, geeft de namen der opperhoofden verschillend op » Primates erant *Comes de Gelren*, et HENRICUS, *Comes de Aldenburg*, et WIDEKINDUS, advocatus de *Reeden*, et ADELBERTUS, *Comes de Poppenberg*, et alii complures episcopi et nobiles. VAN KAMPEN telt OTTO van *Gelre* ten onregte, onder de togtgenooten van FREDERIK te land, en verwart hem met OTTO *van Benthem*. *Gesch. d. Kruistogten.* D. I. bl. 398. Het *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 138, zegt: OTTO, comes Gelrensis *navali itinere* Jherusalem vadit. Even onjuist beweert VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 101, dat OTTO in gezelschap der Graven van *Vlaanderen* en *Holland*, ter zee naar *Jeruzalem* vertrokken is. Verg. hiervoor, bl. 132.

(5) *Chron. Slav.* in l. c. p. 682, benevens de schrijvers aangehaald door Mr. DIRKS t. a. p. bl. 162—172. In 1191 was OTTO ongetwijfeld terug. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 179.

1085—1190 Friesland. Groningen. Geen der Noord-Nederlandsche volken nam meer deel aan deze kruisvaarten dan de Friezen, en verscheidene hunner Edelen togen naar het Oosten, terwijl de Graven van *Holland* en de Bisschoppen van *Utrecht*, om het bezit van *Friesland* twistten, dat gedurig van Heer verwisselde, en nu aan dezen dan aan genen geschonken werd. Immers de schijnbare verzoening van Markgraaf egbert II met Keizer hendrik IV, was van korten duur geweest (1). Egbert had zich op nieuw met eenige Duitsche Vorsten tegen het Opperhoofd des Rijks verbonden, en was deswege van al zijne staten, doch bepaaldelijk van zijne Friesche graafschappen, vervallen verklaard,
1086 die nu aan Bisschop koenraad van *Utrecht* geschonken, en omtrent twee maanden later met het graafschap *Islegao*, aan den *IJssel*, krachtens eenen Keizerlijken giftbrief, vermeerderd werden (2). Deze gift werd echter spoedig, en niet zonder merk-
1087 baren tegenzin des Utrechtschen Kerkvoogds, weder ingetrokken, daar egbert de gunst des Keizers spoedig herwonnen had (3). Hij verbeurde die weldra andermaal door nieuwe vijandelijkheden, en men wil, dat hij zich toen van geheel *Friesland*, tusschen het *Vlie* en de *Lauwers*, meester maakte (4). Schoon geschiedkundige bewijzen ontbreken, is het echter geheel niet onwaarschijnlijk, dat egbert zich onafhankelijk zocht te maken in een gewest, waarover hem het grafelijk bewind, althans
1089 voor een gedeelte, naar zijn oordeel, onbetwistbaar toekwam. Keizer hendrik bragt onverwijld een talrijk heir bijeen en rukte in *Thuringen*, waar de voornaamste bezittingen des Markgraafs gelegen waren. Hij ontmoette een dapperen tegenstand, en werd door egbert genoodzaakt, met achterlating der Keizerlijke eerteekenen, ijlings naar *Bamberg* te vlugten. Weinig voordeel verschafte dit den overwinnaar, welke kort daarop, door bestel van de abdis aleid, 's Keizers zuster, vermoord werd (5). Nog vóór zijn dood, was hij ten derdenmale van de Friesche landen beroofd geworden, met welke nu weder de Kerk van *Utrecht* » ten eeuwigen dage," begiftigd werd, » zoo dat," voegt de Keizer er bij, » niemand onzer nazaten, Koningen noch Keizers, noch wij zelven, de magt zullen hebben, deze goederen ooit aan de Utrechtsche kerk te ontnemen (6)."

---

(1) Zie hiervoor bl. 104.

(2) Zie de schrijvers hiervoor, bl. 91 (2) aangehaald. Wagenaar, D. II. bl. 195.

(3) Buchelius, ad hedam. p. 140 (a).

(4) Ubbo emmius, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 98.

(5) *Additiones* ad lambertum schafnaburg. p. 426, in pistorii *de Rer. Germ. Script.* T. I. Wagenaar. D. II. bl. 196.

(6) De giftbrief wordt gevonden bij van mieris, *Charterb. v. Holland.* D. I. bl. 73, 74. *Groot Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 69. In dezen brief wordt het wispelturig en halsstarrig gedrag des

Bisschop KOENRAAD had hierdoor een onvervreemdbaar regt op *Friesland* verworven, en om hem daarin met de daad te bevestigen, ontvingen eenige der omliggende Markgraven bevel, dit gewest gewapenderhand voor den Kerkvoogd te bemagtigen. De Hollandsche bezettingen, zoo wel als die van EGBERT, moesten het land ruimen, dat nu door den Bisschop in bezit genomen, en door hem aan het bestüur van ADOLF *van Fronenberg*, zijn leenman of stadhouder, toevertrouwd werd (1). 1085—1190 1092

Schoon thans onder het bewind van eenen geestelijken Vorst, is het echter te betwijfelen, of dit veel invloed gehad heeft op der Friezen ijver, om het kruis, ter herovering van het *Heilige Land*, aan te nemen, dewijl Bisschop KOENRAAD, ten uiterste ingenomen tegen den Paus, de bedoelingen des Heiligen Vaders niet bijzonder zal ondersteund hebben (2). De onrustige aard der Friezen, hunne vrijheidszucht en krijgslust zochten en vonden bevrediging in deze roemruchtige buitensporigheden, welke den lijfeigene, zoo ras hij er deel in nam, de vrijheid verschafte, en den Edelman met de hoop op schitterende wapenfeiten en rijke bezittingen in het *Oosten*, begoochelde. Men vindt, dat verscheidene edele en geringe Friezen, reeds den eersten togt onder PETER *den Kluizenaar*, mede gemaakt hebben (3). Daar echter dit leger uit zamengeraapte en berooide benden, zonder ruiterij, zonder tucht en regel, was zamengesteld, vermoedt men, dat de Edelen althans, niet *den Kluizenaar*, maar GODFRIED *van Bouillon* gevolgd zijn, onder wiens banieren zich ook Hollandsche en Zeeuwsche Edelen geschaard hadden (4). Zij togen met hem door *Duitschland*, *Hongarijë* en *Griekenland* naar 1097

Markgraafs met sterke kleuren geschetst. Verg. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. IV. bl. 126. Usso EMMIUS, *de Rer. Frisic. Lib.* VI. p. 97. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 87. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 260—269.

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 87.

(2) Verg. hiervoor, bl. 90.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 87.

(4) DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 145. Ook TASSO telt de Noord-Nederlanders onder de benden van GODFRIED *van Bouillon*:

Seguia la gente poi candida e bionda,
Che tra i Franchi, e i Germani, e 'l mar si giace,
Ove la *Mosa* ed ove il *Reno* inonda,
Terra di biade e d'animai ferace.
E gl 'isolani lor, che d 'alta sponda
Riparo fansi all' océan vorace;
L'océan, che non pur le merci e i legni.
Ma intere inghiotte le cittadi e i regni.

Gerusalemme liberata, Canto I. St. 43.

1085—1190 *Klein-Azië.* Bij de belegering van *Nicaea* sneuvelden van hen SICCO LYAUCKAMA, EPE HARTMAN en TJEPKE FORTEMAN, met wien dit geslacht uitstierf. EELKE LYAUCKAMA, een neef des vorigen, en FEIKE BOTNIA werden, uit hoofde hunner betoonde dapperheid, elk tot bevelhebber eener talrijke ruiterbende benoemd. LYAUCKAMA zelfs zou het bevel over het veroverde *Nicaea* zijn opgedragen, hetgeen echter ten hoogste onwaarschijnlijk is. Hij volgde de kruisvaarders op hunnen overwinnenden togt door *Klein-Azië* en *Syrië*, op welken IGO GALAMA en UBBO HERMANA zwaar gewond werden. In *Cilicië* ontving men eene versterking van Friesche, Hollandsche en Vlaamsche zeeroovers, welke onder aanvoering van zekeren GUINEMER of WINEMAR uit *Bouillon*, sinds acht jaren de *Middellandsche zee* onveilig hadden gemaakt, maar zich thans bij de kruisvaarders voegden, om door het veroveren van *Jeruzalem* en het *H. Land*, hunne misdaden uit te wisschen. Met hunne hulp veroverde TANCREDO voor zich een klein vorstendom in de omstreken van *Mamistra*, en vermeesterde vele burgen in de bergpassen van *Cilicië*. Toen deze veldheer daarna deel nam aan de belegering van *Antiochië*, heeft hij hen waarschijnlijk in *Cilicië* achtergelaten, opdat zij met hunne schepen in de levensbehoeften van de belegeraars dier stad voorzien konden. In stede hiervan veroverden zij de stad *Laodicea*, ofschoon in het bezit van den Griekschen Keizer, bezetten de wallen en leverden haar aan Graaf RAIMUND *van Toulouze*. Hun aanvoerder WINEMAR, viel kort daarop in de handen der Grieken, en werd eerst na langen tijd, op aanhouden van GODFRIED *van Bouillon*, ontslagen. Nu volgden zij met hunne schepen
1098 het hoofdleger der kruisvaarders, langs de kusten. Ondertusschen was *Antiochië* in de magt der Christenen geraakt, en onder de Friezen, welke voor die stad bleven, telde men den edelen GALAMA, welke aan zijne wonden, in het beleg van *Caesarea* bekomen, overleed. Zijn togtgenoot HERMANA bleef in *Antiochië* bij BOEMOND, Vorst van *Tarente*, doch de overige Friesche Edelen trokken met het hoofdleger naar *Jeruzalem*. In het bestormen dier stad werd LYAUCKAMA zwaar gewond, en FEIKE BOTNIA, zijn boezemvriend en getrouwe medgezel in de gevaren, had men reeds onder de ge-
1099 sneuvelden verlaten, toen de dienaar van LYAUCKAMA hem vond en naar de woning van zijnen meester bragt, alwaar de beide helden, doch langzaam, van hunne wonden herstelden. Tot loon der dapperheid, werden zij door GODFRIED *van Bouillon*, thans Koning van *Jeruzalem*, tot ridders geslagen (1).

Ondertusschen hadden andere Friesche Edelen, als HOMMA HOMMINGA, GODFRIED

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 87—89. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. IV. bl. 127, 128. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 98, 99. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 99. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 271—281. Mr. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 143—151 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

ROORDA, SIXTUS CAMMINGA en TJALLING VALERIUS AB OCKINGA, uit *Italië*, waar zij zich 1085—1190
in de letteren en wetenschappen oefenden, den togt naar *Palestina* aangenomen. Hartelijk was de ontmoeting met LYAUCKAMA en BOTNIA, die hen aan Koning BOUDEWIJN I van *Jeruzalem* voorstelde, welke hen minzaam ontving, en in wiens dienst zij ijverig deel namen aan de gevechten tegen de Saracenen. Met den roem eener uitstekende dapperheid, verlieten zij dit gewest; de Koning zelf deed hen met honderd paarden uit- 12 van
geleide naar *Jaffa*, waar zij zich naar *Venetië* inscheepten. Van daar bezochten zij Oogstmaand
Rome en kwamen, na eenen togt van vier maanden, behouden in *Friesland* aan, al- 1106
waar zij door de blijde menigte, met omgangen, kruisen en vanen, plegtstatig werden ingehaald (1).

In hetzelfde jaar had HENDRIK, bijgenaamd *de Dikke*, Hertog van *Saksen*, getracht *Friesland* te overweldigen. Gehuwd met GEERTRUIDA, de zuster van Markgraaf EGBERT II, maakte hij aanspraak op al de bezittingen zijns schoonvaders in dat gewest, welke, naar zijn gevoelen, willekeurig aan de Kerk van *Utrecht* geschonken waren. Te dien einde sloot hij een verbond met FREDERIK, Graaf van *Oldenburg*, om zich derwaarts ongehinderd eenen weg te banen. *Oldenburg* toch was de sleutel van *Oost-Friesland*, waarvan het door moerassen en heidevelden gescheiden was; en de Oldenburger Graven zagen niet ongaarne, dat de Friezen weder onder het bestuur van *Saksen* kwamen. Met eene sterke krijgsmagt was hij reeds, brandende en roovende, over de moerassen tot aan *Norden* doorgedrongen, eer de Friezen ter weêrstandbieding gereed waren. Hier echter vielen zij, met beleid en moed op hem aan, en behaalden na een moorddadig gevecht, eene volkomene overwinning op den vijand, wiens ruiterij zich wegens den moerassigen grond, niet bewegen konde. HENDRIK sneuvelde met het grootste gedeelte zijner benden; hij was op zijne vlugt achterhaald, en zwaar gewond, door 1106
de verbitterde Friezen in zee geworpen (2). De vrijheid van *Oost-Friesland* bleef door deze nederlaag, voor dien tijd ongeschonden, en de graafschappen *Oostergoo* en *Westergoo* genoten eenige jaren, eene gewenschte rust.

Deze staat van kalmte en vrede strookte voorzeker te weinig met den aard der

(1) Occo SCARLENSIS, of liever J. VLYTARP, *Chron. v. Friesl.* bl. 89—91. Aan het einde des verhaals, voegt hij er bij: » dit alles was bij den veldschrijver en dienaar van LYAUCKAMA, geheten WILKO JAERSMA, opgetekend, hoe lang zij op yder plaatse vertoefd en gelegen hadden, bij malkander geschreven, daar hij nog in 't brede verhaalde, wat heilige plaatsen en aflaten zy daar al bezogt, verworven, en verdient hadden, die ik om kortheids wille hier overgeslagen en verbijgelopen hebbe, want het den lezer door langheid van dien, verdrietig zoude geweest hebben." Zie DIRKS, t. a. p. bl. 155.

(2) E. BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 100, plaatst dit voorval een jaar later. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 130. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 100, 101. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 89. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 287—289.

1085—1190 Friezen, dan dat niet hunne Edelen zouden getracht hebben, elders krijgslauweren te plukken, en hiertoe bood steeds het Oosten genoegzame gelegenheid aan. EELKE LYAUCKAMA, gefolterd door berouw, dat hij het *Heilige Land* verlaten had, besloot met zijnen getrouwen FEIKE BOTNIA, nogmaals derwaarts te trekken. Zijn neef EPO LYAUCKAMA, GODFRIED ROORDA en WATSE HERAMA vereenigden zich met hen. Te *Venetië* gekomen, werd ROORDA ernstig ongesteld, en men besloot, dat WATSE HERAMA bij hem zou blijven, terwijl de beide LYAUCKAMA's en BOTNIA, door heiligen ijver bezield, de reis voortzetten. Tegenwind dwong hen eenige dagen op *Kandia* te vertoeven, en toen zij weder onder zeil waren, werd EELKE LYAUCKAMA door eene ziekte aangetast, welke hem, op den dag hunner aankomst te *Jaffa*, in het graf sleepte. Naar den wensch des Ridders, werd zijn lijk, met groote kosten naar *Jeruzalem* gevoerd en plegtstatig aldaar ter aarde besteld. Slechts ééne maand later vertrokken BOTNIA en EPO LYAUCKAMA, onder Koninklijke vergunning, weder naar *Venetië*, en hier vernemende, dat ROORDA en HERAMA, weinig weken na hun vertrek, huiswaarts getogen waren, volgden zij hun spoor, en kwamen, even als deze, behouden in *Friesland* terug (1).

1109

Roemvoller doch ongelukkiger voor de Friesche kruisvaarders, eindigde tien jaren later een andere togt. WATSE HERAMA had het onbevredigd en steeds wakend verlangen naar het *Heilige Land*, niet langer kunnen bedwingen, en eenige Edelen bewogen, hem derwaarts te volgen. Langs den gewonen weg over *Venetië* en *Jaffa*, kwamen zij te *Jeruzalem*, en boden Koning BOUDEWIJN II hunne diensten aan. In een grooten strijd tegen de Saracenen, werden WATSE HERAMA en HOMME HOMMINGA weldra de slagtoffers hunner vermetele dapperheid, en sneuvelden. Om hen te wreken, vielen hunne spitsbroeders woedend op de vijanden aan, die echter, hoewel ten koste van veel bloed, eindelijk zegepraalden. BOUDEWIJN zelf, WATSE VAN OCKINGA en SIKKO VAN CAMMINGA met vele andere Edelen en Ridders, vielen in hunne handen, en GODFRIED ROORDA benevens HESSEL HERMANA werden zwaar gewond; deze herstelden, genen echter werden later voor een zeer groot losgeld vrijgekocht. Wat er eindelijk van hen geworden is, wordt niet gemeld (2).

---

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 91, 92. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. III. bl. 129.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 93, 94. WINSEMIUS, t. a. p. bl. 131, 132. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 101, 102. EMMIUS schijnt echter de waarheid dezer gebeurtenissen te betwijfelen, wanneer hij zegt: » Cujus narrationis fidem autoribus suis tuendam relinquo." Wij zien echter met F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 322, volstrekt niets in dit verhaal, welk het onwaarschijnlijk maakt. Dat de Kronijkschrijver zich in het jaartal heeft vergist, en Koning BOUDEWIJN niet in 1120 maar drie jaren later werd gevangen genomen, is welligt aan de onleesbaarheid van het handschrift, welk hij bezigde, toe te schrijven. Zie DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruist.* bl. 541—155.

Ondertusschen stortte de vrede over *Friesland* zijne zegeningen uit, en *Groningen* 1085—1190
in het bijzonder, steeg door den steeds toenemenden handel, in bloei en welvaart. Om zich te beter tegen de omzwervende roovers te verzekeren, werden de houten staketsels of omheiningen, met welke de plaats slechts gebrekkig gedekt en versterkt was, afgebroken, en door eenen muur, grachten en torens vervangen, welke haar het aanzien en de gedaante eener stad verschaften. Bisschop GODEBALD van *Utrecht* achtte 1110
zich hierdoor in zijne regten als Graaf-Bisschop, beleedigd, dewijl zonder Bisschoppelijke vergunning, deze werken waren opgehaald, en dwong de Groningers, muur en torens te slechten, en alles weder in den vorigen staat te herstellen (1). Dit echter geschiedde niet zonder groote tegenkanting van de zijde der *Gelkingers*, een aanzienlijke aanhang, die zich in *Groningen* tegen de Utrechtsche Bisschoppen gevormd had. Zij vatten de wapenen op tegen den bisschoppelijken stedehouder, en veel volks sneuvelde in de afwisselende gevechten. *Groenenberg*, het slot des stedehouders, nabij *Euvelgunne* aan de *Hunse*, werd door hen belegerd en in puin verkeerd (2). 1112

Het moet om dezen tijd geweest zijn, dat GODEBALD in het bezit van *Oostergoo* en *Westergoo*, door HENDRIK V werd bevestigd. 1112—1116
In den giftbrief verklaart de Keizer, dat hij deswege dit geschenk vernieuwde en nader bevestigde, »opdat GODEBALD en zijne opvolgers, het vrij en zonder tegenspreken zouden genieten, zoo dat niemand der Koningen en Keizers, zijne opvolgers, noch hij zelf, ooit de Utrechtsche Kerk daarvan berooven konden (3).'' Hoe weinig echter zulke sterke verzekeringen beteekenden, wanneer eigenbelang, staatkunde of wraakzucht voorschreven, eenen anderen weg in te slaan, bleek reeds toen HENDRIKS onmiddellijke opvolger LOTHAIR, den Graaf van *Holland* met de beide Friesche graafschappen begiftigde (4). Deze schenking stiet de Friezen zeer 1132
tegen de borst. Men wil, en het is geheel niet onwaarschijnlijk, dat zij den opstand hunner stam- en naamgenooten, de West-Friezen, aangevuurd en ondersteund hebben. Na het ten onderbrengen van *West-Friesland*, zou de Hollandsche Graaf het op hen gemunt hebben, indien niet de invallende dooi, en de onlusten met FLORIS *den Zwarte*,

---

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 85. E. BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 100. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VI. p. 101. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 89. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 308. WESTENDORP, *Jaarb. van en voor Gron.* D. I. bl. 173. Zie over het regt dat de Bisschoppen zich op *Groningen* zelf aanmatigden, hiervoor, bl. 84, 85, en voeg bij de aldaar aangehaalde Schrijvers, IDSINGA, *Staatsr.* D. I. bl. 40, 65 enz.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 173.

(3) Zie hiervoor, bl. 136 (7).

(4) Zie hiervoor, bl. 115, 138.

1085—1190 dit doel verijdeld hadden (1). *Oostergoo* en *Westergoo* werden ook kort daarop door Keizer KOENRAAD III, op nieuw aan den Bisschop van *Utrecht* geschonken, en deze gift werd zeven jaren later bevestigd (2).

De rampen, welke uit dit over en wederschenken, uit deze gedurige verwisseling van gezagvoerders voor *Friesland* moesten voortvloeijen, werden door inwendige twisten en geschillen verhoogd. In dit tijdperk immers ontwikkelde zich tusschen eenige voorname adellijke geslachten, de beginselen dier oneenigheden uit welke naderhand zulke verregaande verdeeldheden, noodlottige partijschappen en vernielende burgeroorloogen zijn voortgesproten. DOUWA te *Harns*, geweldig, trotsch en opgeblazen van aard, en steunende zoowel op zijnen rijkdom, als op de sterkte van zijn slot of stins tusschen *Almenum* en *Dijkshorne*, trachtte van tijd tot tijd, zich boven de anderen te verheffen, en den Edelen, uit dien omtrek, de wet te stellen. Zekere reed of opweg over zijne landerijen, gaf aanleiding tot eenen binnenlandschen krijg in welken verscheidene adellijke geslachten betrokken werden, en die jaren geduurd heeft.
1133 Immers SICKO DOUWES te *Gratinga*, oordeelende regt te hebben op het gebruik van dien opweg, zond zijn zoon met een hooiwagen derwaarts, hetgeen door DOUWA zoo hoog werd opgenomen, dat hij den edelen jongeling op de plaats, en met eigen hand doorboorde. SICKO te *Gratinga*, overstelpt van smart, en gloeijende van toorn en wraak, roept onmiddellijk zijne nabestaanden en dienstmannen bijeen, verovert en vernielt het slot van den algemeen gehaten DOUWA, die met vrouw en kinderen wordt omgebragt. Zulk eene daad konde niet ongewroken blijven. SASKER en EDO, broeders van DOUWA, gordden het wraakzwaard aan, en bezaten genoegzamen invloed, om eenige Edelen tegen SICKO te *Gratinga*, en zijn deelgenoot EDO EDES te *Gerbranda*, in de wapenen te brengen. De toorts des burgerkrijgs was nu ontstoken, welke eerst na vijftien jaren van vernieling en moord, werd uitgebluscht. De tusschenkomst van den abt van ST. ODULFUS, en dien van *Bethanië*, beide vredeminnende en aanzienlijke mannen, ondersteund door eenige voorname Edelen, als HERMANA en EELKO te *Nyenhuis*, TAKO GERROLTS te *Herama*, RITSKE TAKIS TZAARTZA, DOUWA UBBIS te *Hiddama* en JOUKA te *Harliga*, bewerkte toen een verbond van bevrediging, dat echter den ingekankerden wrok, welke zulke diepe wortelen had geschoten, niet geheel konde vernietigen (3).

Terwijl deze inlandsche twisten *Friesland* teisterden, de graafschappen *Oostergoo* en

---

(1) Zie hiervoor, bl. 115—118, en de aldaar aangehaalde Schrijvers, benevens F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 335—337.

(2) Zie hiervoor, bl. 119, 139, 142.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 94. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 134.

Westergoo weder in het bezit der Utrechtsche Kerk geraakten, en de opstand der *Gro-* 1085—1190
ningers een hevigen krijg deed ontbranden (1), werden de Friezen, welken de Süseler 1138—1144
landstreek was afgestaan, door de vroeger verjaagde Obodriten aangerand (2). Het vlek of stadje *Süsel*, door omtrent vier honderd Friezen bewoond, doch van welke drie honderd ter regeling hunner zaken naar *Friesland* waren getogen, werd door drie duizend dezer Slavoniërs overvallen. Zij ontmoetten een dapperen tegenstand en moesten wijken. Woedend van spijt en schaamte, draalden zij echter niet lang, om met verdubbeld geweld, eenen tweeden aanval te beproeven. Het honderdtal Friezen trotseerde eenen geheelen dag de bestorming des overmagtigen vijands, welke, hoewel steeds door nieuwe benden versterkt, met schande werd afgeslagen. Eindelijk wanhopende de plaats door geweld te bemagtigen, nam men list te baat en trachtte door schoone woorden en beloften van lijfsgenade, de inwoners tot de overgave te bewegen. Reeds luisterden eenigen naar den verleidelijken voorslag; reeds poogden zij anderen daartoe te overreden, toen priester GERLACH zijne wankelende land- en togtgenooten met nieuwen moed bezielde. »Mannen," dus luidde zijne taal, »wat gaat u aan? wat wilt gij? Denkt gij door de overgave uw leven te redden, of dat de barbaarsche on-christenen hun woord zullen houden? Mijne goede landgenooten, gij dwaalt; gij verkeert in eenen dwazen waan! Weet gij niet, dat onder al de vreemdelingen, die zich herwaarts begeven hebben, wij Friezen, door deze Slavoniërs het meeste gehaat worden? Wij staan bij hen te eenen male in eenen kwaden reuk. Waarom wilt gij dus uwe zielen wegwerpen, door uwen dood te verhaasten? Ik bezweer u bij God, den Schepper van het Heelal, wien het niet moeijelijk is, door weinigen te helpen, dat gij nog eene poos uwe krachten beproeft, en de handen tegen uwe vijanden weert: want zoo lang wij door dit bolwerk omsloten blijven, zijn wij onze handen en wapenen magtig, en er is hoop voor ons leven; maar eens ontwapend, blijft er voor ons niets anders overig, dan als het redelooze vee geslagt te worden. Neemt dan uwe zwaarden weder op, die de vijand van u eischt; keert die in zijne ingewanden om, tot wraak van uw bloed. Laat hem uwe dapperheid proeven, en deze u eene bloedige overwinning bezorgen." Deze moedige taal wordt door eene nog stoutere daad gevolgd. GERLACH plaatst zich, gelijk een andere HORATIUS COCLES, slechts van één man vergezeld, voor de poort, drijft geheele benden terug, en stoot met eigen hand, vele Slavoniërs ter neder. Noch het verlies van een oog, noch eene wonde in den onderbuik, kunnen zijn moed doen wankelen. Met-

---

(1) Zie hiervoor, bl. 139—141.

(2) Verg. hiervoor, bl. 122.

1085—1190 onwederstaanbaar geweld stormt hij op de vijanden in, en de benaauwde veste is eindelijk gered (1).

Ondertusschen had Graaf ADOLF van *Schauenburg* en *Holstein*, zich met de Denen, Saksers, Westfalingers en Friezen, tegen de heidensche Slavoniërs, welke langs de *Oostzee* woonden, ter kruisvaart vereenigd. Op het berigt van de ver-
1147 woestingen, welke de Wenden en Obodriten aanrigtten, rukten de kruisvaarders, in twee groote legerafdeelingen, over de *Elbe* tegen hen aan. Gebrek aan eensgezindheid, afgunst, kwalijk geplaatste eerzucht en slecht berekende hebzucht onder de bondgenooten, verijdelden dezen togt. De Wenden lieten zich wel doopen, doch keerden spoedig tot hunne oude godendienst en rooftogten terug (2).

Het blijkt niet, dat de Friezen, in dezen tijd, deel genomen hebben aan den grooten doch mislukten kruistogt onder Keizer KOENRAAD III en LODEWIJK VII van *Frankrijk*; ten ware zij bedoeld zijn geworden of behoord hebben onder die Nederlanders (Bataven) van welke melding gemaakt, en wier ongelukkig lot, door het verraad der Grieken berokkend, betreurd wordt (3). Men vindt daarentegen, dat zij zich aansloten aan eene vloot van twee honderd Engelsche en Vlaamsche schepen, welke in hetzelfde jaar, onder aanvoering van den Nederlandschen Graaf ARNOLD *van Aerschot*, eenen togt naar het *Heilige Land* ondernam. Verstrooid door eenen hevigen storm op de kusten van *Gallicië* en *Portugal*, liepen verscheidene dezer schepen in een haven niet verre van *San Jago*. De kruisvaarders, welke met deze schepen gekomen waren, deden eene bedevaart naar het graf van den H. JAKOBUS, en gingen vervolgens, op aanzoek van Koning ALFONSUS, onder zeil naar *Lissabon*, om met hem die stad aan de magt der Saracenen
21 van Wijnmaand 1147 te ontrukken. Na een langdurig en bloedig beleg, werd zij bij verdrag aan Koning ALFONSUS overgegeven, en de onmetelijke buit onder de kruisvaarders verdeeld. Deze zetten in het begin des volgenden jaars, vrolijk, vol moed en voorspoedig hunnen zeetogt naar *Syrië* voort, en trokken op Palmzondag *Jeruzalem* binnen, alwaar zij het Paaschfeest vierden (4).

Men verhaalt dat vóór *Lissabon*, in het heir der Friezen, zich een bevelhebber be-

(1) HELMOLD, *Chron. Slavor. Lib.* I. c. 64, in LEIBNITZII *de Rer. Brunsv. Script.* T. II. p. 590. E. BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 101. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 105. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. p. 93. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 361—364.

(2) HELMOLD, *Chron. Slav. Lib.* I. c. 65. p. 590; benevens de bovenaangehaalde Schrijvers, en die, geraadpleegd door Mr. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.*, bl. 158, 195—202.

(3) Mr. DIRKS, t. a. p. bl. 157. Verg. HELMOLD, *Chron. Slav. Lib.* I. c. 60. p. 587, 588.

(4) *Chron. Slavor. Lib.* I. c. 61. p. 588. DODECHINI *Appendix* ad MAR. SCOTI *Chron.* p. 676. ANSELMI GEMBLACENSIS *Chron.* p. 964. Mr. DIRKS, t. a. p. bl. 160—162, 209—214.

vond, POPTATUS geheeten, een oud man, zeer godvruchtig, en geboortig van *Wutte*. 1085—1190
Deze POPTATUS riep met luider stemme, toen zij in den strijd gingen: »Mijne lieve broeders! al onze hoop en troost zullen wij op God stellen; strijdt Gods strijd met opgeruimdheid, en beschermt ons land, want, hetzij wij den strijd winnen, hetzij wij dien verliezen, of allen verslagen worden, het eeuwige leven wordt ons zeker ten deel." »Als hij dit gezegd had," dus luidt de legende verder, »werd de Hemel geopend, en SINT MAURICIUS, met eene groote schaar ridders ging in de lucht het Friesche heir vooruit, en verjoeg al de Heidenen. Als de strijd gewonnen, de stad ontzet was, en POPTATUS zich ontwapende, werd hij door eenen heiden ter neêr geschoten, welke aan den berg verscholen lag. Zoo stierf hij in God almagtig, en is een martelaar Gods geworden, want hij streed voor het Christelijk geloof, en op zijn graf wies een zeer schoone palmboom (1)." De geschiedkundige feiten op welke deze legende berust, worden door eenigen verworpen, door anderen daarentegen aangenomen, welke meenen, dat deze gebeurtenissen, in den mond des volks bewaard, van tijd tot tijd met zoogenaamde wonderen opgesmukt, en alzoo honderd jaren na het voorgevallene, door eenen schrijver geboekt zijn, wiens gebrekkige kennis zoowel als de onkunde zijns vertalers, van eene *ingenomene*, eene *ontzette*, en van eene *Portugeesche* eene *Friesche* stad gemaakt hebben (2).

Terwijl de Friezen elders den roem hunner dapperheid handhaafden, genoot *Friesland* zelf vrede en voorspoed, ondanks den wrok, welke tusschen eenige adellijke geslachten steeds voortduurde. Slechts voor korten tijd werd de rust van buiten gestoord door HENDRIK, bijgenaamd *de Leeuw*, Hertog van *Saksen* en *Beijeren*. Om den nederlaag zijns grootvaders, HENDRIK *den Dikke*, op de Friezen te wreken, bragt hij eene 1155
heirmagt bijeen (3). Zijn plan, hoe zorgvuldig ook beraamd, mislukte, dewijl de Friezen hem verhinderden zijne ruiterij te ontplooijen, in welke de kracht zijns legers bestond. Hij moest, even als zijn voorganger, met verlies terugtrekken, doch had het geluk zijn leven te redden (4). Ongestoord en met ijver werd nu en later het stichten van Kloosters en Kerken in *Friesland* voortgezet, dewijl de welvaart ruimschoots mid-

---

(1) *Gesta Fresonum*, in de *werken van het Provinciaal Friesch Genootschap*, D. II. afl. 2. bl. 128—130, vertaald in DIRKS aangehaalde verhandeling, bl. 203.

(2) DIRKS, t. a. p. bl. 206—209.

(3) Zie hiervoor, bl. 161.

(4) E. BENINGA, *Hist. v. Oost. Friesl.* bl. 103. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 93. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 106, 107. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 374.

1085–1190 delen verschafte, aan de wenschen van de godsvrucht dier tijden te voldoen (1). Die welvaart werd echter een gevoelige slag toegebragt door den zoogenaamden Juliaansvloed, welke van het *Vlie* tot aan de *Elbe*, maar bovenal in het tegenwoordig *Friesland*, de vreesselijkste verwoestingen aanrigtte. De *Noordzee*, boven gewoonte gestegen en door stormen gezweept, stroomde in eenen donkeren nacht, over de dijken en verspreidde zich over *Frieslands* welige landouwen, die in één oogenblik in den allerellendigsten toestand herschapen werden. Nooit had dit gewest eene grootere ramp getroffen; hetzij men lette op de menigte menschen die omkwamen, en wier getal op honderd duizend begroot wordt; hetzij men acht geve op de verbazende hoeveelheid vee, door de golven weggesleept, en de uitgestrekte weiden door het water verzwolgen; hetzij men eindelijk het groot aantal huizen beschouwe, welke alom of weggespoeld, of door de geweldige onweders in brand gestoken werden. De Juliaansvloed is met schrik en ontzetting, in de geheugenis der volgende geslachten bewaard gebleven (2).

In Louw- of Sprokkel-maand 1164

Nog gevoelde men de naweeën dezer overstrooming, toen het steeds smeulend vuur van twist tusschen de Graven van *Holland* en de Bisschoppen van *Utrecht*, over het bezit van *Oostergoo* en *Westergoo*, dreigde in lichtelaaije vlam uit te slaan. Het schijnt, dat Graaf FLORIS III reeds bij den aanvang zijns bewinds, bedacht geweest is, zich van deze Friesche graafschappen meester te maken. Men vermoedt dit uit een brief van Paus ADRIAAN IV in elf honderd negen en vijftig, ten verzoeke des Bisschops van *Utrecht* gegeven, in welken hij het *Sticht*, met al wat er toe behoorde, zoo als het Friesche graafschap, het slot van *Erfurd*, het land van *Drenthe*, de Tienden in *Holland*, in zijne bescherming neemt, en de overtreders met den pauselijken vloek bedreigt (3). Men denkt, dat na dien tijd de Bisschop, door het toezeggen van het een of ander dezer goederen, het verlangen des Hollandschen Graafs bevredigd heeft, die anders, ofschoon een leenman van het *Sticht*, den Kerkvoogd zoo ligt geene hulp tegen de Groningers en hunne bondgenooten zou verschaft hebben (4). Hoe dit zij, FLORIS gordde reeds het strijdzwaard aan, om zijn regt op *Friesland* met de wapenen
1165 te ondersteunen, toen Keizer FREDERIK, door Bisschop GODFRIED ter bescherming

---

(1) OCCO SCARL. bl. 95. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. bl. 136, 137. *Oudh. en Gesticht. v. Friesl.* D. I. bl. 386. D. II. bl. 132 enz. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 377—385, 397—410, 412—422. *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. I. bl. 345—351, 357—362.

(2) BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 103. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 110. GABBEMA, *Nederl. Watervloeden*, bl. 32. OUTHOFF, *Verhand. der Watervl.* bl. 261.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 107. *Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 77.

(4) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 79, 80. Verg. hiervoor, bl. 145, 146.

ingeroepen, hem voor zich te *Utrecht* ontbood en den twist vereffende, bepalende: 1085—1190
dat de Bisschop en de Graaf gelijk regt op het Friesche graafschap zouden hebben, en de inkomsten en schaden evenredig door hen verdeeld en gedragen worden. Uit beider naam zou een Graaf, door beide gekozen en door den Keizer bevestigd, het gewest beregten, onder eede, den eenen Heer niet boven den anderen te bevoordeelen; bij verschil van keuze, zou de Keizer bevoegd zijn eenen Graaf te benoemen. Met wederzijds genoegen, mogt elk eenen pleitbezorger of zaakwaarnemer aanstellen, om voor elks bijzondere belangen te waken. Jaarlijks in Bloeimaand, waarin van ouds de landdag gehouden werd, moesten de Bisschop en de Graaf op denzelfden tijd in *Friesland* komen, ieder van dertig, of een gelijk getal ruiters vergezeld. In de eerste acht weken zou de Graaf de wereldlijke regtszaken afdoen; de kerkelijke regtsgedingen daarentegen, zouden door den Bisschop, in de volgende acht weken insgelijks beslecht worden. Eindelijk verbonden zich de wederzijdsche partijen tot eene boete van vijf honderd mark zilver, ten behoeve der Keizerlijke schatkist, op het schenden van dit verdrag (1).

Uit de wijze waarop deze twist tusschen den Bisschop en Graaf FLORIS beslist werd, heeft men, en naar ons inzien te regt, beweerd, hoe duidelijk het blijkt, dat de Keizer Opperheer van *Friesland* was, en dat derhalve tot den rang der sprookjes moet teruggebragt worden, wat eenigen over de vrijheid der Friezen in die tijden, verhalen (2). Het is intusschen waar, dat de Friesche Kronijken van de aanstelling eens regters of Graafs over *Friesland*, op den bepaalden voet, geen gewag maken, maar integendeel melden, dat SAKE REINALDA toen nog Potestaat was en bleef. Reeds vroeger zou hij deze waardigheid tweemaal bekleed, doch telkens met het jaar weder neêrgelegd hebben, »dewijl dit," zeide hij, »het gebruik der voorvaderen medebragt (3)." Men meent, dat zoo lang hij het roer van zaken in handen hield, er niets ten nadeele der vrijheid ondernomen werd, maar dat na zijn dood, de Friezen zich vrijwillig onder het bestuur der Graven van *Holland* en der Bisschoppen van

---

(1) Zie het Contract bij HEDA, p. 171. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 110. *Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 78. Verg. OCCO SCARL. bl. 96. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 112. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 96. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 138. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 110 (86).

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 112.

(3) OCCO SCARLENSIS, bl. 97. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 139.

1085—1190 *Utrecht* begeven hebben (1). Zeker is het, dat men geen bescheid vindt van hetgeen dienaangaande, is voorgevallen (2).

Tot een nader bewijs van der Friezen ondergeschiktheid aan den Keizer, strekt de Keizerlijke uitspraak in het oude geschil tusschen den Graaf van *Holland* en het geslacht van GALAMA, betrekkelijk het Kreiler Bosch (3). Het pleit, door den Hertog
1167 van *Lotharingen* onbeslist gelaten, werd nu, na verloop eener halve eeuw, door Keizer FREDERIK I beslecht. Den Graaf van *Holland* werd een derde gedeelte van den eigendom, en JUW GALAMA en zijnen erven, de vrije jagt in het geheele bosch toegewezen (4). GALAMA, de roem van zijn geslacht genaamd, overleed reeds het volgende jaar, en kort daarna zijn zwager WILKO REINALDA, die insgelijks onder de voortreffelijkste Friesche Edelen van dien tijd, gerangschikt wordt (5).

Even te voren was de oorlog tegen HENDRIK *den Leeuw*, in welken de Friezen betrokken waren, geëindigd. Door krijgsgeluk stout en trotsch geworden, had hij zich de omliggende Vorsten, en in het bijzonder Graaf CHRISTIAAN van *Oldenburg*, ten vijand gemaakt. Deze, om den Leeuw te breidelen, sloot een hulpverbond met de Friezen, wier haat tegen den Hertog niet uitgedoofd was (6). Onder zijne aanvoering, terwijl HENDRIK door de Wenden ten Oosten, en door de Saksers aan den kant der *Elbe* bestookt werd, rukte het vereenigd leger naar *Bremen*, dat sinds eenigen tijd in handen des Hertogs geraakt was. Gering was de tegenweer, de stad werd spoedig
1167 bemagtigd, en het omliggende land door de Friezen afgeloopen en geplunderd. HENDRIK echter, de Wenden bevredigd en de Saksers beteugeld hebbende, trok naar den *Wezer*, heroverde *Bremen*, en bragt het gewest op nieuw onder zijne gehoorzaamheid. Intusschen was het heir der bondgenooten door vele gevlugte landzaten aanmerkelijk versterkt geworden; de Graaf besloot derhalve, den vijand den overtogt van het riviertje *Gera* en het verder voortrukken te beletten. Hier lagen de beide legers vier dagen werkeloos tegenover elkander, toen eindelijk de Graaf zijne benden in vier groote afdeelingen splitste, om den vijand aan te tasten. De Friezen, wier ligchaamssterkte en moed geroemd worden, schijnen de voorhoede uitgemaakt te hebben. Op deze be-

---

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. III. bl. 96. Van een geheel tegenovergesteld gevoelen is WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 140. Verg. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 112, 113.

(2) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 394.

(3) Zie hiervoor, bl. 112.

(4) Occo SCARLENSIS, bl. 96. WINSEMIUS, t. a. p. bl. 138.

(5) Occo SCARLENSIS, bl. 97. WINSEMIUS, t. a. p. bl. 140. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 97.

(6) Zie hiervoor, bl. 157.

weging week de Hertog ijlings achterwaarts en verschanste zich op een punt, waar hij 1085—1190
niet gemakkelijk konde aangetast worden. Daar hij zich echter evenmin tot een gevecht liet verlokken, scheidde het grafelijk leger vaneen; een gedeelte wierp zich in *Oldenburg*, en de Friezen togen naar hun land terug, zonder zich verder met den afloop des krijgs te bemoeijen (1).

Trouwens de strooperijen van Noordsche zeeroovers om dezen tijd langs de Friesche kusten, vorderden hunne wapenen, ter verdediging van eigene haardsteden en altaren (2). Te vergeefs hadden zij over deze geweldenarijen bij WALDEMAR I, Koning van *Denemarken*, geklaagd, en het was welligt dit vruchteloos pogen welk hen aandreef, zich in de binnenlandsche geschillen der Deensche Vorsten te mengen. Het is echter niet onwaarschijnlijk, dat men onder Friezen hier niet de bewoners tusschen het *Vlie* en de *Eems*, maar de Neder-Saksers verstaan moet, welke namen dikwijls met elkander verwisseld en dooreen gebezigd werden, en wier geschiedenis, in dit tijdperk, dikwijls
ineen loopt (3). KANUT (VI), een der Deensche Vorsten, door SWEN uit *Denemarken* 1178
verdreven, zou zijne toevlugt bij de Friezen gezocht en gevonden hebben. Zij bragten, verhaalt men, te zijnen behoeve een talrijk leger bijeen, staken over de rivier (*Eems? Wezer? Elbe?*) en daagden de Denen ten strijde uit. Doch door eene krijgslist verschalkt, werden zij geheel geslagen en tot eene zware geldboete veroordeeld (4).

Geene buitenlandsche aanvallen en oorlogen werden gevorderd, om den toestand van *Friesland* in dien tijd, betreurenswaardig te maken. Wat de stormen en watervloeden niet met zich sleepten (5), werd gedeeltelijk vernield door de onderlinge twisten der Edelen, welke moord, roof en verwoesting vergezelden (6). De voornaamste adellijke geslachten, welke toen tusschen het *Vlie* en de *Lauwers* bloeiden, waren die van LUDINGA, ADELEN, HERMANA, KEMPINGA of KAMMINGA, JUWINGA of JONGEMA, DODINGA of DONIA, DOUWMA, GALAMA, REINALDA,

---

(1) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb* D. II. bl. 394—397.

(2) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 141. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 114.

(3) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 200.

(4) Occo SCARL. bl. 100. WINSEMIUS, t. a. p. bl. 141, 142.

(5) Zie hiervoor, bl. 128—130. Verg. OCCO SCARL. bl. 100—102. OUTHOFFS *Watervl.* bl. 266—268, en GABBEMA, *Nederl. Watervl.* bl. 39—52.

(6) Occo SCARLENSIS, bl. 97—103. WINSEMIUS, t. a. p. bl. 140. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 99, 100.

1085—1190 ROORDA, LYAUCKAMA, MEKKEMA, BOTNIA of BOTTINGA, RINGIA, OCKINGA, GOSLINGA, GRATINGA, EYSINGA, AYLVA, BURMANIA, HIDDEMA, HEREMA, HERINGA, HOBBEMA, OBBEMA, GERBRANDA, HARTMAN, HANIAMA, DEKEMA, SJAARDEMA, TJAARDEMA, TADEMA, HAARDA, HOMMINGA, OFFINGAHUIZEN, MOKKEMA en WALTA (1). Breed worden de heldenfeiten van velen dezer Edelen, in dienst van vreemde Vorsten, uitgemeten (2). Doch geen geslacht blonk thans meer uit dan dat van MARTENA, welk reeds lang in *Friesland* gebloeid had. HESSEL DOEKES MARTENA stond in hooge gunst bij Keizer FREDERIK I, wien hij in verschillende krijgstogten vergezelde. Uit hoofde zijner dapperheid en verdienste, werd hij door dezen Vorst in den ridderstand verheven. Hij sneuvelde in den Italiaanschen veldtogt nabij *Milaan.* Niet minder krijgszuchtig en dapper was zijn bastaard-broeder DOEKE DOEKES MARTENA, welke insgelijks den Keizer vele jaren diende. Hij zou hem eindelijk naar *Azië* gevolgd, en aldaar met hem in den vloed verdronken zijn (3). Ofschoon deze laatste omstandigheid eenigzins verdacht voorkomt, daar elders nergens gemeld wordt, dat iemand met den Keizer omkwam, behoeft evenwel het geheele verhaal niet in twijfel getrokken te worden. Men weet althans, dat vele Friezen in dien kruistogt deel namen. De zucht om *Jeruzalem* aan het gezag van SALADIN te ontrukken, had den sluimerenden lust voor deze togten doen ontwaken, in welke de Friezen, sinds het midden dezer eeuw zich, naar het schijnt, niet gemengd hadden (4). Men vindt alleen verhaald, dat DOUWE VAN BURMANIA het *Heilige Land* bezocht en onder Koning BOUDEWIJN IV diende, door wien hij tot Ridder van het Heilige graf werd geslagen; dat hij naar *Babilonië* (*Bagdad?*) reis-
1180 de, en na een afzijn van dertien jaren, in *Friesland* terugkeerde (5). Een ander

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 99. Volgens dezen Schrijver, wijst de uitgang *a*, welke den meesten Frieschen adellijken namen eigen is, de vaders aan, uit welke zij gesproten zijn. KAMMINGA, bij voorbeeld, is zoo veel te zeggen als KEMPES zoon, JONGEMA als JUWS zoon, MARTENA als MARTENS zoon, GALAMA als GALES zoon, REINALDA als REINOUDS zoon enz. Deze uitgang der geslachtsnamen dient tevens, om de adellijke familiën van Friesche afkomst te onderscheiden van zulke, die daar te lande, in de middeleeuwen nog onbekend waren, doch naderhand, bij verschillende gelegenheden, uit andere gewesten, herwaarts overgekomen, zich met Friesche familiën vermaagschapt, en hier gevestigd hebben. Verg. *Tegenw. Staat van Friesl.* D. I. bl. 137.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 100, 101. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. bl. 142. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 114.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 95, 96, 99, 100. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. bl. 141. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 100.

(4) Zie hiervoor, bl. 166.

(5) Occo SCARLENSIS, bl. 101. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. bl. 143.

edelman, WATSE HEREMA, moet in denzelfden tijd als BURMANIA, bij eenen kruistogt in *Palestina* geweest, doch gesneuveld zijn (1). 1085—1190

Thans echter rustten vele stoute zeevaarders, zoo wel Friezen als Denen, zich tot eenen zeetogt naar het Oosten uit. Men verhaalt, dat zij zich op vijftig bodems inscheepten, en, verbonden met de Vlamingers en Hollanders, naar *Spanje* voeren, waar zij met de Saracenen slaags raakten. Bij *Sicilië* vereenigden zij zich met Italiaansche Kruisvaarders, waarschijnlijk die van *Pisa*, en landden ten getale van twaalf duizend man, na eenen voorspoedigen overtogt, voor *Ptolemais*. Deze »krijgshaftige, rijzige, onversaagde mannen, gewapend met strijdbijlen en voerende ronde schepen, die men *ijsnachen* noemde," legerden zich aan de reede dier stad, om de aankomende bedevaartgangers te beschermen. In den bloedigen slag tegen SALADIN, streden 1189
zij in de derde legerafdeeling onder aanvoering des Landgraafs van *Thuringen*, welke inmiddels was aangekomen, en behaalden eene volkomene overwinning (2). Wie in het langdurig beleg van *Ptolemais* en in de afwisselende gevechten, den moed mogt verliezen, de Friezen verloren dien niet. Zij plukten krijgslauweren, doch genoten na het overgaan van *Ptolemais*, welks belegering twee jaren geduurd en het bloed van tweemaal honderd duizend dappere krijgers gekost had, niets van den rijken buit, dien RICHARD LEEUWENHART van *Engeland* en FILIPS AUGUSTUS van *Frankrijk*, willekeurig zich uitsluitend toeëigenden. Van de twaalf duizend Friezen waren destijds, naar het berigt van een ooggetuige, geene honderd meer overig, en deze keerden eerst eenige jaren later met andere Kruisvaarders, in hun vaderland terug (3).

NOORD-BRABAND EN LIMBURG. Hoe vele Nederlandsche Vorsten en Edelen in deze kruistogten zich door dapperheid, moed en zelfopoffering onderscheidden, geen van hen had schitterender roem verworven, en was door den uitslag luisterrijker bekroond geworden dan GODFRIED *van Bouillon*, de held van TASSO (4). Niettegenstaande

(1) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 197.

(2) Verg. hiervoor, bl. 157.

(3) HELMOLDI *Chron. Slavor. Lib.* III. c. 36. p. 682. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfriesl.* bl. 101. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 123. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 162—178.

(4) De eerste uitgaven der *Gerusalemme liberata* voeren ook den titel van: *Il Goffredo.* TASSO wilde GODFRIED als den held zijns gedichts beschouwd hebben, ofschoon RINALDO die eigenlijk is. Hij bezingt reeds in de eerste stanza, uitbundig zijnen lof.

Canto l'armi pietose e 'l capitano,
Che 'l gran sepolcro liberò di Cristo.

1085—1190 Keizer HENDRIK IV hem *Neder-Lotharingen* onthield, bleef hij dien Vorst getrouw (1). In den slag bij *Merseburg*, droeg hij, twintig jaren oud, den Keizerlijken standaard, en velde, in het beslissendst oogenblik des strijds, 's Keizers mededinger RUDOLF van *Zwaben*, ter neder (2). Niet minder onderscheidde hij zich in den Italiaanschen krijg tegen Paus GREGORIUS VII. Hij beklom het eerst de muren van *Rome* en opende de poorten voor de benden des Keizers (3). Zoo vele dapperheid en trouw vormen eene treffende tegenstelling met het gedrag van KOENRAAD, den begunstigden zoon van HENDRIK IV. Dertien jaren had deze het hoog gezag in *Neder-Lotharingen* gevoerd, toen hij, de stem der natuur en der dankbaarheid versmorende, zich onder de tallooze
1089 vijanden zijns vaders en weldoeners schaarde. Tot straf zijner trouwloosheid, werd hij van zijne waardigheden beroofd, en GODFRIED *van Bouillon* daarentegen, in al de bezittingen van zijnen moederlijken oom, GODFRIED *met den bult*, hersteld.

Als GODFRIED VI, onder de Hertogen van *Neder-Lotharingen* uit den huize van *Ardennes*, had BOUILLON zeven jaren met wijsheid en in rust zijne staten bestierd, toen
1096 hij deel nam in de kruistogten naar het Oosten, welke geheel *Europa* in beweging bragten, en die, naar zijn beste begrip, de belangen van het Christendom en der dienst van God vorderden. Met zijne broeders EUSTACHIUS en BOUDEWIJN, Graaf ROBERT II van *Vlaanderen*, BOUDEWIJN, Graaf van *Henegouwen*, en de voornaamste Nederlandsche Heeren, onder welke een VAN BORSELEN, een der BREDERODE's, een der VAN ARKELS en verscheiden Friesche Edelen, aan gene zijde van het *Vlie*, geteld worden, trok hij met een uitgelezen heir, over welk men hem het opperbevelhebberschap had waardig gekeurd, naar *Palestina*. De gouden kroon van *Jeruzalem* werd het loon zijner uitstekende daden; met tegenzin nam hij die aan, omdat te *Jeruzalem* zijn Heiland eene *doornen kroon* had gedragen (4). Reeds het volgende jaar moest hij haar,
1100 door den dood, aan zijn broeder BOUDEWIJN achterlaten. Weinig karakters prijken in

---

Molto egli oprò col senno e con la mano,
Molto soffrì nel glorioso acquisto.
E invan l'inferno a lui s'oppose, e invano
S'armò d'*Asia* e di *Libia* il popol misto;
Chè il ciel gli die' favore, e sotto ai santi
Segni ridusse i suoi compagni erranti.

(1) Zie hiervoor, bl. 108.

(2) MARIANUS SCOTUS, *Chron. Lib.* III. p. 656. SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 843.

(3) MARIANI SCOTI Appendix, p. 657. SIGEBERT. GEMBL. p. 845. Verg. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 350.

(4) PAULI LANGII, *Chronicon* apud PISTORIUM, T. I. p. 1147, 48.

de geschiedenis met zulk eenen onbenevelden luister als dat van GODFRIED *van Bouil-* 1085—
lon, in wien zich die deugden en hoedanigheden gelukkig vereenigden, welke den 1190
grooten held, den echten ridder en den voortreffelijken mensch vormen (1).

De Nederlandsche staten van dezen uitstekenden Vorst, *Neder-Lotharingen* en het Markgraafschap van *Antwerpen*, geraakten nu, nevens het bewind over *Maastricht* en andere goederen, aan het vorstelijk huis van *Limburg*. HENDRIK II, Graaf van *Limburg*, zoon van Graaf HENDRIK I, welke het eerst als eene spruit uit dat huis voorkomt, en van JUDITH, dochter van FREDERIK van *Luxemburg*, Hertog van *Neder-Lotharingen*, noodzaakte Keizer HENDRIK IV, steeds gewikkeld in de onlusten, welke *Duitschland* en *Italië* beroerden, hem het Hertogdom en Markgraafschap zijns groot- 1101
vaders af te staan, over welke GODFRIED *van Bouillon*, gedurende zijn verblijf in het Oosten, hem reeds het bestier had opgedragen (2). Diens broeder EUSTACHIUS kwam het volgende jaar uit den kruistogt terug, doch deed geene pogingen, om zijne regten op *Neder-Lotharingen* te doen gelden. Welligt was de opvolging in de zijlinie destijds in dat Hertogdom nog niet gevestigd (3). Niet lang echter smaakte HENDRIK van *Limburg* het genot der heerschappij. 's Keizers ontaarde zoon, HENDRIK, in *Rome* tot Keizer gekroond, veinsde zich met zijn vader te verzoenen, doch zette hem in een slot bij *Ments* in hechtenis. De jammerlijk geslingerde Vorst ontvlugtte en vond eene schuilplaats bij den voortreffelijken Bisschop OBERT te *Luik*. De gewetenlooze vaderbeul volgde hem op de hielen, en liet een gedeelte zijns legers tusschen *Luik* en *Maastricht* oprukken, om zich van de brug over de *Maas* nabij *Vise* mees-
ter te maken. Onmiddellijk zond HENDRIK *van Limburg* een gedeelte zijner benden, 1106
ten einde hem den overtogt te beletten, en zegepraalde na een hardnekkig gevecht. In hetzelfde jaar nog overleed de ongelukkige monarch, onder OBERTS bescherming, en HENDRIK V bleef niets anders overig, dan zich aan het lijk en den aanhang zijns vaders te wreken (4). HENDRIK *van Limburg* werd aan majesteitschennis schuldig verklaard, en toen hij, onvoorzigtig, den verbolgen dwingeland om genade kwam smeeken, in boeijen geworpen en van zijne waardigheden ontzet (5). GODFRIED *de Baardige*, Graaf van *Leuven* of *Braband*, werd nu met *Neder-Lotharingen* verleid, om het »naar de gewoonten, regten en voorregten zijner voorgangers, erfelijk te genie-

---

(1) Verg. v. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 86—88.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 854. *Magn. Chron. Belg.* p. 155.

(3) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 352.

(4) DODECHINI *Appendix*, p. 667. SIGEBERTUS GEMBLAC. p. 858. *Magn. Chron. Belg.* p. 155.

(5) SIGEBERTUS GEMB. p. 858. *Magn. Chron. Belg.* p. 155.

1085—1190 ten (1).” Sinds dien tijd verdwijnt allengs de naam van *Neder-Lotharingen* in dien van *Braband*, ofschoon de Hertogen van dat gewest bij hunnen titel, steeds dien van *Lotharingen* gevoegd hebben.

GODFRIED, de I^e^ van dien naam uit het huis van *Leuven*, en de VIIe in de algemeene opvolging der Lotharingsche Hertogen, werd spoedig gestoord in het nieuw verworven gebied. Terwijl de Keizer, door zaken van het uiterste gewigt, in *Duitschland* werd
1107 bezig gehouden, had HENDRIK *van Limburg*, uit zijne gevangenis ontsnapt, de wapenen opgevat, om zijne verloren staten te herwinnen, en zich van *Aken* meester gemaakt, waar hij al zijne strijdkrachten vereenigde. GODFRIED trekt over de *Maas*, herneemt *Aken*, en HENDRIK *van Limburg* ontkomt ter naauwernood door de vlugt, doch moet zijne gemalin en een groot aantal Heeren van den eersten rang, die zich aan zijn lot verbonden hadden, in handen des overwinnaars achterlaten. Deze, even grootmoedig als dapper, zendt de echtgenoote zijns vijands onverlet, zonder losprijs, terug; en zegepraalt door zijne kieschheid en minzaamheid over de harten der gevangen Grooten, die hem als hunnen Heer, hulde en trouw zweren. HENDRIK *van Limburg*, dus ontwapend, doet afstand van zijne aanspraken, en elk legt nu den eed af aan GODFRIED (2).

De geschillen over de keuze eens Keizers, na het kinderloos overlijden van HENDRIK V
1125 te *Utrecht*, beroofden hem echter weldra van een gebied, welks bezit bij zich door zulk eene edele en verstandige handelwijze had waardig gemaakt. De zijde van KOENRAAD, welke naar de kroon dong, aanklevende, benam hem LOTHAIR, die tot Keizer was verheven, het hertogdom *Lotharingen*, en beleende daarmede WALERAM, zoon van HENDRIK van *Limburg*. Sinds dien tijd hebben de Graven van *Limburg* den Hertogstitel aangenomen, van welken GODFRIED evenwel geen afstand deed, maar zelfs in eèn gedeelte van het gewest, het gezag, daaraan verbonden, uitoefende. *Neder-Lotharingen* was, als het ware, in twee deelen gesplitst, zoodat terwijl WALERAM de landschappen aan deze zijde der *Maas*, de stad *Maastricht* en het gebied van *St. Truijen* bestuurde, al het overige door GODFRIED met den titel van Hertog, in naam van KOENRAAD, geregeerd werd (3).

Duurzame vrede tusschen deze beide gezagvoerders, konde niet verwacht worden, bijzonder in eenen tijd, toen de minste botsing het sein was tot eenen onvermijdelijken

(1) SIGEBERTUS GEMB. p. 858. *Magn. Chron. Belg.* p. 155. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 357, 358.

(2) SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, p. 858. *Magn. Chron. Belg.* p. 159.

(3) *Magn. Chron. Belg.* p. 159. MIRAEI *Chron. Belg.* p. 239. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 360.

krijg, en de geringste geschillen, niet door onderhandelingen, maar door het zwaard vereffend werden, ten ware het Opperhoofd des Rijks genoegzamen invloed en magt bezat, om den twist te beslissen. Weldra ontbrandde dan ook een hevige oorlog, toen GISLEBERT, Graaf van *Duras*, door WALERAM van het onderbeschermheerschap der abdij van *St. Truijen* was beroofd geworden. GODFRIED, welke, als Hertog van *Lotharingen*, het opperbeschermheerschap dezer abdij bekleedde, maakte 's Graven zaak tot de zijne, terwijl de Bisschop van *Luik* en de Abt van *St. Truijen* zich aan de zijde van WALERAM schaarden. Het grondgebied der beide geestelijke Heeren werd nu, door de gedurige strooptogten van GODFRIED en GISLEBERT, een jammerlijk tooneel van roof en moord. De Bisschop van *Luik* verklaarde, onder voorwendsel, dat de Graaf zijn leenman was en den leenmanseed verbroken had, zijn graafschap verbeurd, en sloeg met WALERAM het beleg voor *Duras*. GODFRIED, ondersteund door DIRK *van den Elzas*, Graaf van *Vlaanderen*, snelde den belegerden te hulp, en spoedig geraakten de beide legers handgemeen. Hardnekkig en bloedig was de strijd; de zege bleef wel onbeslist, doch de Luikenaars waren genoodzaakt het beleg op te breken. GODFRIED verscheen kort daarna met nieuwe strijdkrachten in de ommestreken van *Duras*, en bood, door een wapenknecht, den Bisschop van *Luik* den strijd aan. WALERAM nam dien, in naam des Kerkvoogds aan, en het slagveld werd bepaald in de vlakte van *Wilore* bij het kasteel van *Duras*, niet verre van *St. Truijen*. Hier behaalden de Luikenaars eene volkomene overwinning, en Hertog GODFRIED verloor zijn grooten standaard, een kunstig werkstuk, hem door de Koningin van *Engeland* geschonken, hetwelk hij op eenen prachtigen wagen, door vier ossen getrokken, met zich voerde. Van daar is deze strijdplaats langen tijd *den Standaard* genoemd geworden, en het beroemde veldteeken zelf werd, eeuwen door, ter herinnering van deze overwinning, te *Luik*, bij plegtige omgangen, als een zegeteeken omgevoerd (1).

1085—1190

20 van Hooimaand 1130

7 van Oogstmaand 1130

De troonsbestijging van KOENRAAD III, na den dood van LOTHAIR, herstelde eindelijk GODFRIED in het geheele en erfelijke bezit van *Neder-Lotharingen*. WALERAM deed, op last des Keizers, afstand van het bestuur, doch behield den titel van Hertog, welke 1139
ook op zijne nakomelingen is overgebragt. Reeds het volgende jaar overleed GODFRIED, 1140
wiens vorstelijke deugden, grootmoedigheid, dapperheid en trouw, met roem gemeld worden (2). Hij werd *de Baardige* genoemd, naar men wil, dewijl hij zijnen vader gezworen had, zijn baard niet af te leggen, vóór dat hij in het bezit van *Lotharingen* getreden zou zijn. Indien deze bijzonderheid op waarheid berust, zoude zij bewijzen, dat

(1) *Magnum Chron. Belg.* p. 159. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 361, 362.

(2) H. BARLANDI *Chron. Ducum Brab.* p. 28. *Antv.* 1590.

1085–1190 de gewoonte der oude Germanen, en van welke men in CIVILIS een voorbeeld aantreft, den baard niet te scheren vóór dat de vijand overwonnen is, in *Zuid-Nederland* althans, toen nog in wezen was (1).

GODFRIED II (VIII) volgde ongehinderd en als naar erfregt, zijnen vader in het gebied, doch had naauwelijks de teugels daarvan aanvaard, toen hij de wapenen tegen HENDRIK III van *Limburg* opvatte. Hertog WALERAM, welke in hetzelfde jaar als GODFRIED I, zijn mededinger, was overleden, had bij zijne gemalin JUTTA, de zuster van Graaf GERHARD II van *Gelre*, drie zonen nagelaten, van welke de oudste, HENDRIK, hem als Hertog van *Limburg* opvolgde. Deze was nog in het bezit van eenige goedederen in *Neder-Lotharingen*, en maakte tevens aanspraak op het beheer van dat gedeelte des hertogdoms, dat weleer onder het bestuur zijns vaders geweest was. GODFRIED II, om hieraan eens en voor altijd een einde te maken, rukte met zijne benden naar *St. Truijen*, nam die stad in, en vorderde gijzelaars tot waarborg harer onderwerping en trouw. Nu trok hij met zijn geheel leger *de Maas* over, hetgeen HENDRIK hem niet konde beletten, welke zijne komst niet waagde af te wachten, maar de vlugt koos. Zonder tegenstand trok GODFRIED naar en in *Aken*, nam de inwoners den eed van getrouwheid af, en bevestigde, door krachtige maatregelen, zijn gezag en vernietigde dat van zijnen mededinger (2). Hij regeerde weinig meer dan een jaar, en werd door zijn eenjarig
1141 zoontje, GODFRIED III (IX), over wien hij vier voogden had aangesteld, opgevolgd (3). Dit bewijs van vertrouwen en onderscheiding was den magtigen BERTHOLDS, Heeren van *Grimbergen* en *Mechelen*, wier bezittingen zich tot aan *de Schelde* uitstrekten, geweldig tegen de borst. En daar de voogden hen noch in adel, noch in magt, noch in rijkdom evenaarden, weigerden zij, den jeugdigen Hertog den huldigingseed af te leggen. Dit was de voorbode van eenen verschrikkelijken en vernielenden binnenlandschen krijg, onder den naam van: *Grimbergschen oorlog*, in de oude volksliederen bezongen. Men verhaalt, dat in eenen veldslag, niet verre van *Grimbergen*, de jonge Hertog in eene wieg aan eenen boom werd gehangen, om den moed der strijders aan te vuren, en dat hij van daar GODFRIED *in de Wieg* is bijgenaamd geworden (4). Met zoo veel hevigheid werd gevochten, dat de nacht alleen den strijd konde afbreken,

---

(1) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 363. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 148, 167.

(2) ANSELMI GEMBLAC. *Chron.* p. 260. *Magn. Chron. Belgic.* p. 182.

(3) ANSELMI GEMBLACENSIS *Chron.* p. 962, stelt het sterfjaar van dien vorst in 1143.

(4) Deze bijzonderheid wordt wel door geene gelijktijdige Geschiedschrijvers vermeld, en de waarheid daarvan door BUTKENS in twijfel getrokken, doch daarentegen door eenen gedenkpenning bevestigd. *Oudh. en Gesticht. van 's Hertogenbosch.* bl. 8. Leiden 1743.

welke de twee volgende dagen met vernieuwd geweld hervat werd. De verdedigers van 1085—1190
GODFRIED behielden wel, ten koste van veel bloed, het veld, doch konden echter *Grimbergen* niet bemagtigen. Achttien jaren woedde die krijg, in welken ook de Graaf 1141—1159
van *Vlaanderen* gemengd werd, met afwisselend geluk, tot dat eindelijk de BERTHOLDS moesten zwichten en het oppergezag des jongen Hertogs huldigen. Fier was de taal des jeugdigen helds, toen de Graaf van *Vlaanderen*, voor de bewezen hulp, en naar de belofte der voogden, van hem huldiging eischte wegens het hertogdom *Lotharingen*. »Stoot mij vrij dit zwaard in de borst," zeide hij, hem zijn ontbloot rapier aanbiedende, »maar vorder mijne hulde niet voor zulk een edel hertogdom aan eenen Graaf." De Vlaamsche Graaf getroffen door dezen moed en standvastigheid, welke zoo juist de ridderzeden dier tijden kenmerken, hield zich met de hulde wegens *Termonde* of *Dendermonde*, tevreden (1).

Het zou eene weldaad voor *Neder-Lotharingen* geweest zijn, indien GODFRIED III bij deze fierheid, minder heerschzucht gepaard had. Doch steeds vlammende, om zijn gebied uit te breiden, en weinig kiesch in de middelen, om zijn doel te bereiken, geraakte hij, een tiental jaren later, in eenen hevigen krijg met BOUDEWIJN IV, Graaf
van *Henegouwen*, in welken ook de Graaf van *Vlaanderen* en die van *Namen* en 1170
Luxemburg betrokken werden. *Braband* werd vreesselijk geteisterd, en GODFRIED genoodzaakt, den vrede aan te bieden, welke hem, onder redelijke voorwaarden, werd toegestaan (2). Deze schande konde hij niet verkroppen, en in het geheim koesterde hij steeds de hoop, haar uit te wisschen. Te dien einde trachtte hij bedektelijk, Hertog HENDRIK van *Limburg*, zijn schoonvader (3), voor zijne belangen te winnen en vond gehoor. HENDRIK, verbitterd op den Graaf van *Namen*, die als Graaf van *Luxemburg*, hem wegens het markgraafschap *Arlon*, hulde afvorderde, viel in 's Graven staten, verwoestte *Namen* en bragt *Luxemburg* in opstand. BOUDEWIJN van *Henegouwen* rukte, op het eerste berigt dezer vijandelijkheden, in *Namen*, versterkte de hoofdplaats, drong tot in *Luxemburg* door, en keerde, na de opstandelingen beteugeld te hebben, naar *Henegouwen* terug. Hertog HENDRIK nam dit oogenblik waar, en wierp zich op nieuw in *Namen* en *Luxemburg*, welke aan de vreesselijkste verwoestingen werden prijs gegeven. Doch weldra werd *Limburg* zelf het tooneel van moord en verdelging door den Graaf van *Henegouwen*, terwijl het grootste gedeelte der Limburgsche benden in *Luxemburg* lag, en Hertog HENDRIK zich in *Arlon*

(1) ANSELMI GEMBLAC. *Chron.* p. 962, 973. *Magn. Chron. Belg.* p. 183. BARLANDUS, *Chron. Ducum Brab.* p. 32. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 363—370.

(2) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 370, 371.

(3) ANSELMI GEMBLAC. *Chron.* p. 970.

1085—1190 bevond. Deze stad, wel versterkt doch slecht van krijgs- en levensmiddelen voorzien, werd door den Graaf van *Henegouwen* ingesloten, aan wiens genade zich Hertog HENDRIK, na eene belegering van acht of tien dagen, moest onderwerpen. Hij werd in zijne staten hersteld, onder voorwaarde, dat hij de landen, welke van *Namen* en *Luxemburg* afhingen, zoude verheffen, en de schade, door hem aan de beide graafschappen toegebragt, vergoeden. GODFRIED III, die intusschen zijn verlies hersteld en zijne strijdmagt versterkt had, zette den krijg tegen den Graaf van *Henegouwen*, met vernieuwde woede voort. Door tusschenkomst van den Graaf van *Vlaanderen*, werd wel een wapenstilstand gesloten, doch spoedig ontbrandde de oorlog op nieuw, in welken *Braband*, *Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Namen* en *Luxemburg* beurtelings te vuur en te zwaard
1186 verwoest werden, tot dat eindelijk BOUDEWIJN zegevierde (1).

Ondertusschen had GODFRIED III, door kwalen afgemat, het bewind over *Neder-Lotharingen*, aan zijn zoon HENDRIK I opgedragen (2). Dezen behoorde, naar regt van opvolging, de abdij van *St. Truijen*, welke door den Hertog van *Limburg* aan GODFRIED was afgestaan. In spijt van dit regt, had de Hertog den Grave *van Los* (*Loon*) vergund, zich van de genoemde abdij en van de heerlijkheid *Duras* meester te maken, waaruit gevolgelijk een nieuwe krijg geboren werd. Immers HENDRIK van *Lotharingen*, verbolgen over deze daad van onregtvaardigheid en geweld, plaatste zich aan het hoofd van een magtig leger, nam en sloopte de sterkte *Duras*, verwoestte het land van *Los*, en belegerde de stad *St. Truijen*, in welke de Hertog van *Limburg* en de Graaf van *Los* zich met twintig duizend man geworpen hadden. Hij was echter genoodzaakt het beleg op te breken, om zijne eigene staten tegen den Graaf van *Henegouwen* te hulp te snellen, welke moordende en brandende tot aan *Leuven* was doorgedrongen. Eindelijk werden na vele onderhandelingen, door tusschenkomst van den Koning van *Frankrijk*, den Graaf van *Vlaanderen* en den Aartsbisschop van *Keulen*, de geschillen
1189 bijgelegd, en de rust in *Neder-Lotharingen* door een vrede bevestigd (3).

GODFRIED III had sinds zijn afstand van het bewind, zich buiten alle staatszaken gehouden. Hij bewoonde dikwerf een zeer schoon landhuis of jagtslot, *Orten* genaamd, gelegen in een zeer aangenaam oord, door bosschen omringd. Zijn verblijf aldaar maakte deze plaats zeer bezocht, en in den omtrek werden verscheidene woningen opgerigt, die spoedig eene kleine stad vormden, welke de Hertog met muren liet omringen en
1190 *'s Hertogenbosch* noemde (4). Hij overleed in elf honderd negentig en werd in *Leu-*

---

(1) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 371—376. ANSELMI GEMB. *Chron.* p. 992, 995.

(2) Waarschijnlijk in of om het jaar 1183. Zie DEWEZ in l. c. p. 184 (a).

(3) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 381—384.

(4) *Oudh. en Gesticht. van 's Hertogenbosch*, bl. 1—9.

ven begraven (1). Even als zijne voorgangers voerde hij den titel van Hertog van *Lo-* 1085—1190
tharingen of *Lotrijk*, en tijdgenooten geven hem dikwijls dien van Hertog van *Leuven*. Nooit noemde hij zich Hertog van *Braband*, ofschoon hem en zijn zoon HENDRIK, dien titel door den Bisschop van *Ments*, in zekeren open brief, gegeven wordt. Zijne opvolgers namen dien titel aan, dewijl *Neder-Lotharingen*, nadat *Holland* en andere graafschappen de banden, welke hen aan dat gewest hechtten, hadden losgerukt, zich hoofdzakelijk alleen tot *Braband* bepaalde, dat zich toen, niet zoo als oudtijds, tusschen de *Haine*, de *Dijle* en *de Schelde* beperkte, maar zich ten Noorden en Oosten over de *Dijle* uitstrekte. De naam van *Lotharingen* en *Lotrijk* bleef echter bestaan, en werd door de Hertogen van *Braband* gevoerd. Immers, indien deze aloude benaming verdwenen ware, zou het landschap *Braband* noch den eersten rang onder de Belgische gewesten bekleed, noch zijne beheerschers den titel van Hertog gedragen hebben, daar het nooit eigenlijk en *wettig* tot hertogdom is verheven geworden, en de Graven van *Leuven* of *Braband* het nimmer zouden gewaagd hebben, den titel van Hertog aan te nemen, indien zij niet Hertogen van *Lotrijk* geweest waren. Het voeren van dien naam is gewettigd geworden, sinds de *Blijde Inkomst* van FILIPS *den Goede*, welke beloofde » te sullen aennemen den tytel en wapenen van *Lotrijck*, van *Brabandt* ende *Limborch* (2)."

(1) BARLANDI *Chron. Ducum Brab.* p. 32.

(2) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 386, 387.

VIERDE HOOFDSTUK.

VAN DEN

DOOD VAN GRAAF FLORIS III VAN HOLLAND,

TOT OP

HET SNEUVELEN VAN KONING WILLEM II.

1190—1256.

1190—1256 HOLLAND EN ZEELAND. In hetzelfde jaar als Hertog GODFRIED III, was Graaf FLORIS III van *Holland*, in het Oosten overleden (1). Op de tijding van zijnen dood, aanvaardde dadelijk zijn oudste zoon, DIRK, nu de VIIe en laatste van dien naam, de teugels van het bewind. Inmiddels was ook FILIPS, Graaf van *Vlaanderen*, bij het beleg van *Acre* gestorven; en daar hij noch kinderen, noch broeders naliet, ontstonden er geschillen over de opvolging. Koning FILIPS van *Frankrijk*, verklaarde het leen van *Vlaanderen*, bij gebrek van mannelijk oir, aan zijn rijk vervallen, terwijl daarentegen BOUDEWIJN, Graaf van *Henegouwen*, gemaal van MARGARETHA, eene zuster van Graaf FILIPS, zich op grond zijns huwelijks, in het bezit daarvan stelde. Graaf DIRK trachtte zich van de spanning en verwarring, welke hieruit ontsproten, te bedienen, om zich van de leenroerigheid aan *Vlaanderen*, door het verdrag van *Brugge* in elf
1191 honderd acht en zestig bekrachtigd, te ontslaan. Ernstig, doch te vergeefs, drong hij bij Keizer HENDRIK VI aan, om *Zeeland bewester Schelde*, voortaan onmiddellijk van
1192 het Rijk in leen te ontvangen (2). BOUDEWIJN, die zich in *Vlaanderen* handhaafde, bewées den Keizer hulde, wegens de landen van *Waas* en *Aalst*, de *vier Ambachten* en de *Zee-eilanden* (*insulas marinas*) (3). DIRK VII werd in de tolheffing te *Geervliet*,

(1) Zie hiervoor, bl. 132.

(2) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VII. p. 58.

(3) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VII. p. 59. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 265.

bij een open Keizerlijken brief, bevestigd, en hem vergund »eenen tol van vijf ten 1190—1256
honderd te eischen van alle voorbijvarende schepen, die honderd of meer marken waar- 1193
dig waren, en van kleinere vaartuigen, naar evenredigheid," terwijl tevens bepaald werd, dat »zoo wel de Vlamingen en de onderzaten des Rijks, als vreemdelingen, dien tol moesten betalen, op verbeurte van de Keizerlijke gunste, en eene boete van dertig ponden gouds; de eene helft ten behoeve van 's Rijks schatkist, de andere helft ten behoeve van hem, die het ongelijk geleden had (1)." Men wil, dat hieruit de eerstvolgende oorlog met *Vlaanderen* voortgesproten zij, daar niet alleen de Vlamingen, bij het verdrag van elf honderd acht en zestig, van dien tol vrij verklaard waren, maar men hen nu in plaats van vijf, dikwijls tien ten honderd afperste (2). Anderen zoeken den oorsprong van dezen krijg, in de weigering van den Graaf van *Holland*, om dien van *Vlaanderen*, nopens de Zeeuwsche leengoederen bewester *Schelde*, te huldigen (3). Beide oorzaken hebben waarschijnlijk, dien oorlog doen ontbranden (4).

Ondertusschen was jonkheer WILLEM, broeder van Graaf DIRK VII, uit het Oosten teruggekeerd, waar hij nog vijf jaren na den dood zijns vaders, vertoefd, veel oorlogsroem ingeoogst en de inneming van *Ptolemaïs* bijgewoond had (5). Hartelijk werd hij
aan het grafelijk Hof ontvangen, doch dra rees geschil tusschen de beide broeders, en 1194 of 1195
WILLEM, die wel eens *zonder land* wordt bijgenaamd, begon de rol van FLORIS *den Zwarte* te spelen. Het schijnt, dat hem, door den onverwachten dood van FLORIS III, of geen vaderlijk erfdeel bepaald was aangewezen, of dat hem dit niet behoorlijk werd uitgekeerd, en hij noch van de gunst eens broeders wilde afhangen, noch zich vergenoegen met hetgeen deze hem toelegde (6). Hoe dit zij, er ontstond groote onmin en

---

(1) *Diploma* HENRICI VI bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 129. KLUIT heeft aangetoond, dat deze brief niet in 1195 kan gegeven zijn, maar waarschijnlijk tot 1193 moet teruggebragt worden. *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 157. T. I. P. II. p. 266.

(2) MEIJERI *Annal. Flandr. Lib.* VII. p. 60. ad annum 1195. WAGENAAR, D. II. bl. 277. BILDERDIJK, D. II. bl. 65. Zie hiervoor, bl. 127.

(3) V. WIJN, *Naleez. op* WAGENAAR, bl. 129.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 156 (81).

(5) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 141, 154 (74). MELIS STOKE, B. II. bl. 447—450. DE BEKA, p. 57. *Chron. de Holl.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. V. p. 533. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 79.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 161, 162 (89). BILDERDIJK, D. II. bl. 67. Onze oude Schrijvers melden niet de oorzaken van dezen broedertwist. DE BEKA zegt slechts: »susurronum exosa suggestio seminavit invidiae zelum inter fratres," p. 57. Hij wordt hierin gevolgd door den *Klerk uit de laage Landen*, »die loegenaars en fistelaars," zegt hij bl. 79, »sayden haer onnutte saet tusschen deze twee broederen."

1190—1256 verwijdering, welke, naar men meent, ADELHEIDE *van Kleef*, gemalin van DIRK VII, niet weinig bevorderde (1). WILLEM vlugtte met eenige vrienden of aanhangers naar *West-Friesland*, waar hij door de Drechterlanders met open armen ontvangen werd, en de vaan des oproers tegen zijn broeder ontrolde. DIRK had reeds een aanzienlijk leger bijeengebragt, om de vijandelijkheden van WILLEM, welke in het bijzonder de Kennemers drukten, te beteugelen, toen de inval der Vlamingen in *Zeeland*, hem noodzaakte zijne strijdkrachten te verdeelen. Hij zelf snelde met een deel zijner krijgsbenden naar *Walcheren*, »waar uit hoofde van den magtiger vijand, het gevaar het dringendst was," en stelde het ander gedeelte onder het bevel zijner heldhaftige gemalin, aan wie hij de verdediging van *Hollands* Noorderdeel, had opgedragen (2).

1195 Beide krijgstogten slaagden gelukkig. ADELHEIDE was onmiddellijk naar *Egmond* getogen, om de grenzen te beschermen, en had met haar gevolg het klooster betrokken, over welks goederen zij onbeschroomd beschikte, tot onderstand harer benden (3). Hier bezocht haar Bisschop BOUDEWIJN van *Utrecht*, om, ware het mogelijk, eene verzoening te bewerken, doch te vergeefs. Veeleer werden de wederzijdsche daden van vijandschap voortgezet, welke niets beslisten en slechts den haat verhoogden. ADELHEIDE ondertusschen handelde met veel beleid en schranderheid, en wist in het geheim de bewoners van *Niedorp* en *Winkel* voor zich te winnen, die uiterlijk met de overige West-Friezen nog één belang schenen te hebben. Zelfs schaarden zij zich onder de vanen van WILLEM, toen deze met eene zeer aanzienlijke krijgsmagt naar *Alkmaar* was opgerukt, om in het open veld zijn geluk te beproeven. Onverschrokken trok hem ADELHEIDE met hare ridders en de Kennemers te gemoet, en bood hem den slag aan. Bij het aangaan van den strijd hielden echter de aanvoerders der Niedorpers en Winkelers, door Hollandsch goud omgekocht, hunne benden aan gene zijde van het riviertje *de Reken* of *Rekere*, eene voorname grensscheiding tusschen *Holland* en *West-Friesland*, terug; waarop de overige Friezen, vrezende van achteren ingesloten te zullen worden, langzaam naar de ondiepte der rivier, nu eens als vlugtende weken, en dan weder stand hielden, alsof zij handgemeen wilden worden. De Kennemers en Alkmaarders vielen, zonder de ridders af te wachten, moedig op hen aan, en joegen hen naar den anderen oever der rivier. WILLEM, slechts door weinigen vergezeld,

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 154. MELIS STOKE, B. II. bl. 450, 451, is de eenige Schrijver, welke ADELHEIDE hiervan betigt. Zou misschien het nadeel, welk zij den kloosterbroeders van *Egmond* later toebragt, ook invloed op zijn oordeel gehad hebben?

(2) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 154. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 451. DE BEKA, p. 57. J. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 2. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 79, 80.

(3) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 154, 155. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 451, 452.

(2) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 154. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 451. DE BEKA, p. 57. J. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 2. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 79, 80.

(3) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 154, 155. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 451, 452.

R. Craeyvanger del. J. W. Kaiser sculp.

VROUW ALEID OVERWINT DE WEST-FRIEZEN.

ASTOR LIBRARY
NY

verweerde zich eenigen tijd dapper in de ondiepte zelve, doch zoude ingesloten geweest zijn, indien hij zich niet tijdig door de vlugt gered had. De zege van ADELHEIDE was beslist (1). 1190—1256

Juist ontving Graaf DIRK de blijde mare dezer overwinning, toen hij, na een allerhevigst gevecht op *Walcheren*, Graaf BOUDEWIJN van *Vlaanderen* geslagen en genoodzaakt had, *Zeeland* te ruimen (2). Spoedig snelde hij naar *Egmond*, waar ADELHEIDE steeds haar verblijf hield. Nevens zijne moeder, ADA van *Schotland*, kwamen hier, nog vóór het einde des jaars, zijne drie ooms, Bisschop BOUDEWIJN van *Utrecht*, de Domproost DIRK en Graaf OTTO van *Benthem* bijeen, om de geschillen tusschen de beide broeders, te vereffenen. Lang werd er onderhandeld, tot dat eindelijk WILLEM, door den Domproost overreed, zich naar *Haarlem* begaf, waar Graaf DIRK en Bisschop BOUDEWIJN zich bevonden. Hier werd dan op een vroegen morgen, voor het bed van Graaf DIRK, een verdrag gesloten, en daarin bepaald: 1) dat aan WILLEM, voor vaderlijk bewijs of erfdeel (*pro patrimonio*), jaarlijks uit de Geervlietsche tollen, driehonderd ponden zouden aangewezen worden; 2) dat hij het graafschap van *Ooster- en Westergoo* (*Oost-Friesland*, *Comitatus orientalis Frisiae*) van zijn broeder in leen zoude ontvangen; en 3) dat hij, naar het gewest, hem afgestaan, vertrekken en Graaf DIRK in het gerust bezit van het geheele graafschap *Holland* laten zoude (3). WILLEM nam nu den titel en het zegel van Graaf van *Friesland* aan (4).

---

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 158, 159. MELIS STOKE, B. II. bl. 453, 454. DE BEKA, p. 57. Occo SCARLENSIS, bl. 104. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 80. *Oude Holl. Div. Kron.* Veertiende Div. c. 3. S. EIKELENBERG, *Alkmaar*, bl. 57. Volgens het *oude Goudsche Kronijkje*, zouden vier duizend Friezen omgekomen zijn, bl. 48, hetgeen door SCRIVERIUS met rede wordt in twijfel getrokken. *Toets-steen*, bl. 247, 248.

(2) *Chron. Egmond.* apud KLUIT in l. c. p. 156. 159. Conf. T. I. P. II. p. 267. MELIS STOKE, B. II. bl. 452, 455. DE BEKA, p. 57. J. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 2. Het *Goudsche Kronijkje* begroot het getal der gesneuvelde Vlamingen op 38,000. bl. 48. Zie hierover den *Toets-steen*, bl. 248. De Vlaamsche Schrijvers melden niets van deze heerlijke overwinning; zij schijnt echter niet geheel uit de lucht gegrepen te zijn. MEYERUS erkent zelf, dat wegens den Geervlietschen tol, groote twist tusschen de Hollanders en Vlamingen gerezen en niet zonder oorlog geëindigd is. *Annal. Flandr. Lib.* VII. p. 60.

(3) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 159—162 (88—91). MELIS STOKE, B. II. bl. 455—457. J. DE BEKA, p. 57. *Oude Holl. Div. Kron.* Veertiende Div. c. 3. en in gelijke bewoordingen bij den *Klerk uit de laage Landen*, bl. 81, 82.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. Excurs. VIII. p. 406.

1190—1256 Eenigen vergrooten zijn gebied met *West-Friesland* (1); doch dit is niet waarschijnlijk, dewijl Graaf DIRK in den winter van het jaar elf honderd acht en negentig, in *Drechterland* viel, en het op eene vreesselijke wijze verwoestte (2). Het was het tegenwoordig *Friesland* ten Zuiden tot aan de *Lemmer*, en ten Noorden tot aan de *Lauwerzee*, wat hem ten deel werd (3). Hij vertrok onmiddellijk derwaarts, en werd door de Friezen met vreugde als Heer gehuldigd (4).

Men vraagt, hoe kon DIRK VII zijnen broeder dat *Friesland* in leen geven, daar hij er, volgens de overeenkomst van elf honderd vijf en zestig, slechts de halve inkomst van bezat (5)? Het komt eenigen waarschijnlijk voor, dat BOUDEWIJN, hetzij vroeger aan DIRK VII, zoo niet reeds aan FLORIS III, hetzij thans, als oom, aan Jonker WILLEM, zijn gedeelte van *Friesland* in achterleen heeft afgestaan (6). Hiertegen is aangemerkt, dat BOUDEWIJN, hoezeer *oom* der beide broeders, toch als *Bisschop*, het regt des Utrechtschen zetels zoude noch konde weggegeven hebben (7). Men vermoedt uit dien hoofde, dat na 's Keizers beslechting in elf honderd vijf en zestig, er weder eene nieuwe overeenkomst betrekkelijk het Friesche graafschap, tusschen *Holland* en *Utrecht* moet getroffen zijn, waardoor de Graaf van *Holland* daar over beschikken konde; ten ware Keizer FREDERIK I, in het opgenoemde jaar, niets beslist, maar alleen eene vereeniging tusschen partijen tot stand had willen brengen, waarbij inderdaad het regt van FLORIS III, als Graaf van dit *Friesland* erkend, maar alleen het genot daarvan omschreven werd, door er den Bisschop deel in te geven (8). Daar echter een

---

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 104. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 115.

(2) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 168. MELIS STOKE, B. II. bl. 474. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 280.

(3) —— en had in hant
Toter *Laveoen* al de lant. MELIS STOKE, B. II. bl. 458. BILDERDIJK, D. II. bl. 69.

(4) MELIS STOKE, B. II. bl. 457. Occo SCARLENSIS, bl. 104. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 82. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 115.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 403. Verg. hiervoor, bl. 169.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 404, 405. BRUINING, *Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 119. Verg. Occo SCARLENSIS, bl. 105.

(7) BILDERDIJK, D. II. bl. 68. Reeds *de Klerk uit de laage Landen*, was van dit gevoelen. » Hierby mach men merken," zegt hij, » dat die Bisscop van *Utrecht* met onrecht hem bewynden wil die Graefscip van *Oistvrieslant;* want hadde een Bisscop recht daer toe gehadt, dese eedele Bisscop hads neyt overgegeven." bl. 82.

(8) BILDERDIJK, t. a. p.

Graaf over *Friesland*, zoo door den Bisschop van *Utrecht*, als door den Graaf van 1190—1256
Holland, die gemeenschappelijk het land bezaten, moest gekozen worden (1), zoo schijnt het vrij duidelijk, dat ook thans Bisschop BOUDEWIJN *zijne* keuze op WILLEM zal bepaald hebben (2).

BOUDEWIJN overleefde niet lang de verzoening, welke voornamelijk door zijne tusschenkomst was bewerkt geworden, doch spoedig weder in onmin ontaardde. Men vermoedt op goeden grond, dat WILLEM in het geheim, OTTO van *Gelre* begunstigd hebbe 1196
in het geschil met Graaf DIRK, betrekkelijk de keuze eens nieuwen Bisschops van *Utrecht* (3). Hieruit laat zich verklaren, waarom zijne moeder, ADA van *Schotland*, en eenige vertrouwde vrienden, hem zoo bepaald boeijen konden voorspellen, wanneer hij zijn voornemen, een bezoek bij DIRK af te leggen, verwezenlijkte (4). WILLEM echter sloeg deze vermaning in den wind, en verscheen op het slot *ten Horst* in het *Sticht*, waar DIRK, wien Keizer HENDRIK VI het wereldlijk bewind des bisdoms tijdelijk had opgedragen, zich thans bevond, onder den schijn van hem geluk te wenschen, over de zege, door de Hollanders in een hevig gevecht op OTTO van *Gelre* behaald (5). Reeds de onvriendelijke ontvangst, moest WILLEM opmerkzaam gemaakt hebben; hij bleef echter en werd onverwachts, terwijl hij, zijne handen gewasschen hebbende, zich aan tafel wilde zetten, onder de oogen van DIRK, en ongetwijfeld op diens bevel, door HENDRIK DE KRAAN in hechtenis genomen (6). Men beweert, dat de Hollandsche 1197
Graaf hiertoe genoodzaakt was, dewijl *de Kuinder*, het graafschap van HENDRIK DE KRAAN, en waaruit WILLEM dezen verdreven had, een leen der Utrechtsche kerk was. DIRK nu, als voogd des bisdoms, was aan DE KRAAN, die bij hem toevlugt gezocht had, voldoening en bescherming schuldig (7). »De komst van WILLEM," dus redeneert men voort, »bragt derhalve DIRK in eene verregaande belemmering. Hij zag aan

(1) Zie hiervoor, bl. 169.

(2) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 96. BILDERDIJK schijnt dit belangrijk werk nimmer geraadpleegd te hebben.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 163 (92). Ook schijnt eenigzins van dit gevoelen *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 85.

(4) *Chron. Egm.* apud KLUIT, T. I. P. I. p. 163. MELIS STOKE, B. II. bl. 469.

(5) DE BEKA, p. 61. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 84.

(6) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 163. MELIS STOKE, B. II. bl. 469—471. DE BEKA, p. 61. J. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 7, 8. *Oude Holl. Div. Kron.* Veertiende Div. c. 7. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 85.

(7) BILDERDIJK, D. II. bl. 71. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 163 (93).

1190—1256 de eene zijde zijne voogdij door Graaf OTTO, aan de andere door zijn broeder WILLEM aangetast; al wilde hij met het broederlijkst hart WILLEM begunstigen, hij kon hem niet ontvangen, zonder zijne achting en goeden naam te wagen, en zich als trouwloos en verraderlijk ten aanzien van zijne voogdij, verdacht te maken. WILLEM beging dus de grootste onvoorzigtigheid en haalde zich dezen smaad op den hals; en het was eene schrandere streek van DIRK, die gevangenneming door DE KRAAN te laten doen, waardoor hij alle achterdocht van collusie wegnam, terwijl hij de gelegenheid wel wist te verwekken, om den gevangene, zonder dat hij er deel aan had, te laten ontkomen (1)." Doch indien Graaf DIRK slechts een geveinsd misnoegen toonde; indien nooddwang alleen hem tot deze gevangenneming deed besluiten; indien geene veete tusschen hem en zijnen broeder bestond; indien WILLEM op zijn bevel of toelating ontsnapte, van waar dan dat deze eene toevlugt zocht bij OTTO van *Gelre*, DIRKS grootsten vijand? Dit laatste versterkt integendeel het vermoeden van WILLEMS verstandhouding met den Graaf van *Gelre*, die hem reeds vroeger in *Palestina* had leeren kennen (2), door wien hij met open armen ontvangen werd, en met wien hij tegen zijnen broeder eene vijandelijke houding aannam. OTTO zelfs gaf hem, in *Friesland* teruggekeerd, zijne dochter ADELHEIDE ten echt, met wie hij te *Stavoren*, onder het vreugdegejuich der
1198 menigte, zijn huwelijk voltrok (3).

Ongetwijfeld waren het wederzijdsche belangen, welke kort daarna eene verzoening tusschen Graaf DIRK, zijnen broeder WILLEM en Graaf OTTO van *Gelre* bewerkten (4). DIRK beloofde zijne dochter ALEID aan HENDRIK, den zoon van Graaf OTTO, ten huwelijk. Dit werd echter verijdeld door den spoedigen dood van dien zoon, welke te *Rijnsburg* begraven en weldra door ALEID in het graf gevolgd werd (5). Het verbond

---

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 71, 72.

(2) DE BEKA, p. 61. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 85. *Oude Holl. Div. Kron.* Veertiende Div. c. 7.

(3) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 164 (94). MELIS STOKE, B. II. bl. 471, 472. DE BEKA, *de Oude Holl. Div. Kr.* en *de Klerk*, op de bovenaangehaalde plaatsen. Occo SCARLENSIS, bl. 105. HEDA, p. 184.

(4) Wij kunnen niet deelen in het gevoelen van BILDERDIJK, D. II. bl. 73, dat de vijandige aard van Bisschop DIRK VAN DER AARE, de oorzaak dezer verzoening geweest is. Het blijkt immers, dat deze Kerkvoogd eerst daarna, ten bisschoppelijken zetel van *Utrecht* werd verheven. *Chron. Egm.* apud. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 167.

(5) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 165 (98). MELIS STOKE, B. II. bl. 473, 474. DE BEKA, p. 57. *Cron. de Hollant*, in MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 534. J. A. LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 1. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 86.

werd echter ongeschonden gehouden, en het nut daarvan bleek dadelijk, toen DIRK VAN DER AARE tot Bisschop van *Utrecht* was verheven. De nieuwe Kerkvoogd, om den schuldenlast van het *Sticht* te verligten, besloot tegen den geest van het verdrag door tusschenkomst van Keizer FREDERIK I aangegaan, en in spijt van Graaf WILLEM, eene geldheffing in *Friesland* te beproeven (1). De Graaf van *Holland* hierover, zoo wel als wegens andere daden van vijandschap, op den Bisschop verbitterd, en Graaf OTTO, die het verwoesten der *Veluwe* door de Stichtschen onder BOUDEWIJN, niet verkroppen konde, vonden hierin, na aanzoek van WILLEM, eene geschikte gelegenheid, zich op den Utrechtschen Kerkvoogd te wreken (2). Terwijl OTTO het zoogenaamde *Oversticht* bestookt en *Deventer* bemagtigt, valt Graaf DIRK in het *Gein*, verbrandt de kerk van *Woerden*, en rukt, het *Neder-Sticht* verwoestende, voor *Utrecht*. Hij breekt echter het beleg dier stad op, en snelt, even grootmoedig als onbaatzuchtig, naar *Braband*, om Graaf OTTO, die in handen des Hertogs van *Lotharingen*, 's Bisschops bondgenoot, gevallen is, te verlossen. Na *Tiel*, toen onder het gebied van *Braband*, in asch gelegd te hebben, slaat hij het beleg voor *'s Hertogenbosch*, en maakt zich met die stad tevens meester van eenen rijken buit en vele gevangenen, onder welke WILLEM VAN PARWIJS, 's Hertogs broeder, en HENDRIK, Heer van *Kuik*, zich bevonden, aan wie de verdediging der veste was toevertrouwd. Op den aftogt werd hij echter door den Hertog, met Limburgsche en Vlaamsche hulp, nabij *Heusden*, waar hij onbezorgd met weinig volks gekomen was, aangevallen, na een roekeloozen tegenweer geslagen, en gevangen naar *Leuven* gevoerd. *Holland* en *Gelre*, van Graaf beroofd, werden nu door de Stichtschen, doch ten koste van vele Utrechtsche ridders en knapen, vreesselijk geteisterd; en het verlorene geraakte weldra weder in het bezit van Bisschop DIRK (3). De Graaf van *Holland* sloot echter spoedig met den Mijtervorst eenen vasten vrede, nadat hij door den Hertog voor een losgeld van twee duizend mark zilver, geslaakt was (4). Men heeft tevens de opdragt van het eiland van *Dordrecht* aan *Bra-*

1190–1256

1202

4 of 7de van Herfstmaand 1202

---

(1) DE BEKA, p. 63. HEDA, p. 185.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 169, en aldaar in de aant. 5 aangehaalde Schrijvers, bij welke nog kunnen gevoegd worden: *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 87. JOH. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 11. 12.

(3) *Chron. Egmond* in KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 169—173 (5, 6, 7). MELIS STOKE, B. II. bl. 476, 477. DE BEKA, p. 62. HEDA, p. 185. *Chron. Tiel.* p. 175. (q.) J. A LEYDIS, *Lib.* XIV. c. 11, 12. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 87—89.

(4) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, T. I. P. I. p. 173. MELIS STOKE, B. II. bl. 477. DE BEKA, p. 63. HEDA, p. 185.

1190—1256 RUTGER *van Merem* of *Meerheim* en OOST *van Borne* of *Vorne*, die tevens leenmannen van *Holland* en van *Loon* waren, en zich alzoo niet tegen LODEWIJK *konden* verklaren (1). Pligtbesef, gevoel voor het betamelijke, of eenige andere beweegreden, wederhield ADELHEIDE, het jonge paar, terwijl DIRK op het uiterste lag, en onder voorwendsel van zijnen last, met elkander in den echt te vereenigen. In het geheim had zij VAN LOON ontboden, en deze onthield zich op het slot *Altena*, welks bezitter, Heer DIRK, geheel zijne belangen omhelsde, om den dood van Graaf DIRK af te wachten. Op het berigt daarvan snelt hij naar *Dordrecht*, wordt met ergerlijken spoed, terwijl het lijk des vaders, zonder eenige gebruikelijke praalvertooning, boven aarde staat, aan de dochter gehuwd; en de vreugde van het trouwfeest, dans, gezang en snarenspel vervangen de sombere plegtigheden der lijkdienst, welke naauwelijks begonnen zijn. De doode Graaf wordt vervolgens te scheep naar *Egmond* gevoerd, en den monniken de zorg overgelaten, hem naar hun goeddunken en op hunne kosten, bij zijne voorouders te begraven (2).

WILLEM, die zich in *Friesland* bevond, spoedde zich op de tijding van 's Graven overlijden, naar *Holland* (3). Aan de *Zijp*, op de grenzen van *Kennemerland*, gekomen, verzocht hij vrijgeleide, om de lijkdienst zijns broeders te *Egmond* te vieren; doch dit werd hem op eene wijze geweigerd, welke hem noopte, overhaast naar zijn gebied terug te keeren (4). Deze weigering, welke welligt de staatkunde van ADELHEIDE vorderde, wekte de verontwaardiging eeniger Edelen tegen de Gravin-weduwe op, en ontvlamde het smeulend vuur huns misnoegens tegen een bewind, waarvan zij minder te

---

Koning JAN van *Engeland*, verklaart zelve, dat de Graaf van *Loon* zijne bruid ontvangen had, » uit handen van Graaf OTTO van *Benthem*, oom van DIRK VII." *De manu Comitis* OTTONIS *de Bentheym, qui fuit patruus Domini piae memoriae.* V. MIERIS, *Charterb. v. Holland,* D. I. bl. 152.

(1) HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 577—580. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 180 (18, 19), gevolgd door BILDERDIJK, D. II. bl. 81.

(2) *Chron. Egm.* apud KLUIT in l. c. T. I. p. 182, 183. MELIS STOKE. B. II. bl. 482, 483. DE BEKA, p. 63. *Magn. Chron. Belg.* p. 226.

(3) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 183. MELIS STOKE, B. III. bl. 1. In strijd met de getuigenis dezer beide Kronijkschrijvers, zegt BILDERDIJK, D. II. bl. 82, dat WILLEM, » op het gerucht van zijns broeders *krankte*, naar *Holland* snelt." Waaronder nu de fraaije gevolgtrekkingen moeten gebragt worden, welke BILDERDIJK uit deze valsche stelling afleidt, behoeft wel niet aangewezen te worden.

(4) *Chron. Egm.* apud. KLUIT, T. I. P. I. p. 183 (22). MELIS STOKE, B. III. bl. 3 (7). VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 100.

WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 100.

R Craeyvanger del — J W Kaiser sculps

HUWELIJKS VEREENIGING VAN ADA MET DEN GRAAF VAN LOON.

ASTOR LIBRARY
NY

hopen dan te vreezen zouden hebben. FILIPS *van Wassenaar*, welke verklaarde, 1190—1256
»dat men zich niet ontzien moest, Graaf WILLEM met geweld in de voogdij te handhaven, die hem van regtswege toekwam," JAN *van Rijswijk*, SIMON *van Haarlem*, WILLEM *van Teilingen*, WOUTER *van Egmond*, ALBERT BANJAARD, JACOB *van Wassenaar*, Burggraaf van *Leiden*, en anderen, noodigden WILLEM heimelijk naar *Holland*, om het bewind te aanvaarden, daar zij ADELHEIDE, noch den nieuwen Heer, trouw wilden zweren, en beloofden, hem te zullen ondersteunen. Op een donkeren nacht, in het diepste geheim, komt hij bij FILIPS op het slot *Wassenaar*, tusschen *Leiden* en den *Haag*, en vertrekt voorts, in slecht gewaad, met een afhangenden hoed op het hoofd, en alleen door twee vertrouwden vergezeld, in een scheepje naar *Vlaardingen*. Door de Zeeuwen, welke hem daar toefden, werd hij op het hartelijkste ontvangen, en onder de luidste vreugdekreten, dat zij den wettigen Heer, den zoon van Graaf FLORIS III teruggekregen hadden, in allerijl naar *Zierikzee* overgevoerd, als Graaf gehuldigd, en hem door jong en oud, met algemeen gejuich, eer, vrede en een lang leven toegewenscht (1).

Inmiddels hadden WOUTER *van Egmond* en ALBERT BANJAARD de Kennemers aan de zijde van WILLEM gebragt, en besloten nu de Gravin-weduwe en het jeugdige paar te *Egmond*, waar zij tot viering van het lijkfeest van den dertigsten dag, verwacht werden, op te ligten, en alzoo met éénen slag het pleit te beslissen (2). Het is gansch niet onwaarschijnlijk, dat de Egmonder monniken, verbitterd op ADELHEIDE, die zoo ruimschoots over hunne kas beschikt had, hierin de hand gehad hebben (3). Het plan echter mislukte. Door WALTER VAN RUVEN, een aanhanger des Graven van *Loon*, van het dreigend gevaar verwittigd, bevinden ADELHEIDE, LODEWIJK en ADA, die drie dagen vóór den dertigsten dag te *Haarlem* waren aangekomen, zich in de uiterste verlegenheid. Het *Sticht* alleen kan hun eene veilige schuilplaats aanbieden; en GIJSBRECHT *van Amstel*, een leenman des Utrechtschen Bisschops, gelukt het, bij nacht, de Gravin-weduwe en Graaf LODEWIJK, midden door de in oproer gebragte bewoners van *Osdorp* en *Aalsmeer*, onverlet en behouden, in eene schuit naar *Utrecht* te geleiden. ADA echter vlugt met MEERHEIM en BORNE, gevolgd door eenige ridders en knapen, naar den burg te *Leiden*, die, naar het schijnt, door de partij des Graven van *Loon* was

(1) *Chron. Egm.* apud KLUIT, T. I. P. I. p. 183—186. MELIS STOKE, B. III. bl. 3—6. DE BEKA, p. 63.

(2) Men had destijds drie dagen, op welke, behalve de gewone zielmissen, de lijkdienst plegtig gevierd werd; deze waren de zevende, de dertigste, en de verjaardag van het overlijden. BILDERDIJK, D. II. bl. 83, in navolging van KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 187 (33).

(3) BRUINING, *Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 111.

1190—1256 bemagtigd geworden, nadat de Burggraaf, JACOB *van Wassenaar*, zich aan de zijde van WILLEM geschaard had. Spoedig wordt zij hier door de Kennemers, onder aanvoering van WOUTER *van Egmond* en ALBERT BANJAARD, belegerd. Bij hen voegen zich FILIPS *van Wassenaar* met zijne benden; de bewoners der omliggende dorpen vliegen toe, en weldra is het hevig bestormde slot gedwongen zich, door gebrek aan voorraad, over te geven. Met moeite bedingt men behoud van lijf en leden; ADA wordt ter bewaring aan haren bloedverwant, WILLEM *van Teilingen*, toevertrouwd; MEERHEIM en BORNE, in ketenen geklonken, moeten met de overige gevangenen hun lot van Graaf WILLEM afwachten. Deze, uit *Zeeland* teruggekeerd, werd met zijne gemalin te *Egmond*, door de juichende menigte, met open armen ontvangen en als Graaf gehuldigd. Op zijn last werd ADA, ter meerdere zekerheid en veiligheid, naar het Friesche eiland *Texel* gevoerd en overeenkomstig haren staat behandeld. Zij toefde hier echter niet lang. Op het laatst van hetzelfde jaar werd zij, ingevolge eener overeenkomst tusschen hare moeder en haren echtgenoot met Graaf WILLEM, naar *Engeland* overgebragt en aldaar eenige jaren opgehouden (1).

Het huwelijk van ADA moge, met een staatkundig oog gezien, nietig geweest en als zoodanig door Graaf WILLEM beschouwd geworden zijn, wiens toestemming, als naaste Agnaat, vereischt werd; het moge waar zijn, dat, den Keizer in dit huwelijk niet te kennen, eene daad was waardoor ADA van het graafschap afstand deed (2), zeker is het, dat vele Hollandsche Edelen en dienstmannen, althans in den beginne, in een tegenovergesteld gevoelen deelden. Immers onder hen op wier raad en goedkeuring het bewuste huwelijk gesloten was, worden genoemd Graaf OTTO van *Benthem*, oom van DIRK VII, uit wiens handen LODEWIJK van *Loon* zijne bruid ontvangen had, RUTGER *van Merem*, OOST *van Borne*, DIRK *van Altena*, SIMON, JAN en IJSBRAND *van Haarlem*, WILLEM *van Teilingen*, VOLPERT en FLORIS *van L*... *eede* (*Leerdam*), ARNOUD en HENDRIK *van Rijswijk* en WOUTER *van Egmond* (3). Ofsch...oon nu vele dezer Edelen, reeds bij het uitbreken der onlusten, zich voor WILLEM verklaard ... hadden, ontbrak het evenwel den Graaf van *Loon*, noch aan bloedverwanten, noch aan ...magtige vrienden, om hem met nadruk te ondersteunen. Geschenken noch beloften sp...arende, won hij

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 184—191. ... et not. MELIS STOKE, B. III. bl. 7—9. DE BEKA, bl. 63. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 92 ... 93.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 85—90. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. ...465. etc.

(3) Zie den brief van de Gravin-weduwe ADELHEIDE, aan Koning JAN van *Engeland*, ui... RIJMER's *Foeder. Angl.* overgenomen door VAN MIERIS, in het *Charterb. v. Holl.* D. bl. I. 152. De echtheid van dien brief is door HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. I. bl. 580, bestreden, d... ...ch door KLUIT verdedigd geworden in zijne *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 465 sqq.

den Bisschop van *Luik*, den Hertog van *Limburg*, den Markgraaf van *Namen* en 1190—1256
Graaf of Voogd van *Vlaanderen*, den Graaf *van den Berg* en den Graaf *van der Are*, broeder des Bisschops van *Utrecht*, in zijne belangen. Door hunne tusschenkomst en die van Graaf OTTO van *Gelre*, welke zich echter later onzijdig hield, werd hij door den Bisschop van *Utrecht*, tot leenman van het *Sticht* aangenomen, en voor levenslang met de leengoederen verleid, welke DIRK VII van de Utrechtsche Kerk bezeten had (1). Daarenboven moest hij den bijstand of de voorspraak van den Mijtervorst bij den Keizer, aan wien het leen *Holland* vervallen was, voor twee duizend mark zilvers of meer koopen, en zijn broeder als gijzelaar achterlaten (2). Vele Hollandsche Edelen en ridders, van welke IJSBRAND en GERARD *van Haarlem*, ARNOLD en HENDRIK *van Rijswijk*, JAN PERSIJN, en later ook SIMON *van Haarlem*, met name vermeld worden, voegden zich, zoo uit liefde tot de Gravin, als uit haat op WILLEM, openlijk onder zijne banieren (3).

1204 Ondersteund door zoo vele aanzienlijke bondgenooten, had Graaf LODEWIJK een magtig leger tegen WILLEM bijeengebragt, die thans in eenen hagchelijken toestand verkeerde. Immers, op de trouw des volks, kon deze zich nog niet genoegzaam verlaten, en zijne strijdkrachten waren te gering, om eener groote krijgsmagt wederstand te bieden. Hij besloot derhalve, naar het schijnt, om van zijne zijde, verwerender wijze te oorlogen, stelde het bewind van *Kennemerland* in handen van WOUTER *van Egmond* en ALBERT BANJAARD, en gaf aan zijn broeder FLORIS, Domproost van *Utrecht*, aan zijn behuwdbroeder OTTO, Proost van *Xanten*, aan WILLEM *van Teilingen*, aan FILIPS *van Wassenaar* en andere getrouwe leen- en dienstmannen, de plaatsen, welke voor de Stichtschen bloot lagen, tegen wier invallen twee verschansingen, eene te *Zwadenburg* (*Zwammerdam*) aan den *Rijn*, en eene te *Busch* (*Boskoop*) aan de *Gouwe*, werden

(1) HEDA, p. 188, 190. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 140, 145. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. V. p. 192 (46).

(2) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 194 (51). *Anonym. de rebus Ultraj.* c. XIV. p. 11. MELIS STOKE, B. III. bl. 10.

(3) *Chron. Egm.* ap. KLUIT in l. c. p. 194, 195. MELIS STOKE, B. III. bl. 11.

Vele van Hollant waren met hem (VAN LOON).
En alle teghen den Grave WILLEM.

Waardoor mag BILDERDIJK zijn gevoelen, over deze Edelen, D. II. bl. 91, geuit, staven? Zij moeten van den eersten rang geweest zijn, daar zij, uitgezonderd JAN PERSIJN, als getuigen voorkomen, in het verdrag tusschen den Hertog van *Lotharingen* en Graaf DIRK VII in het jaar 1200 gesloten. Zie VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 138, 139.

1190—1256 opgeworpen. Hij zelf begaf zich naar dat gedeelte van *Holland*, waar het eerst de vijandelijke aanval te duchten was (1).

Van Graaf WILLEMS zijde werd nogtans de krijg geopend. De Kennemers over de bewezen hulp aan het grafelijk gezin, op den Heer *van Amstel* verbitterd, vielen onder aanvoering hunner beide bevelhebbers, in *Amstelland*, staken den *Amsteldijk* door, zetten het lage land onder water, verbrandden de veenen en vernielden het deftige slot van GIJSBRECHT met den daarbij gelegen boomgaard. Plunderende en verdelgende drongen zij nu door *Muiden* en *Weesp*, die in de asch gelegd werden, langs *de Vecht* tot *Breukelen* door, alle plaatsen die, naar het schijnt, onder het regtsgebied van *Amstel* behoorden, en keerden, zonder eenig merkelijk verlies, met rijken buit en gijzelaars voor de bedongen brandschatting, terug (2). Zulk eene daad van vijandelijk geweld aan eenen leenman van het *Sticht* gepleegd, wien alzoo de Hollandsche geschillen eigenlijk vreemd waren, konde door den Utrechtschen Bisschop niet ongewroken blijven. Hij rukte weldra met eene aanzienlijke magt voor de sterkte te *Boskoop*, wier verdediging den Domproost FLORIS was aanbevolen, en bemagtigde haar met weinig moeite, door de werkeloosheid der Kennemers en de trouwloosheid der Hollandsche bezetting, welke tot hem overliep. FLORIS zelf werd gevangen genomen en naar het huis *ter Horst* gevoerd. Nu trok de Bisschop roovende en brandende tot *Leiden* voort; nooit was het een zijner voorgangers gelukt, gewapenderhand zoo diep in *Holland* door te dringen (3).

Ondertusschen rukte VAN LOON, doch minder vernielend dan de Kerkvoogd, met een groot heir voet- en paardenvolk in *Zuid-Holland. Dordrecht* werd ingenomen, en Graaf WILLEM, voor de overmagt zwichtende, week naar *Zeeland*, waar twee vijandelijke voorraadschepen werden opgebragt. ADA van *Schotland*, WILLEMS moeder, met zijne gemalin ADELHEIDE, en zuster ADA, die Markgravin van *Brandenburg* genoemd wordt, onthielden zich te *Oudorp*, in het *Land van Voorn*, en velen van het grafelijk gezin waren hier en daar door *Friesland* verstrooid. Geheel *Zuid-*

---

(1) *Chron. Egmond.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 195. In de aant. 53—56 worden de misslagen, door WAGENAAR, D. II. bl. 314, op het voetspoor van MELIS STOKE en DE BEKA, begaan, aangewezen en verholpen.

(2) *Chron. Egm.* ap. KLUIT *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 197, 198. MELIS STOKE, B. III. bl. 14—16. DE BEKA, p. 64.

(3) Maar, » hi mocht lichte doen wil;
Want als een lant in tween hem sceet
So ist te winnen ghereet." zegt MELIS STOKE, B. III. bl. 18 in navolging van het *Chron. Egm.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 198. DE BEKA, p. 64.

Holland onderwierp zich, zonder tegenstand te bieden, binnen korten tijd aan LODEWIJK, 1190—1256
die nu te *Leiden* zijne magt bij die des Bisschops voegde. SIMON *van Haarlem*, wiens gedrag bij den togt der Kennemers reeds wantrouwen had verwekt, verklaarde zich aldaar openlijk voor den Graaf van *Loon*, die met het vereenigde leger naar *Haarlem* optrok. VAN LOON werd hier door de onstuimige Kennemers, die te scheep afkwamen, bedreigd, doch hij dwong hen, den vrijen aftogt te bedingen voor vijf honderd talenten, marken of ponden zilver, ter schadevergoeding van het in *Amstelland* gepleegd geweld. Den Bisschop in *Haarlem* latende, trok hij steeds noordwaarts voort, verbrandde *St. Aagtendorp*, nu *de Beverwijk*, met het slot van ALBERT BANJAARD; ook dat te *Egmond* werd in asch gelegd, maar het dorp en de abdij bleven gespaard. De Edelen vlugtten, en hielden zich verscholen (1). Bedwelmd door dezen voorspoed, oordeelde VAN LOON onvoorzigtig, den verderen bijstand des Bisschops overbodig, en op zijn nadrukkelijk verzoek, trok de gebelgde Kerkvoogd naar het *Sticht* terug (2). Een tijdgenoot beweert, dat de Bisschop door gebrek aan levensmiddelen en uit vrees, dat hem de terugtogt mogt afgesneden worden, *Haarlem*, na een kort oponthoud, verliet (3).

Niet slechts in *Holland* maar ook in *Zeeland* werd WILLEM door LODEWIJK bestookt. Overeenkomstig een verbond met FILIPS, Graaf van *Namen* en thans voogd van *Vlaanderen*, waarbij VAN LOON den Vlamingen vrijstelling van den Geervlietschen tol verleende, en het verdrag van elf honderd acht en zestig bekrachtigde, maakte FILIPS zich van *Walcheren* meester, terwijl HUGO *van Voorne* bijna geheel *Zeeland beooster Schelde*, aan LODEWIJK onderwierp. Graaf WILLEM ontsnapte te naauwernood in een visscherssschuitje, waar hij, onder netten verscholen, te vergeefs door zijne vervolgers gezocht werd. Spoedig echter keerde het lot te zijner gunste. HUGO *van Voorne*, door overmoed en misbruik van magt hatelijk geworden, werd door de Zeeuwen verdreven, en WILLEM, uit zijne schuilplaats gehaald, op nieuw als Heer en Graaf gehuldigd. Onmiddellijk werd WOUTER *van Egmond* door WILLEM gelast, uit *Kennemerland* naar *Leiden*, met zoo veel magt van schepen en volk als hij konde bijeenbrengen, op te trekken, doch volstrektelijk elk gevecht te mijden, tot dat hij zelf, op den bepaalden dag zoude gekomen zijn. EGMOND werd getrouwelijk door WILLEM *van Teilingen* en FILIPS *van Wassenaar* ondersteund (4).

---

(1) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 199—201. MELIS STOKE, B. III. bl. 18—20. DE BEKA, p. 64. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 95, 96.

(2) DE BEKA, p. 64. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 96.

(3) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, in l. c. p. 201 (70), en haar vertolker MELIS STOKE, B. III. bl. 21. Het *Goudsch Kron.* bl. 55.

(4) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT in l. c. p. 202, 203. MELIS STOKE, B. III. bl. 21—26.

1190—1256 Van loon was ondertusschen uit *Kennemerland* met verlies van eenig krijgsvolk teruggekeerd (1). Twee zijner Edelen, ijsbrand *van Haarlem*, en diens moederlijke oom, allijn, waren gevangen genomen en naar *Oudorp* aan de Gravin-weduwe ada van *Schotland* gezonden, waar zij tot na de vereffening der geschillen, opgesloten bleven (2). Hij legerde zich nu in en om *Voorschoten*, waar eene groote jaarmarkt werd gehouden, welke zijn leger allerlei verkwikkingen en vermakelijkheden aanbood. Doch dit genot werd weldra vergald, door de tijding van den afval der Zeeuwen en den aantogt der Kennemers. Deze laatsten verschansten zich nabij *Leiden*, om van loon aan dien kant den doortogt te beletten, wanneer hij door willem en de Zeeuwen van den anderen kant bestookt of aangevallen werd. Om dit te verijdelen, besluit Graaf lodewijk zeer verstandig, om, zonder uitstel en vóór dat willem in *Holland* zijn konde, de Kennemers aan te tasten en zich aan dien kant met het zwaard in de vuist, den gesloten weg weder te openen. Moedig trekt men naar de vijandelijke bolwerken en dempt de grachten met veldstroo, takkebossen, puin of wat men verder bij de hand heeft. Hierdoor getergd vallen de toomelooze Kennemers, tegen het bevel van Graaf willem, zonder tucht of beleid op de geoefende krijgsbenden des Graven van *Loon* aan, doch worden geslagen en op de vlugt gejaagd. Nu stormen de belegeraars in de vesting; het vlieden naar de schepen wordt algemeen; velen, welke deze niet kunnen bereiken, bieden weerstand op eene brug, die onder de menigte bezwijkt, en vinden hun graf in het water. Filips *van Wassenaar*, wouter *van Egmond*, albert banjaard en anderen ontkomen door de vlugt; vele Edelen echter zijn gedood, gewond of gevangen genomen. Onder deze laatsten bevond zich willem *van Teilingen*, die vruchteloos met eenige ridders en knapen, den vijand eene poos heeft opgehouden. De Kennemers lieten hunne schepen en oorlogstros in de handen des overwinnaars, die met de gevangenen en den buit zegevierend naar *Voorschoten* terug trok, in den zoeten maar verderfelijken waan, dat hij thans voor allen aanval verzekerd zoude zijn (3).

Wanneer alles hopeloos schijnt, vertoont de ware held zich in al zijne grootheid. Hij wordt standvastiger naar mate de gevaren stijgen, en te fier, om voor het lot te

(1) Het *Oude Goudsche Kronijkje*, bl. 55.

(2) *Chron. Egm.* ap. kluit, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 203 (77). Melis stoke, B. III. bl. 27, 41 en aant. van huydecoper.

(3) *Chron. Egmond.* apud kluit, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 203—205 (76—82). Melis stoke, B. III. bl. 26—33. De beka, p. 65. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 97, 98 (1). De *Oude Holl. Div. Kron.* Vijftiende Div. c. 3. bl. 144, zegt dat de bovengenoemde brug, » tot catwyck ouer den ryn lach."

zwichten, waagt hij het moedig, daarmede in het strijdperk te treden. WILLEM ont- 1190—1256
veinsde zijn leed over dit onheil, waarvan hij al het gewigt gevoelde, doch dat hem niet kon ter nederslaan; het verdubbelde veeleer zijn moed. Terstond voerde hij zijne Zeeuwsche benden over de *Maas* in *Holland*, waar de vlugtenden zich met hem hereenigden, en vertoonde zich, als door een tooverslag, met een aanzienlijk heir, zoowel van Hollanders als Zeeuwen, aan de tolbrug bij *Rijswijk*. De Hertog van *Limburg*, LODEWIJKS bondgenoot, en bij uitstek ervaren in krijgszaken, werd uit het leger van *Voorschoten* afgezonden, om dat van WILLEM te bespieden. Hij is verbaasd over de talrijkheid, de voordeelige ligging, de krijgskundige inrigting, en de wapening des vijandelijken heirs, en biedt den vrede aan. »Men heeft mij verdreven," zegt WILLEM, »mijn vaderland is verwoest, mijne vrienden zijn gedood. Thans ben ik gekomen, om te overwinnen of te sterven." Met dit antwoord keert de Hertog terug, en verspreidt door zijn verslag en onmiddellijken aftogt, de vrees in het leger van LODEWIJK, wien hij, in het dreigend gevaar, aan zijn lot overlaat. WILLEM rukt inmiddels nader, de schrik snelt hem vooruit, en LODEWIJK, zijne ridders, zijne benden, en al wat vlieden kan, nemen in allerijl de vlugt, en laten tenten, wapenen, krijgstuig en kostbaarheden ten prooi aan hunne vervolgers. Men verdringt elkander, en derwijze is de moed verlamd, dat zij zelfs geen weerstand bieden aan de Rijnlandsche vrouwen, die hen najagen. Eene menigte stort zich onbesuisd in *de Zijl* en vindt daar den dood; anderen slaan langs *den Rijn*, den weg in naar *Utrecht*, doch bedekken dien met hunne lijken, want slechts weinigen gelukt het, geheel uitgeschud en in de uiterste ontsteltenis, die stad te bereiken. Hier was reeds LODEWIJK met zijne onlangs gevangen ridders en edelen gekomen, welke hij den Bisschop, op rekening van de beloofde som, in handen gaf. Hij werd derhalve vruchteloos door WILLEM nagejaagd, doch een groot aantal zijner strijders viel in de magt des overwinnaars, terwijl de Zeeuwen met de veroverde vaartuigen, oorlogsbehoeften en wapenen in zegepraal terug keerden (1). »Dus wan Grave WILLAM tlant," zegt MELIS STOKE, en gelijk later van HENDRIK IV gezongen werd, »zoo wel door regt van oorlog, als door regt van geboorte." Hij werd voor Graaf erkend, en VAN LOON keerde nimmer in *Holland* terug (2).

---

(1) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 205—207. MELIS STOKE, B. III. bl. 33—39. DE BEKA, p. 65. *Chron. de Hollant* in MATTHAEI *Anal.* T. V. p. 534. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 99. Het *Goudsch Kronijkje*, bl. 56.

(2) DE BEKA, p. 65. HEDA, p. 186. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 99. GODEFRIDUS MONACHUS, ad ann. 1204, aangehaald in de *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 206 (86). KLUIT beweert, dat van dit oogenblik af, WILLEM ook door den Bisschop van *Utrecht*, als Graaf van *Holland* werd erkend.

1190— 1256 Keizer FILIPS erkende ook de regten van WILLEM, wanneer hij in een open brief van hetzelfde jaar verklaart: »*wij moeten* aan WILLEM, Graaf van *Holland*, de leenen, die zijn vader en broeder van het Rijk gehouden hebben, *vrijwillig opdragen* (1)."

De oorlog duurde echter voort. Graaf WILLEM verdreef FOLBERT en FLORIS *van Leerdam*, die den Bisschop van *Utrecht* ondersteund hadden, uit de heerlijkheid van *Asperen*, welke hij aan zijn gebied hechtte, en vernielde hun slot. Daarentegen vermeesterden de Stichtschen met eenige gevlugte Hollanders, onder GERARD VAN DER AAR, broeder des Bisschops, de stad *Dordrecht*, nu onder WILLEMS bewind teruggekeerd, legden haar in de asch, en roofden en vernielden eene overgroote hoeveelheid wijn, granen en andere goederen (2). Het bloedvergieten en verwoesten eindelijk moede, werd een verdrag aangegaan tusschen Graaf WILLEM en den Bisschop van *Utrecht*, op dezelfde voorwaarden en genoegzaam in dezelfde bewoordingen als dat, in het begin van hetzelfde jaar, door den Bisschop, die steeds de opgaande zon aanbad, met den Graaf van *Loon* gesloten (3). Men voegt hierbij, ofschoon er in het verdrag zelf geen woord van gerept wordt, dat HENDRIK DE KRAAN in zijne bezittingen hersteld werd, en den Bisschop, tot schadevergoeding, duizend mark zilver door WILLEM betaald zouden worden (4). Eenigen daarenboven beweren, dat WILLEM den Bisschop, wegens de aangedane beleediging te *Stavoren*, met vijf honderd Edelen in wollen kleederen en barrevoets, voor de Domkerk te *Utrecht*, vergiffenis moest smeeken (5). Te vergeefs trachtte de Graaf van *Holland* de vrijheid zijner gevangen ridders van den Bisschop te verwerven; zij moesten zich zelve daarna voor groote sommen van den steeds geldbehoevenden Kerkvoogd, vrijkoopen. FLORIS de Domproost echter, werd uitgewisseld tegen de Edelen, die WILLEM in handen geval-

---

(1) Zie het Diploma bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 145, 146. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I, p. 481. Vergelijk BILDERDIJK, D. II. bl. 98, 99.

(2) *Chron. Egm.* ap. KLUIT in l. c. p. 207 (87, 88). MELIS STOKE, B. III. bl. 39. DE BEKA, p. 65. HEDA, p. 186. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 99, 100.

(3) HEDA, p. 188. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 140—142. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 273. De echtheid van dit Charter heeft KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 208 (89) tegen HUYDECOPER, op MELIS STOKE, B. III. bl. 39, 40, verdedigd. Verg. hiervoor bl. 197.

(4) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 208. MELIS STOKE. B. III. bl. 39, 40. DE BEKA, p. 65. HEDA, p. 186. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 100.

(5) DE BEKA, p. 65. HEDA, p. 186. De *oude Holl. Div. Kron.* Zeventiende Div. c. 3. bl. 156. De oudste Hollandsche Jaarboekschrijvers, de *Chron. Egm.* MELIS STOKE, WILHELMUS PROCURATOR, *de Klerk uit de laage Landen*, het *oude Goudsche Kron.* melden hiervan niets. Het is ook geheel ongelooflijk, dat WILLEM zich zulk eene vernedering, en wel, naar het schijnt, buiten noodzake, zou getroost hebben. Zie BUCHELIUS, op DE BEKA, p. 67 (r).

len, en te *Oudorp* opgesloten waren; de andere gevangenen werden eerst later geslaakt. 1190—1256
IJSBRAND en ALLYN *van Haarlem*, ARNOUD en HENDRIK *van Rijswijk*, werden door WILLEM in genade aangenomen en in hunne bezittingen hersteld. De inkomsten en goederen (*bona feudalia?*) dier Edelen daarentegen, welke den Graaf van *Loon* genegen bleven, werden door WILLEM aan zijne getrouwen en aanhangers weggeschonken. In het bijzonder werd de Proost FLORIS rijk bedeeld, welke zich deze onderscheiding waardig maakte. In het midden des winters deed hij strooptogten door *Zeeland*, verbrandde het slot te *Scharpenisse* op *Poortvliet*, toen een eilandje, doch naderhand aan *Tholen* gedijkt, dat aan HUGO *van Voorne* behoorde, die met zijne maagschap uit het land verdreven werd (1).

De Graaf van *Loon* was, hoewel door den baatzuchtigen Bisschop, echter niet door al zijne bondgenooten verlaten, en bezat hierdoor nog magt genoeg, om zijne eischen op *Holland* en *Zeeland* met nadruk te ondersteunen. Het merkwaardig jaar van twaalf
honderd vier was naauwelijks ten einde gesneld, toen FILIPS, Graaf van *Namen* en Voogd 1205
van *Vlaanderen*, ten behoeve van LODEWIJK een groot heir bijeenbragt en in *Schouwen* viel. De toegang tot dit eiland was te gemakkelijker, daar VAN LOON den Vlamingen voor *Zeeland bewester Schelde*, manschap gedaan had, en zij alzoo daar meester waren (2). Graaf WILLEM bevond zich in een neteligen toestand, doch het vertrouwen der Schouwenaars bezielde hem met nieuwen moed. Het was edeler op het veld van eer te sneven, dan als balling buiten het vaderland rond te zwerven (3). Door tusschenkomst van de Vlaamsche Gravin-weduwe MATHILDE, en den Proost van *Brugge*, Kanselier van *Vlaanderen*, werd echter de zaak vereffend, en WILLEM als vredesprijs, de betaling van tien duizend vijf honderd mark zilvers opgelegd (4). Voorzeker eene aanzienlijke som; maar WILLEM had geen duimbreed gronds verloren, hij had zijne grenzen, waar zij het meest voor eenen aanval openlagen, gedekt, en aan VAN LOON den magtigsten bondgenoot, en daardoor de hoop ontroofd, van ooit zijn doel te bereiken (5). Geweldig was dan ook

(1) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 209 (93—96). MELIS STOKE, B. III. bl. 40, 42.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 211 (97), wien BILDERDIJK hier weder volgt, D. II. bl. 99.

(3) *Chron. Egm.* ap. KLUIT in l. c. p. 211.

(4) *Chron. Egm.* apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 210—212. MELIS STOKE, B. III. bl. 42—44. MEYERI *Annal. Flandr. Lib.* VII. p. 62. Dat WAGENAAR, D. II. bl. 324, zich vergist, is reeds door KLUIT in l. c. p. 213 (1), uit dezen door VAN WIJN, *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. II. bl. 103, en door BILDERDIJK, D. II. bl. 100, opgemerkt.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 211 (98). BILDERDIJK, D. II. bl. 100.

1190—1256 de indruk, dien de tijding van dat verdrag op LODEWIJK en ADELHEIDE maakte. Zij bevonden zich te *Utrecht*, vol vertrouwen van weldra, door vreemden bijstand, geheel *Holland* te veroveren, toen het berigt van dezen onverwachten vrede, hen, voor het oogenblik, ten eenenmale ontmoedigde, en zij, teleurgesteld en hopeloos, naar het land van *Loon* terugkeerden (1).

Graaf WILLEM bleef echter niet gerust en ongestoord in het bezit van *Holland*. VAN LOON wendde zich tot Hertog HENDRIK I van *Lotharingen* of *Braband*, die hem, onder zekere voorwaarden, van zijnen kant beloofde: »te goeder trouw te zullen bewerken, dat WILLEM en VAN LOON met elkander vereenigd werden, en bij weigering, aan beiden dag te zullen beteekenen, en dan, naar mannen uitspraak, aan VAN LOON voldoening verschaffen (2).” Het blijkt niet, dat dit van eenig gevolg geweest is, of dat WILLEM zich hieraan onderworpen heeft. Door gebrek aan bescheiden is het moeijelijk te bepalen, en kan slechts bij gissing opgemaakt worden, wat hem kan aangespoord hebben tot de nadeelige overeenkomst met VAN LOON, door middel van den Graaf van *Na-*
1206 *men*, later aangegaan (3). Het komt ons het waarschijnlijkst voor, dat FILIPS van *Namen* weder de wapens, ter gunste des Graven van *Loon* opgevat of hem ondersteund heeft; en dat eene vijandelijke magt in *Schouwen* gevallen is. Immers vindt men opgeteekend, dat VILLAIN, broeder des Graven van *Loon*, in Sprokkelmaand van het genoemde jaar, voor *Goes* sneuvelde (4); terwijl ook tevens van eene voorgenomene belegering van *Zierikzee* door de Vlamingen wordt gewag gemaakt (5). WILLEM, vermoedelijk niet bestand tegen de overmagt zijner vijanden en tot het uiterste gebragt, zal in een verdrag genoegen genomen hebben, waarbij het land en gebied tusschen hem en VAN LOON,

---

(1) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 213. MELIS STOKE, B. III. bl. 44, 45. Hiermede eindigt de *oude Kron. van Egmond*, wier schrijver men gemeend heeft, dat PIETER MEERHOUT heette. HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. II. bl. 46. Vergelijk de *praefatio* van KLUIT, p. XXIII. Hij was de leidsman van MELIS STOKE, wiens berigten nu zeer kort en schraal worden, tot hij aan zijn eigen leeftijd genaderd is.

(2) Zie de overeenkomst of *compositio* bij KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 292—299. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 106 (1) vermoedt, dat LODEWIJK van *Loon*, vroeger met eene dochter des Hertogs van *Braband* gehuwd geweest was. Verg. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 293 (2).

(3) Zie WAGENAAR, D. II. bl. 324. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 104. BRUINING, *Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 115. BILDERDIJK, D. II. bl. 102—105, wiens oordeel, hoezeer uit de hoogte voorgedragen, ons het minst aannemelijk voorkomt.

(4) MANTELI *Hist. Loss.* p. 140, apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 211 (97).

(5) MEYERI *Annal. Flandr: Lib.* VII. p. 62. Hij brengt dit blijkbaar verkeerdelijk, tot het jaar 1203 terug.

door FILIPS van *Namen* verdeeld werd, op eene wijze, die genoegzaam te kennen geeft, 1190—1256
in welke allerhagchelijkste omstandigheden hij zich moet bevonden hebben, daar men het waagde de volgende voorwaarden van hem te bedingen. LODEWIJK, in dit verdrag Graaf van *Loon* en van *Holland* genoemd, werd geheel *Holland* toegewezen, met uitzondering van het huwelijksgoed van WILLEMS moeder, hetwelk na haar overlijden, op den zoon vervallen moest. *Scharpenisse*, *Duiveland*, *Stavenisse* en *Drischire* (thans *Dreischor*), in dien tijd afzonderlijke eilanden, werden hem insgelijks toegekend. Hij moest die echter, even als den burg en stad van *Leiden* met de overige goederen des burggraafschaps, als leenroerig van *Vlaanderen* ontvangen. Aan WILLEM, die eenvoudig *Heer* genoemd wordt, verbleef, naar het schijnt, geheel het overige *Zeeland* van de *Maas* tot de *Schelde* (*tota alia terra* ex parte Moise *adversus* Flandriam). Tevens zou hij jaarlijks vierhonderd ponden uit de Geervlietsche tollen trekken. Hij moest daarentegen zijn leen (*Oostergoo* en *Westergoo*) den Bisschop van *Utrecht* weder opdragen, de ingezetenen van *Holland* van den eed, hem gedaan, ontslaan, hen tot huldiging van LODEWIJK dringend aansporen en trachten, hetzij in persoon, hetzij door gezanten, zijne nicht uit *Engeland* weder te krijgen, om haar aan haren gemaal terug te geven. Tot nakoming van dit alles, moest hij zijne zuster, zijne dochter, en tien mannen van het eiland *Schouwen*, ten gijzelaars geven. Ten overstaan van vele Edelen werd dit verdrag te *Brugge*, den veertienden van Wijnmaand twaalf honderd zes geteekend, en door WILLEM met zijn zegel, zoo wel als door dat van FILIPS en VAN LOON bekrachtigd (1).

De bepalingen in deze overeenkomst vervat, werden echter niet in werking gebragt (2). Men beklaagde zich deswege bij Paus INNOCENTIUS III, welke eene bulle uitvaardigde: »over den roof der edele vrouwe, gemalin van den Graaf van *Loon*, landen en andere zaken," en den Aartsbisschop van *Trier* magtigde »den zoen of schikking door tusschenkomst van zekeren FILIPS, Graaf van *Namen*, goedwillig aangegaan," te achtervolgen. De uitspraak des Kerkvoogds was tegen WILLEM, die zich daaraan niet wilde onderwerpen, en in den ban gedaan werd. Paus HONORIUS III, opvolger van INNOCENTIUS III, die een weinig later het pleit moest beslissen, ontsloeg WILLEM van den ban, doch erkende openhartig »dat hem in zulk eene groote strijdigheid der beweerde regten, niet

(1) MATTHAEUS, *Analect.* T. III. p. 126—130. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 147—151. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 299—315, welke tevens (p. 315—320) de echtheid van dit Charter verdedigt tegen HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. II. bl. 151—154. Verg. ook KLUIT in l. c. T. I. P. II. p. 473—476.

(2) Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 103, 104.

1190—1256 bleek wat waarheid was." Hij stelde de zaak in handen van den abt en der geestelijken van ST. LAURENS in *Oostbroek* nabij *Utrecht* (1).

1207 De Gravin-weduwe ADELHEIDE had inmiddels Koning JAN van *Engeland* eenen brief gezonden, om hem te overtuigen, dat het huwelijk harer dochter met den Graaf van *Loon* wettig en onder toestemming der Hollandsche Edelen geschied was, hetgeen zij zelfs door getuigschriften van OTTO van *Benthem*, en den Bisschop van *Utrecht* staafde; terwijl zij hem tevens smeekte, geen geloof te hechten aan de inblazingen des lasters en der afgunst (2). Men heeft hieruit vermoed, dat van de zijde van Graaf WILLEM, de Koning in den waan is gebragt geworden, dat het bewuste huwelijk onwettig was, en dat om het land in rust te bewaren en aan den wettigen Graaf te brengen, geen beter middel bestond, dan ADA in *Engeland* te houden (3). VAN LOON zelf begaf zich derwaarts, en om den Koning voor zich te winnen, erkende hij zich als dienstman van dezen Vorst, welke thans in eenen oorlog met *Frankrijk* en in binnenlandsche onlusten gewikkeld was; tevens belovende, 's Konings neef, Keizer OTTO IV, welke het rijk aan FILIPS betwistte, overal ten dienst te staan (4). Hij ontving nu zijne gemalin ADA, welke meer dan vier jaren gevangen was geweest, terug; doch moest zijn broeder ARNULF, tot waarborg dezer verbindtenis, achterlaten, die aldaar tot het jaar twaalf honderd zestien gebleven is (5).

Het bezit van ADA hielp echter VAN LOON niet aan dat van haars vaders graafschap, welk hem wel toegewezen, maar door WILLEM niet was afgestaan. Vruchteloos wendde hij zich tot Hertog HENDRIK van *Braband*, wien hij te zamen met zijne gemalin, al de onleenbare en vrije goederen, welke ADA in *Holland* behoorden, behalve den burg en de slotvoogdij van *Leiden*, welke aan *Vlaanderen* moesten gaan, met al de andere leenen, welke hij bezat, opdroeg, en die weder in leen terug ontving (6). Terwijl de Hertog

(1) Diplom. HONORII III apud MATTHAEUM, *Analect.* T. III. p. 130. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 168. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 476, 490—493. BILDERDIJK, D. II. bl. 105, 108.

(2) *Litterae* ADELHEIDIS *Commitessae de Hollandia* en de *Litter. Testim.* apud VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 152. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 330—335.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 330.

(4) Zie deze overeenkomst bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 152. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 335.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 469, 477. T. II. P. I. p. 338 (4). Verg. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 106.

(6) Zie den verdragsbrief bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 145. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 321.

van *Braband* naar de uitspraak van het hangende regtsgeding wachtte, om VAN LOON 1190—
te ondersteunen, schaarde zich WILLEM, na den dood van Keizer FILIPS, aan de zijde 1256
van OTTO IV tegen FREDERIK II, wien VAN LOON nu schijnt aangekleefd te hebben. 1208
WILLEM won hierdoor de genegenheid des Konings van *Engeland;* en Keizer OTTO IV, die nog onlangs vernielend in WILLEMS gebied gevallen was, verleide hem, ofschoon nog onder den Pauselijken banvloek, met al de leenen, welke zijne voorzaten, FLORIS en DIRK, Graven van *Holland*, van het Rijk gehouden hadden (1). Kort daarop, den negen en twintigsten van Lentemaand, sloot WILLEM een verbond met Koning JAN, wien hij daarin beloofde »tegen eenen gedreigden inval uit *Frankrijk*, vijf en twintig ridders (*milites*) kosteloos te zenden, doch die, in *Engeland*, op 's Konings kosten zouden dienen (2)." Hij veroorloofde tevens den Vorst, in *Holland* en *Zeeland*, vijfhonderd of duizend, zoo niet meer mannen te werven, voor wier trouw hij instond. Daarentegen zou hij eene leengift van vierhonderd mark 's jaars van den Koning ontvangen (3). 13 van Louwmaand 1213

Uit hoofde van dit verbond, zoo wel als om de belangen des handels, en dewijl men niet gaarne *Engeland* door *Frankrijk* overheerd zag, vereenigden zich WILLEM en FERRAND of FERDINAND, Graaf van *Vlaanderen*, tegen FILIPS AUGUSTUS van *Frankrijk*, welke een magtig leger toerustte, om Koning JAN, door Paus INNOCENTIUS III in den ban gedaan en van zijn rijk vervallen verklaard, uit *Engeland* te verdrijven. De Graaf van *Vlaanderen*, die een geheim verdrag met den Engelschen Vorst had gesloten, was de eenigste der groote leenmannen van *Frankrijk*, welke zich tegen deze onderneming verklaarde, en weigerde zijne krijgsmagt bij die zijns leenheers te voegen (4). FILIPS AUGUSTUS, om zulk een gevaarlijken vijand niet achter zich te laten, wendde het eerst zijne wapenen tegen den weêrspannigen Graaf. *Cassel*, *Yperen*, *Brugge*, *Gent*, *Rijssel* en *Douai* werden door hem ingenomen, en de Graaf van *Vlaanderen* vlugtte naar het eiland *Walcheren*, waarop hij naar *Parijs* terugkeerde, om zijne eigene staten te verdedigen, die op verschillende punten, door eene ontzagwekkende menigte vijanden bedreigd werden (5). Naauwelijks was hij vertrokken, of FERRAND, gesterkt

---

(1) Zie het Diploma, te *Nijmegen* gegeven, bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 156. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 344. Verg. KLUIT, T. I. P. II. p. 482, 483.

(2) Onder een *miles* verstond men toen een ridder of Edele, geharnast en te paard, nevens zijn gevolg, bestaande gewoonlijk uit tien ruiters behalve de voetknechten. De hier beloofde vijf en twintig *milites* zullen, waarschijnlijk, twee honderd vijftig ruiters, benevens een aanzienlijk getal voetvolk, uitgemaakt hebben. WAGENAAR, D. II. bl. 334 (3).

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 157. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 483. T. II. P. I. p. 349.

(4) HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XI. p. 112. London 1838.

(5) MEYERUS, *Annalium Flandr. Lib.* VIII. p. 66.

1190—1256 door de hulp van Keizer OTTO IV, verscheen met Graaf WILLEM van *Holland* weder in *Vlaanderen*, aan het hoofd van een talrijk heir. *Yperen*, *Doornik* en *Rijssel*, waar ALLARD van *Borselen*, een Zeeuwsch Edelman, bij een uitval der belegerden werd gevangen genomen, geraakten spoedig in handen des Graafs. Op dit berigt rukte FILIPS AUGUSTUS in *Vlaanderen* en hernam *Rijssel*, waar FERRAND zich versterkt had. Deze, begunstigd door den dikken rook, die van alle kanten der brandende stad opsteeg, ontvlugtte, en viel in *Braband*. Hertog HENDRIK van *Braband*, welke OTTO's zijde verlaten en zich bij *Frankrijk* gevoegd had, werd door de Graven van *Vlaanderen* en *Holland* binnen *Brussel* belegerd, en tot een verdrag genoodzaakt, waarbij hij beloofde, zich met hen tegen den Franschen Koning te vereenigen. Tot waarborg, moest hij zijne beide zonen afstaan, welke naar het kasteel van *Gent* gevoerd werden (1). Men wil, dat om dezen tijd, Graaf WILLEM het verdrag van elf honderd acht en zestig, tusschen FILIPS van *Vlaanderen* en FLORIS III gesloten, bevestigd heeft (2). Uit een giftbrief van WILLEM, en een van FERRAND blijkt, dat het gebied over *Walcheren* tusschen de beide Graven verdeeld was (3).

De Graaf van *Loon* bleef ondertusschen niet werkeloos. Onversaagd en allerdapperst streed hij voor zijnen leenheer, den Bisschop van *Luik*, in eenen moorddadigen veldslag, tegen den Hertog van *Braband*, wiens leenman hij tevens was, doch welke, om Keizer OTTO eene dienst te bewijzen en zijn eigen wrevel te koelen, het land van *Luik* te vuur en te zwaard vernielde. De Bisschop zegepraalde, verwoestte een deel van *Braband*, en de Hertog zag zich gedwongen, op de knieën, hem vergiffenis te smeeken (4).

WILLEM daarentegen, onder wiens bevelen een gedeelte der Engelsche vloot gesteld was, noodzaakte de Franschen nog vóór het einde van hetzelfde jaar, *Vlaanderen* te ontruimen, en *Douai* slechts bleef in hunne handen (5). Deze gelukkige omstandigheid verlevendigde den moed der bondgenooten tegen den Koning van *Frankrijk*. Bij hen voegde zich de Hertog van *Limburg*, en reeds verdeelden zij onderling de landschappen, welke zij niet twijfelden te zullen veroveren. De Graaf van *Vlaanderen*, bedwelmd door deze hersenschimmen, zond Keizer OTTO IV, welke met de meeste Vorsten des Rijks te *Aken* gekomen was, een gezantschap, om hem de verzekering zijner verknochtheid te hernieuwen, en ontving wederkeerig 's Keizers belofte van bescher-

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VIII. p. 67.

(2) WAGENAAR, D. II. bl. 336.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 159, 160. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 274.

(4) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 412—416.

(5) WAGENAAR, D. II. bl. 336.

ming. Het naderen van het talrijk leger van OTTO, bragt den Bisschop van *Luik* in 1190—1256
beweging. Zonder tijd te spillen, plaatste hij zich, vergezeld door den Graaf van *Loon*, aan het hoofd zijner onderdanen, en liet de brug over de *Maas*, nabij *Maastricht*, afbreken. Door tusschenkomst van den Graaf van *Vlaanderen*, veroorloofde hij eindelijk den Keizer den overtogt, die nu te *Maastricht* zijn heir met de benden der Graven van *Luxemburg*, *Holland* en *Namen* versterkte, en hierdoor eene magt van meer dan honderd vijftig duizend man bijeenbragt (1). Had Graaf WILLEM zich onlangs naar *Keulen* op eene rijksvergadering begeven, om de zaak van OTTO te bevorderen, thans trachtte hij den Hertog van *Braband*, die slechts schoorvoetende tot het verbond was toegetreden, sterker aan dien Vorst te verbinden.
Immers schijnt het zijn werk geweest te zijn, dat thans 's Hertogs dochter, MARIA van 1214
Braband, te *Maastricht* met OTTO in den echt verbonden werd. Opmerkelijk is het, dat de ondertrouw niet door eenen Geestelijke, naar het gebruik dier tijden, maar door den Graaf van *Holland* verrigt werd; en dat deze laatste, weinig jaren daarna, de hand van dezelfde Vorstin, toen reeds ten tweeden male weduwe, voor zich verwierf (2). Na het vieren der huwelijksfeesten trok de Keizer naar *Valenciennes*, waar hij door Graaf FERRAND op het prachtigste ontvangen werd.

Ondertusschen was FILIPS AUGUSTUS met een leger van slechts zestig duizend man in *Vlaanderen* gedrongen, en *Doornik* had voor hem de poorten geopend. Om het verder voortrukken der Franschen te beletten, besloten de bondgenooten te *Valenciennes*, al hunne strijdkrachten te *Mortgagne*, drie mijlen van *Doornik*, te vereenigen. FILIPS AUGUSTUS, vreezende dat men hem op deze plaats, waar de vijand al zijne magt konde ontplooijen, den slag mogt aanbieden, versterkte *Doornik* en begaf zich naar *Rijssel*. Vandaar trok hij naar *Bouvines*, een dorp bij *Cisoing* aan de *Marque*, en liet zijne benden over de brug bij *Bouvines*, dit riviertje overtrekken. De voorhoede had reeds den anderen oever bereikt, toen de bondgenooten onverwachts aanstormden en de achterhoede bereikten. Onmiddellijk liet de Koning de voorhoede de brug weder overtrekken en stelde zijn heir in slagorde, zoodat hij de zon en den wind in den rug had. Hij zelf plaatste zich in het midden des legers. OTTO had zijne magt in drie hoofdafdeelingen gesplitst; hij zelf besloeg het middelpunt (centrum), de Graven van *Vlaanderen* en van *Boulogne* hadden het bevel over de beide vleugels, en eene bende keurlingen werd bestemd, om slechts den Koning te zoeken. Hevig en moorddadig was de strijd. 27 van Hooimaand 1214
FILIPS AUGUSTUS reeds in den hals gewond en van zijn paard gevallen, is op het punt

(1) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 417.

(2) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 109. *Nalees. op de Vaderl. Hist.* bl. 132. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM, *Roomsch-Koning*, D. I. B. I. bl. 116, 117. 's Hage 1783.

1190—1256 van gevangen te worden, toen de Graaf van *Auxerre* aansnelt en hem weder te paard helpt. De Franschen, verbitterd over de woede der vijanden tegen hunnen Koning, hereenigen zich, en bedoelen nu, op hunne beurt, den Keizer alleen. Een Fransch ridder vat den toom van OTTO's paard, een ander grijpt den Vorst zelven aan, een derde kwetst hem in den buik, en niet dan met de grootste moeite ontsnapt hij, door de vaardige hulp zijner Duitschers en de snelheid zijns paards, aan hunne handen. Zijne vlugt besliste het lot van den slag. Te vergeefs streden nog met onbezweken moed de Graaf van *Boulogne* nevens den Hertog van *Braband* aan den regter-, en de Graaf van *Vlaanderen* aan den linker vleugel, na de nederlaag hunner medgezellen in het midden, tegen het overwinnend heir; zij moesten eindelijk zwichten en dertig duizend hunner dapperen bloedden op het slagveld. De Hertog van *Braband*, welke zeven honderd ridders had verloren, ontkwam door de vlugt; doch de Graven van *Vlaanderen*, van *Boulogne*, van *Salisbury*, en, naar men wil, ook Graaf WILLEM, werden met zulk een groot aantal ridders gevangen gemaakt, dat de kerkers op vele plaatsen in *Frankrijk* geheel bezet werden (1). Onder belofte van nimmer weder de wapenen tegen den Koning van *Frankrijk* op te vatten, werden de meesten dezer gevangenen, en ook Graaf WILLEM, voor een aanzienlijk losgeld geslaakt (2).

De nederlaag van *Bouvines* maakte een einde aan het bewind van OTTO. De tegenkeizer FREDERIK, zoon van HENDRIK VI, trok onmiddellijk na OTTO's terugtogt, den *Rijn* en de *Maas* over, en werd door onderscheidene Nederlandsche Vorsten, waaronder de Hertog van *Braband*, erkend en gehuldigd. Ook WILLEM van *Holland* verliet de zijde van OTTO, en wist een huwelijk van zijn zoon FLORIS, ofschoon slechts vier jaren oud, met MACHTELD, de dochter des Hertogs, te sluiten. In de overeenkomst werd met onderling
5 van Slagtmaand 1214 goedvinden bepaald, dat de leenmannen van *Holland* en *Zeeland* zouden zweren: »alle landen, welke Graaf WILLEM bezat, voor FLORIS, zijne bruid of beider erfgenamen te bewaren," terwijl voorts bedongen en door wederzijdsche leenmannen bezworen werd, dat »de Hertog en Graaf elkander, tegen allen en een iegelijk, naar vermogen zouden beschermen en bijstand bieden (3)." Dit verbond moest de hoop des Graven van *Loon* op het bezit van *Holland* vernietigen. Hij rustte echter niet en trachtte zich elke omstandigheid ten nutte te maken. De mislukte togt van LODEWIJK, zoon van

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VIII. p. 68. DENIS SAUVAGE, *la Cronique de Flandres*, Ch. XV. p. 34. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 418—423. De *Auctor Aquicinctus*, een tijdgenoot, is de eenigste oude Schrijver, welke Graaf WILLEM onder de gevangenen telt. PISTORIUS, *Rer. Germ. Script.* T. I. p. 1014. Verg. VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 107.

(2) WAGENAAR, D. II. bl. 337.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 162. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 366. Cf. T. I. P. II. p. 486, 487.

FILIPS AUGUSTUS, naar *Engeland*, strekte om zijne uitzigten te verlevendigen. Deze 1190—1256
jonge, dappere prins was op uitnoodiging der Engelsche baronnen, welke hem bij hunnen opstand tegen Koning JAN, de kroon des lands hadden aangeboden, naar *Engeland* overgestoken, waar, onder meer andere Grooten, Graaf WILLEM hem met zes en dertig ridders en hun gevolg vergezelde (1). De banbliksems van den Paus op
LODEWIJK en WILLEM geslingerd, zoowel als het wantrouwen der Engelschen tegen de 1216
Franschen, redden Koning JAN; en LODEWIJK was genoodzaakt met den Graaf en zijne overige togtgenooten, naar het vaste land terug te keeren (2). Over de trouwbreuk van WILLEM verbitterd, dorstte de Engelsche Vorst naar wraak. Op zijn aanzoek verklaarde VAN LOON, die even als WILLEM, nu deze dan gene partij aankleefde, zich bereid, om OTTO's zijde weder toe te vallen, waarop de Koning in eenen brief den Keizer aanspoorde, VAN LOON in het bezit des graafschaps van *Holland* en der andere goederen, welke hem nog onthouden werden, te herstellen (3). Dit bleef zonder gevolg, daar OTTO magt en invloed verloren had, en Koning JAN kort daarna overleed. Ondertusschen had VAN LOON zich tot Paus HONORIUS III gewend, welke, ingevolge het verslag (advies) van den abt van *Oostbroek*, bij eene bulle de vroegere uitspraak van FILIPS van *Namen* bevestigde
en de uitvoering daarvan den Aartsbisschop van *Trier* aanbeval (4). 1217

WILLEM, en geheel *Holland* met hem, uitgezonderd de abdijen van *Egmond* en *Rijnsburg*, lagen nog onder den Pauselijken ban (5). En ofschoon de wakkere Graaf niet gewoon was zich om de geestelijken veel te bekommeren, wanneer dit met zijne belangen streed, zoo dat hij zelfs vroeger te *Valenciennes* Keizer OTTO het regt had toegekend, hun de tienden te ontnemen, om daarmede het leger te betalen (6), oordeelde hij het echter thans raadzaam, hen te ontzien en het kruis aan te nemen. Immers onttrok hij zich hierdoor niet alleen aan den kerkban, maar stelde zijn land onder de heilige bescherming der kerk zoo lang hij op dien togt afwezig zoude zijn (7). VAN LOON had

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VIII. p. 69.

(2) *Epist.* HONORII III apud MATTHAEUM, *Analect*, T. III. p. 132. HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XI. p. 117. KLUIT, *Hist, Crit. Com.* T. I. P. II. p. 488. T. II. P. I. p. 375.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 169. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 489, 490. T. II. P. I. p. 370.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 490—493. T. II. P. I. p. 375. Verg. hiervoor, bl. 204.

(5) *Epist.* HONORII III ap. MATTHAEUM et KLUIT in l. c. Cf. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 488.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 161.

(7) BILDERDIJK, D. II. bl. 110.

1190—1256 insgelijks, om den Paus voor zijne belangen te winnen, zich reeds voor kruisvaarder verklaard (1). Men twijfelt echter, of hij dien togt wel zou ondernomen hebben; zeker is het, dat hij dien niet uitgevoerd heeft. Hij overleed den negen en twintigsten van Hooimaand des jaars twaalf honderd achttien, in den bloei des levens, naar men wil, door vergif, hem en zijnen broeder HENDRIK, gewezen Domproost van *Maastricht*, door eene onbekende hand toegediend (2). Uiteenloopend is het karakter van dezen Vorst beoordeeld geworden. Terwijl hij als weinig beteekenend in onze geschiedboeken wordt voorgesteld, verheffen de Luiksche Schrijvers daarentegen zijne deugden en begaafdheden, en verhalen, dat zijn dood door geheel *Luikerland*, als eene algemeene ramp beweend werd (3). De roem van moed, dapperheid en krijgsbeleid kan hem voorzeker niet betwist worden, en deze deugden werden ook zoo algemeen in hem erkend, dat in den slag bij *Steppes*, de Hertog van *Braband* het bijzonder op VAN LOONS leven muntte, openlijk betuigende, dat na 's Graven dood, de overigen niet bestand zouden zijn (4). Evenmin mogen zijne onverwrikte standvastigheid, zijn rusteloos streven ter bereiking van het eenmaal voorgestelde doel miskend worden, doch waren de middelen die hij bezigde, niet altijd van onberadenheid en overijling vrij te pleiten. Niets echter getuigt meer voor zijne bekwaamheden, dan dat al de schranderheid, al het geluk zijner tegenpartij, en zijn eigen ontijdige dood zelfs, vereischt werden, om Graaf WILLEM I het gerust bezit van *Holland* te verzekeren. Zijn broeder ARNOUD, die voor hem in *Engeland* gijzelaar was gebleven, volgde hem op in het graafschap van *Loon*, en huwde met ALEIDE, eene jongere dochter des Hertogs van *Braband*, waardoor hij zwager van Graaf WILLEM werd toen deze, na zijne terugkomst uit het Heilige Land, in tweeden echt was getreden met de Keizerin-weduwe MARIA van *Braband*, van wie reeds gesproken is (5). Wat ADA betreft, dit ongelukkig slagtoffer van heerschzucht en staatkunde, had zich sinds hare slaking uit *Engeland*, in *Luik* en in het graafschap *Loon* opgehouden. Beroofd van dien luister en rijkdom, op welken zij door hare geboorte aanspraak maakte, sleet zij, uit vaderland en erfgoed verjaagd, hare treurige dagen in godsdienstige oefeningen, en in het begiftigen van kloosters en geestelijken. Zij overleefde haren

(1) *Epist.* HONORII III, apud KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 375.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. Excurs. XI. p. 493.

(3) REINER. LEODIENS. ad annum 1218. p. 60, aangehaald bij KLUIT in l. c.

(4) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 108. Verg. hiervoor, bl. 208.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 494, 495. Verg. hiervoor, bl. 209.

gemaal, en werd bij hem te *Herkenrode* begraven (1). Hare moeder, de schrandere, heldhaftige, doch door heerschzucht verblinde ADELHEIDE van *Kleef*, leefde zonder eenigen invloed, nog eene reeks van jaren. Immers onder de regering van Graaf WILLEM II, begiftigde zij het klooster van *Rijnsburg*, waarin zij wenschte bijgezet te worden (2). 1190—1256

Toen de dood des Graven van *Loon*, Graaf WILLEM I van eenen rusteloozen vijand bevrijdde, bevond hij zelf zich in het Oosten. Hij had BOUDEWIJN, Graaf van *Bentheim*, het bewind over *Holland*, als voogd of stadhouder, gedurende zijne afwezigheid opgedragen (3), en was den negen en twintigsten van Bloeimaand met twaalf welbe- 1217
mande koggen uit de *Maas* in zee gestoken. De vloot der Duitschers, onder bevel des Graven GEORG van *Wied*, uit het gebied van *Keulen*, voegde zich bij hem, zoodat de geheele scheepsmagt uit meer dan twee honderd bodems bestond, welke te *Darmouth* met de Friesche vloot, uit meer dan tachtig kielen bestaande, versterkt werd. Na het afkondigen der krijgswetten, naar welke het kruisleger zich moest gedragen, en het nemen van de noodige maatregelen, nam de Graaf van *Wied* het bevel over de voorhoede der vloot, en Graaf WILLEM, wien het geheele leger reeds tot opperhoofd had gekozen, het bestuur over de achterhoede op zich. Met gunstigen wind staken de schepen des Graven van *Wied* in zee, doch werden door een geweldigen storm verstrooid en een schip verbrijzelde tegen de klippen. De Graaf van *Holland* bragt zijn smaldeel behouden te *St. Mattheus*, volgens eenigen eene haven in *Neder-Bretagne*, binnen. Hier werd hem het bevel over de voorhoede en den Graaf van *Wied*, dat der achterhoede opgedragen. Men stevende van daar met eene gunstige doch flaauwe koelte naar *Phare* in *Gallicië*, door eenigen voor het tegenwoordige *Ferrol*, door anderen vóor *Corunna* gehouden. De kruisvaarders trokken van hier in bedevaart naar *Sant Jago di Compostella*, eene der meest bezochte bedeplaatsen, en werden, teruggekeerd, negen dagen door tegenwinden te *Phare* opgehouden. Daar echter de wind ongunstig bleef, om uit die haven naar *Lissabon* te stevenen, keerde Graaf WILLEM, zoo het ons voorkomt, naar de haven van

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 496, 497, wien BILDERDIJK gevolgd heeft, D. II bl. 112.

(2) De schenkingsbrief is van den 12 van Lentemaand 1237, en te vinden bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 213. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 479. BUTKENS, *Trophées de Brab.* T. I. p. 566, meldt, dat de weduwe van DIRK VII, met ARNOUD, Graaf van *Altena*, gehuwd geweest is. Zie v. MIERIS, t. a. p.

(3) Dit blijkt uit een charter van dien Graaf ter gunste der abdij van *Middelburg* in het jaar 1218 verleend. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 413.

1190— *St. Mattheus* terug (1). Weinig dagen later ondernam men weder de reis naar *Portugal.*
1256 Niet zonder gevaar en met verlies van drie schepen, liep een gedeelte der vloot *Oporto* binnen, terwijl de overige buiten de haven en in het gezigt der klippen, voor hunne ankers rijdende, den nacht in grooten angst doorbragten. Bij het aanbreken van den dag, zette men met gunstigen wind den togt voort, doch was genoodzaakt in de haven van *Silere*, waarschijnlijk het dorp *Salir do Mato*, binnen te vallen. Eindelijk bereikte men den vijf en twintigsten van Hooimaand *Lissabon*. Terwijl de kruisvaarders hier vertoefden, om volgens afspraak, eene versterking van schepen af te wachten, werd hunne hulp door de Portugesche Grooten, zoo wereldlijke als geestelijke, tegen de Saracenen ingeroepen, wier overmoed ondragelijk was geworden, daar zij niet alleen een slot *(alcazar)* nabij *Lissabon* hadden vermeesterd, om die stad te bedwingen, maar jaarlijks honderd Christenen vorderden, als eene schatting aan den Sultan van *Marocco*. Zij smeekten derhalve de kruisvaarders, hen tegen dit geweld te verdedigen, en dat slot, den sleutel en voormuur van het Saraceensche *Hispanië*, te heroveren. De gevoelens waren op dit punt zeer verschillend. De Friezen inzonderheid bragten hier veel tegen in, bewerende dat men, in gevolge 's Pausen begeerte, onverwijld naar het *Heilige Land* moest vertrekken, en zeilden met meer dan tachtig koggen, den dertigsten van Hooimaand, de haven uit. Een groot gedeelte hunner togtgenooten, onder de Graven van *Holland* en van *Wied*, bleven in *Portugal* achter en begonnen den dag van hun vertrek, de belegering van het slot. Ab dallah ebn mohammed ebn wasir voerde hierin het bevel en verdedigde zijnen burg, die hevig werd aangetast, met groote dapperheid. Eerst den vier en twintigsten van Oogstmaand stortte, na ongeloofelijken arbeid, een der torens in, doch de bres was hierdoor niet geopend, daar de binnenzijde des muurs niet bezweken was. Hierop rukten vier der Saraceensche Opperhoofden aan en sloegen hunne tenten op niet verre van de legerplaats der Christenen. In den vroegen morgen van den tienden van Herfstmaand, schaarden zij zich, als der overwinning zeker, vrolijk ten strijde. De Christenen, geringer in aantal, doch sterker door zedelijke kracht, rigtten hunne slagorde naar het Oosten, »zoodat de zon in hunne vergulde schilden schitterde, en de tegen »hen over liggende bergen verlichtte, hetgeen der krijgeren moed niet weinig sterkte." Bloedig en hardnekkig was de strijd; godsdiensthaat vuurde dien aan, duizenden sneuvelden. Eindelijk verklaarde zich de overwinning aan de zijde der Christenen. Twee

(1) Anderen meenen, dat de Graaf van *Holland* naar de Britsche kusten zeilde en in *Darmouth* binnenliep. Dirks, *Noord-Nederl. en de Kruistogten*, bl. 230. Daar willem echter den 26 van Zomermaand *Phare* verliet, en reeds vijf dagen daarna *Oporto* bereikte, komt ons voor zulk een togt, de tijd veel te kort voor.

Khalifen met veertien duizend Saracenen, bedekten het slagveld; en een veel grooter 1190—1256
aantal viel in de handen der overwinnaars. De vijandelijke tenten werden geplunderd, en hunne galeijen, welke den burg moesten ontzetten, door de schepen der kruisvaarders op de vlugt gedreven. Nu werd met vernieuwden moed het beleg der veste voortgezet, die na het vallen van een tweeden toren, op den een en twintigsten van Wijnmaand, in de magt der Christenen geraakte. Meer dan duizend Arabische ruiters werden in koelen bloede onthoofd, en de overige bezetting, mannen, vrouwen en kinderen, als slaven verkocht. De gevangen genomen bevelhebber kreeg voor een losgeld zijne vrijheid weder, en het slot kwam in handen der Ridders van *St. Jago de la Spada*. De kruisvaarders keerden naar *Lissabon* terug, alwaar zij overwinterden (1).

Men wenschte hen ook, den volgenden zomer in *Portugal* te houden, om de Saracenen te bestrijden. Graaf WILLEM wendde zich met dit verzoek, in eenen brief, tot Paus HONORIUS III, in welken hij zich *Opperbevelhebber der kruisvaarders* (*cruce signatorum comestabulus*) noemt en betuigt, dat hij » als een gehoorzaam zoon bereid is, 's Pausen bevelen stiptelijk op te volgen (2)." De Paus drong in zijn antwoord ten sterkste aan, den togt naar *Palestina* voort te zetten (3). Uit dien hoofde stak Graaf WILLEM, in het voorjaar met zijne vloot uit *Lissabon* in zee. Een hevige storm in 31 van Lentemaand 1218
den Paaschnacht, verstrooide de schepen; eenige liepen *Barcelona*, andere *Marseille*, en sommige tusschen *Sardinië* en *Corsika* doorzeilende, *Genua*, *Pisa* of *Messina* binnen, en van daar dat zij niet alle te gelijker tijd voor *Acre* kwamen. Den zes en twintigsten van Bloeimaand verlieten zij die haven en wierpen, drie dagen later, het anker voor een eiland in den *Nijl* tegenover *Damiate*. Men vermoedt, dat de Friesche kruisvaarders daar reeds geland waren, dewijl zij bij hunne komst in *Egypte*, den Graaf van *Sarbruck* tot opperhoofd kozen, hetgeen vermoedelijk niet het geval zou geweest zijn, indien Graaf WILLEM van *Holland* tegenwoordig geweest was (4). De ver-

---

(1) *Comitis Hollandiae Expeditio in Syriamo*, in EMONIS *Chron.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. II. p. 26—29. GODEFRIDUS MONACHUS, in FREHERI. *Rer. Germ. Script.* T. I. p. 384—386. *Argent.* 1717. *Litterae* ad HONORIUM III. *Papam, de actis crucesignatorum in Portugalia;* et *Litterae* WILHELMI *Hollandiae Comitis* HONORIO III, bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 174—176. OLIVERI *Hist. Damiatina* in ECCARD, *Corpus Hist.* T. II. p. 1401. Mr. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 225—236, 251—255 en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

(2) *Litterae* WILHELMI in l. c.

(3) *Epist.* 820 HONORII III bij FLEURY, *Hist. Ecclesiast.* T. XVI. p. 423, aangehaald door WAGENAAR, D. II. bl. 345, en DIRKS bl. 256.

(4) Mr. DIRKS t. a. p. bl. 257.

1190— 1256 overing van *Egypte* beschouwde men als den weg, welke ter vermeestering van *Syrië* en *Palestina* geleidde, en het bemagtigen van *Damiate* zou den veldtogt openen. Weinig belegeringen zijn zoo beroemd als die van deze stad, waarin bijzonder de Hollanders en Friezen, door onversaagden moed en stoute daden zich boven de overige dapperen onderscheidden. *Damiate* (*Dimiad*) ligt in *Neder-Egypte*, ten Oosten aan eenen arm des *Nijls*, welke er langs stroomt. Het was met torens, muren, bolwerken en grachten versterkt. Daarenboven stond in den *Nijl* zelven, tusschen de stad en een eiland in den mond dier rivier, een toren, welke zeventig gewelfde kamers bevatte, ieder met drie schietgaten, en wel voorzien van manschappen en krijgsbehoeften. Deze sterkte, door eene of meer zware kettingen aan de stad gehecht, welke den toegang derwaarts afsloten, moest ingenomen en de kettingen verbroken worden, vóór dat men aan het beleg van *Damiate* zelve konde denken. De kruisvaarders sloegen zich op het genoemde eiland neder, en weldra werd de toren bestormd. De steenen, pijlen en het Grieksche vuur der vijanden echter vernielden de stormtuigen der aanvallers, die na tweemaal herhaalde pogingen vruchteloos moesten aftrekken (1). Reeds begon bij de belegeraars, onder welke ook de buikloop vele slagtoffers maakte, de moed te verzwakken, toen door OLIVER, welke dezen togt beschreven heeft, een allerkunstigst stormtuig werd uitgedacht en in werking gebragt, waarvan hij deze beschrijving geeft: »Wij zagen dat de toren niet konde ingenomen worden door het beuken met slingerwerktuigen en stormrammen (*petrariorum et trabuculorum ictibus*), of door insluiting uit hoofde van de diepte der rivier, of door honger, uit hoofde van de nabijheid der stad, of door ondermijning, wegens den stroom. Daarom sloegen de Duitschers en Friezen (Nederlanders) op hunne eigene kosten, handen aan het werk. Zij hechtten twee koggen met balken en sterke touwen, op eene zeer stevige wijze, aan elkander. Op deze schepen rigtten zij vier hooge masten op, benevens even zoo vele sprieten, en stutten door deze een toren, welke uit planken en vlechtwerk zamengesteld was, en waarvan het dak en de zijden, door huiden, tegen het Grieksche vuur beveiligd waren. Aan deze kleine sterkte werd eene ladder aangebragt, die dertig ellen buiten den voorsteven van het schip uitstak. Binnen in den toren was nog eene valbrug van geringere lengte (2). Met veel moeite, dewijl de *Nijl* hoog gezwollen was en sterk stroomde, werd dit werktuig tegen den toren stroomopwaarts gevoerd. De Saracenen weerden zich

(1) OLIVERI *Hist. Damiatina*, p. 1402. *Gesta Fresonum*, uitg. door het *Prov. Friesch Genootsch.* Workum 1837. bl. 140.

(2) OLIVER in l. c. p. 1403. De Schrijver der *Gesta Fresonum*, voegt hier nog bij, bl. 141, dat de toren zoo kunstig gebouwd was, dat men dien, naar begeerte, wel 20 tot 30 voeten, verhoogen en verlagen konde!

dapper, en slingerden onophoudelijk zware steenen, zoo wel uit de torens der 1190—1256
stad als uit dien in den *Nijl*, op het ontzagwekkend werktuig, terwijl het Grieksche vuur, schrik en ontsteltenis onder de kruisvaarders verspreidde (1). Menig gevecht werd met afwisselend geluk gestreden, en steeds heviger en woedender werd de strijd. Te midden der steenen, des vuurs, der werpschichten, knodsen, zwaarden en ander moordtuig der belegerden, gelukte het eindelijk den Nederlanders de ladders op te rigten. Een jong Luiksch ridder sprong het eerst in den toren, onmiddellijk gevolgd door een Fries, HAJO geheeten en uit *Wolvega* geboortig, die, gewapend met eenen dorschvlegel van ijzeren kettingen voorzien, alles was hem ontmoette ter nedersloeg en een vaandeldrager des Sultans velde, wien hij het vaandel ontweldigde. Andere kruisvaarders volgden, en de vaan des kruises wapperde weldra van den toren. De verovering was echter hiermede niet voltooid. De Saracenen, die naar binnen gevlugt waren, staken vuur aan onder in den toren. De hitte en rook joegen de overwinnaars over de valladder naar hun werktuig terug, welks valbrug nu aan den voet des torens werd nedergelaten, die met vernieuwd geweld bestormd en verdedigd werd. Onder belofte van lijfsbehoud gaf zich de bezetting over, wier welverdedigde burg de kruisvaarders 25 van Oogstmaand. 1218
vier maanden had opgehouden. De kettingen, welke den *Nijl* afsloten, werden verbroken en hierdoor de bemagtiging der stad voorbereid (2).

Het beleg van *Damiate* kon echter niet terstond met kracht doorgezet worden. De Saracenen hadden voor de stad verscheidene schepen laten zinken, en er verliep eenen geruimen tijd, eer deze en andere hinderpalen te boven gekomen waren; ook veroor- 29 van Slagtmaand.
zaakte een storm op de kusten van *Egypte* en op den *Nijl*, eene groote schade aan de bodems der kruisvaarders. Eindelijk sloegen deze laatsten, bij een opstand in het leger der Saracenen, eene schipbrug over den *Nijl*, welke hunne legerplaats aan den westeroever dier rivier met den oostelijken oever vereenigde. Kort 1219
daarop werd eene tweede schipbrug gelegd, en de belegering met nadruk voortgezet, ofschoon vele kruisvaarders, het lange dralen moede, huiswaarts getogen waren. Na vele gevechten en herhaalde stormen, besloot men tot eenen algemeenen aanval op het 29 van Oogstmaand.

(1) Dit vernielend vuur kon, naar het gevoelen van dien tijd, slechts door azijn, zand en urine gebluscht worden. Beide laatste bezigden de Friezen hier ter blussching. Zie de aant. op de *Gesta Fresonum*, bl. 187.

(2) OLIVERI *Hist. Dam.* p. 1404, 5. *Gesta Fresonum*, bl. 141, 142. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 110. Verg. Mr. DIRKS, *Noord-Nederl. en de kruistogt.* bl. 264—272, en de aldaar aangehaalde schrijvers. Waarop zich het verhaal grondt, door BILDERDIJK, D. II. bl. 327, van deze belegering gegeven, is ons onbekend. Het schijnt geheel uit de lucht gegrepen, is althans in strijd met de schrijvers, die wij konden raadplegen, en onder welke zich een ooggetuige bevindt.

1190—1256 leger der Saracenen, die echter ongelukkig afliep. Onder hen, welke moedig weêrstand boden en het Christenleger van een geheelen ondergang redden, behoorde de Graaf van *Holland*. Intusschen ontvolkten hongersnood en pest de ingeslotene stad, welke MALEK KAMEL steeds te vergeefs poogde te ontzetten. Na eene belegering van ongeveer 5 van Slagtmaand. zeventien maanden, werd het uitgehongerde en bijna uitgestorven *Damiate* door de Christenen overweldigd (1).

De overlevering wil, dat de Haarlemmer kruisvaarders onder WILLEM I, door koggen met ijzeren zagen voorzien en met ijzer beslagen, de keten tusschen *Damiate* en den *Nijltoren* verbroken hebben. Dit sprookje, op goede gronden reeds voorlang tegengesproken en wederlegd, heeft niettemin in onze dagen eenen vurigen verdediger gevonden, die echter meer door ongepaste taal en gissingen, dan door geschiedkundige bewijzen zijn gevoelen meent te staven (2). Het is voldoende op te merken, dat *geen* der ooggetuigen of tijdgenooten, *geene* onzer oude kronijken vóór het einde der vijftiende eeuw, daarvan eenige melding maken (3). Integendeel, de eerstgenoemden verklaren eenparig, dat men zich *eerst* van den toren meester maakte en *daarna* de ketting *wegnam* (4). Maar van waar dan die scheepjes in de groote Kerk te *Haarlem*, de Damiaten scheepjes geheeten, en welke in zestien honderd zes en tachtig zijn vernieuwd geworden? Van waar die Damiaten klokjes of *Damiaten*, van Korinthisch koper, hangende in het bovenste gedeelte van den toren derzelfde kerk, en welke alle avonden te negen ure luiden, zonder met poort- of boomsluiting in eenig verband te staan? Van waar eindelijk het wapen der stad *Haarlem*, te voren vier sterren op een rood veld, doch waarin thans een zilveren zwaard met een kruis daarboven, hetwelk haar, naar men zegt, door den Keizer en den Patriarch van *Jeruzalem*, ter gelegenheid der inneming van *Damiate*, geschonken werd? Men geeft van dit alles deze verklaring. Graaf WILLEM I, die in *Haarlem* zijn gewoon verblijf hield, zal eene afbeelding van de koggen, met welke hij naar het Oosten was ver-

(1) OLIVERI *Hist. Dam.* p. 1409—1412. DIRKS, *Noord-Nederland en de Kruistogten*, bl. 273—278.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 327, 328. Het sprookje was reeds bestreden door VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*, D. I. bl. 183. MENSO ALTING, *Not. Germ. Inf.* P. II. p. 81. L. SMIDS, *Schatkamer der Nederl. Oudh.* art. *Haarl.* en *Damiate.* VAN OOSTEN DE BRUYN, *de Stad Haarl. en hare Gesch.* bl. 47 enz. *Haarl.* 1765. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XI. bl. 32. NIEUWENHUIS, *Woordenb. in voce.* bl. 271. HAMAKER, *Commentatio ad locum* TAKYODDINI AHMEDIS AL-MAKRIZII, *de expeditionibus a Graecis Francisque adversus Dimyatham, ab. anno. C.* 708—1221 *susceptis*, in het III D. der werken van het Kon. Nederl. Instit. 1824. p. 81—89.

(3) J. A LEYDIS, *Lib.* XVIII. c. 20, is de eerste onzer schrijvers, welke dit berigt.

(4) Zie de getuigen aangevoerd door Mr. DIRKS t. a. p. bl. 283. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 350, 351.

trokken, tot eene dankbare nagedachtenis van zijne behoudene terugkomst, aan de stad 1190—1256
zijner hofhouding ten geschenk gegeven hebben; dergelijke geschenken toch zijn in Roomsch-Katholijke landen thans nog zeer gebruikelijk (1). En wat de klokjes betreft, ook deze zijn waarschijnlijk door WILLEM uit den buit, welke hem ten deele viel, tot het bovengenoemde gebruik, ter gedachtenis der verovering, afgestaan. »Want *Haarlem* de verblijfplaats der Vorsten zijnde, was het zeer natuurlijk, dat *daar* de gewonnen zegeteekenen plaats kregen en de gedachtenisviering geschiedde (2)." De veredeling van het stads wapen wordt door de inlandsche jaarboekschrijvers, die de inneming van *Ptolomais* in elf honderd een en negentig, met die van *Damiate*, acht en twintig jaren later, verwisselen, geheel onjuist aan FREDERIK BARBAROSSA toegeschreven. Men houdt het echter voor niet geheel onwaarschijnlijk, dat Keizer FREDERIK II, om eene openlijke hulde te bewijzen aan de dapperheid van WILLEM en zijner onderdanen, dit op geene gepaster wijze meende te kunnen doen, dan door aan 's Graven hofplaats een wapenschild te schenken, waardoor het geheele volk zich vereerd konde rekenen. Men weet, dat de Graaf in hooge gunst bij den Keizer stond, en daar het destijds zeer gebruikelijk was, dat een Vorst, om de dapperheid eens leenmans te beloonen, hem een nieuw wapenschild gaf, zoo kon FREDERIK II, als vriend van WILLEM, dit eerbewijs ligtelijk aan de hoofdstad zijns lands schenken (3). Het eenvoudige en natuurlijke is echter te zeer in strijd met de algemeene zucht naar het wonderbare, dan dat niet in verloop van tijd, eene andere oorzaak hiervoor werd uitgedacht en zoo het sprookje ontstond, hetwelk door den Haarlemmer Karmeliter monnik JAN VAN LEIDEN, op het einde der vijftiende eeuw, welligt om zijne stadgenooten te believen, het eerst geboekt en door zijne naschrijvers, zonder verder onderzoek, is gevolgd geworden (4). Men vierde te *Haarlem* reeds voorlang een gedachtenisfeest ter eere dezer overwinning, en in de zestiende eeuw liepen op elken eersten dag van Louwmaand, de kinderen met scheepjes van eene zaag voorzien en op stokken geplaatst, de stad rond (5). Deze gewoonte was in het begin der volgende eeuw nog niet buiten gebruik geraakt (6).

---

(1) DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruist.* bl. 282, 283.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 329, vergeleken met bl. 62. DIRKS, t. a. p. bl. 283.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 329. DIRKS, t. a. p. bl. 286, 287.

(4) S. VAN LEEUWEN, *Bat. Illustr.* D. I. bl. 183, mede aangehaald door DIRKS, bl. 288, en zijne *Beschr. v. Leiden*, bl. 332.

(5) H. JUNII *Batavia*, c. XVII. p. 434. Ed. 1652. T. SCHREVELIUS, *Beschr. v. Haarl.* B. I. bl. 39. *Haarl.* 1754.

(6) SCHREVELIUS, t. a. p. bl. 40.

1190—1256 *Haarlem* heeft in den betwisten roem der verovering van *Damiate*, in de stad *Dokkum* eene mededingster gevonden. Zeker is het, dat door een ooggetuige, die alles naauwkeurig heeft opgeteekend, het bemagtigen van den Nijltoren aan de Friezen of Nederlanders en aan de Duitschers wordt toegeschreven, zonder van de Haarlemmers, die echter onder hen kunnen en ook waarschijnlijk zullen geweest zijn, een enkel woord te gewagen, gelijk toch zulk een uitstekend feit wel zou hebben verdiend (1). De Schrijver der *Gesta Fresonum*, welke ongeveer eene halve eeuw later leefde, schrijft de vermeestering des torens aan de Friezen toe, maar spreekt even min als gene van Haarlemmers, of van het doorzeilen van den ketting (2). Hiervan zwijgt mede een zeer oud Friesch Kronijkje, waar echter in het bijzonder de Dokkummers onder de eerste veroveraars van *Damiate* genoemd worden (3). Beninga kent den val dier stad toe aan het bestieren van een sterk koggeschip, van voren met staal voorzien en behoorende *tho Doccum in Westfreesland* (4). Ook blijkt uit een brief van het jaar twaalf honderd achttien, dat inderdaad Dokkummers bij deze belegering geweest zijn en zich zoo zeer onderscheiden hebben, dat er bijzondere zorg gedragen werd, dat zij bij hunne terugkomst in het bezit hunner goederen gesteld werden (5). Idsinga verhaalt, dat de toren van *Dokkum*, die sedert vóór eenige jaren is afgebroken, ter gedachtenis met een koggeschip als weerhaan voorzien was (6). Ook meldt de overlevering, tegen de getuigenis der geschiedenis aan, dat het werktuig, waarmede men den kettingtoren bestormd en veroverd had, naar *Dokkum* gebragt en aldaar lang bewaard zou zijn (7). Welligt is een der kleinere Friesche koggen in die stad binnengevallen, aldaar bewaard gebleven en een afbeeldsel daarvan, ter herinnering op den toren geplaatst (8). Ook verdient opmerking, dat het oudste wapen van *Dokkum* slechts drie sterren bevatte, maar later met een kwartier maan vermeerderd is, »ter erkentenis," naar men wil, »van de overwinningen in de heilige oorlogen op de Saracenen behaald (9)."

---

(1) Oliveri *Hist. Dam.* p. 1404.

(2) Blz. 140—143.

(3) Zie dirks, *Noord-Nederl. en de Kruist.* bl. 328.

(4) *Hist. v. Oostfriesl.* bl. 110.

(5) Schotanus, *Brieven en Documenten, dienende tot de Fr. Hist.* bl. 11, 12. V. mieris, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 176. *Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 87, 88.

(6) *Staatsregt der Vereenigde Nederl.* D. I. bl. 126. Dirks, t. a. p. bl. 289.

(7) Dirks, t. a. p. bl. 289.

(8) Dirks, t. a. p. bl. 290.

(9) *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. II. bl. 261, 262.

Graaf WILLEM moet kort na de inneming van *Damiate*, zoo niet vroeger, en waarschijnlijk over *Italië* en *Duitschland*, naar *Holland* zijn teruggekeerd. Zijn naam wordt gespeld onder een giftbrief van Keizer FREDERIK II te *Frankfort aan den Main* uitgevaardigd (1). Hetzelfde jaar voltrok hij zijn tweede huwelijk met de Keizerin-weduwe MARIA van *Braband*, en eindigde drie jaren later in vrede zijne onrustige en wisselvolle loopbaan (2). Men heeft hem tot een toonbeeld van Christelijke deugden verheven (3). Zoo in roekelooze togten naar het *Heilige Land*, in het begiftigen van kerken en kloosters, en in het kiezen van een zegelring, voorstellende een biddende door een Engel getroost, met het opschrift: WILHELMUS *Comes Frisiae*, het ware Christendom bestaat, dan kan men Graaf WILLEM I den eernaam van een opregt Christen niet betwisten. Wie echter juister en zuiverder begrippen over de Christelijke leer koestert, zal voorzeker dien titel niet toekennen aan eenen man, welke niet tevreden, zich *regtens* den gravenhoed op het hoofd gedrukt te hebben, tevens zijne nicht, wier belangen hij moest beschermen, van hare vaderlijke erfgoederen gewetenloos en *tegen alle regt* beroofde. Daarentegen mogen zijne verdiensten als Regent niet vergeten worden, door zijn streven ter vestiging en bevoordeeling der poorters in de steden, waarvan zijne handvesten ter gunste van *Geertruidenberg*, *Middelburg* en *Dordrecht* getuigen (4). Uit zijn huwelijk met ALEID van *Gelre* liet hij drie zonen en twee dochters na. FLORIS, welke hem in het gebied en erf van DIRK VII opvolgde; OTTO, Graaf van *Friesland*, en later, na den geestelijken staat omhelsd te hebben, Bisschop van *Utrecht*; WILLEM, welke tijdens de minderjarigheid van WILLEM II, Voogd van *Holland* werd; ADA, abdis, en RYCHARDA non te *Rijnsburg* (5).

1190—1256

19 van Grasmaand 1220

4 van Sprokkelm. 1223

FLORIS IV was in zijn dertiende jaar getreden toen hij het bewind over de landen tusschen de *Heidenesse* en de *Lauwer* aanvaardde. Men betwist, dat hij onder de

---

(1) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 178. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 428.

(2) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 109, 110. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 133. Het grafschrift op Graaf WILLEM te *Rijnsburg*, stelde zijn dood in 1223. Zie VAN MIERIS, aant. op de *Klerk uit de laage Landen*, bl. 104. Dit jaar wordt ook aangegeven door WILHELMUS PROCURATOR, p. 500. MARIA van *Braband* leefde nog in het jaar 1260, en schijnt zich meest te *Helmond* opgehouden te hebben.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 113.

(4) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 158, 172, 264. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 388, welke de echtheid der keuren door WILLEM aan *Middelburg* verleend, bondig verdedigt tegen HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. II. bl. 306 enz. BALEN, *Besch. v. Dordrecht*, bl. 420. WAGENAAR, D. II. bl. 352.

(5) *Cron. de Hollant*, ap. MATTHAEUM, *Analect.* T. V. p. 535. VELDENAAR, *Chron. v. Holl.* bl. 29. *Goudsch Kron.* bl. 58.

1190—1256 voogdij van zijnen moederlijken oom, den Graaf van *Gelre*, zou gestaan hebben (1), ofschoon ons dit zeer natuurlijk en overeenkomstig de gewoonte van dien tijd voorkomt.
1225 Hoe dit zij, het is blijkbaar, dat hij door dezen oom in de Geldersche onlusten met *Utrecht* betrokken werd (2). Naauwelijks waren deze vereffend, toen hij met den Utrechtschen Bis-
1226 schop in geschil geraakte over het leggen en onderhouden der zeven sluizen in den *Wendeldijk*. Men weet niet, welke die *Wendel* of *draaijende dijk* geweest is. Zeker niet dien van *Amerongen* tot *Schoonhoven* langs den *Rijn* en *Lek*, daar deze waarschijnlijk eenige jaren later door FLORIS is gelegd geworden. Men meent derhalve, dat het die dijk geweest is, welke reeds vroeg van *Velzen* langs het *IJ*, tot aan *Muiden* gelegen heeft, ter ontlasting van het Rijnwater dat sinds het toenemend vernaauwen van den uitloop bij *Katwijk*, dikwijls buiten zijne oevers liep (3). Bij onderlinge overeenkomst werd bepaald, dat de Bisschop vier der zeven sluizen zou bekostigen. Tevens werden de geschillen uit den weg geruimd betreffende de grensscheiding en de lijfeigenen in beider gebied woonachtig, terwijl ook eene nieuwe bepaling gemaakt werd met betrekking tot de voordeelen, welke de Bisschop en de Graaf uit de jaarlijksche teregtzitting in de Friesche graafschappen zouden trekken (4). Intusschen waren er onlusten met *Vlaanderen* uitgebroken, dewijl FLORIS *Domburg* en *Westkappel* op *Walcheren* versterkt en met handvesten voorzien had, zonder den Graaf van *Vlaanderen* te kennen, wien hij weigerde voor *Zeeland bewester Schelde* te huldigen. Hij moest zich echter hieraan onderwerpen en beloofde, dit gedeelte van *Zeeland* voortaan, even als zijne voorzaten, in
21 van Bloeimaand. het gemeen met *Vlaanderen* te bezitten (5). De rust werd echter weder spoedig door de onlusten in het *Oversticht* gestoord. Om den opstand aldaar te dempen, voorzag Graaf FLORIS den Bisschop van eenig krijgsvolk, doch in een hevig gevecht in de moerassen
27 van Hooimaand. van *Drenthe*, werd de Utrechtsche Kerkvoogd omgebragt. Een nabestaande van FLORIS, welke Vorst, als leenman des *Stichts*, bij de verkiezing eens nieuwen Bisschops was

---

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 117. In stede van laffe scherts, ware het beter geweest als BILDERDIJK de gronden van WAGENAAR voor het tegenovergestelde gevoelen, in eenen brief aan VAN WIJN medegedeeld, behoorlijk wederlegd had. Misschien was hem dien brief onbekend, welke in de *Brieven van en aan* J. WAGENAAR, bl. 158—162, gevonden wordt.

(2) DE BEKA, p. 69—71. *Anonym. de Reb. Ultraj.* c. 20, 21.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 360 (1). BILDERDIJK, D. II. bl. 119.

(4) HEDA, p. 200, 201. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 194. *Charterb. v. Viesl* D. I. bl. 88. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 448. Wij vermoeden met VAN WIJN, dat dit *Charter* niet in 1225 maar een jaar later gegeven is. *Bijv. en Aanm. op* WAG. St. II. bl. 112.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 280—286. T. II. P. I. p. 460—466.

tegenwoordig geweest en zijne stem had uitgebragt, volgde hem op en beteugelde binnen eenige jaren de misnoegden, wier aanvoerder zijn leven op een rad eindigde (1). 1190—1256

Omtrent dezen tijd werd het kruis tegen de Stadingers gepredikt, welke op de grenzen van *Friesland* en *Saksen* aan de *Wezer* woonden, en door den Aartsbisschop van *Bremen* bij Paus GREGORIUS IX, van groote ketterijen beschuldigd waren. Het schijnt echter, dat hunne ketterij hoofdzakelijk in het weigeren der tienden aan den Bremer Kerkvoogd bestaan heeft, wiens wereldlijk regtsgebied over hen zij niet wilden erkennen, en wien zij onlangs eene zware nederlaag hadden toegebragt (2). Niettemin werden hun de beuzelachtigste en ongeloofelijkste dingen aangedicht, die op last des Pausen door eene menigte kruisvaart predikende monniken langs den *Rijn*, in *Westfalen*, *Braband*, *Vlaanderen*, *Holland* en *Friesland* verkondigd, de vorsten en volken tegen hen in beweging bragt (3). Graaf FLORIS rustte wel driehonderd schepen uit met welke hij naar de *Wezer* stevende (4). Daar vereenigde hij zich met zijn schoonbroeder, den Hertog van *Braband*, wien de Graaf van *Kleef* en andere Nederlandsche Grooten met talrijke benden gevolgd waren, en aan wien het opperbevel werd toevertrouwd (5). Men wil, dat hier eene magt van veertig duizend strijders was bijeengebragt, tegen welke de Stadingers naauwelijks elf duizend man konden overstellen. Doch de wanhoop gaf hun moed in. Met geweldige krachtinspanning sloegen zij den eersten aanval af, en vier duizend kruisvaarders beten reeds in het stof, toen de Graaf van *Kleef*, terwijl FLORIS in een allerhevigst gevecht gewikkeld was, den vijand van ter zijde en in den rug aantastte. Dit besliste den strijd. De Stadingers zich op eenmaal ingesloten ziende, moesten voor de overmagt zwichten, en vreesselijk was het bloedbad dat onder hen werd aangerigt. Twee duizend, naar anderen, zes duizend dezer ongelukkigen, bedekten het slagveld met hunne lijken, en velen, die het moordend zwaard ontsnapten, vonden den dood in de moerassen of in de golven der *Wezer*. Het rampzalig overschot vlugtte te vergeefs naar *Friesland*, waar het schijnt, dat zij aanhang hadden. Immers, gelijk eenigen beweren, werden zij door Graaf FLORIS, op zijn terugtogt achterhaald en verstrooid (6).

1230

24 van Zomermaand 1234

---

(1) *Anonym. de Reb. Ultraj.* c. 22—28. DE BEKA, p. 70, 72, 73. HEDA, p. 204. WILHELMUS PROCURATOR, p. 501.

(2) HERM. CORNERIUS, *Chron.* p. 862, 863. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 367—372. BILDERDIJK, D. II. bl. 121—125, wiens redenen wij echter verre zijn van te beamen.

(3) WILHELMUS PROCURATOR, p. 501. EMONIS *Chron.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. p. 97.

(4) *Chron. Luneburg.* ap. ECCARD, T. I. p. 1406. MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VIII. p. 73.

(5) EMONIS *Chron.* p. 98.

(6) Voeg bij de Schrijvers door WAGENAAR, D. II. bl. 373—375, aangehaald, DE BEKA, p. 205; WILH. PROCURATOR, p. 501. *Magn. Chron. Belg.* p. 249. DIVAEUS, *Lib.* X, ad ann. 1234. Fraai en uitvoerig beschrijft UBBO EMMIUS dezen kruistogt, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 143—146.

1190— 1256 Eenige maanden na deze weinig roemrijke overwinning werd FLORIS IV in een steekspel te *Corbie*, of te *Novimagum* (*Noyon* in *Picardië?*) of te *Clermont* in *Beauvais* vermoord (1). Even moeijelijk als de plaats waar die moord geschiedde, kan men over de daders van het gruwelstuk beslissen (2). Graaf FLORIS, beroemd door zijne ridderlijke oefeningen, schoone gedaante en edel voorkomen, had de belangstelling eener jeugdige Gravin van *Clermont* voor zich opgewekt. Zij wist uit dien hoofde den hoogbejaarden Graaf, haren gemaal, te bewegen een steekspel aan te leggen,
1235 waar de manhafte en luisterrijke Graaf van *Holland* verscheen, en op elk ridder den prijs behaalde. De uitbundige lof, hem door de schoone Gravin toegezwaaid, ontvlamde argwaan in den boezem des ouden echtgenoots. Met eenigen zijner Edelen overviel hij verraderlijk den te gelukkigen overwinnaar en offerde hem zijner ijverzucht op. Het schelmstuk werd door den Graaf van *Kleef*, welke den moordenaar doorstak, onmiddellijk gewroken. De heer van *Nielle*, een der handdadigen, verzoende zich met de vrienden des Hollandschen Graafs, onder belofte van een klooster te stichten op de plaats waar de moord gepleegd was (3). Zoo luidt genoegzaam eenparig het verhaal bij de oude Kronijkschrijvers. Latere nasporingen echter hebben bewezen, dat *Clermont* in dien tijd geen ouden Graaf had, maar eene jonge Gravin, welke drie jaren daarna voor het eerst huwde (4). Het is evenwel aan geenen twijfel onderworpen, dat Graaf FLORIS in een steekspel omgekomen is, dewijl een tijdgenoot dit getuigt (5). Men moet derhalve vermoeden, dat de naam eens Graven van *Clermont* verkeerd bij latere Schrijvers is ingevloeid (6). FLORIS, gevallen in den schoonsten bloei des levens en na een bestuur van elf jaren,

---

(1) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 113, merkt teregt op, dat 's Graven dood niet, zoo als algemeen gesteld wordt, in Hooimaand 1234, maar eenige maanden later is voorgevallen, dewijl uit een brief van Paus GREGORIUS, den 27 van Slagtmaand des genoemden jaars, blijkt dat hij toen nog leefde. Zie ook MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II. D. I. bl. 2, 3. J. A LEYDIS, welke 's Graven overlijden in 1235 plaatst, zal wel gelijk hebben. *Lib.* XXII. c. 16.

(2) HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. II. bl. 49—51. Deze geleerde sceptische Geschiedvorscher houdt de geschiedenis van het tornooi te *Clermont* voor eene fabel.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 49—56. DE BEKA, p. 75, 76. HEDA, p. 205. *Oude Rijmen*, door BOXHORN op de *Chron. v. REYGERSBERG*, D. II. bl. 67, 68, aangevoerd. J. A LEYDIS; *Lib.* XXII. c. 16. De *Oude Holl. Div. Kron.* Zeventiende Div. bl. 163. De *Klerk uit de laage Landen*, bl. 107—109. *Cron. de Holl.* p. 536 enz. BILDERDIJKS fraaije dichterlijke Romance: *Graaf* FLORIS IV, is algemeen bekend.

(4) HUYDECOPER, op MELIS STOKE, t. a. p.

(5) ALBERTUS STADENSIS, ad annum 1234.

(6) VAN WIJN, op WAGENAAR, St. II. bl. 114.

werd onder het luide geween des volks, te *Rijnsburg* begraven (1). Op het voet- 1190—1256
spoor zijns voorgangers, had hij getracht de steden door handvesten en keuren op te beuren en te bevoordeelen; en voorregtbrieven door hem aan *Westkappel* en *Domburg* op het eiland *Walcheren* verleend, welke genoegzaam met die van WILLEM I aan *Middelburg* gegeven, overeenkomen, zijn nog voorhanden (2). Behalve WILLEM, welke hem opvolgde, was uit zijn huwelijk met MACHTELD van *Braband* nog een zoon, FLORIS genaamd, en twee dochters gesproten; de eene ALEID of ADELHEIDE, die met JAN VAN AVENNES, Graaf van *Henegouwen*, huwde; de andere MACHTELD of MARGARETHA, welke aan HERMAN, Graaf van *Henneberg*, werd getrouwd en van wie het sprookje der wonderlijke kinderbaring bekend is (3).

WILLEM II was, naar men wil, in twaalf honderd acht en twintig te *Leiden* geboren en in de Pieterskerk met groote praal gedoopt (4). Hij kon dus ten hoogste zeven jaren bereikt hebben toen zijn vader hem ontviel, doch werd niettemin voor Graaf erkend en gehuldigd (5). Het grafelijk huis telde in dien tijd vele leden. De weduwen van drie op elkander volgende Graven, ALEID van *Kleef*, MARIA van *Braband* en MACHTELD van *Braband* waren nog in leven (6). Behalve eene weduwe, stiefmoeder, moei en vier onmondige kinderen, had FLORIS IV nog twee broeders en even zoo vele zusters achtergelaten. Aan den oudsten dier broeders, OTTO, Bisschop van *Ut-*

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 56, benevens de op bl. 228. aant. 3, aangehaalde Schrijvers.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 182—187, 188—193. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 434—442. FLORIS verleende ook vrijheid van tol aan eenige poorters van *Gorinchem*. V. MIERIS, t. a. p. bl. 193.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 57, 58 en de aant. van HUYDECOPER. MELIS STOKE noch WILHELMUS PROCURATOR, noch DE BEKA, maar latere Kronijkschrijvers zoo als HEDA, bl. 206, het *Magn. Chron. Belg.* p. 249, de *Oude Holl. Div. Kron.* negentiende Div. bl. 178, en *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 109, verhalen met een verwonderlijk vertrouwen, het fabeltje betrekkelijk de Gravin van *Hennenberg*. Men zie hierover uitvoerig VAN GOUTHOEVENS *Kron.* bl. 304—306. SCRIVERIUS *Holl. Zeel. Vries. Chron.* bl. 241. *Oudh. v. Delft*, bl. 465—468, waar de oorsprong van dit sprookje, op eene geestige en natuurlijke wijze verklaard wordt. De Gravin van *Henneberg* namelijk, verloste op goeden Vrijdag 1277, des morgens ten 9 ure, van tweelingen, en dus van zoo vele kinderen, als er in het kerkelijke jaar, dat met Zaturdag vóór Paschen eindigde, nog dagen gerekend werden. Het zoontje werd JOHAN, het dochtertje ELIZABETH genoemd. Zij overleed op denzelfden dag, en werd in het noordelijk gedeelte van het klooster te *Loosduinen* begraven.

(4) J. A LEYDIS, *Lib.* XXII. p. 196.

(5) WILHELMUS PROCURATOR, p. 503.

(6) MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 115—118.

1190—1256 *recht*, werd de voogdijschap over den jongen Graaf toevertrouwd (1). Het schijnt echter dat hij, belemmerd door de steeds voortdurende onlusten in *Drenthe* en de zorgen der regering van zijn eigen bisdom, aan zijn broeder WILLEM, die als *Praeses* (stadhouder, voogd, regent) van *Holland* voorkomt, onder zijn oppertoezigt en ondersteund door eenen raad van aanzienlijken des lands, het bestuur van het graafschap heeft afgestaan (2). Inwendig gerust en van buiten ongemoeid, verliepen de onmondige jaren van WILLEM II voor *Holland* in vrede en geluk. Slechts éénmaal werd
1238 de rust bedreigd, toen Graaf DIRK van *Kleef* Hollandsche hulp inriep tegen den Aartsbisschop van *Keulen*, door wien hij zich beleedigd achtte. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Gravin-weduwe ALEID van *Kleef* dit aanzoek ondersteund heeft. Er werd althans eene vloot Hollandsche schepen de *Waal* opgezonden, met welke de Graaf van *Kleef* het gebied des Aartsbisschops overviel. Door tusschenkomst des Graven van *Gelre* werd echter eerlang eene verzoening bewerkt (3), en weinig maanden daarna viel WILLEM, de Voogd, in een steekspel (4). Het schijnt, dat BOUDEWIJN van *Benthem* in zijne plaats door Bisschop OTTO verkozen werd. Hij was een volle neef van WILLEM I en had reeds, tijdens den togt van dien Graaf naar het *Heilige Land*, de regering met lof waargenomen (5). Hij bezat in *Holland* aanzienlijke goederen, had onder FLORIS IV zich hoofdzakelijk in dat gewest opgehouden, en in verscheidene openbare stukken van dien tijd wordt zijn naam genoemd (6). Het gevoelen, dat hij thans aan het hoofd des
10 van Lentemaand 1240 bestuurs geplaatst was, is gegrond op de uitspraak van hem en WILLEM *van Teilingen*, als scheidsmannen in zekeren twist tusschen de abdij van *Middelburg* en twee Zeeuwsche Edelen, over de tienden te *Meliskerke* (7). Zijn naam wordt aan het begin van dit Charter naast dien van WILLEM II gevonden en komt daar ongetwijfeld in eene andere

(1) DE BEKA, p. 76. *Chron. de Traj.* p. 340.

(2) MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 122. In 1236 schonk deze WILLEM, *in nomine Sanctae et individuae Trinitatis*, eenige goederen aan het klooster te *Rijnsburg*. In dien brief noemt hij zich: *Tutor Hollandiae*. V. MIERIS, *Charterb. v. Holland*, D. I. bl. 212.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 377. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 126.

(4) ALBERTUS STADENSIS, ad ann. 1238. p. 308.

(5) Zie hiervoor, bl. 213.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 481 (1). MEERMAN omhelst mede dit gevoelen in de *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 128. Bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 213 wordt op het jaar 1238 eene overeenkomst gevonden tusschen BOUDEWIJN en den Graaf van *Holland*, waarbij de eerste eenige zijner mannen aan den laatsten afstaat, doch van dezen weder andere in vergelding ontvangt.

(7) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 481.

betrekking voor, dan in die van eenvoudig scheidsman. Men ziet ondertusschen uit 1190—1256
dezen brief, dat de Regent zijnen kweekeling met zich naar *Zeeland* had genomen, en reeds trachtte hem aan regeringszaken te gewennen (1).

Weldra nam dan ook WILLEM II zelf de teugels van het bewind in handen. Schoon van gelaat, rijzig van gestalte, levendig van geest en geoefend in den wapenhandel, daar hij van zijne vroegste jeugd »het harde staal boven het glinsterend goud verkoos (2)", aanvaardde hij in eenen ouderdom van ongeveer veertien jaren, het bestuur van den staat. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat een man van die bekwaamheid en ondervinding als Graaf BOUDEWIJN, nog een tijd lang invloed op den loop der zaken gehad heeft (3). Hij staat althans aan het hoofd der getuigen, en zelfs vóór 's Graven broeder 5 van Zomermaand 1241
FLORIS, in eenen giftbrief ter gunste der Duitsche orde door WILLEM II uitgevaardigd, en met welken, naar men gist, deze Vorst zijne korte doch schitterende staatkundige loopbaan opende (4). Reeds van WILLEM I en FLORIS IV hadden de Duitsche ridders, welke de pligten van den edelman met die van den monnik vereenigden, verscheidene gunstbewijzen ontvangen; en de Nederlandsche ridders dezer orde, welke te *Utrecht* hun hoofdverblijf hadden, geraakten met der tijd in het bezit van vele regten en goederen in *Holland* (5). WILLEM II schonk hun in dien brief, in welken hij zich »door Gods genade Graaf van *Holland*" noemt, het *jus patronatus* over de kerk van *Valkenburg*, onder welke ook die der beide *Katwijken* behoorde, en over de kerk van *Maasland* (6). Meer dergelijke schenkingen verleende hij nu en later, zoowel aan geestelijke gestichten als aan bijzondere personen (7). Deze giften waren voorzeker minder belangrijk en weldadig, dan het geven van keuren en voorregten aan *Haarlem*, *Delft* en *'s Gravenzande*, waardoor deze steden aanmerkelijk in bloei en welvaart stegen (8).

Ondertusschen was op eene kerkvergadering te *Lyons*, onder voorzitting van Paus INNOCENTIUS IV, Keizer FREDERIK II van zijne waardigheid vervallen verklaard. Men weet, dat 1245

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. I. B. I. bl. 129.

(2) DE BEKA, p. 76. Verg. MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 630. MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 63.

(3) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 131. BOUDEWIJN leefde nog in 1247. Zie VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 243.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 216.

(5) *Kerkel. Oudh. v. Utr.* D. I. bl. 338—348. PARS, *Katwijk. Oudh.* bl. 543 enz. Uitg. van 1745.

(6) MATTHAEUS, *de fundat. et fat. Eccles.* p. 568.

(7) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 134—146.

(8) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 219, 228, 236.

1190—1256 die Vorst reeds sinds jaren in onmin met het Hof van *Rome* verkeerde, hetwelk afwisselend nu eens den banvloek over hem uitgesproken, dan weder hem daarvan ontheven had (1). Was reeds uit dien hoofde door Paus GREGORIUS IX in twaalf honderd negen en dertig, het keizerrijk aan ROBERT, broeder des Konings van *Frankrijk* aangeboden, doch dit aanbod met verontwaardiging van de hand gewezen; had de trotsche Kerkvoogd reeds te vergeefs getracht, de Rijksvorsten tot het afzetten van FREDERIK te bewegen, thans beproefde dit, en met meer geluk, zijn doorslepen, niet minder heerschzuchtige opvolger
12 van Bloeimaand 1246 INNOCENTIUS IV. Te *Hochheim* aan den *Main* werd op eene vergadering van verscheidene geestelijke en wereldlijke Grooten des Rijks, onder welke men meent, dat nevens Hertog HENDRIK II van *Braband*, ook de Graaf van *Holland* geweest is (2), in tegenwoordigheid van den Pauselijken gezant, de Landgraaf van *Thuringen*, HENDRIK RASPO, tot Roomsch Koning verheven, welke zich deze benoeming liet welgevallen. Niettemin vond KOENRAAD IV, zoon van FREDERIK II, welke vroeger tot deze waardigheid was verheven, eenen magtigen aanhang, en geheel *Duitschland* werd aan de ellenden eens burgerkrijgs ter prooi gegeven. De Landgraaf van *Thuringen*, spotsgewijze *der Papen Koning* genaamd, ondersteund door het goud van den Paus, behaalde eene overwinning op KOENRAAD niet verre van *Frankfort*, doch werd kort daarop door zijnen tegenstan-
1247 der geslagen, en trok naar zijne staten terug, waar hij aan den buikloop overleed (3).

Hoezeer dit voorval den Paus mogt smarten, het ontmoedigde hem niet. Onverwrikt in zijnen haat tegen Keizer FREDERIK II, welke nog steeds den rijksstaf in vaste vuist klemde, spreekt hij over hem en zijne aanhangers op nieuw den banvloek uit. Hij draagt door zijne gezanten, aan den veelvermogenden RICHARD van *Cornwall*, broeder des Konings van *Engeland*, en vervolgens aan HACO, Koning van *Noorwegen* de gevaarlijke kroon op, welke deze Vorsten voorzigtig weigeren. »Ik wil de wapenen wel opvatten tegen al de vijanden der Kerk," zeide HACO, » doch niet tegen al de vijanden van den Paus!" Even weinig was hij geslaagd bij den Graaf van *Gelre* en den Hertog van *Braband*, welke laatste hem zijnen neef, den jeugdigen Graaf van *Holland*, had aanbevolen (4).

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. I. bl. 104—112, 124—126, 146.

(2) MEERMAN, t. a. p. bl. 154.

(3) *Additiones ad* LAMB. SCHAFNABURG., in PISTORII *Rer. Germ. Script.* T. I. p. 431, 432. SIFFREDI PRESBYTERI *Epitomes, Lib.* II. p. 1044, apud PISTORIUM, T. I. *Hist. de Landgr. Thuring.* c. 52, apud PISTORIUM, T. I. p. 1328. MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 538, 561, 602. MENCONIS *Chron.* in MATTHAEUS, *Analect.* T. II. p. 142. *Magn. Chron. Belg.* p. 265.

(4) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 634, 698. *Magn. Chron. Belgic.* p. 266. Zie over den Graaf van *Gelre* aan wien het Rijk werd aangeboden, behalve SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. en Vries. Chron.* bl. 200, 201, WAGENAAR, D. II. bl. 381 (3), en MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 168, in het bijzonder VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 206.

Hetzij vrees voor den moedigen en eerzuchtigen jongeling, en om hem elders werk te verschaffen (1); hetzij opregte vriendschap voor den zoon zijner zuster (2), den Hertog hiertoe aangespoord hebben, de Paus die niemand konde vinden, welke zich door het aanbieden van dien hoogen rang liet begoochelen, nam genoegen in dezen voorslag. 1190—1256

Door goud, beloften en bedreigingen, gelukte het den H. Vader eindelijk in eene vergadering van eenige geestelijke en wereldlijke Grooten op het slot te *Woeringen*, niet ver van *Keulen*, na vele onderhandelingen, WILLEM tot Roomsch-Koning te doen verkiezen. Met uitzondering van WENCESLAUS, Koning van *Boheme*, wien als vreemdeling het kiesregt door velen betwist werd, waren te *Woeringen* slechts de drie geestelijke Keurvorsten, de Aartsbisschoppen van *Keulen*, *Trier* en *Mentz*, tegenwoordig; ook ontbraken er vele Duitsche Stenden, hetgeen niet weinig de wettigheid dezer verkiezing kon doen betwijfelen. Nevens de meeste Kerkvoogden, onder welke OTTO III van *Utrecht*, hadden van de wereldlijke Vorsten alleen de Koning van *Boheme*, de Hertog van *Braband*, de Graven van *Gelder* en van *Loon* zich voor WILLEM verklaard; terwijl de Hertogen van *Saksen* en *Beijeren*, de Paltsgraaf aan den *Rijn*, de Markgraven van *Brandenburg* en *Meissen*, de adel van *Oostenrijk* en *Stiermark*, de Aartsbisschop van *Maagdenburg*, eenige Bisschoppen en de meeste Stenden de zijde van FREDERIK II bleven aanhangen (3). Er blijkt hieruit, en het is niet het eenige voorbeeld, dat men in dien tijd zich om het erkende of vermeende regt des Geestelijken Opperhoofds te *Rome*, om het wereldlijk Opperhoofd des Rijks naar willekeur af en aan te stellen, weinig bekommerde; een regt, dat men vroeger vaak betwist, doch later, om het gedrag van Graaf WILLEM II te verdedigen, op regtsgronden getracht heeft te betoogen (4). WILLEM, zoo hij al niet in de vergadering van *Woeringen* als Rijksvorst zitting had genomen, bevond zich ten minste in de nabijheid. Hij verscheen aldaar zoodra zijne verheffing was bekend geworden, en ontving de gelukwenschingen en hulde der Vorsten, en de Bisschoppen beloofden, bij plegtigen eede, hem met raad en daad te ondersteunen (5). Zoo het waar is, hetgeen men, hoewel slechts gissende beweert, dat 3 van Wijnmaand 1247

(1) MELIS STOKE, D. II. bl. 63.

(2) HARLAEUS, *Annal. Duc. Brab.* p. 258. Verg. SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. Vries. Chron.* bl. 199. MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 170, 171.

(3) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 636. *Chron. Luneburg.* apud ECCARD, T. I. p. 1411. ALBERTUS STADENSIS, ad annum 1247, p. 313, 317. MENCONIS *Chron.* ap. MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 145. *Magn. Chron. Belg.* p. 266. J. A LEYDIS, *Lib.* XXIII. c. 6. p. 197. MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 63. DE BEKA, p. 76. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 111. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 382. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM, D. I. B. II. bl. 172—175, 234, 235.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 128, 332—335. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. V. bl. 179.

(5) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 176.

1190—1256 de Vorsten, welken het Rijk vroeger door den Paus was aangeboden, dit afsloegen uit vrees »om den strijdbaren en wijdgeduchten FREDERIK het hoofd te bieden; of wel omdat zij zich niet aan de kans wilden blootstellen, hetzij van eene verzoening van den Paus met FREDERIK, hetzij van 's Pausen sterfgeval, dat welligt een geheel anders gezinden Kerkvoogd kon doen optreden (1)," dan is Graaf WILLEM niet van vermetelheid en onberadenheid vrij te pleiten, toen hij het waagde eene kroon aan te nemen, welke de voorzigtigheid en het welbegrepen staatsbelang van ouder en magtiger Vorsten dan hij geweigerd hadden (2). Verblind door den luister, welke hem zijne jeugdige verbeelding als vertegenwoordigde, voorzag hij de zwarigheden niet, in welke hij zich wikkelde, noch de verdrietelijkheden en teleurstellingen welke hem toefden. Men vergeeft deze kortzigtigheid aan eenen eergierigen Vorst van twintig jaren, maar moest die niet in hem verontschuldigd of zelfs geprezen hebben.

De nieuwverkoren Koning was uit hoofde zijner jeugd, nog niet onder het getal der ridders opgenomen. In dien stand echter moest hij, naar de gebruiken dier tijden, verheven zijn, vóór dat hij tot Koning konde gekroond worden. De domkerk te *Keulen* werd derhalve ten spoedigste, voor deze plegtigheid op het prachtigst ingerigt. Eene luisterrijke schaar van Rijksgrooten, Aartsbisschoppen, Bisschoppen, Hertogen en Graven was tegenwoordig (3). Na het lezen eener hoogmis, leidde de Koning van *Boheme* den aanstaanden Ridder tot den Kardinaal Legaat PIETRO DE CAPUTIO, aan wiens onvermoeide pogingen in het bijzonder, WILLEM zijne verheffing verschuldigd was, en voor wien hij thans zijne geloften als ridder zou afleggen. Deze Geestelijke, in zijn bisschoppelijk plegtgewaad, hield hem hierop de pligten voor, welke op den waren ridder rusten. »Hij moet van edelen bloede, milddadig, bescheiden, opregt, dapper en standvastig zijn in de tegenspoeden. Hij moet den dag openen met het aanhooren eener mis, ter eerbiedige herinnering van 's Heilands lijden; voor het Christelijk geloof moedig bloed en leven wagen; de Heilige Kerk en hare dienaren beschermen; weduwen en weezen in den nood bijstaan; onregtvaardige oorlogen vermijden; ongepaste belooningen afwijzen; voor de vervolgde onschuld in het strijdperk treden; geene steekspelen bezoeken dan alleen om de ridderlijke oefeningen; den Roomschen Keizer of zijnen Stedehouder, in wereldlijke zaken onderdanig gehoorzamen; de regten des Rijks ongeschonden bewaren; geene rijksleenen vervreemden, en onberispelijk voor God en de wereld leven. Indien gij deze voorschriften, naar uw vermogen, vervult," voegde de Kardinaal er bij; »zoo zult gij tijdelijke eer in deze

(1) BILDERDIJK, D. I. bl. 129. Verg. SCRIVERIUS, *Holl. Zeel. en Vries. Chron.*, bl. 201.

(2) Verg. HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. II. bl. 67.

(3) Uit een Latijnsch stuk bij S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*, bl. 733.

wereld, en na dit leven, eeuwige rust in den Hemel verwerven." Hierop legde hij de zamengevouwen handen van WILLEM in een toegeslagen misboek, op het Evangelie waaruit men had voorgelezen, en vroeg hem, of hij »in den naam des Heeren, zich in den ridderstand wilde begeven en de pligten daaraan verbonden, naar vermogen opvolgen?" Op het antwoord: »ja," las de jonge Vorst den voorgeschreven riddereed met luider stemme voor: »Ik WILLEM, Graaf van *Holland*, wereldlijk Vorst en vrije Leenman van het Heilige Rijk, zweer in tegenwoordigheid van den Pauselijken Legaat, de voorschriften der ridders te zullen onderhouden, bij dit Heilig Evangelie dat ik met mijne hand aanrake." De Kardinaal antwoordde: »deze belijdenis zij de vergiffenis uwer zonden." Nu naderde de Koning van *Boheme* en gaf den Vorst den schouderslag met deze woorden: »Ter eere des Almagtigen Gods sla ik U tot ridder, en neem U volgaarne in ons genootschap op. Gedenk steeds, dat de Verlosser der wereld voor den Hoogepriester ANNAS (CAJAPHAS), om uwentwil eenen kinnebakslag ontvangen heeft; voor den Stadhouder PILATUS bespot, gegeeseld en met doornen gekroond is; voor den Koning HERODES met eenen mantel omhangen en belagchen is; en voor al het volk, naakt en gewond aan het kruis is geslagen. U dan raad en vermaan ik, steeds aan zijnen smaad te denken, zijn kruis op u te nemen en zijn bitteren dood te wreken." Hierop werd weder eene mis gelezen, en nu kondigde de krijgsmuzijk een steekspel aan. Driemalen trad de jonge ridder met den zoon des Konings van *Boheme* in het strijdperk, waar hij zijne vaardigheid in de behandeling van het zwaard, zoo wel als in die van de lans ten toon spreidde. Daarna verhief hij den Graaf van *Holstein* tot den stand in welken hij zelf zoo even was opgenomen, schonk hem de gouden sporen, en hield drie dagen achter een te *Keulen* luisterrijke feesten, waar hij onder de Rijksgrooten kostbare geschenken uitdeelde (1). Met vorstelijke pracht werd hij vervolgens door de drie voornaamste Aartsbisschoppen des Rijks, in hunne zetelplaatsen ingehaald en ontvangen. De Paus konde zijne vreugde over de verheffing van WILLEM niet bedwingen, van wien hij in eenen brief getuigde: »Hij is een goed Katholijk, voorzigtig, dapper, magtig, aan vele Vorsten vermaagschapt; de drift zijner jeugd wordt door de ondervinding getemperd; van zeden en ligchaamsgedaante is hij bevallig; elk bemint hem. Wij hopen derhalve, dat hij den vervolger spoedig onder zijnen voet vertreden en den kop der kwalijkgezinden zal verpletten; en dat de Almagtige door hem het Katholijk geloof, den vrede der kerk, de rust der wereld en den staat der geloovigen luisterrijk herstellen zal, dewijl reeds eene me- 1190—1256

(1) ALBERTUS STADENSIS ad ann. 1247. p. 317. J. DE BEKA, p. 77. *Magn. Chron. Belg.* p. 266, 267. *Chron. de Hollant*, ap. MATTHAEUM, *Analect.* T. V. p. 536, 537. *Oude Holl. Div. Kron.* Achttiende Div. c. 6. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 113—117. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 243.

1190—1256 nigte Grooten zich terstond aan hem onderworpen hebben (1)." Tevens dankt hij in eenen anderen brief de Vorsten, welke tot die verkiezing het meest hadden toegebragt, hen tevens vermanende, onder belofte van vergeving der zonden, den nieuwen Koning, naar vermogen te ondersteunen (2).

Niets was noodzakelijker dan deze vermaning. Immers het grootste gedeelte van *Duitschland*, in spijt der banbliksems van het *Vaticaan*, had zich voor Keizer FREDERIK II verklaard, een Vorst boven zijne eeuw verheven, evenzeer uitblinkende in beschaving van den geest, als in krijgsbeleid en staatkunde, en die door een dertigjarig Rijksbewind in de groote kunst van te regeren was doorkneed geworden. *Aken*, waar de Roomsche Koningen naar oud gebruik moesten gekroond worden, en verscheiden andere belangrijke steden aan den *Rijn*, waren in handen van 's Keizers bekwamen zoon KOENRAAD IV (3). Alle krachten van WILLEMS zijde moesten derhalve ingespannen worden, wilde hij den aanhang van dezen geduchten Vorst fnuiken en zich in het opgedragen gezag vestigen, zonder welk zijne verheffing slechts eene bespottelijke vertooning zou zijn. Om zich hieraan onverdeeld te kunnen wijden, had hij het bewind over *Holland* aan zijn broeder FLORIS opgedragen. Het bestrijden echter van zulk eene ontzaggelijke tegenpartij, vereischte eene legermagt wier onderhoud het vermogen van WILLEM te boven ging. Zijne gewone inkomsten, noch de onderstand van eenige Duitsche Vorsten, noch de aanzienlijke geldsommen te zijnen behoeve door den Paus uit *Duitschland* en andere gewesten bijeengezameld, waren genoegzaam. Hij was genoodzaakt uit geldgebrek, en hoezeer ook tegen de algemeene belangen van het Rijk, de stad en het gebied van *Nijmegen*, die geen ander Heer dan het Opperhoofd des Rijks erkenden, voor zestien duizend mark zilver aan Graaf OTTO van *Gelre* te verpanden (4). Kort te voren had hij *Duisburg*, ofschoon eene rijksstad wier oude voorregten hij onlangs bevestigd had, voor twaalf honderd mark aan den Hertog van *Limburg*, zijnen bloedverwant, verpand (5). En hoewel het bekrachtigen en verleenen van handvesten veeltijds bij den aanvang eener regering gebruikelijk waren, is het vermoeden niet ongegrond, dat de vele gunstbrieven, welke WILLEM in dien tijd gaf,

(1) DE BEKA, p. 78.

(2) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II, bl. 241.

(3) WAGENAAR, D. II. bl. 383. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 235.

(4) MEERMAN, t. a. p. bl. 264. VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 208. Den pandbrief, geteekend den 15den van Zomermaand 1248, heeft VAN MIERIS opgenomen in het *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 249, en BONDAM in het *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 467.

(5) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 257.

uit de netelige omstandigheden in welke hij verkeerde, en uit behoefte aan geld zijn voortgevloeid (1). 1190—1256

Ondertusschen hadden de Aartsbisschop van *Bremen*, de Bisschoppen van *Wurzburg*, *Straatsburg*, *Munster* en *Spiers* benevens verscheidene steden, zijne belangen omhelsd. Het was hem gelukt HENDRIK van *Gelre*, broeder des Graven OTTO, op den Luikschen Bisschopszetel geplaatst te zien; een man, wel is waar, van de losbandigste zeden, maar in wiens dapperheid en verknochtheid hij eenen magtigen steun vond. In het bijzonder trachtte de Paus aan de zaak van WILLEM kracht bij te zetten. Niet alleen bedreigde hij al de aanhangers van FREDERIK met den banvloek der Kerk, maar beval het kruis tegen dien Vorst aan te nemen, onder toezegging van vergiffenis van zonden voor elk, die in dezen heiligen krijg de wapenen zou opvatten. Hij begeerde tevens, dat de Duitsche Bisschoppen hunne strijdkrachten bij die des Hertogs van *Braband* zouden voegen, ten einde met vereende magt, den algemeenen vijand der Kerk te bestrijden. Om FREDERIK in *Italië* werk te verschaffen, had hij den opstand der Italiaansche steden tegen het keizerlijk gezag aangestookt; terwijl KOENRAAD zich nog steeds in *Zwaben* ophield, alwaar insgelijks oproer en oneenigheden losgebarsten waren (2).

WILLEM spoedde zich thans tot het belegeren der stad *Aken* waar hij moest gekroond worden, en over welke reeds de kerkelijke banvloek was uitgesproken. Nog vóór het einde des jaars had hij haar voor een groot gedeelte ingesloten, en naar het schijnt, te gelijker tijd het beleg voor *Keizerswaard*, een sterk slot op een eiland in den *Rijn*, geslagen. Ofschoon verscheidene Duitsche en Nederlandsche Vorsten nevens eenige Hollandsche leenmannen zich hier bij hem voegden, konde hij echter, bij gebrek aan de benoodigde middelen, zich slechts tot eene insluiting bepalen; en hij zelf verliet nu en dan het leger, om de zaken in *Holland* te regelen. Het beleg der beide plaatsen werd eerst met eenigen nadruk voortgezet, toen de Bisschop van *Metz* en de Hertog van *Opper-Lotharingen*, door de pogingen en beloften van het Hof van *Rome*, aan zijne zijde gebragt waren. Een aanzienlijk geschenk in geld en ontslag van eene gelofte om naar het *Heilige Land* te trekken, hadden de trouw des Hertogs aan zijn Heer doen wankelen. Merkwaardig voorzeker is bij deze gelegenheid de toezegging van den Paus »dat zoo hij ooit mogt besluiten, met den Keizer of zijnen zoon eenen vrede te treffen, de Hertog daarin begrepen zou worden (3).” Dit bewijst, hoe juist de Vorsten, welke de aangeboden kroon hadden afgeslagen, den Paus kenden en hem

(1) WAGENAAR, D. II. bl. 384. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 258.

(2) MEERMAN, t. a. p. bl. 243, 244.

(3) MEERMAN, t. a. p. bl. 256.

1190—1256 teregt wantrouwden; en dat WILLEM slechts tot een werktuig moest strekken, om de belangzucht en wraak des Heiligen Vaders te bevredigen.

Door geheel *Duitschland* had zich inmiddels het verdelgend vuur des opstands verspreid. Duizenden krijgers hadden op de prediking der monniken, om het kruis te-
1248 gen den Keizer op te nemen, de banieren van KOENRAAD verlaten en waren voor *Aken* verschenen. Evenwel achtte men het leger nog niet toereikend, om deze magtige stad te bedwingen. Op verzoek en raad van WILLEM, ontsloeg de Paus, hoezeer hem de verovering van *Palestina* ter harte ging, die Nederlandsche onderdanen des Konings, welke het kruis hadden aangenomen, om onder het bevel van LODEWIJK IX van *Frankrijk*, dit jaar een togt naar het *Heilige Land* te ondernemen, van hunne gelofte, indien zij voor *Aken* hunnen Vorst de behulpzame hand wilden bieden. Althans de Kardinaal-Legaat CAPUTIO ontving den last, de Friezen op die voorwaarde, van deze verpligting te ontheffen, en nu stroomden niet alleen talrijke scharen van dit manhafte volk, maar ook uit *Holland*, *Zeeland*, *Gelderland*, *Utrecht*, *Luik* en *Henegouwen*, naar het leger des Konings. Vele Nederlandsche Grooten en Edelen volgden hun voorbeeld, en onder de voornaamsten behoorden ongetwijfeld, nevens den Hertog van *Braband*, de Graaf van *Gelre*, die van *Kleef* en JAN *van Avennes*. Hierdoor was WILLEMS heir tot een getal van tweemaal honderd duizend man aangegroeid, die allen even als hun Vorst, het teeken des kruises droegen. Men besloot, zich vooreerst alleen tot de belegering der krooningsstad te bepalen, en *Keizerswaard* ingesloten te houden (1).

Omringd door een schitterenden stoet van geestelijke en wereldlijke Rijksgrooten, van Edelen; Ridders en geoefende krijgsbenden, zette WILLEM het beleg met kracht door. Daarenboven kwam hem eene dier omstandigheden te hulp, welke menschelijke scherpzinnigheid vooruit niet kan berekenen, en die zoo vaak het lot van volken en Vorsten beslissen. Had de opstand in *Zwaben* KOENRAAD reeds verhinderd aan de spits eens legers, Koning WILLEM, toen het gezag van dien Vorst nog niet genoegzaam was gevestigd, het hoofd te bieden en van den waggelenden troon te stooten, thans door de oproerlingen geslagen en genoodzaakt naar *Beijeren* te vlugten, moest hij *Aken* aan zich zelf overlaten (2). Slechts konde hij den moed der getrouwe inwoners, welke men te vergeefs getracht had goedwillig tot de overgave te bewegen, door belofte op een spoedig ontzet onderschragen. Onvermoeid waren zij ijverig in het versterken der stad, en menige uitval getuigde van hunne dapperheid. De ellende steeg echter onder hen ten top, toen na eene allerhardnekkigste verdediging, eene uitgelezene bende Friezen,

(1) WAGENAAR, D. II. bl. 385. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 261—264, 266, 282.

(2) MEERMAN, t. a. p. bl. 259, 260.

zich van eenige sterke punten om de stad meester maakte, die nu zoo eng werd ingesloten, dat alle toegang van en naar buiten volstrekt onmogelijk was geworden. De honger waarde vreesselijk rond in de benaauwde veste, de verdedigingsmidden verminderden, ziekte en gebrek maaiden vele slagtoffers weg, terwijl de belegering ondertusschen dag en nacht, zonder verpoozing werd doorgezet, en afgematte, halfverkwijnde burgers de versche en moedige benden der vijanden, die elkander gedurig afwisselden, moesten bestrijden. Hun trouw echter wankelde niet. Eindelijk sloegen de Friezen den Koning voor, de stad door haar eigen water te benaauwen en alzoo ter overgave te dwingen. *Aken* ligt in een dal en ontvangt van de omringende bergen, bij stroomen, zijne beroemde wateren, die in het laagste gedeelte der stad hunnen natuurlijken uitloop vinden. De Friezen damden dien uitloop of stroom af, waardoor een groot gedeelte der stad onderliep en het water, ondanks alle pogingen, tot zulk eene hoogte steeg, dat de burgers in de bovenste verdiepingen hunner woningen eene schuilplaats moesten zoeken. Wanhopende aan het ontzet, gefolterd door het nijpendste gebrek en niet wetende werwaarts zich te wenden tegen eenen overmagtigen vijand, wiens geduld zoo lang was getergd geworden, waren zij eindelijk genoodzaakt, zich te onderwerpen. Moed, trouw en standvastigheid zijn altijd aanbevelingen bij den held, die de deugd ook in vijanden weet te waarderen. Koning WILLEM ontving de gezanten der tot het uiterste gedrevene stad, op die wijze als de betoonde dapperheid en verknochtheid aan hunnen Vorst verdienden. Hij schijnt slechts eenige schadevergoeding van oorlogskosten tijdens de belegering, van hen gevorderd te hebben; zij daarentegen bedongen de bekrachtiging hunner oude voorregten. Hierop ging de stad over, zwoer den Paus en den nieuwen Koning trouw, en twee dagen later bevestigde en vermeerderde WILLEM door eenen nieuwen giftbrief, de voorregten haar door zijne voorzaten geschonken (1).

1190—1256

16 van Wijnmaand. 1248

Prachtig was 's Konings intrede. Aan het hoofd van een aanzienlijk leger, met zijn broeder FLORIS aan de zijde en omgeven door vele Vorsten en Grooten, begaf WILLEM zich zegepralend naar eene stad, » die den onweêrstaanbaren vijand in hem had leeren vreezen en den weldadigen Vorst beminnen." De geestelijkheid trad in haar plegtgewaad hem buiten de muren te gemoet, en geleidde hem naar het paleis tot zijn verblijf ingerigt. Allerheiligendag was tot de krooning bestemd. Al de geestelijke en wereldlijke Rijksvorsten in het gevolg des Konings, vergezelden den Vorst

(1) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 651. MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 69. DE BEKA, p. 78. MENCONIS *Chron.* in MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 145—148. *Magn. Chron. Belg.* p. 267. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 116. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 149. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, bl. 283—291, bij wien ook de inhoud des voornoemden giftbriefs te vinden is.

1190—1256 naar de hoofdkerk. Hier werd hij in het vereischte gewaad gekleed, en door de Bisschoppen van *Luik* en *Utrecht* voor den koninklijken troon gevoerd. De Aartsbisschop van *Keulen*, Kanselier van *Italië*, liet hem dien bestijgen onder het uitspreken van deze woorden: »zit met luister op den troon des Rijks, en oefen regt en geregtigheid op aarde." De Aartsbisschop van *Mentz*, als Kanselier des Rijks, vatte 's Konings regterhand, zalfde die met de heilige olie en zeide: »de Almagtige, die DAVID door den profeet SAMUEL tot Koning der Hebreën liet zalven, heilige u tot eenen waardigen Koning des Roomschen Rijks." De Aartsbisschop van *Trier*, Kanselier van *Frankrijk*, legde hem de handen op, zeggende: »de geest der wijsheid en des verstands, der kennis, der godsvrucht, der dapperheid en der vreeze des Heeren dale op u neder." Daar de vier wereldlijke Keurvorsten ontbraken, naderde hij, die den Groot-Kamerheer voorstelde, den Koning, wien hij met deze woorden den zegelring overhandigde: »ontvang dit teeken der heerschappij, bewaar het Roomsche Rijk in zijne kracht, en bescherm het met onverwonnen moed tegen de aanvallen der woeste volken." De plaatsvervanger van den Groot-Hofmaarschalk reikte den Koning het zwaard over en riep: »ontvang den koninklijken schepter, tuchtig er de weêrspannigen gestrengelijk mede, en regeer in vrede over de goedwilligen." De vertegenwoordiger van den Groot-Hofmeester gaf hem den gouden kloot en zeide: »ontvang dezen bol, onderwerp alle volken der aarde aan het Roomsche Rijk, opdat gij met regt vermeerderaar des Rijks moogt genaamd worden." Eindelijk zette hem een der Vorsten, uit naam des Konings van *Boheme*, als Groot-Schenker, en met toestemming des Aartsbisschops van *Keulen*, de kroon op. »Ontvang" dus sprak hij, »deze schitterende kroon; munt hier op aarde zoo uit in deugdzame daden, dat gij in den Hemel de kroon der eeuwige zaligheid moogt verwerven." Nu verhief zich een algemeen gejuich onder de menigte, en het geroep: »leve de groote Koning, hem zij heil en eer!" weergalmde driemaal door de gewelven van het ruime kerkgebouw. Elk der Vorsten naderde nu den troon, boog zich voor den Koning en zwoer hem manschap en trouw (1).

De krooningsplegtigheid werd door luisterrijke en kostbare feesten aan het Hof ge-

(1) DE BEKA, p. 78, wiens verhaal wij hier met het *Magn. Chron. Belg.* p. 268, de *Cronica de Hollant*, p. 539, *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 119, en de *oude Holl. Div. Kron.*, achttiende Div. c. 8, alleen gevolgd hebben. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 291—297. Allen noemen de vier wereldlijke Keurvorsten als bij deze plegtigheid tegenwoordig, hetgeen echter niet het geval was. Andere Vorsten namen hunne taak bij de krooning op zich, en van daar, dat deze bij velen van geener waarde gehouden werd. MATTH. PARISIENSIS, p. 651. Ook ontbraken bij deze plegtigheid de Rijkskleinooden; alzoo moeten die, welke men thans bezigde, daartoe bijzonder vervaardigd geweest zijn. Zie MEERMAN, t. a. p. bl. 297.

volgd, op welke WILLEM de Grooten, die hem zoo nadrukkelijk ondersteund had- 1190—1256
den, prachtig onthaalde en vorstelijk beloonde (1). In het bijzonder deelden de Friezen in zijne hooge gunsten, en *Aken* zelfs vond in hem eenen weldoener (2). Door het bezit dier stad was echter het gewigtig pleit geenszins beslist, en veel was er nog te verrigten, eer WILLEM zich in het gerust bezit des Rijks konde verheugen. Om hem den last der regering te helpen torschen, zouden de Rijksvorsten op den achtsten dag na de krooning, den jeugdigen Koning eenen bijzonderen Raad, uit eenige bekwame mannen zamengesteld, hebben toegevoegd, onder wiens leden de Hertog van *Braband*, de Bisschop van *Utrecht*, en de abt van *Egmond*, als onder-kanselier, genoemd worden (3). Wat hiervan zij, want de zaak is aan eenigen twijfel onderworpen (4), WILLEM, ondersteund door het goud van den Paus, trok met een gedeelte zijns heirs naar *Keizerswaard* dat nu met ernst werd aangegrepen. Terwijl hij zich voor deze hardnekkig verdedigde vesting ophield, toog een ander gedeelte zijner krijgsmagt, onder aanvoering des Aartsbisschops van *Mentz* en der Bisschoppen van *Metz* en *Straatsburg*, Koning KOENRAAD te gemoet, wien het gelukt was weder een leger bijeen te brengen. Beide heiren naderden weldra de plaats op welke het lot der beide Vorsten zou bepaald worden, en dit bleef niet lang twijfelachtig. KOENRAAD werd geslagen en vlugtte naar *Italië* tot Keizer FREDERIK, wien ook daar het geluk niet aanlachte (5). Men verwondert zich met reden, dat WILLEM zich niet zelf aan het hoofd van een heir geplaatst heeft, aan welks zegepraal zijn lot zoo oogenschijnlijk was verbonden, en hetwelk hij nu aan gemijterde veldheeren had toevertrouwd. Immers, indien de overwinning zich voor zijnen mededinger verklaard had, zou hij toch buiten twijfel gedwongen geweest zijn het beleg voor *Keizerswaard* op te breken (6). GERNAND, de wakkere verdediger dezer vesting, wederstond langer dan een jaar al het geweld van WILLEM, en besloot niet eer tot de overgave, dan toen verdere tegenstand dwaasheid zou geweest zijn. Hij werd in genade aangenomen, en tot loon zijner dapperheid

---

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 297—301.

(2) UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist.* Lib. X. p. 149. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 32. MEERMAN, t. a. p. bl. 301.

(3) DE BEKA, p. 79, hierin gevolgd door het *Magn. Chron. Belg* p. 268, *de Klerk uit de laage landen*, bl. 121. *De oude Holl. Div. Kron. achtt. Div.* c. 8. J. v. LEIDEN, *Kron. v. Egm.*, bl. 72 en anderen.

(4) Zie MEERMAN, t. a. p. bl. 302.

(5) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 651.

(6) MEERMAN, t. a. p. bl. 307.

1190—1256 en trouw beleende de grootmoedige Koning hem en zijne nakomelingen met dat slot, welks verdediging hem zoo wel was aanbevolen geweest. WILLEM gaf hem daarenboven zijne nicht, KATHARINA *van Brederode*, ten huwelijk, wier broeder, WILLEM *van Brederode*, nevens vele Hollanders en Zeeuwen, hem in dit beleg belangrijke diensten bewezen had (1).

De onderwerping van *Keizerswaard* had die der meeste plaatsen en vestingen aan den *Rijn* en *Moezel* ten gevolge, welke den nieuwen Koning vrijwillig voor hunnen Heer erkenden. Slechts weinige, gelijk *Ingelheim*, een steedje aan het riviertje *Seltz*,
1249 tusschen *Mentz* en *Bingen*, moesten door de wapens bedwongen worden. KOENRAAD had inmiddels weder eene krijgsmagt bijeenverzameld, met welke hij op WILLEM eenige voordeelen behaalde (2). Het is echter zeer te betwijfelen, of deze voordeelen zoo aanmerkelijk geweest zijn als later is opgegeven geworden (3). Na
1250 den dood van FREDERIK II, toen KOENRAAD als opvolger zijns vaders, zich het Keizerlijke purper had omgehangen, verflaauwde veler moed en ijver. Het is mogelijk, dat de afgunst der Duitschers tegen een Hollandschen Vorst wakker werd, en zij liever den landgenoot KOENRAAD, dan den Hollandschen Graaf aan het hoofd des Rijks geplaatst zagen (4). Zeker is het, dat de Paus in eenen brief aan Koning WILLEM, welke zich toen waarschijnlijk in *Zeeland* bevond, klaagt »dat de genegenheid voor de zaak der Kerk en des Rijks in velen begon te verkoelen in plaats van te ontbranden." En uit de vermaning, welke hierop volgt, zou men op eene ver-
1251 koeling en weifeling in WILLEM zelven besluiten. »Wij vermanen u" zegt de Paus, »werk zelf met ijver; werk mede met de regterhand des Allerhoogsten; bevorder degenen, die getrouw zijn in den arbeid; tracht de ongetrouwen, met eene behoorlijke voorzigtigheid, tot hunnen pligt terug te brengen. Hierdoor zult gij met grooter roem tot het bezit der Keizerlijke kroon geraken, waarmede wij, onder Gods hulp, u van ganscher harte begeeren te versieren. Laat uwe Koninklijke uitmuntendheid geen ligtgeloovig oor leenen aan de kwaadsprekendheid van sommigen, die u mogelijk het tegendeel voorhouden, en die met de kronkelende loosheid der oude slang, uwe opregte

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 74, 75. DE BEKA, p. 79. WILHELMUS PROCURATOR, p. 505. *Chron. Luneb.* p. 1412. LODEWIJK VAN VELTHEM, *Spiegel Historiaal*, B. I. c. 3. bl. 5. Amst. 1727. J. A. LEYDIS, *de Orig. et Reb. gestis. D. D. de Bred.* in MATTHAEUS, *Analect.* T. I. c. 22. p. 621.

(2) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 652.

(3) MEERMAN, *Gesch v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 353, 354.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 130.

gevoelens zoeken te vergiftigen, met geen ander oogmerk, dan opdat zij de liefde, die gij voor de Kerk koestert, en waarmede deze u in alle opregtheid bemint, verminderen of wegnemen zouden, en u traag maken in het voortzetten van het groote werk dat op handen is. Bewaar dan uw hart met de grootste omzigtigheid voor de zoodanigen; sluit uwe ooren voor zulke vleijende oorblazers, die u als een doornenheg omringen; tracht altijd toe te nemen in genegenheid voor de Kerk, die u opregt heeft lief gehad en nog lief heeft, en die, niet ophoudende u met moederlijke teederheid te beminnen, u, zoo het Gode behaagt en gij in het leven blijft, welhaast tot de kroon des Rijks verheffen zal (1)." 1190—1256

's Pausen bemoediging was ontijdig noch overbodig. KOENRAAD immers, steeds bedacht zijnen mededinger het bewind des Rijks te ontwringen, had in het begin dezes jaars zijne vereenigde strijdkrachten naar den *Rijn* gevoerd. Reeds was hij tot *Spiers* doorgedrongen, toen WILLEM met een aanzienlijk heir hem tegensnelde en nabij *Oppenheim* slag leverde. Woedend werd aan beide zijden gestreden en slechts eene tijdige versterking van hulpbenden, door den Bisschop van *Metz* aangevoerd, verschafte, na eene geweldige slagting, de overwinning aan WILLEM (2). KOENRAAD vlugtte en vertrok kort daarop naar *Italië*, waardoor vele steden en gewesten in *Duitschland* zich aan zijnen gelukkigen tegenstander onderwierpen, die eenigen tijd te voren door het Opperhoofd der Kerk, in eene groote vergadering van Bisschoppen te *Lions*, tot Opperhoofd des Rijks was bevestigd. Intusschen waren nog onderscheiden Duitsche Vorsten KOENRAAD getrouw gebleven. Om hen te verdeelen en WILLEMS betrekkingen in het Rijk te versterken, bewerkte de Paus een huwelijk tusschen hem en ELIZABETH, de dochter van OTTO I Hertog van *Brunswijk* en *Lunenburg*, een magtig Vorst in die dagen, en welke aan de voornaamste huizen van *Duitschland* vermaagschapt was. De echtverbindtenis werd te *Brunswijk* op den burg van HENDRIK *den Leeuw*, met alle plegtigheid en luister voltrokken. In den bruiloftsnacht ontstond er brand op het slot, en spoedig hadden de vlammen het slaapvertrek der jonggehuwden bereikt. WILLEM ontsnapte ter naauwernood naakt aan het dreigend gevaar door behulp zijner gemalin, welke met de gangen van het kasteel bekend was. De Koningskroon, verscheidene kleinooden en prachtige kleederen gingen daarbij voor altijd verloren (3). WILLEM vertoefde 25 van Louwmaand. 1252

(1) INNOCENTII IV *Epist.* ap. RAYNALDUM ad annum 1251. c. 9, 10, vertaald door MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. II. B. IV. p. 7, 8.

(2) MEERMAN, t. a. p. D. II. B. IV. bl. 16, 17.

(3) ALBERTUS STADENSIS, ad annum 1251, p. 319. *Chron. Rythm. Principum. Brunsv.* in LEIBNITZ, *Script. Brunsv.* T. III. p. 134. HERM. CORNERII *Chron.* ap. ECCARD, T. II. p. 894,

1190–1256 nog een geruimen tijd te *Brunswijk*, alwaar de beide Markgraven van *Brandenburg* en de Hertog van *Saksen*, allen aan Hertog OTTO I na vermaagschapt, hem als Vorst huldigden en trouw zwoeren. Hunne onderwerping werd door die van onderscheidene Duitsche Grooten gevolgd, zoodat de staatkunde van den Paus ook hier niet werd teleurgesteld (1). Doch terwijl de zaken in *Duitschland* zich meer en meer te zijner gunste regelden, riepen hem de onlusten tusschen den Utrechtschen Bisschop en eenige leenmannen van het *Sticht*, naar *Utrecht*. Hij sloot een verdrag met die stad, en nam de burgers, wier voorregten hij bekrachtigde, in zijne bescherming (2). Hij was echter naauwelijks teruggekeerd, toen de geschillen met *Vlaanderen* zijne tegenwoordigheid in *Holland* vorderden, werwaarts hij zich, na de Rijksvergadering te *Frankfort*, begaf.

Het beruchte en voor *Holland* nadeelig verdrag van het jaar elfhonderd acht en zestig was door al de opvolgers van FLORIS III, hoewel schoorvoetend, bekrachtigd geworden (3). WILLEM I was wel door Keizer FREDERIK II, welke aan de Gravin JOHANNA van *Vlaanderen* de Rijksleenen ontnomen had, bij een besluit in twaalfhonderd achttien, met *Zeeland bewester Schelde* verleid en daardoor van den leenpligt aan *Vlaanderen* ontslagen geworden; maar 's Keizers zoon HENDRIK had drie jaren later, het vonnis zijns vaders vernietigd en JOHANNA in hare leenen en regten hersteld (4). Men kan het

---

895, welke te onregte de bruid van WILLEM, HELENA noemt. HELENA was hare zuster en gehuwd aan den Graaf van *Anholt*. BOTHONIS *Chron. Brunsvic. pictur.* ap. LEIBNITZ in l. c. p. 363. Door SCRIVERIUS, *Chron. v. Holl., Zeeland en Vriesl.* bl. 195, WAGENAAR, D. II. bl. 387, BILDERDIJK, D. II. bl. 130 en anderen, wordt deze huwelijksvereeniging, in navolging der meeste Kronijken, een jaar vroeger gesteld. Wij echter bepalen haar liever met MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 51, op het aangegeven jaar, overeenkomstig de getuigenis van een tijdgenoot, den Schrijver van de aangehaalde Rijmkronijk, bij LEIBNITZ, T. II. p. 134.

Nach Gottes geburt, so man geyt,
Tausend zwey hundert zwey und funfftzig jar
Gab der hohe Fürst clar
Zie Braunschweig sondre hone
Seine liebe tochter schone
Konig WILHELM von *Holland*. u. s. w.

(1) MEERMAN, t. a. p. D. II. B. IV. bl. 59—61.

(2) DE BEKA, p. 84. HEDA, p. 209, 210. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 266.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 270—287.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 279, 280, wien BILDERDIJK volgt, D. II. bl. 132, 133.

derhalve geenszins veroordeelen, dat MARGARETHA van *Vlaanderen*, in *Holland* met 1190—1256
den naam van *Zwarte* MARGRIET bestempeld, hare regten op *Zeeland* tegen WILLEM II wilde handhaven. Zij was eene dochter van Graaf BOUDEWIJN IX, welke in twaalf honderd vijf als Keizer van *Konstantinopel* overleed, en had vijf jaren daarna hare hand geschonken aan BOUCHARD, Heer van *Avennes* in *Henegouwen*. Reeds waren uit dit huwelijk twee zonen, JAN en BOUDEWIJN, voortgesproten, toen het verbroken werd, dewijl men ontdekte, dat AVENNES weleer de kerkelijke gelofte had afgelegd, en de kerkvergadering van het *Lateraan* in twaalf honderd vijftien, bovendien verklaarde, dat hij zijne gemalin te na in den bloede bestond. MARGARETHA was hierop in tweeden echt getreden met WILLEM van *Dampierre*, wien zij, behalve twee dochters, drie zonen schonk, WILLEM, GUI en JAN geheeten (1). Met eene onnatuurlijke partijdigheid trachtte zij deze zonen, ten koste der beide anderen van het eerste bed, die men de bastaarden noemde, te bevoordeelen. Zoodra zij hare zuster JOHANNA in twaalf honderd vier en veertig als Gravin van *Vlaanderen* was opgevolgd, nam zij den oudsten DAMPIERRE tot mederegent aan, welke naar hare beschikking, met zijne beide broeders de graafschappen van *Vlaanderen* en *Henegouwen* zouden erven, terwijl haar oudste zoon, JAN van *Avennes*, van alle opvolging werd uitgesloten, dewijl zij steeds beweerde, dat hij uit een onwettig huwelijk gesproten was. AVENNES daarentegen betoogde de wettigheid zijner geboorte, welke door den Keizer en den Paus erkend was, en schroomde niet als eerstgeborene ter verdediging zijner regten op *Vlaanderen* en *Henegouwen*, de wapenen tegen zijne moeder op te vatten. De meeste adel van *Henegouwen*, en vele Grooten in *Vlaanderen* schaarden zich aan zijne zijde; Koning WILLEM was hem genegen, en de reeds begonnen vijandelijkheden dreigden eenen vreesselijken burgerkrijg, toen door tusschenkomst van den Koning van *Frankrijk* en den pauselijken Legaat, in twaalf honderd zes en veertig bepaald werd, dat *Vlaanderen* aan WILLEM van *Dampierre*, *Henegouwen* aan JAN van *Avennes* zou komen, mits elk zijn jongeren broeder een behoorlijk erfdeel aanwees. MARGARETHA echter zou de beide graafschappen blijven regeren, en de bepaalde schikking eerst na haren dood ten uitvoer worden gebragt (2).

Maar AVENNES, in den bloei der jaren, onstuimig, dapper, stoutmoedig en heerschzuchtig, eischte daarenboven voor zich en zijn broeder BOUDEWIJN, geheel *Zeeland bewester Schelde*, het *land van Waas* en *de vier Ambachten*, welke hij beweerde,

---

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VIII. p. 65, 69, 70.

(2) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX, p. 75. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 498. T. II. P. II. p. 618. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. I. bl. 154—159.

1190—1256 dat niet tot *Vlaanderen* behoorden (1). Ter ondersteuning van dezen eisch wendde hij zich om hulp tot Koning WILLEM, welke echter door het beleg van *Aken*, buiten staat was hem die te verschaffen. Om evenwel AVENNES aan zich te verbinden, gaf de Vorst hem zijne zuster ALEID ten huwelijk en schonk hem zijn bijzonder vertrouwen en vriendschap (2). Deze gunstbetooning aan eenen gehaten zoon ontvonkte de woede der trotsche MARGARETHA tegen WILLEM, welke buitendien nog niet den leenmanseed wegens *Zeeland bewester Schelde* bij haar, die reeds vier jaren *Vlaanderen* regeerde, had afgelegd. Hij had niet slechts het leen niet verheven, maar zelfs zich in open brieven »*Graaf van Holland en Zeeland*" genoemd, en de inkomsten der Zeeuwsche eilanden, die tusschen *Vlaanderen* en *Holland* moesten verdeeld worden, geheel aan zich getrokken, waardoor de Gravin aanzienlijke sommen van hem te vorderen had (3). Met reden was zij beducht voor hare regten, wanneer het geluk WILLEM in *Duitschland* begunstigde en hem ten troon verhief, daar zij dan verpligt zou zijn, dat zelfde *Zeeland* van hem, als Roomsch Koning, te verheffen, hetwelk hij van haar, als Gravin van *Vlaanderen*, in leen had (4). Om dit te voorkomen vat zij, terwijl de Vorst al zijne geldmiddelen en strijdkrachten ter bedwinging van *Aken* noodig heeft, de wapenen tegen hem op, zegepraalt, en dwingt FLORIS, den Voogd van *Holland*, de belofte af, welke door de Zeeuwsche leenmannen mede geteekend wordt, »dat hij de oude regten der Graven van *Vlaanderen* op *Zeeland* zal erkennen, en bewerken, dat zij ook door WILLEM erkend en bekrachtigd worden. Indien de Graaf van *Holland* dit mogt weigeren, zullen FLORIS en de Zeeuwsche Edelen hem tegen MARGARETHA geen bijstand mogen bieden. Ter nakoming dezer beloften zoowel als tot waarborg, dat FLORIS binnen twee jaren al de achterstallen der inkomsten, welke de Gravin niet ontvangen heeft, zal uitkeeren, zullen gijzelaars geleverd worden. Daarenboven zullen FLORIS, de Zeeuwsche Edelen en WILLEM zelfs, den Paus verzoeken, de overeenkomsten, met betrekking tot het regt der Graven van *Vlaanderen* op *Zeeland*, met zijn heilig gezag te bevestigen, en den banvloek over hem uit te spreken, welke daartegen mogt handelen." Voorts behoorde onder de voorwaarden van dit vredesverdrag, den zevenden van Hooi-

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 75.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 239. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 212. Het huwelijk is waarschijnlijk tusschen den 20 van Oogstmaand en den 25 van Wijnmaand 1246 voltrokken. D. GROEBE, *Verh. over Graaf* FLORIS V, in D. VI. St. I. bl. 15 (1) van de *Verh. d. tweede Klasse d. K. N. Instit.* Amst. 1836.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 292.

(4) KLUIT, in l. c. p. 287. »En dit scheen," voegt BILDERDIJK, D. II. bl. 133, bij de opmerking van KLUIT, »een *confusio* meê te brengen, *quae tollit debitum*."

maand twaalf honderd acht en veertig gesloten, » dat FLORIS, benevens eenige Edelen in persoon, der Gravin vergiffenis zouden afsmeeken en zich in hare magt stellen, doch na acht dagen weder in vrijheid gesteld worden; dat hij de verraders, die uit *Zeeland* gejaagd of tot MARGARETHA overgeloopen waren, genade schenken, en de gevangenen met al hunne goederen vrijlaten zoude" (1). 1190—1256

Op aanzoek van FLORIS bekrachtigde WILLEM, den derden van Oogstmaand van hetzelfde jaar, het verdrag van elf honderd acht en zestig, en weinig weken daarna ook de vernederende overeenkomst tusschen de Gravin en FLORIS te *Brugge* aangegaan, betrekkelijk de Zeeuwsche achterstallen, ten bedrage van zes duizend Vlaamsche ponden, benevens twaalf honderd ponden tot schadevergoeding voor eenige Zeeuwsche Edelen bepaald (2). WILLEM had nu wel erkend der Gravin manschap schuldig te zijn, maar die nog niet gedaan. MARGARETHA drong hierop ten sterkste aan, doch vergenoegde zich eindelijk, door tusschenkomst van den Kardinaal CAPUTIO, met 's Konings verklaring, » dat dit uitstel, door de belegering van *Aken* veroorzaakt, welke zijne tegenwoordigheid vorderde, geene inbreuk zou maken op hare regten of die harer erfgenamen, noch hem en zijne opvolgers in het Graafschap van de verpligting der leenverheffing zou bevrijden." WILLEM bleef ondertusschen zijn gezag in *Zeeland* uitoefenen en scheen het gedrag van MARGARETHA af te wachten, wanneer hij tot Roomsch Koning gekroond zou zijn (3). Weldra echter gaf hij zelf aanleiding, dat de vlam des oorlogs tusschen *Vlaanderen* en *Holland* met vernieuwde woede losbarstte.

Verbitterd op de Gravin, welke hem tot een even nadeelig als honend verdrag gedwongen had, toen de gewigtigste belangen des Rijks hem elders riepen, stelde WILLEM na de inneming van *Aken*, eene talrijke krijgsmagt ter beschikking van zijnen schoonbroeder en boezemvriend AVENNES, welke zijne zijde gedurende het beleg niet verlaten had. Onverwachts viel de verbolgen zoon in het gebied zijner moeder, het *land van Aalst* en *Waas*, de *vier Ambachten* en de geheele streek tusschen *Geertsbergen* en *Dendermonde* plunderende en verwoestende. MARGARETHA bragt in allerijl eenige strijdbenden bijeen, welke zich bij *Artevelde*, *Biervliet* en *Hulst* legerden en die

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 287—293. Het Charter zelf, waaruit deze oorlog, van welken noch de Vlaamsche noch de Hollandsche Kronijken eenige melding maken, onwedersprekelijk blijkt, wordt gevonden bij KLUIT in l. c. T. II. P. II. p. 524—530. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 268—275.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 250, 251. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 293—297. T. II. P. II. p. 532—535, 544.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 297—300. T. II. P. II. p. 548. BILDERDIJK, D. II. bl. 135.

1190— zij door woord en voorbeeld tot dapperheid aanspoorde. Na vele schermutselingen en
1256 het verlies van veel volks was zij genoodzaakt, terwijl *Rupelmonde* te land en te water belegerd werd, den vrede aan te bieden. AVENNES deed ten behoeve der DAMPIERRES afstand van het graafschap *Namen* en voor zestig duizend ponden dien van zijne aanspraak op *Zeeland bewester Schelde*, het *land van Aalst*, *Waas* en de *vier Ambachten*. Het verdrag werd in het begin van twaalf honderd negen en veertig gesloten en FLORIS van *Holland* als gijzelaar naar *Vlaanderen* gezonden (1). Men vermoedt, dat FLORIS in persoon AVENNES in deze krijgsonderneming bijgestaan, en althans een tijd lang, de Hollandsche benden of schepen aangevoerd heeft (2).

Om AVENNES te believen verleide hem WILLEM, in naam des Rijks, op nieuw met het graafschap *Namen*, dewijl BOUDEWIJN II, Keizer van *Konstantinopel*, verzuimd had dit gewest, een leen van *Henegouwen* en achterleen van het Duitsche Rijk, van AVENNES te verheffen, en gelastte alle Edelen en leenmannen des lands, voortaan den Graaf van *Henegouwen* voor hunnen Heer te erkennen. Daarenboven schonk hij hem op denzelfden dag ten huwelijksgift, al hetgeen de Graven van *Holland* van de Koningen van *Schotland* in leen gehouden hadden (3). Hoezeer dit alles MARGARETHA moest grieven welke, ondanks eene nadere pauselijke beslissing te *Rheims* en te *Luik*, steeds de wettige geboorte van hare beide oudste zonen betwistte, werd zij echter nog heviger op WILLEM verbitterd, dewijl hij alles in *Zeeland* op eigen gezag regelde, zonder haar in iets te kennen. Sinds twee jaren had hij de Zeeuwsche inkomsten geheel aan zich getrokken, waardoor de verschuldigde achterstallen van zes duizend op zestien duizend ponden geklommen waren; hij beweerde het alleenregt op de strandgoederen, op de beden en giften der Zeeuwsche leenmannen, op de geheele regterlijke magt te bezitten, en gaf, naar eigen goeddunken, vrijheden en voorregten aan verschillende plaatsen in *Zeeland*. MARGARETHA dringt op nieuw hare regten bij hem aan, doch vindt geen gehoor. De meeste Zeeuwsche Edelen scharen zich aan 's Konings zijde als de magtigste; slechts weinige blijven der Gravin getrouw. De spanning wordt grooter en grooter, en het uitbarsten van den fellen krijg, die later ontbrandde, kan slechts door tusschenkomst van

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 75, 76. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 504. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. III. bl. 308—312.

(2) MEERMAN, t. a. p. bl. 312.

(3) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 249. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. I. p. 216, 301. T. II. P. II. p. 553—559. Verg. v. MIERIS, t. a. p. bl. 247—249. MEERMAN meent, dat het goed, door de Hollandsche Graven van de Koningen van *Schotland* in leen gehouden, de landstreek *Garviat* in het graafschap *Aberdeen* geweest is, welke aan ADA, de gemalin van FLORIS III, in 1162 tot een huwelijksgoed geschonken was. *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. I. B. III. bl. 343.

den pauselijken Legaat, den Bisschop van *Albano*, voor eenigen tijd verhinderd worden. 1190—1256
Op eene vergadering van Nederlandsche Grooten, Geestelijken en Edelen te *Brussel*, den negentienden van Bloeimaand twaalf honderd vijftig, worden de hangende geschillen tusschen de beide partijen beslecht. Bij een verdrag tusschen WILLEM en FLORIS aan de ééne, en MARGARETHA aan de andere zijde gesloten, wordt het regt der Gravin op *Zeeland*, naar de overeenkomst van elf honderd acht en zestig, erkend, maar daarentegen door haar afstand gedaan van den eisch op de achterstallen, mits de Koning of zijne erven het thans gesloten verbond eerbiedigen. De Hertog van *Braband*, de Graaf van *Gelre*, die van *Kleef* en de Bisschop van *Luik* stellen zich ter wederzijde borg voor de uitvoering van het verdrag, hetwelk ook de Paus met eene bulle bevestigt. De zaakgelastigde van den H. Vader bewerkte daarenboven, dat MARGARETHA aan WILLEM op nieuw uitstel van leenverheffing wegens *Zeeland* verleende. De Koning echter verklaart, dat zij het regt heeft deze hulde van hem te eischen, en »dat, schoon het van hem al nimmer geëischt mogt worden, de volgende Graven van *Holland* evenwel in dezelfde verpligting zouden blijven, terwijl MARGARETHA, ten opzigte van hem, in denzelfden staat bleef van de hulde te kunnen vorderen, waarin zij te voren verkeerde." Voor deze vergunning van uitstel belooft hij, wanneer zij het mogt begeeren, haren zoon, den Graaf van *Vlaanderen*, zonder bedenking, den eed af te nemen wegens de landen, welke hij van het Rijk verheffen moest (1). Dit verdrag laat niet raadselachtig, wie der beide partijen het meest in de gunst der scheidsmannen deelde. De Gravin werd slechts in regten erkend, welke haar niet konden betwist worden; de Koning daarentegen, zonder iets op te offeren, bleef in het bezit der aanzienlijke sommen, welke hij zich eigendunkelijk had toegeëigend, en nog steeds verschoond van hetgeen hem zoo geweldig tegen de borst was: het heffen van zijn leen (2).

De geschillen waren aldus, voor het oogenblik, door het Brusselsche verdrag bijgelegd. Het was echter te voorzien, zoowel uit den aard der gemaakte bepalingen zelf, als uit de gemoedsgesteldheid der kitteloorige Gravin, en van den eerzuchtigen, ligtgeraakten Koning, dat spoedig nieuwe twisten tusschen *Vlaanderen* en *Holland* zouden geboren worden. Wrevelig en onverzoenlijk van aard, leefde MARGARETHA nog gedurig in onmin met hare beide oudste zonen. Om te beletten, dat JAN van *Avennes* bij haar leven het gebied over *Henegouwen* zou voeren, liet zij de bevelhebbers der steden en sterkten, alle Henegouwers, door Vlamingers van beproefde trouw vervangen;

---

(1) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 258—260, 282. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 302—309. T. II. P. II. p. 572—598. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. III. bl. 382—393.

(2) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. I. B. III. bl. 392.

1190—1256 een onvoorzigtige stap, welke in *Henegouwen* de algemeene verontwaardiging tegen
11 van Hooimaand. 1252 haar opwekte (1). WILLEM, om zijnen zwager te wreken en zijn eigen moed op eene oude vijandin te koelen, verklaart onedelmoedig genoeg, naar vonnis der Rijksstenden, op den landdag te *Frankfort aan den Main*, de Gravin van *Vlaanderen* vervallen van *Zeeland bewester Schelde*, de landen van *Aalst*, *Waas* en de *vier Ambachten*, op grond, dat zij verzuimd heeft deze leenen, naar de rijkswetten, binnen een jaar en dag, op straffe van verval, van hem als Roomsch Koning te heffen. Onmiddellijk daarna beleent hij AVENNES met deze goederen, op dezelfde voorwaarden als MARGARETHA die te voren bezeten had, en bevestigt hem tevens in het leen van *Namen* (2). Hierbij bleef het niet. Hij trachtte AVENNES door kracht van wapenen, in het bezit van *Henegouwen* te stellen, en rukte waarschijnlijk zelf, met den Bisschop van *Luik*, aan het hoofd der hulpbenden in dit gewest. Men wil, dat hij toen en niet twee jaren vroeger *Valenciennes* heeft ingenomen (3). Hoe dit zij, de Henegouwers, op MARGARETHA verbitterd, vormden tegen haar een magtigen aanhang. Weldra geraakte het geheele land in beroering, de Vlaamsche bevelhebbers werden overvallen, velen om het leven gebragt, en hunne vrouwen, wreedaardig verminkt, naar MARGARETHA gezonden. Woedend zwoer zij den opstandelingen den ondergang, en wachtte slechts een gunstig oogenblik af, om ook den Koning al hare wraak te doen gevoelen (4).

Met al dien ijver, welke door de dorst om zich te wreken wordt opgewekt, bragt zij een heir van honderd duizend uitgelezene Vlaamsche en Fransche krijgslieden,
1253 Edelen en ridders bijeen, over hetwelk haren beiden zonen, GUI en JAN van *Dampierre*, het opperbevel werd toevertrouwd (5). Steunende op deze magt, vorderde zij thans, in overeenstemming met haren Raad, van WILLEM onverwijlde leenverheffing wegens *Zeeland*. »Hoe!" riep de fiere Koning, »zal ik de dienaar van mijne dienaresse zijn! Zal ik leenman worden daar ik leenheer ben! Veeleer zou zij al wat zij heeft, van mij houden. Van haar wil ik niets ontvangen. Zij zal voor het land van de *Schelde*, met regt, mijn onderdaan zijn. Het ware schande, indien ik haar manschap bewees voor goed, dat aan het Rijk behoort. Ik ben Koning, voor het overige mag zij doen, wat

---

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 76.

(2) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 268, 269. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 217. T. II. P. II. p. 621, 624—632.

(3) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. II. B. IV. bl. 101.

(4) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 76.

(5) DE BEKA, p. 86, en *de Klerk uit de laage landen*, bl. 127, begrooten het getal der strijders op 150,000 man.

haar goeddunkt (1)." Zonder de betrekking in het oog te houden, in welke WILLEM, als Roomsch-Koning, tegen over haar geplaatst is, verklaart de verbolgen Gravin op dit schamper antwoord, onmiddellijk den Graaf van *Holland* vervallen van zijn leen, en maakt terstond toebereidselen, om hare krijgsmagt naar *Zeeland* over te schepen. Alles dreigt eenen bloedigen oorlog, want ook WILLEM heeft een aanzienlijk leger, schoon veel minder talrijk dan het Vlaamsche, bijeengebragt en welk gereed is, onder het bevel van FLORIS van *Holland* en den Graaf van *Kleef*, in *Walcheren* te rukken (2). 1190—1256

(1) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 78.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 75—79. DE BEKA, p. 85. MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 76. — KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II, p. 310. MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. II. B. V. bl. 309, en anderen hebben het gedrag van WILLEM, ten opzigte van de Gravin van *Vlaanderen*, van dubbelhartigheid en kwade trouw beschuldigd. Men heeft hem verweten, dat hij zijne betrekking als Graaf van *Holland* met zijne waardigheid als Roomsch Koning vermengde of liever verwarde, en van de magt, welke deze laatste hem verleende, misbruik maakte, om zich op MARGARETHA te wreken. BILDERDIJK (D. II. bl. 138—143) heeft dit echter als een ligtvaardig vonnis veroordeeld, en getracht 's Vorsten karakter van die smet te zuiveren. Hij verdedigt den Koning slechts volgens de beginselen van regt en billijkheid; en geeft geenszins in bedenking, of niet welligt noodzakelijkheid en gezonde staatkunde WILLEMS gedrag in dezen bestuurd hebben. Toetsen wij derhalve 's mans verdediging naar dezelfde beginselen van welke hij is uitgegaan. Men behoeft zich niet met hem (bl. 138) op te houden, noch moet zich ophouden met vooronderstellingen en gissingen, wanneer daden duidelijk spreken; en weinig beteekent de getuigenis van eenige schrijvers over WILLEMS aard en inborst, wanneer *hunne* woorden in strijd zijn met *zijne* daden. Hoe hard, nadeelig en vernederend het verdrag van elf honderd acht en zestig voor *Holland* zijn mogt, gaf dit aan WILLEM geen regt het te schenden; het was niet onregtvaardig, gelijk BILDERDIJK beweert (bl. 139. Verg. hiervoor, bl. 126, 127), maar op eene wettige wijze verkregen; het was door al de opvolgers van FLORIS III, door WILLEM II zelven, als geldig erkend en bekrachtigd geworden (1). Even zoo had hij zich de overeenkomst tusschen de Gravin en zijn broeder FLORIS laten welgevallen. De verkrachting daarvan moge staatkundig, maar kan niet regtens verdedigd worden, ook dan niet wanneer het meer dan louter gissing ware, dat FLORIS overrompeld en verrast is geworden, en genoodzaakt was in zijne gevangenis terug te keeren, zoo WILLEM het gesloten verdrag niet bevestigde. Wij gelooven, dat WILLEM liever de zaak met de wapenen zou beslecht hebben, doch willen niet beslissen, of gebrek aan magt, dan wel zijn

(1) Zie hiervoor bl. 222, 223. Onjuist wordt door BILDERDIJK, D. II. bl. 143, de zaak van het verlei van *Zeeland* door Keizer FREDERIK II aan WILLEM I voorgesteld. Verg. hiervoor bl. 240. Daarenboven had WILLEM II ook hierin berust, en ofschoon dit de zaak der leenverheffing van de Gravin voor hem nog veel grievender mag gemaakt hebben, gaf het hem volstrekt geen regt zich daaraan te onttrekken.

1190—1256 Het ontvlammen van dien krijg werd door den Hertog van *Braband* eene poos vertraagd, welke door zijne tusschenkomst, het bloedvergieten trachtte voor te komen. Op zijne uitnoodiging verscheen de Koning, welke weder gaarne het geschil door een vergelijk wilde vereffenen, te *Antwerpen*, werwaarts ook MARGARETHA hare gezanten zond, waarschijnlijk meer om den Hertog genoegen te geven, dan op nieuw in verdra-

---

broederminnend hart, gelijk BILDERDIJK beweert (bl. 139. Verg. hiervoor, bl. 242, 243), dit verhinderd heeft. In de geschillen met MARGARETHA had hij zich aan de uitspraak van scheidsmannen onderworpen, en hoezeer hunne bepalingen hem ook tegen de borst mogen geweest zijn, eens door hem aangenomen en bekrachtigd, stond het niet aan hem, naar het gevoelen van zijnen verdediger (bl. 140, 141. Verg. hiervoor bl. 243, 245), die te verbreken, toen hij daartoe de magt meende te hebben. Wij willen volgaarne erkennen, dat WILLEM »den wensch koesterde, zich van het bewuste hatelijk verdrag door de wapenen te bevrijden, wanneer er een wettige grond van oorlog ontstaan mogt" (BILDERDIJK, bl. 140); doch wij erkennen tevens, dat wettige redenen tot oorlog niet door MARGARETHA, maar door hem gegeven zijn, en dat juist dit hem de smet van dubbelhartigheid en kwade trouw heeft aangewreven. Immers is het onwaar, wanneer BILDERDIJK (bl. 141) zegt, »dat MARGARETHA slechts zoo lang niet bij den Koning op de leenverheffing aandrong, als zij rekende hem in de geschillen van hare familie te moeten ontzien; en dat hij van zijne zijde als Roomsch Koning, ook niet op haar verheffen aandrong, maar dit slepende hield als uit wederzijdsche inschikkelijkheid, tot eindelijk, getergd door MARGARETHA, die nu begreep de handen weder ruim te hebben om leed te doen, en van hem leenverheffing vorderde, hij op den Rijksdag haar van hare rijksleenen vervallen verklaarde, en besloot zich door de wapenen te wreken." Het tegendeel had plaats. WILLEM had reeds de Gravin van hare rijksleenen vervallen verklaard, omdat zij bij hem, als Roomsch Koning, de hulde niet had afgelegd, toen zij hem liet aanzeggen, dat hij, als Graaf van *Holland*, haar manschap wegens *Zeeland bewester Schelde* zou hebben te doen. (Zie hiervoor bl. 245. 246.) Door het uitstel dezer plegtigheid moge de Gravin zich stilzwijgend verbonden hebben, deze niet van den Koning te vergen; WILLEM zelf echter had verklaard, dat dit geen inbreuk zou maken op haar regt, deze hulde van hem te eischen. Maar thans had zij niet meer te eischen op een gewest, waarmede naar uitspraak der Rijksvergadering, een ander verleid was; WILLEM had hierdoor zijn vurigen wensch bereikt; daar hij de »dienaar zijner dienaresse" niet zijn konde, had hij zich aan de verschuldigde leenheffing onttrokken; al hetgeen aan het Rijk behoorde der Gravin ontwrongen, en weder aan AVESNES gegeven, dien hij naar zijnen wil konde leiden, en met wien hij alzoo liever wilde te doen hebben, dan met MARGARETHA of naderhand met de DAMPIERRES, zoo als BILDERDIJK zelf erkent, bl. 136. Waar is hier rondheid, eerlijkheid, regtschapenheid en goede trouw in WILLEM te ontdekken? Of zijn deze welligt meer te bespeuren, wanneer hij, spottende met de overeenkomsten en bepalingen, de geheele opbrengst van het gemeenschappelijk leen, *Zeeland*, eigendunkelijk naar zich trekt? Wanneer hij willekeurig, zonder naar pligt de Gravin van *Vlaanderen* te erkennen, aan Zeeuwsche plaatsen wetten en vrijheden uitdeelt? Wanneer hij de aan MARGARETHA verschuldigde achterstallen inhoudt, zonder de voorwaarden te eerbiedigen op welke deze hem zijn kwijtgescholden? Of wanneer hij, om de Gravin te

gen te treden, die steeds, men moet het erkennen, door WILLEM zoo weinig geëerbiedigd werden. De sluwe Gravin althans, de goede trouw des middelaars misbruikende, zocht de onderhandelingen, door het gedurig opwerpen van nieuwe voorstellen en zwarigheden, te rekken, om inmiddels in *Zeeland* te vallen. Men verhaalt zelfs, dat er een bestand voor eenige dagen gesloten was, toen zij dit verraad ten uitvoer bragt. Te *Waterduinen*, eene plaats op de kust van *Vlaanderen*, moest zich het Vlaamsche heir naar *Zeeland* inschepen. MARGARETHA zelve begaf zich naar het strand en nam afscheid van haren zoon GUI van *Dampierre*, den Opperbevelhebber. »God geleidde u, mijn zoon!", sprak zij, »doch verschijn nooit weder onder mijne oogen, dan als overwinnaar van *Zeeland*." — »Moeder," was het antwoord, »het moge gaan hoe het wil; ik zal overwinnen of sneven. Vaarwel." Onder het vreugdegejuich der menigte, stapte DAMPIERRE in de boot en vertrok naar het schip (1).

1190—1256

Met welken spoed ook de vloot was uitgeloopen, zoo ontving echter WILLEM hiervan te *Antwerpen* tijdig berigt en haastte zich heimelijk huiswaarts (2). In *Holland* was men intusschen van het voornemen der Gravin niet onkundig gebleven; en FLORIS had

tergen en te verbitteren, AVENNES ondersteunt en de vlammen des oproers in *Vlaanderen* en *Henegouwen* ontsteekt? Hoe kan BILDERDIJK (bl. 143) na deze feiten nog in goeden ernst beweren, » dat zoo iets in het gedrag van WILLEM aan te merken valt, het is, dat hij al te cordaat, al te edelmoedig handelde." Hoe staande houden, dat het aan de zijde van MARGARETHA alleen eene aaneenschakeling is van plagingen, tergingen, misbruiken van tijden en omstandigheden, om te grieven, om te dwingen, om te verrasschen, om te verschalken (bl. 142)," terwijl de geschiedenis leert, dat WILLEM zich evenzeer zoo niet meer dan zijne vijandin, aan dit alles schuldig gemaakt heeft? Het is waar, hij *erkende* de verdragen, maar deed die nooit gestand; hij *onderwierp* zich aan de uitspraak der scheidsmannen, doch slechts zoo lang hem de magt ontbrak naar vrijen wil te handelen; en dit noemt men: *toegeeflijkheid in alles*, ten aanzien van MARGARETHA (bl. 142)!

Het kan niet ontkend worden, dat de getergde Gravin het eerst de wapenen opvatte. Indien men echter met BILDERDIJK (bl. 144.) wil afleiden, dewijl zij op krijg voorbereid was, dat zij den oorlog gezocht en bedoeld heeft, dan zal men even weinig WILLEM hiervan kunnen vrijpleiten. Zijn gedrag immers met betrekking tot MARGARETHA, wier hevigen en opbruisenden aard hij kende, voorspelde het onweder, dat over hem zou losbarsten, en zijne toebereidselen ten krijg getuigen, dat hij het verwachtte. Men verontschuldige deze lange aanmerking. BILDERDIJK wordt door velen een te groot en te beslissend gezag toegekend, dan dat het niet nuttig, ja zelfs noodzakelijk zijn zou, 's mans veelvuldige scheeve oordeelvellingen, in het belang der geschiedenis zelf, aan te toonen en te ontzenuwen.

(1) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 79, 81. DE BEKA, p. 85. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 125—127. *Cron. de Hollant* in MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 541, 542. MEYERUS, *Annal. Fland. Lib.* IX. p. 76, 77.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 80, 81.

1190—1256 zich reeds met Hollandsche, Zeeuwsche en eenige vreemde benden in de duinen gelegerd nabij *Westkappel*, eene bloeijende, maar sedert door de zee verzwolgen stad op *Walcheren*, waar men den vijand verwachtte (1). Geenen tegenstand vermoe-
4 van Hooimaand 1253 dende, stapte eene der vier hoofdafdeelingen des Vlaamschen heirs vrolijk en onbezorgd aan land. FLORIS op zijne hoede, stormde onmiddellijk, onder een verdoovend geschal van hoornen en trompetten, woedend op den naderenden vijand aan. Van schrik en verbazing getroffen, vloden eenigen naar hunne schepen terug, of verspreidden zich ginds en herwaarts door het land; anderen hielden stand en ontvingen steeds nieuwe versterking van de vloot. Er werd moorddadig gevochten en het strijdveld in een slagtplaats herschapen; men plaste tot aan den enkel in het bloed. »Even als de maaijers onder de stoppelen, woedden de Hollanders onder de Vlamingers (2).” De eerste vijandelijke hoofdafdeeling was reeds teruggeslagen; de tweede en derde ondergingen hetzelfde lot. Men verhaalt dat de mannen van FLORIS geheel afgemat waren van het nedersabelen en bloedvergieten, toen de Vlamingers hunne vierde en schoonste legerafdeeling ontscheepten, om tegen hen aan te voeren. Het gerucht, dat Koning WILLEM naderde, onderschraagde echter de bezwijkende krachten der Hollanders, en deed den moed der vijanden zinken (3). Op raad van een Hollandsch ridder, die onverschrokken naar den vijand was gerend, gaf de Graaf VAN GUINES zich zonder slag of stoot over (4). GUI van *Dampierre*, die bij een vorig gevecht in den voet was gekwetst geworden, zijn broeder JAN, THIBOUD, de Graaf DE BARRE of *Bar le Duc* met de aanzienlijkste bevelhebbers en twee honderd dertig ridders, vielen, benevens de geheele vloot met al haar toebehooren, in de handen van FLORIS (5). Tusschen de dertig en vijftig duizend Vlamingers en Franschen waren op dien bloedigen dag deels onder het zwaard gevallen, deels in zee verdronken (6). Naar men verhaalt, zouden uit ééne Vlaamsche stad alleen tien

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 80. WILHELMUS PROCURATOR, p. 507.

(2) WILHELMUS PROCURATOR, p. 511.

(3) WILHELMUS PROCURATOR, p. 511.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 83. BILDERDIJK, D. II. bl. 145, houdt met DE BEKA, p. 86, doch in strijd met MEYERUS, *Lib.* IX. p. 77, wien wij hier liever met BUCHELIUS volgen, den Graaf VAN GUINES en JAN van *Dampierre* voor éénen persoon.

(5) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 77.

(6) MELIS STOKE, D. II. B. III. p. 84. WILH. PROCURAT. p. 512. DE BEKA, p. 86, *de Oude Holl. Div. Kron.* achttiende Div. c. 20. — *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 128, en het *Goudsch Kron.* bl. 63, maken zich ongetwijfeld aan bespottelijke overdrijving schuldig, wanneer zij verhalen, dat 50000 Vlamingers gedood, 50000 in zee verdronken en 50000 gevangen genomen zijn. VAN MIERIS

duizend man gesneuveld zijn (1). Groot was het getal der gevangenen; die » met hopen, oft scape waren," voortgedreven werden, terwijl eene menigte naakt en berooid rondzwierf (2). Ondertusschen is Koning WILLEM te *Arnemuiden* aangekomen, waar hij met de mare der behaalde zege verwelkomd wordt. Hij snelt naar het slagveld, om den dapperen FLORIS op het tooneel der overwinning zelf, tot ridder te verheffen. Op den weg stroomen hem geheele scharen weerlooze, naakt uitgeschudde vlugtelingen te gemoet, welke om zich te bedekken, groene erwtenstruiken om de lenden gestrengeld hadden, en hem met opgeheven handen, genade smeeken (3). Hij dankt God; en met het lot dezer ongelukkigen bewogen, laat hij hen, doch » also naket als si waren," bij hoopen met schuiten naar *Vlaanderen* overzetten (4). Het medelijden van zijne moeder, MACHTELD van *Braband*, was voorzeker van een edeler aard. Om de gekwetsten op te zoeken en te verplegen, trok zij naar *Walcheren*, waar zij reeds eene aanzienlijke vrouw met dit werk van liefdadigheid bezig vond. — De krijgsgevangenen werden naar *Holland* gevoerd en den aanzienlijksten het slot te *Wateringen* tot kerker aangewezen (5).

1190—1256

Zoo zag dan MARGARETHA op éénen dag, binnen het kort verloop van weinig uren, haar ontzaggelijk heir vernietigd, hare beide geliefdste zonen, hare uitstekendste bevelhebbers, het puik harer ridders, hare dapperste krijgsbenden, hare talrijke vloot, alles, alles in het bezit van eenen gehaten en gelukkigen vijand. Niets konde hare spijt over het mislukken harer bedoelingen evenaren; niets haar over dit onherstelbaar verlies troosten. In de bitterheid harer smart zendt zij eenige aanzienlijke Geestelijken naar WILLEM, om met hem den losprijs harer zonen te bedingen. » Zeg uwe Meesteres," is het antwoord, » dat de Koning in geen de minste onderhandeling met haar wil treden, vóór dat zij zich in persoon bij hem verontschuldigd en voldoening zal gegeven hebben,

---

wil liever voor iedere vijftig duizend man, vijf duizend stellen. *Aant.* op *den Klerk uit de laage Landen*, bl. 128. De Vlaamsche Geschiedschrijver MEYERUS, p. 77, echter, bepaalt zelf het getal op 30000 *en meer.* Verg. GOUDHOEVENS *Kron.* bl. 316. DEWEZ, *Hist. de la Belg.* T. III. p. 11.

(1) EYNDII *Chron. Zelandica. Lib.* II. c. 15. p. 243. *Middelb.* 1634.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 84, 85.

(3) WILHELMUS PROCURATOR, p. 512.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 86.

(5) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 129. Ter gedachtenis van deze luisterrijke overwinning werd jaarlijks op den 4den van Hooimaand, het gebeente van WILLEBRORD, den beschermheilig van *Westkappel*, in plegtigen omgang, door *Walcheren* rondgedragen. Zie REYGERSBERGEN en BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 72. *Middelb.* 1644.

1190—1256 voor de menigvuldige misdrijven, die zij tegen hem gepleegd en bijzonder voor de trouwloosheid met welke zij het verdrag geschonden heeft (1)." Op dit norsch doch niet geheel onverdiend bescheid, ademt de Gravin slechts woede en wraak, en de teederste inspraken der natuur zwichten voor de ingevingen van gekrenkte eer en beleedigden trots. AVENNES waagt het in eenen minzamen brief haar ten behoeve der DAMPIERRES aan te raden, den voorslagen des Konings gehoor te geven. » Om mijner zonen wil," antwoordt zij, » zal ik mij tot niets laten overhalen. Zij zijn in uwe magt en aan uwe willekeur blootgesteld. Slagt hen, bloeddorstige beul, slagt uwe broeders. Kookt hen, zoo gij wilt, met peper, braadt hen met knoflook, en verslindt hen (2)." Kort daarna werd haar op pauselijk bevel aangemaand, aan het vonnis van den Rijksdag te *Frankfort* binnen zes weken te voldoen, op straffe van den kerkban en opzegging van gehoorzaamheid aan de bewoners der landen *van Aalst*, *van Waas* en de *vier Ambachten* (3).

In dezen hagchelijken toestand wendde MARGARETHA zich tot KAREL *van Anjou*, den broeder van LODEWIJK IX. Vertrappende de regten der natuur en der geboorte, opdat slechts geen gehaat Hollandsch bloed ooit iets van hare landen zou erven, stond zij den vreemden Vorst *Henegouwen* voor altijd af, indien hij haar tegen den Roomsch-Koning ondersteunde (4). De opdragt van dit gewest door den Bisschop van *Luik*, als leenheer, aan JAN van *Avennes*, noch de bekrachtiging daarvan door WILLEM (5), verhinderden

15 van Sprokkelm. 1254

---

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 77.

(2) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 780.

(3) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 277.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 92—94.

Si wilde hem *Henegouwen* op gheven
Dat de van *Hollant* niet in bleven
In haren lande gheervet iet.

MEYERUS daarentegen, *Lib.* IX. p. 77, zegt dat MARGARETHA bepaalde, dat KAREL *Henegouwen* zou bezitten zoo lang zij leefde, maar dat dit gewest na haren dood tot JAN van *Avennes* zou terugkeeren. MEYERUS echter schijnt dit te verwarren met hetgeen vroeger was bepaald geworden. Zie hiervoor, bl. 241.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 270. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 644—646. Beide Schrijvers hebben niet, gelijk MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. bl. 152, bemerkt dat de dagteekening dezer brieven, 1253, onjuist zijn moet. Immers verklaart de Bisschop daarin, dat de Gravin van *Vlaanderen* hem had berigt: » Qu'ele avoit donet au conte d'*Anjo* la conté de *Haynau*, à lui et à ses oirs à tous jors." Dit nu geschiedde eerst in het laatst van 1253 of het begin van 1254. — WAGENAAR plaatst de dagteekening ook ten onregte in het begin van Oogstmaand 1253, D. II. bl. 395.

dat KAREL *van Anjou* binnen weinig weken, deels door de wapenen, deels door onderhandelingen, geheel *Henegouwen*, eenige steden uitgezonderd, aan zich onderwierp (1). JAN van *Avennes* zond zijne gemalin ALEID naar *Holland*, om de hulp van haren broeder, Koning WILLEM, in te roepen. Deze Vorst echter vond zich op dat pas in eenen krijg met de Westfriezen gewikkeld, en konde deswege slechts KAREL minzaam, bij geschrifte verzoeken, »afstand te doen van hetgeen hem niet naar regt toebehoorde (2)." Het is ligt te begrijpen, dat zulk een verzoek vruchteloos moest zijn bij eenen veroveraar, te midden zijner overwinningen (3). Het werd dan ook met spottenden trots afgewezen, en door KAREL tergende geantwoord, »dat de Waterkoning maar uit zijne moerassen moest opdagen, en tijd en plaats bepalen, om hem onder de oogen te zien; hij zou dan zoo met hem omspringen, dat men er ten eeuwigen dage van zou spreken (4)." Middelerwijl onderwierp hij zich nog menig Henegouwsche stad, en sloeg het beleg voor *Enghien* (*Adinghen*) (5). WILLEM was ondertusschen de man niet, die zich ongestraft liet honen. Hij bepaalde den Graaf van *Anjou* dag en plaats op de heide te *Assche*, niet verre van *Maastricht*, tot het leveren van eenen veldslag, onder bepaling, dat hij, die het eerste kwam, zijnen vijand ten minsten éénen dag zou wachten (6). Deze even onverwachte als mannelijke taal, bragt den overmoedigen Graaf van *Anjou* tot nadenken. Hij wendde zich tot zijn broeder LODEWIJK om bijstand, doch ontving tot bescheid: »Nimmer heeft de Roomsch-Koning iets tegen mij ondernomen. Ik zal hem derhalve nooit reden tot misnoegen geven, zoo lang hij in zijn land blijft en mijn volk ongemoeid laat, vooral niet om eens kwaden wijfs wille. Dit zou even dwaas als schandelijk zijn. Doe gij intusschen wat u goeddunkt (7)." Op de verzekering van MARGARETHA echter, dat WILLEM het strijdzwaard niet zou aangorden, zoo wel als door het uitzigt op het bezit van *Henegouwen*, nam KAREL de uitdaging aan, en meldde den Koning, dat hij hem zou afwachten, onder beding, dat de eerstkomende den anderen op de bepaalde plaats drie dagen zou beiden (8). Welligt hoopte

1190—1256

---

(1) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* IX. p. 77. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 152—156.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 95.

(3) MEERMAN, t. a. p. bl. 156.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 95—97. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 130.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 97.

(6) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 102.

(7) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 99, 100.

(8) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 102.

1190—1256 hij, dat inmiddels de pogingen van den Paus, om eenen krijg te voorkomen, bij WILLEM zouden gelukken; ook waren reeds als eene schrede van toenadering aan 's Konings zijde, eenige hoogaanzienlijke krijgsgevangenen, hoewel voor groot losgeld, uit den Hollandschen kerker geslaakt geworden (1).

WILLEM verheugd, dat hem de gelegenheid werd aangeboden, nieuwe lauweren te plukken, riep niet vruchteloos vele Duitsche vorsten en al zijne leenmannen op, om den hoon hem aangedaan te wreken. Nevens hen schaarden zich de Hertog van *Braband* met JAN en BOUDEWIJN van *Avennes* aan zijne zijde, en ten bepaalden dage verscheen hij op de aangewezene plaats, aan het hoofd eens heirs van weinig minder dan honderd duizend strijders. De Graaf van *Anjou*, welke slechts eene magt van vijftig duizend man hier tegenover konde stellen, had op de mare van 's Konings naderen, het beleg van *Enghien* opgebroken en was naar *Valenciennes* gevlugt. Maar ook hier volgde hem de vrees voor WILLEM, welke, na drie dagen te vergeefs hem op de heide bij *Assche* gewacht te hebben, zijne tenten in het gezigt dezer vesting had opgeslagen. Hij vertrouwde derhalve de verdediging dezer gewigtige en welversterkte stad aan HUGO van *Bouchain*, en vlood naar *Douai* op de uiterste grenzen van *Henegouwen*. Na eene korte belegering gaf *Valenciennes* zich over aan WILLEM, voor wien ook *Enghien* de poorten had geopend; *Bergen* en *Binch* geraakten in handen van AVENNES (2). Hierop werd, eer ANJOU voor altijd het gewest ontruimde, een wapenstilstand gesloten, die echter den toestand van MARGARETHA niet verbeterde, dewijl daarbij de zaken in dien staat bleven, in welken zij zich thans bevonden. Zij trachtte uit dien hoofde, door tusschenkomst des Konings van *Frankrijk*, met WILLEM over den vrede en het losgeld harer zonen te onderhandelen; doch de voorwaarden des overwinnaars waren zoo hard en vernederend, dat zij die met verontwaardiging verwierp (3). Zij was echter genoodzaakt het hoofd in den schoot te leggen en bij een verdrag, niet zonder medewerking van den Paus gesloten, *Henegouwen* benevens het *land van Aalst*, *van Waas* en *de vier Ambachten* aan JAN van *Avennes* te verzekeren, waartegen de beide DAMPIERRES uit de gevangenis ontslagen werden (4).

---

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 158—161.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 104—107. Verg. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 206—211.

(3) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 211—213, 257, 258, en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 107, 108. J. DE BEKA, p. 86. VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 281, 282. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 220, 221. T. II. P. II. p. 657—659. D. GROEBE's *Verh. over Graaf* FLORIS V, bl. 23 (1). Verg. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 12—22.

Kort na den gelukkigen afloop van dezen krijg overleed Keizer KOENRAAD IV. WIL- 1190—1256
LEMS gezag werd nu bijna door geheel het Rijk, zoowel aan deze als aan gene zijde 21 van
der *Alpen*, erkend en hem ontbrak slechts, naar oud gebruik, 's Pausen krooning te Bloei-
Rome, om den Keizertitel aan te nemen. De zwarigheden, welke deze plegtigheid maand 1254
steeds verhinderd hadden, waren thans uit den weg geruimd, en INNOCENTIUS IV ontbood WILLEM tegen het aanstaande Kersfeest te *Rome*, om de kroon des Rijks uit zijne handen te ontvangen (1). Later werd dit weder, en waarschijnlijk tot het Paaschfeest des volgenden jaars verschoven, doch vóór dien tijd was de Paus overleden, en de 7 van
Keizerskrooning van WILLEM naar eene onzekere toekomst verwezen, die nooit voor Win-
hem is aangebroken. Sommigen beweren, dat hij werkelijk te *Rome* gekroond term.
is: doch dit wordt door de zaak zelve wedersproken, dewijl hij zich nergens Keizer noemt, noch met dezen titel gedacht wordt (2). Hij vernam 's Pausen afsterven op eene reis naar *Duitschland*, waar hij gelukkig, reeds als wettig Hoofd des Rijks was gehuldigd geworden. Welke toegenegenheid hij alom ontmoette, getuigt hij zelf in 1255
een brief uit *Spiers* aan den abt van *Egmond*. »Opdat gij u over den toestand onzer zaken verblijden moogt, zoo weet, dat toen wij onlangs de bovenste gedeelten van *Duitschland* omtrent den *Rijn* bezochten, wij iedereen zoo begeerig gevonden hebben, om onze heerschappij te erkennen, dat eene moeder zich over het weder levend worden van eenen eenigen zoon, dien de dood haar ontrukt had, niet meer verheugen kan, dan men zich over onze tegenwoordigheid verheugde, en ons welbehagen en onze bevelen naauwkeurig opvolgde. En opdat niets aan ons genoegen mogt ontbreken, hebben wij ook reeds het slot *Trifels* met de Keizerlijke sieraden, eene menigte heiligdommen, een onbeschrijfelijken schat, de speer en de kroon in onze magt, en bezitten die in vrede (3)." De onlusten met de West-Friezen riepen hem uit *Duitschland* terug, werwaarts hij zich, na een verblijf van eenige maanden in zijne erfstaten, weder begeven, op nieuw algemeene welwillendheid ontmoet en het Rijnsche verbond plegtstatig bekrachtigd had (4).

---

(1) Zie *Epist.* INNOC. IV apud DE BEKAM, p. 86. V. MIERIS, *Groot Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 291, 292. Dat WILLEM na deze ontbieding eene reis naar *Genua* (niet *Geneve*, zoo als WAGENAAR zegt, D. II. bl. 396) ondernam, en aldaar door den Paus met grooten luister ontvangen werd, gelijk DE BEKA, p. 86 en *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 135, verhalen, kan met den loop der zaken in dit tijdpunt, niet wel overeengebragt worden.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 148. Reeds vroeger had VAN MIERIS dit opgemerkt in een aant. op den *Klerk uit de laage Landen*, bl. 137.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 279.

(4) Uitvoerig beschrijft MEERMAN den togt des Konings door *Duitschland* en zijne verrigtingen. D. II. B. V. bl. 226—236, 261—278.

1190— 1256 Sinds meer dan eene halve eeuw hadden de West-Friezen, onder den naam van onderdanen des Graven van *Holland*, hunne vrijheden en regten ongestoord genoten, toen zij, naar eeniger meening, op aandrang van Koning KOENRAAD IV, het Hollandsch grondgebied door hunne invallen verontrustten (1). Althans, WILLEM II had in twaalf honderd twee en vijftig het slot te *Heemskerk* in *Kennemerland* gesticht, om hen in bedwang te houden, en het bevel daarover aan GERRIT van *Heemskerk* opgedragen, welke hen twee jaren daarna op den elfden van Bloeimaand, in eenen scheepsstrijd op de meren, welke *Kennemerland* van *West-Friesland* scheidden, overwon, waarbij zij vijf duizend man verloren (2). WILLEM zelf, vergezeld van een aanzienlijken stoet Duitsche en Nederlandsche Grooten, moet nog dieper en verwoestender in *West-Friesland* zijn doorgedrongen, en *Vronen* nevens *Ouddorp* vermeesterd en van keuren voorzien hebben (3). Doch deze nederlaag ontvlamde slechts de wraak der West-Friezen en *Kennemerland* bleef steeds blootgesteld aan hunne invallen en strooptogten, terwijl Koning WILLEM elders werd bezig gehouden (4).. In den nazomer van het jaar twaalf honderd vijf en vijftig rukten zijne benden op nieuw in *West-Friesland*, en vermeesterden eenige dorpen, terwijl de weerspannige bewoners tot de belofte gedwongen werden, voortaan de tienden van al hunne bezittingen aan de Hollandsche Graven af te staan. De Koning echter begreep te regt, dat deze onvolkomen overwinning de vijandelijkheden der West-Friezen niet zoude beteugelen; en om aan den steeds hernieuwden strijd voor altijd een einde te maken, besloot hij den heirtogt met nadruk voort te zetten, wanneer de meren, moerassen en onlanden, welke *West-Friesland* doorsneden, en hem thans verhinderden verder voort te trekken, zwaar bevroren zouden zijn (5). Geheel *Holland* en *Zeeland* werd derhalve tegen het begin van den naderenden winter ter heirvaart opgeroepen, en ten oosten van *Alk-*

(1) NAUCLERUS ad annum 1256, aangehaald bij ORLERS, *Beschr. v. Leijden*, bl. 291. Ed. 6141, en WAGENAAR, D. II. bl. 400.

(2) LEEUWOLD VAN NORTHOF bij ORLERS, t. a. p. bl. 290. *Oude Holl. Div. Kron.* Achttiende Div. c. 13. Verg. S. EIKELENBERG'S *Alkmaar*, bl. 63—65, welke het verlies der West-Friezen slechts op vijf honderd man bepaalt.

(3) Dit blijkt uit een zijner giftbrieven van welken het onderschrift luidt: *Datum in castris in depopulatione West-Frisiae, ultimo quinto Cal. Junii indictione duodecimo anno Domini* 1254. Zie *Chron. Episc. Mindens*, apud PISTORIUM, T. II. p. 830. MEERMANS *Codex Diplomaticus*, bl. 383—385. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. IV. bl. 169. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 401. en GROBBE'S Verh. over Graaf FLORIS V. bl. 7. (1).

(4) Zie hiervoor, bl. 253.

(5) MEERMAN, t. a. p. bl. 247.

maar een nieuw slot, *Toornburg* genaamd, tot dekking van *Kennemerland* opgeworpen (1). 1190—1256

Hoe gaarne WILLEM zich in dien tijd naar *Italië* had begeven, om de Keizerlijke kroon te ontvangen, konde hij het echter niet van zich verwerven, de Hollandsche grenzen ondertusschen aan den moedwil der West-Friezen prijs te geven (2). Hij vertrok derhalve uit *Duitschland* en kwam te *Utrecht*. Door groote voorregten en uitstekende gunstbewijzen, was deze stad ten hoogste aan hem verpligt, en hij had zelfs zich onder hare burgers laten opteekenen (3). Terwijl hij op de St. Mariënplaats zich met de geestelijkheid minzaam onderhield over het stichten eener nieuwe kapel ter eere van ST. JORIS, of over het verrijken van het bedehuis aan dezen Heilig toegewijd, slingerde eene onbekende hand een zwaren steen digt langs zijn hoofd (4). Elk is ontsteld, verbaasd, verontwaardigd. »Heb ik dit aan u verdiend, Burgers van *Utrecht?*" riep de Koning getroffen uit, terwijl hij den steen in zijne handen woog, »Is dit het loon voor de weldaden, die ik u bewezen, voor de trouw, die ik u als medeburger getoond, voor den ijver, de gevaren, de moeite en opofferingen met welke ik u en uwe regten verdedigd heb! — Zoo waar God leeft en ST. JORIS! binnen het jaar zal deze vorstenschennis gewroken worden." Hierop steeg hij dadelijk te paard en snelde de stad uit, welke kort daarop eene oorlogsverklaring van hem ont-

---

(1) DE BEKA, p. 87. BUCHELIUS ad BEKAM, p. 90, 91. MENSONIS *Chron.* in MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 157. *Oude Holl. Div. Kron.* Div. XVIII. c. 27. UBBO EMMIUS, *de Rer. Frisic. Hist. Lib.* X. p. 156. EIKELENBERGS *Alkmaar,* bl. 78, 79, en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 112—114. DE BEKA, p. 87. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 136, 137.

» Soudic varen," zegt WILLEM bij STOKE, » in vreemden landen
En dwingen tote minen handen
De lieden, en myns selfs lant
Soude bliven buten miere hant?
———— Het ware scende,
Lietic de al openbare,
En voer hier en voer dare,
Ander liede te doen tonder,
En laten de mine al besonder
Onbeduonghen sonder danc."

(3) DE BEKA, p. 80.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 150, schrijft in navolging van *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 137, dat deze steen den Koning eene zware wonde toebragt. DE BEKA zegt slechts: caput *fere* contriverat." p. 87.

1190—1256 ving. Den dader konde men in spijt aller nasporingen, nergens ontdekken, en zijne uitlevering was nogtans de voorwaarde op welke WILLEM den gezanten, die gezonden waren om zijnen toorn te verzachten, verklaarde, de stad voor een geheelen ondergang te willen bewaren. Men zag derhalve met angst de toekomst te gemoet (1).

Hetzij de zucht om zich op *Utrecht* te wreken, hetzij een edeler beginsel den Koning aangespoord heeft, hij beproefde althans met de West-Friezen in onderhandeling
25 van Win-term. 1255 te treden. Zijne voorslagen werden echter met verontwaardiging van de hand gewezen; en nu trok hij aan het hoofd van ongeveer dertig duizend strijders, door *Alkmaar* naar *Vroonen*, om van daar in het hart van *West-Friesland* te dringen. Een groot meer, denkelijk *de Heer Huigenwaard* en de *Schermer*, sinds in vruchtbaar land herschapen, schorste hier voor eenigen tijd zijnen togt. Toen men het ijs sterk genoeg oordeelde, om dien voort te zetten, verdeelde WILLEM zijn leger in twee hoofdafdeelingen. Hij zelf nam het bevel over de grootste helft op zich, welke naar de zijde van *Hoogwoude* zoude oprukken, waar de vijanden hunne hoofdmagt bijeen getrokken hadden. De tweede afdeeling werd aan het geleide van WILLEM *van Brederode* en DIRK *van Lijnden* toevertrouwd, welke de Drechterlanders, ten Zuiden van *Medemblik*, moesten bestrijden. Het krijgsgeluk was hun gunstiger dan den Koning, wien het tot nu toe zoo onafgebroken verzeld had. Niet verre van *Hoogwoude* stonden de Friezen in digte drommen op het ijs geschaard. Gekleed in ligte linnen wapenrokken, en gewapend met werpschichten, strijdbijlen en halve pieken, wachtten zij den vijandelijken aanval af, terwijl anderen, met polsstokken voorzien, achter de rietbosschen, die hier en daar tusschen het ijs opschoten, verscholen lagen. De Hollandsche Ridders en Edelen waren zwaar geharnast, in het bijzonder de Koning, wiens groot en moedig ros mede in volle wapenrusting en met ijzer bedekt was. De trage togt over de gladde en bedriegelijke baan, was geheel in strijd met de voortvarendheid van WILLEM. Ongeduldig en even als hij op het veld gewoon was, rent hij zijn volk vooruit, doch onverwachts breekt het ijs en zijn paard zakt er door. Eensklaps en woedend vliegen eenige
28 van Lonw-maand 1256 Friezen van achter de rietbosschen op den worstelenden ruiter aan, dien zij, naar men wil, niet herkennen, en welke, te vergeefs een groot losgeld aanbiedende, onder hunne slagen bezwijkt. Het baart verwondering en heeft het vermoeden van verraad of kwaadwilligheid opgewekt, dat niemand van 's Konings volk, onder wier oogen, als het ware, hij vermoord werd, hem gevolgd of te zijner redding is toegeschoten. Welligt was dit ondoenlijk; ook beweert men, dat hij reeds te ver was vooruit gereden, om hem ijlings ter hulp te snellen (2). Het verlies des Opperhoofds verspreidde al-

---

(1) DE BEKA, p. 87.

(2) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 139.

(1) De Beka, p. 87.

(2) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 139.

R. Craeyvanger del. J. W. Kaiser sculp.

KONING WILLEM DOOR DE WEST-FRIEZEN OMGEBRAGT.

R LIBRA

gemeene verslagenheid, schrik en wanorde in het leger, dat nu door de West-Friezen werd nagezet, welke er eene vreesselijke slagting onder aanrigtten, en de overwinning van BREDERODE op de Drechterlanders behaald, bloedig wreekten. Het lijk des Konings werd heimelijk onder de haardstede eener woning te *Hoogwoude* begraven, waar het zeventien jaren verborgen bleef (1). 1190—1256

Kort van jaren maar rijk aan roemruchtige daden, was het leven van WILLEM II. Met hem verdween de schoone dageraad van rust en geluk, welke over *Duitschland*, na[illegible]o vele stormen, scheen aan te breken; en ook *Holland* betreurde in hem het verlies van een zijner grootste en beste Regenten. Hij was door de natuur gevormd voor groote daden en eene glansrijke loopbaan. Immers de voordeelen eener schoone en krachtige gestalte, welke in dien tijd vooral in aanmerking kwamen, en een gelaat waarop adel en innemendheid waren vereenigd, werden bij hem verhoogd door voortreffelijke hoedanigheden van hart en geest. Hij wordt afgeschilderd als een regtschapen en godvruchtig Vorst, goedhartig en weldadig, rondborstig en afkeerig van alle onregt, verheven boven alles wat naar valschheid, laaghartigheid of onedelheid zweemde, grootmoedig tegen vijanden, en bovenal erkentelijk jegens vrienden voor bewezen diensten, eene deugd te meer in de Grooten der aarde te bewonderen, naar mate zij zeldzamer in hen gevonden wordt. Oorlogsmoed en beleid paarde hij met voorzigtige staatkunde, onverpoosde werkzaamheid en eene onwrikbare standvastigheid in het doorzetten zijner weldoordachte ontwerpen. Meer door ongeveinsde minzaamheid, dan door de rijke geschenken en voorregten, welke hij met eene bijna verkwistende hand uitdeelde, boeide

---

(1) MATTHAEUS PARISIENSIS, p. 793. MELIS STOKE, D. II. B. III. bl. 114—120. LODEWIJK VAN VELTHEM, *Spiegel Historiaal*, B. I. c. 38. bl. 50. WILHELMUS PROCURATOR, p. 514. MENCONIS *Chron.* ap. MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 157. DE BEKA, p. 87, 88 et BUCHELIUS ad eundem p. 91. *Chron. de Hollant.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. V. p. 543. *Magn. Chron. Belg.* p. 270. J. A LEYDIS, *de Orig. et reb. gest. DD. de Brederode*, in MATTHAEUS, *Analect.* T. I. p. 622. *Oude Holl. Div. Kron.* Achttiende Div. c. 27. bl. 172, en VAN GOUTHOEVEN, bl. 318. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 138—140. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfriesl.* bl. 118. Verg. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 156, 157. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 136. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. II. B. V. bl. 284—293.

HUYDECOPER poogt in eene breede aanteekening op MELIS STOKE, D. II. bl. 170—180, te bewijzen, dat met dezen Kronijkschrijver en vele andere, zoo wel Duitsche als Nederlandsche, het sterfjaar van WILLEM II in 1255, op den 28 van Louwmaand moet gesteld worden. Ondertusschen heeft V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 292, 293, vier, KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 669—675, twee, en MEERMAN in zijn *Codex Diplom.*, p. 388—394, achttien brieven bijgebragt, welke alle door WILLEM II, na den 31 van Louwmaand 1255 zijn uitgegeven. Men zal toch wel niet willen beweren, dat de tijdmerken van al deze stukken onjuist of verminkt zijn? Daarenboven begunstigt ook de geheele loop der gebeurtenissen niet het gevoelen van HUYDECOPER.

33 *

1190— 1256 bij Vorsten en volken aan zijne belangen. De toegang tot zijnen persoon was voor elk zijner onderdanen, zonder onderscheid, geopend; en ieder konde op hem, als den onpartijdigen handhaver en verdediger zijner regten, rekenen. Den baldadigen adel in *Duitschland* had hij door den landvrede gebreideld; rooverij en geweld beteugeld, en regt, orde en rust in het Rijk teruggeroepen. De zaden tot eenen geregelden burgerstaat in *Holland*, reeds door zijne beide onmiddellijke voorgangers uitgestrooid, ontwikkelden zich voorspoedig en heilspellend onder zijn bestuur, en zouden ongetwijfeld tot eene verrassende hoogte zijn opgeschoten, indien niet het bemagtigen der Duitsche rijkskroon en de geschillen met *Vlaanderen*, hem verhinderd hadden, zich geheel en onverdeeld aan de bevordering van *Hollands* welvaart toe te wijden. Veel nogtans heeft hij in een onrustig bewind, ten nutte van het algemeen en ter gunste van handel en nijverheid verrigt. Wegen en vaarten zijn onder hem aangelegd, bijzondere Heemraadschappen tot onderhoud en verbetering der dijken ingesteld, de regtspleging en straffen op eenen meer algemeenen, geregelden en duurzamen voet gebragt, terwijl in het bijzonder de bouwkunst, door het stichten van verscheidene gebouwen, zoo als het Hof bij den Vijver in *'s Hage*, het Stadhuis te *Haarlem*, en een verblijf of paleis te *Alkmaar*, benevens vele geestelijke gestichten, die aan hem worden toegeschreven, bevorderd en aangemoedigd werd. *Alkmaar*, *Haarlem*, *Delft*, *Middelburg*, *Zierikzee* en misschien nog meer plaatsen, beurde hij op, door met oordeel gegevene keuren, wetten en voorregten. *Domburg* en *West-Kappel* begiftigde hij met stadsvrijheden, en zag met welgevallen zijn naam onder die der burgers van *Utrecht* opgenomen. Met schranderheid wist hij de Edelen en Leenmannen, welke dit begunstigen en het aanwassend vermogen der steden met leede oogen aanzagen, te bevredigen en hunne toegenegenheid, welke hij zoo zeer behoefde, te bewaren. Niet minder was hij gezien bij de geestelijkheid, dewijl hij uit staatkunde, of uit overtuiging, misschien wel uit beide drangredenen te zamen, de voorregten der Kerk in zijn gebied vermeerderde en hare dienaren verrijkte. Zoo gelukte het hem, zich bij de drie standen der maatschappij, den adel, de geestelijkheid en den burgerstand, bemind te maken; een bewijs van zijne groote begaafdheden als regent, van de onbekrompenheid zijns verstands, en van de buigzaamheid van zijnen geest.

Zoo vele verdiensten werpen eenen verschoonenden sluijer over die daden, welke uit eene aangeboren zucht naar roem en heerschappij; uit zijnen trotschen en opbruisenden aard, of uit staatkunde en noodzakelijkheid voortsproten, en welke dikwerf strijdig waren met zijn hart, zoo wel als met de voorschriften van regt, billijkheid en waardigheid. Het aanvaarden van eene kroon met zoo vele doornen omzet, als die des Roomschen Rijks, getuigde meer van moed dan van doorzigt; meer van jeugdige ijdelheid dan van mannelijke beradenheid. Daar hij niet door eigen middelen het bezit dier kroon konde verwerven, geraakte hij van den Paus geheel afhankelijk, en zijn gedrag te *Lions*, waar hij verpligt werd, den

stijgbeugel vast te houden, wanneer de H. Vader te paard steeg, was diep vernederend 1190—1256 voor zijnen rang, en is onverklaarbaar in zijn karakter. Zijne blinde gehoorzaamheid aan de bevelen van *Rome*, zonder die aan de wetten der billijkheid te toetsen, verleidde hem tot het plegen en dulden van wanbedrijven, van welke hij anders een natuurlijken afkeer had, en die hij voor de regtbank van zijn eigen hart niet konde verdedigen, ook dan niet, wanneer men hem in den geest zijner eeuw beschouwt, en gelooft, dat hij in gemoede, van de oppermagt der Pauzen over de Vorsten overtuigd geweest is. Door het verpanden van *Nijmegen*, *Duisburg* en *Arles*, een onvermijdelijk gevolg zijner oorlogen om de koningskroon, beroofde hij deze steden grootendeels van hare onschatbare vrijheid, en men heeft de vraag geopperd, »of het verlies dier vrijheid niet de oorzaak geweest is, dat de oude zetel van KAREL *den Groote* aan de *Waal*, de beroemde rijksstad, zoo gelukkig voor den koophandel gelegen, thans niet meer dan eene matige landstad is van elf duizend zielen?" Om zich geld en vrienden te verschaffen schonk hij ook andere rijksgoederen, tollen en onderdanen weg en droeg dus bij tot de latere armoede der Keizers, die slechts eenen ijdelen titel, en in het geheele Rijk geen duim breed gronds meer hadden. Te regt is zijne onbegrensde milddadigheid jegens JAN *van Avennes* gelaakt geworden, en dat hij aan dezen op nieuw *Zeeland bewester Schelde*, met het *Land van Aalst*, *Waas* en *de vier Ambachten* uitgaf, hoezeer hij zich nu *ipso jure* van den middel-leenheer ontslagen kon rekenen en het betwiste *Zeeland* geheel vrij bezitten. Zijn gedrag met betrekking tot MARGARETHA van *Vlaanderen* is niet van trouwloosheid, wraakzucht en trotschheid vrij te pleiten, doch van den anderen kant moet erkend worden, dat de sluwe, verraderlijke en overmoedige Gravin, hem wel eens noodzaakte de grenzen van regt en rede te overschrijden. Alles te zamen vattende, wegen de deugden ruimschoots op tegen de gebreken van Koning WILLEM II, een Vorst, welke op de dankbaarheid des nageslachts de onbetwistbaarste aanspraak heeft. Aan hem toch is *Nederland*, voor een groot gedeelte, »die burgerlijke en staatkundige voorregten verschuldigd, welke het boven zoo vele volken in *Europa* gelukkig onderscheiden (1)."

UTRECHT. OVERIJSSEL. DRENTHE. Onder WILLEM II bereikte het oude grafelijk huis van *Holland* de middaghoogte van zijnen luister; en twee telgen uit dat beroemd geslacht bekleedden in dit tijdperk, den bisschoppelijken zetel van *Utrecht*. Bisschop BOUDEWIJN, de broeder van Graaf FLORIS III, had de laatste jaren zijns levens aan het bedwingen van het oproerig *Drenthe* moeten toewijden. Het vuur der twee-

(1) Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 403—406. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. B. V. bl. 301—313. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 106—112. BILDERDIJK, D. II. bl. 143, 152—158.

1190—1256 dragt aldaar was, naar men vermoedde, door OTTO van *Gelre* aangestookt, ofschoon deze Graaf, door tusschenkomst des Keizers, met BOUDEWIJN was verzoend geworden (1). De bron dezer twisten ontsproot uit de knevelarijen van FLORIS *van Vorenborgh*, welke voor zijnen stiefzoon VOLKER, de slotvoogdij van *Koeverden* en het drostschap van *Drenthe* waarnam, en verpligt was, van 's Bisschops wege, de tollen te heffen. Zijne afpersingen drukten in het bijzonder de onderdanen des Graven van *Benthem*, welke zich daarover bij zijnen broeder, den Bisschop van *Utrecht*, den leen- en opperheer van het gewest, beklaagde. Na vele vergeefsche vermaningen, werd eindelijk door BOUDEWIJN de ban over den weêrspannigen slotvoogd uitgesproken. FLORIS bekommerde zich weinig om deze uitspraak. Hij versterkte zich op het slot te *Koeverden*, dat echter weldra door BOUDE-
1195 WIJN belegerd en na eene dappere verdediging, tot de overgave gedwongen werd. Beide, FLORIS en VOLKER, vielen in handen van den overwinnaar en werden in het slot *Ter Horst* opgesloten. Inmiddels werd de Ridder GIJSBERT *van Postekein* (*Persyn?*) en naderhand, tegen den zin der Drenthenaars, Graaf OTTO van *Benthem* zelf, welke reeds lang daarnaar getracht had, door den Graaf-Bisschop in hunne plaats aangesteld (2).

Ondertusschen had VOLKER in zijne gevangenis de teedere gunsten verworven van de dochter des rijken Ridders ALBERT DE LEEUW, en haar dan ook gehuwd. Op haar aanhouden, en geschraagd door eenige vermogende bloedverwanten, werd hij ontslagen en hem vergund, zich op zijn ouderlijk erfgoed te *Anze*, onder *Ruinen*, neder te zetten. Slecht beantwoordde hij aan dit gunstbewijs; want misnoegd, dat hem zijne leenen niet teruggeschonken werden, hetgeen in den Bisschop een staatkundige misslag zou geweest zijn, woelde hij zoo lang, tot eindelijk de Drenthenaars in vollen opstand kwamen. Aan hun hoofd, en versterkt door de Groningers, die middelerwijl in onmin met *het Sticht* geraakt waren, viel hij plunderende en verdelgende op de bisschoppelijke goederen in *Drenthe* aan, en legde het stadje *Koeverden* met den voorburg des kasteels in de ascl Om deze geweldenarijen te beteugelen en te tuchtigen, rukte de Bisschop, ondersteund door OTTO van *Benthem*, met eene aanzienlijke heirmagt in *Drenthe*, dat nu uit weerwraak, naar men wil, der roofzucht en verwoesting werd prijs gegeven. Door tusschenspraak des Graven van *Gelre* werden spoedig de vijandelijkheden gestaakt, en zestien gijzelaars, vier uit *Groningen* en de overigen uit *Drenthe*, den Bisschop in handen gesteld en naar *Deventer* gevoerd, alwaar de geschillen vereffend zouden worden. De onderhandelingen werden begonnen, maar de Utrechtsche Kerkvoogd tegen den Graaf van *Gelre* argwaan opvattende, brak die plotseling af en wierp de gijzelaars, tegen regt en rede, zoo als van de Geldersche zijde beweerd werd, in de

(1) Zie hiervoor bl. 151.

(2) DE BEKA, p. 58. *Magn. Chron. Belg.* p. 212, 213.

gevangenis. De vijandelijkheden werden hierop hervat; VOLKER verraste bij afwezigheid 1190—
des Graven van *Benthem*, het slot *Koeverden* en nam de Gravin met haar gevolg ge- 1256
vangen. BOUDEWIJN viel in *Drenthe* en sloeg het beleg voor *Koeverden*, hetwelk hevig bestormd werd. Door tusschenkomst van den Aartsbisschop van *Keulen* en den Bisschop van *Munster*, werd ondertusschen te *Deventer* een verdrag getroffen en bepaald, »dat al het geroofde en verwoeste op de bisschoppelijke goederen in *Drenthe* zou worden vergoed en hersteld; dat den Bisschop duizend, den Graaf van *Benthem* en den raden, denkelijk de zoo evengenoemde scheidsmannen, honderd Friesche Marken zouden worden uitgeteld; en dat aan RUDOLF, zoon van VOLKER, *Koeverden*, *Drenthe* en de dienst des Bisschops overeenkomstig de oude en nieuwe voorregten, zouden worden gegeven." Nu waarschijnlijk eerst werd de gevangene Gravin tegen de gijzelaars uitgewisseld en in vrijheid gesteld (1).

Door deze overeenkomst echter verloor de Graaf van *Benthem* het gebied over *Drenthe*, hetgeen hem geweldig tegen de borst was. Op zijn aandringen, welligt ook door het niet nakomen der voorwaarden aan de zijde der Drenthenaars, vatte de Bisschop weder de wapenen op, en legerde zich met eene aanzienlijke krijgsmagt nabij *Koeverden*. Op den avond vóór den dag tot den slag bepaald, geraakte men handgemeen door de onbedachtzaamheid van eenige jonge krijgslieden, welke op de Drenthenaars aanvielen, doch naar de legerplaats teruggeslagen werden. Hun geschreeuw bragt hier alles in beweging; schrik en verwarring verspreidde zich alom; het vlugten werd algemeen. Te vergeefs bragt de manhafte Bisschop een gedeelte zijner manschappen bijeen en drong op den vijand aan, die steeds in getal aangroeide, terwijl zijne bende gedurig verminderde. Na een hevig gevecht was hij genoodzaakt aan zelfbehoud te denken, en ontkwam naauwelijks het gevaar door de vlugt. Dertig zijner dapperste mannen waren gesneuveld en honderd ridders met eene menigte volks en wapentuig, in handen der vijanden gevallen. Verbitterd op den Graaf van *Gelre*, welke de Drenthenaars ondersteunde, viel hij met het overschot zijns heirs in *de Veluwe*, van welke een groot gedeelte te vuur en te zwaard verwoest werd. De Graaf bleef hem niets schuldig; hij viel in *Twente*, verbrandde *Ootmarsum* en bemagtigde verscheidene Overijsselsche sloten; eindelijk bestormde hij *Deventer* elf dagen achtereen, zonder zich daarvan meester te kunnen maken. Inmiddels bewerkte de Hertog van *Braband* een vredesverdrag tusschen den Graaf en den Bisschop, waaraan zich echter de Drenthenaars zoo weinig gehouden oordeelden, dat zij al de bisschoppelijke inkomsten van

(1) DE BEKA, p. 58. *Magn. Chron. Belg.* p. 213. MAGNIN, *Geschiedk. Overzigt van de besturen in Drenthe*, D. II. St. I. bl. 12—14, verhaalt den loop van het gebeurde eenigzins anders, doch op welk gezag is ons onbewust.

1190—1256 hun gewest OTTO van *Gelre* toewezen. BOUDEWIJN wendde zich nu om hulp tegen zijne weêrspannige onderdanen, tot den Keizer, wien hij te *Mentz* aantrof. Hij ontving de stelligste verzekeringen van bijstand, doch mogt de vervulling daarvan niet beleven. 21 van Grasmaand 1196 Vijf dagen na zijne aankomst te *Mentz*, maakte de dood een einde aan zijne onrustige loopbaan. Het lijk werd naar *Utrecht* gevoerd en in de Hoofdkerk begraven (1).

Achttien jaren had BOUDEWIJN in bijna onafgebroken oorlog met den Graaf van *Gelre*, het *Sticht* beregt, en zijn dood baarde nieuwe onlusten. Er ontstond weder eene dubbele verkiezing door de kuiperijen der Graven van *Holland* en *Gelre*, dien het niet onverschillig konde zijn, wie den Utrechtschen zetel bekleedde, en welke deswege gewapenderhand in *Utrecht* getrokken waren. De keus der Kanoniken zweefde tusschen den Utrechtschen Domproost, DIRK van *Holland*, broeder des overleden Bisschops, en ARNOLD van *Isenburg*, Proost van *Deventer*. De Graaf van *Holland* verklaarde zich voor gene; die van *Gelre* voor dezen. Men kwam tot geen besluit. Eindelijk bevestigde Keizer HENDRIK VI zijnen bloedverwant, den Domproost DIRK, met ring en staf (*per annulum et pastoralem baculum*), tot dat de Paus tusschen de beide mededingers, welke zich naar *Rome* begaven, uitspraak zoude gedaan hebben (2). Het is opmerkelijk, dat ook in deze verkiezing de Aartsbisschop van *Keulen*, onder wiens stift *Utrecht* behoorde, niet gekend werd; een bewijs, dat destijds in het kiezen en bevestigen der Utrechtsche Bisschoppen, weinig of geen acht op hem geslagen werd (3). Het wereldlijk beheer des bisdoms werd ondertusschen door den Keizer aan Graaf DIRK VII van *Holland* opgedragen, die zich derhalve in het bezit der stad *Utrecht* en van het *Nedersticht* stelde, in spijt des Graven van *Gelre*, welke zich van *Overijssel* of het *Bovensticht* meester maakte. Een bloedige oorlog tusschen deze beide gezagvoeders was hiervan het onvermijdelijk gevolg. DIRK VII deed eenen vernielenden aanval op *de Veluwe*, doch werd, met rijken buit beladen, op zijnen terugtogt door OTTO van *Gelre* achterhaald. Aan den *Heimenberg* nabij *Rhenen*, kwam men tot een beslissend gevecht. OTTO werd gesla-

---

(1) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 147. DE BEKA, p. 58. et *Chron. Magn. Belg.* p. 213. HEDA, p. 183. *Chron. Tiel.* p. 166. J. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 5. Verg. PICARDT, *Chron. v. Drenthe*, bl. 181—184. DUMBAR, *Kerkel. en Wereldl. Deventer*, bl. 447—450. *Tegenw. staat v. Drenthe*, bl. 71—78. WESTENDORP, *Jaarb. van en voor Gron.* D. I, bl. 204—208. MAGNIN, *Geschiedk. Overzigt.* D. II. St. I, bl. 8—15.

(2) *Chron. Egm.* apud KLUIT in l. c. DE BEKA, p. 60. HEDA, p. 184. *Chron. de Traj.* apud MATTHAEI *Anal.* T. V. p. 335. ANONYMUS, *de Reb. Ultraj.* c. X. p. 9. MELIS STOKE, D. I. B. II. bl. 459. en de aant. van HUYDECOPER, bl. 553.

(3) VAN RHIJN, Aant. op *Bat. Sacra.* D. II. bl. 128.

gen en redde zich te naauwernood, door de snelheid zijns paards, over *de Grebbe* met 1190—1256
de vlugt, vele dooden en gevangenen achter latende (1).

Inmiddels waren de twee verkoren Bisschoppen te *Rome* gekomen. Paus COELESTINUS III besliste ter gunste van ARNOLD *van Isenburg* (2), welke echter, volgens anderen, reeds vóór het uitwijzen des geschils, zou overleden zijn (3). Zeker is het, dat hij te *Rome* 1197
stierf, en DIRK toen met de bisschoppelijke waardigheid is bekleed geworden. Doch ook hij overleed op de terugreis te *Papia* of *Pavië*, en de Utrechtsche Geestelijkheid koos eenparig in zijne plaats DIRK *van der Aare*, Proost van *Maastricht*, den gunsteling van Keizer HENDRIK VI, met wien hij zich op dat tijdstip in *Sicilië* bevond (4). Onmiddellijk spoedde zich de nieuwe Kerkvoogd naar *het Sticht*. Hij vond het zeer verarmd, gebukt onder eenen drukkenden schuldenlast en nog voor een groot gedeelte 1198
in handen van Graaf DIRK VII, welke zich in het slot *Ter Horst* genesteld had (5). Om in de dringendste behoefte te voorzien, trok hij, kort na zijne aankomst, in persoon naar *Friesland*, met oogmerk aldaar op eigen gezag, eene schatting te heffen. Dit nu was in strijd met het verdrag door Keizer FREDERIKS tusschenkomst in elf honderd vijf en zestig aangegaan, en werd door WILLEM van *Holland*, die als Graaf in *Friesland* het gebied voerde, euvel opgenomen (6). Hij overviel den Bisschop gewapenderhand in ST. ODULFS klooster te *Staveren*, en voerde hem gevangen naar zijnen burg te *Oosterzee*, welken hij aan die zijde ten bolwerk tegen *het Sticht* had opgeworpen. Eenige monniken en Friezen verlosten echter den Kerkvoogd met geweld, en voerden hem te scheep in veiligheid naar *Utrecht* (7).

---

(1) *Chron. Egm.* ap. KLUIT in l. c. p. 148. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 459—461. DE BEKA, p. 61. *Magn. Chron. Belg.* p. 229.

(2) DE BEKA, p. 61. HEDA, p. 184.

(3) MELIS STOKE, D. I. B. II. bl. 461, 462, en HUYDECOPERS Aanm. aldaar, vergeleken met die van KLUIT in *Chron. Egmond*, p. 149 (60, 63), en die van VAN LEEUWEN in *Chron. Tiel.* p. 170. ARNOLD was afkomstig uit het huis der Graven van *Isenburg*, hetwelk nog ten tijde van BUCHELIUS, in magt en aanzien bloeide. Zie de Aanm. op HEDA, p. 184.

(4) *Chron. Egm.* ap. KLUIT, c. 149, 167. MELIS STOKE, t. a. p. bl. 462—464. DE BEKA, p. 61, 62. HEDA, p. 185. *Chron. de Traj.* p. 336. BUCHELIUS zegt, dat DIRK *van der Aare* uit een grafelijk geslacht van dien naam gesproten is, maar dat hij niet heeft kunnen opsporen, waar dit graafschap gelegen was. *Not. ad* HEDAM, p. 189.

(5) MELIS STOKE, t. a. p. bl. 469. DE BEKA, p. 62.

(6) Zie hiervoor, bl. 169, 185, 186, 189.

(7) DE BEKA, p. 62. HEDA, p. 185. *Chron. de Traj.* p. 336.

1190—1256 Ten hoogste over dit alles gebelgd, wendde zich WILLEM tot de Graven van *Holland* en *Gelre*, welke, sinds de verkiezing van DIRK *van der Aare*, hunne oude veeten hadden bijgelegd, en slechts eene gelegenheid schenen af te wachten, om hunne wraak- en heerschzuchtige oogmerken ten opzigte van *het Sticht*, te voldoen (1).
1202 Het verlangde tijdstip hiertoe was thans gekomen; er ontbrandde een felle krijg, die echter door den onverwachten aanval des Hertogs van *Braband*, ten voordeele van *Utrecht* eindigde (2). De Bisschop had een gedeelte van *Holland* geplunderd, de kerk te *Woerden* verbrand, *de Veluwe* verwoest, *Zutphen* veroverd, *Deventer* hernomen en was met rijken buit teruggekeerd (3). De voorwaarden van het vredesverdrag tusschen hem en Graaf DIRK gesloten, zijn onbekend; doch blijkt het van elders, dat de Graaf, waarschijnlijk na dit verbond, zich voor een leenman des Utrechtschen Stoels erkend heeft (4). De wrok des Bisschops op WILLEM van *Holland*, was evenwel hierdoor niet bevredigd. Hij nam dan ook een werkelijk aandeel in de onlusten tusschen dezen en den Graaf
1204 van *Loon*, en bragt hem op den rand des verderfs. Eindelijk erkende hij hem, bij een voor het *Sticht* gunstig verdrag, als Graaf van *Holland* (5). Thans beijverde hij zich, de verwarde geldmiddelen des bisdoms te herstellen, loste in wat verpand was, voldeed het verschuldigde te *Rome*, en bragt zijne sloten en burgen in beteren toestand (6). Met de Drenthenaars had hij reeds vroeger een verdrag getroffen, dat stiptelijk werd nagekomen, en waarbij hem eene vergoeding van negen honderd ponden, voor de nadeelen, welke zij het *Sticht* berokkend hadden, verzekerd was geworden. Hij behield de regten op *Drenthe*, welke zijne voorzaten bezeten hadden, doch bevestigde RUDOLF, den zoon van VOLKER, in de slotvoogdij van *Koeverden* (7).

Ook de belangen der Utrechtsche Geestelijkheid ontsnapten zijner opmerkzaamheid niet. Hij bepaalde dat » het gevangen houden van een kerkelijken persoon door eenen

(1) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 262. Verg. KLUIT in *Chron. Egmond*, p. 169 (5).

(2) Zie hiervoor, bl. 189.

(3) ANONYM. *de Reb. Traj.* p. 11, 12. DE BEKA, p. 62. HEDA, p. 185. J. A LEYDIS, *Lib.* XIX. c. 12. Het *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, p. 173, weidt over deze overwinningen zoo breed niet uit.

(4) *Compositio inter Episc. Traj. et Comitis Hollandiae*, apud HEDAM, p. 188. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 140, 141. Verg. WAGENAAR, D. II. bl. 291.

(5) Zie hiervoor, bl. 193—203.

(6) DE BEKA, p. 65. HEDA, p. 186.

(7) *Tegenw. Staat v. Drenthe*, bl. 79.

wereldlijken, en wel bijzonder door de Graven van *Holland* en *Gelre*, met ban en 1190—1256
schorsing der openbare godsdienstoefening moest gestraft worden, wanneer geene vermaningen baatten en de gevangene niet binnen eenen bepaalden tijd was geslaakt geworden. Even gestreng moest de leek getuchtigd worden, die openlijk en zwaar eenen kerkelijke beleedigd had; zelfs werd het kerspel, waartoe hij behoorde, met dezelfde straf bedreigd, wanneer hij de Kerk of eenigen geestelijken persoon goederen ontvreemd en niet ten bestemden tijde teruggegeven had. Bleef hij steeds hardnekkig weigeren, dan moest de Heer, wiens onderdaan hij was, op straffe van godsdienstschorsing, hem tot wedergeving dwingen. Ook de pachters van kerkelijke of geestelijke goederen moesten in den ban gedaan worden, wanneer zij niet op hunnen tijd betaalden. Dezelfde straf werd toegepast op Kanoniken, die de praebende van een ander aantastten, of de verpachting van kerkelijke goederen verhinderden; hunne inkomsten werden daarenboven zoo lang ingetrokken, en indien zij langer dan een jaar in hun misdrijf volhardden, werden zij van hunne eigene praebende geheel beroofd. Mogt de Bisschop of zijn Officiaal zich aan de geestelijke goederen vergrijpen, dan moest hij, na vergeefsche vermaning, door het stilstaan van de kerkdienst tot teruggave gedwongen, of zoo dit niet baatte, bij den Paus of den Aartsbisschop van *Keulen* aangeklaagd worden. Hij was verpligt de Kerk met raad en daad, en zelfs met zijne schatkist bij te staan, terwijl de Kanoniken gehouden waren, de onderscheidene hooge feesten der Kapittel-kerken onderling bij te wonen. Geen Kanonik mogt in geschillen met eenen ambtgenoot, zich tot eenen anderen regter dan zijn Deken vervoegen. Ongehoorzaamheid werd, wanneer hij zich niet binnen het jaar onderwierp, met het verlies zijner plaats geboet. Stierf een Kanonik zonder uitersten wil, dan was, bij ontstentenis van andere bewijsbare beschikkingen, het kapittel erfgenaam van de goederen, welke hij van dat kapittel ontvangen had." Voorts vindt men hier, behalve eenige bepalingen van minder belang, voorschriften betrekkelijk de diensten en pligten der Kanoniken, het begraven van geestelijke personen, en de straffen gesteld op het onwettig trachten naar geestelijke goederen en bedieningen, op het plegen van gewelddadigheden in de kerken, en het schenden of misbruiken van den kerkelijken vrijdom (1). Merkwaardig is dit gedenkstuk, dewijl er niet alleen uit blijkt, hoe de geestelijkheid zich meer en meer boven de wereldlijke magt poogde te verheffen, en zich daartoe uitmuntend ook van hare geestelijke wapenen wist te bedienen, maar tevens ook, dat het gezag der Utrechtsche Bisschoppen over de Nederlandsche kerk en geestelijkheid toen niet onbepaald geweest is (2).

(1) *Batav. Sacra*, D. II. bl. 131—137. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 204—207, 208.

(2) Verg. GLASIUS, t. a. p. bl. 206.

1190—1256 5 of 6 v. Winterm. 1212 Bisschop DIRK *van der Aare* eindigde zijn onrustig dertienjarig bestuur in vrede te *Deventer*, en werd in de Domkerk te *Utrecht* bijgezet (1). Zijne verdiensten omtrent *het Sticht* mogen niet miskend worden, ofschoon de middelen, welke hij bezigde, niet overeenstemden met den oorspronkelijken aard zijner geestelijke bediening; middelen echter die in eenen tijd, toen de geestelijkheid zoo vaak den herdersstaf voor het oorlogszwaard verwisselde, geen opzien baarden noch veroordeeld werden. Door moed en beleid was het hem gelukt het bisdom, dat hij in zeer verwarden en vernederden toestand had gevonden, als een welbevestigden staat zijnen opvolger na te laten. In zijne plaats werd OTTO, broeder van GERHARD III van *Gelre* en van ALEID, de gemalin van WILLEM I van *Holland*, door den invloed dezer beide magtige Graven, en ondersteund door de Bisschoppen van *Keulen*, *Munster* en *Osnabrug*, gekozen. Staatkundig was deze keuze, dewijl hierdoor het niet gering belang, welk de Graven van *Holland* en *Gelre* er in hadden, dat een lid uit hun geslacht den Utrechtschen Bisschopszetel bekleedde, aan beide zijden werd bevredigd; ook schijnt het, dat zelfs buitenlandsche Bisschoppen hiertoe medegewerkt hebben. Minder echter scheen zij in het belang des *Stichts* zelve. OTTO toch, hoewel reeds Proost van *Xanten*, had slechts achttien jaren bereikt toen hij tot de bisschoppelijke waardigheid werd geroepen, wier bekleeding, naar eene aloude doch dikwerf overtredene wet, zoowel in de Grieksche als Latijnsche kerk, eenen dertigjarigen ouderdom vorderde. Ondanks zijne uit- en inwendige voortreffelijke hoedanigheden, moest het hem thans nog aan die ondervinding, zelfstandigheid en deftigheid ontbreken, welke in het Opperhoofd der kerk van *Nederland* vereischt werden. Welligt bleef uit dien hoofde de Paus huiverig, hem van de wet betrekkelijk den ouderdom der Bisschoppen, te ontslaan, en toen OTTO, in het derde jaar na zijne verkiezing, zich naar *Rome* wilde begeven, om dit te verwerven, overleed hij op dien togt, en
1215 werd in de St. Maartenskerk te *Utrecht* met groote praal begraven (2). Men getuigt, dat hij met meer voorzigtigheid en beleid, dan men van zijne jaren konde verwachten, de zaken des *Stichts* bestierd, en vrede en geregtigheid met nadruk gehandhaafd

---

(1) DE BEKA, p. 65. HEDA, p. 186. Verg. de Aant. van v. LEEUWEN op het *Chron. Tiel.* p. 180, 181. Het *Chron. de Traj.* p. 336, stelt met de *Holl. Div. Kron.* Zestiende Div. c. 5, het sterfjaar des Bisschops in 1214.

(2) DE BEKA en de Schrijvers, welke hem gevolgd hebben, noemen *Noordhuizen*, in het graafschap *van der Mark*, als de plaats waar OTTO overleed. Het *Chron. Tielense*, p. 182, daarentegen, spelt *Voerthuijsen* (*Voorthuizen* in *Gelderland*), hetgeen ons wel zoo waarschijnlijk voorkomt. Verg. de *Oude Holl. Divisie Kron.* Zestiende Div. c. 7; en de Aant. van BUCHELIUS op DE BEKA, p. 68.

heeft (1). Met den slotvoogd van *Koeverden* had hij de goede verstandhouding bewaard 1190—1256
en daardoor de rust in *Drenthe* verzekerd (2). Misschien minder ten voordeele des bisdoms, was het beleenen van zekere tienden, vermoedelijk op *de Veluwe*, aan zijnen broeder GERHARD van *Gelre* (3).

Op aanbeveling van dezen Graaf en van WILLEM van *Holland*, benoemden nu de kapittelen, den Utrechtschen Domproost OTTO, zoon van Graaf BERNARD *van der Lippe*, tot Bisschop, welke door den Aartsbisschop van *Keulen* te *Frankfort* gewijd en door Keizer FREDERIK II, als wereldlijk Vorst bevestigd werd. Onrustig en krijgshaftig van aard, vertrouwde hij in de eerste jaren zijns bewinds, na het behoorlijk bezetten zijner sloten en sterkten, de belangen van het *Sticht* aan zijnen broeder HERMAN *van der Lippe*, en nam deel in den kruistogt naar het *Heilige land* (4). In de haven van 1217
Spalatro, in *Dalmatië*, voegde hij zich, nevens andere Duitsche Bisschoppen, de Hertogen LEOPOLD van *Oostenrijk*, CASIMIR van *Pommeren* en den Hertog van *Meran*, de Graven BOUDEWIJN van *Vlaanderen*, LODEWIJK van *Savoije* en den dapperen WOUTER van *Avennes*, bij het leger van ANDREAS, Koning van *Hongarijë*. Een groot gedeelte dezer kruisvaarders landde nog in hetzelfde jaar voorspoedig op de kusten van *Syrië*, doch voerde weinig uit en ging weldra uiteen. Na het vertrek van Koning ANDREAS, bleven de Duitsche Bisschoppen, onder welken ook OTTO II van *Utrecht*, in het Oosten, en waren den Koning van *Jeruzalem* en Hertog LEOPOLD behulpzaam in het versterken en herstellen van den burg van *Caesarea*, welken de naam van *Pelgrimsburg* werd gegeven. Eerst na vijf jaren keerde OTTO II in zijn bisdom terug; hij had zich waarschijnlijk een langen tijd in *Italië* opgehouden (5). 1222

De vrede, in welken hij zijne staten wedervond, werd weldra door eenen krijg met *Gelre* verstoord. De ware beweegreden hiervan ligt eenigzins in het duister (6). Het schijnt echter, dat van de zijde des Bisschops de eerste aanleiding hiertoe gegeven is,

---

(1) DE BEKA, p. 68 en de Aant. van BUCHELIUS. HEDA, p. 192. *Chron. Magn. Belg.* p. 239. *Chron. Tiel.* p. 181, 182. *Chron. de Traj.* p. 336, 337. Verg. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 125, 126. *Bat. Sacra*, D. II. bl. 151 en de Aant. van V. RHIJN, bl. 153. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 271, 272.

(2) *Tegenw. Staat v. Drenthe*, bl. 80. MAGNIN, *Geschiedk. Overzigt*, D. II. St. I. bl. 16.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 126. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 88.

(4) DE BEKA, p. 68. HEDA, p. 192.

(5) DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogten*, bl. 258, en de aldaar aangehaalde Schrijvers. Verg. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 273.

(6) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 122. Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 118.

1190—1256 dewijl zijne ambtenaren de Geldersche leenmannen in *Salland*, zware schattingen afpersten. Graaf GERHARD III liet tot weêrwraak, verhoogde tolregten te *Lobith* van de Stichtschen afvorderen, en bewerkte zelfs eenen opstand in *Salland*, waar hij de Heeren van *Buckhorst* en van *Voorst* tot zijne belangen overhaalde (1). Onverwijld
1223 bragt OTTO II, ondersteund door zijn broeder HERMAN en den Bisschop van *Munster*, te *Deventer* een leger bijeen, verraste en versloeg de oproerlingen te *Herkelo*, nabij *Zwol*, ofschoon de geheele landstreek onder water stond, en bemagtigde de sloten *Voorst* en *Buckhorst*. Met een aantal gevangenen keerde hij zegevierend naar *Deventer* terug, waar hij, naar het gebruik dier tijden, zijn leger afdankte (2). De zaak was daarmede niet afgeloopen. De Graaf van *Gelre* legde nu meer openlijk het
1224 mom af. Hij verbond zich met WALRAVEN, Hertog van *Limburg*, HENDRIK, Graaf van *Sain*, en met zijn vollen neef, Graaf FLORIS IV van *Holland*, terwijl hij, naar men giste, in het geheim onderschraagd werd, door ENGELBERT, Aartsbisschop van *Keulen*, den zoon zijns ooms van moederszijde. Hierdoor vereenigde hij aan den *Rijn* een leger van twee duizend ruiters en voetvolk naar gelang, tegenover welk OTTO II, met behulp zijns broeders, den Aartsbisschop van *Bremen*, slechts eene magt van duizend ruiters en voetvolk naar evenredigheid, konde stellen. Aan de *Hunnepe*, een watertje dat bij *Deventer* zich in den *IJssel* ontlastte, geraakte men handgemeen; de Bisschop moest voor de overmagt zwichten, werd naar *Deventer* teruggejaagd en daar belegerd. Middelerwijl voer eene Hollandsche scheepsmagt langs *de Lek*, in het *Nedersticht*; en *het Gein*, digt bij *Utrecht*, werd aan de vlammen opgeofferd. Minder gelukkig slaagde de aanval der Gelderschen op *de Veluwe*, welke zij moesten ruimen. Dit welligt bragt den wapenstilstand te weeg, welke daarna door tusschenkomst van den Pauselijken gezant, KOENRAAD, Bisschop van *Porto*, door eenen vasten vrede gevolgd
1226 werd. De Graaf van *Gelre* deed, ten behoeve van OTTO II, afstand van een graafschap in *Salland*, waarschijnlijk de heerlijkheid *Salk*, welk GERHARD van *Buckhorst* van hem in leen hield. Hij ontving daarentegen van den Bisschop, *Elst* in *de Betuwe* en *Odiliënburg* bij *Roermond*, in eigendom, benevens elf honderd Utrechtsche ponden. Reeds vroeger waren de wederzijdsche verschillen over *Salland*, het *Kore-* gerigt, het *Maalgoed*, de *Novaliën* en andere punten, bij eene overeenkomst, op den negentienden van Wijnmaand des vorigen jaars in de *Noda* of *Grebbe* geteekend, aan goede mannen verbleven. Men sloot tevens een onderling hulpverbond en bepaalde, dat alle toekomende geschillen door wederzijdsche scheidslieden zouden beslist worden. *Holland* ontving tot schadeloosstelling, acht honderd ponden van den Bisschop tusschen

---

(1) DE BEKA, p. 69.

(2) ANONYM. *de reb. Ultraj.* c. XVIII. p. 14, 15. DE BEKA, p. 69. HEDA, p. 192.

wien en Graaf FLORIS IV, tevens nog eenige andere belangrijke geschilpunten vereffend werden (1). 1190—1256

De verzoening met de Graven van *Holland* en *Gelre* was voor OTTO II van het uiterste belang, dewijl hij tot het bedwingen der op nieuw ontstane onlusten in het *Boven-* of *Over-Sticht*, beider hulp behoefde. RUDOLF, slotvoogd van *Koeverden* was, wel is waar, bij de overeenkomst van elf honderd vijf en negentig, in de Drentsche leenen bevestigd, doch het regtsgebied, door zijne voorzaten in *Drenthe* bezeten, naar het schijnt, aanmerkelijk besnoeid geworden. Ten minste wordt in dien tijd van eenen »Schulte van *Drenthe*" gewag gemaakt, welke zijn verblijf te *Eelde* hield, en denkelijk niet een ondergeschikt ambtenaar van den slotvoogd van *Koeverden*, maar even als deze, regter over een gedeelte van *Drenthe* geweest is (2). Hetzij deze beperking van magt en invloed, hetzij de zucht om zich van het *Sticht* geheel onafhankelijk te maken, of welke andere redenen ook, den haat van RUDOLF tegen de Bisschoppen van *Utrecht* ontvlamd hebben, het blijkt genoegzaam, dat hij en zijn broeder FREDERIK, nevens MENSO en HENDRIK van *Gravestorp* (van *Peize?*), hunnen bisschoppelijken leenheer, in onderscheidene oorlogen, de verpligte trouw niet bewezen; en zelfs zijne goederen en bezittingen door rooven en branden, vernield hadden. De hoofdoorzaak echter van den krijg, welke kort daarna losbarstte, ontsproot uit de burgerlijke oneenigheden te *Groningen*, in welke RUDOLF en zijne vrienden den aanhang des Bisschops openlijk bestreden, en zich de buitensporigste geweldenarijen veroorloofden. Om hen te beteugelen, en *Groningen* aan den kant van *Drenthe*, tegen hunne aanvallen te dekken, trokken de Sallandsche ridders (milites) met hunne manschappen, op last van OTTO II, naar *Ommen*, doch werden onderschept en verslagen. RUDOLF rukte hierop met eene aanzienlijke krijgsmagt, gedeeltelijk binnen de grenzen van *Drenthe*, in de dorpen *Dalen* en *Loon*, gedeeltelijk daar buiten, in *Steenvoort*, *Goor* en elders geworven, naar *Groningen*, terwijl onderweg vele Friezen, door de Gelkingen aangevoerd, zich onder zijne banieren schaarden. Het beleg werd voor de stad geslagen, doch spoedig weder opgebroken na het berigt, dat de Bisschop in aantogt was en het op *Koeverden* gemunt had. Gesterkt door de hulp, welke Graaf GERHARD van *Gelre* in persoon aanbragt, en door de ridders en hulpbenden der Graven van *Holland*, van *Kleef*, van *Benthem* en der Bisschoppen van *Keulen* en *Munster*, zag zich OTTO II aan het hoofd van een aanzienlijk heir, hetwelk te *Ommen* door hem in oogenschouw genomen werd.

---

(1) ANONYM. *de reb. Ultraj.* c. XVIII. p. 14. XIX. p. 15. XX. p. 16. XXI. p. 16. XXV. p. 21. DE BEKA, p. 69, 70. HEDA, p. 192, 193. *Magn. Chron. Belg.* p. 246. H. BRUMANI, *res Transisalanae* in DUMBAR's *Analect.* T. II. p. 88—92. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, bl. 338. Verg. hiervoor, bl. 222.

(2) MAGNIN, *Geschiedk. Overzigt*, D. II. St. I. bl. 16.

1190—1256 Van daar trok hij naar *Nijenstede*, waar sedert Bisschop WILLIBRAND het slot *Hardenberg* stichtte; voorts naar *Bergen*, nu *Gramsbergen*, en eindelijk naar *Anen*, waar hij zijn leger nedersloeg, en langs de *Overijsselsche Vecht* te scheep van leeftogt, stormtuig en andere krijgsbehoeften voorzien werd. RUDOLF had zich inmiddels naar *Koeverden* gespoed, en zich tegenover den Bisschop gelegerd, van wien hij, ter breedte eener halve mijl, door een naakt moeras, thans de *Bommerijte* geheeten, gescheiden werd. Men trachtte door onderhandelingen tot een verdrag te geraken, doch vruchteloos. RUDOLF en zijne aanhangers werden door OTTO in den ban, en hunne goederen verbeurd verklaard; hetgeen slechts verbittering, geen schrik verwekte. Men tartte nu zelfs den Bisschop ten strijde uit, en weldra kwam het tot eenen veldslag tusschen de beide legers. Het Stichtsche heir, door het vergunnen van aflaten en het uitspreken van den zegen aangemoedigd, werd door RUDOLF VAN *Goor*, welke den standaard van ST. MAARTEN droeg, aangevoerd; OTTO zelf, de Graven
27 van Hooimaand 1227 van *Gelre*, van *Benthem* en andere Grooten maakten de achterhoede uit. Het gevecht werd op de moerassige streek gronds, die geheel onder water stond, geopend. De zwaargewapende voorhoede konde op den doorweekten bodem geen vasten voet zetten noch zich bewegen, en hare waggelende en zinkende gelederen werden door de ligt gewapende Drenthenaars van verre met schichten en werpspietsen, van nabij met het zwaard afgemaakt. Schrik, ontsteltenis en verwarring verspreidden zich nu door geheel het bisschoppelijk leger, en weldra werd het vlugten algemeen. Met verbitterde woede schoten de Drenthenaars, mannen en vrouwen, de wijkende benden achterna, van welke eene menigte, die in de moerassen bleef steken, zonder genade werd om hals gebragt; anderen, die dieper gezonken waren, versmoorden van zelf, en velen bezweken, door de ondragelijke hitte van dien dag, onder het vlieden. RUDOLF snelde des nachts met eenige ruiters het rampzalig overschot des vlugtenden vijands achterna, vernielde het, en keerde met rijken buit naar *Koeverden* terug. Meer dan vijf honderd ridders en gewapende mannen, waaronder de bloem des Stichtschen adels, waren gesneuveld. De Graaf-Bisschop zelf had in dezen slag het leven gelaten. In een moeras vastgeraakt en achterhaald, was hem wreedaardig met een zwaard de priesterlijke kruin (tonsuur) met vel en vleesch afgeschoren, de keel afgestoken en zijn lijk in de modder getrapt, waaruit het later heimelijk werd opgehaald en te *Utrecht* begraven. Zijn broeder DIRK, Proost van *Deventer*, die kort daarop aan eene hoofdwonde overleed, de Graaf van *Gelre*, GIJSBRECHT van *Amstel* en eenige andere Edelen, allen zwaar gekwetst, waren gevangen genomen, en al de voorraadschepen, welke op de *Vecht* lagen, den Drenthenaars in handen gevallen (1).

---

(1) ALBERTUS STADENSIS ad annum 1227. ANONYM. *de reb. Ultraj.* c. XXV. p. 21. DE BEKA,

De mare dezer vreesselijke nederlaag dompelde *het Sticht* in algemeenen rouw, 1190—1256
en ontvonkte aller wraak. Hagchelijk intusschen was de toestand in welken OTTO II het bisdom had achtergelaten, en zoo ooit, thans de keuze eens opvolgers belangrijk. Men behoefde eenen man wien het aan moed noch beleid ontbrak, om de weêrspannigen te breidelen, de misdadigers naar eisch te straffen en den vervallen staat van zaken te herstellen. Op het eerste berigt van 's Bisschops omkomen, had de jeugdige Graaf van *Holland*, FLORIS IV, met de voornaamste leenmannen des *Stichts*, zich naar *Utrecht* gespoed, om den Kapittelheeren zijnen bloedverwant WILLIBRAND, Bisschop van *Paderborn*, uit het geslacht der Graven van *Oldenburg*, ter vervulling der openstaande waardigheid aan te bevelen. Terwijl de Kanoniken hierover raadpleegden, werden de Graaf van *Gelre* en de Heer van *Amstel*, voor eenen bepaalden tijd onder borgtogt ontslagen en nog niet geheel van hunne wonden hersteld, op draagbedden in de vergadering gebragt. Het gezigt hunner wonden, de weemoedige ernst met welken zij op hunne slaking uit de banden des vijands aandrongen, en de nadruk met welken zij het verlangen des Graven van *Holland* ondersteunden, bepaalden weldra de keus der geestelijkheid. WILLIBRAND werd gekozen, daar hij voor een krijgsman van beproefde dapperheid en schrander staatkundige bekend stond, van wien men derhalve de hoop konde voeden, dat hij de geleden nederlaag op eene treffende wijze zou wreken. Hij bevond zich thans in *Italië* bij Keizer FREDERIK II. Men zond gezanten af, zoowel om hem van zijne verkiezing kennis te geven, als om de vergunning tot het aanvaarden dezer waardigheid, bij het Hof van *Rome* te verwerven, dewijl de kerkelijke wetten verboden, twee bisdommen tevens te bezitten, of van het eene bisdom tot een ander en rijker over te gaan. Van de verpligting aan deze laatste wet ontsloeg hem Paus GREGORIUS IX, in wiens bijzondere gunst hij deelde, en nu trok hij in allerijl naar *Utrecht* (1).

Middelerwijl trachtte RUDOLF van *Koeverden* zich zijne overwinning ten nutte te maken. Hij sloeg nogmaals, doch vruchteloos, het beleg voor *Groningen*, en deed daarna eenen inval in *Twente*, welke met even weinig geluk bekroond werd. Vele zijner mannen, en onder hen twee Ridders, ZWEDER van *Gravensdorp* en BERTRAM van *Hoven*, werden gevangen genomen, en ofschoon beide een groot losgeld aanboden, terstond om

---

p. 70, 71. *Magn. Chron. Belg.* p. 247. *Chron. Tiel.* p. 191. *Chron. de Traj.* p. 337, 338, alwaar door MATTHAEUS eene naamlijst wordt medegedeeld van meer dan 140 ridders, welke aan den kant des Bisschops sneuvelden. Verg. HENR. BRUMANI; *Res Transisal.* p. 93—96; en de *Overijsselsche Chronycke*, bl. 228, 229 in DUMBARS *Analect.* T. II. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Lib.* X. p. 134, 135. MAGNIN, *Gesch. Overz. der besturen in Drenthe*, D. II. St. I. bl. 19.

(1) ANONYM. *de Reb. Ultraj.* c. 26. p. 23. DE BEKA, p. 72. HEDA, p. 204.

1190—1256 hals gebragt en hunne lijken op het rad gelegd. Dit alles verhief den zinkenden moed der Stichtschen, die nu aan alle zijden den Drenthenaren moedig weêrstand boden. Veertig welgewapende ridders, welke van *Utrecht* ter hulp van den stedevoogd EGBERT naar *Groningen* gezonden waren, rukten aan dien kant in *Drenthe* en veroverden het slot *Peize*, waar vele aanzienlijken in hunne handen vielen, van welke eenige dadelijk in koelen bloede vermoord, en de overige gekluisterd naar *Groningen* werden opgezonden (1).

1228 Hierdoor was de rust in deze streken eenigzins hersteld, toen Bisschop WILLIBRAND te *Utrecht* aankwam. Hij verklaarde onverwijld bij een vonnis, den Graaf van *Gelre* en de andere gevangenen ontslagen van alle verpligtingen en beloften aan RUDOLF gedaân, sprak over dezen den banvloek uit, als moordenaar van zijnen wettigen Heer, en verleende op pauselijk en bisschoppelijk gezag, aflaten aan elk, welke tegen den oproerigen slotvoogd en zijnen aanhang het kruis zoude aannemen. Spoedig zag hij zich dan ook in het bezit van eene genoegzame krijgsmagt, om *Drenthe* te gelijk van zes zijden aan te tasten. De eerste afdeeling zijns legers, onder bevel des Graven BODEKIJN van *Benthem* en OTTO van *Horstmar* naar *Groningen* gezonden, trok van daar over *Mitzpete*, nu *Midlaren*, in *Drenthe*, doch werd zoo moedig ontvangen, dat zij genoodzaakt was met verlies terug te keeren. De tweede afdeeling, meest Friezen uit *Westergo*, drong aan den kant van *Bakkeveen* in het vijandelijk gebied door, legde eenige woningen in de asch en keerde, zonder verder iets uit te rigten, met den buit terug. Gelukkiger dan beide slaagde eene derde afdeeling, insgelijks Friezen, uit de omstreken van *Staveren* en *Lemsterland*, welke over *Brokope* in *Drenthe* rukte, en zulk eenen schrik onder de bevolking verspreidde, dat deze, onder aanbieding van gijzelaars, beloofde den Bisschop voldoening te zullen geven. Twee afdeelingen waren van de Overijsselsche zijde in aantogt; de eene uit Twentsche manschappen bestaande, trok voorbij *Koeverden* landwaarts in en verbrandde het dorp *Emmen*, met eenige omliggende gehuchten; de andere uit *Salland*, *Deventer* en de streken langs *de Vecht* bijeenbragt, nam den weg door *Ommen*, over het noodlottig meeras, trok daarna de *Reest* over en verbrandde eenige dorpen en gehuchten tegenover *Ruinen*. Met de zesde en aanzienlijkste afdeeling had zich de Bisschop zelf op de grenzen, tusschen *Steenwijk* en *Uffelte*, gelegerd. Op het zien van den rook der brandende plaatsen, stormde hij met geweld op de Drenthenaars aan, sloeg hen op de vlugt en legde, onder het najagen, het dorp *Anzen* in de asch. De nacht verhinderde hem, zich met de afdeeling van *Ommen* te vereenigen, ten einde gezamenlijk den vijand op het lijf te vallen. Doch de Drenthenaars, niettegenstaande zij eene aanzienlijke magt in het veld

(1) *Tegenw. Staat van Drenthe*, bl. 88.

hadden, legden het hoofd in den schoot en sloten met den Bisschop een verdrag, 1190—1256 10 van Wijnmaand
waarbij zij zich verbonden, hem binnen zekeren tijd, voor oorlogskosten en schadevergoeding, drie duizend, en zijnen raadslieden vier honderd Keulsche marken te voldoen. Zij beloofden tevens, tot boete voor de zielen der gesneuvelden, na verloop van een jaar, honderd gewapende mannen naar *Lijfland* te zenden, om op eigen kosten tegen de ongeloovigen te strijden, en dat zij bovendien genoegzame goederen zouden aanwijzen, om ter plaatse waar Bisschop OTTO II gevallen was, een nonnenklooster en een kapittel van vijf en twintig Kanoniken te stichten. RUDOLF en zijne broeders waren daarenboven verpligt, afstand te doen van het huis te *Lare*, hetwelk werd afgebroken, van het slot te *Koeverden* met de aanhoorigheden, en van alle regtsgebied in *Drenthe*. Tot waarborg van de nakoming der voorwaarden, werden veertig gijzelaars geboeid op het slot te *Vollenhoven* geleverd. De Graaf-Bisschop dankte nu zijne benden af en begaf zich naar *Friesland*, doch keerde eerlang over *Groningen*, in *Drenthe* terug. Met de uiterste teekenen van berouw, hoogachting en onderdanigheid ontvangen, ontsloeg hij de Drenthenaars van den ban en werd door hen als Heer gehuldigd. Met groote plegtigheid nam hij voorts bezit van *Koeverden*, en stelde EILARD van *Benthem* tot slotvoogd van die plaats en bisschoppelijken stedehouder over *Drenthe* aan, in welke waardigheden hij door RUDOLF en zijne broeders erkend werd. Door de ondervinding geleerd, bepaalde WILLIBRAND, na zijne terugkomst in *Utrecht* en bij het openleggen der vredesvoorwaarden, dat deze beide waardigheden in het vervolg, nimmer weder erfelijk zouden zijn (1).

Spoedig echter noodzaakte hem de loop der omstandigheden, deze wijze bepaling in te trekken en op nieuw het krijgszwaard aan te gorden. RUDOLF, welke het gemis van gezag en invloed niet konde verkroppen, had met ongeduld eene gelegenheid afgewacht, om zich in het bezit van *Koeverden* te herstellen, en eindelijk was het hem gelukt 30 van Oogstmaand 1229
door verraad van binnen, het welversterkte slot, bij overrompeling te bemagtigen. De Graaf-Bisschop rukte hierop in *Drenthe* en sloeg zich bij *Nijenstede* neder, alwaar hij inmiddels het slot *Hardenberg* liet opwerpen, dewijl *Koeverden* in dit jaargetijde, uit hoofde der omringende moerassen, niet met stormtuigen te genaken was. Dagelijks vielen er met de muiters schermutselingen voor, doch het kwam tot geen hoofdtreffen. Ten laatste brak de langgewenschte winter aan, en zoodra het ijs dit veroorloofde, werd het schutgevaarte voor het slot gevoerd en de belegering met nadruk ondernomen. Een schielijk opkomende dooi, verzeld van wind en regenvlagen, noodzaakte echter den Bisschop, met achterlating van al den toestel, het beleg op te breken. Hij begaf zich

(1) DE BEKA, p. 72, 73. *Tegenw. Staat v. Drenthe*, bl. 88—92. MAGNIN, *Geschiedk. Overz.* D. II. St. I. bl. 20.

1190—1256 naar *Groningen* en van daar, bij het hernieuwen van de vorst, naar *Friesland*, waar hij genoegzame ondersteuning vond, om zijn toeleg op *Koeverden* uit te voeren. Doch ook andermaal werd dit voornemen door een zwaren dooi en een geweldigen storm, welke het ijs deed scheuren, verijdeld. De Bisschop trok naar *Vollenhoven* terug, vermeerderde zijne strijdmagt en versterkte het slot *Steenwijk*, welks verdediging eenigen ridders werd toevertrouwd. Zij lieten zich echter door RUDOLF tot eenen uitval verlokken en werden deels geslagen, deels gevangen genomen, waardoor het geheele gewest voor den gewezen slotvoogd openlag.

Deze zamenloop van gelukkige omstandigheden deed den moed der oproerlingen zwellen en hunnen aanhang vermeerderen. Binnen kort had geheel *Drenthe* zich weder voor RUDOLF verklaard, wiens afzetting men trouwens met leede oogen aanschouwd had. De wakkerheid des Bisschops echter, de zorg met welke hij de grenzen versterkte, zijne groote toebereidselen, om in den aanstaanden zomer den krijg geweldiger dan ooit voort te zetten, en bovenal de talrijke Friesche hulpbenden, welke in *Oostergo* en *Westergo* gereed stonden, om op zijnen wenk op te rukken, boezemden den Drenthenaren en Koeverders vrees en ontzag in. Om het dreigend gevaar door eene tijdige onderwerping te verijdelen, wendden zij zich tot de Friezen, door wier tusschenkomst zij den vertoornden WILLIBRAND, welke henzelven niet hooren wilde, trachtten te verzoenen. Na veel moeite werd de zaak aan de uitspraak van eenige Abten in *Friesland* overgelaten, welke bepaalden, dat RUDOLF en zijne broeders, met duizend hunner aanhangers, eene mijl buiten *Koeverden*, den Graaf-Bisschop knielend om vergiffenis zouden smeeken, hem op eene aangewezene plaats tusschen *Hardenberg* en *Koeverden*, in tegenwoordigheid der Drenthenaars, al hunne erfgoederen, ter waarde van twee duizend mark, » in eigendom, en der Kerk twaalf hunner leenen opdragen, een geheel jaar als ballingen rondzwerven, en plegtig beloven, daarna hunnen Heer en *het Sticht* overal en tegen elk ten dienst te staan.” RUDOLF en de zijnen werden, na het beëedigen dezer voorwaarden, in genade aangenomen, van den ban ontslagen en in het bezit hunner goederen hersteld. RUDOLF zelfs ontving de slotvoogdij van *Koeverden* met het regtsgebied in *Drenthe* terug.

Doch ook deze verzoening was kort van duur. De Drenthenaars weigerden eene schadevergoeding van ongeveer drie duizend marken zilver, hun bij het vredesverdrag opgelegd, den Bisschop te voldoen. RUDOLF spande met hen zamen, en vruchteloos herinnerden hun de Friesche scheidslieden de bezworene voorwaarden. Zij werden derhalve voor eerloos, meineedig en van de gemeenschap der Kerk vervallen verklaard. Dit echter strekte slechts, om hen te verbitteren. Gewapenderhand overvielen zij *Steenwijk* en rukten naar *Gieteren*, om voorts het geheele land van *Vollenhoven* aan zich te onderwerpen. De Bisschop trok uit *Zwol* met eenige benden hen te gemoet. Doch op het punt, dat het gevecht zou aangaan, werd een wapenstilstand van vijftien dagen

gesloten, terwijl men in dien tusschentijd eene nieuwe verzoening zou beproeven. 1190—1256
Steunende op dit bestand, begaf zich RUDOLF met eenen zijner vrienden, zonder vrijgeleide naar het slot *Hardenberg*, om met den Bisschop zelven te onderhandelen. »Hoe durft gij het wagen, slechts door één vertrouwde vergezeld, onder uwe vijanden te verschijnen?" vroeg hem de verwonderde Kerkvoogd. En terstond schoten eenige trawanten toe, welke den slotvoogd, ondanks den wil des Bisschops, met geweld naar de gevangenis sleepten. Ten hoogste hierover gebelgd en verontwaardigd, dreigde WILLIBRAND allen die aan deze schending der goede trouw schuldig waren, met zijne ongenade; hij zelf snelde naar *Utrecht*, om bij de kapittels, hoewel te vergeefs, op de bevrijding der gevangenen aan te dringen. RUDOLF van *Koeverden* en zijn vriend HENDRIK van *Gravestorp* werden onder een grooten toevloed van Edelen en gemeenen, levend geradbraakt en hunne lijken met dat van
MENSO van *Gravestorp*, welke door de dolle menigte was neergesabeld, op het rad ten 1230
toon gelegd. *Drenthe* verloor in RUDOLF van *Koeverden* een man van onbetwistbaren moed en krijgsbeleid, en welke een krachtige steun des bisdoms zou geweest zijn, indien niet heerschzucht en trouweloosheid hem daarvan ten geesel gemaakt hadden. Hij liet slechts eene eenige dochter, maar eenen magtigen aanhang na, welke van verlangen gloeide, zijne onteerende doodstraf, die ook elders het medegevoel voor hem had opgewekt, te wreken. WILLIBRAND kon de verdenking van eenigen niet ontgaan, dat zij met zijnen wil en op zijn bevel was uitgeoefend. Sommigen zelfs willen, dat hij genoodzaakt werd in eene openlijke vergadering te *Utrecht*, zich deswege te zuiveren en plegtig zijne onschuld te betuigen, om eenen openbaren opstand der morrende menigte te voorkomen. Men voegt er bij, dat zelfs de tusschenkomst des Graven van *Holland* moest ingeroepen worden, om de rust in *het Sticht* te herstellen. Welligt echter ontsproten deze onlusten uit eene andere bron dan de teregtstelling van RUDOLF. Het is echter opmerkelijk, dat de Utrechtenaars weigerden, in den op nieuw ontvlamden oorlog tegen *Drenthe* deel te nemen.

Bisschop WILLIBRAND begaf zich derhalve om hulp en ondersteuning naar *Friesland*, en bragt door den invloed der Friesche geestelijken en de afkondiging van aflaten aan allen die hem volgen zouden, eene talrijke menigte gewapenden bijeen. De magt der weerspannige Drenthenaars was intusschen door een verbond met de bewoners van *Langewold*, *Vredewold* en *Fivelingo*, aanmerkelijk versterkt geworden. De ingezetenen van *Hunsingo* daarentegen, hadden zich aan de zijde der Groningers of des Bisschops gevoegd, en gaven den anderen in wreedheid weinig toe. WILLIBRAND verdeelde zijn leger in twee afdeelingen; met de eene trok hij over *Groningen* op den vijand aan, en zond de andere, onder het bevel der Dekens van *Staveren* en *Westergo*, naar *Bakkeveen*. Daarenboven waren uit het *Oversticht* nog drie afzonderlijke afdeelingen in aantogt, van welke de eene in *Twente*, tegen *Koeverden*, de andere bij *Ommen*,

1190—1256 en de derde, uit zestien honderd ruiters en vier duizend man voetvolk bestaande, zich bij *Vollenkoven* nedersloeg. Het doel was, al deze strijdkrachten tot één leger te vormen en dan op den reeds bepaalden dag, den vijand met vereende magt aan te tasten. De Overstichtschen echter maakten weinig spoed; zij verteerden of vernielden slechts den oogst der Drenthenaars en lieten voorts alles op de Friesche benden aankomen. Dit gebrek aan eenstemmigheid verijdelde, gelijk altijd, den goeden uitslag. De afdeeling bij *Bakkeveen* werd door verraad van binnen, daags vóór zij zich ten strijde toerustte, door de Drenthenaars overvallen, geslagen en verstrooid. Weinig gelukkiger was de strijdmagt, welke de Bisschop zelf aanvoerde. Niet verre van *Mitzpete* had zij zich in slagorde geschaard, toen een zware regen het gevecht verhinderde. Op het berigt der nederlaag bij *Bakkeveen*, trok zij terug, even als de Overstichtsche benden, zonder iets belangrijks uitgerigt te hebben. Ter naauwernood ontsnapte WILLIBRAND zelf aan de handen der muitelingen. Het gelukte hem echter in het midden des winters, *Groningen* van eene aanzienlijke versterking te voorzien. De Drenthenaars daarentegen, wierpen eene verschansing op bij *Mitzpete* en voorzagen haar van eene talrijke bezetting, welke zij uit de inkomsten der omliggende bisschoppelijke goederen betaalden. Den geheelen winter was men van weerszijde in de wapenen, en bij eene der vele schermutselingen, in welke de Fivelingoërs meestal het onderspit delfden, werd de nieuw opgeworpen schans veroverd. WILLIBRAND bleef niet in gebreken deze voordeelen te vergrooten, om de zijnen te meer te bemoedigen. Hij zelf bevond zich in *Friesland*, het volk met zoo veel ijver, niet het woord des vredes maar des krijgs verkondigende, dat eene groote menigte werd overgehaald, om op den eersten wenk het harnas aan te schieten.

Eene felle vorst opende omtrent Lichtmis, over de bevrozen moerassen en onlanden eenen weg naar *Drenthe*. Duizenden Friezen kwamen nu in de wapenen en verwekten
1231 zulk een ontzag onder de Drenthenaars, dat deze aan vrede en verzoening dachten, ofschopn een schielijk opkomende dooi het oogenblikkelijk gevaar van hen had afgewend. Door tusschenkomst der Friesche Abten, liet WILLIBRAND zich ten laatste tot eene onderhandeling bewegen, en het verschil werd na veel over- en wederspraak, aan eenige goede mannen, en daar deze het niet eens konden worden, aan den Abt van *Ludingakerk* en twee andere geestelijken overgelaten. In eene bijeenkomst te *Mitzpete* bepaalde men, ten aanhoore van beide partijen, dat: »de wederzijdsche gevangenen terstond zouden geslaakt, en elk in hetgeen hij vóór de onlusten bezeten had, zou hersteld worden; de Bisschop moest in het bezit blijven van het slot *Hardenberg* en ongehinderd zijn regtsgebied over *Drenthe* uitoefenen; daarentegen zou RUDOLFS broeder, FREDERIK, met *Koeverden* en de aanhoorigheden op denzelfden voet beleend worden, als zijne voorzaten dat leen ten tijde van Bisschop DIRK

bezeten hadden (1). Eindelijk zou door de Drenthenaars tot schadevergoeding, den 1190—
Bisschop en Friezen, op bepaalde tijden, tien duizend ponden Groninger munt betaald, 1256
en daarmede alle geschillen als vereffend beschouwd worden." Tevens werd de oude veete tusschen de slotvoogden van *Koeverden* en die van *Groningen* plegtig bijgelegd. Beide beloofden al hunnen invloed in het werk te stellen, de nog bestaande moeijelijkheden tusschen de Hunsingoërs en Fivelingoërs, uit den weg te ruimen. Bisschop WILLIBRAND vertrok nu van *Groningen* naar *Friesland*, betuigde zijne erkentelijkheid voor de bewezen diensten, en begaf zich over *Vollenhoven* en *Deventer* naar *Utrecht* terug.

Het blijde uitzigt op eenen bestendigen vrede na eenen verderfelijken burgerkrijg van vijf jaren, werd spoedig beneveld. De Drenthenaars bleven niet slechts nalatig in het aflossen der schadevergoeding, maar pleegden vijandelijkheden tegen de Groningers. Zij herstelden het slot te *Mitzpete*, welks bezetting, gelijk vroeger, uit de inkomsten der bisschoppelijke goederen werd onderhouden. Na een vruchteloos en kortstondig beleg van *Groningen*, werden zij door den stedevoogd EGBERT aangetast en geslagen; het dorp met de kerk van *Zuid-Laren* werd in de asch gelegd, en het slot *Mitzpete* ten 1232
gronde toe vernield. Deze openlijke schending des gemaakten verdrags, bragt de Bisschop in de wapenen. Door de Groningers en Friezen uitgenoodigd om de vredebreuk te wreken, begaf hij zich terstond naar *Friesland*, alwaar op eene vergadering te *Wijns* eenstemmig besloten werd, *Drenthe* te beoorlogen en het weder van verschillende oorden te bestoken. De zamengevloeide gewapende menigte werd in drie hoofdafdeelingen gesplitst. De eene, vier duizend ligt gewapende Friezen uit de *Kuinder* en *de Lemmer*, trok over *Brokope* in *Drenthe*, doch voerde weinig uit. De tweede en minder talrijke afdeeling legerde zich bij *Steenwijk*, om het Stichtsche gebied aan dien kant te dekken en den vijand ontzag in te boezemen. De derde afdeeling, door den Bisschop zelven aangevoerd, telde zes honderd uitgelezen ruiters en vier duizend man voetvolk, welke naar *Koeverden* bestemd waren. Zij rukte langs *Anen* over het toen opgedroogde moeras, hetwelk voor Bischop OTTO II zoo noodlottig was geweest, naar
het stadje *Koeverden*, tastte het tegen den avond aan en overweldigde het bij den eersten 17 van
aanval. Geslacht noch stand, ouderdom noch onschuld kon de woede des overwinnaars Herfstmaand
ontwapenen; alles werd ter nedergesabeld, en wat niet ten buit werd medegevoerd, aan de vlammen ter prooi gegeven. De Bisschop toog met zijne afgematte benden naar *Anen*

(1) Hij is echter denkelijk slechts tijdelijk en als voogd zijner nicht, RUDOLFS dochter, met dit leen begiftigd geworden, dewijl reeds in het volgende jaar DIEDRIK van *Borculo*, de echtgenoot dier dochter, als burggraaf van *Koeverden* voorkomt. MAGNIN, *Geschiedk. Overzigt der Besturen in Drenthe*, D. II, St. I. bl. 22.

1190— terug, om uit te rusten en des anderen daags het slot te bestormen. Doch de Drenthenaars
1256 hadden er des nachts eene aanzienlijke versterking ingeworpen, en niet ver van *Hulsvorde* zulk eene magt bijeen gebragt, dat de Bisschop den volgenden dag alle hoop moest opgeven, het slot te bemagtigen, en, om niet door den vijand ingesloten te worden, genoodzaakt was, onverrigter zake naar *Anen* terug te keeren. Te vergeefs wachtte hij hier op den onderstand der Friezen, van welke een gedeelte te *Bakkeveen*, het andere te *Groningen* was bijeen getrokken. De Drenthenaars hadden hen bij de eerstgenoemde plaats op de vlugt geslagen, en vertoonden zich thans met zulk eene ontzagwekkende menigte in de omstreken van *Koeverden*, dat de Bisschop voor erger beducht, naar *Hardenberg* terug trok, en zijne hulpbenden afdankte, nadat hij de sloten en sterkten in staat van tegenweer gebragt had.

Niet gunstiger was het lot des krijgs den Groningers geweest. Het was hun den vijftienden van Herfstmaand gelukt, de verschansingen van *Mitzpete* te veroveren, en moordende en brandende in *Drenthe* te rukken, doch den volgenden dag waren zij, na een hardnekkig gevecht, waarin wederzijds veel volks sneuvelde, genoodzaakt geworden, met groot verlies over de grenzen terug te trekken. Na drie dagen verschenen zij echter weder bij *Mitzpete*, waar thans de Drenthenaars, na de overwinning bij *Bakkeveen*, al hunne strijdkrachten met die der Ommelandsche bondgenooten hadden vereenigd. Doch de aankomst van een groot getal hulpbenden uit *Westfalen*, onder aanvoering van HENDRIK van *Borculo*, een Geldersch edelman, en door huwelijk met de dochter des gewezen slotvoogds RUDOLF, thans Burggraaf van *Koeverden*, dreef het Friesch-
21 van Herfstmaand Groningsche leger, bij het eerste gezigt, op de vlugt. De najagende Drenthenaars maakten er velen gevangen, en onder de gesneuvelden werd HESSEL van *Leeuwarden*, Deken van geheel *Oostergo*, met elf priesters geteld (1).

De verdere afloop van dezen krijg wordt niet gemeld. Het is zeer waarschijnlijk, dat de Graaf-Bisschop, na zoo vele tegenspoeden en zonder uitzigt op verdere ondersteuning, zijne plannen ter onderwerping van *Drenthe*, heeft opgegeven (2); en den Drenthenaren zal

(1) Het verhaal der Drenthsche onlusten is ontleend uit den ongenoemden Schrijver, *de rebus Ultraj.* c. 27 sqq, welke voor een gedeelte den krijgstogt, dien hij beschrijft, onder Bisschop WILLEBRAND heeft bijgewoond. DE BEKA, p. 72, 73 en zijn naschrijver het *Magn. Chron. Belg.* p. 251—253. JOH. A LEYDIS, *Lib.* XXII. c. 4—11. H. BRUMANI, *Res Transisal.* p. 105 sqq.. *Overijsselsche Chron.* in DUMBARS *Anal.* T. II. p. 230. CORNELIUS ZANTFLIET, ad annum 1231, in Mr. J. DE WAL, *Bijdragen tot de Gesch. en Oudh. v. Drenthe*, bl. 121. *Gron.* 1842. Verg. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 134—143. IDSINGA, *Staatsr. d. Ver. Nederl.* D. I. bl. 281—294. *Tegenw. Staat. v. Drenthe*, bl. 88—110. MAGNIN, *Gesch. Overz. d. Besturen in Drenthe*, D. II. St. I. bl. 20—22.

(2) *Tegenw. Staat van Drenthe*, bl. 110, 111.

het ook aan lust en middelen ontbroken hebben, om zijne rust te storen. Hij moet nog 1190—1256
ruim twee jaren *het Sticht* beregt hebben, toen hij na een achtjarig bestuur, te *Zwol* overleed zonder aan de hooge verwachting, welke men van hem gekoesterd had, voldaan te hebben. Gering waren zijne verdiensten als geestelijk herder, althans nergens worden zij herinnerd, noch zijne geleerdheid en wetenschappelijke beschaving vermeld, terwijl zijn krijgsmoed, vroeger in *Palestina* en in *Italië*, later in het *Oversticht* ten toon gespreid, algemeen geroemd wordt. Zijne geestelijke pligten liet hij geheel door Wij-bisschoppen verrigten, en alles wat hij in zijne kerkelijke betrekkingen als Proost te *Zutphen*, *Utrecht* en *Hildesheim*, en als Bisschop van *Paderborn* en van *het Sticht* heeft uitgevoerd, bepaalt zich, naar het schijnt, tot het stichten van een klooster binnen *Utrecht*, waarin hij de St. Servaasnonnen, welke te *Abstede* haar verblijf hielden, heeft overgebragt (1).

Gelukkiger dagen toefde *het Sticht* onder OTTO III, broeder van Graaf FLORIS IV van *Holland*, welke door de Kanoniken met eenparige stemmen tot Bisschop werd verkoren. Hij was vroeger den krijg gevolgd, en had in naam des Graven van *Holland*, het hoog gezag in *Friesland* uitgeoefend. Thans was zijne eerste zorg, door wijze spaarzaamheid en overleg, het bisdom van den drukkenden schuldenlast te bevrijden, onder welken het door de Drenthsche oorlogen, gebukt ging. Met eene zeldzame belangloosheid verkocht hij te dien einde zelfs zijn vaderlijk erfgoed, en deed later afstand van de voogdijschap over *Holland*, om zich geheel en onverdeeld aan de belangen zijns stifts te wijden. Eene zijner eerste bemoeijingen was tevens, om door doeltreffende middelen de watervloeden te weren, welke steeds het *Neder-Sticht* teisterden, en op zijn verzoek was door FLORIS IV een zware dijk langs *de Lek*, van *Amerongen* tot *Schoonhoven*, opgeworpen (2). De Drenthsche geschillen werden door hem met het zwaard, gelijk eenigen beweren, doch naar anderen, door de vrijwillige onderwerping der Drenthenaars vereffend (3). Men trof eene overeenkomst, waarbij de stichting van het klooster, reeds in het vredesverdrag met WILLIBRAND beloofd, den Drenthenaren werd opgelegd, en hetgeen sedert door hen ten uitvoer is gebragt. De overige voorwaarden zijn onbe-

(1) DE BEKA, p. 74. HEDA, p. 204. *Cron. de Traj.* p. 339. *Chron. Tiel.* p. 195. *Bat. Sacra*, D. II. bl. 167—169, en VAN RIJNS aant. bl. 173 (6).

(2) DE BEKA, p. 75. HEDA, p. 205. *Cron. de Traj.* p. 339. Verg. hiervoor, bl. 225, 226.

(3) HEDA, p. 206. *Cron. de Traj.* p. 340. *Oude Holl. Div. Kron.* Div. XVIII. c. 11. bl. 163. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 126. DE BEKA meldt hiervan niets. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 146. *Tegenw. Staat v. Drenthe.* bl. 111.

1190—1256 kend; doch ongetwijfeld is HENDRIK *van Borculo* in de slotvoogdij van *Koeverden* en het regtsgebied over *Drenthe* bevestigd geworden, in wier bezit men hem jaren daarna nog aantreft (1). Nu genoot het bisdom eene gewenschte rust, die slechts door de steeds voortdurende partijschappen der Groningers, aan de grenzen van *Drenthe* gestoord werd, en dit gewest zelfs niet geheel ongemoeid lieten (2).

Bisschop OTTO III mengde zich echter niet in deze burgertwisten. Daarentegen nam hij werkelijk deel in de verheffing zijns neefs, WILLEM II, tot de Roomsch-Koninklijke waar-
1247 digheid. Hij schonk hem zijne stem op de Rijksvergadering te *Woeringen*, was bij zijne
1248 krooning te *Aken* tegenwoordig, en werd lid van dien bijzonderen raad, welke den jeugdigen Koning, naar men wil, is toegevoegd (3). Het was ongetwijfeld door zijnen invloed, dat de erkentelijke en milddadige Vorst aan vele geestelijke inrigtingen in *Nederland* het aanzijn gaf, en *Utrecht* belangrijke voorregten verleende, onder anderen, dat geen burger buiten de stad mogt gedagvaard worden (4). WILLEM, om zijne genegenheid voor *Utrecht*, waar hij met plegtigen luister door priesterschap en burgerij was ingehaald, nog sterker te betuigen, liet, op het voorbeeld van vroegere Vorsten en Grooten, zich als Utrechtsch burger opschrijven (5). De belangen van den bisschoppelijken zetel gingen hem steeds ter harte. De Graaf van *Goor*, een der Stichtsche leenmannen, verzorger (*advocatus*) der St. Maartenskerk en vaandrager des Bisschops, had zich met twee andere leenmannen, de Heeren van *Almelo* en *Voorst* vereenigd, om de toenemende hebzucht der Utrechtsche Kerkvoogden tegen te gaan, welke steeds, ten koste van anderen, hunne leenen uitbreidden en vermeerderden. Reeds had dit driemanschap menig landgoed, welk zij zich ontroofd rekende, den Bisschop ontwrongen, toen OTTO den Graaf dagvaardde, welke echter niet verscheen. Hierover ten hoogste gebelgd, bragt de Kerkvoogd zijne aanklagte voor den Koning, welke onmiddellijk den vermetelen Graaf, doch even vergeefs, ter verantwoording riep. WILLEM gespt uit dien hoofde, aan den voet des altaars der St. Maartenskerk, het harnas aan, en snelt aan het hoofd eener gewapende bende in *Twenthe*. Den overvallen Graaf levert hij gevangen in handen des

(1) *Tegenw. Staat van Drenthe*, bl. 112. MAGNIN, *Gesch. Overzigt*, D. II. St. I. bl. 22.

(2) *Tegenw. St. v. Drenthe*, bl. 112—114.

(3) Zie hiervoor, bl. 229, 237.

(4) *Bat. Sacra*, D. II. bl. 178.

(5) HEDA, p. 206, et BUCHELIUS ad HEDAM, p. 209.

Bisschops, berooft hem van titel en waardigheden, en stelt zijne goederen ter beschikking van de Utrechtsche Kerk (1). 1190—1256

Otto III overleed het volgende jaar (2). Grootelijks had hij de stoffelijke welvaart van *het Sticht*, door wijs beleid zoo wel als door aanzienlijke giften, bevorderd en het bisdom, dat hij uitgeput en verarmd binnentrok, onbezwaard en rijk achtergelaten (3). Minder, naar het schijnt, hebben zich zijne zorgen over het geestelijk welzijn der Kerk hem toevertrouwd, uitgestrekt. Trouwens, in dien tijd werd dit ook niet van eenen Bisschop gevorderd, dan in zoo verre hij daardoor zijn wereldlijk gezag uitbreiden, zijne schatkist vullen konde. Veelligt werd otto door de omstandigheden gedrongen, een groot gedeelte zijner herderlijke pligten den Wij-bisschop theodoricus, Bisschop van *Virone*, op te dragen, welke onder anderen, in die betrekking te *Egmond* werkzaam geweest is (4). Zijn grafschrift prijst dan ook slechts zijnen ijver in het aflossen der staatsschulden en vertrouwt, dat het hem deswege in de eeuwigheid wel zal gaan (5). 1249

Koning willem had ondertusschen in dezen wakkeren Kerkvoogd eenen vaderlijken vriend en wijzen raadgever verloren. De Duitsche oorlogen, welke hem elders riepen, maakten het thans meer dan ooit voor *Holland* belangrijk, dat de zetel van *Utrecht* door eenen man bekleed werd, welke aan het Hollandsche gravenhuis vermaagschapt was, of daarmede in vriendschap leefde. Oondanks de vele weldaden en gunsten aan de Stichtsche geestelijkheid bewezen, moet echter willem weinig invloed op het verkiezen eens opvolgers hebben uitgeoefend. Immers verkoren de Kanoniken gozewijn *van Amstel*, zoon van egidius *van Amstel*, sinds twaalf honderd vijf en twintig

(1) De beka, p. 80. Heda, p. 207, 210. *Oude Holl. Div. Kron.* XVIII Div. c. 15. H. brumani *Res. Trans.* p. 105. *Overijs. Chron.* bl. 232, in dumbar's *Analect.* T. II.

(2) Den 27en van Lentemaand, of 4en van Grasmaand. Zie v. mieris, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 251.

(3) Heda, p. 207. Verg. v. mieris, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 213, 216, 218, 228, 243, 251.

(4) J. v. leyden, *Kron. v. Egmond.* bl. 74. Glasius, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 280.

(5) *Bat. Sacra*, D. II. bl. 181. Bisschop otto liet eene dochter aleid na. Het blijkt niet dat hij, vóór het aanvaarden der geestelijke waardigheid, gehuwd geweest is. Graaf floris V huwde haar in 1269 uit, met eene bruidsgift van 200 ponden, aan boudewijn van *Noordwijk*. Zie van mieris, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 251, 349.

1190–1256 Proost van ST. JAN te *Utrecht*, een goedaardig, opregt en eenvoudig man, doch geheel ongeschikt, om den last eens staatsbestuurs te torschen (1). Had WILLEM weinig onderstand van hem te verwachten, hij had evenwel een weinig van hem te vreezen. De Heeren *van Amstel*, wier aanwassende grootheid hem zorg baarde, konden den zwakken Bisschop tot ondernemingen verleiden, welke strijdig waren met de belangen van *Holland*. Daarenboven had de Aartsbisschop KOENRAAD van *Keulen*, de vriend van WILLEM, gaarne zijn neef, den Keulschen Aartsdiaken HENDRIK *van Vienne* of *Vianden*, aan het hoofd des *Stichts* gezien, en die wensch werd spoedig bevredigd. GOZEWIJN, naar eeniger meening, meer ervaren in den Bijbel dan in den krijg, konde zich bezwaarlijk staande houden, in eene, wel is waar geestelijke betrekking, maar wier regten en belangen men reeds lang gewoon was, door het wereldlijk zwaard te verdedigen en te onderschragen (2). Hij werd dan ook na een bestuur van een of twee jaren, voor de regering onbekwaam verklaard en beschuldigd, door zorgeloosheid en onkunde den bloeijenden staat des bisdoms tot diep verval en in verwarring gebragt te hebben. In een algemeen kapittel, door de opzieners (*provisores*) der Utrechtsche Kerk, ter beraadslaging over den staat van zaken bijeengeroepen, moest hij, in tegenwoordigheid van Koning WILLEM, den Kardinaal-legaat CAPPOCHI en den Aartsschop van *Keulen*, zijne bisschoppelijke waardigheid nederleggen. Op voorstel des Aartsbisschops, beval de Kardinaal-legaat onmiddellijk HENDRIK *van Vianden* den bisschoppelijken zetel te bestijgen, terwijl de Koning den nieuwen Kerkvoogd in het wereldlijk regtsgebied, door ring en staf bevestigde (3). Aan GOZEWIJN werd, tot vergoeding, het aartsdiakenschap van *Keulen* afgestaan. Men wil, dat hij in die stad overleden en begraven is (4).

1250 (margin, beside "reldlijk regtsgebied")

Een gewigtig bezwaar werpt zich op tegen de naauwkeurigheid en juistheid dezer berigten. In een echt stuk van den twaalfden van Hooimaand, twaalf honderd negen en veertig, komt HENDRIK *van Vianden* reeds te *Mentz* als verkoren Bisschop van *Utrecht* voor (5). Eenigen hebben hieruit de een- of tweejarige regering van GOZEWIJN ontkend, en beweerd, dat deze Bisschop het slagtoffer is geworden van de kuiperijen zijns

(1) DE BEKA, p. 83. HEDA, p. 213.

(2) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 281.

(3) DE BEKA, p. 83. HEDA, p. 213. *Magn. Chron. Belg.* p. 272. *Cron. de Traj.* p. 341. *Oude Holl. Div. Kron.* XVIII Div. c. 16.

(4) BUCHELIUS ad HEDAM, p. 214. *Bat. Sacra*, D. II. bl. 194.

(5) MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. III. bl. 349, 353.

wereldlijken en geestelijken Opperhoofds, Koning WILLEM en den Aartsbisschop van 1190—1256
Keulen. Op hunne aansporing, en om HENDRIK het bisdom te verschaffen, kwam de Utrechtsche hooge geestelijkheid bijeen; en de nadeelen, welke *het Sticht* van de onbekwaamheid des tegenwoordigen Bisschops te wachten had, werden met zulke sterke kleuren afgemaald, dat de zwakke GOZEWIJN zelf, vrijwillig den mijter nederlegde. Het is immers niet denkbaar, dat hij binnen vier maanden, van den zeven en twintigsten van Lentemaand, toen OTTO III overleed, tot den twaalfden van Hooimaand, het bisdom tot zulk eenen staat van verval zou gebragt hebben, dat men genoodzaakt was, het kapittel bijeen te roepen en den onhandigen regent af te zetten (1)? Anderen daarentegen, hebben uit dit belangrijk stuk afgeleid, dat na den dood van OTTO III, eene dubbele verkiezing, hetgeen niet ongewoon was, te *Utrecht* heeft plaats gehad. Een gedeelte der Kanoniken zal zich voor HENDRIK, doch de meerderheid voor GOZEWIJN verklaard en hem aan het bezit des wereldlijken gebieds geholpen hebben, terwijl zijn mededinger, bij Koning WILLEM, welke hem erkende, ondersteuning zocht. De vervallen staat tot welken GOZEWIJNS ongeveer tweejarig bestuur *het Sticht* gebragt had, voerde het kapittel bijeen, en HENDRIK *van Vianden* op den stoel van *Utrecht* (2).

De nieuwe Bisschop was geheel het tegenbeeld zijns voorgangers. Moed, schranderheid, heerschzucht en zorg voor de belangen en regten zijner Kerk, openbaarde hij straks in den krijg, welke uit de afzetting van GOZEWIJN voortvloeide. GIJSBRECHT *van Amstel* was gevoelig over den hoon zijnen bloedverwant aangedaan, en welligt had ook de wijze, op welke Bisschop HENDRIK zijn gezag handhaafde of uitbreidde,
de wraakzucht heviger in hem ontvlamd. Hij verbond zich met den Graaf van *Gelre*, 1252
en HERMAN *van Woerden* tegen den Bisschop; de Graaf van *Goor* met de Heeren van *Voorst* en *Almelo* voegden zich bij hen. Na eenige roof- en strooptogten in *het Sticht*,

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. B. III. bl. 349, 350.

(2) V. SPAEN, *Hist. d. Heeren van Amstel*, bl. 25—27. » HENDRIK *van Vianden*," zegt deze Geschiedonderzoeker, bl. 27. » komt in den brief van 1249 als *electus*, verkoren Bisschop, en niet als *postulatus*, benoemden Bisschop, voor; anders zou men aan eene benoeming door den Paus kunnen denken. Dezen titel van *Electus* draagt hij nog in brieven van 1250 en 1251, en eerst in 1252 wordt hij Bisschop, *Episcopus*, genoemd. Dit doet mij gelooven, dat het algemeen kapittel, alwaar GOZEWIJN afstand moest doen, eerst in 1250 gehouden is. Hierin worden wij bevestigd door een brief van 1250, door den Domproost GOSBERTUS gegeven, over zaken waarvan doorgaans de bisschoppelijke bevestiging vereischt werd; deze is alleen met zijn zegel voorzien, hoewel in den brief van andere zegels gesproken wordt; hij zal tusschen de beide mededingers geen partij hebben willen kiezen. Geen brief van GOZEWIJN is voorhanden, en de eerste van HENDRIK, dien wij kennen, is den 1 December 1250 gedagteekend."

1190—1256 die telkens met moed gekeerd werden, bepaalde men dag en plaats, op welke een beslissende veldslag de zaak zou slechten. De bondgenooten verschenen met eene aanzienlijke magt op het aangewezen oord; ook Bisschop HENDRIK bragt zijne mannen bijeen. De Aartsbisschop van *Keulen*, welke zich in *Utrecht* bevond, moedigde hem ten strijde aan, verzekerde hem van de overwinning door het vermogen van ST. MAARTEN, en beloofde, de stad in zijn afzijn, met de Kanoniken en vrouwen te bewaken en des noods te verdedigen. Ondertusschen was Koning WILLEM te *Antwerpen* van den voorgenomen strijd verwittigd, dien hij, door eene gezonde en vredelievende staatkunde voorgelicht, poogde te voorkomen. Hij plaatste zich derhalve aan het hoofd zijner benden, om vóór den dag, tot het gevecht bepaald, in *Utrecht* te zijn en door zijne tusschenkomst het bloedstorten te verhinderen. Doch juist toen hij met zijn volk door de Weerdpoort de stad binnenrukte, was Bisschop HENDRIK, onder bazuingeschal, met een heir de Katharinapoort uitgetogen. Hij wilde hem onmiddellijk volgen, doch vond de poort, op last des Aartsbisschops, gesloten. Reeds had hij bevel gegeven, haar met geweld open te breken, toen de Keulsche Kerkvoogd, die, gevolgd door de geestelijkheid en vrouwen, de ronde deed, over deze onverwachte komst verrast en verschrikt, hem te gemoet snelt, en dus aanspreekt: »Leen een gunstig oor, o Koning, aan mijne woorden! Het voegt uwer Koninklijke mogendheid, uw onderdanig volk in vrede te houden en regt en geregtigheid in den lande te handhaven; doch veroorloof mij te zeggen, o Heer! hiertegen getuigt uwe komst met gewapenden te dezer plaatse en uw bevel, de sloten te verbreken en de poorten te openen. Wilt gij tegen regt en billijkheid, hetgeen ik niet hope, de burgers die uitgetogen zijn, buitensluiten en hen door nieuwe bewoners doen vervangen, om deze stad in uwe magt te houden, dan zoudt gij mij, uwen Kanselier, beschamen en uwen eigen roem bezwalken. Ootmoedig bid en vermaan ik derhalve uwe genade, dat gij mij deze veste wedergeeft en den bewoners geweld noch moeijelijkheden aandoet." »Mijn eerwaardige Vader," is het antwoord van WILLEM op deze onbezonnen en wantrouwige taal, »uwe vrees is ten eenenmale ongegrond. Gij weet, dat het der Koningen pligt is, strijden en oorlogen, overal waar zij slechts kunnen, te beletten en de wrevelmoedigen gestreng te tuchtigen. Hoe zeer zou het derhalve ons tot smaad en schande verstrekken, indien wij op de grenzen van ons gebied een gevecht, en zelfs tusschen landgenooten, gedoogden! Om dit te voorkomen en den Bisschop met zijne dienstmannen te verzoenen, zijn wij met ridders en gewapende mannen in deze stad gerukt. Toen wij echter hier vernamen, dat men reeds ten strijde getogen was, hebben wij met bijlen en hamers de poorten laten openen, om de bisschoppelijke benden te achterhalen en ons plan te voltooijen. Denk dus niet, dat wij tegen Bisschop HENDRIK, in wiens verkiezing wij bewilligden, iets kwaads in den zin hebben, noch tegen deze stad, wier burger en beschermer wij zijn. En om u hiervan geheel te overtuigen, stellen wij de stad weder in uwe handen en zullen, door het

steken der trompetten, onze mannen bevelen zich te ontwapenen, en het overige van 1190—1256
den dag aan de vreugde te wijden (1).” Het is denkelijk, dat Koning WILLEM op aandrang en ter gunste van den Aartsbisschop, den hoofdbewerker van dit gevecht, zijn heilzaam en vredelievend plan heeft opgegeven. Ook lag de kampplaats niet verre van de stad, de strijd was ongetwijfeld reeds begonnen, en in de hitte des gevechts tusschen beide te treden, zou niet mogelijk geweest zijn (2). De Bisschop was ondertusschen 16 van Zomermaand
in eenen wreeden en hardnekkigen veldslag gewikkeld. Vele vijanden sneuvelden en menig weerspannig leenman, verzekert men, viel in zijne handen. Tegen den avond reed hij zegevierend, met den gevangen GIJSBRECHT *van Amstel* en HERMAN *van Woerden*, als in triomf een aan elke zijde van zijn paard gebonden, binnen *Utrecht*, en werd door den Koning en den Aartsbisschop met vreugde en onder gelukwenschingen verwelkomd. Op hun verzoek werden de beide aanzienlijke gevangenen geslaakt, hetgeen door eenen vrede en verzoening tusschen hen en den Bisschop gevolgd werd (3).

Koning WILLEM vertoefde een korten tijd in *Utrecht*, en gaf de stad op nieuw blijken zijner gunst en genegenheid. Met hare regering en burgers sloot hij een verdrag, waarbij deze zich verbonden, » onder geen voorwendsel hoegenaamd, *Holland* of *Zeeland* aan te vallen, noch de ingezetenen dier graafschappen in persoon of bezittingen te benadeelen. Indien een Utrechtsch burger eenen Hollander in *het Sticht* van zijne goederen beroofd had, zouden zij de schade herstellen; en bij het ontstaan van eenen oorlog tusschen het graafschap en het bisdom, de goederen van een Hollander of Zeeuw, welke binnen hunne muren gebragt werden, voor den eigenaar bewaren.” Daarentegen beloofde de Koning » dat zoo een zijner onderdanen de goederen van een Utrechtsch burger buiten *het Sticht* in handen kreeg en behield, hij zorgen zoude, dat zij ten volle teruggegeven wierden (4).” Den volgenden dag nam hij de 18 van Zomermaand

---

(1) DE BEKA, p. 84, 85. Overgenomen in het *Magn. Chron. Belg.* p. 273 en vertaald in de *Oude Holl. Div. Kron.* XVIII Div. c. 18.

(2) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. bl. 75.

(3) DE BEKA, p. 85. HEDA, p. 214. J. A LEYDIS, *Lib.* XXIII. c. 21. *Oude Holl. Div. Kron.* XVIII Div. c. 18. BRUMANNI *Res. Transisal.* in DUMBAR's *Analect.* T. II. p. 104. Wat BILDERDIJK, D. II. bl. 150, in navolging van WAGENAAR, D. II. bl. 398, verhaalt, dat » GIJSBRECHT *van Amstel* met zijne aanhangelingen, ten getale van 500, barrevoets en in wolle kleeding (in het hemd) boete moesten doen, en in de Domkerk geknield, aan den Bisschop vergeving vragen, en hem voorts trouw zweeren,” geschiedde eenige jaren later onder FLORIS den Voogd. Zie VAN SPAEN, *Hist. d. Heeren van Amstel*, bl. 34. Verg. hiervoor bl. 202.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 266. HEDA, p. 209. BOXHORN's *Aant. op de Chron. v.* VELDENAER, bl. 163, 164. Leiden 1650.

1190—1256 burgers van *Utrecht* en hunne goederen in zijne en des Rijks bescherming, verleende hun vrijgeleide zoo te water als te land, door *Holland* en *Zeeland*, en beloofde te zullen zorgen, dat hunne gewoonten en regten, naar erkentenis van de schepenen dier stad, ongeschonden bewaard bleven (1). Eindelijk bepaalde hij, bij een afzonderlijken open brief, tot loon hunner trouw en der hem bewezen diensten, dat geen » Prins, Markgraaf, Hertog, Graaf of ander adellijk persoon, kerkelijk of wereldlijk, eenen hunner medeburgers of ingezetenen, buiten de muren van *Utrecht* ten gerigt mogt roepen, dagvaarden, of zelfs zich met hem voor iemand als regter stellen, behalve alleen voor den Keizer of Koning, en slechts over zaken, die tot de wereldlijke regtbank behoorden. Voor hunnen Bisschop of den stadsregter, door dezen aangesteld, konden zij echter te allen tijde beroepen worden. Eene boete van honderd marken gouds werd dengenen opgelegd, welke hen het genot dezer voorregten betwistte (2)." Willem zelf bewees kort daarna, dat hij deze voorregten eerbiedigde, en gaf hierdoor tevens een schitterend blijk van ongemeene belangloosheid en liefde tot regtvaardigheid. Hoe zeldzamer zulke voorbeelden zijn, hoe meer zij verdienen den volgenden Vorsten ter navolging voorgesteld te worden.

De Kapittelheeren van st. jan te *Utrecht* klaagden, dat de Koning op hunne regten op zekere goederen en tienden te *Overdrecht*, *Westveen* en de omliggende plaatsen, inbreuk maakte. Willem, wel verre van willekeurig en halsstarrig op zijne eischen aan te dringen, kiest, onder goedkeuring van den Kardinaal hugo, en in overeenstemming met den Proost van st. jan, zijnen Kapellaan, den Abt van *St. Truijen*, tot scheidsman, aan wiens uitspraak men beiderzijds beloofde, zich onvoorwaardelijk te onderwerpen. De Kardinaal gelast hierop den Abt, zoo spoedig mogelijk, deze zaak, naar God en zijn geweten te beslissen; terwijl willem zijnen broeder floris en de Hollandsche Edelen dringend aanmaant » den Abt in het onderzoek des geschils te ondersteunen, zoodat zijn grafelijk regt er niet door verkort, noch de Kerk er door benadeeld wierd (3)." Na rijp overleg, stelt de Abt, twee jaren daarna, werkelijk zijn meester in het ongelijk, wijst, op raad van regtsgeleerden en goede mannen, de betwiste bezittingen het kapittel toe en gebiedt zijnen Vorst, zich naar dit vonnis te gedragen, waaraan deze zich gewillig onderwerpt (4). » Een hoveling, bij wien waarheid en billijkheid boven het

(1) Heda, p. 209. Boxhorn op veldenaer, bl. 163. V. mieris, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 267.

(2) Heda, p. 210. Boxhorn, t. a. p, bl. 164. *Groot Utr. Placaatb.* D. III. bl. 276, 277. V. mieris, t. a. p. bl. 267. *Kerk. Oudh. v. Utr.* D. I. bl. 267.

(3) Kluit, *Hist. Crit. Com. Holl.* T. II. P. II. p. 636—642.

(4) Kluit in l. c. p. 661—665. Heda, p. 207.

bijzonder belang van zijnen Vorst zoo edel zegepralen, is buiten twijfel zeldzaam; maar 1190—1256
nog zeldzamer een Koning, die zich zulk eenen vriend der geregtigheid betoont, dat het eene fijne doch edele vleijerij in zijne hovelingen wordt, geschillen, waarin het ongelijk aan zijne zijde is, ook tot zijn nadeel te beslissen (1)."

WILLEM vertrok uit *Utrecht* naar *Holland* en van daar naar den Rijksdag te *Frankfort*, werwaarts OTTO van *Gelre* hem vergezelde (2). Daar deze Graaf niet in den zoen met GIJSBRECHT *van Amstel* begrepen was, maakte zich de Bisschop zijne afwezigheid ten nutte en viel in *de Veluwe.* Dood en vernieling volgden zijne schreden, en te vergeefs bood men hem tegenstand. Met rijken buit en een groot aantal gevangenen keerde hij in *Utrecht* terug, en vond hieruit ten deele de middelen tot het vesten van het slot *Vredeland* aan de *Vecht*, om de Heeren *van Amstel* of hunne onderhoorigen in toom
te houden. Graaf OTTO werd tot den vrede gedwongen, en beloofde toen den Bisschop 1253
ondersteuning en bijstand tegen al zijne vijanden; terwijl men tevens onderling, middelen beraamde, tot het vervolgen en uitleveren van boosdoeners (3). Hierdoor werd de rust in *het Sticht* hersteld, die echter door de beleediging eens onverlaats Koning WILLEM
in *Utrecht* aangedaan, welhaast gevoelig zou geschokt worden (4). 1255

GELDERLAND. Graaf OTTO II van *Gelre*, met wien Bisschop HENDRIK sedert in gewenschte verstandhouding leefde, was de kleinzoon van OTTO I, welke in het jaar elf honderd negentig uit het Oosten was teruggekeerd, en een werkelijk deel had genomen in de geschillen tusschen BOUDEWIJN van *Utrecht* en de Drenthenaars (5). De voor-
waarden op welke zijne twisten met dezen Kerkvoogd werden bijgelegd, geven veel ophel- 1195
dering over den staat van zaken en de wijze van handelen in dien tijd, en komen hierop ne-
der: Elke partij zal twaalf goede mannen benoemen, om alle twistzaken te vereffenen. 1196 ?
Zaken, die in het vriendelijke niet kunnen gevonden worden, zal men op de volgende wijze uit den weg ruimen: Indien de Bisschop aanspraak maakt op regten en goederen, welke de Graaf in bezit heeft, dan zal deze laatste bij eede op de overblijfsels der Heiligen verklaren, dat hij die wettig bezit. Hetzelfde zal ook gedaan worden door drie der eerste dienstmannen van de Utrechtsche Kerk, bij ontstentenis van eenen Bisschop,

---

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. bl. 107, 108.

(2) DE BEKA, p. 85. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. II. bl. 78. VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 217, 218.

(3) DE BEKA, p. 85. HEDA, p. 214. *Chron. de Traj.* p. 341. *Chron. Tiel.* p. 218. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. p. 487.

(4) Zie hiervoor, bl. 257.

(5) Zie hiervoor, bl. 157, 262, 264. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I, bl. 103.

1190—1256 met betrekking tot goederen en regten, welke door den Graaf geëischt worden. Ten aanzien van *Salland* echter, alwaar de Graaf vermeende een wijd uitgestrekter graafschap te bezitten, dan hem de Bisschop toekennen wilde, zou de Bisschop in eigen persoon eed afleggen, om de regten van zijne kerk te bepalen. De dienstmannen zullen met elf medezweerders eed doen, of zij tot den Bisschop of tot den Graaf behooren." Voorts werden eenige bepalingen gemaakt over de ruimgelden en wildban, en overeengekomen, dat beiderzijdsche mannen niet op des anderen heimaal mogten gedagvaard worden, terwijl tevens vastgesteld werd, dat men het regt zijnen gang zou laten gaan en alle rooverijen verhinderen (1).

Door het vredesverdrag van den Bisschop van *Utrecht* met den Hertog van *Braband*, den zesden van Lentemaand elf honderd zes en negentig gesloten, was OTTO I in het leenbezit der *Veluwe* hersteld (2). Uit gebrek aan echte stukken en door de veeltijds tegenstrijdige en uiteenloopende berigten, kan met geene zekerheid bepaald worden, wanneer en met wat regt, *de Veluwe* aan de Graven van *Gelre* gekomen is. Weleer had deze landstreek, als een gedeelte van *Friesland*, in de lotgevallen van dat groote Rijk gedeeld. In het midden der achtste eeuw kwam zij onder het gebied der Frankische Vorsten en werd denkelijk in verschillende graafschappen gesplitst, of althans door onderscheidene Graven bestuurd. Duister en verward is echter alles wat betrekkelijk den ouden staat van dit gewest gemeld wordt, welks naam het eerst in eenen giftbrief van het jaar zeven honderd drie en negentig voorkomt (3). Der Utrechtsche kerk waren reeds sinds eeuwen goederen op *de Veluwe* geschonken (4), en men gist, dat eenige der verbeurd verklaarde bezittingen van BALDERIK en ADELA, in handen der Hertogen van *Braband* gekomen zijn, welligt onder de verpligting, die van *het Sticht* in leen te houden (5). De Bisschoppen van *Utrecht* beweerden, dat hun de geheele *Veluwe* door de Keizers was afgestaan. En inderdaad, uit een brief van Keizer HENDRIK VI

---

(1) Zie deze overeenkomst bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 263, met wien wij haar op het jaar 1196 stellen en als een uitvloeisel van het vredesverdrag beschouwen, tusschen den Bisschop van *Utrecht* en den Hertog van *Braband* of *Lotrijk*, den 6 van Lentemaand des genoemden jaars gesloten. Verg. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 105. Over de *ruimgelden* en *wildban* raadplege men V. SPAEN's *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 260; en over het *heimaal*, de verhandeling van J. DE RHOER in D. I, bl. 367 der: Verh. van het genootsch.: *Pro excolendo jure patrio.*

(2) Verg. hiervoor, bl. 151, 152.

(3) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 132, 133.

(4) Verg. hiervoor, bl. 150. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 148, 149.

(5) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. b. 149. Vergelijk hiervoor bl. 97.

blijkt, dat oudtijds wezenlijk zulk een giftbrief moet bestaan hebben (1). Er wordt 1190—1256
echter beweerd, dat een gedeelte der *Veluwe* aan de Graven van *Zutphen* behoord heeft en met dat graafschap aan *Gelre* geraakt is (2). Aan geen twijfel is onderworpen, dat de Graven van *Gelre* met een gedeelte der *Veluwe* en een graafschap in *Salland*, als achterleenen van *het Sticht*, door de Hertogen van *Braband* zijn beleend geworden (3). Doch in welken tijd en onder welke bepalingen de Hertogen dit leen van de Utrechtsche Bisschoppen ontvingen, is onzeker (4).

De dood van Bisschop BOUDEWIJN wikkelde OTTO I in ernstige geschillen met DIRK VII van *Holland*, over het bezetten van den Utrechtschen stoel (5). Weldra echter sloten de beide Graven een naauw verbond tegen den nieuwverkoren Kerkvoogd, DIRK *van der Aare*, wien zij gewapenderhand aanvielen (6). De Hertog van *Braband*, 's Bisschops bondgenoot, rukte hierop in *Gelre;* doch Keizer OTTO IV, wiens zaak Graaf
OTTO I tegen den tegenkeizer, FILIPS van *Zwaben*, met nadruk had geschraagd, daagde 1202
de twistende partijen voor zich te *Maastricht*. De Hertog van *Braband* liet echter Graaf OTTO onder weg opligten en in eenen kerker werpen. Men wil, dat dit op aanzoek des Keizers zelven geschied zij; doch anderen beweren, dat de Graaf in eenen veldslag gevangen genomen werd (7). Niet zonder groote opofferingen kreeg hij de vrijheid weder. Bij een vroeger verdrag te *Maastricht* gesloten, had hij zich voor *ledigman* des Hertogs verklaard; dat is, zich verbonden, op straffe van verval zijner leenen, hem tegen elk, zonder uitzondering, te dienen, de vriend van den vriend, en de vijand van den vijand zijns leenheers te zijn (8). Het blijkt duidelijk, dat OTTO, welke door het verbond met DIRK VII hierin de trouw geschonden had, van zijne leenen vervallen is verklaard (9). Om deze en zijne vrijheid te herkrijgen, moest hij,

---

(1) Zie BONDAMS Aant. (a) op dien brief in het *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 255.

(2) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 155.

(3) Zie hiervoor, bl. 150, 151, 156.

(4) Verg. v. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 149. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 256.

(5) Zie hiervoor bl. 264. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 118, 119.

(6) Zie hiervoor bl. 188, 266. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 120.

(7) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 120. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 85. Verg. VAN LEEUWEN ad *Chron. Tiel.* p. 173 (o). V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 109, 110.

(8) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 276 en de aanm. *a*, waarin uitvoerig over de verpligtingen van eenen ledigman gehandeld wordt.

(9) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 278. (a).

1190—1256 voorloopig den Hertog twee duizend vijf honderd mark beloven, en tot waarborg der voldoening daarvan, zijne twee zonen en vijf en twintig zonen zijner mannen tot gijzelaars geven; of het land tusschen *Maas* en *Waal*, den *Tieler-* en *Bommelerwaard*, verpanden (1). Niet lang daarna werd een eindverdrag gesloten, waarbij OTTO »zijne regten op *Megen* en op de *Eninge* (*Unitas*) van *Kempeland* afstaat, de vrijheid der Brabanders, bijzonder der burgers van *'s Hertogenbosch*, van de Geldersche tollen bevestigt, en zijn vrij eigen goed te *Oosterbeek* met den berg aldaar aan den Hertog, wiens *ledigman* hij beloofde op nieuw te zullen worden, opdraagt en het wederom in leen van hem ontvangt. Daarentegen verbindt zich de Hertog, den Graaf in alle oorlogen te ondersteunen en buiten hem geenen vrede te maken (2).” OTTO verzoende zich insgelijks met den Bisschop van *Utrecht*, doch de juiste tijd kan niet bepaald worden. Onder andere voorwaarden moest hij beloven, zijnen schoonzoon, Graaf WILLEM van *Friesland*, te verhinderen iets wegens het graafschap *de Kuinder*, tegen *het Sticht* te ondernemen; ook te *Zutphen* geene munt te slaan van de gehalte en met den Utrechtschen of Deventerschen stempel, en OTTO van *Saksen* voor Roomsch Koning te erkennen (3).

1203 (margin, beside "laars geven")

Graaf OTTO verliet echter spoedig de zijde van dien Vorst en verklaarde zich voor FILIPS van *Zwaben*, even als de Hertog van *Braband*, met wien hij thans in vrede leefde. Het vorig verdrag was door een naauwer verbond van vriendschap gevolgd, waarbij de Hertog zijne dochter MARGARETHA aan GERHARD, den oudsten zoon des Gelderschen Graafs, ten huwelijk beloofde, en indien zij vóór de voltrekking overleed, de daarop volgende dochter; insgelijks zou dit plaats hebben, indien GERHARD stierf, met een volgenden zoon. De vijftien honderd mark, welke de Graaf nog aan den Hertog voor losgeld schuldig was, zou tot bruidschat van 's Hertogs doch-

1204 (margin, beside "leefde")

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 279—281.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 281—284.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 274. De geleerde uitgever van dit Charterboek meent het genoemde verdrag in 1199 of in het begin van 1200 te moeten plaatsen, dewijl Graaf OTTO I daarin belooft, OTTO van *Saksen* voor Roomsch Koning te erkennen. Er bestaat echter geene gegronde reden, op welke men zou kunnen vermoeden, dat de Geldersche Graaf, toen althans, de zijde van OTTO IV, voor wien hij zoo sterk geijverd had, zou verlaten hebben. Het komt ons waarschijnlijker voor, dat hij eerst na zijne gevangenneming door den Hertog van *Braband*, andere gevoelens heeft opgevat voor een Vorst, welke hem zoo slecht ondersteund en geheel aan zijn lot had overgelaten. De Bisschop van *Utrecht* daarentegen gevoelde zich misschien door dit gevangennemen en gevangen houden des Graafs, aan den Keizer eenigzins verpligt; het was hem ten minste aangenaam geweest, dewijl het hem in de gelegenheid gesteld had, zich op den Gelderschen Graaf te wreken. Verg. hiervoor, bl. 189, 266.

ter verstrekken (1). Twee jaren later heeft men over dit punt nader onderhandeld en 1190—1256
de voorwaarden van het huwelijk bepaald, dat zeker gedurende het leven van OTTO I niet voltrokken is (2). De redenen, welke den Graaf in dien tijd aangespoord hebben, zijn eigen goed, tusschen *Maastricht* en *Roermond*, aan den Bisschop van *Luik* op te dragen en van hem in leen te ontvangen, liggen geheel in het duister (3).

Inmiddels waren de onlusten over het bezit van *Holland* tusschen OTTO's schoonzoon WILLEM, en zijnen neef, den Graaf van *Loon*, losgebroken. In eenen twist partij te kiezen, waar de beide mededingers door banden des bloeds zoo naauw aan hem verbonden waren, was ten uiterste moeijelijk. Hij wordt echter onder de middellaars gevonden, door welke het vredesverdrag tusschen den Bisschop van *Utrecht* en den Graaf van *Loon* werd opgemaakt, doch komt ook tevens voor als getuige van den vrede, in hetzelfde jaar door dien Kerkvoogd met Graaf WILLEM gesloten (4). Welke bedoelingen zijn weifelend gedrag bestuurd hebben, is twijfelachtig. Later evenwel heeft hij de striktste onzijdigheid in dit geschil bewaard.

Deelende in het vertrouwen en de gunsten van Keizer FILIPS, verschijnt OTTO als getuige van dien Vorst, in den leenbrief, bij welken de Hertog van *Braband* met de leenen, welke hij van het Rijk hield, verlijd, maar waarbij hem tevens *Nijmegen* ontnomen en onder de Rijksdomeinen teruggebragt wordt (5). In dezelfde betrekking
komt OTTO voor bij de bevestiging van het hertogdom *Westfalen* aan den Aartsbis- 1205
schop van *Keulen* (6). Voor de laatste maal wordt hij genoemd in een verzoekschrift aan den Keizer, om tolvrijheid te *Keizersweerd* aan den *Rijn* voor de burgers van
Zutphen, hetwelk gunstig werd opgenomen (7). Hij overleed in den bloei des 1206
mannelijken leeftijds, na een onrustig bewind van vijf en twintig jaren (8). Zijne weduwe RICHARDIS, zeer waarschijnlijk eene dochter van ROBERT, Graaf van *Nassau*, overleefde hem vele jaren. Zij nam het geestelijk gewaad aan, en stierf als eerste abdis van het klooster *Munster*, door haren zoon GERHARD III, te *Roermond* ge-

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 288.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 300.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 124. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 113.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 291—294. Verg. hiervoor, bl. 197, 202.

(5) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 295.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 299.

(7) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 301.

(8) *Chron. Tiel.* p. 178. BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 303 (a). V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 115, 117.

1190—1256 sticht (1). Behalven dezen waren uit haar huwelijk met OTTO nog drie zonen voortgesproten: HENDRIK, in vroege jeugd overleden, OTTO, Proost van *Xanten*, later Bisschop van *Utrecht*, en LODEWIJK, Domproost te *Utrecht;* benevens twee dochters: ADELHEIDE, de gemalin van Graaf WILLEM I van *Holland*, en MARGARETHA, gehuwd aan LOTHARIUS, Graaf van *Hochstade* en *Are*. Men zweeft in het onzekere, of MACHTELD, de echtgenoote van HENDRIK *den Rijke*, Graaf van *Nassau*, Grootvader van Keizer ADOLF van *Nassau*, en ELIZABETH, de tweede abdis van het *Munster* te *Roermond*, dochters dan wel kleindochters van OTTO I geweest zijn (2).

In vrede verliepen de eerste regeringsjaren van Graaf GERHARD III. Slechts weet men,
1207 dat hij bij den aanvang des bewinds, aan de *St. Walburgs* kerk te *Zutphen*, tot eene jaarlijksche lijkdienst voor zijnen vader, eenige goederen afstond; getuige was bij een
1208 verdrag, tusschen den Aartsbisschop van *Keulen* en den Hertog van *Braband* gesloten,
1209 en zich in het volgend jaar op een steekspel te *Worms* bevond (3). Weldra echter werd hij in de geschillen der omliggende staten gewikkeld. Door zijne medewerking
1212 immers beklom OTTO II den bisschoppelijken zetel van *Utrecht* (4). Kort daarna trok hij zijn schoonvader, den Hertog van *Braband*, te hulp tegen den Bisschop van *Luik*,
4 van Bloeimaand 1212 en was tegenwoordig bij de verrassing der bisschoppelijke hoofdstad, welke door zijne manschappen in het bijzonder, vreesselijk geplunderd werd. Over de beide Vorsten sprak de Bisschop den banvloek uit, welken de Paus bekrachtigde. Niet vóór de geheele bevrediging met *Luik*, ongeveer twee jaren later, werd de vloek opgeheven en de openbare dienst hersteld (5).

Ondertusschen was FREDERIK van *Zwaben*, in stede van den vermoorden tegen-
6 van Wintermaand 1212 keizer FILIPS, door pauselijken invloed, in weêrwil van OTTO IV, te *Mentz* tot

---

(1) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 185—187. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 115.

(2) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 187—191. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 115—117.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 303, 306. Volgens VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 118, zou Graaf GERHARD III, onder de afgevaardigden behoord hebben, welke in het begin van 1207 gevolmagtigd werden, de bruid van den zoon des Hertogs van *Braband* te *Sintzig* te begroeten en te ontvangen. Daar echter in het huwelijksverdrag, 9 van Sprokkelmaand 1207, de eigen naam des Gelderschen Graafs niet uitgedrukt wordt, is het twijfelachtig, of men hier ook aan Graaf OTTO I moet denken. BONDAM, *Charterb. v. Gelre,* D. I. bl. 304 (a).

(4) Zie hiervoor, bl. 268.

(5) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 125. SLICHTENHORST, *Geldersch. Gesch.* B. IV. bl. 88. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 119.

Roomsch Koning gekroond. GERHARD verklaarde zich voor hem, doch moest dit ten 1190—1256
duurste boeten. Uit wraak verwoestte Keizer OTTO, op zijnen togt naar *Frankrijk*, het gebied van *Gelre* te vuur en te zwaard, en nam zelfs den Graaf gevangen, welke 1214
echter, op voorspraak des Hertogs van *Braband*, die zich weder met OTTO verzoend had, ontslagen en in genade aangenomen werd (1). Men acht het zeer waarschijnlijk, dat hij zich in den ongelukkigen veldslag van *Bovines* tegen de Franschen, bij den 27 van Hooim. 1214
Keizer bevond, welke naar *Brunswijk* vlugtte en het Rijk zijnen mededinger moest overlaten. FREDERIK II werd te *Aken* gekroond, en GERHARD, welke deze plegtigheid 25 van Hooim. 1215
bijwoonde, verbond zich, op het voorbeeld des nieuwen Keizers, nevens vele andere Rijksvorsten, tot eenen kruistogt naar het Oosten, welke echter door den dood van Paus INNOCENTIUS III verijdeld werd (2).

Een nieuwe krijg met *het Sticht* vernietigde onverwachts de rust, welke *Gelre* sinds 1223
dien tijd had genoten (3). Graaf GERHARD verzoende zich na drie jaren strijds met den Utrechtschen Bisschop, doch werd hierdoor in de Drentsche onlusten betrokken, waar zijn moed 1226
niet door het geluk bekroond werd (4). Hij schijnt zich verder in geene buitenlandsche zaken gemengd te hebben; ook werd zijn levensdraad spoedig afgesneden, toen hij 22 van Wijnmaand 1229
naauwelijks den ouderdom van veertig jaren konde bereikt hebben. Een praalgraf in de Munsterkerk te *Roermond* wijst de plaats aan waar hij en zijne gemalin, MARGARETHA van *Braband*, die hem slechts weinig tijds overleefde, begraven liggen. Van zijne beide zonen volgde hem OTTO op in het bewind over *Gelre*, HENDRIK werd later Bisschop van *Luik*, en zijne dochter MARGARETHA huwde sedert met WILLEM van *Gulik* (5). Men prijst zijne dapperheid en godsvrucht; gene is door krijgsdaden buiten twijfel gesteld, en deze zal hij waarschijnlijk, naar den geest dier tijden, door het stichten der

---

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 125. SLICHTENHORST, *Gelders. Gesch.* B. VI. bl. 88. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 120.

(2) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 110. ( ).

(3) Zie hiervoor, bl. 270. Verg. *Chron. Tiel.* p. 188. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 338—356, nevens de aanmerkingen van den uitgever. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 127, 128. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 89. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 122—125.

(4) Zie hiervoor, bl. 271—274. Verg. *Chron. Tiel.* p. 191—193. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 129, 130. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 90. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 126—129.

(5) *Chron. Tiel.* p. 194, 195 (a). PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 132. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 91. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 130. *Inl. tot de Hist. van Gelderl.* D. II. bl. 196—202.

1190—1256 beide kloosters te *Roermond*, en het rijk begiftigen van de Kerk of hare dienaars, betoond hebben (1). Hoe hoog hij in het vertrouwen der naburige Vorsten en van Keizer FREDERIK II deelde, bevestigen de vele belangrijke verdragen, in welke hij als getuige voorkomt (2). Door Koning HENDRIK VII, bij wiens krooning te *Aken* hij onder de Rijksvorsten geteld wordt, werd hem in twaalf honderd zes en twintig, het wereldlijk regtsgebied over *Munster* opgedragen, welks Bisschop, op de beschuldiging van den Gelderschen Graaf en de Keulsche dienstmannen, als medepligtig aan den moord van ENGELBERT, Aartsbisschop van *Keulen*, in zijne waardigheid was geschorst geworden (3). De moordenaar des Kerkvoogds zelf, Graaf FREDERIK van *Isenburg*, tusschen *Luik* en *Huy* opgeligt, werd voor tweeduizend mark aan GERHARD uitgeleverd, welke hem naar *Keulen* voerde, waar hij het loon der misdaad ontving (4).

GERHARDS opvolger, OTTO II, was nog jong van jaren toen hij, welligt onder zekere voogdijschap, het bewind over *Gelre* en *Zutphen* aanvaardde (5). Spoedig echter moet hij blijken van die deugden en bekwaamheden gegeven hebben, door welke zijne langdurige regering tevens eene der gelukkigste voor *Gelre* geworden is. Immers werd hij reeds in het begin zijns bestuurs, door de kapittelheeren van *Emmerik*, die steeds blootgesteld waren aan de geweldenarijen van naburige Edelen, tot Kerkvoogd of Beschermheer aangenomen en bij eene overeenkomst, met aanzienlijke voordeelen begiftigd (6). Hij daarentegen beschonk kort daarna, op keizerlijke vergunning, *Emmerik* met stads vrijheden en regten (7). Daar echter de Proosten van het kapittel van *Emmerik* onder de Stichtsche geestelijken behoorden, was het gesloten verdrag met Graaf OTTO, den Bisschop van *Utrecht* onaangenaam, ofschoon ook zijne regten daarin waren geëerbiedigd geworden. Er ontstond uit dien hoofde eene spanning

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 133. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 121, 129, 131. *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 193. Verg. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. St. III. No. 121, 122. *Chron. Tiel.* p. 199, 200.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. St. III. No. 102, 106, 108, 109, 113, 115, 123, 133.

(3) EMONIS *Chron.* apud MATTHAEUM, *Analect.* T. II. p. 83—86.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 125.

(5) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 379 (c). V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 204. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 195.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 386—398.

(7) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 398—404.

tusschen hem en den Graaf van *Gelre*, welke echter door eene overeenkomst werd 1190—1256
opgeheven. Was bij het vorig verdrag bepaald, dat Graaf OTTO »den regter van *Emmerik* aanstellen, de voordeelen des geregts, der munt, der tollen en der jaarmarkten met den Proost deelen, maar daarentegen de personen, goederen en vrijheden des kapittels verdedigen zoude," thans werd overeengekomen, »dat hij de stad *Emmerik* van den Bisschop in leen zou bezitten, met hem de inkomsten deelen, en het dezen ook vergund zou zijn eenen tweeden regter aan te stellen; de burgers waren verpligt de beide Heeren in den krijg te dienen, maar moesten daarentegen door beiden beschermd worden (1)." Het schijnt echter, dat naderhand Bisschop HENDRIK van *Utrecht* al zijne regten den Gelderschen Graaf, tegen eene jaarlijksche uitkeering van tien ponden, heeft afgestaan (2). 21 van Hooim. 1235

In den roemloozen togt tegen de Stadingers had OTTO ondertusschen deel genomen (3). Evenzeer mengde hij zich in de twisten van JOHAN en WALLERAM van *Limburg* met den Bisschop van *Luik*, en ondersteunde hen, ofschoon hij den Kerkvoogd onlangs als 1236
leenheer gehuldigd had (4). Minder zeker is zijn krijg tegen den Bisschop van *Munster*, in welken hij, gelijk beweerd wordt, gevangen genomen en verpligt werd tot losgeld, de heerlijkheid *Goije* aan den Bisschop op te dragen, van wien hij haar in leen terug ontving (5). Inmiddels hadden de onlusten tusschen de Pauzen en FREDERIK II, het geheele rijk in beroering gebragt. Aanvankelijk bleef Graaf OTTO met zijnen oom, den Hertog van *Braband*, den Keizer getrouw, van wien hij de verzekering ontving, dat hij in eene mogelijke verzoening met Paus GREGORIUS IX be- 1241
grepen, voor zijne diensten schadeloos gesteld, en niet dan met zijn wil opgeroepen zou worden, om over *de Alpen* te trekken (6). Hij verklaarde zich echter voor den Landgraaf van *Thuringen* toen deze, door Pauselijken invloed, tot Roomsch Koning was verko- 1246
zen. Na den dood van dien Vorst werd hem zelven de gevaarlijke kroon door INNOCENTIUS III aangeboden, die hij echter weigerde, maar daarentegen met den Hertog van

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelr.* D. I. bl. 412. Verg. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 198—199.

(2) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 148.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 137. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 93. Verg. hiervoor, bl. 223.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 201.

(5) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 145. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 96. Verg. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 202, 203.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 434.

1190—1256 *Braband*, de belangen van zijnen neef, WILLEM van *Holland*, ondersteunde (1). Zijn dienstbetoon bleef niet onbeloond. Was reeds, door tusschenkomst van WILLEM, zijn jeug-
1247 dige broeder, HENDRIK van *Gelre*, op den Bisschopszetel van *Luik* geplaatst, hij zelf ontving voor eenige duizenden mark zilvers, den Koning voorgeschoten, de stad *Nijme-*
1248 *gen* met het Keizerlijk paleis of den burg in pand, welke nevens al wat er toe behoorde, het zoogenaamde *Rijk van Nijmegen*, bij ontstentenis van mannelijk oir, erfelijk aan zijne oudste dochter zouden komen (2). Deze vergunning werd met nog eenige andere voorregten, onder anderen het erfelijk bezit der tollen van *Lobede*, vermeerderd, en bepaald, dat al de leenen van OTTO, bij gebrek aan een zoon, op zijne dochters zouden overgaan (3). Onmiddellijk gaf de Koning den leen- en dienstmannen van *Nijmegen* bevel, den burg Graaf OTTO in handen te stellen en hem in alles te gehoorzamen. Het schijnt echter, dat de burgvoogd Keizer FREDERIK was getrouw gebleven, en OTTO de sterkte met geweld aan zich moest onderwerpen (4). Ook de Paus betoonde den Gelderschen Graaf zijne genegenheid. Hij beval den Utrechtschen Bisschop, de novale tienden der *Veluwe*, tegen eene jaarlijksche uitkeering, aan OTTO in leen af te staan, wien hij twee jaren later, het ongestoord genot van alle tienden in zijn gebied toekende, onder voorwaarde, dat hij een gedeelte daarvan ten behoeve der Kerk en van Koning WILLEM zou bezigen (5). Ook vergunde hij hem, bij een open brief, om ééne zijner dochters, zelfs in den vierden graad van namaagschap, uit te huwelijken (6).

Aken was intusschen gevallen. OTTO, welke den Koning in de belegering dier stad met raad en daad ondersteund had, was ook onder de Rijksvorsten bij de krooning tegenwoordig, en behoorde met zijn broeder, Bisschop HENDRIK, onder de talrijke en hoogaanzienlijke getuigen, welke den Koninklijken voorregtsbrief aan de kroningsstad

---

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 139. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 205. Verg. hiervoor, bl. 228.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 466. Verg. *Chron. Tiel.* p. 211 en de aant. v. VAN LEEUWEN (*s. t.*) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* I. p. 62; *Lib.* VI. p. 140. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 94. J. SMETIUS, *Chron. v. Nijmegen*, bl. 61. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 212. Hiervoor, bl. 232, 233.

(3) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 209.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 475 (a).

(5) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 458. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 213.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 469.

verleend, bekrachtigden (1). Hij sloot kort daarna een verbond van onderlinge hulp 1190—1256
en bijstand met den Hertog van *Braband*, den Graaf ARNOUD van *Loon*, en zijnen broeder HENDRIK, Bisschop van *Luik*, en was met deze Vorsten deelgenoot in de belegering van *Keizerswaard* (2). Hierbij bepaalden zich niet zijn dienstijver en gehechtheid aan WILLEM. Hij vergezelde waarschijnlijk dien Vorst in den krijg tegen MARGARETHA van *Vlaanderen*; ten minste bevond hij zich bij hem te *Bergen in Henegouwen*, en stelde zich met Bisschop HENDRIK van *Luik*, tot waarborg van het verdrag 19 van Bloeim. 1250
ter vereffening der geschillen, tusschen den Roomsch-Koning en de Gravin te *Brussel* gesloten (3).

Indien OTTO na den dood van Keizer FREDERIK II, eenige verflaauwing in zijnen ijver voor de belangen van WILLEM betoond heeft, moet deze van korten duur geweest zijn (4). Immers bevond hij zich bij den Koning op den landdag te *Frankfort*, en zal ongetwijfeld gestemd hebben in het vonnis, aldaar door de Rijksstenden over MARGARETHA 11 van Hooim. 1252
van *Vlaanderen* uitgesproken (5). De verwoestingen door den Bisschop van *Utrecht* op *de Veluwe* aangerigt (6), waren het welligt, welke hem verhinderden deel te nemen in den op nieuw ontvlamden krijg tusschen de Hollanders en de Vlamingen, in welken 1253
zijn broeder, Bisschop HENDRIK van *Luik*, eene groote rol speelde (7). Hij gordde echter het slagzwaard aan, om de grenzen des Rijks tegen KAREL van *Anjou*, welke *Henegouwen* was ingerukt, te verdedigen. Koning WILLEM beloonde zijne diensten en op- 1254
offeringen door eene verhooging der pandpenningen van *Nijmegen* met vijf duizend mark, en schonk hem het slot met de heerlijkheid *Oye* als een rijksleen (8). *Nijmegen* bleef sedert met *Gelre* vereenigd, en uitgezonderd een verschil met Keizer RUDOLF over die stad en haren burg, dat niet beslist werd, hebben de Keizers noch het Rijk ooit eenige pogingen aangewend, om de pandschap te lossen, ofschoon nadere Keizerlijke brieven, de

(1) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. B. II. bl. 288. Verg. hiervoor, bl. 233—238.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 471.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 478. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM, D. I. B. III. bl. 390. Verg. hiervoor, bl. 245.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 215.

(5) Zie hiervoor, bl. 246.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 487. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 143. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 95. Verg. hiervoor, bl. 289.

(7) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 219, 220. Verg. hiervoor, bl. 246—252.

(8) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 144, 145. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 96. Verg. hiervoor, bl. 252—254. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*; D. I. bl. 495.

1190— 1256 voorregten bevestigende, voorhanden zijn. Tegen het algemeen gevoelen aan, heeft men *Nijmegen* het regt van Rijksstad betwist, dewijl nergens blijkt, dat die stad stem en zitting onder de Rijkssteden gehad heeft. Zij was slechts de eerste der Geldersche hoofdsteden en men heeft opgemerkt, dat de Graven hare keuren en voorregten, alleen in algemeene bewoordingen bevestigd hebben (1).

FRIESLAND. GRONINGEN. Graaf OTTO verloor kort daarna in Koning WILLEM een veelvermogenden vriend, die ook de Friezen beoosten het *Vlie*, niet ongunstig geweest was, wier gewest rijkelijk gedeeld had in de staatkundige woelingen der tijden en in de verwoestingen der natuur. Men verhaalt, dat in het begin van dit tijdperk,
1190 het stedeke *Utgong*, aan de *Middelzee* gelegen ter plaatse van het tegenwoordig dorp *Berlikum* of *Belkum*, bloeijende door zeevaart en koophandel, door de Noordsche zeeschuimers geplunderd en verbrand werd. De gevlugte inwoners, zich niet meer aan zee betrouwende, trokken grootendeels landwaarts in en gaven, naar men wil, de eigenlijke opkomst aan de stad *Franeker*. De naam van *Utgong* is echter nog langen tijd in stand gebleven en nevens dien van *Belkum* gebruikt (2). Ongeveer eene halve eeuw vroeger, wordt het eerst van *Leeuwarden* gewag gemaakt, en over den slechten toestand der Kerk aldaar, zoo wel als over de zorgeloosheid van eenige harer Priesters geklaagd (3). Men vermoedt, dat beide, *Leeuwarden* en *Franeker*, uit vrees voor de aanvallen der Hollandsche Graven gebouwd en bemuurd zijn geworden (4).

Friesland werd echter thans van eene andere zijde en door HENDRIK DE KRAAN, Graaf van *de Kuinder*, bestookt. Dit graafschap, welks naam in een Overijsselsch plaatsje op de Friesche grenzen is bewaard gebleven, was in dien tijd van geen geringe magt en aanzien. Het omvatte *Urk*, *Ens*, *Emmeloord*, nevens andere plaatsen sinds door de *Zuiderzee* verzwolgen; en de Graven, wier afkomst in het duister ligt, bezaten het teeken van oppermagt: het regt van gouden en zilveren munt te slaan. Zij voerden krijg met Bisschop BOUDEWIJN van *Utrecht;* doch in een gevecht vijf honderd man verliezende, werden zij gedrongen zich aan den wil des overwinnaars te onderwerpen. Onder de vredesvoorwaarden was ongetwijfeld de hardste, dat

(1) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 211.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 103. UBBO EMMIUS, *de Rer. Fris. Hist. Lib.* VII. p. 114. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 145. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 429.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 104. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 99. *Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 76.

(4) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 145.

al hunne bezittingen, bij versterf van mannelijk oir, aan het Utrechtsche bisdom 1190—1256
moesten vallen. Hunne magt was echter door deze nederlaag niet zoo gefnuikt, dat zij 1195
HENDRIK DE KRAAN verhinderde steeds *Friesland* te verontrusten; en niet onwaarschijnlijk is het, dat de Friezen WILLEM van *Holland* deswege zoo gewillig als Heer huldigden, dewijl zij in hem eenen moedigen beschermer verwachten konden. Hij 1195
had dan ook naauwelijks het bewind over *Friesland* op zich genomen, of hij liet een slot nabij *Oosterzee*, niet verre van *de Kuinder* opwerpen, om den onrustigen Graaf te bedwingen. De krijg werd aan weerszijden een tijd lang met hevigheid gevoerd, tot dat eindelijk in een hardnekkig gevecht, HENDRIK DE KRAAN, na een aanzienlijk verlies van volk, geslagen en uit zijne bezittingen verjaagd werd (1). 1196
Minzaam ontving men hem aan het hof van DIRK VII, en dit heeft het vermoeden opgewekt, dat hij door dezen Graaf, in het geheim, was ondersteund geworden (2). Ofschoon *de Kuinder* door deze overwinning, onder het geweld van WILLEM geraakte, is dit graafschap evenwel in stand gebleven en twee eeuwen later aan den Bisschop van *Utrecht* verkocht (3).

Terwijl *Friesland* thans rust genoot, geraakten de *Groningers*, op het voorbeeld der Drenthenaars, tegen Bisschop BOUDEWIJN in opstand. Door VOLKERT *van Koeverden* aangestookt, versterkten zij op nieuw de *St. Walburgs* Kerk, hun regt daarop grondende, dat dit gebouw oorspronkelijk tot sterkte of burg tegen de invallen der Noormannen bestemd geweest was en hun toebehoorde. Bisschop BOUDEWIJN daarentegen beweerde, dat deze Kerk steeds tot een bedehuis voor de Bisschoppen, zijne voorzaten, gestrekt had, en de Groningers er geene aanspraak op hadden. Daar zij hardnekkig volhielden, werd de banvloek over hen uitgesproken, en hierdoor bevreesd geworden, braken zij de kap dier Kerk weder af. Ondertusschen was RUDOLF *van Seppenrothe*, de Burggraaf van *Groningen*, op eenen kruistogt naar het Heilige

---

(1) *Chron. Egmond.* ap. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 162, 163 (93). MELIS STOKE, D. I. B. II. bl. 470. DE BEKA, p. 58, et BUCHELIUS ad eundem, p. 60 (*k. l.*). OCCO SCARLENSIS, bl. 105. BRUMANI *Res Transissal.* in DUMBAR'S *Analect.* T. II. p. 79, 80. UBBO EMMIUS, *Rer. Frisic. Hist. Lib.* VII. p. 115, welke echter ten onregte HENDRIK DE KRAAN en den Graaf van *de Kuinder* voor twee verschillende personen houdt, gelijk reeds door SCHOTANUS wordt aangewezen, *Fr. Hist.* B. IV. p. 101. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. V. bl. 146. F. SJOERDS *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 435.

(2) WAGENAAR, D. II. bl. 282. Verg. hiervoor, bl. 187.

(3) DE BEKA, p. 58. VAN RIJN, Aant. op de *Oudh. en Gestichten van Friesland*, D. I. bl. 491, 492. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. I. p. 163 (93). Verg. hiervoor, bl. 202.

1190— 1256 Land, overleden, en had slechts eenen onmondigen zoon, ALBERT geheeten, nagelaten. Onmiddellijk nam zijn oom HERBERT de voogdijschap, en gevolgelijk het ambt van Burggraaf op zich; terwijl de Graaf-Bisschop, bewerende dat hem als leenheer de voogdij behoorde, BERTHOLD van *Groningen* met deze waardigheid bekleedde. Alles geraakte hierdoor in beweging; BERTHOLD werd door HERBERTS aanhang vermoord, en de stad versterkt (1). Men sloot zich nauwer aan de Drenthenaars en bestreed met
1196 hen den Graaf-Bisschop, wien het niet gelukte de wederspannigen te bedwingen (2).

Dit bleef voor zijnen opvolger, DIRK *van der Aare*, bespaard, wiens onberaden
1198— 1202 togt naar *Friesland* eenen vernielenden oorlog ontstak, welke echter te zijner gunste eindigde (3). In dezen krijg, zoowel als in de onlusten over het bezit van *Holland* tusschen Graaf WILLEM en LODEWIJK van *Loon*, zullen de Friezen ongetwijfeld deel genomen hebben (4). *Friesland* althans werd in het verdrag des Bisschops van *Utrecht* met Graaf WILLEM I begrepen, en betrekkelijk dit gewest bepaald, »dat de Bisschop niet zou beletten, dat eenige kooplieden uit het graafschap *Friesland*, *Oostergo* en *Westergo* in zijn gebied overkwamen," terwijl tevens de voorwaarden, vroeger tusschen Bisschop GODFRIED en FLORIS III aangegaan, ongeschonden zouden onderhouden worden (5). Weldra zag zich WILLEM meester van al het land tusschen de *Honte* en de *Lauwers*, en men wil, dat hij zijn verblijf in *Holland* vestigende, zijnen zoon OTTO tot Graaf over *Friesland* heeft aansteld (6). Dit wordt echter door eenigen in twijfel getrokken, dewijl van OTTO, in deze hoedanigheid, weinig gewag gemaakt wordt en hij op dat tijdstip, den kindschen jaren niet konde ontwassen zijn (7). Het is echter zeker, dat hij eens *Friesland* beregt heeft (8).

---

(1) *Chron. v. Gron. en de Ommelanden*, bl. 10. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 206, 207.

(2) Zie hiervoor, bl. 262—264. Verg. UBBO EMMIUS, *Rer. Frisic. Hist. Lib.* VII. p. 115. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 101; 102. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 438—442.

(3) Occo SCARLENSIS, bl. 105. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl. 147. Zie hiervoor, bl. 189, 265, 266.

(4) Zie hiervoor, bl. 191—202, 266.

(5) Zie hiervoor, bl. 169, 202. Verg. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 104. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 451. *Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 81.

(6) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 105.

(7) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 463.

(8) Zie hiervoor, bl. 281.

Thans bereikte dit gewest een aanzienlijken trap van welvaart en bloei. *Stavoren*, 1190—1256
in het bijzonder, de gewone verblijfplaats der Friesche gezagvoerders, was door uitgebreiden handel en zeevaart, rijk doch tevens weelderig en brooddronken geworden. Ten bewijze daarvan verhaalt men, hoe zekere bemiddelde weduwe een schip naar *Dantzig* zond en den schipper gelastte, met het kostbaarste dat hij daar vinden konde, terug te keeren. Zij nam het ten hoogste euvel op, toen hij haar eene lading van de voortreffelijkste tarwe medebragt, en beval het edele graan, aan bakboord ingeladen, aan stuurboord in zee te werpen. Dit verhaal ligt voorzeker niet buiten de grenzen der waarschijnlijkheid, indien men slechts geloof ontzegt aan de wonderen, welke daarop, als eene straf des Hemels, tot ondergang van *Stavoren*, zouden gevolgd zijn, en onder welke het opkomen van het zoogenaamde *Vrouwenzand* met zijne onvruchtbare koornaren, gerekend werd (1). Natuurlijke oorzaken hebben den val dier stad verhaast. Het verzanden van havens en riviermonden noch het verhoogen der stroombeddingen zijn zeldzaam in *Nederland*. Men weet daarenboven, dat om dien tijd de inbraken der *Zuiderzee*, voornamelijk tusschen *Stavoren* en *Enkhuizen*, veel lands wegspoelden, hetwelk elders weder aanslibte; het is alzoo zeer waarschijnlijk, dat door zulk eene aanzanding of aanslibbing, de haven van *Stavoren* allengs is verstopt geworden. Toen nu hierdoor zoo wel als wegens de verkwisting, de weelde en prachtzucht der inwoners, koophandel en zeevaart in verval geraakten, zal men als eene straf voor den moedwil der weduwe beschouwd hebben, wat slechts een gevolg was van de omwentelingen der natuur en van de misslagen der menschen (2).

Friesland strekte inderdaad dikwerf in dit tijdperk ten prooi der stormen en golven. Zoolang de *Noordzee* zich geenen weg tusschen *Vlieland* en *Terschelling* gebaand, noch zoo veel gronds ten Westen van *Friesland* verzwolgen had, waren de landen langs de *Middelzee* aan veelvuldige overstroomingen blootgesteld. Dit binnenwater ontlastte zich door eenen wijden mond in de *Noordzee*, en trad bij eenen Noorden en Noordwesten storm, niet zelden buiten zijne oevers, waardoor alom de schrikkelijkste verwoestingen werden aangerigt. De ingezetene veeltijds niet in staat het geweld des waters door behoorlijke dijken te breidelen, wendde zich tot de kloosters, welke voor hun hulpbetoon een gedeelte lands, benevens het regt van eigendom op den aan te slijken

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 105—106. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. p. 147. Verg. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 473—479; en de aanteekening van MAUVILLON in »*Auswahl Niederländischen Gedichte.*" B. II. S. 396—401. Essen, 1339.

(2) Verg. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* t. a. p. MAUVILLON, t. a. p.

1190—1256 grond voor zich bedongen; somtijds zelfs droeg hij hun al zijne landerijen op, alleen onder beding, dat zij zouden zorgen, dat hij die gerust bezitten en bebouwen konde. Op deze wijze hadden de monniken van *Ludingakerk* reeds op het einde der voorgaande eeuw, veel land onder *Weidum* aan zich gebragt, en nabij den dijk der *Middelzee* een aanzienlijk stins gebouwd. Naar de stichters ontving het den naam van *Monnikenhuis*, en den armen reizigers werd hier, gelijk in de kloosters, door de *Conversen* of leekebroeders, welke de omliggende landerijen tot koornvelden en weiden bewerkten, een gul en vriendelijk onthaal aangeboden. Ondersteund door een voornaam edelman, VIGLIUS HANIAMA (HANIA?) welke in de nabijheid woonde, stichtten deze leekebroeders de kerk te *Weidum*, doch bleven slechts weinig jaren in het bezit van het stins. DEKAMA van *Jellum*, een man van aanzien, verdreef hen en maakte zich meester van hunne bezittingen, dewijl zij zich, naar het schijnt te zijnen nadeele, in de opkomende geschillen der Friesche Edelen gemengd hadden. Het was trouwens in dien tijd niet ongemeen, dat de Edelen zich met geweld kloostergoederen toeëigenden (1).

Ondertusschen hadden andere dorpen, vooral aan de westkust der *Middelzee*, door dezelfde oorzaken gedrongen, het voorbeeld van *Weidum* gevolgd. De bewoners van *Mantgum* stonden vele landerijen aan de abdij van *Oldeklooster* af, wier leekebroeders de zeedijken opmaakten, een stins bouwden en eindelijk, met behulp van den abt, eene Kerk stichtten. Even zoo namen de ingezetenen van *Boxum* hunne toevlugt tot den abt van *Lidlum*, en droegen hem vele hunner eigendommen op, welke zij niet tegen de woede der zee konden beschermen. Er werden leekebroeders gezonden, welke de dijken herstelden en een zwaar stins stichtten, waar zij hun verblijf hielden. Hierdoor zoowel als door aankoop voor eenen geringen prijs van de verarmde landzaten, geraakten de kloosters in het bezit van vele schoone landerijen. Het ontbrak hun geenszins aan middelen, om deze met weinig kosten te bewerken, en de zeedijken in behoorlijken staat te brengen en te onderhouden. Vele dier geestelijke gestichten immers telden drie, vier, vijf, tot zes honderd bewoners, en wat deze niet konden, was men in staat door anderen te laten verrigten, dewijl het ontzag voor de geestelijken, zoowel als hun vermogen, den arbeider geldelijk te beloonen, eene menigte werkzame handen voor hen in beweging bragt. Zoo ontstond, bijzonder in *Friesland*, de ongemeene aanwas der kloosters en de rijkdom der geestelijkheid (2).

---

(1) OCCO SCARLENSIS, bl. 107, 108. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. V. bl. 148. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV, bl. 105, 106. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 480—482. *Nasporingen over de Middelzee*, Leeuw. 1834, bl. 66, 67.

(2) Zie de zoo even aangehaalde schrijvers.

Dankbaar echter moet de ijver erkend worden, met welken de kloosterlingen veldbouw en veeteelt aankweekten, land trachtten aan te winnen en de verwoestingen des waters te voorkomen. Niet slechts golfde de *Borne* of *Middelzee* tusschen *Ameland* en *Terschelling*, met geweld *Friesland* binnen en stelde het gewest daardoor bloot aan veelvuldige gevaren; maar haar waterschat werd daarenboven vermeerderd door den *IJssel* of een tak dier rivier, welke met snellen loop uit *Overijssel* stroomende, zich voorbij *Sloten* in haar ontlastte. Om eene afleiding aan dit overtollige water te verschaffen, bedachten de kloosterbroeders van *Ludingakerk*, die reeds zeer vele eigendommen op *Texel* en *Vlieland* bezaten, aan de zee eenen anderen uitloop te geven. Zij groeven uit dien hoofde een kanaal tusschen *Vlieland* en *Terschelling* door, benevens verscheidene binnenvaarten, welke in deze gracht uitliepen; en delfden in vereeniging met de bewoners van *Dijkshorne*, een dorp dat sedert verdronken is, een kanaal tusschen *Harlingen* en *Grind*. Gewigtig waren deze vergravingen in de gevolgen. Men wil althans, dat zij der *Noordzee* gelegenheid gaven, met meer geweld in den mond van het *Vlie* te dringen, waardoor eindelijk de *Zuiderzee* ontstond, en aan de westkust van *Friesland* verzwolgen werd, wat in de *Middelzee* weder aanspoelde. Hierdoor en uit hoofde van den verminderden toevloed des rivierwaters, dewijl de *IJssel*, door de verwijding van het *Vlie*, eene sterkere uitwatering gekregen had, werd deze zeeboezem allengs opgestopt of opgeslijkt, en in eene der schoonste en weligste landouwen herschapen (1). Wat echter menschelijke vlijt en vernuft hier aan de golven ontwoekerden, werd elders, door de krachten der natuur, aan het water prijs gegeven. Door de brandende hitte van eenen droogen zomer uitgedroogd, ontvlamde 1204
de veenachtige bodem van het bosch *Fluiso*, hetwelk geheel afbrandde, waardoor een klein meer ontstond, de *Fluizen* of het *Fluizermeer* genaamd, dat later een der grootste waterplassen van *Friesland* geworden is (2).

1190—1256

Terwijl de Friesche Geestelijken hunne tijdelijke belangen te huis behartigden, streden de Friesche Edelen en gewapende mannen voor de zaak der Kerk in het *Oosten*. De verovering van *Ptolemais* in elf honderd een en negentig, had ook der Friezen lust en ijver voor de kruistogten verlevendigd. Hunne schepen, vereenigd met die der Bremers, Lubeckers en Denen, waren onder Bisschop HARTWIJK van *Bremen* in elf honderd zeven en negentig uit de *Elbe* naar *Lissabon* gestevend, en aldaar met de uiterste gastvrijheid ontvangen. Na de stad *Silves* (*Silviam*), uit welke de Sara-

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 111. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 106. F. SJOERDS, D. II. bl. 482—484. *Naspor. over de Middelzee*, bl. 67, 68.

(2) Occo SCARLENSIS, p. 110. WESTENDORP stelt het *Fluizermeer*, ter plaatse waar thans de *Zuiderzee* is. *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 224.

1190—1256 eenen *Lissabon* benaauwden, veroverd en hare vestingwerken geslecht te hebben, hadden zij hunnen togt naar *Ptolemais*, waar zij binnenliepen en na eenigen tijd door andere kruisvaarders gevolgd werden, spoedig en gelukkig voortgezet. De uitslag had echter aan het voorspoedig begin niet beantwoord. De togt was mislukt, en de meeste kruisvaarders hadden zich reeds in het begin des volgenden jaars, in de havens van *Tirus* en *Ptolemais* weder ingescheept. De Friesche schepen echter waren, naar het schijnt, eerst in elf honderd negen en negentig, met HARTWIJK van *Bremen* onverrigter zake teruggekeerd (1).

1204 Het blijkt niet, dat de Friezen aan den daarop volgenden kruistogt deel genomen hebben, in welken *Konstantinopel* veroverd, en op de puinhoopen des Byzantijnschen troons een Latijnsch Keizerrijk werd opgerigt. Met nieuwe kracht daarentegen, ontvlamde hunne geestdrift, toen zekere OLIVIER, opziener der kerkelijke scholen te *Keulen*, op last van Paus INNOCENTIUS III, door verscheidene geestelijken vergezeld, in *Westfalen*, *Friesland* en *Braband* het kruis ter herovering van *Palestina* predikte. Eene menigte Friezen, van beide kunne, waaronder vele geharnaste rid-
1213—1214 ders en schildknapen, namen het kruis aan, terwijl rijke giften, door middel van groote bussen in de kerken, voor dezen togt werden ingezameld. Om de gemoederen des volks te meer tot den heiligen strijd aan te sporen, liet men het aan geene verhalen van wonderteekenen en verschijnselen aan den hemel ontbreken. De opgewonden verbeelding zag in de toevallige speling der wolken, in het dorp *Suiderhuisen* in de grietenij van *Achtkarspelen*, een blaauw kruis bij de zon; gelijk te *Dokkum*, juist bij den jaarlijkschen sterkbezochten omgang ter eere van den H. BONIFACIUS, een groot wit kruis dat zich langzaam van het Noorden naar het Zuiden bewoog (2). Er verliepen drie jaren vóór de Friesche kruisvaarders, op aan-
31 van Bloeimaand 1217 schrijving van OLIVIER, met hunne koggen uit de *Lauwers* in zee staken (3). Te *Darmouth* vereenigden zij zich met de Duitsche en Hollandsche vlooten, van welke
30 van Hooimaand zij zich echter in *Portugal* weder afzonderden, om onverwijld naar *Palestina* te

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 123. DIRKS, *Noord-Nederl. en de kruistogten*, bl. 178—181.

(2) OLIVERI *Hist. Damiatina*, p. 1401. *Gesta Fresonum*, p. 139. EMONIS *Chron.* p. 16. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* VIII, p. 118, 119. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. VI. bl. 153. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. p. 108. DIRKS, *Noord-Nederl. en de kruistogten*, bl. 221—225.

(3) Zie de aanschrijvingsbrieven geteekend 5 van Zomermaand 1214, in het *Groot Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 86. EMONIS *Chron.* p. 26.

stevenen (1). Zij lieten *Lissabon* liggen en zeilden voorbij de kapen *St. Vincent* 1190—
en *Sagres*, de steden *Alcor*, *Silves*, *Almacha* en het sterke kasteel van *Albufegra*. Een hevige storm verspreidde des nachts de vloot; vijf en twintig bodems lieten voor *Santa Maria*, toen in de magt der Saracenen en *Hairin* genaamd, het anker vallen, waar zij in den vroegen morgen, de afgedwaalde schepen zagen opdagen. Men trachtte terstond de reis te vervolgen, doch werd hierin door tegenwind verhinderd en genoodzaakt weder te ankeren. *Santa Maria* was eene zeer sterke stad, aan twee zijden met water omgeven, en omsloten door een met torens voorzienen muur, zoo breed, dat twee ruiters er op konden wedrennen. De gevoelens waren verschillend, hoe men in dezen zoude handelen; doch tegen den avond was het »alsof de Friezen door eene hemelsche geestdrift bezield werden." Zij hieven hunne banieren ten Hemel, en na met gezang de hulp der H. Maagd ingeroepen te hebben, tastten zij moedig den vijand in het veld aan en joegen hem in de stad terug. Een Saraceen, die langs een touw den muur afklom, werd terstond door eenen Fries gedood, die zich van hetzelfde touw bediende, den muur beklom en zijne banier op eenen toren plantte. Hierop werd eene poort overweldigd en zijne krijgsmakkers stormden binnen. De stad werd geplunderd, in brand gestoken en de buit naar de schepen gevoerd. Deze verovering verspreidde zulk een schrik in den omtrek, dat niemand zich op het land veilig achtte, en het den Friezen ten beste gaf. Den eersten van Oogstmaand ging men van daar onder zeil, en kwam den volgenden dag aan den burg *Rota*, welke veroverd en verbrand werd. Terwijl velen den volgenden morgen met den buit naar de schepen terugkeerden, geraakten eenigen, door hoop op roof uitgelokt, tusschen de wijnbergen verstrooid en werden door eene talrijke bende Saracenen overvallen. Zij verdedigden zich den geheelen dag moedig en met geluk tegen den overmagtigen vijand, terwijl de hulpbenden van de schepen aanrukten. Bij het ondergaan der zon kwamen de Saracenen in sterker aantal bijeen, en vielen, onder een vreesselijk krijgsgeschreeuw, met woede op de Friezen aan, welke hen onmiddellijk op de vlugt sloegen, en zegevierende naar hunne vloot terugkeerden. Vrolijk verlieten zij des anderen morgens vroeg de reede, en stevenden naar het eilandje *Kadix*, »waar zij stoutmoedig aan land stapten, en regt op de stad van dien naam aanrukten." Ofschoon met vele torens versterkt, viel de plaats, door hare verschrikte bewoners in allerijl verlaten, zonder eenigen tegenstand in handen der Friezen, welke haar een vreesselijk lot bereidden. De gebouwen uitstekende door kunst, werden geplunderd en met hunne heerlijke tuinen vernield; de prachtige moskeën met den grond gelijk gemaakt, en de overblijfselen der

1256

(1) Vergelijk hiervoor, bl. 213, 214.

1190—1256 schoone stad, nadat de barbaren zich eenige dagen met buit hadden verzadigd, baldadig aan de vlammen prijs gegeven.

Onder vele gevaren, stormen, tegenwinden en ontberingen vervolgden de kruisvaarders hunnen togt langs de kusten van *Oost-Spanje*, *Zuid-Frankrijk* en *Westelijk*
9 van Wijnmaand 1217 *Italië*, tot zij eindelijk, niet zonder groot gevaar, in *Civita Vecchia* binnenliepen. Daar echter deze haven te beperkt was, om zulk eene talrijke vloot den geheelen winter over te bergen, was men genoodzaakt achttien Friesche schepen ter overwintering naar de haven van *Corneto*, insgelijks in het pauselijk gebied, te zenden. De Friezen werden hier en in de omliggende plaatsen gastvrij opgenomen en met de meeste onderscheiding behandeld. Inmiddels maakten zij de noodige toebereidselen tot het
28 van Lentemaand 1218 voortzetten van den togt; en staken in het voorjaar met onderscheidene Italiaansche kruisvaarders, welke hunner hoede en trouw waren aanbevolen, uit *Civita Vecchia* in zee. Na afwisselende rampen en menigvuldige vermoeijenissen bereikten zij de haven van *Acre* of *Ptolemaïs*, waar het geheele heir der Christenen, naar men wil,
26 van Grasmaand 1218 tachtig duizend man sterk, zich bevond (1).

Terwijl hunne togtgenooten, welke in *Portugal* waren achtergelaten, te *Acre* verwacht werden, trokken zij naar *Egypte*, en bewezen vervolgens de gewigtigste diensten bij de belegering van *Damiate* (2). Vele Friezen en Duitschers echter, ongeduldig over het dralen des belegs en ongezind den tijd in ledigheid voor *Damiate* te slijten, waren in het najaar met hunne koggen huiswaarts gekeerd, zonder dat het blijkt, wanneer zij het vaderland weder bereikt hebben (3). Aan de onversaagdheid en moed hunner teruggebleven landslieden was men, voor een groot gedeelte, de verovering van *Damiate* verschuldigd. Zij immers vernielden de nieuwe schipbrug, welke Sultan MALEK KAMEL over den *Nijl* had geslagen, om de vrije vaart op die rivier te stremmen, door middel van hetzelfde kleine schip, met welk zij vroeger het groote dubbele schip aan den kettingtoren gebragt hadden (4). Slechts tien dezer dappere kruisvaarders beklommen, in het gezigt van de heiren der Saracenen en Christenen, de schipbrug, vernielden haar en namen vier van de schepen, op welke zij gerust had,

---

(1) EMONIS *Chron.* in MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 29—35. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* VIII, p. 119—121. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 109, 110. DIRKS, *Noord-Nederl. en de kruistogten*, bl. 236—250.

(2) Zie hiervoor, bl. 215—218, 220.

(3) OLIVERI *Hist. Dam.* p. 1405.

(4) Verg. hiervoor, bl. 216.

zegepralende met zich (1). En toen een opstand in het vijandelijk leger gelegenheid 1190—1256
verschafte, den *Nijl* veilig over te steken om *Damiate* te omringen, werd de bewaking van de voormalige legerplaats der kruisvaarders aan den westelijken Nijloever, welke tevens eene veilige landingplaats opleverde, den Friezen en Duitschers toevertrouwd. Door twee schipbruggen werden de oevers aan elkander verbonden, en het beleg van *Damiate* nam nu eigenlijk eerst een begin, waaraan ook de Friezen, een werkelijk deel namen (2). Gering echter was het deel dezer dapperen in den rijken buit. Ofschoon zij met onverwrikten moed de geheele belegering bijgewoond, met hunne koggen het leger van levensmiddelen en krijgsbehoeften voorzien, den Nijltoren bemagtigd, de Nijlbrug vernield, de oevers versterkt, rivierbruggen gelegd en andere belangrijke diensten bewezen hadden, werd hun bij de verdeeling van den buit, van de torens en huizen der stad, bijna niets toegekend (3). Zulk een indruk maakte dit gepleegde onregt, dat er, voor een gedeelte, het spoedig verlies van *Damiate* aan wordt toegeschreven door een ooggetuige, welke vroeger in eenen brief aan de geestelijke en wereldlijke magten in *Friesland*, verklaard had, dat de Friezen voor *Damiate* zich door ijver voor de goede zaak, welwillendheid, gehoorzaamheid en stoutmoedigheid hadden onderscheiden; » schrikkelijk zijnde voor de Saracenen, en bemind door de Christenen." Eene getuigenis, welke door den Patriarch van *Jeruzalem* in een brief aan de abten van *Friesland*, bevestigd wordt (4). Waarschijnlijk zijn de Friezen, kort na de verovering van *Damiate*, huiswaarts gekeerd; er wordt ten minste geen spoor gevonden, dat zij aan den ongelukkigen togt naar *Kaïro*, welke het verlies van *Damiate* na zich sleepte, deel genomen hebben (5).

1219

Een vreesselijke watervloed had ondertusschen *Friesland*, *Groningen* en de omringende gewesten geteisterd. Het had reeds eenige dagen achtereen geweldig uit den Zuidwesten gestormd, toen even na zonnenondergang, terwijl de maan zich boven den gezigteinder vertoonde, de verbolgen zee, verzeld door eenen verschrikkelijken hagel, nog heviger begon te woeden, waardoor de zeedijken op vele plaatsen doorbraken. 16 van Louwmaand. 1219

(1) Oliveri *Hist. Dam.* p. 1408. Verg. Dirks, *Noord-Nederl. en de kruistogt.* bl. 274.

(2) Oliveri *Hist. Dam.* p. 1409—1412, 1419, 1420. Dirks, *Noord-Nederl. en de kruistogt.* bl. 274—278.

(3) Oliveri *Hist. Dam.* p. 1439.

(4) Oliveri *Hist. Dam.* p. 1439. De beide genoemde brieven worden gevonden bij de schrijvers hiervoor, bl. 220 (5) aangewezen, en in de *Kerk. Oudh. en Gesticht. v. Friesland,* D. I, bl. 26—28.

(5) Dirks, *Noord-Nederl. en de kruistogt*, bl. 280.

1190—1256 De storm duurde den geheelen nacht onafgebroken voort, en werd woedender toen bij de morgenschemering, de wind naar het Noordwesten schoot. Hierdoor ontstond op nieuw een vloed, tenzelfden tijde als het water, naar den gewonen loop, moest ebben, zoodat het scheen, alsof thans eerst de vloed eenen aanvang nam. Het steeds aanwassende water stortte zich eindelijk over geheel *Friesland* en *Groningen* uit, en leverde een tooneel van ellende en verwoesting op, zóo als de herinnering uit vorige eeuwen er geen aanbood. De golven schenen de hoogte der torens te bereiken, en bij het aanbreken van den dag, na dezen akeligen nacht, zag men over de velden, menschen en vee, woningen, stallen en huisraad op het water dobberen. Velen hadden zich aan de boomen vastgeklemd of zaten op de daken der hoogste huizen, welke het geweld des storms weerstaan hadden; anderen dreven op een stuk dak, plank of hout op de genade van wind en golven, en zouden ongetwijfeld in het lot van zoo vele ongelukkigen gedeeld hebben en in zee omgekomen zijn, indien niet de wind, welke des daags Zuidelijk geloopen was, zich nu weder Noordelijk had gewend, waardoor nog velen het dreigende gevaar ontworstelden. Eerst toen de zee het land verlaten had, vertoonden zich de verwoestingen, welke zij had aangerigt, in al hare ijzingwekkende grootheid. De zeedijken waren gescheurd of omgewroet, enkele huizen niet alleen, maar stevige gebouwen, kloosters, kerken, zelfs geheele dorpen, omgeworpen, weggespoeld of bedolven, en vele duizenden menschen en beesten verdronken. *Friesland* geleek een groot slagveld, bedekt met lijken en overblijfselen der verwoesting (1).

De dijken aan de *Eems* hadden door dezen zwaren vloed geweldig geleden. De landerijen, grenzende aan de goederen der kloosterbroeders van *Wittewierum* aldaar, waren bijna geheel verwoest, en vele ingezetenen verdronken, verarmd en weggeloopen, waardoor de dijken ongemaakt bleven liggen. Over dit verzuim klaagden de zes dorpen, wier dijkpanden niet geleden hadden, en eischten, dat de genoemde kloosterbroeders, benevens eenige andere opgezetenen, tot het herstellen der dijken zouden gedwongen worden. Op deze aanklagte velden de regters (*consules*) van dit jaar, ongetwijfeld op grond eener bepaling in het oude *Fivelingoër landregt*, dit vonnis, dat elk, onder die dijken behoorende, en derhalve ook de zes klagende dorpen, tot dien last gehouden was, »dewijl de dringende noodzakelijkheid deze herstelling beval en zij gezamenlijk moest gedragen worden." Het vonnis der regters werd in den wind geslagen, en men beleedigde zelfs de broeders van *Wittewierum*, dewijl dezen

(1) Ubbo Emmius, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 128. Schotanus, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 106. Gabbema, *Nederl. Watervloeden*, bl. 57.

niet al de last was opgelegd. Gelukkig vergaderden in dat tijdstip de aanzienlijk- 1190—1256
sten (*majores*, grietmans?) der zeven aan de kust gelegene dorpen, en benoemden onmiddellijk gezworenen, om het geschil te onderzoeken en naar bevinding te oordeelen. De vorige uitspraak werd door dezen bekrachtigd, en daar de veroordeelden zich hieraan ook nu niet wilden onderwerpen, moest men hen met geweld dwingen, waarbij een der onwilligen het leven verloor (1).

Nog gevoelde men de onvermijdelijke gevolgen dezer geweldige overstrooming: ar- 1220
moede en gebrek, toen in het volgende jaar, omtrent driekoningendag, een tweede watervloed niet minder geducht dan de vorige, *Friesland* bedekte. Er verdronken echter minder menschen en vee, dewijl de meeste ingezetenen, door de vorige ramp gewaarschuwd, dieper landwaarts en op de terpen (wierden) met hunne have geweken waren. Nogtans wordt het getal der verongelukten op eenige duizenden begroot (2). Velen hadden hunne dierbaarste betrekkingen, hunne woningen, hunne bezittingen, hun geheel vermogen voor altijd verloren. En even alsof *Friesland*
en *Groningen* in dit tijdperk tot een speelbal van stormen en golven veroordeeld wa- 24 van Sprokkelm. 1221
ren, zoo stortte weldra weder de zee, door een hevigen Zuid-Westenwind opgejaagd, zich over de geteisterde gewesten uit. Na eenen droogen en uiterst onvruchtbaren zomer, volgde een nieuwe storm en watervloed, die bijna al de zeedijken wegsleepte. De 16 van Herfstmaand 1221
uitgeputte inwoners waren niet in staat deze te herstellen, waardoor het land aan elken hoogen vloed was prijs gegeven, en eene onbeschrijfelijke ellende zich alom vertoonde (3).

De rampen werden nog verhoogd door de onderlinge twisten der Edelen, die naijverig op hun gezag, met geheele benden tegen elkander ten strijde togen en het land met roof, brand en moord vervulden. In *Oostergo* onder anderen, voerden twee Edelen, WIEGER, te *Middelstum* in de *Ommelanden* geboren, en TJAERD, een Fries, eenen langen en hardnekkigen krijg, in welken gene door het gemeen, deze door eenige aanzienlijken ondersteund werd (4). Het twistvuur dreigde zelfs den band

---

(1) EMONIS *Chron.* p. 49, 50. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I, bl. 242.

(2) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 129. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 106. GABBEMA, *Nederl. Watervloeden*, bl. 65, 66.

(3) EMONIS *Chron.* p. 58. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 129. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 107. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 106. GABBEMA, *Nederl. Watervl.* bl. 66, 67.

(4) OCCO SCARLENSIS, bl. 110. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 107. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 509.

1190— van vereeniging tusschen *Hunsingo* en *Fivelingo* te vernietigen. De beleediging
1256 eenen Hunsingoër, op aanstoken van zekeren EPPO RHEMBADA, een rijk en aanzienlijk man in *Fivelingo*, aangedaan, bragt de gemoederen in beweging. Verbitterd, daar zij zich te vergeefs bij de regters van *Fivelingo* beklaagden, vielen de Hunsingoërs in die landstreek en staken uit weerwraak, EPPO's woning in brand, waarbij tevens vele Fivelingoërs het leven verloren. De twist werd door tusschenkomst van goede mannen bijgelegd, toen zij op het punt was in eenen burgerkrijg te ontaarden (1).

Niet minder leden de verarmde ingezetenen van de onverzadelijke hebzucht der Geestelijken, dan van de heerschzucht der Edelen. De zware overstroomingen en inbraken der zee mogten den kruisprediker JOANNES XANTENSIS, eenen voorgenomen togt door de *Ommelanden* verhinderen; zij hadden den Bisschop van *Munster* niet belet, dit gedeelte van zijn kerspel, met een aanzienlijk gevolg van geestelijken, naar gewoonte te bezoeken en, ondanks de algemeene verarming, het seendgeld af te eischen. Daar de landzaat echter, over het geheel, door de vernielende vloeden genoegzaam van alles was beroofd geworden, stortte al de last op de kloosters, welken hierdoor grootendeels het vermogen benomen werd, om, gelijk in *Friesland*, den behoeftigen opgezetenen in het herstellen der dijken en het bebouwen der velden, de ondersteunende hand te bieden (2).

Slechts weinigen zochten de bron der rampen, welke *Friesland* en *Groningen* teisterden, in natuurlijke oorzaken en in de misdaden of dwaasheden der menschen (3). Men wist eene andere reden hiervoor op te sporen, welke den staat der godsdienstige verlichting en van de verstandsontwikkeling des volks treffend leert kennen. Zekere Friesche kampvechter geheel aan den drank verslaafd, keerde op een tijd met een berooid hoofd naar huis, waar hij een priester vond, om zijne gade welke, zijne gewone mishandelingen vreezende, zich gevaarlijk ziek geveinsd had, het gewijde misbrood toe te dienen. Onbesuisd biedt hij een kroes bier, welken hij in de hand heeft, den geestelijke aan, die zich verontschuldigt met de woorden: »ik draag het ligchaam des Heeren, en daarom drink ik niet." Vertoornd over deze weigering, slaat de Fries met den kroes den priester de doos uit de hand, zoodat de gewijde ouwels over den vloer vliegen. Maar ziet! voor de vrouwen, daar tegenwoordig om de gewaande kranke te troosten, vertoont zich op elken ouwel eene stralende ster, terwijl de priester hen, zuchtende en kermende opneemt, en ontsteld naar huis terugkeert. De kampvechter werd voor den deken van het gewest ge-

---

(1) EMONIS *Chron.* p. 59. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 107.

(2) EMONIS *Chron.* 57, 58. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 107.

(3) EMONIS *Chron.* p. 50.

dagvaard en in den ban gedaan, waarover hij zich echter weinig bekommerde. Ten 1190—1256
laatste evenwel vond hij en de Priester zich gedrongen, het kruis aan te nemen en naar *Rome* te trekken, ten einde Paus HONORIUS III om vergiffenis te smeeken. Hun werd drie jaren dienst in den heiligen krijg tegen de ongeloovigen, tot boete opgelegd. Daarop togen beide naar het beleg van *Damiate*, waar de dood hen reeds het volgende jaar, in twaalf honderd achttien, wegrukte. Door deze onvoltooide boete was de misdaad niet geheel uitgewischt, en de onbevredigde Hemel zou uit dien hoofde, de daarop volgende vernielende vloeden en landplagen gezonden hebben. Om deze af te weren, werd door eene rijke vrouw uit het geslacht van den kampvechter, eene kerk gebouwd op de plaats waar de hoon geschied was, hetzij te *Wielsrijp* in *Westergo*, te *Sixbierum* of te *Wittwerd* bij *Uskwerd* in *Groningerland*, waar naderhand het klooster van ST. JAN gesticht is. Anderen zagen in deze rampen de straffende hand Gods, wegens het niet voldoen eener boete, door den Bisschop van *Munster* den ingezetenen der *Ommelanden* opgelegd (1).

Waar zoo veel bijgeloof en onkunde het verstand benevelden, was het geen wonder, dat elke prediking ter kruisvaart naar het Heilige Land met ijver aangehoord, en met geestdrift in deze zinnelooze togten deel genomen werd. De kruisprediker OLIVIER 15 van Bloeimaand 1223
van *Keulen*, bezocht dan ook thans deze gewesten wederom niet vruchteloos. Te *Groningen* uitstekend ontvangen, begaf hij zich naar *Bedum* en *Winsum*, waar vele vermogende lieden het kruis aannamen. Hij doorreisde *Fivelingo*, vertoefde te *Loppersum*, *Fermsum*, *Termunten* en in *Ruderland*, en rustte eenen dag uit bij den proost EMO in het klooster *Bloemhof* te *Wittewierum*. Hierop trok hij naar *Uttum* en *Husum* in *Emisgo*, doch keerde, aldaar in zijne verwachtingen te leur gesteld, naar *Hunsingo*, en vervolgens naar *Keulen* terug. Intusschen had hij, op last van den Paus, vier regters (*judices*) aangesteld, welke in zijne afwezigheid de veeten en geschillen vereffenen, doch in het bijzonder de zaak des kruises, zoowel in *Groningen* als in de *Ommelanden*, het *Oldambt* en *Ruderland*, bevorderen zouden. Hij onderrigtte de priesters nopens het kruisprediken, het teekenen met het kruis, het uitdeelen van aflaten, en beval hun niemand het kruis te geven, die noch met lijf noch met have der heilige zaak van dienst konde zijn. Even als bij de vorige kruisprediking, liet hij in elke kerk eene bus stellen, ter inzameling van geldelijke giften, en de priesters moesten elke maand eenen omgang houden en dengenen, welke naar vermogen bijdroegen, eenen zondenaflaat van tien dagen verleenen. Vijf van deze dagen mogten in de veertigdaagsche vasten, en vijf in de jaarlijksche boete in rekening gebragt worden; doch van den aflaat van veertig dagen werden veertien gerekend tot de eerste, en de

---

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 107. *Oudh. en Gesticht. v. Groningen*, bl. 456—458.

1190—1256 overige tot de laatstgenoemde boete. Verzoening met de Kerk werd dengeen verleend, welke het kruis aannam en den togt zelf bijwoonde; daarentegen was het niet geoorloofd, dat gezonde en sterke lieden het kruis aannamen, met het doel, om zich naderhand weder van hunne gelofte vrij te koopen (1).

Om de geestelijken van dit gewest tot volharding aan te sporen, en het aannemen des kruises ook in *Friesland* te bevorderen, schreef hun OLIVIER uit *Keulen:* »De magtige en dappere Landgraaf van *Thuringen*, nevens tien Graven, vele ridders en eene ontelbare menigte volks hebben het kruis aangenomen. De Denen, Bremers en Keulenaars rusten eene vloot uit. Deswege vermaan ik u, de schepen tegen den door mij bepaalden tijd, in gereedheid te brengen. Weet ook, dat de Keizer op de Saracenen in *Sicilië* eene overwinning behaald heeft (2).” ’s Keizers afwezigheid veroorzaakte, dat de rijksvergadering te *Keulen* werd uitgesteld, hetgeen OLIVIER aanspoorde, om ter bevordering van den kruistogt, middelerwijl *Friesland* te bezoeken. Hij kwam te *Groningen*, en trok, verzeld door eenige geestelijke en wereldlijke, doch omdat zij het kruis hadden aangenomen, ongewapende personen, door *Frodawalde* (*Vredewold*) en *Sutterhusum* (*Zuurhuizen*) naar *Dokkum* en over de *Middelzee* (*Bordena*). Uitstekend werd hij door de *Friezen* ontvangen en tot scheidsregter gekozen in de veete tusschen TJAARD en WIEGER. Het schijnt, dat hij den eerstgenoemde, door het volk wegens zijn onrustigen aard gehaat, in het ongelijk gesteld heeft. Althans op zijne terugreis naar *Groningen*, met het doel om in *Emisgo* (*Emderland*) de geschillen te vereffenen, naderde TJAARD hem in schijn vreedzaam, doch viel weldra op eenen kruis-
6 van Oogstmaand 1223 vaarder, den edelen en achtingswaardigen ELTERUS IN DEN OERT, Hoofdeling (*capitaneus*) te *Middelstum* aan, en kloofde hem het hoofd. De moordenaar en zijne medepligtigen redden zich door de vlugt. Verbaasd en ontzet over dit gruwelstuk vervorderde OLIVIER zijne reis naar *Emderland*, waar hij de twisten bijlegde, en velen het kruis aannamen (3).

Met hetzelfde vredelievende doel als OLIVIER naar *Emderland*, had Bisschop OTTO II van *Utrecht* in dezen tijd zich naar *Groningen* gespoed, waar weder ernstige oneenig-

(1) EMONIS *Chron.* p. 64, 65. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 132. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 113. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 290—294.

(2) EMONIS *Chron.* p. 65, 66. Men vindt dezen brief opgenomen in het *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 169 en *Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 86, doch verkeerdelijk op het jaar 1216 gebragt, gelijk Mr. DIRKS, bl. 294, en vroeger UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 132, SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 113, SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 517, teregt hebben opgemerkt.

(3) EMONIS *Chron.* p. 66. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 132, 133. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 113, 114. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 295—297.

heden tusschen den bisschoppelijken Stedevoogd EGBERT van *Groningen* en de Gelkingen, een voornaam en rijk Groningsch geslacht, gerezen waren. Door EGBERT het vorige jaar in een hevig gevecht binnen de stad overwonnen, hadden de Gelkingen zich om hulp tot RUDOLF van *Koeverden* gewend, welke als naaste erfgenaam der *Seppenrothen*, met zijnen broeder FREDERIK, op de steevoogdij van *Groningen* aanspraak maakte. Verbitterd op den Utrechtschen Kerkvoogd, welke zich om zijne eischen weinig bekommerde, had hij zich hiertoe ligtelijk laten bewegen, en het slot van EGBERT belegerd. Het beleg werd echter dadelijk bij de komst des Bisschops te *Groningen* opgeheven; OTTO gelastte beide aanhangen, zich van alle geweld en dadelijkheden te onthouden, en hunne geschillen in den weg van regten voor hem te brengen. Hij deed hierop uitspraak, waaraan de wederzijdsche hoofden zich onderwierpen, doch waartegen RUDOLF, en op zijnen raad, eenige Gelkingen, zich met nadruk verzetten. De Bisschop, niet in staat de rust geheel te herstellen, beval allen, op straffe des doods, zich tot zijne wederkomst stil en rustig te houden. 1190—1256

Bevelen echter zijn vruchteloos, wanneer de magt ontbreekt hen te handhaven. Naauwelijks was dan ook de Bisschop vertrokken, of de twist ontbrandde op nieuw. De Gelkingen sloten zich naauwer aan de Drenthenaars, en van beide zijden werd veel geroofd, geplunderd en gemoord. RUDOLF van *Koeverden* tastte den burg te *Glimmen*, door EGBERT opgeworpen, aan, nam het geheele huisgezin van den Stedevoogd gevangen en slechtte het slot ten gronde toe. EGBERT, ter naauwernood ontsnapt en van alles ontbloot, nam de wijk naar *Friesland*, waardoor RUDOLF zich gemakkelijk van *Groningen* meester maakte, en hier eenigen tijd, het gezag van Stedehouder uitoefende. EGBERT ondertusschen bragt, met behulp zijner vrienden en betrekkingen in *Friesland* en de *Ommelanden*, eene krijgsmagt bijeen, met welke hij naar *Groningen* rukte en die stad, na eene hevige belegering, met geweld vermeesterde. RUDOLF ontkwam niet zonder levensgevaar; een aantal Gelkingen werd gevangen genomen, de stad geplunderd en ten deele in de asch gelegd. Daarna werden de wederzijdsche gevangenen tegen elkander uitgewisseld. Uit vrees voor een nieuwen aanval, versterkte EGBERT de *St. Walburgskerk*, bragt de hem genegen burgers allengs bijeen en wapende zich tegen RUDOLF, welke zich weder ten strijd toeruste. *Groningen* werd andermaal door den overmoedigen Slotvoogd van *Koeverden* belegerd; doch EGBERT, ondersteund door Stichtsche ridders en knapen, verdedigde zich dapper, tot dat Bisschop OTTO opdaagde en RUDOLF noodzaakte het beleg op te breken (1). 1226

---

(1) ANONYM. *de Reb. Ultraj.* p. 17 sqq. EMONIS *Chron.* p. 88. WAGENAAR, D. II. bl. 362—365. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 525—531. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 247, 253, 269—271. Verg. hiervoor, bl. 271, 272 en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

1190— 1256 Te midden dezer onlusten en beroeringen, waren tevens ernstige oneenigheden tusschen de geestelijkheid in *de Ommelanden* gerezen. De Bisschop van *Munster*, welke alle vier jaren in persoon of door zijnen Koorbisschop aldaar de seenden moest houden, had HERDERICUS, proost van het Schildwolder klooster, tot ontvanger der seendgelden in dit gedeelte zijns kerspels aangesteld. De schraapzucht van dezen man, zijne trotschheid, willekeurig beheer en grove buitensporigheden, doch bovenal de gestrenge wijze, op welke hij de inning der seendgelden uitoefende, maakten hem gehaat en verachtelijk. Het volk schaarde zich dan ook aan de zijde van den proost EMO, welke zich tegen de afpersingen en onregtvaardigheden van 's Bisschops ambtenaar verzette. HERDERICUS, ondersteund door eenige aanzienlijke geestelijken, deelgenooten zijner brasserijen en ligtzinnigheid, bewerkte dat EMO naar *Munster* gedaagd werd, en daar deze niet verscheen, deed hij, als officiaal des Bisschops, hem met zijn klooster in den ban. EMO beriep zich van dit vonnis op de vergadering van Bisschoppen te *Keulen*, en vond eene voorspraak bij haar in den kruisprediker OLIVIER, welke zich op dien tijd in *Friesland* bevond. Doch de pogingen van dit aanzienlijk ligchaam, om het geschil te slissen, baatten niet. De twist werd steeds heviger, dewijl er zich ook de wereldlijke magt mede moeide, tot eindelijk de Kardinaal-Bisschop CONRADUS tusschen beide kwam, en nadat over HERDERICUS en den Bisschop van *Munster* de ban was uitgesproken, een vergelijk getroffen werd. EMO, aan wien de regeling der voorwaarden was opgedragen, werd kort daarna door den Bisschop van *Munster* tot abt gewijd. Hiermede was echter de haat des volks op HERDERICUS niet gestild, welke door eene nieuwe daad van geweld en onregtvaardigheid, heviger dan ooit ontvlamde. De woedende Schildwolders vielen zijn klooster, en toen hij zich door de vlugt gered had, uit wraak, de huizen zijner namaagschap aan, welke zij verbrandden. Dit lot trof het klooster bij eenen tweeden aanval; slechts het bedehuis bleef voor de vlammen gespaard, doch werd geheel uitgeplunderd. Later bewerkten de Bisschop van *Munster* en de regters des lands eene bevrediging. De proost deed voor altijd afstand van de kerk van *Schildwolde*, welke hij zich met geweld geheel had toegeeïgend; de kerspellieden beloofden hem voor brandschade, eene vergoeding van zestien honderd marken zilver, en de Munstersche Kerkvoogd trok voor zijn regt negen honderd marken. Kort na deze vereffening werd de Bisschop voor de kerkvergadering te *Luik* geroepen, als medepligtig aan den moord des Aartsbisschops van *Keulen*. Daar hij zich niet voldoende van deze aantijging zuiverde, werd hij van zijne waardigheden ontzet, en LUDOLF ten bisschoppelijken zetel verheven (1).

---

(1) EMONIS *Chron.* p. 66—83. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 129, 132. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl 115. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 259—268.

Ondertusschen hadden de Friesche kruisvaarders, op OLIVIERS prediking en door brieven van Keizer FREDERIK II en Paus HONORIUS III aangespoord, eene vloot bijeengebragt. Een der schepen, ten dienste van arme kruisbroeders, was door den ijver en zorg van den abt EMO en andere Ommelandsche geestelijken, uit liefdepenningen, ten bedrage van wel twee duizend marken zilvers, uitgerust. De vloot kwam op de *Eems* bijeen, en stak bij het eiland *Borkum*, volgens anderen, uit de *Bordene* of *het Boerdiep*, in zee. Veel leden de togtgenooten door stormen, ziekte en hongersnood. Te *Brundusium* vereenigden zij zich met andere kruisvaarders, en kwamen merkelijk verzwakt in *Palestina* aan. Indien het Engelsche en Duitsche kruisvaarders geweest zijn, met welke zij zich vereenigden, zullen zij ongetwijfeld deel gehad hebben aan het bouwen en herstellen van de burgen te *Sidon* en te *Caesarea*. Hoe dit zij, toen Keizer FREDERIK II, kort na zijne aankomst te *Ptolemais*, eenen tienjarigen wapenstilstand met de Saracenen sloot, keerden de Friezen, zonder iets bijzonders verrigt te hebben, naar het vaderland terug (1).

1190—1256

22 van Bloeimaand. 1227

1228

Was den Friezen in het Oosten de gelegenheid benomen, hunnen krijgslust bot te vieren, zoo veel te meer werd deze door den oorlog der Drenthenaars met den Bisschop van *Utrecht* bevredigd, in welken zij met belangloozen ijver deel namen (2). De bewoners tusschen het *Vlie* en de *Lauwers*, de Groningers en de Hunsingoërs, hielden zich aan de zijde des Bisschops; de Langewolders, Vredewolders en de Fivelingoërs kozen die der Drenthenaars. De Hunsingoërs en Fivelingoërs voerden daarenboven nog onderling krijg met elkander. Uit de willekeuren, onder den naam van *primum plebiscitum Fiwelgumanum* bekend, en om dezen tijd verzameld, blijkt de treurige staat der *Ommelanden*, waar plundering, roof en moord elkander afwisselden. *Fivelingo* zelfs was wegens manslag in *de Rijp* aan eenen priester gepleegd, door LUDOLF, Bisschop van *Munster*, in den ban gedaan, doch de misdadiger slechts in eene boete van twee duizend marken geslagen, die tot op zeven honderd marken boete en twee honderd ponden voor de regten des Bisschops, teruggebragt werden (3). De vlammen des burgerkrijgs woedden met gelijk geweld aan de oevers der *Eems*. De Ruderlanders, aan gene zijde dier rivier, verbitterd op de Boven-Emisgoërs, welke hunne te markt gaande kooplieden beroofden, trokken met eene gewapende magt over de *Eems*. De Emisgoërs, ondersteund door eenige Westfaalsche edelen, vielen, ofschoon geringer in ge-

1230

(1) EMONIS *Chron.* p. 87. OCCO SCARL. p. 112. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* bl. 160—162. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 135, 153. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 114. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 207—301.

(2) Zie hiervoor, bl. 274—281.

(3) EMONIS *Chron.* p. 87, 88. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 135, 136. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 117. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 272, 273, 276.

1190—1256 tal, moedig den vijand aan en dreven hem weldra op de vlugt. Velen sneuvelden door het zwaard of zonken onder het gewigt hunner zware wapenrusting, in den stroom; slechts weinigen bereikten hunne vaartuigen, en bijna al de Edelen en rijkste huislieden vielen den overwinnaars in handen. De vijandelijkheden duurden evenwel nog eenige jaren voort, toen eindelijk de zoen getroffen werd (1).

Inmiddels had Graaf FLORIS IV van *Holland* zich ter inhuldiging, naar *Friesland*
1230 beoosten het *Vlie* begeven. Deze plegtigheid, hoofdzakelijk, naar het schijnt, om 's Graven minderjarigheid tot nu toe uitgesteld, geschiedde te *Franeker*, waar de aanzienlijken des lands bijeengeroepen waren (2). Kort na zijne inhuldiging bezocht Bisschop WILLIBRAND dit gewest, waardoor deze Kerkvoogd in staat gesteld werd, den krijg met de Drenthenaars krachtdadig voort te zetten (3).

Der Friezen deelneming in dien krijg pleit te meer voor den oorlogzuchtigen aard dezes volks, daar op dien tijd een vernielende watervloed zich over geheel *Friesland* van het *Vlie* tot aan de *Elbe*, verspreidde. Het verhaal moge overdreven zijn, dat wederom honderd duizend menschen hierbij omkwamen, bezwaarlijk echter is te loochenen, dat de uitwerkselen dezer overstrooming allertreurigst geweest zijn. Het stadje *Wartena*, aan een zijtak der *Middelzee* gelegen, *Ezonstad* aan de *Lauwers*, het stins *Kammingaburg* nabij *Leeuwarden* en *Britsenburg* aan den oostelijken oever der *Middelzee*, werden, naar men meent, grootendeels weggespoeld. Het schijnt althans aan weinig tegenbedenking onderhevig, dat *Friesland* eertijds plaatsen van dien naam en van merkelijk aanzien, bezeten heeft, wier ondergang in geweldige overstroomingen moet gezocht worden (4).

Niettegenstaande deze rampen, duurden de binnenlandsche onlusten in de *Ommelan-*
1231 *den* voort. In het verdrag tusschen den Bisschop van *Utrecht* en de Drenthenaars aangegaan, was de twist der Hunsingoërs en Fivelingoërs niet bijgelegd, en van wederzijde werd slechts in eenen wapenstilstand van eenige maanden toegestemd (5). Zij geraakten weder op nieuw handgemeen, door het oude geschil over zekeren aanwas of

---

(1) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 138. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 119.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 112. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. IV. bl. 159. Beide stellen deze plegtigheid, doch onjuist, op het jaar 1224.

(3) Zie hiervoor, bl. 277.

(4) Occo SCARLENSIS, bl. 113, 114. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. VI. bl. 163. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 111. GABBEMA, *Verh. v. d. Watervl.* bl. 71. OUTHOF, *Verh. v. d. Watervl.* bl. 108, 308. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 543—546. *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. I. bl. 393, 394.

(5) Verg. hiervoor, bl. 279.

uiterwaard (*insula*), op welken de Emerensers of Ernerensers (in *Hunsingo?*) en de 1190—
Uithuizers (in *Fivelingo?*) beide aanspraak maakten. De gezworenen der zeven Frie- 1256
sche Zeelanden bij den Opstalboom, hadden de zaak ten voordeele dezer laatsten beslist, doch partij zich hieraan niet onderwerpende, werden de Fivelingoërs opgeroepen, om het vonnis met geweld ten uitvoer te brengen. De Emerensers, door den Stedevoogd EGBERT van *Groningen* en eene dappere schaar geoefende strijders ondersteund, joegen hunne vijanden op de vlugt en groeven, uit vrees voor wraak, de oude gracht, waarover steeds getwist was, tot aan zee wederom op. De Fivelingoërs, op den Stedevoogd verbitterd, vereenigden zich met de Drenthenaars en Drenthewolders, en versloegen, terwijl deze *Groningen* belegerden, de Emerensers, welke thans uit die stad geen bijstand konden ontvangen. Ondertusschen had men, door eenen uitval der Groningers en Hunsingoërs, na drie dagen het beleg, met verlies van zes honderd paarden en krijgsbehoeften moeten opbreken. De Stedevoogd schoot nu met een drom boogschutters den Emerensers te hulp, welke op hunne vijanden eene schitterende overwinning bevochten. Vele Fivelingoërs werden verslagen, gewond of gevangen genomen; doch bovenal betreurde men het verlies van den welsprekenden, regtschapen en algemeen geachten ECELLUS, den moedigen verdediger der volksregten van *Fivelingo* tegen den Bisschop van *Munster*, welke op den derden dag aan zijne wonden overleed. De Emerensers, door de zege moedig geworden en bovendien door nieuwen onderstand van krijgslieden uit *Groningen* en de omstreken versterkt, vielen, onder aanvoering, naar het schijnt, van zekeren OPPO, EIZO en den Stedevoogd EGBERT, in *Fivelingo*, waar zij alles te vuur en te zwaard verdelgden. De ban, welke over hen wegens het verbranden der kerk te *Uskwerd*, door den Bisschop van *Munster* uitgesproken en door Paus GREGORIUS bekrachtigd werd, heeft welligt den voortgang hunner verwoestingen voor eenigen tijd geschorst. De Fivelingoërs zochten inmiddels op nieuw
hulp bij de Drenthenaars, en belegerden met hen de stad *Groningen*, doch even vrucht- 1232
teloos als te voren (1). Terwijl de hernieuwde krijg, welke uit deze vredebreuk met den Bisschop van *Utrecht* voortvloeide, de Drenthenaars elders werk verschafte, deden de Groningers en Hunsingoërs in *Fivelingo* eenen inval, tot welken men op eene plegtige bijeenkomst te *Groningen*, onder het rondgaan van den berkenmeijer, besloten had. Zoo wel te paard als te voet trokken zij, door eenen nevel begünstigd, ongemerkt voort, en rukten tegen den avond in het schoone dorp *Wester-Emden*. Op het luiden der stormklokken verschrikt, besloten zij hier tot den terugtogt, doch werden door het zamengevloeide landvolk achterhaald. Velen werden onder het vlugten geveld, velen gewond. Vier honderd van de voornaamsten des lands waren gevangen genomen en in

(1) Zie hiervoor, bl. 279.

1190—1256 kerktorens opgesloten, doch zoo slecht bewaakt, dat de meesten ontsnapten (1). Dit aanzienlijk verlies belette evenwel de Hunsingoërs niet, met de Friezen en Groningers in den krijg des Bisschops van *Utrecht* tegen de Drenthenaars en hunne bondgenooten de Fivelingoërs, deel te nemen (2).

Het eindigen van dien krijg, noch de stormen, watervloeden en landplagen, welke
1233 *Friesland*, *Groningen* en de *Ommelanden* teisterden, verzoenden de strijdende partijen (3). Veeleer verschaften de onlusten des Aartsbisschops van *Bremen* met de Stadingers of Stedingers in *Rustringen*, den Hunsingoërs eene gelegenheid den Five-
1234 lingoërs hunnen wrok te doen gevoelen (4), Onder de geestelijke Vorsten, welke het zwaard tegen de Stadingers aangordden, behoorde de Bisschop van *Munster*, welke kruispredikers tegen deze ongelukkigen, in de *Ommelanden* zond, doch die slecht ontvangen en te *Appingedam* zelfs mishandeld werden. De Groningers en Hunsingoërs ondersteunden de kruispredikers, en beweerden met hen, dat de Drenthenaars en de Fivelingoërs, door hunnen opstand tegen den Graaf-Bisschop van *Utrecht*, aan de Stadingers gelijk waren. *Appingedam* werd in den ban gedaan, en niet dan na eene ernstige en smadelijke boete, gelukte het den bewoners zich met de Kerk te verzoenen. Zij moesten namelijk op naakte knieën en met ontblootе ruggen om vergiffenis smeeken, en door eenigen met het kruis geteekende lieden met roeden gegeeseld worden (5). Het getal dergenen, welke in dit gewest aan den Stadinger kruistogt deel namen, was echter zeer gering. De Fivelingoërs schijnen, over het geheel, niet door ijver voor de godsdienst, of liever voor de belangen der geestelijkheid, te hebben uitgemunt. De buitensporigheden hunner priesters, de veelvuldige boeten en breuken tot welke zij veroordeeld waren, doch niet voldeden, de moord aan eenige geestelijken gepleegd, en daden van oproer tegen den Bisschop van *Munster* zelven, hadden hen, na vele voorafgaande doch vergeefsche vermaningen, den kerkban op den hals gehaald. De zaak werd echter spoedig in der minne bijgelegd, en de rust hersteld (6).

Aan de oevers der *Eems* daarentegen waren hevige geschillen tusschen de Beneden-

(1) Emonis *Chron.* p. 90—93. E. Beninga, *Hist. v. Oostfr.* bl. 111. Ubbo Emmius, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 139. Schotanus, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 120, 121. Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 282—289.

(2) Zie hiervoor, bl. 280.

(3) Emonis *Chron.* p. 93, 94. Ubbo Emmius, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 143.

(4) Verg. hiervoor, bl. 223.

(5) Emonis *Chron.* p. 95, 96.

(6) Emonis *Chron.* p. 96. Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 294.

Emisgoërs en de Reidlanders gerezen, die op eenen strijd waren uitgeloopen, in welken gene de dijken van dezen doorgebroken en de naastbijgelegen dorpen aan zich onderworpen hadden. De Reidlanders trachtten zich tegen de geweldenarijen hunner naburen, door een verbond met de Fivelingoërs in het vervolg te verzekeren; doch deze wilden, uit vrees voor de Hunsingoërs en de met hen vereenigde Friezen, zich niet met vreemde zaken inlaten. Daar echter hunne roofschepen op en omtrent *de Eems* stroopten en de Friesche kooplieden benadeelden, maakte men aan de zijde der Friezen aanmerkelijke toerustingen ten krijg, hetgeen door de Fivelingoërs gevolgd werd. Er werd evenwel van weêrszijde weinig belangrijks verrigt, deels dewijl de Friezen, door onderlinge vijandschappen verdeeld, elkander wantrouwden; deels dewijl de Groninger onlusten omstreeks dien tijd op nieuw ontvlamden en de Fivelingoërs noodzaakten voor zich zelven te zorgen (1). 1190—1256

Ondertusschen was Bisschop WILLIBRAND door OTTO III, vroeger Graaf of grafelijk Stadhouder in *Friesland*, op den zetel van *Utrecht* gevolgd. *Friesland* geraakte hierdoor weder onder het onmiddellijk bestuur van FLORIS IV van *Holland.* Men verhaalt, op welk gezag is ons onbewust, dat deze Graaf, welke weleer in hooge mate de gunst der Friezen bezat, die geheel verbeurde, dewijl hij door het omkoopen van den adel, de vrijheden en voorregten des volks zocht te belagen; en door zijnen togt tegen de Stadingers, de gemoederen ten eenenmale van zich vervreemd had (2). Uit dien hoofde zouden de Friezen op het berigt van 's Graven dood, een hunner Edelen, SIKKO SJAARDEMA, tot hunnen Potestaat gekozen hebben, waaraan Bisschop OTTO, hoewel Voogd van den jongen Graaf, zijne toestemming gegeven had. Eenigen beschouwen dan ook dit tijdstip als het einde der Hollandsche regering in *Friesland*, ofschoon de Graven van *Holland* later herhaalde pogingen gedaan hebben, om dat gewest onder hun beheer terug te brengen (3).

---

(1) EMONIS *Chron.* p. 99. UBBO EMMIUS, *Rer. Frisic. Hist. Lib.* X. p. 147. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 127.

(2) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* IX. p. 138. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 118. F. SJOERDS, *Friesche Jaarb.* D. II. bl. 539, 558. Occo SCARLENSIS, of liever VLYTARP, in zijne *Chronik van Friesland*, getuigt juist het tegenovergestelde. Van Graaf FLORIS sprekende, zegt hij bl. 112: FLORIS heeft de Friezen in goede rust, vrede en welvaart (gelijk ook zijn vader te voren hadde gedaan) na hare Privilegiën luit, onderhouden, zo dat de Friezen onder haar leefde, regt of ze in haar eerste vrijheid hadden geweest, want zij vrijwillig van haar waren aangenomen, niets dat ze niet zouden attenteren, iet dat contrarye haar Privilegien waar."

(3) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 118. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. II. bl. 558. *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. I. bl. 397. Occo SCARLENSIS of VLYTARP, maakt van dit alles geene melding.

1190—1256 Verderflijker vijanden dan de Graven van *Holland*, koesterde *Friesland* in zijn eigen boezem. De aanzienlijkste Friesche geslachten waren in gedurigen twist met elkander over den rang, welke aan hunne bijzondere kerken moest toegekend worden. Hiervoor ijverden zij op het buitensporigste, en bezoedelden zich met de gruwelijkste misdrijven. Moord en brandstichting werden menigvuldig en ongestraft gepleegd; alle schuld meende men door het stichten van kerken en kloosters, die dan ook in groote getale oprezen, en het verrijken der geestelijken uit te wisschen (1). De nadeelen, welke
1237 hieruit noodwendig voor de landzaten voortvloeiden, werden nog vergroot door eenen hoogen watervloed, welke een groot gedeelte van *Friesland* overstroomde. De wind waaide uit het Westen, doch liep vervolgens naar het Zuiden en Zuid-Oosten, waardoor het water eerst uit zee en daarna uit den vollen *IJssel* in de gegraven vaarten met zulk een geweld aanstroomde, dat genoegzaam al de lage landen tusschen *Friesland* en het tegenwoordig *Noord-Holland* onderliepen. Zeker stins tusschen *Texel* en *Dijkshorne*, spoelde met de onderhoorige landerijen weg, en de landen van *Holkama*, tusschen *Westergo* en de naburige eilanden *Vlieland* en *Terschelling*, gingen grootendeels verloren (2).

Wat *Friesland* door de veelvuldige watervloeden, van welke er meer dan twintig in de dertiende eeuw geteld worden, de inbraken der zee en misschien door aardschuddingen, vooral ten Westen aan de golven moest overlaten, werd door het allengs aanslibben en indijken der *Middelzee* vergoed. Dit binnenwater, hetwelk *Oostergo* van *Westergo* scheidde, moet om dezen tijd reeds aanmerkelijk opgeslijkt en in heerlijke bouw- en weilanden herschapen geweest zijn. *Leeuwarden* immers, thans voor het aanspoelend zeewater beveiligd en ten Westen door hooge landen omringd, werd eene der aangenaamste en bloeijendste steden des lands. Verscheidene adellijke geslachten, wier sloten verwoest of bouwvallig waren, vestigden zich in den vruchtbaren omtrek dier stad en bouwden er sterke stinsen, ter verdediging hunner personen en goederen tegen de aanvallen van binnenlandsche zoo wel als buitenlandsche vijanden (3). Deze onzekere staat

---

Winsemius verhaalt wel uit eene oude Kronijk, de aanstelling eens Potestaats, maar verre van hieruit tot een einde der Hollandsche regering in *Friesland* te besluiten, schijnt hij juist het tegendeel te willen aanduiden. *Chron. v. Vriesl.* bl. 165, 167.

(1) Occo scarlensis, bl. 114—117. Winsemius, *Chron. v. Vriesl.* bl. 165. *Oudheden v. Friesl.* D. I. bl. 391, 392, 423, 425. F. sjoerds, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 13—17. *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. I. bl. 398—400, 402—406.

(2) Winsemius, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. bl. 166. Outhof, *Verh. v. d. Watervl.* bl. 311, 312.

(3) F. sjoerds, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 10. Vergelijk *Nasporingen, betrekkelijk de Middelzee*, bl. 68 sqq.

van zaken zal tevens de West-Lauwersche Friezen verhinderd hebben, met nadruk deel 1190—1256
te nemen in de onlusten, welke zich thans in *Groningen* met vernieuwd geweld openbaarden.

De Stedevoogd EGBERT, welke met onverwrikte trouw de belangen der Utrechtsche 1240
Bisschoppen had behartigd, was overleden en door den oudsten zijner drie zonen, RUDOLF, in het bewind opgevolgd. De aanhang der Gelkingen, welke zich een tijd lang 1241
had stil gehouden, verhief nu weder het hoofd en vereenigde zich met de Popelingen (Popingen), een ander Groningsch geslacht, tegen het huis van EGBERT. De Drentsche Schout RUTGER en zijne broeders, de ridder THIZO en RUDOLF, waarschijnlijk een neef van EGBERT, voegden zich bij hen. De Stedevoogd werd overvallen en doodgeslagen; doch zijne broeders, EGBERT en GODSCHALK, ontsnapten het gevaar en versterkten hun huis of stins met mannen en wapenen, ondersteund door hunne neven RUDOLF *van Norch* en MENZO benevens de ridders VAN PEIZE. De eedgenooten daarentegen hadden de *St. Walburgskerk* en het huis van MENZO met nog twee woningen, bezet. Beide partijen bestreden elkander met onverpoosde woede, tot eindelijk THIZO en het overschot der zijnen, want velen waren gesneuveld, zich gedwongen zagen, de stad te verlaten. Hunne huizen werden ingenomen, gesloopt of in brand gestoken. De vlam sloeg, naar het schijnt, tot de andere woningen over; althans bijna de geheele stad werd aan kolen gelegd. Hierop werd het slot *Denerdewinkel*, de hoofdwijkplaats der Gelkingen, ingenomen, met den grond gelijk gemaakt en vervolgens het dorp *Eelde*, welligt een goed van den ridder THIZO, overvallen en verbrand. Van de andere zijde bleef men niet schuldig in het vernielen. Het slot *Gronenburg* aan de *Hunse* nabij *Groningen*, door een tijdgenoot de bron van al de tweedragt genoemd, werd door THIZO verwoest. Een zelfde lot trof het welversterkte huis der ridders ADOLF en RUDOLF *van Peize*, en dat hunner neven, welk met al het huisraad, de kostbaarheden en boomgaarden aan de vlammen werd opgeofferd (1). De rust werd hierna voor eenigen tijd hersteld en de stad *Groningen* met 1245
muren omringd, welke haar bescherming, veiligheid en bloei verschaften (2).

Ondertusschen was Keizer FREDERIK II, op aandrang van den Paus, door eene vergadering van Bisschoppen te *Lions* afgezet, en geheel het Christelijk *Europa* tegen diën Vorst, welken men als afvallig en ongeloovig afschilderde, in de wapenen geroepen (3). Op last van den Paus, zond de Aartsbisschop van *Mentz* den minnebroeder

---

(1) MENCONIS *Chron.* apud MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 137. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 147. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 127. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 300.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 302.

(3) MENCO, *Chron.* p. 140.

1190—1256 1246 WILBRAND naar *Friesland*, om den kruistogt tegen den verfoeiden Keizer te prediken (1). Door de belofte van ruime aflaten, bewoog hij velen het kruis aan te nemen, doch daar hij als minnebroeder niet de taak der predikheeren mogt vervullen, beschuldigden hem de Friesche geestelijken van ongehoorzaamheid aan zijne orde, en noodzaakten hem, zich naar den Paus te begeven, om zijne zending nader te laten bekrach-
1247 tigen. Het geld, welk hij uit *Friesland* medebragt, en de verzekering, dat men daar grooten onderstand zou vinden, verschaften hem een zeer gunstig onthaal. Hij ontving nu van den Paus den last, om den Friezen den kruistogt naar het *H. Land*, onder Koning LODEWIJK IX, welke reisvaardig was, te prediken; en om zijner prediking kracht bij te zetten, werd ALBERT, Aartsbisschop van *Lijfland*, met hem naar *Friesland* gezonden. Hier had ondertusschen zekere REINALD nevens een anderen minnebroeder uit *Rome*, zich met pauselijke brieven vertoond, om de gelden, ter bevordering der kruistogten afgezonderd, ten behoeve en in naam van den Paus in te vorderen. Door den moedigen tegenstand van SICCO, Deken van *Fernsum* en de Edelen des Lands, moesten de zendelingen onverrigter zake vertrekken, en naderhand bleek, dat zij bedrog gepleegd hadden, en hun uit dien hoofde door hunne geestelijke broeders, de gevangenisstraf was opgelegd (2). WILBRAND en zijn togtgenoot, met volmagten, aflaten en geestelijke voorregtbrieven rijkelijk voorzien, slaagden beter. In eene ver-
15 van Herfstmaand 1247 gadering te *Groningen*, uit de abten en andere Friesche kerkvoogden, de gezworenen (*jurati*) van *Friesland*, de Edelen, en vooral hen, die het kruis hadden aangenomen, zamengesteld, toonden zij hunnen lastbrief en begeerden, dat men tegen den aanstaanden Bloeimaand tot de overzeesche reis gereed zou zijn. Dit tijdperk werd eenparig voor het maken der toebereidselen te beperkt beschouwd, en derhalve met nog een jaar verlengd (3).

1248 Doch het beleg van *Aken* door Koning WILLEM, waaraan de meeste Friezen, welke het kruis hadden aangenomen, op pauselijke vergunning deel namen, verijdelde hier te lande den voorgenomen togt naar het Oosten (4). Na de onderwerping der krooningsstad, werden de Friezen, op verzoek van MENCO, abt van het klooster *Bloem-*

(1) MENCONIS *Chron.* p. 143. WILBRANDUS praedicavit crucem *super* FREDERICUM de STOPH, *quondam Romanorum imperatorem.* De Heer DIRKS daarentegen is van gevoelen, dat WILBRAND toen naar *Friesland* werd gezonden, om den kruistogt naar het *H. Land*, onder LODEWIJK IX, te prediken. *Noord-Nederl. en de Kruistogt.* bl. 303. Dit echter schijnt het doel van 's monniks tweeden togt naar dat gewest geweest te zijn.

(2) MENCONIS *Chron.* p. 143.

(3) MENCONIS *Chron.* p. 144.

(4) Verg. hiervoor, bl. 234.

hof te *Wittewierum*, welke zijne landgenooten in *Aken* bezocht, en op aandrang 1190—1256
van den Edelman THIDARD DODINGA, die hun voornaamste aanvoerder schijnt geweest te zijn, door den Koning en den Kardinaal CAPUTIO, hoewel ongaarne, met dankzegging ontslagen. Bij hun afscheid erkende WILLEM, dat zij op den moeijelijksten post gestaan en drie malen de aanvallen der belegerden mannelijk afgeslagen hadden (1). Tot loon hunner dapperheid en betoonde diensten, vernieuwde en bekrachtigde deze Vorst, bij een open brief, hunne aloude voorregten en vrijheden van KAREL *den Groote* of anderzins bekomen, schonk hun het vrije gebruik der Akensche baden, eene openlijke herberg aldaar en eene bijzondere standplaats, ten einde de omgangen met de overblijfselen der Heiligen, te kunnen aanschouwen (2). 3 van Slagtmaand 1248

De vreugde over 's Konings gunstbewijzen werd door eenen vreesselijken zeevloed, welke ook *Holland*, *Zeeland* en *Vlaanderen* teisterde, spoedig uitgewischt. Een storm, verzeld door een verschrikkelijk onweder, joeg de verbolgen zee over de hoogste dijken, en ongehinderd stroomden eenige dagen, de baren over de velden van *Friesland* en *Groningen*. Het zilte water had naauwelijks de landerijen verlaten, toen een tweede vloed, welke kort daarop door een derden gevolgd werd, de ontluikende hoop des landmans weder geheel vernietigde. De wei- en bouwlanden door het zoute water uitgemergeld, leverden slechts een schraal gewas op. Armoede en gebrek vertoonden zich alom, en werden door eene vernielende pestziekte onder menschen en vee gevolgd (3). Het land tusschen *Stavoren*, *Harlingen*, *Enkhuizen* en *Kampen* had in het bijzonder veel van de geweldige inbraken der zee geleden (4). Men konde echter, naar een oud berigt, in dien tijd nog met eene plank of deele van *Stavoren* langs de landen naar *Enkhuizen* komen. De Friesche edelman HARTMAN GALAMA zou evenwel zijne goederen in die streek verkocht hebben, dewijl hij een haring in eene wel gevonden en daaruit besloten had, dat deze landerijen weldra door de zee zouden verzwolgen worden (5). 19 van Slagtmaand 1248 — 12 van Sprokkelm. 1249 — 1250

(1) MENCONIS *Chron.* p. 148.

(2) TJALLING AYKEMA, *Cron.* in de *Analecta* van BROUERIUS VAN NIDEK, bl. 490. Amst. 1725. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. bl. 168. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 149. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 129. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 252. *Groot Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 94. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 29—34. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II, D. I. bl. 297.

(3) MENCONIS *Chron.* p. 149—153. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 150.

(4) PETRUS THABORITA, of P. J. VAN THABOR, *Hist. v. Vriesl.* in het *Archief voor Vaderl. Gesch. Oudheid- en Taalk., van* VISSER *en* AMERSFOORDT, D. I. bl. 3. Leeuw, 1824.

(5) Occo SCARLENSIS, bl. 119.

1190—1256 Te midden dezer ellenden, scheurden binnenlandsche onlusten de geslagen wonden woedend en verder vaneen. De twist tusschen de Groningers en *Ommelanden* was wederom en heviger ontvlamd, en de ridder THIZO door RUDOLF *van Peize* en de zijnen doodgeslagen (1). Niet slechts verhoogden de Groningers, zonder de minste barmhartigheid, voor de uitgeputte landzaten onmatig den prijs der van elders gehaalde granen, maar pleegden daarenboven tegen hen veel moedwil en geweld. Aangevoerd door KOENRAAD *van Groningen* en RUDOLF *van Peize*, ontroofden zij den Ommelanders de beste paarden, namen vele edellieden uit *Fivelingo* gevangen, en verschoonden niet de bevriende Hunsingoërs. Dit even wederregtelijk als onstaatkundig bedrijf, noopte de beide landschappen, op raad van den schranderen Deken SIKKO van *Fernsum*, hunnen twee en twintigjarigen twist bij te leggen en zich weder met elkander te vereenigen. Het geschil tusschen de Emersen of Emerensers en Uithuizers werd hierdoor tevens uit den weg geruimd, en onder anderen bepaald, dat de eerstgenoemden een vierde deel van den betwisten uiterwaard, en de laatstgenoemden drie vierde deelen daarvan zouden bezitten; dat het mangeld voor de gesneuvelden aan wederzijden, naar de landregten, vergoed en ter schadeloosstelling voor roof en brand, door de Emersen aan de Fivelingoërs en Uithuizers vier en twintig duizend mark zilver, Fivelingoër munt, en door de Uithuizers aan de Hunsingoërs negen honderd mark zouden betaald worden. Zonder zich tijd te geven het ontworpen vredesverdrag behoorlijk te bekrachtigen, trokken geheel *Hunsingo* en *Fivelingo*, meer door den haat op *Groningen*, dan door de liefde tot vrede vereenigd, als één eenig man onder de wapenen en op den algemeenen vijand aan. Het slot *Gronenburg*, voornamelijk tegen de Drenthewolders opgerigt, moest den eersten schok doorstaan, doch werd veroverd en tot den grond toe geslecht. Onmiddellijk werd nu het beleg om *Groningen* geslagen, doch wegens het ongunstige jaargetijde spoedig opgebroken en tot beter gelegenheid verschoven (2).

1251 Inmiddels bekrachtigden de Fivelingoërs en Hunsingoërs door wederzijdsche gijzelaars, het onderling gesloten verbond, en namen de Menterners, in het *Oldambt*, daarin op. *Groningen* werd nu ten tweedenmale belegerd en zag zich, na eene dappere verdediging van vier weken, tot overgave bij verdrag genoodzaakt. De muren werden grootendeels afgebroken en de steen- of wijkhuizen (stinzen) tot op de kelders geslecht; de kooplieden bleven veilig met hunne goederen in de stad, doch de vijandelijk gestemde ridders en krijgers moesten, zonder wapenen, haar verlaten, en de eerstgenoemden zich verbinden, er nooit weder een gevestigd verblijf te houden. Het slot der ridders

(1) MENCONIS *Chron.* p. 149.

(2) MENCONIS *Chron.* p. 153, 154.

VAN PEIZE werd vernield, het verdrag met de stad door den Bisschop van *Utrecht* be- 1190—1256
vestigd, het geslacht der Gelkingen op het kussen geplaatst, en de rust in *Groningen* zoo wel als op de grenzen van *Drenthe*, hersteld (1).

De partijhaat was echter hierdoor meer ontvonkt dan vernietigd, en borst weldra met 1252
vernieuwde woede uit. De gebannen ridders overrompelden de stad en beroofden HENDRIK BUTTEL, een der opperhoofden, bij den eersten aanval, van het leven. De mishandelingen aan welke de Gelkingen thans ten doel stonden, bragten de Hunsingoërs en Fivelingoërs weder in de wapenen en voor *Groningen*. De gebannen ridders, voor de overmagt beducht, gaven zich op genade over, en KOENRAAD *van Groningen* moest zich, nevens den stedevoogd EGBERT, ten waarborg van het nakomen des gemaakten vredes, tot gijzelaar stellen. Op hunne schoone beloften ontslagen, rukten zij met gewapende manschappen in *Groningen*, en bezetten het minnebroeders klooster gelijk de nabijgelegen steenhuizen. De Gelkingen wierpen zich in de *St. Walburgs-*, de *St. Maartens-* en de *St. Nikolaas*-kerken, doch werden zoo hevig 1253
door de Gronenbergers aangevallen, dat zij de hulp der Ommelanders moesten inroepen. De Fivelingoërs waren terstond bereidvaardig, en poogden te vergeefs de thans ongenegen Hunsingoërs hiertoe te bewegen. Moedig vielen zij de ridders aan en dwongen hen, na vele bloedige gevechten, tot onderwerping. KOENRAAD *van Groningen*, op wien men het meest gemunt had, ontsnapte, doch RUDOLF *van Peize*, de stedevoogd EGBERT benevens drie andere ridders, werden gevangen naar *Appingedam* gevoerd en in eenen toren opgesloten, tot dat zij na zes weken, op hunne verzekering van alle doodslagen en verwondingen te zullen vergoeden, onder borgtogt ontslagen werden (2).

KOENRAAD *van Groningen* beraamde ondertusschen de middelen, om zich weder van 1254
de stad meester te maken. Op zekeren nacht geraakte hij er in het geheim binnen, beklom met zijne bende het dak der *St. Maartenskerk* en verborg zich tot aan den 1255
morgen, op het verwulf. Toen sloop hij met de zijnen naar beneden, en stortte zich op de verbaasde menigte in de kerk. Negen mannen werden gedood, de overigen ten deele gewond, sprongen uit de vensters of redden zich waar zij best konden, door de vlugt. Een rijke buit van veelsoortige voorwerpen, van levensmiddelen, wijnen, zelfs van vee, welke men in dezen tijd van beroering, hier als aan eene veilige plaats bewaarde, verhoogde den moed des stouten aanvallers en strekte ter bestrijding zijner uitgaven. Zijne bende verspreidde zich door de stad, welke een tooneel van moord en

(1) MENCONIS *Chron.* p. 154, 154.

(2) MENCONIS *Chron.* p. 155, 156.

1190—1256 verwoesting zou opgeleverd hebben, indien niet STEPHANUS van *Winsum* en een paar andere ridders, zich tusschen de strijdenden geworpen en hen bevredigd hadden. Hierop werd overeengekomen, dat alles vergeven en vergeten zou blijven, en beiderzijds van allen eisch op schadevergoeding afgezien worden. EGBERT werd in zijne waardigheden als stedevoogd of burggraaf en regter van *Groningen* erkend, en hiermede eindelijk de gewenschte rust voor langen tijd hersteld (1).

Terwijl *Friesland* tusschen de *Lauwers* en de *Eems* door burgertwisten geschokt werd, moet *Friesland* aan gene zijde van het *Vlie*, tot bloei en welvaart gestegen zijn, ondanks de vernielende watervloeden en de strooptogten der Noordsche zeeschuimers, aan welke dit gewest, naar het schijnt, tot nu toe afwisselend blootgesteld geweest was. Immers vindt men verhaald, dat om dezen tijd het land niet meer aan de roofzucht der Denen en Noren ten doel strekte. De velden werden veel beploegd en bezaaid, elk zat op zijn eigen erf, het volk was rijk, en veel goud en zilver in omloop gekomen. Bijna elk edelman bouwde een slot of stins, zoodat *Friesland* vol burgen geraakte, zonder dat hierdoor inbreuk gemaakt werd op de vrijheid der Friezen, welke zelve hun land door regters en grietmannen in elk deel of ambt, bestuurden (2). Men wil, dat Koning WILLEM deze vrijheid verraderlijk belaagde, om zich tot Heer van *Friesland* te verheffen, en toen hij bij de Friesche geestelijkheid niet slaagde, door rijke beloften, den Potestaat SICCO SJAARDEMA aan zijne belangen trachtte dienstbaar te maken, hetgeen evenzeer mislukte (3). Het verhaal echter, zoo geheel in strijd met de gewone wijze van handelen in Koning WILLEM, is zoo wel als de overfraaije, niet weinig brallende brief van SJAARDEMA aan dien Vorst, blijkbaar een verzinsel uit later tijd, en dat te vergeefs bij de oudste berigtgevers gezocht wordt (4). Het sneuvelen van WILLEM bevrijdde de Friezen van alle vrees, zoo die ooit bij hen mogt bestaan hebben, voor dezen in vele opzigten voortreffelijken Vorst, en baande tevens den weg tot bevrediging van *Vlaanderen* met *Holland*, door tusschenkomst van den Hertog van *Braband*.

---

(1) MENCONIS *Chron.* p. 156. Verg. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* X. p. 150—155. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. IV. bl. 133—135. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 43—48, 54—58.

(2) PETRUS THABORITA, *Hist. v. Vriesl.* D. I. bl. 4.

(3) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. p. 169. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 62—64. *Tegenw. Staat v. Friesl.* D. I. bl. 407.

(4) De Hollandsche Jaarboekschrijvers, de oude Friesche Kronijken van VLYTARP en PETRUS THABORITA, noch het oude *Chronykje van Friesland*, door DE HAAN HETTEMA uitgegeven, maken hiervan eenig gewag. Het stilzwijgen van UBBO EMMIUS duidt aan, dat deze schrandere geschiedschrijvers aan deze zaak geen geloof hechtte.

NOORD-BRABAND EN LIMBURG. Bij het begin van dit tijdvak bekleedde HENDRIK I, 1190—
den zetel van dat hertogdom 1). Om den moord aan zijn broeder ALBERT, verkoren 1256
Bisschop van *Luik*, ten gevalle van Keizer HENDRIK VI gepleegd, te wrecken, vereenigde hij zich met den Hertog van *Limburg* en verwoestte het gebied van den Graaf 1190
van *Hirstad*, welke de hoofdbewerker dezer misdaad geweest was (2). Het gelukte den Keizer den vergramden Hertog te bevredigen, die nu met den Hertog van *Limburg* 1192
en eenige andere Nederlandsche Vorsten, onder welke ook de Graaf van *Holland*, een bondgenootschap vormde ten behoeve des Graven van *Namen*, welke, door nood gedrongen, zijn graafschap aan BOUDEWIJN, Graaf van *Vlaanderen* en *Henegouwen*, had afgestaan. *Namen* werd het tooneel van den krijg, waar BOUDEWIJN aan het hoofd zijner Vlaamsche en Fransche benden, het meer talrijke leger der bondgenooten 1 van
aantastte. Met gelijke woede werd aan beide zijden gestreden, en lang bleef de over- Oogstmaand.
winning twijfelachtig, welke zich eindelijk voor BOUDEWIJN verklaarde. De Hertog van 1194
Limburg, zijne beide zonen en honderd achttien ridders vielen in handen van den overwinnaar. Vijftien ridders, die zich wilden redden, versmoorden in een moeras, en groot was het getal der gesneuvelden, zoo wel in het gevecht als in de vlugt. BOUDEWIJN maakte nu toebereidselen, om den oorlog in *Braband* over te brengen, toen de Keizer tusschen beide kwam en eene verzoening bewerkte. De Hertog van *Limburg* en zijne zonen werden zonder losgeld geslaakt (3).

De dood van Keizer HENDRIK VI wikkelde het Rijk in éénen burgeroorlog, welke 20 van
ook op de meeste Nederlandsche staten terugwerkte. FILIPS van *Zwaben* en OTTO Oogstmaand.
van *Brunswijk* dongen beide naar de kroon. Hertog HENDRIK van *Braband* ver- 1198
klaarde zich vóor OTTO, en bewerkte door zijnen invloed, dat de meeste Nederlandsche gezagvoerders dien Vorst erkenden en trouw zwoeren. Het weêrspannige *Aken* werd na eene belegering van meer dan veertig dagen, door hem bedwongen, en OTTO trad zegepralend binnen de stad, waar hij zich aan MARIA, de dochter des Hertogs, verloofde, welke hij zestien jaren later huwde (4). Even gelukkig slaagde HENDRIK tegen de Graven van *Holland* en *Gelre*, wie hij noodzaakte, hem als leenheer te erkennen (5). Doch de trouw, welke hij van deze Vorsten voor zich vorderde, vergat 1202

(1) Zie hiervoor, bl. 180, 181.

(2) P. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* X. p. 102, 103. Antv. 1610. *Magn. Chron. Belg.* p. 225. DEWEZ, *Hist. de Liege*, T. I. p. 107—121.

(3) MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* VII. p. 59, ad annum 1194.

(4) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 396.

(5) Zie hiervoor, bl. 189—191, 266, 290—292. Verg. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 396—398.

1190—1256 hij zelf ten opzigte van Keizer OTTO, wiens zijde hij verliet, om den magtiger geworden mededinger FILIPS, als Keizer te huldigen. Toen echter deze Vorst onder het staal eens
1208 moordenaars was gevallen, verzoende hij zich weder met OTTO en verklaarde den oorlog aan den Bisschop van *Luik* onder voorwendsel, van de eer en de regten des Keizers te verdedigen. De geschillen werden door een verdrag bijgelegd, doch ontbrand-
4 van Bloeim. 1212 den spoedig heviger. *Luik* werd nu door den Hertog ingenomen, en vier dagen aan moord, roof en verwoesting prijs gegeven (1). De gevlugte Bisschop wendde zich tot de Graven van *Vlaanderen*, van *Namen* en van *Loon*, doch hun bondgenootschap werd door den sluwen HENDRIK verijdeld, die zich met den Koning van *Frankrijk* vereenigde, wiens dochter MARIA, Gravin-weduwe van *Namen*, hij ten huwelijk ontving. Doch de verbindtenis met FILIPS AUGUSTUS bragt hem in botsing met Keizer OTTO IV, welke de zaak van Koning JAN van *Engeland* verdedigde, wiens kroon door Paus INNOCENTIUS IV aan den Franschen Vorst was weggeschonken Door de Graven van *Vlaanderen* en *Holland* gedrongen, verklaarde HENDRIK zich echter weldra weder voor den Keizer, wiens belangen hij na het verlies van den slag bij *Bouvines*,
1214 op nieuw verraadde (2). Hij zwoer nu FREDERIK II hulde en trouw, doch moest zijn zoon tot waarborg den Keizer achterlaten (3).

Twintig jaren van vrede bezigde HENDRIK tot de inwendige verbetering zijner staten.
3 van Herfstmaand. 1235 Op het einde zijner regering nam hij deel in den kruistogt tegen de Stadingers, over welken zijnen oudsten zoon en naamgenoot het bevel werd opgedragen (4). Hij overleed het volgende jaar te *Keulen* na eene kortstondige ziekte, en werd te *Leuven* in de *St. Pieterskerk* bijgezet, waar een praalgraf de plaats aanwijst, die zijn gebeente omvat (5). Meer dan veertig jaren had hij den staf des bewinds gezwaaid en was de eerste, welke den titel van Hertog van *Braband* met dien van *Lotharingen* of *Lotrijk* vereenigd, en in zijn schild den *Belgischen Leeuw*, als volkszinnebeeld, gevoerd heeft (6). Den moed en onverschrokkenheid des krijgsmans, paarde hij met al de list en sluwheid des staatsmans, welke gewetenloos met woord en gelofte speelt, wanneer zijn belang of het gevaar des oogenbliks dit vordert. Onsterfelijke verdienste heeft hij zich echter verworven, door het vestigen der gemeenten of van eenen onafhankelijken burgerstand in de steden,

---

(1) Verg. hiervoor, bl. 294.

(2) Zie hiervoor, bl. 208—210. DIVAEUS, *Rer. Brabant. Lib.* X. p. 108—112.

(3) DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* X. p. 112. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 423.

(4) Zie hiervoor, bl. 223. DIVAEUS, *Rer. Brabant. Lib.* X. p. 114.

(5) DIVAEUS, *Rer. Brabant. Lib.* X. p. 115.

(6) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 426.

zoo als te *Vilvorden*, te *Leuven* en te *Brussel*. Sinds zijne regering dagteekent zich dan 1190—1256
ook het begin van den val des leenstelsels en de aanvang van dien nieuwen staat van zaken, welke zulk eenen weldadigen invloed gehad heeft op het geluk der volken en Vorsten (1).

Zucht naar ijdelen roem noch streven naar uitbreiding van magt en aanzien, kenmerkten zijnen zoon en opvolger HENDRIK II. Slechts bedacht, om zijn volk de voordeelen des vredes te verschaffen, had deze voortreffelijke Vorst den moed of de wijsheid
de aangeboden Keizerskroon van de hand te wijzen (2). Hij overleed spoedig daarna en 1248
te vroeg voor den staat, welken hij met verstand bestierde en kort voor zijn dood door het afschaffen van het regt der *doode hand* (*morte main*) voor altijd aan zich verbond (3). Dit regt bestond in de verpligting om, wanneer een huisvader gestorven was, het schoonste stuk huisraad of vee den Heer der plaats af te staan. Men konde dit afkoopen door de regterhand van den overledene af te kappen en haar den Heer aan te bieden. Dit walgelijk en hatelijk regt, was het teeken der dienstbaarheid (4).

Even vredeminnend van aard was HENDRIK III, welke zijn vader opvolgde. De omstandigheden en de namaagschap met Koning WILLEM alleen, konden hem bewegen in de belegering van *Aken* deel te nemen. Hij vergezelde dien Vorst bij de zegepralende intrede in de bedwongen stad, en werd aldaar onder de leden van 's Konings bijzonderen raad, zoo deze ooit is aangesteld, opgenomen (5). Zeker is het, dat hij WILLEM steeds met zijnen raad ondersteunde, hem op den belangrijken Rijksdag te *Frank-*
fort volgde, en ijverig trachtte de geschillen met *Vlaanderen* in der minne te vereffe- 1252
nen (6). Hoezeer hij den vrede boven alles stelde, schroomde hij echter niet de wapenen op te vatten, wanneer de handhaving zijner regten, of de zaak der onderdrukten dit gebiedend vorderden. De onwaardige Bisschop van *Luik*, HENDRIK van *Gelre*, had door buitengewone belastingen en afpersingen, het misnoegen der geestelijkheid en inwoners in hooge mate tegen zich opgewekt. Uit geldgebrek was hij genoodzaakt geweest *Hougaerde*, *Bavenchi* en de helft van de stad *Mechelen* voor dertien honderd marken zilver aan den Hertog van *Braband* te verpanden, zonder dat hij hiertoe de toestemming van zijn Kapittel verkregen had. De kanoniken van *Luik* beschouwden uit dien hoofde deze onderhandeling

(1) Verg. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 426—436.

(2) *Magn. Chron. Belg.* p. 259. Verg. hiervoor, bl. 228, 229.

(3) DIVAEUS, *Rer. Brabant. Lib.* XI. p. 118.

(4) Deze belangrijke gunstbrief is gedagteekend den 22 van Louwmaand 1247. Zie DEWEZ *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 3, 4.

(5) Zie hiervoor, bl. 234—237.

(6) Zie hiervoor, bl. 245, 248.

1190— als onwettig, eischten van den Hertog, dat hij deze steden zou verlaten, en deden hem,
1256 bij weigering daarvan, in den ban. De Bisschop hief den ban op, en de Hertog deed aan het hoofd eener talrijke gewapende magt, zijne regten eerbiedigen en bragt de stad *St. Truijen* tot onderwerping. De voorwaarden, welke hij den bewoners had opgelegd, waren matig en billijk, doch gunstiger voor hem dan voor den Bisschop. Deze laatste ontveinsde in den beginne zijne spijt, doch wreekte zich, zoodra zijne magt dit veroorloofde, door alle soorten van onderdrukking, opbrengsten en bedreigingen, op de inwoners van *St. Truijen*, om hen te straffen, dat zij bepalingen, die voor hem zoo nadeelig waren, hadden aangenomen. De verdrukten riepen nu de hulp in van Hertog HENDRIK als hun beschermer en middelaar. Hij kwam met een aanzienlijk gevolg en verbood den inwoners, den Bisschop iets meer op te brengen, dan de som, welke in de voorwaarden, die hij hun had voorgeschreven, bepaald was. De Bisschop had zich ondertusschen tot den Paus gewend en volmagt verworven, om een twintigste gedeelte te heffen van de inkomsten van al de priesters zijns kerspels, ten einde de drie verpande steden te lossen. Daar nu het geestelijk gebied van *Luik* zich over een groot gedeelte van *Braband* uitstrekte, kon en mogt de Hertog niet dulden, dat de geestelijken zijner heerschappij, door een vreemd Vorst met zulk eene zware belasting gedrukt werden. Hij verbood hun derhalve daaraan te voldoen, met de bedreiging, dat zoo zij den Bisschop gehoorzaamden, hij de tiende voor zich zou vorderen. De Bisschop, om zich te wreken, deed hierop den Hertog in den ban. Door tusschenkomst der voornaamste Zuid-Nederlandsche Grooten, werden te *Brussel* de geschillen, doch slechts in schijn, vereffend. De trouwlooze Kerkvoogd immers, overviel spoedig de stad *St. Truijen*, maakte er zich meester van en pleegde er de grofste buitensporigheden. Reeds stond de Hertog op het punt, zich met de wapenen regt te verschaffen, toen door FLORIS, den Voogd van *Holland*, welke zich te *Leuven* bij hem bevond, OTTO, Graaf van *Gelre*, broeder des Bisschops van *Luik*, JAN *van Avennes* en eenige andere Grooten, als scheidsmannen,
1255 een vergelijk getroffen en hiermede deze twist geëindigd werd (1).

---

(1) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 17—20.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VAN HET

SNEUVELEN VAN GRAAF WILLEM II,

TOT OP

DE VEREENIGING VAN HOLLAND MET HENEGOUWEN.

1256—1300.

HOLLAND EN ZEELAND. Bij den dood van WILLEM II, konde zijn zoon en opvolger 1256—
FLORIS V, naauwelijks den ouderdom van anderhalf jaar bereikt hebben (1). Hij werd 1300
evenwel terstond door de Edelen en het volk van *Holland*, voor Graaf erkend (2). Doch zijn oom FLORIS, naar regt Voogd van den jongen Graaf, hield in deze hoedanigheid, het hoog gezag in handen dat hij als stadhouder van *Holland*, bij het le- 1256
ven zijns broeders had uitgeoefend (3). Spoedig sloot hij een verdrag met MARGARETHA van *Vlaanderen*, en daar dit een *vredes*verdrag genoemd wordt, wil men hieruit afleiden, dat de Gravin den Voogd van *Holland* overvallen en hem met de wapenen tot eene schikking gedwongen heeft (4). Doch geene geschiedkundige berigten ondersteunen dit gevoelen. Zoo veel slechts schijnt te blijken, dat het vuur des oorlogs tusschen

(1) MAERLANT, M. S. *Sp. Hist.* bij BILDERDIJK, D. II, bl. 158. MELIS STOKE zegt, dat FLORIS V geboren werd, terwijl WILLEM II *Valenchijn* belegerde, D. II. B. III. bl. 109; en ORLERS *Beschr. van Leyden*, bl. 298 uitg. v. 1641, geeft hem *Leiden*, doch ten onregte in 1255, tot geboorteplaats. Verg. GROEBE's *Verh. over Graaf* FLORIS V in de *Verh. d. 2de klasse van het Koninkl. Nederl. Inst.* D. VI. St. I. bl. 7—11.

(2) WILHELMUS PROCURATOR, in MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 518.

(3) Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 158.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 158.

1256—1300 MARGARETHA en AVENNES, op nieuw dreigde te ontbranden, toen Koning LODEWIJK IX
24 van van *Frankrijk*, te *Peronne* de moeder met hare zonen verzoende en tevens eenen vrede
Herfstmaand. tusschen haar en FLORIS van *Holland* bewerkte (1). De voorwaarden werden kort
1256 daarna te *Brussel*, onder medewerking van Hertog HENDRIK van *Braband* en Graaf
13 van OTTO van *Gelre*, door FLORIS en MARGARETHA geteekend, uitgegeven en acht dagen
Wijnmaand later door GUI van *Vlaanderen*, welke sedert zijne slaking uit de Zeeuwsche gevangenis, nevens zijne moeder regeerde, nader omschreven en bevestigd. De hoofdpunten des verdrags komen hierop neder: 1°. FLORIS de Voogd zal huwen met MARGARETHA, de oudste dochter van GUI van *Vlaanderen*. 2°. Hem zal daarvoor door de Gravin en haren zoon ten vrijen erfleen worden afgestaan *Zeeland bewester Schelde*, hetwelk weleer gerekend werd aan *Vlaanderen* te behooren. 3°. FLORIS moest, als leenman van *Vlaanderen*, wegens dit gedeelte van *Zeeland* aan MARGARETHA hulde doen, en als Voogd van Graaf FLORIS V, het andere deel van *Zeeland* insgelijks van haar heffen. 4°. Indien de Voogd van *Holland* kinderloos overleed, zou Graaf FLORIS V ook eene dochter van GUI van *Vlaanderen* huwen, en met haar *Zeeland bewester Schelde* ontvangen. 5°. Mogt FLORIS V ook zonder kinderen sterven, dan moest met *Zeeland bewester Schelde* dien der zonen van Graaf GUI beleend worden, welke met MACHTELD, de dochter van Koning WILLEM, zou huwen. Eerst na haren dood zou *Zeeland bewester Schelde* aan den erfgenaam van het graafschap *Holland* komen, die het echter van de Vlaamsche Graven in leen zou blijven houden, en hun daarvoor tienduizend marken sterlings betalen. 6°. Werd dit gedeelte van *Zeeland* te eenigen tijde onder de erfgenamen van den Voogd, van zijn neef FLORIS of van MACHTELD verdeeld, dan zou elk voor zijn aandeel aan *Vlaanderen* hulde moeten doen. 7°. De geschillen over de tollen, door de Vlamingen in *Holland* te betalen, verbleven aan de uitspraak van Hertog HENDRIK van *Braband*. Deze besliste dit punt ten voordeele van *Holland*, waaraan MARGARETHA beloofde zich te onderwerpen (2). 8°. De wederzijdsche vrijheden der Hollandsche, Zeeuwsche en Vlaamsche kooplieden zouden, naar de bepaling van elf honderd acht en zestig, vernieuwd en bevestigd worden. Eindelijk ten 9° werden aan FLORIS, zijnen vrienden en aanhangers alle beleedigingen den Vlamingen aangedaan, van harte vergeven (3). Dit verdrag werd niet alleen door een groot aantal Ede-

---

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 312. T. II. P. II. p. 677. BILDERDIJK, D. II. bl. 159.

(2) Zie de brieven bij KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 695, 702.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 313—319. T. II. P. II. p. 677—690. De bedenkingen van HUYDECOPER (MELIS STOKE, D. II. bl. 299—310) tegen de echtheid van dit ver-

len van beide zijden, maar ook door de steden *Gent*, *Brugge*, *Yperen*, *Rijssel* en 1256—1300
Douai, bekrachtigd. Een bewijs, tot welk aanzien de groote steden in dien tijd reeds gestegen waren, en welken invloed zij met de Edelen op de staatszaken uitoefenden (1). Van beide zijden werd daarenboven bij eene afzonderlijke overeenkomst bepaald, de wederzijdsche ballingen noch te ontvangen, noch te dulden (2). Het sluiten van dit merkwaardig verbond, vooral wat het derde punt daarvan betreft, heeft FLORIS den Voogd in verdenking gebragt, dat hij om zijn bijzonder voordeel, de belangen van den jongen Graaf schandelijk en trouwloos verwaarloosde. Men heeft beweerd, dat hij niet slechts aan de Gravin van *Vlaanderen* hulde beloofde voor *Zeeland bewester Schelde*, maar ook voor *Zeeland beooster Schelde*, waarop voorheen de Graven van *Vlaanderen* nooit eenige aanspraak gemaakt hadden (3). Doch niet over geheel *Zeeland*, maar alleen over *Zeeland bewester Schelde* wordt in het verdrag gesproken. FLORIS heeft dan slechts aan MARGARETHA hulde beloofd voor dat gedeelte van dit *Zeeland*, welk onder het gebied van *Vlaanderen* behoorde; terwijl hij als Voogd en in naam van den onmondigen Graaf FLORIS, der Gravin van *Vlaanderen* manschap toezegde voor dat gedeelte van *Zeeland bewester Schelde*, welk Koning WILLEM en zijne voorgangers als een leen van *Vlaanderen*, gehouden hadden (4).

FLORIS de Voogd bleef niet in gebreken, voor zich en zijnen onmondigen neef bij de 21 van Wijnmaand. 1256
Gravin van *Vlaanderen* den leenmanseed af te leggen (5). Hij verbond zich tevens, om bij meerderjarigheid van FLORIS V dezen tot het bekrachtigen des verdrags aan te sporen en beloofde, in geval van weigering, MARGARETHA, haren zoon GUI of hunne opvolgers, tegen hem in alles te zullen dienen en te ondersteunen (6). Mogt bij overlijden van den jongen FLORIS, *Holland* aan hem vallen, dan zouden hij en zijne nazaten den gesloten vrede ongeschonden en in alle deelen nakomen (7). Niets bleef nu aan

---

drag, zijn uit den weg geruimd door KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 690—695; en GROEBE, *Over* FLORIS V, bl. 25—27.

(1) WAGENAAR, D. III. bl. 5.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 704.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 694. TE WATER, *Vaderl. Hist. verkort.* D. I. bl. 218. BILDERDIJK, D. II. bl. 161—163.

(4) Mr. J. C. DE JONGE, *Levensschets van* FLORIS, Voogd van *Holland*, in het Derde Deel, Eerste Stuk van de Werken van de *Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden*, bl. 267, enz. GROEBE, *over Graaf* FLORIS V, bl. 27, 28. Verg. VAN WIJN op WAGENAAR, St. III, bl. 1, 2.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 708.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 710.

(7) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 712.

1256—1300 zijne zijde meer overig, dan de uitvoering van het eerste punt des verdrags, hetgeen echter de nog zeer jeugdige leeftijd der verloofde niet gedoogde, en anderhalf jaar later door zijnen dood geheel verijdeld werd (1). MARGARETHA van *Vlaanderen* be-
29 van Wijnmaand. vestigde nu ook JAN *van Avennes* in het erfregt op *Henegouwen*, na haren dood, met belofte, dit graafschap op geene wijze te zullen vervreemden (2). Ruim een jaar later
22 van Slagtm. 1257 werd tusschen hare vier zonen, GUI en JAN *van Dampierre* aan de eene zijde, en JAN en BOUDEWIJN *van Avennes* aan de andere, een verdrag gesloten, waarbij GUI het graafschap *Henegouwen* met al de onderhoorigheden aan JAN *van Avennes* toekent; terwijl deze daarentegen afstand doet van alle regt en aanspraak op *Vlaanderen*, *Zeeland bewester Schelde*, de *vier Ambachten*, de landen van *Aalst* en *Waas* en andere goederen, welke de Graven van *Vlaanderen* in leen hielden van het Rijk (3). *Zeeland* was thans onder het beheer van FLORIS den Voogd, welke waarschijnlijk in dit tijdperk, die merkwaardige *Zeeuwsche Keur* heeft gegeven, naar welke het gewest beregt moest worden. Even als Koning WILLEM door het bevoorregten der steden, den bloei en welvaart der gemeenten bevorderde, trachtte FLORIS door deze heilzame wetten, de te hoog opgevoerde magt en het steeds toegenomen gezag des adels, zoo veel mogelijk, binnen behoorlijke grenzen te beperken (4). Hoezeer deze bepalingen naar de behoeften des volks waren ingerigt, blijkt niet alleen daaruit, dat zij tot het einde der dertiende eeuw in volle kracht bleven, maar zelfs twee honderd jaren later nog niet geheel vergeten waren, en op haar teruggewezen wordt (5).

Dit was niet het eenig gelukkig gevolg, welk uit de bevrediging met *Vlaanderen*
12 van Zomermaand 1257 voortvloeide. Er werd tevens door bewerkt, dat de krijg tusschen Bisschop HENDRIK van *Utrecht* en FLORIS den Voogd, door GUI van *Vlaanderen* en OTTO III van *Gelre*, als middelaars, te *Bodegraven* bijgelegd werd. Wel maakt geen geschiedschrijver van dezen oorlog gewag; doch uit het nog aanwezig verdrag zelf blijkt die onwedersprekelijk. Buiten twijfel heeft Koning WILLEM, diep gevoelig over den hoon hem in *Utrecht* aangedaan, zijnen broeder FLORIS met een aantal Hollandsche en Stichtsche leenmannen afgezonden, om den krijg te openen, welken hij zelf niet mogt voltooijen, doch

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist. verk.* D. I. bl. 216. VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 3.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 717.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 323—325. T. II. P. II. p. 724.

(4) Zie deze keur bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 302—316. MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 181.

(5) HUYDEKOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 181, 182.

die door FLORIS, en naar het schijnt gelukkig, is voortgezet. Immers werden de burgers van *Utrecht*, dewijl zij den Koning en zijnen broeder FLORIS zwaar beleedigd en oorzaak tot het opvatten der wapenen gegeven hadden, veroordeeld, den laatstgenoemde vijftien honderd Keulsche marken te betalen, en daarenboven af te zien van alle aanspraak op hetgeen de overleden Koning en zijn broeder hun nog schuldig waren. De Bisschop moest beloven, dat de Stichtsche leenmannen, aanhangers van FLORIS, »onpartijdig behandeld, op hunne klagten goed regt uitgesproken, en de opgegeven leenen door de leenheffers weder zouden ontvangen worden." Daarentegen moesten »GIJSBRECHT *van Amstel* en GISELBERT *uit den Goije*, welke FLORIS den Voogd ondersteund hadden, met vijf honderd hunner mannen, in een wollen gewaad en barrevoets, den Bisschop op hunne knieën om genade smeeken, die zij zouden verwerven, indien zij hem trouw en hulde zwoeren. De Graaf van *Benthem*, welke insgelijks tegen den Bisschop gediend had en krijgsgevangen was, werd geslaakt, terwijl de wederzijdsche ballingen herroepen en in hunne goederen hersteld zouden worden (1)."

1256—1300

Niet lang smaakte FLORIS de Voogd de vruchten zijner bemoeijingen. Hij overleed te *Antwerpen* aan de gevolgen eener wonde, hem op een dier steekspelen, welke hij hartstogtelijk beminde, toegebragt, en werd te *Middelburg* begraven (2). Slechts in later tijd heeft men het karakter van dezen Vorst de smet van trouwloosheid en schandelijk eigenbelang aangewreven (3). Een naauwkeurig en onpartijdig onderzoek zijner daden echter heeft den weldoener van *Holland* en *Zeeland*, den overwinnaar der Vlamingen, den wreker zijns broeders, den wijzen regent, den dapperen en goedertieren held, gelijk hij door MELIS STOKE genoemd wordt, de ontroofde eerekroon teruggeschonken (4).

26 van Lentemaand 1258

ALEID, zijne zuster, omtrent een jaar weduwe, nam nu met de opvoeding van den jongen Graaf ook de voogdijschap des lands op zich, »want si de naeste was geboren (5)." Zij noemde zich *Voogdes van Holland en Zeeland* (6) tegen den zin van vele Edelen, welke de regering eener vrouw niet over zich duldden en eenen magti-

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 319, 320. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM, D. II. B. V. bl. 280—284. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 3. V. SPAEN, *Hist. d. Heeren v. Amstel.* bl. 33, 34.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 184, 185. DE BEKA, p. 88.

(3) Behalve KLUIT en TE WATER, in het bijzonder BILDERDIJK, D. II, bl. 161—164.

(4) Zie de reeds aangehaalde, doorwrochte verhandeling van den Archivarius DE JONGE, in het derde Deel, eerste Stuk der Werken van de Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden, bl. 209—310.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 186. Verg. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 5.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II p. 328, 329. T. II. P. II. p. 734, 735 caet.

1256—1300 gen aanhang vormden (1). Het is blijkbaar, dat deze Edelen hierbij meer hun belang, dan dat van den jeugdigen Vorst beoogden (2). Elk van hen wilde voogd wezen en de heerschappij voeren; hierom streden zij onderling met elkander en bragten Hof en Land in onrust en verwarring (3). ALEID zag zich genoodzaakt, ter schraging van haar wankelend gezag, naar eenen medevoogd om te zien, en koos haren neef Hertog HENDRIK III van *Braband*, den Zachtmoedige bijgenaamd. Even als GODFRIED *van Kruiningen*, huldigden hem de Zeeuwsche Ridders GEROLF en HENDRIK *van*
30 van Grasm. 1258 *Kats* en beloofden, hem met hunnen raad, daad en ondersteuning te dienen, tot dat Graaf FLORIS zelf het bestuur zou aanvaarden (4). Minder gunstig waren de Hollandsche Edelen voor den Hertog gestemd, wiens bestuur door het wangedrag zijner dienaren, steeds hatelijker en ondragelijker werd. Hij trok uit dien hoofde weldra
1261 naar zijne staten terug, waar hij kort daarna overleed (5). Het misnoegen in *Holland* tegen het bewind van ALEID ontwaakte, naar het schijnt, op nieuw en heviger dan te voren. Immers nam zij hare toevlugt tot Keizer RICHARD, van wien zij het verlij (*investituur*) van de voogdij over *Holland* en *Zeeland* verkreeg (6). Dit versterkt niet de beschuldiging, maar schijnt die veeleer krachteloos te maken, dat zij zich de voog-
4 van Hooim. 1262 dijschap buiten regt en eigendunkelijk had aangematigd (7). RICHARD bevestigde tevens het twee jaren vroeger gegeven verlij der landen van *Aalst*, *Waas*, de *vier Ambachten* en *Zeeland bewester Schelde* aan MARGARETHA van *Vlaanderen*, waardoor te gelijk het Rijks-vonnis van twaalf honderd twee en vijftig, waarbij dit *Zeeland* aan JAN *van Avennes* in leen werd uitgegeven, en hetwelk nog bestond, vernietigd werd (8).

Ondanks het verlij des Keizers, boden de meeste Hollandsche Edelen Graaf OTTO III van *Gelre*, welke in denzelfden graad als de Hertog van *Braband* aan den jongen FLORIS vermaagschapt was, de voogdijschap aan, terwijl de Zeeuwen ALEID getrouw

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 188. BILDERDIJKS betigting van ALEID (D. II. bl. 165) is veel te overdreven. MELIS STOKE noemt haar *de goedertierne*. D. II. B. IV. bl. 190. Zij moet ook in de beste overeenstemming en vriendschap met de moeder en grootmoeder van FLORIS V geleefd hebben. Zie v. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 5.

(2) Verg. v. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 2. GROBBE, *over* FLORIS V, bl. 34.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 189, 190.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 731, 732. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 329.

(5) L. v. VELTHEM, *Spiegel Hist.* c. 39, 40. bl. 51, 52. DE BEKA, p. 88. J. A LEYDIS, *Chron. Lib.* XXIV. c. I. p. 212.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 338. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 763.

(7) GROBBE, *over* FLORIS V. bl. 37 (1). Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 165.

(8) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 324. T. II. P. II. p. 753. BILDERDIJK, D. II. bl. 162, 164.

bleven (1). Zij bevond zich met den jongen Graaf in *Zeeland*, toen OTTO van *Gelre* 1256—
naar *Dordrecht* kwam, waar hij terstond, gelijk spoedig daarna door geheel *Hol-* 1300
land, als Voogd erkend werd. Om ALEID te bedwingen, trok hij met eene krijgsmagt
naar *Zuid-Beveland*, waar zij hare strijdkrachten had vereenigd, en behaalde in eenen 22 van
bloedigen slag op *Vornouds-ee* (*Voornouts-ee*) nabij *Remaers-wale* (*Roemerswaal*), Louwmaand
de overwinning. Zij werd van de voogdij ontzet, en OTTO sloeg zelfs de geweldige 1263
hand aan haar huwelijksgoed in *Holland*, zonder daarvan ooit eenige rekenschap te
geven (2). Men schijnt haar echter evenmin de opvoeding van FLORIS ontnomen, als
het land ontzegd te hebben, welks bestier aan OTTO en zijn broeder HENDRIK, Bisschop
van *Luik*, was opgedragen, die beiden uitdrukkelijk *Voogden van Holland en Zeeland* genoemd worden, ofschoon, in het algemeen, aan OTTO alleen die betrekking
wordt toegekend (3).

De veelvuldige geschillen en ongelegenheden in welke de Graaf van *Gelre* steeds gewikkeld was, zoowel als de korte duur zijner voogdij, maken het zeer waarschijnlijk, dat
hij weinig, zoo al iets, belangrijks ten behoeve van den jongen FLORIS of ten nutte des
lands verrigt heeft (4). Ongetwijfeld begon FLORIS V op eigen gezag te regeren, toen
hij twaalf jaren, den ouderdom voor de meerderjarigheid der leenen, bereikt had (5).
Men meent echter, dat hij van dien tijd tot aan zijn achttiende jaar onder eene *gewijzigde* voogdij gebleven is, welke na het vertrek van OTTO van *Gelre*, en met be-
willigiging van FLORIS zelven, aan NIKOLAAS *van Kats* werd opgedragen, die ook inder- 1266
daad onder de voogden van FLORIS V genoemd wordt, maar wiens gezag niet kan
vergeleken worden bij dat aan FLORIS van *Holland*, ALEID en OTTO van *Gelre* toegekend (6). Naar het schijnt, heeft FLORIS V intusschen of kort daarna, zijn bepaald huwelijk met BEATRIX; de dochter des Graven GUI van *Vlaanderen*, voltrokken (7). [1268?

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 191. DE BEKA, p. 88.

(2) MELIS STOKE. D. II. B. IV. bl. 191—193, en de aant. v. HUYDECOPER. DE BEKA, p. 88. *De Klerk uit de laage landen*, bl. 148, 149. Verg. v. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 8, 9. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 137. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 236. GROEBE, *over* FLORIS V. bl. 36.

(3) VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 8, 9. GROEBE, *over* FLORIS V, bl. 37—40.

(4) GROEBE, *over* FLORIS V, bl. 44. Verg. v. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 237—241.

(5) VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 9. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 138—140. BILDERDIJK, D. II, bl. 167. GROEBE, *over* FLORIS V, bl. 44—48. Het eerste Charter door FLORIS V als Graaf van *Holland* gegeven, is van den 10 van Hooimaand 1266. Zie KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 771. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 342, deelt er een mede van den 14 van Louwmaand des genoemden jaars, doch welks echtheid, of juistheid van dagteekening, betwijfeld wordt.

(6) GROEBE, *over* FLORIS V, bl. 46 (1), 47. Verg. bl. 45 (3), 53 (1).

(7) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 193. *De Klerk uit de laage landen*, bl. 149. Den vollen

1256—1300 Door tusschenkomst van dezen Vorst en anderen, werd ook om dien tijd zijn geschil
24 van met ALEID, over haren eisch, betreffende de erfenis harer ouders, haars broeders FLORIS
Wijnmaand van *Holland* en diens zuster RICHARDIS, te *Brugge* bijgelegd (1).
1268 Inmiddels was er in *Kennemerland* een geweldige opstand gerezen. Men gist, dat de overmoed des adels het geduld des volks geheel had uitgeput, en de lang verkropte wraak eindelijk losbarstte, toen de meerderjarigheid van Graaf FLORIS V, waarop de onderdrukte landzaten steeds hunne hoop gevestigd hadden, geene verandering te hunner gunste had voortgebragt (2). Hoe het hiermede gelegen zij, de Kennemers ten minste vereenigden zich met de West-Friezen en Waterlanders, niets minder bedoelende, dan de Edelen uit het land te jagen, hunne sloten te vernielen, en het geheele *Sticht* zelfs aan zich te onderwerpen (*in vulgarem communitatem redigere*). Vele kasteelen in *Kennemerland* werden door den woesten, hoofdeloozen hoop overvallen en vernield. De Edelen vloden naar *Haarlem*, waar zij zich versterkten. De Kennemers vielen in *Amstelland*, en GIJSBRECHT *van Amstel*, om zijn grondgebied voor hen te beveiligen en zich tevens op de Stichtschen te wreken, spande met hen zamen en plaatste zich aan hun hoofd. Onmiddellijk voerde hij hen naar het slot *Vreeland*, dat om hem te beteugelen was opgeworpen, en belegerde het eenen tijd lang. Daar echter de last des oorlogs inzonderheid *Amstelland* drukte, van waar het leger zich met geweld en brooddronkenheid, van levensmiddelen voorzag, overreedde hij de Kennemers, om bij nacht het beleg op te breken en met hem naar *Utrecht* te trekken, ongetwijfeld dewijl daar onmin heerschte tusschen het volk en de regering, van welke hij niet verzuimen wilde, tot zijn voor-

ouderdom van veertien jaren bereikt hebbende, mogt men in het huwelijk treden. Zie de *Hollandsche Sachsenspiegel*, aangehaald bij GROBBE, *over Graaf* FLORIS V, bl. 45. Dat zulke jonge echtverbindtenissen bij de Vorsten niet zeldzaam waren, bewijst WAGENAAR in zijne *Brieven*, bl. 160. BILDERDIJK, (D. II. bl. 174—183, 193, 194) stelt met KLUIT, dit huwelijk, en wel tien of twaalf jaren, later. Hij verzint een romannetje en geeft, zonder eenig geschiedkundig bewijs, aan FLORIS V eene geheime echtgenoote, AGNES *van der Sluyse* (of *van Heusden*), de moeder van WITTE *van Haamstede*, vóór het huwelijk met BEATRIX (bl. 183—191. *Opheld. en Bijv.* bl. 340, 341. D. III. bl. 223—230.) Een bewijs hiervoor meent hij in het wapen van WITTE *van Haamstede* te vinden, hetwelk geen *filet* voert, waarvan zich geen bastaard, naar zijn gevoelen, ontslaan konde. Zeker is, dat dit wapen, door het rad op de borst van den Hollandschen Leeuw, inderdaad gebroken is. Het is echter niet mogelijk omtrent het breken der wapens in die tijden, een bepaald stelsel aan te nemen; en in het *Uittreksel eens briefs van den Baron* VAN SPAEN, bij BILDERDIJK, D. III. bl. 222, wordt openhartig erkend, » dat de zaak niet uit te maken is." Doch de onjuistheid en het onvoldoende der gissingen van BILDERDIJK worden oordeelkundig tot het niet teruggebragt door GROBBE (*over* FLORIS V, bl. 61—70), met wien wij in dezen het liefst de leiding van MELIS STOKE volgen.

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 347.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 169.

deel gebruik te maken. Gereeden ingang vond dan ook de raad eens welbespraakten Kennemers, die bij het aanbreken van den dag, op de vraag der verbaasde inwoners, » wat men voorhad?" antwoordde: » Burgers van *Utrecht* en goede vrienden, het vrije volk van *Kennemerland* groet u en begeert, dat gij al de Edelen, welke de gemeente bezwaren en verdrukken, ter stad uitjaagt en hunne goederen den armen geeft." Straks werden de schepenen en vroedschappen voor andere, uit de overlieden der gilden gekozen, verwisseld, en de aanzienlijkste burgers uit de stad gebannen. Men sloot een onderling verbond van vriendschap, waarbij zich eerlang de gemeenten van *Amersfoort* en *Eemland* voegden. Ondertusschen had de nieuw verkoren Bisschop van *Utrecht*, JAN I of *van Nassau*, zich niet te vergeefs tot den Graaf van *Gelre* om bijstand gewend; doch bij eene monstering hunner strijdkrachten, achtte men het onraadzaam iets tegen den overmagtigen en steeds aangroeijenden volkshoop te ondernemen. In het *Sticht* geen weerstand ontmoetende, besloot GIJSBRECHT zijner bijzondere wraak den ruimen teugel te vieren, en weldra waren de sloten van GIJSBRECHT *van Abkoude*, WILLEM *van Rijzenburg* en HUIBERT van *Vianen*, zijne persoonlijke vijanden, in puinhoopen veranderd. Zijnen wrok bevredigd hebbende en thans meer beducht voor de woeste menigte, in wier behoeften hij tegen den aanstaanden winter moest voorzien, dan voor den beleedigden Bisschop van *Utrecht*, trachtte hij zich van haar te ontslaan. » Dappere spitsbroeders en geliefde vrienden," dus sprak hij het volk aan » gij ziet hoe wij het geheele bisdom binnen één jaar aan ons onderworpen, de Edelen verdreven en hunne sterke sloten verwoest hebben. In het volgend jaar zullen wij den Graaf van *Gelre* tuchtigen en zijn gebied vernielen, omdat hij zich tegen ons verzet heeft. Doch daar thans de oogsttijd op handen is, zoo laat ons ten onzent terugkeeren en den oogst inzamelen tot onderhoud onzer vrouwen en kinderen." Zijn raad vond ingang en de Kennemers trokken af. Op hunnen togt naar huis echter sloegen zij het beleg voor *Haarlem*, waar zich nog steeds de gehate Edelen ophielden, welke met de burgers de muren dapper verdedigden. Eene stoute daad van den Ridder JAN *van Persijn*, Heer van *Waterland*, wiens onderzaten in den opstand deel genomen hadden, verloste de benaauwde stad en tevens het land van deze teugellooze gasten. Hij deed op zekeren nacht eenen uitval, ontnam hun eenige wagens, rende er spoorslags mede naar *Kennemerland* en stak een aantal dorpen in den brand. Op het gezigt der vlammen verlieten de verschrikte Kennemers in der haast hunne legerplaats en bagaadje, om te gaan blusschen, doch werden terstond door de belegerden nagejaagd, ten deele achterhaald, gevangen, gedood, mishandeld en geplunderd (1). GIJSBRECHT *van Amstel* moet ruim twee jaren later zich met den Bis-

1256—1300

(1) DE BEKA, p. 92, 93. J. A LEYDIS, *Lib.* XXIII. c. VI. p. 214—216. *De Klerk uit de laage landen*, bl. 142—146. DE BEKA geeft het jaartal van dit oproer niet aan. Zijn vertaler en uitbrei-

1256—1300 schop van *Utrecht* verzoend hebben (1). Hem werd toen het slot *Vreeland*, even als dat van *Montfoort* aan HERMAN *van Woerden*, voor eene somme gelds door den Bisschop in handen gesteld (2).

Graaf FLORIS V had in al deze voorvallen geen openlijk deel genomen, ook was de opstand der Kennemers, naar het schijnt, zonder tusschenkomst der Hooge Regering gedempt en alles in dien hoek tot rust gebragt. ALEID oefende nog steeds een groot vermogen op zijnen geest, en gaarne schikte hij zich naar haren raad (3). Eenige grafelijke brieven, met haar zegel bekrachtigd, zijn voorhanden (4). Ongetwijfeld door haar ingeven, droeg hij haren zoon FLORIS van *Henegouwen*, voor twee jaren het bewind over *Zeeland* op, onder toezigt evenwel van ALBRECHT *van Voorne*, Burggraaf van *Zeeland* en eenige andere Zeeuwsche Edelen (5). Welligt trachtte hij hierdoor in het Zuidelijk gedeelte zijns gebieds de rust te verzekeren, welke hij in het Noorderdeel wilde schokken. Door de aanhangers van Graaf OTTO van *Gelre* te bevredigen, het land zelf door te reizen en het regt naar de beschreven keuren te handhaven, zoo wel als door het aanzien van den Burggraaf en den invloed, welken ALEID in *Zeeland* behouden had, gelukte het FLORIS *van Henegouwen* de rust in dat gewest te herstellen en te bewaren (6).

30 van Bloeimaand. 1272

Middelerwijl had Graaf FLORIS V zijn achttiende jaar bereikt, den ouderdom bepaald om de wapenen te voeren en het opperbewind, in den geheelen omvang, op zich te nemen (7). Geen hooger wensch koesterende, dan den dood zijns vaders op de West-Friezen te wreken en dit teugellooze volk te breidelen, gordde hij thans zelf het slagzwaard aan, en trad voor de eerstemaal als zelfhandelend regent op. Hij trok eene aanzienlijke krijgsmagt, zoo voet- als paardevolk, bijeen en toog daarmede naar *Alkmaar*, om langs *Ouddorp* over het gebroken land en de

---

der plaatst het, doch ten onregte, in 1274. J. A LEIDIS meer waarschijnlijk in 1268. *De Klerk uit de laage Landen* schijnt het nog vroeger te stellen.

(1) V. SPAEN, *Hist. d. Heeren v. Amstel*, bl. 38.

(2) DE BEKA, p. 95.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 194.

(4) V. BALEN, *Beschr. v. Dordrecht*, bl. 429. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 367, 368.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 194. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 362. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 792.

(6) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 194, 195.

(7) » Als si hebben XVIII iaer soe moeghen si haar heerlicheit op laten" zegt de *Hollandsche Sachsenspiegel*, bij GROEBE, *over Gr.* FLORIS V, bl. 45.

ondiepten, in het hart van *West-Friesland* te dringen. Hierbij bediende hij zich van 1256—1300
dijkwerkers, welke onder bedekking van eene bende boogschutters en speerdragers, voor het leger eenen vasten weg over den lossen grond moesten banen. De West-Friezen, nabij *Vroonen* gelegerd, verjoegen met geweld deze werklieden en sloegen het grafelijk leger, dat thans was toegeschoten, op de vlugt en dreven het door *Alkmaar* tot aan *Heiloo* terug. Hier op den harden zandgrond, hield het vliedende heir 20 van
stand en werd door versche benden versterkt. Er ontstond een bloedig gevecht waarin Oogstmaand.
den Friezen een verlies van achthonderd man, en eene volkomen nederlaag werd toegebragt. 1272
Maar ook vijf honderd Hollanders waren gesneuveld, onder welke vele voorname Edelen uit de geslachten van *Egmond*, van *Wassenaar*, van *Haarlem* en van *Raaphorst* zich bevonden. Het doel van den togt was geheel mislukt; en met meer schande dan roem keerde de Graaf, na het begraven der gesneuvelden, terug (1).

De krijg tegen de West-Friezen werd echter met afwisselend geluk nog eenige jaren voortgezet, doch bijzonderheden zijn hiervan niet opgeteekend (2). Slechts zoo veel weet men, dat de Kennemers thans FLORIS de behulpzame hand boden, en de ingezetenen van *Akersloot*, *Uitgeest* en *Wormer*, zoowel om hunne bewezen diensten te beloonen, als om hen aan te moedigen, aanzienlijke voorregten van den Graaf ontvingen (3).

Het was niet het misnoegen van ALEID over deze oorlogen, welk het ongenoegen van FLORIS V tegen haar opwekte (4). Zij en hare zonen hadden verregaand misbruik gemaakt van de argeloosheid en het goed vertrouwen des jongen Graafs, en hoe langer zoo meer getracht door onwettige middelen, zich in het gebied te vestigen. FLORIS van *Henegouwen* verstoutte zich in 's Graven land vestingen op te werpen, en van eenige
Edelen de leenmanshulde te ontvangen (5). Zijn broeder JAN van *Henegouwen* vroeg en 1276
erlangde van den Keizer het verlij van *Holland*, wanneer Graaf FLORIS zonder wettige erfgenamen overleed. Hetzelfde vroeg en verkreeg ook Graaf HERMAN van *Hennenberg*

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 195—198. DE BEKA, p. 93. J. A LEYDIS, *Lib.* XXIV. c. IX, *de Oude Holl. Div. Kron.* XIX Div. c. 9. *De Klerk uit de laage landen*, bl. 150, 151, welke ten onregte dien togt tien jaren later stelt. Occo SCARLENSIS, bl. 120.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 199.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 380, 410.

(4) WAGENAAR, D. III. bl. 17, 18.

(5) De bewijzen zijn te vinden bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 358, 364, 367, 369, 376, 387—389, 392, 414. Verg. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 11—13. GROBBE, *over* FLORIS V, bl. 42.

1256—1300 voor zich, voor zijne gemalin, eene zuster van ALEID, en voor zijn zoon BOPPO (1). Deze woelingen van de zijde zijner naaste betrekkingen, schijnen Graaf FLORIS eindelijk de oogen geopend te hebben voor den neteligen toestand in welken hij gebragt was. Althans
1277 na zijne terugkomst van een steekspel te *'s Hertogenbosch*, waar hij door Hertog JAN I van *Braband* tot ridder was geslagen, zette hij ALEID en haren stoet ten lande uit (2). Zij bleven echter voor hem gevaarlijk, gelijk blijkt uit zekere overeenkomst met Bisschop
3 van Lentemaand. 1277/8 JAN van *Utrecht*, waarin hij voor zich hulp bedingt »tegen zijne bloedverwanten van *Henegouwen*, FLORIS en diens broeders (3)." Ongetwijfeld zijn er vele en ernstige onderhandelingen aangeknoopt, vóór dat het vereffenen der geschillen aan goede mannen werd overgelaten, aan wier uitspraak, ten meesten voordeele van Graaf FLORIS, men zich
3 van Oogstmaand. 1281 sedert schijnt gehouden en in vriendschap met elkander geleefd te hebben (4). JAN van *Henegouwen* werd twee dagen later door Keizer RUDOLF met de landen van *Aalst*, van *Waas*, de *vier Ambachten* en het land naast de *Schelde* (*Zeeland bewester Schelde?*) beleend (5). Om dien tijd kocht hij, de Gravin van *Hennenberg* overleden zijnde, van haren gemaal, de eigen of allodiale goederen, welke haar uit de nalatenschap harer ouders ten erfdeel aanbestorven en in *Holland* gelegen waren (6),

---

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 381. In de dubbele uitgifte dezer verlijbrieven, meent WAGENAAR, D. III. bl. 27, een bewijs te vinden van de erkende hebzucht des Keizers, welke vaak gewoon was gunsten om geld weg te schenken; en tevens van zijne weinige genegenheid voor Graaf FLORIS V. BILDERDIJK, D. II. bl. 190, betwist teregt deze laatste gevolgtrekking, maar stemt de eerste toe. VAN LOON daarentegen meent, dat »de Keizer deze verlijbrieven, met volkomen medeweten van den anderen, tot beider gerustetelling heeft gegeven, op dat het Hollandsche leen geenszins, ter oorzake zij beide maar langs de vrouwen van het vorige grafelijke huis van *Holland* afstamden, aan het Rijk zou vervallen, en zoo, om hen in zijne belangen te trekken, als om daarna ieders regt te onderzoeken en naar hetzelve uitspraak te doen." Hij vindt hierin tevens eene onwedersprekelijke bevestiging van de leenroerigheid van het graafschap *Holland* aan het Duitsche Rijk. *Historisch Bewys, dat het graafschap van* Holland *tot op* FILIPS II *altijd een leen des Duytschen Rijks geweest is* enz., bl. 66, 67. Leiden, 1748.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 200, 204.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. b. 388, 389.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 414. Verg. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 13. GROBBE, *over Graaf* FLORIS V, bl. 43.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 415, 416.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 418. Verg. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 16. waaruit tevens blijkt, hoezeer BILDERDIJK, D. II. bl. 191, zich vergist, welke hierin, zonder verder onderzoek, WAGENAAR, D. III. bl. 28, 29, gevolgd heeft.

Er blijkt hieruit, dat hij geene middelen onbeproefd liet, om zich van de erfopvolging 1256—1300
op FLORIS V te verzekeren, en tevens, dat de Graaf van *Holland* in dien tijd geenen wettigen mannelijken opvolger bezat. 's Graven dochtertje MARGARETHA was kort te voren aan den zoon des Konings van *Engeland* verloofd. Wat hiertoe aanleiding gaf, moet eenigzins hooger opgehaald worden.

Reeds sinds eeuwen had de wederzijdsche handel tusschen *Engeland* en *Holland* gebloeid, toen hij omstreeks twaalf honderd vijf en zeventig gestremd werd (1). Het vorig jaar had Koning EDUARD van *Engeland*, bij eenen oorlog met *Vlaanderen*, den uitvoer van wol, een allerbelangrijkste tak van handel in *Holland*, naar de Overzeesche gewesten verboden (2). De Zeeuwsche of Hollandsche zeevaarders nu geen werk vindende, rustten zich ter kaapvaart uit en bragten der Engelsche koopvaardij aanmerkelijke nadeelen toe (3). Prijzenswaardig waren de pogingen van Graaf FLORIS, om in het belang zijner onderdanen, den handel en de goede verstandhouding met *Engeland* te herstellen, toen de geschillen met *Vlaanderen* waren bijgelegd en het verbod van uitvoer, onder zekere bepalingen, was ingetrokken. Eerst bewerkte hij den onderlingen vrijen handel tusschen de Engelschen en Hollanders, en twee jaren daarna, in twaalfhonderd tachtig, dat ook voor de Zeeuwen, op welke de Koning het meeste verbitterd was, de handel op *Engeland* werd opengesteld (4). De beslissing der nog hangende geschillen werd door den Koning en den Graaf aan een tweetal van weerszijden gekozen scheidsmannen overgelaten, welke deze taak buiten twijfel tot beiderzijds genoegen voltooid hebben (5). Er werd althans weldra, ten blijke der wederkeerige vriendschap, het reeds genoemde huwelijk tusschen Prins ALFONSUS van *Engeland* en MARGARETHA van *Holland* beraamd. Graaf FLORIS ontwierp de voorwaarden van het huwelijks- 5 van Hooimaand. 1281
verdrag, welke den Koning te *Westminster* werden voorgelegd, en hierop nederkwamen: »MARGARETHA zou de helft der landen van FLORIS, ter keuze des Konings, ten huwelijk ontvangen, doch indien de Graaf zonder mannelijk oir overleed, zou zij alles erven. Zoo FLORIS eene weduwe en dochters naliet, moest EDUARD voor deze zorgen. Bij het voltrekken des huwelijks tusschen ALFONSUS en MARGARETHA, zou het paar in het bezit van

(1) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 378.

(2) RIJMER, *Acta publ. Angl.* T. I. P. II. p. 137 aangehaald bij WAGENAAR, D. III. bl. 21. MEIJERUS, ad annum 1274.

(3) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 378.

(4) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 382, 409.

(5) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 409.

1256—1300 hun aandeel gesteld worden, doch FLORIS de inkomsten daarvan blijven genieten zoo lang hij leefde. Wanneer de Koning de keuze gedaan had, moest dit verdrag door de Edelen en steden bevestigd worden; en FLORIS zou alles aanwenden, om het door den Koning of de Keurvorsten des Rijks te doen bekrachtigen." Dit zonderling verdrag wordt door FLORIS op deze zonderlinge wijze besloten: »Indien de punten dezer overeenkomst met de wetten en gewoonten van ons land strijdig zijn, moet alles wat ik beloofd heb, als niet gedaan en van onwaarde gehouden worden (1)." Men merkt aan, dat FLORIS op dien voet alles beloven kon en dat Koning EDUARD, indien hij in een verdrag met zulk een toevoegsel genoegen nam, geen groot doorzigt en nog minder kennis van de geaardheid der Hollanders moet gehad hebben (2). Anderen zien in deze overeenkomst niet meer dan een Engelsch ontwerp, dat stof tot vele aanmerkingen kan opleveren, maar zoo als het daar ligt, niet konde aangegaan worden (3). Ons komt zij, in de tegenwoordige gedaante althans, geheel verdicht voor. Doch wat van haar al of niet moge geweest zijn, zij werd weldra nutteloos gemaakt. Het blijkt ondertusschen, dat Graaf FLORIS om dezen tijd bij het Duitsche Rijk heeft aangedrongen, dat zoo hij geenen zoon achter liet, het graafschap op eene dochter mogt overgaan, dewijl *Holland* niet slechts een Rijksleen, maar tevens een Duitsch *Mansleen* was, dat alzoo zonder toestemming des leenheers niet op eene vrouw versterven mogt. Immers werd hem bij 19 van Zomermaand. 1282 eenen Keizerlijken brief toegezegd, dat indien hij zonder mannelijken erfgenaam overleed, zijne dochter of dochters hem zouden opvolgen in het graafschap en in de goederen, welke hij van het Duitsche Rijk in leen hield. Mogt hij eenen onmondigen zoon achterlaten, dan zou de voogdij aan zijne gemalin worden toevertrouwd (4).

Het was in dien tijd, dat FLORIS een nieuwen togt tegen de West-Friezen ondernam, om zoo mogelijk, dit halsstarrig volk voor altijd te breidelen. Met eene welbemande vloot stevende hij langs de *Zuiderzee* en landde te *Wijdenes*. De West-Friezen waren op hunne hoede, en welhaast werd nabij *Schellinkhout* een bloedige slag geleverd. Onder het bevel van NIKOLAAS *van Kats*, behaalde het grafelijke heir de zege en vervolgde den vijand twee mijlen ver, toen de overwinnaar terugkeerde, hetgeen hem zeer euvel werd genomen. FLORIS zelf stelde zich nu aan het hoofd eener uitgelezene bende en drong verdelgende, allerwege de ontstelde Friezen verslaande of verdrijvende, tot aan *Hoogwoude* door. Hier verdubbelde de herinnering van het lafhartig

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 412.

(2) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. I. bl. 227. Verg. WAGENAAR, D. III. bl. 23—25.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 195.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 861—863.

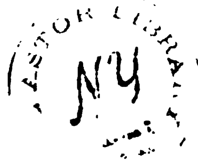
(3) Bilderdijk, D. II. bl. 195.

(4) Kluit, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 861—863.

R. Craeyvanger del. *J. W. Kaiser sculps.*

EEN FRIES OPENBAART AAN GRAAF FLORIS V WAAR ZICH HET LIJK VAN KONING WILLEM BEVINDT.

N Y

vermoorden van Koning WILLEM aller woede, en eene geweldige slagting onder de weerspannelingen getuigde van de schrikkelijkste wraak. Eenen ouden man onder de gevangenen werd lijfsbehoud geschonken, dewijl hij de plaats ontdekte waar het lijk des Konings verborgen lag, hetgeen de moordenaars, naar men wil, elkander plegtig gezworen hadden, nimmer te zullen openbaren. FLORIS liet het overschot zijns vaders naar *Utrecht*, en nadat hier eene plegtige lijkdienst gevierd was, naar *Middelburg* voeren en in de abdij aldaar bijzetten (1). Graaf WILLEM III stichtte in dertien honderd vijf en twintig, in de Kerk dier abdij eene kapel voor de rust van 's Konings ziel; en meer dan twee eeuwen later werd aldaar, op last van Koningin MARIA, Landvoogdes der *Nederlanden*, een praalgraf ter nagedachtenis van den gesneuvelden Vorst opgerigt. Dit gedenkteeken van de dankbaarheid des nageslachts werd door de vlammen en de beeldstormers verwoest (2). 1256—1300

Het blijkt niet, welke beweegredenen Graaf FLORIS thans weerhouden hebben, de West-Friezen geheel te bedwingen, daar hij, naar eigen getuigenis, » deze zijne doodvijanden viermaal achtereenvolgend geslagen en te eenenmaal overwonnen had (3)." Om *Drechterland* in ontzag te houden, werd het slot te *Wijdenes* gebouwd, hetwelk menigen aanval van de Friezen moest verduren, maar welks dappere bezetting hen eindelijk, met zwaar verlies ten aftogt noodzaakte (4). Welligt heeft de geboorte van 's Graven zoon JAN I, welke men vermoedt dat om dezen tijd plaats had (5), den voortgang des West-Frieschen krijgs gestuit. Deze gebeurtenis moest eenige noodwendige wijzigingen in het huwlijksverdrag met Koning EDUARD van *Engeland* te weeg brengen; en het is niet onwaarschijnlijk, dat Graaf FLORIS deze belangrijke zaak wilde vereffenen, vóór dat hij zich in eenige andere mengde. Hoe dit zij, men vindt, dat dit twee jaren later geschiedde, en er tevens onderhandelingen werden aangeknoopt, omtrent een huwelijk tusschen 's Graven zoon en 's Konings dochter ELIZABETH. Er werd bepaald, dat de Graaf zijner dochter honderd duizend ponden zwarten tournois tot bruidschat zou geven, waarvoor een vierde gedeelte des graafschaps van *Holland*, ter keuze des Konings, zou verpand worden, doch dat ten allen tijde los- 12 van Oogstmaand. 1284

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 210—215. J. DE BEKA, p. 94. WILHELMUS PROCURATOR, p. 526. *De Klerk uit de laage landen*, bl. 154. J. A LEYDIS, *Lib.* XXIV. c. 14. p. 218.

(2) MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM, D. II. B. V. bl. 294.

(3) Zie den merkwaardigen brief van FLORIS in de Fransche taal aan Koning EDUARD I van *Engeland* geschreven, bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 431.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 215.

(5) VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 15.

1256—1300 baar zou zijn, wanneer de Graaf of zijne nakomelingen, de bepaalde som op eens konden aflossen. 's Graven zoon JAN zou den Koning toegezonden en aan eene zijner dochters worden uitgehuwelijkt; waarna Graaf FLORIS aan de Prinses vier duizend en zijnen zoon zes duizend ponden tournois jaarlijks zou toeleggen. Indien JAN kinderloos overleed, zouden *Holland* en de andere goederen van Graaf FLORIS op ALFONSUS en MARGARETHA versterven (1)." Men ontwaart hieruit, hoezeer FLORIS streefde en niets onbeproefd wilde laten, om zich naauw aan EDUARD te sluiten. Of nu dit streven uit staatkundige en baatzuchtige oogmerken, dan uit het welbegrepen belang des lands voortvloeide, zal het vervolg der geschiedenis ophelderen (2).

Deze huwelijksontwerpen echter ondergingen weder eene geheele verandering door den dood van ALFONSUS, welke zeven dagen later voorviel. Men kwam nu overeen, dat »de Koning, op bepaalde tijden, vijftig duizend ponden zwarten tournois, ter zake van het huwelijk zijner dochter met 's Graven zoon, zou uitkeeren; het reeds ontvangen geld echter zou terug gegeven worden, wanneer het huwelijk door den dood van een der verloofden verijdeld werd. Jonkheer JAN moest als hij zeven jaren bereikt had, naar *Engeland* gezonden worden en daar zijne opvoeding ontvangen. Stierf een der verloofden, dan zou de overlevende aan een ander kind van den Koning of den Graaf uitgehuwelijkt worden." Behalve deze hoofdpunten, werden mede de bruidschat en het onderhoud van het verloofde paar door Graaf FLORIS, de weduwegift van de Gravin BEATRIX, en andere zaken van minder gewigt geregeld. Tot nakoming des verdrags stelt FLORIS zich en al zijne goederen ter beschikking van den Paus, aan wiens ban hij zich onderwerpt; en geeft den Koning van *Engeland*, den Graaf van *Vlaanderen* en den Hertog van *Braband* vrijheid, om hem en alle ingezetenen van *Holland* en *Zeeland* te bekommeren en aan te tasten, tot dat aan het verdrag voldaan
2 van Wijnmaand. 1285 is. Hij bezwoer deze voorwaarden plegtiglijk in tegenwoordigheid van den Engelschen gezant en van vele Hollandsche Edelen (3).

Inmiddels was hij in den twist gewikkeld geworden, welke tusschen den Bisschop van *Utrecht* en de Heeren *van Amstel* en van *Woerden* op nieuw ontstaan was. Het algemeen misnoegen in het *Sticht* over het bestuur en gedrag van Bisschop JAN I, had FLORIS reeds in twaalf honderd vier en zeventig eene ongezochte gelegenheid aangeboden, om zich, te zijnen voordeele, in de Utrechtsche zaken te mengen. Hij was toen in een bijzonder verdrag getreden met de wethouderschap en burgerij der stad *Utrecht*,

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 438.

(2) Verg. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. I. bl. 229, en BILDERDIJK, D. II. bl. 200.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 455—458. WAGENAAR, D. III. bl. 31—33.

benevens den Raad en gemeene gezworenen van *Muiden*, *Amstel*, *Mijdrecht* en *Loenen*, hetwelk vier jaren later nader bekrachtigd werd (1). De Utrechtenaars verbonden zich hierin, ten overstaan van eenige Stichtsche Edelen, » om de stad te allen tijde voor den Graaf en zijne nakomelingen open te houden, en in het verkiezen van Bisschoppen zich steeds naar hem te voegen; mits hij hun van zijne zijde, bescherming en handhaving hunner regten verzekerde." Hij had daarenboven beloofd, zonder medeweten der stad *Utrecht*, in geen verdrag met eenigen landsheer (van het *Sticht?*) te zullen treden (2). Allergewigtigst was deze verbindtenis voor FLORIS. Zij toch deed hem over het bezetten des bisschoppelijken zetels grootendeels beschikken, verbond voorname Stichtsche Edelen en gemeenten aan zijne belangen, en maakte hem genoegzaam meester van de hoofdstad der Bisschoppen, wier overmoed en heerschzuchtige oogmerken tegen *Holland* hij door dit alles te gemakkelijker zou beteugelen (3). Welken invloed hem deze overeenkomst verschafte, bleek welras toen Bisschop JAN I zijne geschillen met GIJSBRECHT *van Amstel* en met de mannen der stad en lande van *Utrecht* aan de uitspraak des Hollandschen Graafs onderwierp (4). De twist werd bijgelegd, en de Bisschop verpandde in twaalfhonderd zes en zeventig, het slot *Vreeland* met de heerlijkheid van *Maarsen* en van *Evenerzele* aan GIJSBRECHT van *Amstel*, gelijk het slot *Montfoort* aan HERMAN *van Woerden* (5). 1256—1300

Dit vervreemden van twee zulke belangrijke punten, welke men teregt als de sleutels van het *Sticht* aan de zijde van *Holland* beschouwde, vermeerderde in het bisdom het misnoegen tegen den zwakken Kerkvoogd, welke te laat zijnen staatkundigen misslag bespeurde. Op aandrang van Graaf FLORIS moest hij echter beloven, steeds den raad van GIJSBRECHT *van Amstel* en JAN *van Kuik* te volgen, waartegen de Graaf wederkeerig verzekerde, hem in alles behulpzaam te zullen zijn (6). Het schijnt evenwel, dat de invloed en het vermogen des Heeren *van Amstel* spoedig den naijver des Utrechtschen adels en de bezorgdheid van FLORIS V hebben opgewekt. Eenige Stichtsche Edelen, met ZWEDER *van Zuilen* aan het hoofd, sloten met den Graaf een verbond, waarin

---

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 375, 397, 398.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 802.

(3) Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 196.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 376.

(5) DE BEKA, p. 95. Verg. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 140. GROBBE, *over* FLORIS V. bl. 81.

(6) Zie den brief van den 3den van Lentemaand 1277/8, bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 388.

1256—1300 zij hem bijstand beloofden in het bemagtigen van *Utrecht*, welke stad, zoo zij het al met GIJSBRECHT niet eens, toch den Bisschop ongezind was (1). Dat dit van een gewenscht gevolg geweest is, blijkt uit een verdrag van vriendschap, acht dagen later tusschen den Graaf en de stad *Utrecht* gesloten, waarin FLORIS aanneemt daar binnen alles te zullen schikken, overeenkomstig den raad der Edelen (2). De Bisschop verzoende zich eenige maanden daarna met zijne zetelstad, en GIJSBRECHT en ARNOUD *van Amstel* worden in dien zoenbrief, zijne » getrouwen" genoemd (3).

De vriendschappelijke betrekking tusschen hen en den Stichtschen Kerkvoogd, werd spoedig verbroken. GIJSBRECHT *van Amstel* was door het bezit van het slot *Vreeland*, gebouwd om hem in toom te houden, meester van de *Vecht* geworden, en kwelde nu de Stichtschen door het heffen van eenen tol op dien stroom. Om hieraan een einde te maken, eischte de Bisschop het slot *Vreeland*, eerst naar het schijnt, onvoorwaardelijk (4), maar vervolgens, even vergeefs, tegen voldoening der opgeschotene pandpenningen terug (5). Men trachtte nu GIJSBRECHT *van Amstel* door de wapenen te dwingen, doch de Stichtsche benden werden door hem en HERMAN *van Woerden* in een hevig gevecht bij *Zolderinge* geslagen en tot aan *Amersfoort* vervolgd. HERMAN werd zwaar gewond, en aan de zijde des Bisschops sneuvelden STEVEN en FREDERIK *van Zuilen* (6). Graaf FLORIS schoot ter hulp van den benaauwden Bisschop en belegerde *Vreeland*, hetwelk door ARNOUD *van Amstel* verdedigd werd. GIJSBRECHT trok aan om het slot te ontzetten, doch werd bij *Loenen* door eene bende Zeeuwsch krijgsvolk, onder bevel van KOSTIJN *van Renesse*, geslagen en gevangen genomen. Hij zelf moest nu de overgave van *Vreeland* bewerken. Men bragt hem voor het belegerde slot, hetwelk ARNOUD, na een mondgesprek met zijnen broeder GIJSBRECHT, onder behoud van lijf en

(1) Zie den brief van den 28sten van Oogstmaand 1278, bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 397.

(2) Zie den brief van den 5den van Herfstmaand 1278, bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 398.

(3) V. SPAEN, *Hist. d. Heeren v. Amstel*, bl. 44. Verg. GROEBE, *over Graaf* FLORIS V, bl. 83, 84.

(4) GROEBE, *over* FLORIS V, bl. 82.

(5) Zie de uitspraak van eenige Hollandsche Edelen, bij VAN MIERIS den 21sten van Louwmaand 1279. D. I. bl. 399.

(6) DE BEKA, p. 79. HEDA, 225. Dat deze beide schrijvers ten onregte en tegen de getuigenis van STOKE, dit voorval onder Bisschop JAN II of *van Zerk* plaatsen, is reeds aangetoond door WAGENAAR, D. III. bl. 37.

leden, den Graaf in handen stelde. De beide Heeren *van Amstel* werden gevangen 1256—
naar *Zeeland* gevoerd (1). 1300

Meer tegenstand bood het kleine, minder sterke slot *Montfoort*, doch moest eindelijk ook zwichten; en FLORIS liet onedelmoedig, de dappere bezetting, welke hem ongeveer een jaar had bezig gehouden, op twee na, onthoofden. HERMAN *van Woerden*, wiens gebied door 's Graven volk was verwoest geworden, had inmiddels het land geruimd en werd sedert, door een bisschoppelijk vonnis, gebannen (2). Graaf FLORIS liet zich zijne bewezen diensten betalen, en voor de zes duizend ponden, welke hij als oorlogskosten en schadevergoeding eischte, werden hem *Muiden*, *Weesp*, *Diemen*, *Windelmerbosch* en de ambachten van *Oudewater*, *Woerden* en *Bodegraven*, alle Stichtsche leenen, door den Bisschop van *Utrecht* verpand (3). Hiermede was echter niet alles met den Graaf vereffend. FLORIS toch vorderde eenigen tijd later van den Bisschop gelden terug, welke hij hem, ten behoeve des bisdoms, verstrekt had. De Kerkvoogd was niet alleen ongezind hieraan te voldoen, maar schijnt zelfs de wapenen tegen den Graaf opgevat te hebben. Wat hiervan het gevolg geweest is, wordt evenmin vermeld als de uitspraak der goede mannen, aan wie de beslissing van dit geldelijk geschil was opgedragen. Zoo veel blijkt, dat over den Bisschop, wegens onder- 6 van
scheidene vergrijpen, door den Pauselijken gezant de kerkban was uitgesproken, doch Bloeim. 1285
dat hij hiervan, op verzoek van FLORIS, ontslagen werd, onder voorwaarde den Graaf
de voorgeschoten som te voldoen (4). Weinig dagen later erkende de Bisschop in *den* 19 van
Haag de wettigheid der schuld, en de onderlinge vriendschap werd hersteld (5). Bloeim. 1285

Door tusschenkomst hunner magen en vrienden werden thans ook de Heeren *van Amstel* uit hunne langdurige gevangenschap in *Zeeland* geslaakt en met FLORIS verzoend, wiens harde voorwaarden zij, door den nood gedrongen, eindelijk hadden in- 27 van
gewilligd. GIJSBRECHT moest, ten behoeve des Graafs, afstand doen van *Naardinger-* Wijnmaand.
land, *Muiden* en *Muiderpoort*, *Windelmerbroek* en het *Reigersbosch*, welke goe- 1285

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 205—207. DE BEKA, p. 98. J. A LEYDIS, *Lib.* XXI. c. XX. p. 222. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 152, 154. *Cron. de Hollant.* apud MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 546.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 208. DE BEKA, p. 98. J. A LEYDIS, *Lib.* XXI. c. XX. p. 222. WAGENAAR, D. III. bl. 38.

(3) GROEBE, *over Graaf* FLORIS V, bl. 86—88.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 449, 450.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 449. Verg. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 22. GROEBE, *over Graaf* FLORIS V, bl. 96—98.

1256—1300 deren FLORIS, even als vroeger de Heer *van Amstel*, van *het Sticht* in leen zou houden. Hij moest beloven, buiten 's Graven bewilliging nergens eenige veste of sterkte op te werpen, en zich met zijne beide broeders, ARNOUD en WILLEM, verbinden nooit tegen *Holland* of *Utrecht* te dienen. Hunne eigen goederen (*allodia*) ontvingen zij als regte leenen van den Graaf terug, uitgezonderd *Amstelredamme*, waarvan de gift aan JAN PERSYN bevestigd werd. Ter nakoming van dezen zoen, van welken wij de overige punten stilzwijgend voorbijgaan, moesten zij eenige in- en uitlandsche borgen stellen, onder welke de Hertog van *Braband* met de Graven van *Gelre* en *Kleef* genoemd worden (1).

Genoegzaam op gelijken voet en weinig gunstiger, werd later HERMAN *van Woerden* 30 van Lentemaand 1287 met Graaf FLORIS verzoend. Hij moest zijn eigen goed, binnen de heerlijkheid van *Woerden* of elders gelegen, den Graaf opdragen, om het weder in leen van hem terug te ontvangen; het steenen huis te *Woerden* te allen tijde voor den Graaf openhouden, en bovendien een vasten burg bouwen, welken hij insgelijks van den Graaf in leen hield, en die ter bescherming van *Holland* zou strekken. Hij verbond zich, zijne dochter niet dan met 's Graven bewilliging uit te huwelijken, noch Hollandsche ballingen eene schuilplaats te verleenen. Eenige Edelen met hunne mannen stelden zich tot borgen voor de getrouwe vervulling dezer overeenkomst (2). Zulk eene afgeperste verzoening, gepaard met zoo vele opofferingen, moest natuurlijk de beide Edelen zwaar drukken. Graaf FLORIS begreep dit en trachtte hen door eerbewijzen aan zich te verbinden. Hij verhief hen tot zijne voornaamste Raadsmannen en gaf hun boven anderen, deel in het bewind (3). En zoo hij ooit eene Ridderorde van ST. JAKOB heeft ingesteld, hetgeen nog geenszins beslist is, dan was GIJSBRECHT *van Amstel* onder hare eerste leden opgenomen (4).

Geen minder voordeel trok Graaf FLORIS uit den twist tusschen Hertog JAN I van *Braband* en Graaf REINOUD van *Gelre* over het bezit van *Limburg*, waarop beide aanspraak maakten. Immers is het blijkbaar, dat de Hertog, om den Graaf van *Holland* aan

---

(1) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 460—463.

(2) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 467—470.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 257.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 524. WAGENAAR, D. III. bl. 42, noch BILDERDIJK, D. II. bl. 198, betwijfelen, gelijk VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 21, de Baron D'YVOY VAN MIJDRECHT en anderen (zie de *Letterbode* voor 1826), de instelling dier Ridderorde, wier bestaan de *twee Brieven over de Ridderorde van St. Jacobs-Broederschap*, van den Baron VAN LYNDEN VAN HEMMEN, niet buiten twijfel gesteld hebben. Verg. GROEBE, *over* FLORIS V. bl. 94 (2).

zich te binden, hem van de leenhulde voor het eiland van *Zuid-Holland*, welke de 1256—
Hollandsche Graven sedert twaalf honderd drie, aan de Hertogen van *Braband* verpligt 1300
waren, geheel ontheven en hem hulp tegen al zijne vijanden, behalve den Keizer en den Graaf van *Vlaanderen*, heeft toegezegd (1). Bij het uitbarsten van den krijg tegen REINOUD, sloten zij een verwerend verbond met elkander, en FLORIS ondersteunde den Hertog met krijgsbenden (2). Na eenige vijandelijkheden werd door partijen het geschil aan de beslissing der Graven van *Vlaanderen* en *Henegouwen* overgelaten; en FLORIS sloot hierop een afzonderlijk bestand met REINOUD, waarbij men zich aan eene teruggave der gevangenen, en verder aan de uitspraak des Konings van *Engeland* onderwierp (3). Doch alles bleef zonder gevolg, en de krijg ontbrandde op nieuw en heviger. Graaf FLORIS zond Zeeuwsche schepen en krijgsbenden onder bevel van WOLFERT *van Borselen* en JAN *van Renesse* den Hertog ter hulp (4). *Gelre* werd vreesselijk geteisterd. Het geluk bekroonde de wapenen der twee bondgenooten, welke overeenkwamen, dat de oorlog op beider kosten en baten zou worden voortgezet; dat men niet, dan te zamen, vrede zou sluiten; en dat, zoo de Graaf van *Gelre* kinderloos overleed, de helft der goederen, welke hij van den Hertog in leen hield, namelijk *de Veluwe*, de *Tieler-* en *Bommelerwaard*, vrij op FLORIS zou komen (5). Te vergeefs trachtte men *Holland* met *Gelre* te verzoenen (6). FLORIS bleef 's Hertogs medehelper, en toen waarschijnlijk werd door zijne benden de Geldersche burg *Ten Nieuwen Grave*, verwoest (7). Bij den vermaarden slag van *Woeringen*, den vijfden van Zomermaand twaalf honderd acht en tachtig, was hij niet tegenwoordig, doch werd als 's Hertogs bondgenoot begrepen in den vrede, welke het volgende jaar geteekend werd (8).

Middelerwijl had hij zich in eenen krijg met de West-Friezen gewikkeld. Door de ongemeen groote watervloeden, welke in den winter van twaalf honderd zes en

(1) Zie de brieven van 10 van Wijnmaand 1283 bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 433, 434. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 18. Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 201.

(2) *Rijmkronijk van* JAN VAN HEELU, uitg. door J. F. WILLEMS, Brussel 1836, B. I. bl. 107. Verg. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 316—318. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 18.

(3) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 437, 448.

(4) VAN HEELU, B. I. bl. 108.

(5) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 465. De overeenkomst is van den 24 van Herfstmaand 1286.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 466.

(7) V. HEELU, B. I. bl. 128.

(8) VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 20. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 298, 318.

1256—1300 zeven en tachtig een groot gedeelte van *Zeeland*, *Zuid-Holland* en de landen aan deze en gene zijde van het *Vlie* overstroomden, was in *West-Friesland* eene groote menigte volks omgekomen en de onderlinge gemeenschap der inwoners, door het onderloopen der lagere landen tusschen de dorpen, grootendeels gestremd geworden (1). Den West-Friezen was het hierdoor ondoenlijk geworden den Graaf, welke hen thans voor altijd wilde breidelen, eene genoegzame krijgsmagt tegen te stellen, te meer dewijl het hun aan vaartuigen ontbrak, om zich te vereenigen en den vijand van hunne kusten af te houden. Het viel derhalve DIRK *van Brederode*, Bevelhebber van 's Graven scheepsmagt op de *Zuiderzee*, niet moeijelijk het eene dorp na het andere aan te tasten en te onderwerpen (2). Graaf FLORIS volgde hem, toen het water gevallen was, met een talrijk leger en stichtte, ter bedwinging der West-Friezen, vier sterke sloten: een te *Medemblik*, om den toegang te water naar *Drechterland* open te houden; een ander, *Nieuwenburg* genaamd, nabij *Alkmaar* tot dekking der grenzen van *Kennemerland*; niet ver van daar een derde slot, *Middelburg*; en aan den oostkant der *Zijpe*, het slot *Eenigenburg*, om den weg naar *West-Friesland* te verzekeren. Een vijfde burg, *Nieuwendoorn*, werd door hem aangelegd doch niet bij zijn leven voltooid (3). De West-Friezen van het
20 van Louwmaand. 1288 *Houtwouder* (*Hoogwouder*) *Ambacht* verzoenden zich het eerst met den Graaf en zwoeren hem op het slot *Toorenburg*, hulde en trouw (4). De Drechterlanders, welke de tusschenkomst des Bisschops van *Utrecht* hadden ingeroepen, volgden weldra hun
21 van Lentemaand. voorbeeld en ontvingen, even als zij, van FLORIS keuren en wetten (5). Weinig dagen later verleende de Graaf aan *Medemblik* en *Monnikendam* onderscheidene handvesten, voorregten en stadsvrijheden (6). Men meent, dat hij ook om dezen tijd te *Medemblik*, gelijk in *Holland*, eene munt heeft opgerigt (7). *Texel* werd een jaar later onder-

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 218—221.

(2) WILHELMUS PROCURATOR in MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 531. Uit dezen Schrijver blijkt niet, dat FLORIS toen alom voor *Heer van Friesland* erkend werd, gelijk WAGENAAR, D. III. bl. 44, uit hem verhaalt en BILDERDIJK, D. II. bl. 199, getrouw navertelt.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 223—227. Occo SCARLENSIS, bl. 124. Eenigen melden, dat het slot te *Medemblik* uit de vervallen werken eens kasteels, weleer door Koning RADBOUD bewoond, werd opgetrokken. V. MIERIS op *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 158 (1). Nog heden worden te *Medemblik*, de bouwvallen van dit slot, het kasteel van RADBOUD genoemd.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 473. Verg. *Oude Holl. Div. Kron.* XIV Div. c. 14. bl. 179. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 157.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 473—478.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 478—492.

(7) WAGENAAR, D. III. bl. 45.

worpen en *West-Friesland*, door het leggen van wegen en dijken, toegankelijk gemaakt (1). 1256—1300

Ondertusschen was in *Zeeland* groot misnoegen gerezen. Het fnuiken en inbreuk maken op de regten des adels, het handhaven van den landvrede, het bevoorregten der steden en het beschermen der gemeenten tegen het geweld en de onderdrukking der Grooten, hadden in het bijzonder de Zeeuwsche Edelen steeds meer en meer van Graaf FLORIS vervreemd (2). Het heffen en invorderen van zekere ongewone belasting door den Graaf, uit welke beweegredenen dan ook opgelegd, voedden dien haat (3). Het misnoegen liep eindelijk zoo hoog, dat twee en dertig Zeeuwsche Edelen zamenspanden, Graaf GUI van *Vlaanderen* hulde en manschap zwoeren voor het land tusschen de *Schelde* en *Heidenzee* en beloofden, hem te ondersteunen tegen FLORIS, die hoe dikwijls daartoe aangemaand, de vergrijpen tegen hunne voorregten en gewoonten niet wilde herstellen (4). GUI van *Vlaanderen* had evenzeer grieven tegen zijn schoonzoon als de Edelen. FLORIS, tot mondige jaren gekomen, had niet alleen de overeenkomst van twaalf honderd zes en vijftig door zijn Voogd met *Vlaanderen* aangegaan, wat de Zeeuwsche leenhulde betreft, niet, zoo als beoogd was, bekrachtigd, maar zelfs bij den Keizer in twaalf honderd zeven en tachtig bewerkt, dat het verdrag, met betrekking tot dit punt, voor nietig en van onwaarde verklaard werd (5). Later wendde hij zich op nieuw tot den Keizer, welke in eenen brief de Edelen, met name JAN *van Renesse*, DIRK *van Brederode*, WOLFERT en FLORIS *van Borselen*, JAN *van Maelstede*, HUGO *van Kruiningen*, NICOLAAS *van Kats* en hunne aanhangers, dreigend vermaande, zich aan den Graaf van *Holland*, hunnen wettigen Heer, te onderwerpen (6). Ten zelfden dage 1289

---

(1) WAGENAAR, D. III. bl. 46.

(2) WAGENAAR, D. III. bl. 47. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 23. BILDERDIJK, D. II. bl. 204, vergeleken met MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 230, 231.

(3) WILHELMUS PROCURATOR, ad annum 1287. p. 532. Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 205, 206.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II, p. 893. T. I. P. II. p. 342.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 467. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 884. T. I. P. II. p. 317, 341. FLORIS moge het weigeren der leenhulde aan *Vlaanderen* als regt beschouwd hebben, volgens BILDERDIJK, D. II. bl. 203; het was echter in hem evenmin regt als het in Graaf WILLEM II geweest was. Zie hiervoor, bl. 247 (2). Op voorwaarde van leenhulde had hij met BEATRIX, GUI's dochter, *Zeeland bewester Schelde* ontvangen. Zie hiervoor, bl. 334.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 505. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 904—907. Over den brief zelven, den 8sten van Bloeimaand 1290 gegeven, raadplege men KLUIT in l. c. T. I. P. II. p. 236, 339. sqq. 351 (1).

1256—1300 erkende echter de Keizer ook het regt dezer Edelen op het derde gedeelte in de beden, hetwelk FLORIS hen betwistte, en waarover zij zich bij het Hoofd des Rijks beklaagd hadden (1).

De krijg met *Vlaanderen* was inmiddels uitgebroken. Graaf GUI, van den onderstand des Zeeuwschen adels verzekerd, was op *Walcheren* geland en had onmiddellijk het beleg voor *Middelburg* geslagen. Doch hoe geheim men alles gehouden had, was echter de aanslag FLORIS niet verborgen gebleven. Hij had zijne gemalin en zoon JAN naar *Middelburg* gezonden, hetzij om hierdoor zijn schoonvader, welken hij trouwens beter moest kennen, van de belegering af te houden (2); hetzij om den inwoners een blijk van vertrouwen te geven en hen tot een gedrag te verpligten, dat daaraan beantwoordde (3). Ook had hij de stad door een bemoedigenden brief, tegen alle geweld zoo van
12 van Lentemaand. 1290 binnen als van buiten, gerustgesteld (4). De burgers, gedekt door *de Mortier*, een welvoorzien en welbemand Kasteel, boden den Vlamingen aan de eene zijde en den Vlaamschgezinden Zeeuwen aan de andere eenen hevigen tegenstand, tot zij na eenige weken, zich gedwongen zagen met ROBERT, zoon van Graaf GUI, overeen te komen, dat zij hem
19 van Bloeim. de stad zouden overleveren, wanneer niet binnen eenige dagen ontzet opdaagde, of de vrede getroffen werd (5). Doch het berigt, dat FLORIS met eene vloot *Zierikzee* genaderd is, met oogmerk om *Middelburg* te ontzetten, geeft weldra eene geheel andere wending aan den loop der zaken. Het beleg wordt opgebroken, de Vlamingen verlaten *Walcheren*, en Graaf GUI beweegt Hertog JAN I van *Braband*, om als middelaar tusschen hem en den Graaf van *Holland* op te treden. Na de sterkste en opregtste verzekeringen van de vredelievende stemming des Graven van *Vlaanderen*, gelukt het den Hertog, den argloozen FLORIS te overreden, zijne benden terug te zenden en zich met hem naar *Biervliet* te begeven, waar GUI, hun beider schoonvader, gelegerd was en de geschillen in der minne wenschte te vereffenen. Eerst bij hunne aankomst ontdekt FLORIS het laaghartig en schandelijk verraad, toen hij onverwachts in verzekerde bewaring werd genomen. In de eerste opwelling zijner drift, beschuldigt hij JAN van *Braband* van deze verfoeijelijke trouweloosheid, en vaart in de bitterste bewoordingen tegen

---

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 907. BOXHORN op REYGERSBERG, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 94. Verg. GROEBE, *over* FLORIS V. bl. 101 (1).

(2) WAGENAAR, D. III. bl. 48.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 207.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 900.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 231—233. WILHELMUS PROCURATOR, p. 533. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 344. T. II. P. II. p. 909.

hem uit. De Hertog bezweert zijne onschuld en dringt, om zich van alle verdenking te zuiveren, ijverig aan op het ontslag van FLORIS, voor wien hij zich ten gijzelaar aanbiedt, en dat het geschil aan de uitspraak van drie goede mannen zal worden overgelaten. Graaf GUI bewilligt hierin slechts onder voorwaarde, dat hij zelf met zijn oudsten zoon ROBERT en Hertog JAN, dit drietal, zullen uitmaken. FLORIS geene keuze hebbende, belooft zich aan hunne beslissing te houden en tot de geheele vereffening van zaken in *Biervliet* te blijven (1). 1256—1300

Aan de uitspraak dezer scheidslieden onderwierpen insgelijks JAN *van Renesse*, WOLFERT *van Borselen* en de andere zamengespannen Edelen, hunne geschillen met Graaf FLORIS (2). Dit was nog niet genoeg. FLORIS moest den Hertog beloven, binnen eenen bepaalden tijd den Graaf van *Vlaanderen* brieven van zekerheid te geven, omtrent de verschuldigde manschap, en zoo lang in *Gent* te vertoeven, tot hij aan den inhoud daarvan zou voldaan hebben (3). Onder dezelfde verbindtenis moest hij aannemen, den Graaf van *Vlaanderen* ter vergoeding van oorlogskosten, twintig duizend Parijsche ponden te betalen, waarvoor de Hertog zich wederom tot borg stelde (4). Dien dag deden JAN *van Renesse* en DIRK *van Brederode* op nieuw hulde aan FLORIS en beloofden hunnen »lieven Heere Haren FLORENSE, Graeve van *Hollant*, te staede sullen staen euwelicke," en zoo er eenige twist tusschen hen mogt oprijzen, zich aan de beslissing des Hertogs van *Braband* te onderwerpen (5). Den volgenden dag onderwierpen zij zich allen gezamenlijk met FLORIS, aan de einduitspraak der drie benoemde scheidslieden, welke hierop hoofdzakelijk nederkwam (6): 1°. De vrede tusschen *Vlaanderen* 2 van Zomermaand. 1290 11 van Zomermaand.

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 233—237. WILHELMUS PROCURATOR, p. 532. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 345. T. II. P. II. p. 913. Over het gedrag des Hertogs van *Braband*, is BILDERDIJK het wonderlijk met zich zelven oneens. D. I. bl. 273 zegt hij, geheel tegen de getuigenis van MELIS STOKE, B. IV. vs. 734 enz. dat de Hertog van *Braband* tusschen GUI en FLORIS *den schelm speelde*. D. II. bl. 208, daarentegen verhaalt hij *de onbegrijpelijke ontsteltenis des Hertogs* (bij het gevangen nemen van FLORIS), *die zich tot het werktuig gemaakt zag van zulk een verfoeijelijk verraad;* en beweert, bl. 210, dat *de Hertog de man niet was om te bedriegen*, enz.; een man *wiens edelmoedge aart telkens doorblinkt*, bl. 214.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 346. T. II. P. II. p. 917.

(3) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 346. T. II. P. II. p. 919.

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 347, 348. T. II. P. II. p. 924, 927.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 506. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 348. T. II. P. II. p. 928.

(6) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 348. T. II. P. II. p. 930.

1256—1300 en *Holland* zal vast en onverbrekelijk zijn. 2°. De wederzijdsche gevangenen en gijzelaars zullen uitgewisseld en in al hunne bezittingen hersteld worden; alleen JAN *van Renesse* wordt voor leenman van *Vlaanderen* erkend wegens zijn burg van *Renesse* en honderd gemeten lands daaraan gelegen. 3°. De Graaf van *Holland* en zijne erven zullen *Zeeland tusschen de Schelde* en *Heidenzee* van de Vlaamsche Graven in leen houden, en hun daarvoor hulde en manschap bewijzen. 4°. Wat door Koning WILLEM of zijne opvolgers in het Rijk strijdig met deze leenroerigheid aan *Vlaanderen* verrigt is, zal van geen gevolg zijn. 5°. FLORIS zal trachten de bevestiging dezer overeenkomst van het Rijk binnen één jaar te verkrijgen, en den Graaf van *Vlaanderen* hulp bieden, wanneer de Keizer hem, uit hoofde dezer leenhulde, den oorlog aandoet of benadeelt. 6°. Het verdrag van twaalf honderd zes en vijftig, tusschen FLORIS den Voogd en MARGARETHA van *Vlaanderen* aangegaan, zal Graaf FLORIS goedkeuren en bekrachtigen. 7°. De Vlaamsche ballingen zullen voortaan in *Zeeland bewester Schelde* mogen wonen, onder voorwaarde, dat zij *Vlaanderen* geen hinder toebrengen. 8°. Zeven en zestig personen zullen in *Zeeland* aangesteld worden, om als gezworenen, alle geschillen te vonnissen, uitgezonderd die welke de leenen en lands zaken betreffen. 9°. Bij verval van een leen, bij gebrek van erfgenaam, zal de dochter of naaste bloedverwant (agnaat) het binnen jaar en dag voor eene bepaalde som, naar zijne grootte, van den Graaf mogen verheffen. 10°. De Graaf zal een Baljuw stellen, die alle jaar twaalf weken, en tusschen *Schelde* en *Heidenzee* acht weken regt houdt." Wederzijds werd dit verdrag bezegeld. FLORIS bezwoer *vrijwillig* (*de no grei et de no bonne volontei*), zoo het heette, voor zich en zijne erven deze voorwaarden, doch mogt *Biervliet* niet
6 van Hooimaand. 1290 verlaten, vóór dat zij nagekomen waren (1). Ondertusschen wist hij te bewerken, dat Keizer RUDOLF bij een open brief verklaarde »niet te bewilligen, noch op eenige wijze te zullen bewilligen, in hetgeen door FLORIS betrekkelijk *Walcheren* aangegaan, verrigt, of beloofd was (2)." Het blijkt, dat hij inmiddels geslaakt en op vrije voeten ge-
22 van Oogstmaand. steld was (3). Immers gaf hij niet lang na het sluiten van het bewuste verdrag, eenen bijzonderen brief, bij welken hij zich verbond, op verbeurte van dertig duizend Parijsche Ponden, zich op een bepaalden dag te *Gent* in gijzeling te stellen, tot dat de Edelen en Steden van *Holland* en *Zeeland*, den Graaf van *Vlaanderen* aldaar genoegzame verzekering betrekkelijk het achtervolgen der bepaalde voorwaarden, zouden gegeven hebben.

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 349 sqq. T. II. P. II. p. 936—959.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 507. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 967.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 236, 237.

Hiervoor beloofde de Hertog van *Braband* met hem gijzeling te houden, tot dat aan alle punten van het gewijsde zou voldaan zijn (1). 1256—1300

Als een uitvloeisel van den gesloten vrede, verzoende zich Graaf FLORIS achtervolgend met WOLFERT *van Borselen*, dien hij voor levenslang tot zijnen Raad aanstelde, met WILLEM *van Strijen*, DIRK *van Brederode*, voor wien verscheidene Edelen borg moesten zijn, en JAN *van Renesse* (2). Hij gaf tevens eene nieuwe keur aan *Zeeland*, welke echter, naar het algemeen gevoelen, die van FLORIS den Voogd niet heeft verdrongen (3). De geheele voldoening aan het afgedwongen verdrag met *Vlaanderen* bleef, zoo wel aan zijne zijde als aan die des Hertogs van *Braband*, achterwege (4). Het is ook niet waarschijnlijk, dat hij, zoo als elders verhaald wordt (5), den Graaf van *Vlaanderen* de verpligte manschap en hulde bewezen heeft; te meer dewijl deze belofte hem door list en geweld was afgeperst, en de Keizer het verdrag, met betrekking tot *Walcheren*, van onwaarde verklaard had (6).

Inmiddels was Koning ALEXANDER III van *Schotland* kinderloos overleden, en onder de dertien mededingers naar zijne kroon, bevond zich ook FLORIS V, welke in regte lijn afstamde van ADA, de dochter van Koning HENDRIK van *Schotland*, en moeder van Graaf WILLEM I, zijn overgrootvader (7). Men heeft over het meer of dermin wettige zijner aanspraak op den Schotschen troon, uitvoerig gehandeld zonder tot eene bepaalde beslissing te geraken (8). Genoeg is het, dat hij naar *Engeland* trok om zijn eisch te ondersteunen, en de eerste genoemd wordt onder de mededingers, welke te *Norham* den Koning van *Engeland* tot regter kozen, en wien zij het gebied over 5 en 6 van Zomerm. 1291

(1) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 360. T. II. P. II. p. 960.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 509—512, 524, 526—534.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 511—523. BOXHORN op REYGERSBERG, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 86. GROBBE, *over* FLORIS V, bl. 107 (1). Verg. hiervoor, bl. 336.

(3) Het is met het karakter van FLORIS V onvereenigbaar, dat hij, in *Holland* teruggekeerd, den Hertog van *Braband*, zijn gijzelaar, voor zichzelven liet zorgen en zich zijner, noch zijnes borgtogts bekreunde, gelijk BILDERDIJK, in navolging van MELIS STOKE beweert. D. II. bl. 209. Reeds VAN WIJN moest onzen Dichter van deze dwaling overtuigd hebben. *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. III. bl. 29, 30 (q). Zie ook GROBBE, *over* FLORIS V. bl. 108 (3).

(5) WILHELMUS PROCURATOR, p. 532.

(6) Verg. BILDERDIJK, D. I. bl. 274. D. II. bl. 218. GROBBE, *over* FLORIS V, bl. 109. Hiervoor bl. 358.

(7) Verg. hiervoor, bl. 123.

(8) Zie SCRIVERIUS, *Chron. v. Holl. Zeel. en Friesl.* bl. 238—241. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. bl. 321—324. BILDERDIJK, D. II, bl. 222—225, 234.

1256—1300 *Schotland* afstonden, tot dat het verschil vereffend zou zijn (1). Hij was de eerste, welke op de vergadering te *Berwick*, ter verdediging zijner regten gehoord werd. De

6 van Slagtm. 1292 uitspraak geschiedde echter ten voordeele van JAN *de Balliol*, uit eene kleindochter des Graven van *Huntington*, een zoon van Koning HENDRIK van *Schotland*, gesproten en Graaf FLORIS deed elf dagen later openlijk afstand van zijne regten op de kroon (2). Men wil dat hij door eene som gelds werd afgekocht (3). Dit is niet onwaarschijnlijk. Hij zal te regt begrepen hebben, voor een onzekeren troon in een land vol verdeeldheden, het behoud zijner voorouderlijke nalatenschap, welke door zoo vele binnen- en buitenlandsche vijanden bedreigd werd, niet te mogen wagen (4).

Vóór den afloop dezer zaak was Graaf FLORIS uit *Engeland* teruggekeerd en met eene scheepsmagt naar *Friesland* getogen. Welligt hadden de Friezen aan gene zijde der *Zuiderzee*, de Westfriezen in den laatsten krijg tegen den Hollandschen Graaf ondersteund, hetgeen deze niet ongewroken wilde laten. *Stavoren* onderwierp zich na eene belegering van drie weken en huldigde FLORIS als Heer (5). Uit erkentelijkheid verleende hij der stad verscheidene voorregten en vrijheden (6). Er blijkt echter niet, dat hij eenige pogingen heeft aangewend, om *Friesland* verder te bemagtigen. Trouwens, de op nieuw losgebarsten krijg met *Vlaanderen*, vorderde elders zijne tegenwoordigheid.

Het was voorzeker niet vreemd, dat uit de weigering van FLORIS, om aan het verdrag, hem door GUI afgedwongen, te voldoen, het oorlogsvuur ontbrandde. WOLFERT *van Borselen* nevens andere, zoowel Hollandsche als Zeeuwsche grondeigenaars, hielden de zijde van *Vlaanderen*. Men meent, dat zij een nieuw voorwendsel tot wederspannigheid gevonden hadden in de keur, welke FLORIS V aan *Zeeland* had gegeven, en die met de inzigten des Vlaamschen aanhangs niet strookte (7). Met afwisselend geluk werd de krijg gevoerd, tot dat door tusschenkomst van Koning EDUARD van *Engeland*, een bestand gesloten werd (8). Hiertoe zal ongetwijfeld hebben bijgedragen, dat GUI van *Vlaanderen* tevens in eenen krijg gewikkeld was met den Graaf van *Henegou*-

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 538—540.

(2) WAGENAAR, D. III. bl. 57.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 240.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 225.

(5) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 158. Occo SCARLENSIS, bl. 125. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl. 179.

(6) Zie den brief van den 1sten van Grasmaand 1292, bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. 544. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* bl 179.

(7) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 980. BILDERDIJK, D. II bl. 222.

(8) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 365. T. II. P. II. p. 973.

wen, welke door Keizer ADOLF *van Nassau* aan den bijstand der Rijksleden was aanbevolen (1). Men vindt wel niet, dat deze Vorst zich in den krijg tusschen FLORIS en GUI gemengd heeft, echter bevestigde en bekrachtigde hij de aanschrijvingen en verklaringen door zijnen voorganger RUDOLF, ten behoeve van FLORIS gegeven (2). Het bestand tusschen *Vlaanderen* en *Holland* schijnt zich slechts tot eenige maanden bepaald te hebben. De vijandelijkheden werden hervat, en Koning EDUARD trad weder als middelaar op, vermaande tot vrede en zond JAN *van Kuik*, die zich kort geleden, uit geheime oogmerken, voor twee duizend Ponden 's jaars aan zijne dienst verbonden had, herwaarts, om, zoo het heeten moest, het geschil in der minne te vereffenen (3). De uitslag was, dat FLORIS den Vlamingen een wapenstilstand van drie of vier maanden inwilligde (4). Hieruit blijkt, dat het krijgsgeluk GUI van *Vlaanderen* niet moet begunstigd hebben. Ook volgde het hem niet na het einde dezer wapenschorsing. Hij had zich in het land van *Kadzand* nedergeslagen, terwijl de benden van FLORIS het Walchersche strand, van *Vlissingen* tot *Zoutelande* bezetten. De West-Friezen, welke thans de Hollandsche banieren getrouw volgden, vielen onder aanvoering van DIRK *van Brederode* in *Kadzand* en keerden met buit terug, terwijl JAN *van Renesse* naar *Sluis*, toen misschien *Lammins vliete* genaamd, overstak en het in kolen legde. Hierdoor getergd, bragten de Vlamingen een aantal schepen bijeen en landden met drie duizend man te *Baarland* in *Zuid-Beveland*, alles in den omtrek plunderende en blakende, kerken noch bedehuizen sparende. Geheel *Zeeland* geraakte op dit berigt in rep en roer, en alles vloog te wapen. Dadelijk trokken DOEDYN *van Everingen* en die der VAN BORSSELENS, welke FLORIS getrouw gebleven waren, aan het hoofd van drie honderd wakkere Zeeuwen, van twee kanten den vijand tegen. Doch reeds bij den eersten aanval maakte de schrik zich van de Vlamingen meester, welke in de uiterste verwarring naar hunne schepen terug vloden. Door de Zeeuwen nagejaagd, vonden meer dan duizend vijanden al vlugtende hun graf in de golven of smoorden in het slijk, terwijl twee honderd op het slagveld bleven liggen. De aanzienlijkste gevangenen werden door Graaf FLORIS, welke middelerwijl in *Zeeland* was gekomen, voor losgeld geslaakt, en de overige naakt uitgeschud

1256—1300

31 van Oogstmaand. 1294

28 van Grasm. 1295

6 van Bloeimaand.

27 van Wijnmaand

(1) Zie den Brief van den 29 van Bloeimaand 1293 bij KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 365. T. II. P. II. p. 975.

(2) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 364, 365. T. II. P. II. p. 977, 978. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 559, 560.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 565.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 566. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 366. T. II. P. II. p. 979.

1256— 1300 (moedernaeckt) naar *Vlaanderen* terug gezonden. Een hevige storm sloeg vele Vlaamsche schepen van hunne ankers; een daarvan strandde aan de Zeeuwsche kust en werd bemagtigd (1). Hiermede eindigde deze krijg. De ridders WOLFERT, RASE en JAN *van Borselen*, welke bij het begin des oorlogs het land moesten verlaten, onderwierpen zich op nieuw aan Graaf FLORIS, en de rust bleef in *Zeeland* voor eenigen tijd verzekerd (2).

Ondanks de wederzijdsche vriendschap tusschen FLORIS en EDUARD, had de Koning onder verschillende uitvlugten steeds geweigerd, den Graaf hoezeer deze er op aandrong, in den Vlaamschen krijg den beloofden onderstand te verstrekken (3). Hij had zich onzijdig gehouden en slechts getracht de strijdende Vorsten met elkander te verzoenen, om beider hulp tegen *Frankrijk* te kunnen inroepen, met welk hij in eenen oorlog gewikkeld was. GUI van *Vlaanderen* reeds misnoegd op FILIPS *den Schoone*, liet zich gemakkelijk door een huwelijk tusschen Prins EDUARD en FILIPPE zijne dochter, de betaling van honderd duizend pond zwarte tournois voor rekening van REINOUD van *Gelre*, en door het verplaatsen des voordeeligen Engelschen wol-stapels van *Dordrecht* naar *Brugge* en *Mechelen*, tot een verbond met *Engeland* overhalen (4). Zulk eene naauwe verbindtenis van zijn bondgenoot met zijn grootsten en geslagen vijand, moest natuurlijk den billijkdenkenden FLORIS geweldig grieven. Bijzonder ging hem de verplaatsing des wolstapels naar elders ter harte. Hierdoor toch werden niet alleen zijnen tollen eene aanmerkelijke schade toegebragt, maar ook zijne nijvere en handeldrijvende onderdanen geweldig benadeeld, wier welvaart hij steeds beoogde zoo veel mogelijk te bevorderen en te verzekeren (5). Door een verbond met *Frankrijk* trachtte hij zich op de Engelsche belangzucht en trouwloosheid te wreken, doch verhaastte hierdoor slechts het treurig lot dat hem wachtte.

De eerste aanleiding tot dit verbond gaf buiten twijfel ROBERT, Graaf van *Artois*, Neef van FLORIS en broederszoon des Konings van *Frankrijk*. Hij was geheel in de belangen van het Fransche hof, en had in het geheim den Graaf van *Holland* naar *Henegouwen* genoodigd, waaraan deze in den zomer van twaalfhonderd vijfennegentig had voldaan. Hier zal de grond gelegd zijn tot het verdrag, welk nog vóór het einde

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 246—254. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 161, 162. J. A. LEYDIS, *Lib.* XXIV. c. 24. *Oud. Holl. Div.Kron.* Div. XIX. c. 20.

(2) Zie het verdrag van den 1 van Bloeimaand 1296 bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 570. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 980.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 255.

(4) WAGENAAR, D. III. bl. 58.

(5) Verg. WAGENAAR, D. III. bl. 59. GROBBE, *over Gr.* FLORIS, bl. 112.

des jaars, toen FLORIS zich in *Parijs* bevond, ontworpen en weldra tot stand gebragt 1256—1300
werd (1). Getuigen en medebezegelaars van dit verbond waren DIRK *van Brederode*, 9 van
JAN *van Renesse*, WILLEM *van Egmond*, HENDRIK (*van Heldam?*) WILLEM (JAN?) Louwmaand
van Arkel, NIKOLAAS *van Putten*, FILIPS *van Wassenaar* en JAN (WILLEM?) *van* 1296
Teilingen (2). Er blijkt hieruit genoegzaam, dat FLORIS niet op eigen gezag, maar in gemeenschappelijk overleg met deze Edelen gehandeld heeft; een maatregel van voorzigtigheid, waardoor de nadeelige gevolgen, welke uit deze overeenkomst mogten voortvloeijen, hem althans niet alleen konden te last gelegd worden (3). Bij dit verbond, of liever leenverbond, begiftigt Koning FILIPS van *Frankrijk* onzen Graaf met vierduizend Ponden tournois 's jaars en vijf en twintig duizend Ponden in eens, van welke bij het sluiten des verdrags, reeds zeventien duizend vijfhonderd Ponden ontvangen zijn. Daarvoor belooft FLORIS hem hulde en manschap, in het bijzonder bijstand tegen al zijne vijanden, uitgenomen de Koningen van *Duitschland* en *Engeland*, ten ware deze den aanval begonnen; zelfs zou hij den Koning van *Duitschland* mogen helpen, indien de Koning van *Frankrijk* het Duitsche Rijk aantastte. Daarentegen verbindt hij zich, de bondgenooten en geldtrekkenden van *Engeland*, uitgezonderd den Koning van *Duitschland*, welke onder deze laatsten behoorde, te zullen beoorlogen, zoodra de Koning het begeerde. De vrienden en bondgenooten van den Franschen Vorst zouden vrijen toegang hebben in 's Graven landen, en zich daaruit van schepen en krijgs- en mondbehoeften mogen voorzien. Dit alles zou niet alleen aan 's Konings vijanden geweigerd, maar deze zelfs vóór den eersten van Bloeimaand aanstaande uit het grafelijk gebied verdreven worden, de ongewapende kooplieden en Duitschers uitgezonderd. Koning FILIPS daarentegen, mogt geen vrede met EDUARD sluiten, zonder FLORIS er in te begrijpen en te bedingen, dat 's Graven zoon JAN teruggegeven werd, wien hij eene andere gemalin beloofde, wanneer het huwelijk met

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 254. GUILLAUME GUIART, *Branche des Royaux Lignages*, publiée par J. A. BUCHON, in de *Collection des Chroniques nationales de France*, T. VIII, p. 160, vs. 4138. Paris 1828.

Après vint FLORENT de *Hollande*
Se ge ci ne vueil faus diter,
Paris et *France* visiter;
Bele compaingnie guia;
Par fiance au roi s'alia
Contre EDOUART qu'il deshérite.

(2) Zie over de namen dezer Edelen, *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 142, 143.

(3) GROBBE, *over Gr.* FLORIS V. bl. 113.

1256—1300 ELIZABETH van *Engeland* mogt afspringen, of FLORIS schadeloos te stellen, wanneer deze genoodzaakt mogt worden, de reeds ontvangene vijf en twintig duizend kleine Ponden tournois den Koning van *Engeland* wederom uit te keeren. Eindelijk, zoo FLORIS in den krijg tegen de vijanden van *Frankrijk* eenig land verloor, of zoo hij of een der zijnen gevangen werd genomen, beloofde FILIPS geen vrede te zullen maken, dan onder beding, dat de veroverde landen teruggegeven en de gevangenen geslaakt zouden worden. Ook zou hij niet gedoogen, dat eenig leenman van *Frankrijk*, zoo lang dat verbond stand hield, Grave FLORIS eenige moeijelijkheid aandeed (1). Op denzelfden dag werd door Koning FILIPS een afzonderlijk stuk uitgegeven en daarin bepaald, dat Graaf FLORIS niet *allen* Bondgenooten van EDUARD den oorlog behoefde aan te doen, maar alleen den Heeren VAN KUIK en VALKENBURG (2).

Opmerkelijk is deze uitzondering. De grond hiervan lag waarschijnlijk, althans wat den Heer VAN KUIK betreft, in den ouden haat welken zijn geslacht reeds sinds eeuwen het Huis van *Holland* toedroeg, tegen welk het vaak de wapenen had aangegord (3). Die erfelijke haat was ongetwijfeld gevoed, sinds Graaf FLORIS het slot te *Tongelare*, een erfgoed der Heeren VAN KUIK, in leen verkeerd, en hem het slot *ter Horst* afhandig gemaakt had (4). JAN *van Kuik* deelde daarenboven in de hooge gunst en het vertrouwen des Konings van *Engeland*; en het is geheel niet onwaarschijnlijk, dat zijn invloed nadeelig gewerkt had op het gedrag van dezen Vorst ten opzigte van *Holland*, hetwelk aanmerkelijk veranderd was (5). Zijne vijandige gezindheid openbaarde zich toen hij als handlanger van de bedoelingen des Engelschen Hofs, zich in de zamenzwering tegen FLORIS wikkelde.

Dit Hof was ten hoogste misnoegd over het verbond van Graaf FLORIS met *Frankrijk*, ofschoon de verbindtenis van EDUARD met *Vlaanderen* zelve er aanleiding toe gegeven, en het sluiten daarvan als wijs en nuttig gewettigd had (6). Het is intusschen vreemd, dat acht dagen vóór het verdrag tusschen FILIPS en FLORIS geteekend werd, de Koning van *Engeland* vier gezanten naar *Holland* zond met volmagt, om eene

---

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 562—564. WAGENAAR, D. III. bl. 60—62. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 324—326.

(2) VAN WIJN, *Naleez.* op WAGENAAR, bl. 145 (n). *Bijv.* op WAGENAAR, St. III. bl. 66.

(3) WAGENAAR, D. III. bl. 67. BILDERDIJK, D. II. bl. 233.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 425, 449. GROBBE, *over Graaf* FLORIS V. bl. 116, 117.

(5) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 246, Aant. op vs. 901. GROBBE, *over Gr.* FLORIS V. bl. 117.

(6) Verg. WAGENAAR, D. III. bl. 63, 65. BILDERDIJK, D. II. bl. 238.

overeenkomst te voltooijen, waarin FLORIS dien Vorst, in den aanstaanden oorlog tegen *Frankrijk* bijstand belooft (1). Daar men echter niet vooronderstellen kan, dat EDUARD, welke zoo vele aanzienlijke vertrouwelingen in *Holland* telde, met de bedoelingen en de reis van FLORIS naar *Frankrijk* onbekend gebleven was, en het tevens ongerijmd is te meenen, dat hij door deze onderhandeling Graaf FLORIS van een verbond trachtte af te houden, hetwelk reeds in het laatste gedeelte des vorigen jaars was tot stand gebragt, zoo schijnt men de echtheid dier volmagt, ten minste wat hare dagteekening betreft, in twijfel te moeten trekken (2). Hoe dit zij, FLORIS was te ver gegaan om terug te treden, indien hij ook dat voornemen gekoesterd had. Niet dan na rijp beraad en in het ware belang des Staats, had hij zich aan *Frankrijk* gesloten, en niets konde hem aan het wankelen brengen. Te vergeefs dreigde hem EDUARD in de eerste opwelling van drift, dat hij 's Graven zoon JAN in hechtenis zou houden, indien het verbond met FILIPS niet verbroken wierd. Met waardigheid gaf hij den Koning tot antwoord: »Mijn zoon is in uwe magt, gij kunt met hem naar welgevallen handelen, maar ik zal mijne maatregelen niet veranderen." Van nu aan besloot EDUARD het verderf van den Graaf door een schelmstuk te bespoedigen. Hij echter wilde voor het oog der wereld onschuldig blijven; zijn besluit moest in het geheim door JAN *van Kuik* ten uitvoer gebragt worden (3). 1256—1300

Zijne heerschzucht had reeds lang op een bijna onbeperkt gezag over het graafschap van FLORIS gevlamd; zijne daden en onderhandelingen laten in dit opzigt geenen twijfel over (4). Doch deze uitzigten werden door het verbond van FLORIS met *Frankrijk*, den bodem ingeslagen; de gevolgen daarvan moesten derhalve, al ware het ook ten koste van 's Graven vrijheid, verijdeld worden. Te meer werd hij hiertoe aangespoord door de vrees, dat FLORIS, om den Engelschen invloed op de zaken des Graafschaps ook na zijnen dood te weren, zijnen zoon JAN, welke zoo goed als vermaagschapt was aan EDUARD, zich immers geheel in de magt van dien Vorst bevond, van de opvolging mogt uitsluiten (5). Een Engelsch Schrijver uit het begin der volgende eeuw getuigt, dat FLORIS zijn beminden zoon WITTE *van Haamstede*, tot zijnen opvolger en erfgenaam bestemde, doch daarin door de

---

(1) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 563. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 144.

(2) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 326. GROSSE, *over Gr.* FLORIS, bl. 118, 119.

(3) L. v. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 43. bl. 201, 202.

(4) Bondig heeft dit GROSSE aangetoond in zijne meermalen aangehaalde Verh. over FLORIS V. bl. 120—122.

(5) WAGENAAR, D. III. bl. 71.

1256—1300 Edelen verhinderd werd (1). Ofschoon nu geene anderen hiervan melding maken, en de zaak zelve niet zeer waarschijnlijk is, zoo blijkt toch uit een brief van EDUARD aan Keizer ADOLF *van Nassau*, dat hij niet gerust was met betrekking tot de opvolging in het graafschap *Holland*, dewijl hij 's Graven zoon in de gunst des Keizers aanbeveelt, op dat hij door den vader niet mogt onterfd worden, terwijl hij niet aarzelt, FLORIS van ondankbaarheid en ontrouw te beschuldigen (2). FLORIS zelf schijnt daarover den Keizer niet aangezocht te hebben. Uit alles blijkt, dat hoofdzakelijk het verbond met *Frankrijk*, FLORIS den dood heeft aangedaan (3). Het misnoegen des Hollandschen en Zeeuwschen Adels bragt echter ook niet weinig toe, om 's Konings plannen te bevorderen en den val van FLORIS te verhaasten.

In *Zeeland* waren de Edelen door het inkorten hunner vaak misbruikte voorregten, het beteugelen hunner aanmatigingen door heilzame inrigtingen en wetten, en het beperken van hun gezag, op den Graaf verbitterd. Hun wrok werd van buiten, zoowel van de Vlaamsche als Henegouwsche zijde, steeds aangestookt en onderhouden, en had FLORIS reeds eenmaal aan den rand des verderfs gevoerd (4). Uit hen ontsproot wel niet de heillooze zamenzwering tegen Graaf FLORIS, doch sommigen van hen uit de geslachten van EVERINGEN, MALLANT, VAN DER HOOGE, OOSTENDE en anderen namen er deel in (5). JAN *van Renesse* had er kennis van, en WOLFERT *van Borselen*, schoon onlangs nog door een plegtig verbond met den Graaf verzoend, moet er zelfs diep ingewikkeld geweest zijn (6). De vloekgenooten bestonden voornamelijk uit Hollandsche Edelen en leenmannen, wier hoofdgrieve, naar het schijnt, voortvloeide uit het schijnbare of wezenlijk streven van den Graaf, den adel van zich afhankelijk te maken en tot onderdanigheid te brengen. JAN *van Kuik* was zijn leenman geworden (7). De Ridder HENDRIK *van Aske*, en

(1) TRIVETUS ad annum 1296, bij WAGENAAR, D. III. bl. 70. VAN WIJN meent, dat het gerucht van 's Graven overdragt zijner landen aan een ander, betrekking had op den jongen zoon zijner nicht, KATHARINE DE DURBUY, weduwe des Heeren *van Voorne*. *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. III. bl. 31 (u).

(2) Zie den brief van den 26 van Zomermaand 1296, bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 572. Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 242—245.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 245.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 131, 232, hierin volgende SCRIVERIUS *Graven*, bl. 226, en GOUDHOEVEN's *Chron.* bl. 337, 341. Zie hiervoor bl.

(5) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 239.

(6) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 272, 294. B. V. bl. 364. D. III. B. VII. bl. 2, 3.

(7) Zie hiervoor, bl. 364.

ARNOUT *van Steijne* hadden hem hunne goederen afgestaan, en waren er weder mede beleend geworden (1). JAN *van Heusden* had insgelijks aan FLORIS zijn erfgoed, de stad en vrijheid van *Heusden*, opgedragen en het weder in leen van hem ontvangen (2). Hij was met VAN KUIK naauw bevriend, wiens dochter aan zijnen zoon gehuwd, en met wien hij voor HERMAN *van Woerden* in twaalf honderd zeven en tachtig, borg gebleven was. Men meent, dat hij op den Graaf in het bijzonder was gebeten, dewijl deze de eer zijner dochter geschonden had (3). Zeker is, dat Hertog JAN de II van *Braband*, welke geheel aan de belangen van *Engeland* gebonden was, in twaalf honderd zes en negentig, twee duizend Ponden tournois en honderd Ponden Brabandsch beloofde »voor al zulken dienst, als die Here *van Heusden* den voorsz. Hertoge, onder den Coninc van *Yngelant*, tegen den Coninc van *Vranckrijke*, louede te doen" (4). AMSTEL en WOERDEN waren insgelijks leenmannen van FLORIS geworden, en noch de gunstbewijzen met welke hij hen overlaadde, noch het vertrouwen dat hij hun schonk, noch de onderscheiding en hartelijkheid welke hij hun betoonde, konden de herinnering van de vorige onafhankelijkheid, noch de spijt over de harde vernedering welke zij ondergaan hadden, uitwisschen (5). GERRIT *van Velzen*, met FLORIS opgevoed en

1256—1300

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 392, 550,

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 505.

(3) V. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 341. De moeder van WITTE *van Haamstede* was eene dochters van AARNOUT, een jonger broeder van JAN *van Heusden*, volgens BILDERDIJK, D. II. bl. 186, 187.

(4) V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 32. BILDERDIJK twijfelt evenwel nog, of VAN HEUSDEN deel gehad heeft aan het verraad tegen FLORIS, D. II. bl. 240, 259.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 257, 265, 266, 267, 281. Verg. hiervoor, bl. 351, 352. HERMAN *van Woerden* schijnt in het bijzonder 's Grayen vertrouwen bezeten te hebben. MELIS STOKE roept hem verwijtend toe, bl. 266:

Ay HERMAN! bi wat zaken
Wilstu der quader name ontfaen?
Was di niet ghenoech ghedaen?
De Grave hadde di ghemaket rike,
En dinen buren al ghelike.
Hi betrouwede alles di.
Oec so weet ic wel, dat hi
Sinen oversten raet di hadde gheset.
Hi betrouwede di vele bet,
Dan du hem naer deets an scyn
Du droeghes oec de cleder syn." Dat is, de hofkleeding, die hij als hooge dienstman van FLORIS droeg.

1256—1300 in aanzien aan het grafelijk Hof (1), was met WOERDENS erfdochter gehuwd, en betreurde dus mede wat zij hem ten huwelijk had moeten aanbrengen (2). Hij vond eene andere reden van misnoegen tegen FLORIS in het onthoofden, op 's Graven bevel, van zijnen Neef JAN, welke te *Leiden* den grafelijken regter gewond en tevens eenen manslag begaan had (3). FLORIS zou daarenboven naar het eertijds algemeen gevoelen, VAN VELZEN als echtgenoot, grievend beleedigd hebben en aan dat feit eigenlijk zijn dood verschuldigd zijn (4). Bij hen voegden zich AREND *van Benskoop*, GERARD

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 267.

En du, Gheraert, felle man,
Droeghes oec sine cleder an.
Du hads van kinde met hem ghewesen.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 234.

(3) L. V. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 45. bl. 203, 204.

(4) LODEWIJK VAN VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 42. bl. 202.

Ander seggen: dat om eene Vrouwe quam,
Dat men hem (FLORIS) syn leuen nam,
Daer hi met soude hebben te doene,
Die Wijf was een van sinen Baroene.

Zie voorts J. A LEYDIS, *Chron. Lib.* XXIV. c. 26, 27. R. SNOI, *Rer. Bat. Lib.* VII, p. 102. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XII, p. 181. Men heeft dit in later tijden voor een kwaadaardig sprookje gehouden, uitgedacht om de nagedachtenis des Graafs te bezwalken en zijne moordenaars te verontschuldigen. Zie BILDERDIJK, D. II, bl. 234—238. Ondertusschen is deze *Sage*, welke blijkens VAN VELTHEM, reeds in den tijd van FLORIS zelven algemeen verspreid was, van geslachte tot geslachte overgegaan en in versregelen in den mond des volks bewaard gebleven. Dit blijkt uit eenige rijmen, na het slot van een afschrift van MELIS STOKE uit de 15de eeuw. Zie WAGENAAR, D. III, bl. 68 (3). VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 33. V. MIERIS op den *Klerk uit de laage Landen*, bl. 170. HUYDECOPER, *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, D. II. bl. 370. Later heeft men op het schutblad van den geschrevenen Rijmbijbel van J. V. MAERLANT, een oud volkslied over hetzelfde onderwerp ontdekt, welk volgens het slot van het eerste couplet, uit het laatste gedeelte der 14de of het begin der 15de eeuw afkomstig is. LELIJVELD heeft het medegedeeld in zijne Aant. op HUYDECOPER's *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, D. II. bl. 371—376. Verg. des Hoogleeraars TIJDEMAN Aant. op BILDERDIJK, D. II. bl. 346. VELZENS gemalin heet aldaar ISABELE *van Benthem*, welke men nergens elders ontmoet. In het Register der Leenkamer wordt gesproken van *sinen wive* HILDEGONDE. V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 33 (w). Weinig overleveringen, zoo eene, zijn geheel van geschiedkundigen grond ontbloot. De onderhavige is niet in strijd met het karakter van Graaf FLORIS, welke geheel niet onverschillig was voor de schoone kunne; en zij

van Kraaijenhorst, WILLEM *van Teilingen*, WILLEM *van Zaanden*, HUGO *van Baarland*, KOSTIJN *van Boternisse*, ALEWIJN en meer anderen (1). Het blijkt niet, welke hunne grieven tegen den Graaf geweest zijn. Welligt had hij hunnen haat opgewekt, doordien hij zich had onderwonden, veertig der rijkste huislieden tot den adel- of ridderstand te verheffen (2). Uit de zeden van dien tijd verklaard, komt dit hierop neder, dat de Graaf eenige *onvrije* of *schotboortige* landlieden, welke zich bij hem verdienstelijk hadden gemaakt, van alle slaafsche *dienst* ontslagen, hun land van het *schot* ontheven, en hen voor *welgeborenen* verklaard had. Dit welgeborenschap gaf hun regt op ambten, zij konden leenen beuren, Heerlijkheden verkrijgen en tot hooger stand opklimmen (3). Anderen meenen dat FLORIS misschien eenige afstammelingen uit jonger takken van adellijke huizen gegoed, en alzoo uit hunne duisterheid weder in aanzien zal hersteld hebben (4). Dit is echter minder waarschijnlijk, daar hij door sommige Edelen en Ridders uit schimp: *der Keerlen God* geheeten werd (5). 1256—1300

In deze spanning der gemoederen tegen den Graaf, welke door het Engelsche goud nog hooger was opgevoerd, kwam JAN *van Kuik* uit *Engeland* (6). Onder voorwendsel van eenen manslag te verzoenen, werd te *Bergen op Zoom* eene bijeenkomst gehouden, op welke VAN VELZEN, VAN WOERDEN, VAN HEUSDEN, ongetwijfeld ook VAN AMSTEL en eenige andere Edelen verschenen. VAN KUIK verzekerde dengenen, die nog om deze of gene reden wankelden, van den bijstand des Konings van *Engeland* niet al-

---

geeft welligt de verklaring, waarom VAN VELZEN meer dan een der andere zamengezworenen, op den Graaf verbitterd was. Hij wordt zelfs door MELIS STOKE als het hoofd des eedgespans beschouwd. D. II. B. IV. vs. 1152—1162. Verg. SCRIVERIUS *Chron. v. Holl. Zeel. en Vriesl.* bl. 224, 228, GOUDHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 340. Het is waar, noch MELIS STOKE, noch de *Klerk uit de laage Landen*, noch WILHELMUS PROCURATOR, noch DE BEKA, bijna alle tijdgenooten, melden hiervan iets. Doch »van zulke euveldaden der Vorsten wordt zelden in de schriften hunner tijdgenooten gerucht gemaakt," zegt WAGENAAR, D. III. bl. 69. Het geval moge betwijfeld, maar kan bezwaarlijk voor ongeloofelijk of onwaarschijnlijk gehouden worden.

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 287.

(2) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 162, 163.

(3) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsregering*, D. IV. bl. 92, hierin gevolgd door BILDERDIJK, D. II. bl. 241.

(4) V. MIERIS, op *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 163 (4), hierin gevolgd door BILDERDIJK, D. II. bl. 242.

(5) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 164. *Keerlen* beteekende oudtijds *boeren*. Zie HUYDECOPER op STOKE, D. II. bl. 83.

(6) L. v. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 43, bl. 201. MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 267, en de aant. van HUYDECOPER op vs. 1195.

1256—1300 leen, maar ook van dien des Graven GUI van *Vlaanderen* en des Hertogs JAN II van *Braband*, welke aan MARGARETHA, eene dochter van EDUARD gehuwd was; terwijl hij hen waarborgde, dat zij niets van de wraak van 's Graven zoon JAN te vreezen hadden (1). En nu werd een schriftelijk verbond bezegeld, hetwelk den val van FLORIS voorbereidde (2). Op eene tweede vergadering, te *Kamerijk* gehouden, werd het plan nader overwogen en tot stand gebragt. Hier waren in het voorjaar van twaalf honderd zes en negentig, ten overstaan van twee Pauselijke afgezanten, onderhandelingen over eenen vrede of bestand tusschen *Frankrijk* en *Engeland* aangeknoopt. Graaf FLORIS was door EDUARD, even loos als geveinsd, tot een zijner gemagtigden benoemd (3). Hij verscheen natuurlijk niet, maar VAN KUIK kwam er in naam des Hertogs van *Braband*; en in overeenstemming met den Bisschop van *Durham*, EDUARDS zaakgelastigde, en de beide gemagtigden des Graven van *Vlaanderen* werd besloten, den Graaf op te ligten, naar *Engeland* te voeren, hem daar levenslang gevangen te houden en inmiddels zijn zoon JAN in het grafelijk bewind te stellen (4). Ofschoon velen hierin niet wilden treden, lieten zij zich echter de zaak welgevallen en zwegen stil, zoodat den Graaf niet het minste van den aanslag ter ooren kwam (5).

Om het laaghartig verraad met den sluijer van rondborstige eerlijkheid te bedekken, zond VAN KUIK eenen geestelijke aan FLORIS met eenen brief van dezen inhoud: »Eenen grooten Heere, eenen edelen man, Haren FLORENSE, Grave van *Hollant*, ende van *Zeelant*, ende Heere van *Vrieslant*. Ick JAN, Heere van *Cuyk*, ombiedc u minen dienst. Ick sende aan u Haren HEINRIC, minen Cappellaen, ende ghelovet hem der woorden die hy u segghen zal van minen wegen. In orkonde der lettere, besegelt
5 van Bloeimaand 1296 met minen segel, in 't jaer ons Heeren MCCXCVI, des Vrydaeghs naer ons Heeren opvaert (6)." De goede kapellaan was, naar het schijnt, ontsteld toen hij spreken moest

(1) Wij hebben hier de verklaring van STOKE's woorden, D. II. bl. 270, vs. 1220—1225, door WAGENAAR en HUYDECOPER, gevolgd. BILDERDIJK echter meent, dat de zaak neerkwam, »op »het bewaren van 't recht van den Jonkheer JAN, en dezen te dienen tegen oogmerken, waarvan de Graaf zwanger was!" D. II. bl. 246.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 267—270. L. v. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. III. c. 45. bl. 204.

(3) WAGENAAR, D. III. bl. 73.

(4) DE BEKA, p. 98. MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 270. *Cron. de Hollant*, ap. MATTHAEI *Analect.* T. V. p. 547.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 271, 272. Verg. HUYDECOPER aldaar, met BILDERDIJK, D. II. bl. 246.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 571.

en een weinig achterwaarts geweken. Althans FLORIS riep hem toe: »Kom nader en spreek vrijuit, u zal geen leed geschieden." Hierdoor aangemoedigd, verklaarde hij zijnen last, welke daarin bestond, dat »indien het gebeurde, dat VAN KUIK met Heeren te rade ging, zoodat FLORIS er aan lijf of eer door benadeeld mogt worden, hij te allen tijde deswege jegens den Graaf buiten opspraak wilde zijn (1)" FLORIS van niets wetende en niets ergs vermoedende, schertste hartelijk met deze boodschap en zeide lagchende: »Waar zal het thans met mij heen? De Heer *van Kuik* verklaart mij den oorlog! Nu zoo hij mij uit het land jaagt, zal er wel niemand in blijven." Hierop liet hij den Priester veilig vertrekken en bekommerde zich verder niet over deze zaak (2). 1256—1300

Doch de slag die hem moest treffen was naderbij dan hij zich verbeeldde. Om den zoen tusschen de maagschap der gesneuvelde Heeren *van Zuilen* en de Heeren VAN AMSTEL en WOERDEN te bewerken (3), en hiermede tevens de reeds door hem aangevangen bevrediging der Stichtsche Edelen te voltooijen, ontbood hij de strijdende partijen tegen eenen bepaalden dag binnen *Utrecht* (4). De Eedgenooten beschouwden dit als eene gewenschte gelegenheid, om het verraad uit te voeren, hetgeen in *Utrecht* ligter viel dan in *Holland*, waar de meeste en aanzienlijkste Edelen, en ongetwijfeld al de gemeenten aan den Graaf verknocht waren (5). Daarenboven was Bisschop JAN *van Zierik*, de neef en vriend van FLORIS, onlangs naar den zetel van *Toul* verplaatst en door WILLEM *van Mechelen* opgevolgd, welke het Hollandsche Gravenhuis ongenegen zijnde, welligt den aanslag begunstigen zoude (6). — De zoen wordt getroffen; de edelmoedige FLORIS geeft, ter verligting van AMSTEL en WOERDEN, vier honderd Ponden van de vijf honderd op welke het zoen- of weergeld door de VAN ZUILENS gesteld is, en noodigt toen opgeruimd en vrolijk, hen allen ter maaltijd (7). Men verhaalt, dat op den morgen van dien dag eene geringe vrouw den Graaf onder weg, of in de kerk terwijl hij de Mis hoorde, een briefje in de hand drukte, waarop deze woorden stonden: »Conincx kynt, eedel Heere, ge-

(1) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 273, volgens de verklaring van HUYDECOPER, welke ook door BILDERDIJK gevolgd wordt, D. II. bl. 248.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 272—276.

(3) Zie hiervoor, bl. 350. Verg. WAGENAAR, D. III. bl. 40, 74.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 279, 280.

(5) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 167.

(6) WAGENAAR, D. III. bl. 75. BILDERDIJK, D. II. bl. 249.

(7) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 281. L. V. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 43. bl. 202.

1256—1300 denct dat die geene, die den Zouter maeckte, propheteerde ende seyde: *Etenim homo pacis meae in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* (1)." Floris echter sloeg ligtzinnig dezen waarschuwenden wenk in den wind (2).

23 van Zomermaand. 1296 Het was de dag vóór *St. Jan* (3). Amstel en woerden zaten ter wederzijden van den Graaf aan den vrolijken disch. Betuigingen van gehechtheid en trouw werden bij de schuimende bekers den Graaf toegedronken, en geen spoor van wrok of haat was te bespeuren. Men besloot de tafelvreugde door het vermaak der valkenjagt, een lievelingsgenot van floris, af te wisselen, en terwijl de Graaf zich door een middagslaapje verkwikte, alles daarvoor in gereedheid te brengen. Doch de verraders begaven zich buiten *Utrecht*, waar verscheidene andere Eedgenooten in volle wapenrusting bijeen gekomen waren, om te zorgen, dat niets de uitvoering van hunnen heilloozen toeleg belemmerde; en gewapende manschappen werden verborgen op den weg dien zij zouden inslaan en langs de *Vecht* gelegd, om den aanslag te ondersteunen. Niet lang had floris gerust, toen gijsbrecht *van Amstel* hem wekte, hetgeen geen edelknaap zou gewaagd hebben (4). »Gij slaapt te lang, Heer Graaf," zeide hij op gemeenzamen toon. »Het weder is te schoon; op, op ten vederspel!" »Gij hebt gelijk, van amstel," is het antwoord van den Graaf, »ik heb te lang geslapen. Roep een van mijne lijfjonkers." En toen gijsbrecht hierop vast vooruit naar het veld wilde gaan, zeide floris: »Wacht, Heer gijsbrecht, eerst wil ik u *Sinte Geerte Minne* geven (5)." De huichelende verrader ledigde den beker van de hand des Graafs, wien hij een »God hoede u" toewenschte, en snelde naar het vloekgespan. Floris beval onmiddellijk de paarden te zadelen, en reed met eenen schoonen sperwer op de hand, verzeld door zijn neef jan *van Avennes*, den oudsten zoon des Graven van *Henegouwen*, en

(1) Psalm XLI. 10. »Zelfs de man mijns Vredes, op wien ik vertrouwde, die mijn brood at, heeft de versenen tegen mij opgeheven."

(2) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 166. De beka, p. 98.

(3) Zie huydecoper op melis stoke, D. II. B. IV. bl. 282.

(4) » Dat en dorste doen gheen cnape." Melis stoke, D. II. B. IV. vs. 406.

(5) *St. Geerte Minne* was de gewone dronk van afscheid of behouden reis, zoowel in *Duitschland* als in *Holland*. Zie onze aanm. D. I. bl. 306 (2) en de aldaar aangehaalde Schrijvers, benevens j. grimm, *Deut. Mythol.* S. 36—38, en v. wijn, *Nalees. op de Vaderl. Hist.* bl. 146, 147.

benevens J. GRIMM, *Deut. Mythol.* S. 36—38, en V. WIJN, *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 146, 147.

R. Craeyvanger del. J. W. Kaiser sculps.

FLORIS V. BRENGT GIJSBRECHT VAN AMSTEL DE SINT GEERTENMINNE TOE.

STOR LIBRA
NY

Jonker GERARD *van Voorne*, beide nog jong, nevens een klein gevolg, vrolijk de stad uit (1). Zijn hofstoet zou volgen, zoodra men gereed zoude zijn (2). 1256—1300

Omtrent een half uur gaans van *Utrecht*, naar den Vechtkant, kreeg hij VAN WOERDEN in het oog en reed op hem aan, om te vragen waar het vederspel gehouden werd. WOERDEN, AMSTEL, VELZEN, VAN BENSKOOP, VAN KRAAIJENHORST, VAN TEILINGEN en VAN ZAANDEN, met eenigen meer, ijlden terstond den Graaf te gemoet, welke hen met zijne gewone minzaamheid begroette. »Uwe hooge sprongen, Heer Meester, zijn nu gedaan," beet hem WOERDEN toe, en greep 's Graven paard bij den teugel. »Gij zult nu niet meer den baas spelen. Of het u lief zij of leed, gij blijft onze gevangene." »Ik weet wel beter," zeide FLORIS lagchende, die nog alles voor scherts hield. »En ik zweer u, dat het ernst is," hervatte AREND *van Benskoop*, welke hem onder honende woorden, den sperwer van de hand rukte, terwijl WOERDEN er op norschen toon bijvoegde: »Zoo waar God leeft, gij zult *Holland* nooit wederzien." Nu gaan den verraden Graaf de oogen open; hij slaat de hand aan zijn zwaard, doch wordt omsingeld. VAN AMSTEL, even lafhartig als geveinsd, houdt zich of hij nergens van weet; doch VELZEN, met ontbloote kling dreigende, zweert den Graaf »het hoofd tot de tanden te klieven, indien hij zich verweert." Te vergeefs vliegt een van 's Graven gevolg tusschen de verraders, om zijnen meester te beschermen; hij wordt gevaarlijk (*sere*) gewond en zijn paard aan den hals gekwetst. Inmiddels vlieden AVENNES en VOORNE spoorslags naar *Utrecht*, waar zij de mare van de gepleegde wandaad verspreiden, welke bij eenigen vreugde, bij anderen verslagenheid opwekte (3).

Men voerde FLORIS in allerijl naar het slot *Kroonenburg* aan *de Vecht*, een eigendom des Heeren *van Amstel* (4). Van hier werd hij naar het door hem gebouwde of herbouwde slot te *Muiden* gebragt, welks ligging aan de *Zuiderzee* den Eedgenooten de

---

(1) Te onregte noemt BILDERDIJK, D. II. bl. 251, VAN AVENNES en VOORNE *kinderen*. Zie HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. vs. 1437, 1442.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 281—287. L. V. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 44. bl. 202. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 166—170.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 287—291. L. V. VELTHEM, *Spiegel Histor.* B. III. c. 44. bl. 203. DE BEKA, p. 99. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 170, 171.

(4) WILHELMUS PROCURATOR, p. 536, 540. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 291, ontkent, dat Graaf FLORIS eerst naar het slot *Kroonenburg* gevoerd werd. Het zal ook wel niet het oorspronkelijk plan der verraders geweest zijn, het genoemde slot aan te doen; maar vrees of toeval kan er hen gebragt hebben. Hun vertoeven op *Kroonenburg* heeft hun hoogst waarschijnlijk de mogelijkheid benomen, FLORIS naar *Engeland* over te voeren. Zie GROBBE, *over* FLORIS V, bl. 126 (1).

1256— geschiktste gelegenheid aanbood, om hun prooi naar *Engeland* in te schepen, of zelven
1300 in geval van nood, te ontkomen (1). Men verhaalt, dat de Graaf hier in boeijen gesloten, doch dien nacht, door hevige darmpijnen aangevallen, weder van zijne ketenen ontslagen werd; dat VAN WOERDEN inzonderheid, hem door woorden en daden wreedaardig mishandelde, hem, toen hij zijne slaking voor aanzienlijke goederen wilde koopen, den dood aanzeide, eenen biechtvader weigerde, en op een houten blok twee treurige nachten en meer liet doorbrengen (2). De zaak is echter niet geloofbaar. Teregt is opgemerkt, dat noch WOERDEN, noch het eedgespan ten oogmerk had, FLORIS te dooden, maar hem over te leveren (3).

Ondertusschen had zich het gerucht van 's Graven ongeval alom verspreid. Zoodra het *Utrecht* bereikt had, waren de jonge AVENNES en VOORNE door den Heer *van Arkel* in bescherming genomen, en in veiligheid naar het slot te *Gorinchem* en voorts naar *Dordrecht* gevoerd. Van *Utrecht* had zich ook WOLFERT *van Borselen* derwaarts gespoed, en de ontstelde burgers bewogen hem twee gewapende koggen te verschaffen, om *Zeeland* tegen een waarschijnlijken aanval der Vlamingen te dekken. FILIPS *van Wassenaar*, de zegelbewaarder van FLORIS, sloeg dadelijk na 's Graven gevangenneming, ten overstaan van den Raad, het Grafelijk zegel, in tweeën, en » pensde wel, doe hi dat dochte (4)." De adel over het geheel, bekommerde zich niet om het lot van den Vorst en hield zich stil; het volk daarentegen geraakte in beweging en besloot den beminden Landsheer te verlossen of voor hem te sterven (5). In geheel *Holland*, zelfs in *West-Friesland* verhief zich de dankbare, diep getroffene gemeente, en de naastbijgelegene Kennemers, Waterlanders en West-Friezen snelden aanstonds naar *Muiden*. Zonder aanvoerder, zonder stormtuigen kon echter deze zamengeraapte menigte tegen het slot zelf niets ondernemen, doch op raad van KLAAS DE GROBBERE, een West-Friesch Edelman en in dienst van den Graaf, bezetten zij den toegang, terwijl kleine vaartuigen in de *Zuiderzee* kruisten, om de Edelen te beletten van dien kant FLORIS weg

---

(1) WAGENAAR, D. III. bl. 79. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 291, wien BILDERDIJK volgt, D. II. bl. 252.

(2) L. V. VELTHEM, *Spiegel Historiaal*, B. III. c. 45, bl. 202—205.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 253.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. IV. vs. 1580. » En wist wel waarom hij dit deed." Zie HUYDECOPER op vs. 1576.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 295, 296.

te voeren (1). Men meent, dat dit alles reeds op den eersten, uiterlijk op den tweeden 1256—1300
dag na het gepleegde verraad geschied zij, dewijl het anders onbegrijpelijk is, dat de Eedgenooten, die ongetwijfeld een vaartuig in gereedheid hadden, niet dadelijk den Graaf te scheep vervoerd hebben (2). Het is echter zeer ligt mogelijk, dat windstilte of tegenwind hen hierin verhinderd hadden. Thans noodzaakten zij FLORIS tot het afzenden van eenen brief, om het verbitterde volk dat hen van alle zijden omringde, gerust te stellen en te bevelen af te trekken, dewijl »hij mogt vertrouwen, binnen kort in der minne geslaakt te worden." Natuurlijk sloeg niemand geloof aan dien brief. »Men heeft er hem toe gedwongen," riep elk en zwoer tevens den verraders dood en verderf (3).

De Zamengezworenen oordeelden het thans niet raadzaam, zich daar langer op te houden en besloten langs een anderen weg te vlieden, om den Graaf zoo niet naar *Engeland*, dan naar *Braband* of *Vlaanderen* te vervoeren (4). Zij trokken hem een graauwen rok aan om onbekend te blijven, zetten hem te paard, knevelden hem de handen, snoerden zijne voeten onder den buik van het paard stijf aan elkander, en staken hem een handschoen in den mond (5). De togt ging langs omwegen en door moerassen naar *Naarden* (6). Doch de Naardingers en Gooilanders hadden het plan der Edelen vermoed of vernomen, en lagen op eenigen afstand van het *Muiderslot* in het koren verscholen, om hunnen Heer, zoo mogelijk, te onderscheppen en te bevrijden. De Eedgenooten werden hen bij *Muiderberg* gewaar, en GERRIT *van Velzen* vooruitgereden, vroeg hun wat zij zochten? »Datgene," is het antwoord, »dat gij met u voert, onzen Graaf." »Dat zal niet waar zijn," herneemt VAN VELZEN en rent spoorslags naar de zijnen terug. In weinig woorden verhaalt hij zijne ontmoeting, schetst het gevaar waarin zij verkeeren en trekt, aangedreven door VAN WOERDEN, zijn zwaard, om den Graaf het hoofd te kloven. FLORIS tracht dit te ontwijken en zoo gebonden als hij

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 349. L. v. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 46. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 171. WILHELMUS PROCURATOR, p. 537.

(2) WAGENAAR, D. III. bl. 80. GROEBE, *over Graaf* FLORIS V. bl. 126 (1).

(3) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 350.

(4) WILHELMUS PROCURATOR, p. 537.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 301. L. v. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. III. c. 46. bl. 205. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 171. V. VELTHEM meldt als een *men zegt*, dat den Graaf de vingers opgespleten werden, opdat hij zijne handen niet zou kunnen gebruiken, wanneer die los geraakten. WAGENAAR twijfelt te regt aan deze barbaarsche mishandeling, welke BILDERDIJK echter als geloofwaardig aanneemt.

(6) DE BEKA, p. 99.

1256—1300 was, met zijn paard over eene sloot te ontkomen, doch het dier stort er in met zijnen weerloozen rijder, wiens zamengevleugelde handen nu de slag treft, die beiden in eens afhouwt. VAN VELZENS bloeddorst is hiermede niet gelescht; hij stijgt van zijn paard en brengt den worstelenden Graaf in het water nog verscheidene wonden toe. De anderen volgen dit voorbeeld en laten den ongelukkigen FLORIS, met meer dan twintig steken doorboord, voor dood liggen. De aansnellende Naardingers en West-Friezen hadden de moordenaars uiteen gedreven, en naauwelijks was VELZEN, door de edele zelfopoffering van een zijner knapen, doch niet zonder eene wonde te ontvangen, aan hunne woede ontsnapt. In de hitte zijns ijvers was zijn paard hem ontloopen; grootmoedig bood in het dreigend gevaar zijn schildknaap hem het zijne aan, en ontrukte daardoor ten koste van eigen leven, zijnen Heer aan eenen onvermijdelijken dood. Hij werd met een of twee andere knechten gegrepen en op staanden voet geradbraakt (1).

27 van Zomerm. 1296 Men vond den Graaf zieltogende en nog eenige woorden uitende (2). Zijn lijk werd te *Muiderberg* gebalsemd, van daar naar *Alkmaar* gebragt en in het Koor bijgezet, doch later door zijnen zoon te *Rijnsburg* bij zijne gemalin BEATRIX van *Vlaanderen*, die hij slechts weinig maanden had overleefd, plegtstatig begraven (3). Het ingewand bleef echter te *Alkmaar* en wordt daar in eene fraai gebeitelde steenen kist, in het Hooge Koor der Groote Kerk bewaard (4). Men wees vijf en twintig Ponden aan, om

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 351—354. L. V. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. III. c. 47. bl. 206. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 171, 172. WILHELMUS PROCURATOR, p. 537, 538. DE BEKA, p. 99.

(2) *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 172. DE BEKA, p. 99. HUYDECOPER heeft den juisten dag van FLORIS dood buiten eenigen twijfel gesteld. *Breede Aant. op* MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 439—442.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 354, 355. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 172. WILHELMUS PROCURATOR, p. 540. DE BEKA, p. 99. J. A. LEYDIS, *Lib.* XXV. c. 6. BEATRIX was den 23 van Lentemaand 1296, op Goeden Vrijdag overleden. MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 262, en HUYDECOPER op vs. 1130. MELIS STOKE zegt van haar, dat zij

De prijs hadde boven andren wiven
In dogheden en in oetmoedicheden.
Noch prijst men op den dach van heden,
De horen spreken van haren levene,
Hoe lieflike si de beghevene,
En alde lieden, plach tontfaen. B. IV. vs. 1134—1140.

(4) J. A LEYDIS, *Lib.* XXIV. c. 29. Eene afbeelding van deze kist, of liever van het eergraf zelf, vindt men in EIKELENBERGS *Alkmaar*, bl. 96. Het verhaal bij MELIS STOKE van de twee

hier zielmissen voor hem te houden, hetgeen later naar *'s Hage* werd overgebragt (1). 1256—
En ongeveer dertig jaren na zijnen dood, werd tot rust zijner ziel door Graaf WILLEM III te *Muiderberg* waar hij was overleden, eene kapel gesticht (2). 1300

Treffend is de overeenkomst van FLORIS V, zoo wel naar ligchaam als geest, met zijn vader WILLEM II (3). Een welgemaakt, krachtig en bevallig uiterlijk, werd bij hem opgeluisterd door innemende zeden en beminnelijke hoedanigheden. Weldadig en edelmoedig, regtvaardig en vergevensgezind, rondborstig en gulhartig, welbespraakt en minzaam, had hij zich de liefde des volks verworven welks afgod hij genoemd werd (4). Die liefde bleek ondubbelzinnig uit den ijver der gemeenten en zelfs der West-Friezen, welke hij eerst onlangs aan zich geheel had onderworpen, om hem uit de handen der Eedgenooten te redden en daar dit mislukte, zijnen dood op de onverlaten te wreken. Zijne opregtheid en goedhartigheid, welke veinzerij noch ondankbaarheid in anderen vermoedden, of wel zijn gebrek aan doorzigt en menschenkennis, maakten hem minder omzigtig dan eenen Regent betaamt en beletten hem den valstrik te vermijden door GUI van *Vlaanderen*, en later door eenige Edelen gespannen. Hij beminde de gezelligheid en trachtte onder den adel beschaafdere zeden in te voeren. Van dartelheid en wellust daarentegen heeft men te vergeefs getracht hem vrij te pleiten (5). Zijn omgang met de jufferschap op het Hof in *den Haag* en het lusthuis *de Vogelenzang*, was niet altijd onschuldig (6). Deze ongebondenheid is dan ook de zwaarste beschuldiging, welke tegen hem wordt ingebragt en die eene schaduw werpt op zijne vele en velerlei voortreffelijke hoedanigheden. De oorlogen tegen de West-

---

windhonden, die bij Graaf FLORIS waren toen hij gevangen werd genomen, hem voorts niet verlieten, zijn lijk naar *Alkmaar* en *Rijnsburg* volgden, en noch eten, noch drinken, noch zijn graf verlaten wilden, wordt door HUYDECOPER in de Aant. op MELIS STOKE, B. V. vs. 96 te regt voor ondergeschoven verklaard. Men vindt het mede opgeteekend bij *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 173. *Oude Holl. Div. Kron.* Div. XIX. c. 25. Het *Goudsch Kron.* bl. 74.

(1) WAGENAAR, D. III. bl. 84.

(2) MATTHAEI *Analect.* T. III. p. 184 (1). T. II. p. 538.

(3) Zie hiervoor, bl. 259.

(4) DE BEKA beschrijft FLORIS als: » Princeps valde gloriosus, staturâ procerus, virtute robustus, aspectu decorus, sermone facundus, corde magnanimus, agilitate strenuus, in dando largifluus, peroptimus Musicus, et acquirectus Justiciarius." p. 99.

(5) BILDERDIJK, D. II. bl. 258.

(6) *De vermeerderde* BEKA, bl. 182. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 120. De gemeenzaamheid van FLORIS met AGNES *van der Sluis*, de moeder van WITTE *van Haamstede*, en

1256—1300 Friezen, gevolgd door de onderwerping van dat hardnekkige volk; de Limburgsche krijg; die met de Heeren van *Amstel* en *Woerden* en tegen GUI van *Vlaanderen*, getuigen van zijn moed, dapperheid en krijgsbeleid. Het geluk waarmede zij gekroond werden voedde ongetwijfeld de zucht naar uitgebreider magt, hooger aanzien en uitgestrekter heerschappij, welke hij niet minder door staatkundig beleid dan door het zwaard bevredigde (1). *Holland* werd onder zijn bestuur ten Noorden door het beteugelde *West-Friesland*, ten Oosten door de aanwinst der goederen van AMSTEL, van WOERDEN en door *Nardingerland*, eene gift der abdis GOEDELE, en ten Zuiden door de heerlijkheid *Heusden*, *Altena* en de stad *Woudrichem*, aanmerkelijk vergroot (2). Hij had zich van den leenpligt voor *Zuid-Holland* aan *Braband* bevrijd, en door het verwerven der Keizerlijke vergunning, dat de opvolging in het graafschap aan eene dochter mogt opgedragen worden, *Holland* in een zoogenaamd *goed leen* veranderd. Men wil ook, dat het gezag hetwelk hij in *Utrecht* voerde, den grond gelegd heeft tot den lateren grooten invloed der Hollandsche Graven op het *Sticht* (3).

Groot en edel vertoont zich FLORIS als Regent. Hem behoort de onsterfelijke eer, de vrijheid en den bloei der gemeenten in *Holland* tot stand gebragt te hebben. Tredende in de voetstappen zijns vaders, deelde hij met onbekrompen hand voorregten, vrijheden en vergunningen aan de steden uit, dewijl hij »syne lieve Poorters altoos gaerne wilde vorderen (4)." Sinds den aanvang zijns bestuurs had hij zich deze schoone taak onwrikbaar ten doel zijns levens gesteld, en geen zijner voor- of nazaten onder de Graven van *Holland*, heeft den ingezetenen zoo begunstigd en ondersteund als hij. De veelvuldige keuren, wetten, bepalingen en instellingen welke hij verleende, strekten zoo wel om hunne veiligheid en vrijheid te

---

met KATHARINA *de Durbuy*, vrouw *van Voorne* en burggravin van *Zeeland*, de weduwe van ALBERT *van Voorne*, strekt hiervan ten bewijze. Deze laatste had grooten invloed ten Hove, en van FLORIS aanzienlijke goederen ontvangen, welke zij beloofde weder te geven wanneer zij mogt hertrouwen. Zie VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 554. Zij huwde na den dood van FLORIS, welke bij haar een zoon had verwekt, met den bekenden WOLFERT *van Borselen*. Zie V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 31 (u). Men wil ook, dat FLORIS de dochter van JAN *van Heusden*, op het huis *de Vogelenzang* tot zijne bijzit hield en haar naderhand aan GERRIT *van Velzen* tot vrouw wilde opdringen. Dit echter wordt even als het schenden van VELZENS gemalin, voor een leugenachtig vertelsel gehouden. Zie BILDERDIJK, D. II bl. 236.

(1) GROEBE, *over Gr.* FLORIS V. bl. 129.

(2) BILDERDIJK, D. II. bl. 259, 260.

(3) VAN KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 121.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 342.

verzekeren, als om landbouw, nijverheid en handel te bevorderen, welken laatsten hij 1256—
als de hoofdbron van 's volks welvaart beschouwde en naar vermogen ondersteunde (1). 1300
Te dien einde verleende hij ook onderscheiden buitenlandschen kooplieden bijzondere voorregten (2), en hield een naauwkeurig toezigt op wegen, vaarten en dijken, waarvan veelvuldige doeltreffende wetten en instellingen getuigen (3). Heilrijk waren de gevolgen dezer onvermoeide en weldadige pogingen, uit welke ongetwijfeld *Hollands* latere grootheid en rijkdom zijn ontsproten. Onkreukbaar handhaafde hij regt en geregtigheid, bewaarde den binnenlandschen vrede, onderschraagde zoo wel Regenten als onderdanen in hunne wederzijdsche regten, en beschermde het volk tegen de aanmatigingen der geestelijkheid en des adels (4). Hierbij beperkte hij zich niet. Hij gaf de Steden nevens de Edelen deel in het raadplegen over de belangen van den Staat, deed haar als getuigen en borgen bij huwelijks- en handelsverdragen optreden, en liet soms zijne handvesten en keuren door haar zegel bekrachtigen (5). Voorzeker ging hij in de prijzenswaardige zucht, de gemeenten uit den staat van vernedering op te heffen waarin zij gedompeld lagen, met meer ijver dan voorzigtigheid te werk en berokkende zich daardoor hoofdzakelijk zijnen val. Bij het knotten van het vermogen en aanzien des adels, hetwelk hieruit reeds van zelf moest voortvloeijen, kon hij niet verbergen, dat ook heerschzucht en eigenbelang zijne daden regelden, en dat het bevoorregten der burgerijen slechts moest strekken, om hem tegen de beleedigde Edelen te sterken, wier gezag hij kortwiekte, wier goederen hij aan zich getrokken, of welke hij van onafhankelijke Heeren tot zijne dienstmannen gemaakt had (6). Hierin handelde hij dikwerf geheel in strijd met die zucht voor regt en billijkheid, welke hem wordt toegekend en waarvan hij een treffend bewijs gaf, toen hij bij eene uitspraak over een geschil met WILLEM *van Brederode*, niet schroomde te erkennen, dat hij zich omtrent het regt der vrije heerlijkheden van dien Edelman vergist had, en dit grootmoedig door een open brief bevestigde (7).

Gelijk elke deugd, wanneer zij overdreven wordt, in eene ondeugd ontaardt, zoo nam

---

(1) Zie hiervan veelvuldige voorbeelden bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 342—556.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 385, 394, 396, 534.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 403, 419, 445, 447, 451, 452, 501, 509, 535, 564.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 403, 410, 435, 441, 454, 500, 501, 503, 534.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 385, 389, 395, 404, 412, 314. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. p. 960.

(6) Verg. hiervoor, bl. 366, 367.

(7) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 431, 432.

1256—1300 niet zelden de milddadigheid van FLORIS het karakter der verkwisting aan. Onder de velen welke in zijne weldaden deelden doch hem met ondank loonden, behoorde in de eerste plaats het huis van *Avennes*, waardoor hij een adder in eigen boezem koesterde (1). Spaarzaam daarentegen was hij in het begunstigen der Geestelijken, wier overmoed hij niet schroomde te breidelen (2). Dienstbetooningen bleven bij hem niet onvergolden. Den Wormers, onder anderen, verleende hij vrijheid van jaarlijksche bede en tol, om den bijstand welken zij hem tegen de West-Friezen verleend hadden (3).

Bij de voortreffelijke hoedanigheden van het hart, vereenigde FLORIS vele begaafdheden van den geest, waaronder ook die van een goed zanger te zijn genoemd wordt (4). Zang- en dichtkunst waren in dien tijd, de eeuw der minnedichters, niet gescheiden en behoorden tot het wezen van den volmaakten Ridder (5). Op aanmoediging van den Hollandschen Graaf vervaardigde de Vlaamsche Dichter MAERLANT zijnen *Spiegel Historiael*, en het blijkt, dat onder denzelfden invloed de oude Egmonder Kronijk in Nederduitsch rijm overgebragt en door MELIS STOKE, een Grafelijk beambte, voortgezet werd (6). Gelijk zijn vader moedigde hij inzonderheid de bouwkunst aan, en wijdde bovenal zijne zorgen aan de waterbouwkunde (7). Hij voltooide het Hof in *'s Hage*, door WILLEM II begonnen, en stichtte daarbij eene kapel voor den adel, bouwde het lusthuis *de Vogelenzang* tusschen *Haarlem* en *Leiden*, en stichtte of verbeterde onderscheidene kasteelen ter verdediging der grenzen en ter handhaving van de inwendige rust. — Onwillekeurig verheft zich de wensch, dat eenen Vorst, versierd met zoo vele deugden, bekwaamheden en bevallige vormen, een beter lot ware ten deel gevallen; en »men geraakt in verzoeking met het lot te twisten, dat de weldoener des volks het slagtoffer moest worden van eenen adel, welke 's lands welzijn aan buitenlanders verried, om zijne eigene heillooze magt te behouden (8)."

---

(1) Zie V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 350, 351, 353, 361, 369, 377, 379, 395, 453, 554.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 555.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 410.

(4) DE BEKA, p. 99.

(5) BILDERDIJK, D. II, bl. 258.

(6) J. V. MAERLANT, *Spiegel Historiael*, D. I. bl. 3. Leiden 1784. MELIS STOKE, D. I. B. I. bl. 7. Verg. V. WIJN, *Hist. Avondst.* D. I. bl. 280. YPEY, *Gesch. d. Nederl. Taal*, bl. 335.

(7) Dit blijkt uit verscheidene zijner brieven bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 403, 404, 419, 445, 447, 448.

(8) Verg. de karakterschetsen van FLORIS V door SIMON STIJL, *Opkomst en Bloei der Nederl.* bl. 37, 38. (Uitg. 1778). V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 117—123. BILDERDIJK, D. II. bl. 257—259. GROEBE, *over* FLORIS V, bl. 128—135. VAN HEES VAN BERKEL, *Over Gesch. en Staatsregt*, bl. 45—48, bl. 120, 121.

Door 's Graven dood was het land hoofdeloos geworden daar de wettige, doch jeugdige opvolger zich nog in *Engeland* bevond. Vóór dat hij herwaarts komen of zelf de teugels des bewinds aanvaarden konde, moest in het bestier des lands worden voorzien. Reeds op den derden dag na de gevangenneming van FLORIS, en dus op Maandag eer deze op Woensdag vermoord werd, waren de Edelen van *Zuid-Holland* te *Dordrecht* bijeengekomen, en hadden het ongeval wijd en zijd aan 's Graven vrienden en betrekkingen, aan Keizer ADOLF, den Aartsbisschop van *Keulen* en bovenal aan den Graaf van *Henegouwen* door boden bekend gemaakt. Zij hadden tevens dezen laatsten verwittigd, dat zijn zoon JAN in *Dordrecht* was en hem den wensch te kennen gegeven, dat hij als naaste bloedverwant van FLORIS, spoedig mogt overkomen, om hen met zijnen raad in deze hagchelijke oogenblikken te ondersteunen. Hij vond echter niet geraden aan de uitnoodiging te voldoen, maar zond zijn broeder GUI, Kannonik van *Luik*, naderhand Bisschop van *Utrecht*, om alles behoorlijk op te nemen, de gemoederen te winnen en allen te verzekeren, dat hij eerlang zelf zoude volgen. GUI werd te *Dordrecht* met open armen ontvangen en trok na het voltooijen zijner zending, door een aantal burgers vergezeld naar *Kroonenburg*, om ook te zien wat daar omging (1). 1256—1300

In dit slot was VELZEN met andere zamengezworenen gevlugt, doch onmiddellijk door de verbitterde Kennemers en West-Friezen omsingeld geworden, die vast besloten hadden het huis niet te verlaten, vóór dat zij zich op de verraders en moordenaars van hunnen Heer gewroken hadden. De Waterlanders en de Hollanders, ten Zuiden en ten Noorden van de *Maas*, waren zoowel uit de steden als van het platte land derwaarts gesneld. Bij hen hadden de Heer *van Zuilen*, GIJSBRECHT *van IJsselstein* en later LOEF *van Kleef* zich gevoegd, aan wien het bevel der belegering was opgedragen (2). Deze LOEF *van Kleef* was Graaf van *Hulkenrode*, Heer van *Tonnenburg* en broeder van DIRK, den regerenden Graaf van *Kleef* (3). Uit naam der Edelen van *Holland* had hij den brief aan Koning EDUARD bezegeld, in welken dien Vorst van 's Graven omkomen kennis gegeven werd met verzoek, »dat hij den jongen Graaf ten spoedigste wilde herwaarts zenden en van eenige manschap verzellen, opdat hem de moordenaars zijns vaders niet overvallen en op gelijke wijze mishandelen mogten (4)." Men vermoedt, dat er tusschen LOEF en den Graaf van *Henegouwen*, wien

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 364—367.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 361—364.

(3) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. bl. 363, 364.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 572. HUYDECOPER houdt dien brief voor onecht. *Aant.* op MELIS STOKE, D. II. bl. 382, 383.

1256—1300 men niet geheel onschuldig hield aan het verraad, betrekkingen bestonden en dat hij, om de oogmerken van den Graaf, welke zoo lang heimelijk en openbaar naar de erfenis van FLORIS gestaan had, te bevorderen, zich naar het beleg van *Kroonenburg* had gespoed (1). Het is echter meer waarschijnlijk, dat hij met den Koning van *Engeland* heulde en met betrekking tot den Henegouwer, eene geveinsde rol speelde; hetgeen door zijn later gehouden gedrag en zijnen briefwissel met EDUARD ondersteund wordt. Hij ontving voor *Kroonenburg* GUI *van Avennes* ten uiterste minzaam en met schijnbare vertrouwelijkheid; zette, door de Dordtsche poorters versterkt, het beleg met meer nadruk voort en liet de stormtuigen tegen het slot oprigten (2).

Middelerwijl verscheen Graaf DIRK *van Kleef* aan het hoofd van zes honderd man voor *Kroonenburg* en nam als de voornaamste en de regerende Vorst, het opperbevel over de hier bijeengevloeide menigte op zich (3). Naar de oudste berigten, die echter onder het bewind van het huis van *Henegouwen* zijn opgesteld, was hij door den Heer *van Kuik* aangespoord, om de belegerde verraders aan de volkswraak te onttrekken, en daar hij dit toonde door zijn broeder LOEF, doch te vergeefs berispt geworden (4). Later heeft men dit in twijfel getrokken en het gerucht, alsof hij alleen gekomen was, om de moordenaars te redden of te beschermen, voor eene list van de Henegouwsche zijde gehouden, om de verdenking die tegen *Henegouwen* was, op den Graaf van *Kleef* te werpen, dezen bij het gemeen in wantrouwen te brengen, het volk tegen hem wederspannig te maken en dus eene verdeeldheid te wekken, waarvan het gevolg den belegerden voor een gedeelte te stade kwam. Het geslacht *van Kleef* immers was altijd naauw aan het huis van *Holland* verbonden, Graaf DIRK zelf had FLORIS bijzondere blijken van vriendschap gegeven, en daar hij in den zoen met VAN AMSTELBORG was gebleven, zoo verpligtten hem eer en geweten den gruwel, door welken die zoen geschonden werd, te wreken (5). Hij kan evenwel belang in de Edelen gesteld en getracht hebben hen voor de beleedigingen des volks te beschermen, niet om henzelven, maar om hunnen stand of adel. Daarenboven waren allen niet even schuldig, velen zelfs

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 262. Verg. WAGENAAR, D. III. bl. 88.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 367.

(3) WAGENAAR, D. III. bl. 89, zegt dat VAN KUIK met zijn volk voor *Kroonenburg* gekomen, zich al het gezag over het beleg aanmatigde, enz. Hij heeft het verhaal van STOKE niet begrepen, gelijk door HUYDECOPER, D. II. bl. 367—370, juist is opgemerkt, en ook door *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 175, bevestigd wordt.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 367—372. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 175.

(5) Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 263, 264.

met den eigenlijken toeleg niet regt bekend geweest; hij wilde alzoo, gelijk billijk was, over elk een regtvaardig oordeel houden en straffen op eene wijze, welke den adel niet beleedigde. 1256—1300

Het slot *Kroonenburg* werd door hem hevig aangetast en onophoudelijk bestormd, tot dat VAN VELZEN, die zich schuil gehouden en zelfs niet gewaagd had zich te vertoonen, door gebrek aan mondbehoeften zich moest overgeven (1). Tegen verwachting vond men bij hem AREND *van Benskoop*, KOSTIJN *van Boternesse*, ALEWIJN den geschutmeester (*met siere smisse*), WILLEM *van Teilingen* WILLEM *van Zaanden* en eenige anderen wier namen niet gemeld worden (2). Alles geraakte in rep en roer toen de Graaf van *Kleef* de gevangenen in zijne magt wilde houden, om met hen naar eisch te handelen, hetgeen natuurlijk met den woesten wraaklust van het verbitterd gemeen niet overeenkwam. De Kennemers en West-Friezen vlogen terstond te wapen, elk den dood dreigende, die zich vermeten zoude 's Graven moorders levend weg te voeren. » Geef ons de booswichten, of gij en al de uwen laten hier het leven," schreeuwden zij den Graaf toe, welke hen bevredigde door eene verdeeling te maken. VELZEN, VAN ZAANDEN en nog twee anderen, welke hij alle deernis onwaardig en buiten alle wet gesteld achtte, werden aan de woede des volks prijs gegeven (3). AREND *van Benskoop* en WILLEM *van Teilingen* geraakten in handen van LOEF *van Kleef*, om hen in bewaring te houden en voorts aan Graaf JAN van *Henegouwen* ter straf over te leveren. Hij voerde hen naar het slot *Kervenheim* in *Kleefsland*, doch leverde hen niet uit, en zij bleven vrij van alle onderzoek en straf (4).

VELZEN en VAN ZAANDEN werden geweldig aangegrepen, alsof men hen levend verslinden wilde voortgesleept, en hunne beide lotgenooten vermoord (5). Er is be-

(1) DE BEKA, p. 99. J. A LEYDIS, *Lib.* XXIV. c. 30, welke echter den Graaf *van Kleef* met den Graaf van *Gelre* verwisselt.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 372.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 264.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 373, 374.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 374.

GHERAERDE *van Velsen* en WILLEM *van Zaenden*
Trecten de knechte en taenden,
Al of sise alle wilde eten;
En doden daer toe, zuldi weten,
En dander tuee, als hem betame.

1256—1300 weerd, dat VAN VELZEN op eene verschrikkelijke wijze zijn leven eindigde (1). Het schijnt echter, dat hij slechts gevangen genomen en kort daarna ontsnapt of geslaakt is (2). Uit brieven, zeven jaren later, blijkt althans ten duidelijkste, dat hij toen nog in leven was, en, even als KUIK, HEUSDEN, AMSTEL en WOERDEN zich buiten 's lands bevond (3). Eenige zijner medestanders ontvingen te *Dordrecht* hunne straf. HUGO *van Baarland* ten minste, met nog drie of vier anderen, welke den Jonkheer VAN VOORNE in handen gevallen waren, werd aldaar op het rad gelegd; en GERARD *van Kraaijenhorst*, wien VAN VOORNE zelf het schelmstuk had zien uitvoeren, werd door dezen, welke hem onder weg opving, onmiddellijk op dezelfde wijs ter dood gebragt. Het slot *Kroonenburg* werd afgebroken en *Muiden*, door zijne bezetting verlaten, aan DIRK *van Haarlem* toevertrouwd (4).

De Graaf van *Kleef* begaf zich hierop naar *Dordrecht* en nam tegen den zin des volks, het landsbestuur op zich (5). Men verhaalt, dat hij met GUI *van Avennes* het bewind deelde, zoodat deze te *Geertruidenberg* over *Zuid-Holland* regeerde, terwijl hij *Noord-Holland* beregtte en in *'s Gravenhage* zijn verblijf hield (6). Het blijkt echter, dat hij het alleenbewind voerde tot dat de komst van JAN van *Henegouwen* daaraan een einde maakte (7). AVENNES was de naaste bloedverwant van FLORIS V en een zoon van ALEID, wier beminnelijke hoedanigheden, bij de Zuid-Hollanders eenen gunstigen indruk hadden achtergelaten. Hij werd dan ook onder het blijde gejuich des volks te *Geertruidenberg* ingehaald, en voorts met uitbundige geestdrift te *Dordrecht* ontvangen. Men verwachtte in hem den wreker van den beminden Heer, en weldra hadden drie duizend mannen zich te zijnen voordeele verklaard. Hij begreep te wel zijne belangen, om van deze algemeene opgewondenheid geen gebruik te maken, en het volk door eenen eed aan zich verbindende, toog hij met vele Zuid-Hollanders naar *Delft*. Hier onderhandelde hij zeven dagen lang met den Graaf van

(1) Verg. WAGENAAR, D. III. bl. 91. BILDERDIJK, D. II. bl. 265.

(2) V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 39.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. II. bl. 27, 28, 31. Verg. V. WIJN, t. a. p.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 380—383. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 176, 177. DE BEKA, p. 99.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 383.

(6) DE BEKA, p. 99. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 177. HUYDECOPER houdt dit voor verdicht. MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 385.

(7) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 383—385.

Kleef over de landvoogdij, van welke deze eindelijk afzag en het land ruimde (1). 1256—1300
Men geeft dien Vorst na, dat zijn kort oponthoud in *'s Hage* zich door buitensporige verteringen, ten laste der gemeente, onderscheiden had (2).

LOEF *van Kleef* bleef in *Holland*. Hij deelde zoo wel in het vertrouwen des Konings van *Engeland* als in dat des Graven van *Henegouwen*, hetgeen een vermoeden opwekt, dat er toen tusschen EDUARD en AVENNES, ten opzigte van JAN van *Holland*, overeenstemming heerschte. Het huwelijk van dezen laatste met de Engelsche Prinses was nog niet voltrokken, en dit strekte EDUARD ten voorwendsel, om den jeugdigen Graaf nog in *Engeland* te houden, ondanks het verzoek der Hollandsche Edelen, van welke reeds eenige uit de aanzienlijkste geslachten zich te *Haarlem* bevonden, om de komst van hunnen wettigen Heer af te wachten (3). Hij zond twee Ridders, CHRISTIAAN *van Raaphorst* en REINOUD *van Jermeny*, nevens twee Geestelijken, RICHARD *van Havering* en WALTER *van Brugge*, naar *Holland* met verzoek', »dat uit elk der voornaamste gewesten van het graafschap ten minste drie Edelen, en uit elk der goede steden ten minste twee mannen, tegen den elfden van Slagtmaand naar *Engeland* wierden afgezonden, om met JAN van *Holland*, den zoon en erfgenaam van Graaf FLORIS, over het voltrekken van zijn huwelijk, over de bevestiging van het verbond, weleer met den overleden Graaf aangegaan, en over den toestand des lands te handelen." Deze brief in welken de Koning met afgrijzen spreekt over den moord aan Graaf FLORIS gepleegd, is gerigt aan de *Baroenen*, *Ridders*, *Schepenen*, *Burgeren*, *goede Mannen en alle andere ingezetenen der graafschappen en landen van* Holland, Zeeland, Kennemerland *en* Friesland (4). Twee dagen later zond hij zijnen gezanten een vrijgeleide voor de Hollandsche afgevaardigden naar *Engeland*, en tevens brieven aan de Hollandsche Edelen, aan de gemeente van *Dordrecht*, de gemeente van *Zeeland*, de burgers en goede mannen van *Zierikzee*, aan WOLFERT *van Borselen* en LOEF *van Kleef*, welken laatste, onder vele dankbetuigingen, ernstig verzocht wordt, »in die genegenheid voor den Koning te volharden, van welke hij tot nu toe zoo vele blijken gegeven had (5)."

14 van Herfstmaand 1296

Middelerwijl was de Utrechtsche Bisschop WILLEM *van Mechelen*, ofschoon aan FLORIS V vermaagschapt, geheel onverwachts in *Holland* gevallen; naar eenigen uit

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 387.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 384.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 572. Zie hiervoor, bl. 381.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 573. WAGENAAR, D. III. bl. 93.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 573, 574.

1256—1300 spijt, dat hij de verraders op *Kroonenburg* niet ontzet had; naar anderen om den vervallen staat des bisdoms te herstellen (1). Hij verraste *Muiden* en rigtte de blijden en andere stormtuigen, welke hij daar van FLORIS aantrof, tegen het slot dat hevig werd aangetast. De dappere DIRK *van Haarlem* werd door de bezetting, van welke slechts vijf man het uiterste met hem wilden verduren, tot overgave gedwongen. Hij verwierf lijfsbehoud doch ten koste zijner vrijheid; en de inwoners van *Muiden* verklaarden zich op nieuw voor onderdanen des Bisschops en der Kerk van *Utrecht*. Indien de belegerden slechts twee dagen langer weêrstand geboden hadden, meent men, zou JAN van *Henegouwen* hen ontzet hebben, welke tot dat deel reeds te *Amstelredamme* gekomen was (2). Bisschop WILLEM trok nu naar *West-Friesland* en bragt de ligt ontvlamde bevolking, wier hulp hij reeds tegen de Kennemers en Waterlanders had ingeroepen (3), door de hoop op vrijheid en onafhankelijkheid, met weinig moeite tot opstand en afval. Van de sloten die FLORIS ter beteugeling van het gewest gebouwd had, werd *Wijdenes*, door BOUDEWIJN *van Naaldwijk* verdedigd, het eerst aangetast, welhaast bij verdrag ingenomen en ten gronde toe geslecht. *Eenigenburg* en het nog onvoltooide *Nieuwenduren* ondergingen hetzelfde lot. *Medemblik* werd verbrand, om het slot aldaar van rondom te kunnen bestormen. Doch de wakkere slotvoogd FLORIS *van Egmond* of *van Kennemerland*, tartte het geweld der twee blijden van Graaf FLORIS, welke Bisschop WILLEM gezonden had. Men besloot toen de sterkte in te sluiten en hare bezetting uit te hongeren (4).

Met het berigt hiervan ontving JAN *van Avennes*, die zich nog in *Holland* bevond, tevens de mare, dat de Vlamingen onder GUYOT, den zoon van Graaf GUI, *Middelburg* belegerden (5). Deze stad, die geene andere beschermers telde dan hare eigene

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 388. DE BEKA, p. 101. WILLEM *van Mechelen* was een kleinzoon van ALEID van *Braband*, de zuster of moei van MACHTELD, de grootmoeder van FLORIS V. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 388. vs. 561. BILDERDIJK, D. II. bl. 270 (1).

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 388—390. DE BEKA, p. 101. HEDA, p. 226, 228.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 574.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 390—392. DE BEKA, bl. 101.

(5) Wij volgen hier het gevoelen van HUYDECOPER in eene Aant. op MELIS STOKE, D. II. bl. 392. vs. 650, ook door BILDERDIJK omhelsd, D. II. bl. 271. Het is ons echter zoo geheel duidelijk niet, dat WOLFERT *van Borselen*, althans *heimelijk* en *onder de hand*, niet met de Vlamingen geheuld heeft. Hij deelde in het vertrouwen des Konings van *Engeland*, blijkens den brief bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 574, en die Vorst was thans naauw aan GUI van *Vlaanderen* verbonden. Hij had daarenboven, naar de getuigenis van MELIS STOKE, D. II. B. V. vs. 670,

inwoners, was, zonder vaardige hulp, in het uiterste gevaar van verloren te gaan, terwijl de bezetting van het slot te *Medemblik*, thans slechts omsingeld om haar door den honger te bedwingen, zoo schielijk nog geen nood had (1). AVENNES speedt zich dan terstond naar *Zeeland*, doch vindt bij zijne aankomst de vijanden reeds verdwenen, en wordt door de Middelburgers met gejuich en speeltuigen ingehaald (2). Hier raadpleegde hij met WOLFERT *van Borselen* en andere Heeren, over het ontzet van het huis te *Medemblik*. Daar *Zeeland* echter bloot stond voor de aanvallen van *Vlaanderen* en *Braband*, zoo konde men hem slechts eenige manschappen afstaan, om na Nieuwejaarsdag gereed te zijn. Hij nam hierin genoegen en vertrok naar *Holland*, om heirvaart te gebieden, bevelende dat zij hem aldaar zouden volgen (3). 1256—1300

Hoezeer AVENNES zich inderdaad verdienstelijk maakte, dat hij bij deze aanvallen het hoofdelooze land bewaarde en bestuurde, zoo waren echter zijne bedoelingen, om eens meester van het gebied te worden, uit zijn vorig en tegenwoordig gedrag te blijkbaar, dan dat de Edelen geenen argwaan tegen hem opvatten en naar hunnen wettigen Heer verlangden, aan wien hij niet scheen te denken (4). Hun verlangen werd te meer opgewekt, dewijl hij de genegenheid der gemeente in *Holland* trachtte te verwerven en den adel betoomde, zoodat deze het niet waagde zich tegen hem te verzetten (5). Er werden eenigen uit hun midden gekozen die, verzeld door twee Poorters uit elke stad, naar *Engeland* overstaken, om uit naam van *Holland* en *Zeeland*, hunnen Graaf en Heer op te vragen (6). Men wil hier alleen aan *Zeeuwsche* Edelen en *Zeeuwsche* Poorters

---

van GUYOT aanzienlijke sommen ontvangen, om, zoo als HUYDECOPER meent (bl. 395), ook andere Zeeuwsche Edelen Vlaamschgezind te maken. Ons komt derhalve de redenering van WAGENAAR, D. III. bl. 99—102, niet zoo geheel ongegrond, veel min zoo dwaas voor als BILDERDIJK, D. II. bl. 271, haar noemt.

(1) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. bl. 460.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 394, 395. De bijzonderheden, welke WAGENAAR, D. III. bl. 101, van de belegering van *Middelburg* verhaalt, berusten op eenige ondergeschovene regels in MELIS STOKE, gelijk HUYDECOPER, D. II. bl. 442—453, overtuigend heeft aangewezen.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 396; en de aant. v. HUYDECOPER op vs. 692 en 698. BILDERDIJK, D. II. bl. 272.

(4) BILDERDIJK, D. II. bl. 272, 273.

(5) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 398.

(6) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 400.

1256—1300 gedacht hebben (1). Het blijkt ondertusschen, dat DIRK *van Brederode*, die op eigen kosten vaartuigen had uitgerust, WILLEM en GERARD *van Egmond*, HENDRIK, Burggraaf van *Leiden*, NICOLAAS *van Persijn*, JAN *van Teilingen*, SIMON *van Benthem* en JAN *van Renesse*, benevens den Abt van *Egmond* met meer andere, zoo geeste- 8 van Louwmaand 1297 lijke als wereldlijke personen uit *Holland* en *Zeeland*, zich te *Gipwich* in *Engeland* bevonden en getuigen waren der belofte van Graaf JAN I, zijne geschillen met den Hertog van *Braband* aan de uitspraak des Konings van *Engeland* over te laten (2). Het is opmerkelijk, dat deze Edelen aan het Engelsche Hof verschenen. Nevens anderen hadden zij het leenverbond tusschen FILIPS van *Frankrijk* en Graaf FLORIS V, zoo nadeelig voor *Engeland*, bekrachtigd en onderteekend, en niet een hunner was, althans openlijk, betrokken in de zamenzwering tegen dezen Graaf (3). Naar het schijnt, waren zij den dag te voren tegenwoordig geweest bij het huwelijk van Graaf JAN met ELIZABETH, de dochter van EDUARD, te *Gipwich* voltrokken. De Koning voldeed nu zijnen schoonzoon vijf duizend zes honderd en veertig Ponden zwarte Tournois van de vijftig duizend welke hij, ingevolge de overeenkomst met Graaf FLORIS, verschuldigd was (4). Hij benoemde REINOUD FERRER en RICHARD DE HAVERING, »om de morgengave van acht duizend ponden jaarlijks der Gravin toegelegd, in *Holland* uit de inkomsten der grafelijke landerijen, bosschen en andere goederen in *den Haag* en door het gansche land tusschen *de Maas* en *de Zijp* gelegen, en indien deze zoo ver niet strekten, uit andere grafelijke inkomsten te vorderen niet alleen, maar zelfs het bestuur over de goederen, uit welke die inkomsten vallen moesten, te eischen." Graaf JAN moest plegtig beloven, de beide genoemde Engelschen, die met hem zouden gaan, tot zijne geheime Raden aan te stellen; of eigenlijk, hetgeen echter weinig verschilt maar fijner bedacht schijnt, slechts diegenen tot Raadslieden te kiezen, welke zij hem zouden voorstellen, en nooit tegen het gevoelen van dezen te handelen dan met goedvinden van EDUARD, aan wiens uitspraak tevens al de geschillen van *Holland* met *Vlaanderen* zoo wel als met *Braband* moesten gesteld worden. De Koning trad ook in nadere onderhandeling met LOEF *van Kleef* en met WOLFERT en FLORIS *van Borselen*, die in zijn bijzonder vertrouwen deelden, en drong bij Keizer ADOLF *van Nassau* ernstig aan, zijnen schoonzoon het

---

(1) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. B. V. vs. 728, en BILDERDIJK, D. II. bl. 274.

(2) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 576. Verg. *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 179. WILHELMUS PROCURATOR, p. 541. DE BEKA, p. 101.

(3) VAN MIERIS, op *de Klerk uit de laage Landen*, bl. 179 (3).

(4) Zie hiervoor, bl. 348.

verlei te schenken, dewijl deze niet in persoon verschijnen kon om het van hem te 1256—1300
ontvangen (1). Strekten deze maatregelen om den invloed van *Henegouwen* te fnuiken en den jongen Graaf aan het geweld en de listen zijner bloedverwanten te onttrekken, zij toonen niet minder, dat EDUARD daarbij zijne eigene belangen niet uit het oog verloor, ten einde dat gezag op het bestuur van *Holland* te verwerven waarnaar hij steeds getracht had.

Ondertusschen had AVENNES, in *Holland* teruggekeerd, heirvaart beschreven om nog vóór den winter het slot *Medemblik* te ontzetten. Nevens de Zeeuwsche Edelen, van welke slechts eenigen hunne belofte waren nagekomen, namen JAN *van Arkel* en NICOLAAS *van Putten*, en van de steden in het bijzonder de burgers van *Dordrecht*, deel in dezen togt. Men stapte te *Enkhuizen*, toen nog een dorp, aan wal, verdreef terstond de zich verwerende Friezen en stak de plaats in brand, wier vlammen den belegerden op het huis te *Medemblik*, waar reeds groot gebrek heerschte, ontzet aankondigden. Naauwelijks was AVENNES genaderd, toen de slotvoogd hem door eenen uitval ondersteunde, waarop de vijand de vlugt koos en zijnen voorraad achterliet. Uit hoofde der opgekomen felle vorst werd den burgzaten gelast, de levensmiddelen en krijgsbehoeften uit 's Graven schepen, die voor de haven van *Medemblik* op stroom lagen, te halen. Hierop trok AVENNES uit *West-Friesland*, doch verstrooid en met moeite kwam zijn leger in *Holland* terug. Te *Haarlem* vernam hij de komst van Graaf JAN, waarop hij zich naar *den Haag* en voorts naar *Dordrecht* begaf, om zijnen neef te begroeten (2).

JAN I was ten minste veertien jaren oud, en alzoo naar het leenregt huwbaar en ter regering bevoegd (3), toen hij met zijne prachtig getooide schepen te *Veere* in *Zeeland* aankwam. Hij was verzeld door een aanzienlijken stoet van Engelsche Grooten benevens den Heer *van Brederode*, en werd door WOLFERT *van Borselen*, Heer van *Veere*, ontvangen (4). Ongetwijfeld liet men hier en niet in *Holland* den jongen, onervaren

---

(1) VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 576—580.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 402—409. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 179. DE BEKA, p. 101. WILHELMUS PROCURATOR, p. 541. *Het Goudsche Kron.* bl. 76, 77. *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. III. bl. 35.

(3) Verg. hiervoor, bl. 339, 347. KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. I. P. II. p. 335 (m). BILDERDIJK, D. II. bl. 276—278.

(4) WILHELMUS PROCURATOR, p. 541, 542, benevens de *Aant.* van MATTHAEUS aldaar, en in de *Analect.* T. III. p. 188. DE BEKA, p. 101. Uit MELIS STOKE blijkt, dat 's Graven gemalin ELIZABETH niet met hem, zoo als de beide genoemde Schrijvers en anderen willen, maar eerst later uit *Engeland* overgekomen is.

1256— Graaf binnenloopen, om hem aan den invloed van AVENNES te onttrekken, die nu,
1300 om de vrienden van FLORIS te believen, zich voor geheel Franschgezind uitgaf en in het Zuidelijk gedeelte van *Holland* bovenal, eenen magtigen aanhang telde welke hem in *Zeeland* ontbrak. Dáár was WOLFERT *van Borselen* door zijne vermaagschapping aan het grafelijk Huis van *Holland*, de aanzienlijkste persoon die even als EDUARD en GUI van *Vlaanderen*, tegen *Frankrijk* was ingenomen. Twee zijner zonen zaten er gevangen, en de Koning van *Engeland* had beloofd, indien WOLFERT »hem zekere dienst bewees," geen vrede of bestand met *Frankrijk* te sluiten, wanneer zij niet geslaakt werden (1).

VAN BORSELEN deed zich aanstonds gelden. Hij verwijderde allengs van den Vorst, die zich geheel in zijne magt bevond, allen welke hem niet aanstonden. AVENNES verliet het land. Vóór zijn vertrek, verzocht hij den Graaf in *Dordrecht* te komen, waar hij hem de regering overgeven, doch bij hem blijven zoude, indien zijn raad den Graaf nog langer van dienst konde zijn. Het antwoord was, »dat zoo AVENNES den Graaf van *Holland* wilde spreken, hij te *Bridorp* in *Schouwen*, doch met niet meer dan honderd man, moest verschijnen en dat men hem te dien einde goed geleide zoude geven." AVENNES ontvonkte in woede op dit bescheid. »Ik heb het geleide van mijnen neef niet noodig," riep hij uit en zwoer zich op diegenen te wreken, welke dit den jongen Vorst hadden ingegeven. De burgers van *Dordrecht* boden hem hulp aan, om zich met geweld van den Graaf meester te maken. Hij wees dit als een schandelijk middel van de hand en vertrok met den Heer van *Arkel*, zeggende: »Er zal een tijd komen, dat de Graaf van *Holland* blijde zal zijn, mij te zien en te spreken (2)." Vruchteloos bezette WOLFERT *van Borselen* de wegen en legde vaartuigen op de stroomen, om hem te onderscheppen. Reeds had hij te dien einde vijf duizend Ponden verspild, toen men berigtte, dat AVENNES behouden in *Henegouwen* gekomen was (3). Ondertusschen werd er een Raad tot het landsbestuur onder den Graaf, uit de aanzienlijkste en rijkste Heeren zamengesteld (4). Het lijdt echter geen

---

D. II. B. V, vs. 1075—1080. WOLFERT *van Borselen* had *Veere* in 1282 van FLORIS V gekocht, het vervolgens aan de Gravin BEATRIX opgedragen en van haar, met 's Graven toestemming, als erfelijk leen terug ontvangen. Zie BOXHORN op REIGERSBERG, D. I. bl. 213—215.

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 414.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 579. WAGENAAR, D. II. bl. 103. BILDERDIJK, D. II. bl. 278.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 409—411.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 411, 412. WILHELMUS PROCURATOR, p. 542.

twijfel, dat WOLFERT *van Borselen* de klem van het bewind in handen hield en alles 1256—1300
naar zijnen wil regelde (1). Zij die aan de zamenzwering tegen FLORIS V deel genomen hadden staken moedig het hoofd op, verzekerd dat zij van den jongen Graaf, die naar het schijnt geene groote verwachting van zich inboezemde, niets te vreezen zouden hebben (2).

JAN I opende zijn kortstondig bestuur met het bedwingen van eenen opstand in *West-Friesland*, waar men weigerde hem voor Graaf te erkennen. Hij bragt eene aanzienlijke krijgsmagt bijeen en trok daarmede in de vasten naar *Alkmaar*, terwijl de West-Friezen in groote menigte zich op den *Vronergeest* nedersloegen. Toen hij in hun gezigt genaderd was en hen te vergeefs tot onderwerping vermaand had, verdeelde hij zijne benden in drie hoofdafdeelingen en zond eenige gewapende koggen af, om langs de naaste meren te kruisen, ten einde den vijanden van achteren het vlugten te beletten. Nu stormde men moedig op hen aan doch ontmoette eenen dapperen tegenstand.
Drie duizend Friezen bedekten het slagveld eer de overwinning zich voor den Graaf 27 van Lente-maand. 1297
van *Holland* verklaarde. Wijd en zijd vlugtende werden velen afgemaakt, velen verdronken in de meren en moerassen. Onder de weinige Edelen die aan 's Graven zijde sneuvelden, behoorden de dappere JAN *van Arkel* en JAN *van Dortoge*. Het dorp of stadje *Vronen* werd verbrand; doch *Ouddorp*, welks inwoners geen deel in den opstand genomen hadden, verschoond (3). De West-Friezen onderwierpen zich en moesten ten zoen eene zware boete opbrengen; van de weduwen der gesneuvelden, onder anderen, werd de helft harer goederen gevorderd. Het bestuur werd bij hen als in *Holland* ingerigt, en sinds dien tijd zijn de Hollandsche Graven nooit weder genoodzaakt geweest tegen hen de wapenen op te vatten (4).

Graaf JAN ontbond zijn leger en trok geheel zijn gebied door, om regt uit te oefenen en de binnenlandsche zaken te regelen. JAN *van Renesse* werd tot Baljuw van *Zuid-Holland* aangesteld, zeer ten misnoegen der Hollandsche Edelen, welke te vergeefs trachtten den Graaf aan de magt der Zeeuwen te ontrukken. WOLFERT *van Borselen*

---

(1) WAGENAAR, D. III. bl. 106.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 413.

(3) Dat de zeer magtige stad *Vronen*, van welke SOETEBOOM, *Oudh. v. Zaanland*, D. II, zoo veel weet te verhalen, en die door ALTING, *Not. Germ. Inf.* P. II. p. 193, mede voor eene oude, magtige en sterke stad gehouden wordt, onder de fabelen behoort, is reeds aangetoond door EIKELENBERG, *Gedaante van Westfriesland*, Alkm. 1714.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 414, 420. B. VI. bl. 455. WILHELMUS PROCURATOR, p. 542. DE BEKA, p. 101.

1256—1300 bediende zich thans van al zijn invloed bij den Graaf, die zich bij eene schriftelijke belofte met eede verbond, » in alles den raad van WOLFERT te volgen," nadat deze had gezworen » den Graaf naar zijn beste weten, in alle zaken met raad en daad te zullen ondersteunen (1)." Zulke overeenkomsten tusschen de Hollandsche Vorsten en hen welke zij tot hunne Raadslieden aanstelden, van beide zijden bezegeld en beëedigd, waren niet ongewoon in die tijden, toen de magtigste Edelen, met betrekking tot hunne goederen, somtijds van het Duitsche Rijk, niet van den Graaf afhankelijk en zelfs in staat waren, om des noods eenige manschappen tegen hem te velde te brengen. Het verdrag met WOLFERT *van Borselen* zal zeker niet buiten kennis of toestemming van het Engelsche Hof gesloten zijn, en minder bevreemding dan wel misnoegen verwekt hebben, wegens de voorregten welke deze gunsteling zich daardoor verschafte doch misbruikte (2). Niemand nevens zich duldende, ontsloeg hij DIRK *van Brederode* uit 's Graven dienst (3). Ook was hij het ongetwijfeld, welke JAN *van Renesse*, die hoog in gunst stond bij Graaf JAN I en met wien hij veinsde in onderling vertrouwen zamen te werken, den voet ligtte, en, weinig kiesch op de middelen wanneer hij zijn doel konde bereiken, hem eenen verraderlijken trek speelde. Er moesten verschillen met *Braband* vereffend worden, hetgeen, naar het schijnt, reeds vruchteloos door Koning EDUARD, beproefd was (4). Om de beslissing van dezen twist, die mede uit het verraad aan FLORIS V gepleegd ontsproten was, thans te bespoedigen, had WOLFERT zich met den Graaf naar *Remerswale* (*Romerswaal*) begeven, terwijl RENESSE van de hand en naar *Bergen op Zoom* werd gezonden, om aldaar met de Brabandsche gelastigden in onderhandeling te treden en de gevoelens wederzijds over te brengen. Spoedig echter verspreidde zich een gerucht, dat RENESSE den Graaf, welke zich met VAN BORSELEN op een speelreisje bevond, wilde opligten en aan *Braband* overleveren. Onmiddellijk werden hiertegen maatregelen genomen, en RENESSE, wien alle toegang tot den Graaf afgesneden werd, begaf zich onverwijld en treurig naar zijn slot *Moermond*, om den uitslag af te wachten. Hij werd weldra op aansporen van WOLFERT *van Borselen*, te *Veere* voor den Graaf gedagvaard, en daar hij weigerde zonder geleide te verschijnen, bij voorraad gebannen. Kort daarna werden ook zijne vrienden gedaagd; zij die opkwamen gegijzeld, en de goederen der teruggeblevenen verwoest. *Moermond* werd

(1) Zie den brief van den 30 van Grasm. 1297 bij MATTHAEUS, *Analect.* T. IV. p. 542. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 584. Verg. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 147—151.

(2) VAN WIJN, *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 149, 151.

(3) WILHELMUS PROCURATOR, p. 542.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 576, 581.

aangetast, ten gronde toe geslecht en JAN *van Renesse* genoodzaakt het land te ver- 1256
'ten (1). Zijne bezittingen werden verbeurd verklaard en *Haamstede*, eene zijner —1300
'lijkheden, later aan WITTE, den natuurlijken zoon van FLORIS V, geschonken (2).

het verwijderen van RENESSE en van allen die hem in den weg stonden, kreeg WOLFERT *van Borselen* het alleengezag in handen en onbeperkt was zijn invloed op den zwakken Graaf, die hem met giften en gunsten overlaadde. Bovenal steeg zijn aanzien in *Zeeland*, door het huwelijk zijner dochter met Jonkheer GERARD *van Voorne* en van hem zelven met de moeder, welke aan het huis van *Holland* vermaagschapt was (3).

De Vlamingen waren uit *Zeeland* verdreven geworden, doch daar zij de verraders van FLORIS V beschermden, en Graaf JAN I hun den leeneed voor het land *bewester Schelde* weigerde, duurden de vijandelijkheden met hen voort (4). Koning EDUARD, bondgenoot beide van *Vlaanderen* en *Holland*, beschouwde het van belang, dien krijg te eindigen. Hij was thans in persoon den Vlamingen in den oorlog tegen *Frankrijk* te hulp gekomen, terwijl Koning FILIPS, krachtens het verbond met FLORIS V aangegaan, den bijstand van Graaf JAN had ingeroepen, welke als opvolger hiertoe verpligt was, en wien hij van zijnen kant aanbood zijnen vader te helpen wreken. GUI van *Vlaanderen* evenwel trachtte door groot geld den Hollandschen Graaf voor zijne belangen te winnen, ofschoon VAN AMSTEL, WOERDEN en anderen der zamengezworen Edelen zich steeds in zijn gebied ophielden. Er werd tusschen de beide Graven een aanvallend en verdedigend verbond getroffen, waarbij de Hollandsche Graaf beloofde dien van *Vlaanderen* in den 12 van
krijg tegen *Frankrijk* met vijfhonderd ruiters en tien duizend voetknechten bij te Sprokkelm.
staan. GUI daarentegen zou een werkeloos aanschouwer blijven van den oorlog, die 1298
thans tusschen den Hertog van *Braband* en den Graaf van *Holland* plaats had (5). Hieruit blijkt, dat de geschillen met *Braband* toen in eenen openbaren krijg ontaard waren, van welken echter nergens elders eenig gewag gemaakt wordt (6). Op aandrijven van WOLFERT *van Borselen* werd onder voorkennis van EDUARD, een nader
verdrag met *Vlaanderen* gesloten, waartoe zeker minder de naauwe vermaagschapping 26 van
tusschen de beide Graven en den Koning van *Engeland*, dan wel de vrees voor AVESNES, Sprokkelm. 1298

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 422—428.

(2) BOXHORN op REYGERSBERG, D. II. bl. 104. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 611. 612.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 428, 429. Verg. VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 31 (1).

(4) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. P. II. p. 994.

(5) KLUIT, *Hist. Crit. Com.* T. II. p. 241, 367. T. II. p. 983—991. Mr. PH. C. VAN DEN BERGH, *Gedenkstukken tot opheldering der Nederl. Geschiedenis*, Leiden, 1842, bl. 70—77. VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 38. (*m*)

(6) VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 37.

1256 – 1300 hunne goederen terugkeerden. Zij beloofden daarenboven, in onderlinge vriendschap te leven en elkander wederkeerig te ondersteunen tegen elk, die hen in hun gebied den oorlog aandeed, den Keizer alleen uitgezonderd (1)."

De woelzieke Mijtervorst had echter spoedig berouw over hetgeen hij had aangegaan, en besloot op nieuw zijn geluk met de wapenen te beproeven. WOLFERT hiervan onderrigt, kwam met den Graaf in *Holland*, om in de verdediging van het gewest te voorzien en bewerkte te dien einde een verdrag met DIRK *van Herlaar*, welke hem zijn slot *Ameide* ter bezetting afstond (2). Tot hetzelfde doel vorderde hij van 's Graven leenman GIJSBRECHT *van IJsselstein*, de overgave van het slot van dien naam, eene belangrijke sterkte tegen *Utrecht*, zoo lang de krijg duurde, waarna het hem schadeloos zou teruggegeven worden. GIJSBRECHT weigerde dit als Maarschalk van den Bisschop, dien hij voor zijnen wettigen Heer en Meester erkende. Straks werd op raad van WOLFERT, heervaart beschreven en het slot geweldig aangetast. GIJSBRECHT zelf geraakte bij verrassing, in handen van HUBRECHT *van Vianen* en werd op het slot te *Kuilenburg* gevangen gehouden. Dit echter benam den moed niet aan zijne echtgenoote BERTHA *van Arkel*, aan wie thans de verdediging der sterkte was toevertrouwd. Te vergeefs beukten zware steenen uit de blijden geslingerd, de muren; te vergeefs werden de burgzaten, die zich op de transen vertoonden, door de boogschutters uit de stormtuigen en torens geveld; zij wilde van geene overgave hooren. Het beleg had ongeveer een jaar geduurd, toen de dappere vrouw, door gebrek aan levensmiddelen genoodzaakt was, het slot onder voorwaarde op te geven. Ofschoon zij in het bezit was van een kind van HUBRECHT *van Vianen*, hetwelk een trouwlooze knecht aan zijn meester had ontstolen, vermogt zij echter alleen lijfsbehoud voor zich en de helft harer manschappen te bedingen. Langs horden, want de brug was reeds vernield, trok nu 's Graven volk in het slot, waar men slechts zestien weerbare mannen aantrof; de overigen waren gedood, gewond of in hulpbehoevenden toestand. De roover des kinds werd den verbolgen vader uitgeleverd en boette op het rad zijne misdaad. De gevangenen werden naar *Dordrecht* gevoerd. Hier moesten zij ten overstaan van ALOUD, thans in RENESSE's plaats Baljuw van *Zuid-Holland*, en in bijzijn van BERTHA om het leven loten. Twee bolletjes van gelijke kleur en grootte, waarvan het eene een Hollandschen en het andere een Leuvenschen penning bevatte, besliste hun lot. Elk trok echter niet voor zich zelven. ALOUD had hen in twee hoopen verdeeld, waardoor het lot van acht personen tot één gemaakt werd, en leven of dood van alle zestien afhing van de eene hand, die het eerst trok.

---

(1) v. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 587—591, 593. Het verdrag werd bezegeld den 29 van Herfstmaand 1297.

(2) WAGENAAR, D. III. bl. 113.

Zij, wien de Leuvensche penning ten deel viel, werden onmiddellijk onthalsd; de anderen behielden het leven, doch bleven gevangen (1). Echter volgens een ander berigt, zouden de vrijgelotenen ontslagen en met BERTHA naar *Heukelom* vertrokken zijn (2). Op bede van WOLFERT *van Borselen* werd aan zijne echtgenoote, de vrouwe *van Voorne*, door Graaf JAN het slot met de landen van *IJsselstein*, *Benskoop* en *Woerden* in leen geschonken. WOLFERT liet terstond een grooten en sterken burg in het land van *Woerden* opwerpen, maar heeft geen tijd gehad dien te voltooijen (3). Het lijdt geen twijfel, dat hij door deze gift, van welke de Graaf het belang niet inzag, beoogde zich ook in *Holland* ontzaggelijk te maken. Wekte hij hierdoor de afgunst der Hollandsche Edelen op, niet minder berokkende hij zich den haat der steden door het besnoeijen harer voorregten, terwijl ook de nadeelige verandering, welke hij onlangs in de munt gemaakt had, de gemeente tegen hem in beweging bragt (4). Het misnoegen over dit alles zal door JAN *van Avennes*, welke in *Holland* steeds een aanzienlijken aanhang telde, ongetwijfeld aangestookt en onderhouden zijn (5). Doch hoe dit zij, de loopbaan van den vermogenden gunsteling spoedde ten einde, waartoe het volgende voorval de naaste aanleiding gaf. 1256—1300

In *Dordrecht* zaten eenige misdadigers in hechtenis (6). De Baljuw ALOUD eischte 1299
deswege *eene stille waarheid te beleggen*, hetgeen Schepenen aannamen » behoudens stadsregt en mits het te hunnen overstaan geschiedde, zij daar vonnis over spreken zouden, doch niet zwaarder dan tot ballingschap voor eenigen tijd, en hij niemand aan lijf of goed zou komen, terwijl de gebannene, zoo hij zijn ban schond, alleen door den Schout beregt of vervolgd zou worden (7).” Middelerwijl kwam WOLFERT met den Graaf in *Dordrecht*. Hij beweerde, dat de zaak tot 's Graven regtbank behoorde en vorderde terstond de stukken van het geding, ten einde alles zelf te onderzoeken en elks schuld of vergrijp, naar de wet te straffen. Schepenen weigerden dit; zij beriepen zich op de met ALOUD

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 462—474.

(2) VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 38.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 475. DE BEKA, p. 102. *De Klerk uit de laage landen* bl. 183.

(4) DE BEKA, p. 102. » WOLFERT bezwaerde Hollant mit eene nuwer munten, ende mit nuwen rechte.” *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 186.

(5) Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 289.

(6) MELIS STOKE zegt: *menig pilic knecht.* D. II. B. VI. bl. 475. HUYDECOPER verklaart dit woord, door *moeitemaker, rustverstoorder;* doch BILDERDIJK door *lijfstraffelijk misdadiger,* D. II. bl. 290.

(7) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 477—479. Verg. BILDERDIJK, D. II. bl. 290.

1256—1300 gemaakte voorwaarde en op een handvest van Koning WILLEM, waarbij deze Vorst belooft, dat »*noch hij, noch enich Rechter van hem sal vorder wijsen dan Scepenen gewijst hebben* (1).” Dit voorregt, om zelf *zonder hooger beroep*, *vonnis te vellen*, was sedert door Graaf FLORIS V eenigzins bevestigd geworden (2). WOLFERT, ongeduldig over de tegenkanting der Schepenen, zeide hun aan, dat eenigen van hen, naar keus van den Schout, zich te *Delft*, waar de Graaf heen ging, in gijzeling zouden stellen (3). De Schout benoemde vijf personen uit hun midden, welke naar *Delft* vertrokken, om 's Graven bevelen af te wachten. Hun werden nog drie boden, welligt gemagtigden uit de wethouderschap, als middelaars tusschen hen en den Graaf toegevoegd. Deze was inmiddels naar *den Haag* en WOLFERT naar *Woerden* vertrokken. *Dordrecht* zond nu nog vier andere afgevaardigden, van welke zekere HEINE en PAUWELS met name genoemd worden. Te vergeefs wendden zij zich tot den Graaf, welke in deze zaak niets zonder zijnen gunsteling beslissen wilde. Men zond derhalve een bode naar WOLFERT welke zich te *IJsselstein* met zijne gemalin en NIKOLAAS *van Kats*, een zijner vertrouwden, bevond. Hij bepaalde den tijd zijner komst in *den Haag*, waarop de Dordsche gemagtigden JAN DE MOLENAAR, PIETER *Heeren* TIELEMANS *zoon* en JAKOB zich derwaarts begaven. De Graaf beried zich beide met WOLFERT en met ALOUD. Men vernam of HEINE en PAUWELS, welke de hevigste ijveraars schijnen geweest te zijn, zich nog in *Delft* bevonden. Dit verwekte een vermoeden, dat men het bijzonder op hen gemunt had. Zij hiervan verwittigd, hadden zich derhalve weggemaakt, toen de Graaf met WOLFERT te *Delft* aankwam, wier overhaaste komst welligt ten doel had, hen te verrassen en op te ligten. De Dordsche gemagtigden werden op het raadhuis voor den Graaf en de Schepenen aldaar ontboden. Zij wezen te hunner verdediging, op de gemaakte bepalingen met ALOUD. Deze loochende dit openlijk; de driften geraakten in beweging, en ALOUD niet gezind zijne woorden in te trekken, daagde elk, welke het tegendeel staande wilde houden, ten kampstrijd uit. De Schepenen van *Delft* verzetten zich hiertegen, op grond, dat men der poorteren regten niet van den onzekeren uitslag eens kampgevechts mogt laten afhangen. Schoon ALOUD »niet over keuren en voorregten wilde vechten, maar om zijn woord, *gij liegt het*, te

(1) v. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I, bl. 264. MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 481. 482.

(2) M. BALEN, *Besch. v. Dordrecht*, bl. 270.

(3) BILDERDIJK, D. II. bl. 292—295 veroordeelt op regtsgronden, het gedrag der Schepenen van *Dordrecht*, hetwelk door HUYDECOPER, op MELIS STOKE, D. II. bl. 480, verdedigd, en door TE WATER »een moedig voorstaan van oorspronkelijke voorregten” genoemd wordt. *Vaderl. Hist. Verk.* D. I, bl. 254.

staven, hetgeen zijn regt als edelman was (1)", werden evenwel de redenen der 1256—1300
Delftsche Schepenen voor geldig gehouden. Men wendde althans de zaak over een anderen boeg en vroeg naar PAUWELS en HEINE. Zij waren nergens te vinden. De Schout van *Dordrecht* vatte toen het woord op en veroordeelde beiden als wederspannigen, dewijl zij niet voor den Graaf verschenen waren, met wiens hoogste ongenade hij hen bedreigde. Hiermede was dit afgeloopen, en de Graaf keerde naar *den Haag* terug (2).

Terstond zonden de gijzelaars te *Delft* ter geruststelling eenen bode naar *Dordrecht*, waar zich het gerucht verspreid had, dat zij allen in hechtenis genomen waren. HEINE en PAUWELS keerden den volgenden dag, en welhaast al de gijzelaars met degenen die hen naar *Delft* gevolgd waren, zonder ontslag of oorlof naar de stad terug waar zij met groote blijdschap werden ontvangen. Over deze schending van 's Graven gijzeling, zeide men in 's Graven naam, geheel *Dordrecht* den oorlog aan. In dezen neteligen toestand kozen de Dordtenaars vier hoofdmannen aan wien het beleid der zaken werd toevertrouwd. Dadelijk zonden zij renboden naar alle steden van *Holland* en *Zeeland*, om hunne voorspraak bij den Graaf te zijn, en de zaak van *Dordrecht* als de hare te beschouwen. Ondertusschen werd de stad naauw ingesloten, om haar door het afsnijden van allen toevoer, tot onderwerping te dwingen. Te dien einde lag WITTE *van Haamstede* op het Huis *te Putten*; NIKOLAAS *van Kats* beneden de stad te *Alblasserdam*, houdende met uitleggers op de *Merwe*, de vaart gesloten; en de Baljuw ALOUD op het sterke huis *Kraaijenstein* te *Sliedrecht* boven *Dordrecht*, waar hij den dijk door eene sterke were of schutting had afgesloten. Welhaast vielen er wederzijdsche gevechten voor. Op zekeren nacht waagde het eene der koggen van ALOUD de stad te naderen; doch naauwelijks had zij de poort bereikt, toen de alarmklok oud en jong in de wapenen bragt. De were, achter welke ALOUD, door het gerucht in de stad op de been gebragt, had post gevat, geraakte bij den eersten aanval onder den voet. De Baljuw mengt zich nu bedektelijk onder de verwoede menigte, die hem gelukkig door het donker van den nacht niet herkent, trekt met haar naar het slot dat hij beschermen wil, doch wendt zich, toen hij er voor gekomen is, met eenigen der zijnen om en valt den vijand aan. Al strijdende komt hij over de valbrug, van welke HEINE, een der hevigste voorvechters der Dordsche zaak, in het water gedrongen wordt. Eer men hem kan red- 29 van
den is de valbrug weder opgehaald en de Dordtenaars trekken af, zonder eenig verlies Hooimaand
dan van een kind hetwelk medegeloopen was. Aan de zijde van ALOUD waren zoowel 1299
gesneuvelden als gekwetsten (3).

---

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 296.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 482—494.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 494—508.

1256—1300 WOLFERT *van Borselen*, welke zich in *'s Hage* bij den Graaf bevond, hiervan onderrigt en bewust, hoe men in *Holland* tegen hem gezind was, besloot terstond met den Graaf naar *Zeeland* te vertrekken, waar hij meende alles te vermogen, en aldaar heervaart tegen *Dordrecht* te beschrijven. Van het bedwingen dier stad hing zijne eer, zijn gezag, zijn aanzien af, en hij begreep, dat hij moest vallen, of de meester van zijnen meester blijven (1). Het misnoegen, welk het wegvoeren van den Graaf in *Holland* ongetwijfeld zou verwekken, noch de vertogen van zijnen schoon- en stiefzoon, den jongen VAN VOORNE, welke hem, naar men wil, de vriendschap opzeide, wanneer hij in zijn opzet volhardde, konden WOLFERT van zijn voornemen afbrengen; hij zou zelfs, over deze tegenspraak verbitterd, den edelen jongeling doorstoken hebben, indien hij niet door anderen hierin verhinderd ware. De wraak en haat des volks tartende, stijgt hij bij nacht te paard met den Graaf, die geheel van zijnen wil afhing; hun gevolg plaatst zich in rijtuigen, en men vertrekt met allen spoed, om zich te *Schiedam* naar *Zeeland* in te schepen. Achter hen worden alle bruggen afgebroken, om het achterhalen te voorkomen. Spoedig echter vermist men den Graaf. Hof en gemeente geraken in beweging, en het wecklagen der jonge Gravin ontvlamt 's volks woede. Men tracht onmiddellijk WOLFERT en zijne togtgenooten op het spoor te komen en verneemt te *Vlaardingen*, dat zij reeds van wal gestoken, maar nog in het gezigt zijn. Met alle kracht wordt in schuiten, onder het geschreeuw: *de Graaf, de Graaf!* het vaartuig, dat door den geringen wind niet voort kan, nageroeid en weldra ingehaald. De Graaf belooft, onder handslag, dat hij in het land zal blijven, en wordt naar *den Haag* teruggebragt, zonder zich verder, naar het schijnt, over het lot van zijnen gunsteling te bekommeren. GERARD *van Voorne*, die zijns ondanks was medegevoerd, wordt in vrijheid gesteld; doch WOLFERT met zijne echtgenoote te *Delft* op een steenhuis of slot gevangen gezet. Het woedende volk is echter spoedig op de been, snelt naar het huis en eischt, onder de bedreiging van dood en verderf, » den verrader van hunnen Heer." Men sleept WOLFERT naar beneden, scheurt de vrouw, die in zijn lot wil deelen, van hem af en stoot hem
1 van Oogstmaand 1299 ongeharnast de deur uit onder de razende menigte, die hem in een oogenblik met duizend wonden ontzielt (2).

Zoo werd WOLFERT *van Borselen* wien geene groote bekwaamheden als staatsman en hoveling kunnen betwist worden, het slagtoffer zijner heerschzucht, hoogmoed en

(1) BILDERDIJK, D. II. bl. 298.

(2) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 508—518. WILHELMUS PROCURATOR, p. 547, 548. Het *Goudsche Kron.*, bl. 82 en SNOI, *Lib.* VIII, p. 107, verhalen, dat WOLFERT uit de vensters van het steenhuis geworpen, op pieken gevangen en daarna vermoord werd.

hebzucht. Hierdoor had hij den haat der gemeenten zoo wel als der Edelen opgewekt, 1256
welke ongetwijfeld door AVENNES en VAN RENESSE, die hij den voet geligt had, aangevuurd 1300—
en bezield werd (1). Het blijkt, dat in den moord aan hem gepleegd, de edele geslachten van DUIVENVOORDE, ZANDHORST, HAARLEM, BENTHEM, VOORNESSE, AMMERS, VAN DER MEIJE, ZASSENEM, VAN DER LANE en EVER betrokken waren, tegen wie zijne kinderen en bloedverwanten, waar zij konden, wraak oefenden. Dit gaf twee jaren later aanleiding tot een hevig oproer binnen *Veere*, doch waarvan de eigenlijke toedragt onbekend is. Bij den zoen tusschen de betrekkingen van WOLFERT en de Edelen, door middel des Bisschops van *Utrecht*, des Graven van *Holland* WILLEM III en van GERARD *van Voorne*, Burggraaf van *Zeeland*, in dertien honderd negen bewerkt, moesten de eersten, wegens het oproer te *Veere*, drie duizend ponden zwarten Tournois voldoen, en de laatsten WOLFERTS dood met duizend dergelijke ponden boeten (2).

VAN BORSELENS ondergang sleepte dien van den Baljuw ALOUD na zich. Spoedig was het gerucht van het omkomen des gehaten gunstelings naar *Dordrecht* gevlogen. Men luidde er de klokken van vreugde, en jong en oud, aanzienlijken en geringen snelden aanstonds naar het huis te *Kraaijenstein*, waar ALOUD zich bevond, die van het gebeurde te *Delft* nog onbewust was. Hiervan onderrigt geworden, trachtte hij te vergeefs van de belegeraars voor zich en de zijnen lijf en leven te bedingen. Hij werd met de bezetting gevangen naar *Dordrecht* gevoerd, doch voor de poort door het woedende gepeupel, met twee zijner broeders, van welke de eene een geestelijke was, benevens den beul (*hangman*) en twee dienaars doodgeslagen. De overigen liet men ongehinderd vertrekken (3).

WOLFERTS dood bragt eene groote verandering in het bestuur des lands. JAN I behoorde onder die Vorsten, welke nimmer mondig worden. Daar hij steeds aan den leiband van VAN BORSELEN geloopen en geen steun in zich zelven had, wierp hij zich in de armen van JAN *van Avennes*, welke op zijn bevel ontboden en verzocht werd, hem in het bewind met raad en daad te ondersteunen. Onmiddellijk begaf zich AVENNES naar *Brugge*, toen in de magt zijner bondgenooten, de Franschen, om zich vandaar over zee herwaarts te spoeden. Gelukkig ontsnapt aan de lagen zijner vijan-

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 518—523. MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* X. p. 98, beschuldigt AVENNES van de zamenzwering tegen WOLFERT *van Borselen*, wien hij » Vir quidem strenuus et fidelis" noemt, gesmeed en bezield te hebben. De bedenkingen van HUYDECOPER op vs. 898 tegen deze getuigenis, worden door BILDERDIJK, D. II. bl. 301, krachteloos gemaakt.

(2) Zie den zoenbrief, bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. II. bl. 83, 84. Verg. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. III. bl. 77—79.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 525—531. WILHELMUS PROCURATOR, p. 548.

1256—1300 den, kwam hij in eene visschersboot te *Middelburg*, en weldra in *Holland*. Graaf JAN en zijne gemalin gingen vol vreugde hunnen neef te gemoet, bewezen hem veel achting, en trokken met hem naar *Dordrecht*. Hier stelde zich de Graaf van *Holland* voor den tijd van vier jaren, onder voogdij of liever toezigt van AVENNES, wiens wil en zegel kracht aan het zijne geven moesten (1). Hij behield wel de oppermagt in handen, doch hoe veel gezag zijn Voogd of eerste staatsdienaar op het bestuur der zaken uitoefende, blijkt uit de grafelijke brieven van dien tijd, welke gewoonlijk dus beginnen. » Wij JAN, Graeve van *Hollandt*, van *Zeelandt*, ende Heer van *Vrieslandt*, maken kondt allen luyden met kennisse van waarhede, dat wij bij *authoriteyt ende toedoen* eens hooghen mans, ons lieven Neven JAN *van Avennes*, Graeve van *Henegouw*, bij wiens *authoriteyt wij alle dinck doen* (2); of *bij wien wij alle saecken doen*, als bij denghenen, wien wij ons land hebben bevolen," enz. (3).

Ten einde ongestoord te kunnen handelen en geene tegenwerking van den kant der maagschap en aanhangers van WOLFERT te ontmoeten, bewerkte AVENNES aanstonds eene verzoening tusschen hen en de moordenaars van dezen staatsman. Hij vorderde van degenen die met VAN BORSELEN gevangen naar *Delft* gebragt waren, eer zij ontslagen werden, borgen voor hunne onderwerping en den eed van hulde af. Zij deden den eed, doch hebben dien kwalijk onderhouden (4). Eenige Zeeuwsche Edelen bleven borg voor de trouw van WOLFERTS zonen en betrekkingen (5). De groote giften aan VAN BORSELEN gedaan werden vernietigd, en het land van *Woerden* nevens het slot te *IJsselstein* wederom met de graaflijkheid van *Holland* vereenigd (6). De beide Graven trokken toen te zamen naar *Zeeland*, ongetwijfeld om ook daar de benoeming van AVENNES te laten goedkeuren. Hier geene zwarigheden ontmoetende, keerden zij spoedig naar *Holland* terug, waar zij den voogdijbrief, ten behoeve van AVENNES

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 535—542. De plaats van MELIS STOKE, D. II. B. VI. vs. 1245—1260, op wier gezag WAGENAAR, D. III. bl. 129 verhaalt, dat 's Graven zegel gebroken en voortaan elke brief met het groot zegel van AVENNES, en met een klein van Graaf JAN bezegeld werd, wordt door BILDERDIJK teregt voor een invlechtsel verklaard, dat verworpen moet worden. D. II. bl. 305.

(2) Zie den brief bij BOXHORN op REIGERSBERG, D. II. bl. 104.

(3) *Handv. v. Enkhuizen*, bl. 1.

(4) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 544.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 607, 608.

(6) WAGENAAR, D. III. bl. 130. Bij MELIS STOKE, door dezen geschiedschrijver ter bevestiging hiervan aangehaald, wordt dit niet gevonden, gelijk reeds door BILDERDIJK is aangetoond, D. II. bl. 309, met wien wij echter aan de zaak zelve niet twijfelen.

gegeven, tot meer zekerheid, door de steden *Dordrecht*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Leiden*, *Delft*, *Haarlem*, *Alkmaar* en *Geertruidenberg* deden bezegelen (1). Weinig dagen te voren hadden zij met deze steden een verbond gesloten tegen de verraders en moordenaars van Graaf FLORIS V, met name tegen JAN *van Kuik*, JAN *van Heusden*, GIJSBRECHT, dien men heet Heer *van Amstel*, HERMAN, dien men heet Heer *van Woerden*, GERARD *van Velsen* en die met hen *in vairde en velde* waren, toen de Graaf vermoord werd, en hunne mannelijke nakomelingen tot in het zevende lid. Zij verpligtten zich, »met geen van hen ooit zoen of verbond te maken, noch hen in het land toe te laten, maar de gevangenneming en dood van FLORIS op elk te wreken, die er kennis van gehad of raad toe gegeven heeft; en dengenen bijstand te verleenen, welke hun hiertoe de behulpzame hand zouden bieden." Eindelijk verbinden zij zich, »nooit een vrede, welke door een van hen met de verraders en moordenaars mogt gemaakt worden, gestand te zullen doen (2)." Met overleg van AVENNES, verzoende zich Graaf JAN met de West-Friezen, welke erkenden, dat zij »den Graaf in den strijd te *Vronen* en door het vernielen zijner sloten zwaar beleedigd hadden, belovende de boete, die hun opgelegd zou worden, naar eisch te voldoen (3)." Te zelfden dage werden in *den Haag* nieuwe keuren opgesteld, naar welke *West-Friesland* moest beregt worden (4). *Enkhuizen* kreeg toen ook stads vrijheden (5).

1256 1300— 7 van Slagtmaand 1299

De binnenlandsche zaken dus geregeld en op een bestendigen voet gebragt zijnde, scheen alles eene betere toekomst te voorspellen, toen JAN I te *Haarlem* door eene koorts werd aangetast, welke spoedig in rooden loop ontaardde. AVENNES evenwel reisde in deze bedenkelijke oogenblikken naar *Frankrijk*, waar hij weldra de tijding van 's Graven overlijden ontving (6). Terstond verspreidde zich het gerucht, dat de jonge Vorst vergeven was, en het vermoeden viel op AVENNES (7). MELIS

10 van Slagtmaand 1299

(1) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 544—546, V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 614. De brief is van den 27 van Wijnmaand, 1299.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 612. De verbondsbrief is van den 17 van Wijnmaand 1299. Verg. de Schrijvers door WAGENAAR, D. III. bl. 131 aangehaald.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 616. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 184.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 617.

(5) WAGENAAR, D. III, bl. 133.

(6) MELIS STOKE, D. II. B. VI. bl. 546, 547. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 186. WILHELMUS PROCURATOR, p. 549.

(7) MELIS STOKE, D. II. B. VI, bl. 547. L. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* c. 47, bl. 207. MEYERUS, *Annal. Flandr. Lib.* X. p. 98. MATTHEUS WESTMONASTERIENSIS, en de *Jaarb. der Dominicanen van* Colmar, aangehaald bij SCHRIVERIUS, *Chron. v. Holl. Zeel. en Friesl.* bl. 257.

1256—1300 STOKE pleit hem vrij van deze beschuldiging, welke echter door 's mans erkende grenslooze heerschzucht en ontijdige reis naar *Frankrijk*, terwijl de Graaf reeds gevaarlijk ziek lag, als niet van grond ontbloot beschouwd wordt (1). Het lijk werd in het klooster te *Rijnsburg*, naast FLORIS V bijgezet (2). De Gravin ELISABETH vertoefde nog ruim twee jaren in *Holland*, om het weduwengoed, overeenkomstig de huwelijksvoorwaarde, te verkrijgen, doch vruchteloos. Ontevreden keerde zij in dertien honderd twee naar *Engeland* terug, en hertrouwde daar met *Humfried*, Graaf van *Herford* (3).

Slechts drie jaren had JAN I den graventitel gevoerd. Zwak van verstand, zonder geestkracht, zonder zelfvertrouwen, zonder staat- en menschenkennis en geheel nietig van karakter had hij steeds ten speelbal van bloedverwanten en gunstelingen verstrekt, die hij trouwens bij elke wisseling van het lot, onverschillig aan de omstandigheden opofferde. Zijn overwinnende togt tegen de West-Friezen getuigt evenwel, dat het hem aan moed en krijgsbeleid noch aan goedheid van hart mangelde. Door de schranderheid en ijver van AVENNES en VAN BORSELEN waren de eer en de waardigheid van land en Vorst binnen en buiten 's lands gehandhaafd, en de steden bevoorregt geworden (4). Ook was het door hun beleid, dat onder zijn kortstondig schijnbestuur de West-Friezen voor altijd beteugeld, en de Graven van *Holland* van de leenhulde wegens *Zeeland bewester Schelde* ontheven werden; twee zaken, om welke zijne dappere voorgangers eeuwen lang gestreden hadden. Hij stierf kinderloos en met hem eindigde het doorluchtig stamhuis der oude Graven van *Holland* dat vier eeuwen onder toenemenden luister gebloeid had, en tot hoog aanzien was opgeklommen.

UTRECHT. OVERIJSSEL. DRENTHE. Het Sticht *Utrecht* daarentegen had in dit tijdperk door buitenlandsche oorlogen en inwendige beroeringen, veel van zijnen vorigen glans verloren. Kort na het einde van den oorlog met FLORIS den Voogd van *Holland* (5), had Bisschop HENDRIK *van Vianden* zich in den krijg tusschen den Aartsbisschop van *Keulen*, zijn bloedverwant, en WILLEM Graaf van *Gulik* gewikkeld. Met eene aanzienlijke krijgsmagt snelde hij den Keulschen Kerkvoogd te hulp. Terwijl de

---

(1) MELIS STOKE, D. II. B. V. bl. 547. Verg. de Aant. v. HUYDECOPER op vs. 1302 met WAGENAAR, D. III. bl. 134, 137, en BILDERDIJK, D. II. bl. 310.

(2) DE BEKA, p. 102.

(3) DE BEKA, p. 102. VAN MIERIS, op *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 186.

(4) Zie de handvesten gegeven aan *Zieriksee*, *Haarlem*, *Dordrecht*, *Rotterdam*, *Schiedam* en de *Beverwijk* bij v. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 581, 582, 591, 592, 596, 599, 604, 616.

(5) Zie hiervoor bl. 336.

beide vijandelijke heiren tegenover elkander gelegerd waren, om den volgenden dag 1256—1300
slag te leveren, brak hij des nachts zijne tenten op, als wilde hij terug trekken. De vlammen der dorpen verkondigden echter weldra, dat hij in *Gulik* gevallen was. Schrik en ontsteltenis bevingen des vijands benden, die in verwarring de legerplaats verlieten, om haardsteden en altaren te beschermen. HENDRIK toog hen te gemoet, zegevierde en keerde met rijken buit en vele gevangenen terug (1). Er blijkt uit een vredesverdrag, dat om dien tijd ook verschillen tusschen hem en den Graaf van *Gelre* in dadelijkheden waren uitgebarsten (2). Sedert schijnt hij den vrede met de buitenlandsche mogendheden bewaard te hebben. Slechts vindt men nog van eenen twist tusschen hem en den Bisschop van *Doornik* gewag gemaakt. Het geschil betrof het regtsgebied der Utrechtsche Bisschoppen over eenige plaatsen in *Vlaanderen*, en werd door scheidsmannen beslist (3).

De inwendige rust des *Stichts* werd inmiddels door onlusten met de Drentherwolders gestoord. Hoewel niet alle omstandigheden hiervan naauwkeurig zijn opgeteekend, 1259
blijkt echter zoo veel, dat Bisschop HENDRIK zekere buitengewone belasting van hen vorderde, welke zij, naar het schijnt, weigerden te voldoen. Op zijn bevel althans rukte eene bende gewapende Drenthenaars in *Drentherwolde*, om vier kerspels aan te tasten. Zij maakte zich van de toegangen des lands meester, stak eenige verlatene woningen in den brand, en gedroeg zich alsof zij reeds eene volkomene overwinning behaald had. Ondertusschen waren de naburige Friezen den Drentherwolders te hulp geschoten. Zij overvielen den vijand zoo onverhoeds, dat een twintigtal zijner manschappen bij den eersten aanval sneuvelde, en honderd, die hun behoud in de vlugt zochten, in *de Hunze* verdronken, terwijl velen gewond, ontwapend en uitgeschud of gevangen genomen werden (4). Van den afloop des geschils wordt niets gemeld; waarschijnlijk zal de Bisschop zijnen eisch niet verder hebben doorgezet (5). In *Drenthe* handhaafde hij met meer geluk zijne regten. De bewaring van het kasteel *Koeverden* was door hem bij den dood van HENDRIK *van Borkulo*, welke slechts een onmondigen zoon naliet, aan GERARD CLENKE HAKE *van den Hardenbergh* en ROELOF CLENKE, althans voorloopig opgedragen, onder beding, dat zij hem steeds den vrijen toegang derwaarts openhouden en twee honderd ponden Deventersche munt voorschieten, doch na de terugbetaling dezer gelden, het slot weder overleveren zouden (6). Weinig jaren daarna geraakte hij in twist met de na-

(1) DE BEKA, p. 88.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 528. De zoenbrief is van den 5 van Bloeimaand 1258.

(3) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 10—17. Het vonnis is gedagteekend 22 van Wijnmaand 1264.

(4) MENCONIS *Chron.* in MATTHAEI *Analect.* T. II. p. 158, 159. HAMCONII *Res Transisal. Lib.* III. p. 107.

(5) *Tegenw. Staat v. Drenthe*, bl. 118.

(6) MAGNIN, *over de besturen in Drenthe*, St. II. *eerste Gedeelte*, bl. 23—35.

1256— maagschap van den Schout RUTGER *van Eelde*, die met zijnen broeder onder de voor-
1300 naamste aanhangers der *Gelkingen* in *Drenthe* behoord had. Hunne zonen, welke dezelfde partij aankleefden, bouwden om dezen tijd, tot eigen veiligheid, te *Eelde* een sterk slot. Bisschop HENDRIK, bij wien de Burggraaf EGBERT van *Groningen*, het hoofd der Groenenbergers, in hooge gunst stond, gelastte hun dit werk te staken, en beval
1266 eindelijk den zonen van ADOLF *van Peize* en GERARD CLING (CLENKE ?), de sterkte omver te werpen. RUTGERS zonen, te magteloos om zich op den Bisschop zelven te wreken, verhaalden hun leed op zijne aanhangers, die allen niet lang daarna, aan hunne wraak
2 van Zomermaand 1267 werden opgeofferd (1). Ondertusschen was de wakkere Utrechtsche Kerkvoogd overleden (2). Met kracht en waardigheid had hij eene reeks van jaren de teugels van het bewind gevoerd, en groot aanzien bij de omliggende volken verworven. De Graven OTTO van *Gelre* en DIRK *van Kleef* hadden hem onder de scheidslieden verkoren, aan wier uitspraak zij hunne geschillen onderwierpen (3). Rusteloos had hij voor de uit en inwendige belangen des *Stichts* gewaakt, en de stad *Utrecht* in het bijzonder, met onderscheidene voorregten begiftigd. Hij had den Schepenen veroorloofd, zoodanige gebouwen, kerken en geestelijke gestichten te mogen afbreken, welke bij eene gedreigde belegering, der stad gevaarlijk konden worden (4). Ook bekrachtigde hij het oude voorregt, dat de Utrechtenaars niet verpligt waren den Bisschop verder dan tot aan de muren der stad te volgen (5). Merkwaardig vooral waren de vrijheden, welke hij den St. Jans of Malthezer Ridders binnen *Utrecht* verleende (6). Ter belooning van getrouwe diensten vergunde hij den poorters dier stad en aan de vreemde kooplieden, welke daar kwamen handel drijven, vrij en onverlet *de Vecht* op en af te mogen varen, terwijl hij beloofde, hen tegen alle geweld en afpersingen op dien stroom door het slot *Vreeland* te beschermen en aldaar geene nieuwe tollen te zullen invoeren (7). *Amersfoort* en *Oudewater* gaf hij stedelijke regten en den inwoners burgerlijke wetten (8). De

---

(1) MENCONIS *Chron.* p. 168. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XI. p. 165. H. BRUMANI *Res Transisal, Lib.* III. p. 108.

(2) DE BEKA, p. 88. BUCHELIUS ad BEKAM *et* HEDAM, p. 92, 216. *Chron. Tiel.* p. 233 et v. LEEUWEN *in not.* 1.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 149.

(4) HEDA, p. 218.

(5) HEDA, p. 219.

(6) HEDA, p. 220, 221.

(7) HEDA, p. 221.

(8) BUCHELIUS apud HEDAM, p. 217, 218.

geldmiddelen waren op eenen gewenschten voet gebragt, en de grenzen van het *Sticht* door sloten en vestingen versterkt. Behartigde hij de wereldlijke belangen des bisdoms, ook zijne geestelijke betrekking verloor hij niet geheel uit het oog. Immers stichtte hij een kapittel van twaalf kanoniken te *Steenwijk*, schonk aanzienlijke goederen en voorregten aan het nonnenklooster van ST. MARIA nabij *Deventer*, en herstelde prachtig de Domkerk, welke dreigde in te storten (1). 1256—1300

Geheel zijn tegenbeeld was zijn opvolger JAN I uit het geslacht der Graven van *Nassau*, welke met eenparige stemmen der kapittelheeren werd verkozen (2). Hij was aan de Graven van *Holland*, *Gelre* en *Kleef* vermaagschapt, hetgeen welligt niet weinig invloed op zijne verkiezing zal gehad hebben. Hij word als een eenvoudig man afgeschilderd, die oorspronkelijk niet tot den geestelijken stand behoorde en wiens onkunde zoo algemeen bekend was, dat de Paus geweigerd zou hebben, hem in de bisschoppelijke waardigheid te bevestigen (3). Hieruit zou tevens blijken, dat de oude gewoonte, naar welke de Bisschoppen van *Utrecht* te *Keulen* bevestigd werden, toen reeds in onbruik was geraakt (4). Het is echter niet onwaarschijnlijk, dat de Aartsbisschop geweigerd had JAN *van Nassau* te bevestigen, waardoor deze, om zich te wreken, aanstonds den Graaf van *Gelre* in eenen krijg tegen den Keulschen 1267
Kerkvoogd ondersteund heeft (5). De inval der Kennemers onder aanvoering van GIJS- 1268
BRECHT *van Amstel* in het *Sticht* getuigt, dat het hem als wereldlijk Vorst evenzeer aan bekwaamheden mangelde (6). Twee jaren bleef *Utrecht* in de magt der burgers en oproerigen. In vereeniging met den Graaf van *Gelre*, omsingelde Bisschop JAN, kort na den aftogt van GIJSBRECHT *van Amstel*, de stad met eene aanzienlijke krijgsmagt, doch brak na vier dagen, door de dappere tegenweer der burgers, het beleg op. Toen werd *Amersfoort* belegerd welks inwoners met de Kennemers verstand gehouden hadden. Het plaatsje gaf zich over aan den Graaf van *Gelre*, welke het geheel verwoestte uit wraak over eenige beleedigende woorden hem door de bewoners toegevoegd. Daarop vertrok hij, en de Bisschop begaf zich naar *Deventer*, waar hij zijnen zetel vestigde tot dat het ZWEDER *van Boesichem* gelukte, *Utrecht* te bemagtigen. Verzeld door de Utrechtsche uitgewekenen klom de dappere Ridder in het geheim over de muren der 10 van Herfstmaand 1270.

---

(1) DE BEKA, p. 88. HEDA, p. 214 et BUCHELIUS ad eundem.

(2) DE BEKA, p. 92. HEDA, p. 222.

(3) DE BEKA, p. 92 et BUCHELIUS ad eundem p. 95. (*a*). HEDA, p. 222 et BUCHELIUS, p. 223 (*a*).

(4) H. V. RHIJN op de *Batavia Sacra*, D. II. bl. 200 (*c*).

(5) MENCONIS *Chron.* p. 170.

(6) Zie hiervoor, bl. 340, 341.

1256—1300 stad. Velen waren aan beide zijden gesneuveld, eer zich de overwinning voor hem verklaarde. De nieuwe overheid werd gebannen en het bestuur op den vorigen voet hersteld. De ballingen echter rustten niet. Na eene poos geraakten zij in stilte binnen de stad, welke nu een tooneel van strijd en moord opleverde. De Ridder NIKOLAAS *van Kats*, Voogd van FLORIS V, rukte met vijfhonderd oorlogsknechten aan, om een einde aan de bloedige verwarringen te maken. Met geweld liet hij de poorten openen, rigtte in het midden der stad eene vierschaar op en noodzaakte veertien honderd belhamels *Utrecht* te verlaten, waar hij alles naar zijnen wil regelde en de rust zooveel mogelijk herstelde (1). Men meent, dat het stedelijk bestuur sinds dien tijd veranderd is en het volk er meer deel in gekregen heeft (2).

Het is natuurlijk, dat door deze onlusten en beroeringen de inkomsten des Bisschops merkelijk waren verminderd, terwijl hij daarenboven aanzienlijke sommen moest opofferen, om zich tegen zijne vijanden te handhaven en zijn gebied van hunnen overlast te bevrijden. Doch men beschuldigt hem van zedeloosheid, spilzucht en slecht beheer, waardoor de schuldenlast steeds meer en meer vergroot werd (3). De welvaart der steden, bijzonder die van het *Boven-Sticht*, steeg echter onder zijn bestuur. *Deventer*, *Zwol* en *Kampen* bloeiden door binnen- en buitenlandschen handel (4). *Kamperveen* werd tot land gemaakt en met bijzondere voorregten begiftigd (5). *Vianen* verkreeg marktdagen (6), en *Genemuiden* stadsregten, welke niet alleen door on-
1272 derscheidene Sallandsche, Twentsche en Vollenhoofsche Edelen geteekend, maar ook door de steden *Deventer*, *Zwol* en *Kampen* bezegeld werden (7). Sterker bleek het aanzien en vermogen der Overijsselsche steden in dien tijd, toen *Kampen* in twaalf honderd tachtig eenen oorlog voerde tegen den Koning van *Denemarken;* en die stad, nevens *Deventer* en *Zwol*, de verschillen tusschen *Hamburg* en *Harderwijk* ontstaan, besliste (8). Het *Neder-Sticht* verkeerde in minder gunstigen toestand. Door de

(1) DE BEKA, p. 93. HEDA, p. 222.

(2) BUCHELIUS ad BEKAM, p. 95 (c).

(3) DE BEKA, p. 95. HEDA, p. 223.

(4) *Overijss. Kron.* in DUMBAR'S *Analect.* T. II. p. 233. A. MOONEN, *Chron. v. Deventer*, bl. 20.

(5) *Overijss. Kron.* in l. c.

(6) HEDA, p. 224.

(7) H. BRUMANI *Res Transisal.* in DUMBAR'S *Analect.* T. II. p. 108. REVIUS, *Hist. Daventr. Lib.* I. p. 26.

(8) BRUMANI *Res Transisal.* p. 109. *Overijss. Kron.* bl. 233 in DUMBAR'S *Analect.* T. II.

twisten en onlusten, welke steeds tusschen de Utrechtenaars en hunnen Bisschop heersch- 1250—1300
ten, had FLORIS V eenen overwegenden invloed in het *Sticht* verworven en den zwakken Mijtervorst onder zijn toezigt gebragt (1). Het verpanden der sloten *Vreeland* en *Montfoort* aan de bitterste vijanden des bisdoms, de wrange vruchten, welke deze staatkundige misslag weldra opleverde, en de aanzienlijke som, die aan den Hollandschen Graaf, wegens het bedwingen der Heeren van *Amstel* en *Woerden*, moest voldaan worden, vervreemdden aller gemoederen van eenen Regent onder wien de staat
eenen geheelen ondergang te gemoet snelde (2). Tot overmaat van ramp verbrandde 1279
een groot gedeelte van de stad *Utrecht* met onderscheidene kerken, terwijl de uitgeputte schatkist den ongelukkigen inwoners alle krachtdadige hulp en ondersteuning weigerde (3). De haat tegen den Bisschop, welke ook het slot *Kuilenburg* den Graaf van *Gelre* in leen had afgestaan (4), wies hand over hand en men zag uit naar middelen, om zich van hem te ontslaan. De laatste daad van gezag, welke van hem gemeld
wordt, is het beslissen van een geschil tusschen *Deventer* en *Amersfoort* aangaande 1286
den zoogenaamden katentol (5). Ruim twintig jaren had hij den zetel bekleed, toen er eene algemeene bijeenkomst der kapittels gehouden werd, op welke ook de Graven van *Holland*, van *Gelre*, en van *Kleef*, benevens eenige aanzienlijke Edelen en Ridders tegenwoordig waren. Bisschop JAN deed in deze vergadering, hetzij vrijwillig, hetzij gedwongen, afstand van zijne waardigheid, en hem werd door gunstige beschikking van den Paus, die zijne benoeming nimmer bekrachtigd had, uit de inkomsten van het *Sticht* een jaargeld van duizend ponden aangewezen. Hij moest echter in den
brief van afstand beloven, dat, wanneer zijn opvolger hem deze jaarlijksche uitkeering 1288
mogt weigeren, hij de kapittels deswege niet moeijelijk zou vallen of benadeelen (6).

De vervallen staat des bisdoms vorderde dringend eenen man van moed en geestkracht, om het tot zijn vorig aanzien op te voeren. JAN *van Zirck*, gesproten uit het aanzienlijk Lotharingsch grafelijk geslacht van dien naam, werd deze gewigtige taak opgedragen en hij, onder pausselijke goedkeuring, ten bisschoppelijken zetel verheven (7). De uitwendige rust, welke het *Sticht* onder zijn bestuur genoot, wijdde hij ter verbetering der diep bedorven geestelijkheid. Zijne drie lastbrieven te dien einde aan haar gerigt, ofschoon

(1) Zie hiervoor bl. 349.

(2) Zie hiervoor bl. 350, 351.

(3) HEDA, p. 222. BUCHELIUS ad BEKAM, p. 95 (*f*).

(4) HEDA, p. 223.

(5) A. MOONEN, *Chron. v. Deventer*, bl. 20.

(6) DE BEKA, p. 95. BUCHELIUS ad BEKAM, p. 97 (*t*). HEDA, p. 222.

(7) DE BEKA, p. 95. BUCHELIUS ad BEKAM p. 99 (*a*). HEDA, p. 225.

1256—1300 zij van weinig gevolg geweest zijn, getuigen van de prijzenswaardige pogingen des edelen mans, » die waar allen de ondeugd dienden, het goede zocht," en leveren tevens een treurig bewijs op, hoe zeer het verderf in alle rangen en standen der kerkelijken en wereldlijken was doorgedrongen (1). In den eersten brief spreekt hij den ban uit over de verstoorders der kerkelijke tucht en hunne helpers, de beroovers en onregtvaardige bezitters van geestelijke goederen, en de ontuchtige priesters. Het stuk wordt met onderscheiden bevelen aan de land-dekens, onder bedreiging van ambtsschorssing, in het bijzonder ter handhaving van het bisschoppelijk gezag besloten. De tweede brief gebiedt der geestelijkheid zich van dronkenschap, het dikwijls vertoeven in herbergen, het bezoeken van die plaatsen » waar hij het meest geprezen wordt, die een grooter getal dronken maakt en de grootste bekers kan ligten," het drijven van koophandel, simonie, woeker en het dragen van wapenen te onthouden, betamelijk gekleed te gaan, geene tooneelspelen in de kerken of op de kerkhoven toe te laten, geene kerksieraden te verpanden, geheime huwelijken te begunstigen, noch het begraven der lijken van zelfmoordenaars en misdadigers in gewijde aarde te veroorloven. Wanneer een geestelijke gevangen of vermoord werd, moest de kerkelijke dienst in het kerspel, waar het misdrijf gepleegd was, stilstaan. Geen geestelijke mogt voor eene wereldlijke regtbank gedaagd worden. Voorts worden bepalingen gegeven omtrent den doop, de mis, en de bediening der kosters benevens eenige bevelen aan de land-dekens. De verstoorders der kerkelijke vrijheid en regtspleging, de woekeraars, oneerlijke handeldrijvers, ketters en munt- of zegelvervalschers moesten tweemaal 's jaars, openlijk als in den ban vervallen verklaard worden. Den priesters wordt bevolen, der gemeente eenige Latijnsche versregelen, waarin die misdrijven,
1293 wier beoordeeling de Bisschop aan zich behouden had, vervat waren, voor te lezen en daarna in de moedertaal te vertolken. Bijna dezelfde bepalingen als de vroegere, doch met eenige verzachting in sommige punten, bevat het derde bevelschrift. Hierin worden de kerken en kerkhoven tot vrijplaatsen verklaard voor misdadigers, uitgezonderd kerkschenders en openbare roovers of geweldenaars. Tevens wordt den priesters geboden, elken zondag het *onze Vader* en het *Geloof*, en zoo niet elke maand, ten minste drie of vier malen in het jaar, der gemeente *de tien geboden* en de *zeven sa-*
1294 *cramenten* in de landtaal te verklaren (2). De Bisschop werd in zijn edel streven ondersteund door PETRUS, Kardinaal van *St. Joris* en destijds 's Pausen afgezant in de *Nederlanden*, wiens bevelschrift aan de geestelijkheid van het *Sticht*, de noodzakelijkheid der bisschoppelijke bepalingen wettigt (3).

(1) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in de Nederl.* D. II. bl. 108.

(2) Zie deze drie bevelschriften in de *Batavia Sacra*, D. II. bl. 219—237

(3) Zie dien brief in de *Batavia Sacra*, D. II. bl. 237.

Slechts acht jaren versierde deze waardige Kerkvoogd, die zoo wel zijne roeping 1256—1300
begreep, den Utrechtschen stoel. Hij aanvaardde toen op last van den Paus, het bis- 1296
dom van *Toul*, waar hij negen jaren later overleed (1).

Heerschzuchtig, onrustig en oorlogsgezind was zijn opvolger WILLEM BERTHOLD, de zoon van WALTER V, Heer van *Mechelen*. Ervaren in het kerkelijke en wereldlijke regt, had hij vroeger het ambt van gewoon regter bij het geestelijk Hof bekleed (2). Men wil, dat hij Proost van *Leuven* was toen hij tot den bisschopszetel van het *Sticht* geroepen werd (3). Terstond trachtte hij voordeel te trekken uit de verwarringen in welke de moord aan FLORIS V gepleegd, *Holland* gedompeld had (4). Het geluk, dat zijn eerste poging bekroonde, werd hem ongetrouw, en weldra verijdelde een opstand in het *Sticht* het doorzetten zijner heerschzuchtige oogmerken op *Holland* (5). De ware oorzaak der verbittering tegen hem ligt nog in het duister. Men vermoedt, dat hij het misnoegen der stad *Utrecht* en van vele Stichtsche Edelen door de gestrengheid had opgewekt, met welke hij de wetten handhaafde en die leengoederen terugeischte, welke naar zijn oordeel, aan de Utrechtsche Kerk vervallen waren (6). Indien men den invloed nagaat welken de Hollanders in de stad *Utrecht* bezaten, waar zij steeds eenen aanzienlijken aanhang telden, en dat zij het leed, hun door WILLEM onlangs berokkend, niet vergeten hadden, is het meer dan waarschijnlijk, dat het vuur der tweedragt, zoo al niet door hen ontstoken, althans onderhouden en gevoed is geworden (7). Zeker is, dat uit deze beroering de aanhangen der Lichtenbergers, Gunterlingen, Friezen en anderen ontsproten zijn, welke later zoo vele rampen over het bisdom en bijzonder over de stad *Utrecht* verspreid hebben (8). Thans
was het ongenoegen tot dien graad gestegen, dat Bisschop WILLEM door JAKOB *van* 1299
Lichtenberg, Burgemeester (*magister civium*) van *Utrecht*, ondersteund door de Ridders ZWEDER *van Montfoort*, die aan eene natuurlijke dochter van FLORIS V gehuwd was, HUBRECHT *van Vianen* en JAN *van Linschoten*, gevangen genomen en een geruimen tijd op het huis *Lichtenberg* in hechtenis gehouden werd (9). Het landvolk be-

(1) DE BEKA, p. 101. HEDA, p. 226. *Bat. Sacr.* D. II. bl. 206.

(2) DE BEKA, p. 101, 103 (*a*). HEDA, p. 226.

(3) *Bat. Sacra.* D. II. bl. 260.

(4) Verg. hiervoor, bl. 385.

(5) Verg. hiervoor, bl. 384, 394—396.

(6) BUCHELIUS ad HEDAM, p. 228. (*f*).

(7) BUCHELIUS ad BEKAM, p. 104 (*r*).

(8) BUCHELIUS ad BEKAM, p. 104 (*r*).

(9) DE BEKA, p. 103. HEDA, p. 227.

1256—1300 vrijdde hem eindelijk. Hij begaf zich toen naar *Overijssel* en voorts naar *Rome*, om zijne waardigheid in handen van Paus BONIFACIUS VIII neder te leggen, ten einde de rust en vrede in het *Sticht* te herstellen. Of deze edele beweegreden hem inderdaad bezield hebbe, zou men zoowel uit zijne inborst, als uit hetgeen weldra gebeurde mogen betwijfelen. De H. Vader was daarenboven de man niet bij wien men vermoeden konde, dat een verzoek van dien aard gereeden ingang zou vinden. Hij wees dan ook de begeerte des Bisschops, wien hij als een dapper handhaver van de regten der Kerk kende, van de hand en gelastte zelfs den Bisschop van *Munster*, hem in het bedwingen zijner vijanden, behulpzaam te zijn. WILLEM keerde tegen den herfst herwaarts terug, en begaf zich eerst naar het hem genegen *Overijssel*. Hier bragt hij eene talrijke krijgsmagt bijeen aan wier hoofd hij naar *Utrecht* optrok. De Graaf van *Holland* en GUY *van Avennes*, als zijn stedehouder, hadden ondertusschen deze stad in hunne bescherming genomen, onder voorwaarde, dat indien het bisdom openviel, de kapittels voor
21 van Zomermaand 1300 dengenen zouden stemmen, op wien hunne keus of die hunner nakomelingen vallen zou (1). Door dit bondgenootschap gesterkt, weigerden de burgers van *Utrecht* hunnen Heer den toegang. De Bisschop, wanhopende de stad met geweld te bedwingen, besloot tot eenen inval in de landen van *Amstel* en *Woerden*. Indien men beweert, dat hij regt had, deze goederen onder zijne magt terug te brengen, dewijl zij eertijds onmiddellijk van het *Sticht* hadden afgehangen (2), vergeet men, dat hij deze leenen bij het verdrag met JAN I gesloten, aan den Graaf van *Holland* had afgestaan (3). Ten gevolge dezer overeenkomst waren zij door JAN II aan GUI *van Henegouwen* in leen opgedragen, zoo als ook de goederen der genen, welke raad en daad tot het vermoorden van FLORIS V gegeven hadden (4). De afwezigheid der beide broeders VAN AVENNES scheen de onderneming des Bisschops te begunstigen. De landen van *Amstel*, van *Woerden* en van 's Graven vrienden om *Utrecht* werden weldra eene prooi der verwoesting. *Holland* zelfs vreesde voor den even dapperen als onverzoenlijken vijand, welke dit gewest met de wapenen bedreigde. Edelen en steden vereenigden zich om hem te voorkomen. Onder aanvoering der Ridders DIRK *van Wassenaar*, HENDRIK, burggraaf van *Leiden*, FILIPS *van Duivenvoorde*, SIMON *van Benthem* en JAKOB *van Woude*, vrienden der Utrechtsche misnoegden, trok men op het veel talrijker heir des Bisschops

---

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. II. bl. 14.

(2) BUCHELIUS ad BEKAM, p. 104 (*n*). WAGENAAR, D. III, bl. 151.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I, bl. 587. Verg. HUYDECOPER op STOKE, D. III. B. VII. bl. 54, 55. Zie hiervoor, bl. 395.

(4) DE BEKA, p. 102. *De Klerk uit de laage Landen*, bl. 187. HEDA, p. 227. WAGENAAR, D. III. bl. 151.

aan hetwelk zich weder om de stad *Utrecht* geslagen had. De moedige Kerkvoogd, van het naderen der Hollanders onderrigt, rukte hen tegen. Op de *Hooge Woerd*, nabij *Montfoort*, geraakten de beide legers handgemeen. Hevig was de strijd en velen sneuvelden. Eindelijk werden de Hollandsche benden aan het wijken gebragt, doch ZWEDER *van Montfoort* snelde ter hulp en deed de krijgskans wenden. Woedender werd het gevecht hervat. Bisschop WILLEM van drift vervoerd, vloog roekeloos door de gelederen der Hollanders henen, zonder dat men het waagde hem aan te raken, uit vrees het bloed van een gewijd persoon te storten. Doch toen hij ten derden male beproefde door te dringen, werd hij doodelijk aan het hoofd gewond, stortte van zijn paard en gaf kort daarop den geest. Dit besliste de zege ter gunste der Hollanders; het bisschoppelijk leger vlugtte na eene bloedige nederlaag, in de grootste verwarring ginds en herwaarts, terwijl de overwinnaars, onder het vreugdegejuich des volks, in *Utrecht* ontvangen werden. Velen waren aan de zijde der Stichtschen gesneuveld en een groot aantal was gevangen genomen. Het lijk des Bisschops bleef op het slagveld eenigen tijd onbegraven liggen, tot dat de Ridders van ST. JAN het in hunne kerk bijzetten, van waar het later naar den *Dom* is overgebragt. Een steenen kruis wees langen tijd de plaats aan waar hij viel, en tot zoen voor zijnen dood, grondde en begiftigde de Graaf van *Holland* twee geestelijke stichtingen (1). Vijf jaren had WILLEM *van Mechelen* het *Sticht* in onrust bestuurd, en zich meer als krijgsman dan als geestelijke herder onderscheiden. Hij had echter niet geheel de geestelijke belangen van het bisdom verwaarloosd, gelijk zijn bevelschrift, met toestemming des Domkapittels, aan de geestelijkheid uitgevaardigd, bewijst. Hij verbiedt hierin, dat onechte zonen, zonder verlof van den Paus in geestelijke bedieningen geplaatst worden, en beveelt, onder zekere bepaling, dat niemand twee kerkelijke ambten gelijktijdig zal bekleeden (2).

1256—1300

4 van Hooimaand 1301

GELDERLAND. Het bisdom had onder het bewind van WILLEM, door de burgertwisten en oorlogen, veel van den ouden luister verloren, en menig Stichtsche Edelman den Graaf van *Gelre* voor zijnen leenheer erkend (3). Dit graafschap was onder OTTO II tot verhoogde magt en aanzien gestegen (4). Deze wakkere Regent verbreedde steeds aanmerkelijk de grenzen zijns gebieds, en deelde in de achting en het vertrouwen der omliggende

(1) MELIS STOKE, D. III. B. VII. bl. 54—60. DE BEKA, p. 103. HEDA, p. 227, 229. WILHELMUS PROCURATOR, p. 553, 554. *Chron de Traj.* p. 342 (*a*).

(2) *Batavia Sacra*, D. II. bl. 263—266.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 172.

(4) Zie hiervoor bl. 296—303.

1256—1300 Vorsten! Was hij reeds nevens den Koning van *Frankrijk* en den Hertog van *Braband*, als middelaar in de geschillen tusschen *Vlaanderen* en *Holland* opgetreden (1), thans werd hem deze eerebetrekking opgedragen in de twisten tusschen de Brabanders en Luikenaars (2). De uitspraak zelve is onbekend gebleven, doch het pleit denkelijk ten voordeele des Bisschops van *Luik*, 's Graven broeder, beslist (3). Na den dood van Koning WILLEM had OTTO zich aan de zijde des Aartsbisschops van *Keulen* geschaard, door wiens aandringen, RICHARD van *Engelund* bij meerderheid van stemmen tot Koning van *Duitschland* werd verkozen. Hij vergezelde dien Kerkvoogd met andere Duitsche Vorsten in gezantschap naar *Engeland*, en bevond zich bij de krooning van RICHARD te *Aken* (4). Naauwelijks terug gekeerd, vereffende hij, in vereeniging met den Graaf van *Vlaanderen*, de geschillen tusschen den Bisschop van *Utrecht* en FLORIS den Voogd van *Holland*, en naar het schijnt, tot wederzijdsch genoegen (5). Deze beide Vorsten althans, ondersteund door den Hertog van *Limburg* en den Heer van *Valkenberg*, beslisten de verschillen tusschen OTTO II en den Graaf van *Kleef* (6). Er verliepen echter nog drie jaren vóór dat de oneenigheden, door tusschenkomst des Hertogs van *Braband* geheel werden uit den weg geruimd. Eene van OTTO's dochters werd toen aan den oudsten zoon des Erfgraafs van *Kleef* verloofd en de huwelijksvoltrekking vastgesteld, zoodra beide huwbaar zouden zijn (7).

21 van Lentemaand 1257

20 van Bloeimaand 1257

25 van Zomermaand 1257

De band van vriendschap tusschen den Graaf van *Gelre* en den Bisschop van *Utrecht* was middelerwijl verbroken geworden. Wat hiertoe aanleiding heeft gegeven is onbekend, maar dat er vijandelijkheden gepleegd zijn, blijkt overtuigend uit het aanwezig vredesverdrag (8). Hierbij worden al de gevangenen zonder losgeld geslaakt, en de Bisschop en de Graaf verbinden zich, de schattingen, welke zij sedert een jaar van el-

5 van Bloeimaand 1258

(1) Zie hiervoor, bl. 334.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 517.

(3) BONDAM, t. a. p. (b).

(4) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 147.

(5) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 521. Verg. hiervoor, bl. 336.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 525.

(7) Zie het huwelijksverdrag van den 13 van Bloeimaand 1260 bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, bl. 541.

(8) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 528. Deze Schrijver meent, dat die krijg het gevolg van vroegere oneenigheden geweest is. *Not.* (a). » Deze echter," zegt VAN SPAEN, » waren lang bevredigd, in 1257 heerschte er een groot vertrouwen tusschen de Vorsten." *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 228.

kanders dienstmannen en eigenhoorigen, die zich in hunne staten ophielden, hadden 1256—1300
afgeperst, terug te geven en de wederzijdsche keurmeden te voldoen. Vier Stichtsche en vier Geldersche borgen aan de eene zijde des *IJssels*, en een gelijk getal aan de andere zijde dier rivier stelden zich tot zekerheid der uitvoering van dezen zoen. De verschillen over de goederen aan de Kerk van *Utrecht* behoorende, zouden nader afgedaan worden (1). Hieraan is eerst ongeveer drie jaren later, op den dertienden van Lentemaand, door vier zegslieden en scheidsmannen voldaan. Zij bepaalden, »dat de Graaf al de regten des Bisschops voor vijf ponden 's jaars in pacht, en alle *novalia* behouden zoude. Over de andere tienden moesten vier scheidslieden onder eede vonnis vellen, gelijk mede over de grenzen van het veen bij *Buchorst*. De Bisschop behield het veen *Schoonrewoerd*, en de Graaf de goederen te *Wijck*, die hij van de abdij *Duits* gekocht had; de tiende te *Driel* bleef aan den Bisschop. Geen der beide Vorsten zou schatting vorderen van des anderen welgeboren dienstmannen, noch de Graaf van *Gelre* van de St. Maartens mannen, ten zij man, vrouw en goederen hem toebehooren. Het verwoesten van het slot *Goor* door de Gelderschen werd verzoend. Noch Bisschop, noch Graaf zou een burg of veste in des anderen gebied verwerven, doch de Graaf het slot *Langbroek* behouden, of hem de daarvoor betaalde som uitgekeerd worden. De Bisschop mogt van zijne geestelijke regten in *Gelderland* gebruik maken, gelijk dit aan alle Bisschoppen in andere landen toekomt (2)." Dewijl deze uitspraak slechts betrekking had op de regten van eenige bezittingen en goederen, en echter bij het vorige vredesverdrag niet naauwkeurig sommige verongelijkingen en wederzijds aangedane schaden vereffend en bepaald waren, zoo werd op den vijf en twintigsten van Hooimaand daaraanvolgende, door uitspraak van den Graaf van *Kleef*, een nader verdrag gesloten, waarin de meeste der reeds overeengekomen punten bekrachtigd werden, terwijl men daarenboven nog bepaalde, » dat aan GIJSBRECHT *van Amstel* de goederen teruggegeven zouden worden, welke hem door zijne verbindtenis met *Gelre* ontnomen waren. De banvloek en het interdict tegen den Graaf van *Gelre* zoude opgeheven worden, en OTTO deswege schadeloosstelling ontvangen, dewijl zij tijdens het bestand waren geveld. Indien de Bisschop of de geestelijkheid iets onbetamelijks tegen den Graaf geschreven hadden, zouden zij andere brieven uitgeven en verklaren, dat hij aan eerloosheid onschuldig was, en dus hunne woorden intrekken. Alle begane manslagen zouden gebeterd en geene boosdoeners in de wederzijdsche lan-

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 528—531. Verg. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 147.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelr.* D. I. bl. 550—552. Verg. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 228.

1256—1300 den geduld worden." Tevens werd voor de belangen van eenige Heeren gezorgd; onder anderen voor die van HENDRIK *van Borkulo*, welke de Geldersche, en van HENDRIK *van Almelo*, welke de Stichtsche zijde gehouden had (1). Wij hebben den inhoud dezer verdragen eenigzins uitvoerig medegedeeld, dewijl zij niet alleen den geest dier tijden leeren kennen, maar ook volledig aantoonen, op welken voet eindelijk al de langdurige geschillen tusschen *Gelre* en het *Sticht*, door eenen bestendigen vrede vereffend zijn.

Belangrijk voor de kennis van de zeden dier eeuwen is tevens de overeenkomst tusschen
27 van Lentemaand. 1259 Graaf OTTO II en het kapittel van *Xanten*. Hierin wordt bepaald, dat het kapittel het geestelijk regt in *Gelre* genieten en de visscherij te *Wese* behouden zal. De Graaf, zoo lang hij het *Rijkswald* bezit, zal jaarlijks aan de kapittelheeren voor de regten die hun aldaar toekomen, tien mark pacht geven. De mannen en knechten van het kapittel, welke in Geldersche steden wonen, zullen daar blijven in die regten, op welke zij aangenomen zijn; maar met betrekking tot diegenen, welke in het vervolg aldaar ontvangen worden, blijft het regt van het kapittel in zijn geheel. Bij sterfgeval zullen zij moeten betalen, even alsof zij ten platten lande woonden, behalve voor strijdpaarden en wapenen (2). Men heeft uit deze laatste voorwaarde aangetoond; hoe veel licht zij verspreidt over het inwonen van dienstluiden en eigenhoorigen in steden van andere Heeren. Men zocht vreemden aan te lokken; hier over vielen klagten, en men trachtte zich tegen die vermindering van regten en inkomsten, door verdragen te handhaven (3).

Steeds op het heil zijner onderdanen bedacht, poogde Graaf OTTO hen tegen de roofzucht en den overmoed des adels te beschermen. Het Rijnverbond, door onderscheidene zoo geestelijke als wereldlijke Duitsche Vorsten, bij wie zich meer dan honderd steden voegden, gesloten en door Koning WILLEM bevestigd, was na den dood van dien Vorst, bij de heerschende verwarringen en onlusten in het Rijk, en het krachteloos bewind zijns opvolgers, ontoereikend geworden ter handhaving der gemeene rust en veiligheid. Ongestraft pleegden de Edelen weder de vorige geweldenarijen, en de *Rijn* van *Bazel* tot beneden *Keulen* was bezoomd met sloten en roofnesten, uit welke zij de stroomen en wegen onveilig hielden, zich de buitensporigste afpersingen en knevelarijen veroorloovende. Om hieraan een einde te maken waren in verschillende oorden van *Duitschland*, bijzondere bondgenootschappen tegen deze adellijke roovers opgerigt. Ter bereiking van hetzelfde doel sloten en beëedigden ook Graaf OTTO van *Gelre*

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelre,* D. I. bl. 552—554. Verg. v. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 230.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 537—539.

(3) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 231.

WILLEM, Graaf van *Gulik*, DIRK, Erfgraaf van *Kleef*, de gezanten des Bisschops van 1256—1300
Utrecht, der Gravinnen van *den Berg* en van *Seyn*, nevens de afgevaardigden van verscheidene steden, vele Edelen en dienstmannen, te *Keulen* met den Aartsbisschop van dat stift eenen gemeenschappelijken landvrede, ter eere van God, van de Kerk, van het Rijk en van den Roomsch-Koning RICHARD, zoowel als tot hun aller zekerheid. Men kwam overeen, »dat elk der bondgenooten den vrede te water en te land, onverminderd zijne regten, zou handhaven. De kooplieden en reizigers zouden vreedzaam en veilig door de landen mogen trekken, onder betaling van behoorlijke tollen en weggelden. Elk Heer zou in zijn gebied geschikte lieden benoemen, voor wie alle klagten over vredebreuk zouden gebragt worden, en welke daarvan den landsheer verslag zouden geven. Indien deze niet magtig genoeg was, om de noodige vergoeding te verschaffen, dan moest hij der bondgenooten hulp inroepen, om den vredebreker te straffen. Was hij zelf daartoe ongenegen, zoo zouden al de bondgenooten tegen hem opstaan." Eindelijk werd bepaald, »dat elk, die vrede begeerde, in dit verbond konde opgenomen worden (1)." Het blijkt niet, welk nut deze overeenkomst heeft opgeleverd. Men vermoedt, dat zij uit gebrek aan zedelijke kracht weldra vervallen is, dewijl hare deelgenooten zich aan dezelfde misdrijven schuldig maakten, welke zij in anderen moesten straffen (2). Ook hier werden aan der Vorsten heerschen hebzucht de rust en het geluk der volken opgeofferd.

14 van Slagtmaand 1259

Het was de nooit bevredigde begeerte naar uitbreiding van magt en invloed, welke Graaf OTTO II en zijn broeder den Bisschop van *Luik* in de geschillen wikkelde, welke bij het overlijden van HENDRIK III van *Braband*, betreffende de voogdijschap over zijne vier minderjarige telgen, ontstonden. Het is onzeker, of zij zelve op de voogdijschap gevlamd, dan slechts HENDRIK *van Gaasbeek*, een kleinzoon van Hertog HENDRIK I, in zijnen eisch op deze betrekking ondersteund hebben. Zoo veel blijkt, dat het der Hertogin-weduwe eindelijk gelukte, hen door groote beloften en eene somme gelds voor hare belangen te winnen, en dat zij door de Edelen en steden tot voogdesse harer kinderen werd aangesteld (3). Ofschoon zij den Heeren VAN PERWEIS en VAN MECHELEN al haar vertrouwen schonk, onttrok zij zich echter niet geheel aan den raad van den Gelderschen Graaf en den Luikschen Bisschop, te wier overstaan zij onder anderen een

(1) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 234.

(2) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 234.

(3) *Magn. Chron. Belg.* p. 279. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 148, vergeleken met DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. II. p. 42.

1256 —1300 geschil tusschen de Kanoniken van *Antwerpen* en eenige burgers dier stad, beslechtte (1).

Het is niet onwaarschijnlijk, dat OTTO en zijn broeder zich deswege ter gunste der Hertogin-weduwe van *Braband* verklaard hadden, dewijl hun het uitzigt op de voogdijschap over den onmondigen FLORIS V van *Holland* werd geopend (2). De tijd der Geldersche bewindvoering over *Holland* is niet met juistheid te bepalen. Men vermoedt dat OTTO, om zich in de voogdij te handhaven, zich van de vriendschap der naburige Vorsten wilde verzekeren (3). Hij sloot althans een onderling hulpverbond met den Bisschop van *Utrecht*, waarbij tevens bepaald werd, dat alle voorkomende geschillen door vier wederzijdsche scheidslieden in der minne zouden vereffend worden (4). In een dergelijk verdrag trad hij te *Biervliet* met den Graaf van *Vlaanderen*. Men beloofde elkander naar vermogen bijstand te bieden. Wanneer OTTO naar *Vlaanderen* werd geroepen, moest GUI alle kosten op zich nemen, doch het wederkeerige zou plaats hebben, wanneer de Graaf van *Vlaanderen* dien van *Gelre* ter hulp snelde (5).

27 van Hooim. 1265

13 van Sprokkelm. 1266

Niet lang daarna werd OTTO van de voogdij over *Holland* ontslagen (6). Het zij dat dit hem, die niet rusten konde, bewoog om het kruis naar het Heilige Land aan te nemen, of wel, dat dit ontslag een gevolg was van dit voornemen, zeker is het, dat hem ter uitvoering van dit plan door Paus CLEMENS IV vergund werd, twintig duizend ponden te ligten uit den honderdsten penning, welken de geestelijkheid der stiften van *Mentz*, *Trier* en *Keulen* uit hare goederen tot onderstand der kruistogten moest opbrengen (7). Het is minder zeker, dat hij deze gelden ontvangen, dan dat hij zijne reis naar *Palestina* gestaakt heeft, in wier volvoering waarschijnlijk nieuw ontstane onlusten met de naburen hem verhinderd hebben. Het blijkt ten minste, dat in dien tijd geschillen tusschen *Gelre* en *Kleef* ontstaan waren, welke aan de uitspraak des

1 van Oogstmaand

---

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 148. BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 565.

(2) Zie hiervoor, bl. 338, 339.

(3) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 237.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 572.

(5) Uit de *Arch. v. Rijssel*, volgens V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 237. In de *Gedenkstukken tot opheldering der Nederl. Gesch.*, *opgezameld uit de Archiven te Rijssel*, door Mr. PH. C. V. D. BERGH, wordt dit verdrag niet gevonden.

(6) Zie hiervoor, bl. 339.

(7) BONDAM, *Charterb. v. Gelre.* D. I. bl. 582.

Bisschops van *Utrecht*, des Graven WILLEM van *Gulik* en des Heeren van *Borne* on- 1256—1300
derworpen werden. Behalve eene nadere bepaling van sommige voorwaarden, bij vroe- 3 van
gere verdragen overeengekomen, en eenige punten van minder belang, werd de tol- Herfstmaand
vrijheid der Nijmeegsche burgers op de Kleefsche tollen langs *Rijn* en *Waal* verze- 1266
kerd, en den Graaf van *Kleef* de verpligting opgelegd, om geen andere munt dan de zijne met zijnen stempel te mogen slaan (1). Naauwelijks was dit vereffend, toen OTTO in de twisten van zijnen broeder HENDRIK, Bisschop van *Luik*, met de Brabanders gewikkeld werd. Het schijnt, dat de verschillen door zijne tusschenkomst en die der 6 van
Graven van *Vlaanderen* en *Gulik* zijn bijgelegd. Dit bestand was van korten duur. Louwmaand
OTTO en HENDRIK vielen in *Braband*, doch moesten na eene vergeefsche poging om 1267
Mechelen te overweldigen, terugtrekken, waarmede de krijg eindigde (2).

Spoedig riepen de wapenen den strijdlustigen Graaf van *Gelre* naar een ander tooneel, waarop hij meer lauweren zoude inoogsten. ENGELBERT, Aartsbisschop van *Keulen*, leefde sinds eenigen tijd in onmin met de burgers zijner zetelstad, welke ter verijdeling zijner pogingen om hen te bedwingen, zich eindelijk onder bescherming des Graven van *Gulik* gesteld hadden. Hierover ten uiterste verbolgen, viel de Kerkvoogd met zijne bondgenooten in *Gulikerland*, welk hij te vuur en te zwaard verwoestte. Onmiddellijk wendde zich de Graaf om hulp tot zijnen zwager OTTO van *Gelre*, die weldra met al zijne strijdkrachten opdaagde en den weifelenden aanverwant met nieuwen moed bezielde. »Vrees niet," zeide hij, »geene woorden maar daden worden hier gevorderd. God en het regt zullen ons nog meer ondersteunen, dan onze vrienden en magen. De Aartsbisschop heeft slechts eene zamengeraapte menigte, die hem verlaten en vlugten zal, zoo als gij heden met eigen oogen zien zult. Wij, uwe vrienden, zweren met u te overwinnen of te sterven. Snellen wij ten strijd eer iemand den vijand te hulp komt!" Ondersteund door de Bisschoppen van *Luik*, *Munster*, *Utrecht* en andere bondgenooten, rukte hij onversaagd met zijne benden voorwaarts. »Zwager, volg mij," riep hij den Graaf van *Gulik* toe, en stormde op het eens zoo 18 van
talrijk heir der vijanden aan. Eene volkomen overwinning bekroonde na eenen hard- Wijnmaand
nekkigen en bloedigen strijd zijnen moed. Vele Grooten en Edelen vielen met den Aartsbisschop, zijnen broeder den Graaf of Heer van *Valkenburg*, en den Bisschop van *Paderborn* (*Padburnensis*) in handen des overwinnaars; de Graaf van *Kleef* redde zich door de vlugt. De Keulsche Kerkvoogd werd in het slot *Nydeck* opgeslo-

(1) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 585. Verg. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 149. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 98.

(2) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 240.

1256—1300 ten en onzacht behandeld. De Pausselijke afgezant, BERNARD *van Castineto*, sprak
2 van Oogstmaand 1268 uit dien hoofde den kerkelijken banvloek uit over de Graven van *Gelre* en *Gulik*, hunne bondgenooten en de ingezetenen van *Keulen*. Hij herhaalde dien twee jaren later met al de gebruikelijke plegtigheden, bij brandende kaarsen en onder klokkengelui, in de Geldersche en Guliksche steden, ook in *Keulen*, en legde deze gewesten den grooten ban (*interdict*) op. OTTO verzoende zich niet met de Kerk vóór het jaar twaalf honderd een en zeventig, toen de Aartsbisschop geslaakt en een vredesverdrag getroffen werd (1).

Trouwens, niet slechts de wereldlijke maar ook de geestelijke Vorsten bekommerden zich weinig meer om de banbliksems uit het Vatikaan geschoten. Terwijl op OTTO nog de banvloek rustte, had zelfs de Bisschop van *Utrecht* zijne hulp tegen de Kennemers ingeroepen (2). En zoo weinig hinderde hem het *interdict* in zijne bewegin-
1270 gen, dat hij de wapenen tegen JAN van *Braband* opvatte. De twist ontstond wegens de stad *Tiel* die onder het gebied des Hertogs behoorde, maar op welke OTTO vermeende eenige aanspraak te hebben. Om de stad tegen eenen aanval der Gelderschen te dekken, werd de dijk aldaar in het najaar, toen de *Waal* hoog gezwollen was, op last des Hertogs, die zich hier bevond, doorgestoken en een gedeelte van *Gelre* met overstrooming bedreigd. De wakkere OTTO echter bemagtigde te goeder ure den dijk en stopte de doorbraak (3). Het schijnt dat de vrede spoedig getroffen werd. Men vindt althans, dat de Hertog van *Braband* beloofde vijftien honderd pond aan de schuldeischers des Graven van *Gelre* te zullen voldoen (4).

Er waren om dien tijd tusschen OTTO en de stad *Zutphen* geschillen ontstaan en zelfs tot zulk eene hoogte gestegen, dat de Graaf de tolvrijheid te *Lobede* of *Lobith* aan de Zutphensche poorters verleend, introk. Op zijn sterfbed toonde hij berouw over deze daad en beloofde in de aangedane verongelijking te zullen voorzien. Doch de dood verhinderde hem het nakomen dezer belofte, welke echter onder het volgend bestuur vervuld werd (5). Hij eindigde den tienden van Louwmaand twaalf honderd een en zeventig zijne loopbaan, en werd in het klooster te *'s Gravendaal*, door hem ge-

---

(1) MENCONIS *Chron.* ap. MATTHAEUM, *Analect.* T. II. p. 170. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 241—244.

(2) Zie hiervoor, bl. 340, 341. VAN SPAEN stelt den inval der Kennemers in *Utrecht* op het jaar 1269. *Hist. v. Gelderl.* bl. 245.

(3) *Chron. Tiel*, p. 236. *Not* (*o*). PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 151.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. b. 246.

(5) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 607.

sticht, bijgezet, alwaar later een praalgraf ter erkentenis zijner deugden is opgerigt (1). 1256—1300
De achting welke hij bij den tijdgenoot had verworven, is tot de nakomelingschap overgegaan. Men huldigt zijne voorzigtige en gezonde staatkunde in het afwijzen van de Keizerlijke kroon; zijne onverpoosde werkzaamheid in het behartigen van de belangen des staats; zijnen edelen ijver in het bevorderen van den landvrede tot veiligheid der onderdanen en ter beteugeling van het vuistregt; zijne erkende schranderheid en braafheid, waardoor hij menigmaal als middelaar optrad in de geschillen tusschen de naburige Vorsten; eindelijk zijnen onverwrikbaren oorlogsmoed en tevens zijne zucht tot vrede wanneer deze, naar zijne overtuiging, op eerlijke voorwaarden konde bedongen worden. Onmatige heersch- en hebzucht echter verleidden hem nu en dan tot daden, die in strijd waren met zijne aangeboren eerlijkheid en grootmoedigheid. Twee en veertig jaren had hij, over het geheel met roem en geluk, het bewind gevoerd, de grenzen van *Gelre*, vooral door aankoop van goederen, aanmerkelijk uitgebreid en zijn gebied door aanzienlijke leenmannen versterkt (2). Op het voetspoor van andere Nederlandsche Vorsten, en hierin bestaat zijne grootste verdienste, had hij ook aan vele steden het aanzijn geschonken of liever haar van voorregten, keuren en handvesten, voorzien; met name aan *Harderwijk*, *Emmerik*, *Arnhem*, *Lochem*, *Doesburg*, *Deutichem*, *Wageningen*, *Roermond*, *Goch* en *Gelre* (3). Daar hij echter deze gunstbrieven verleende zonder den Keizer te kennen, aan wien het alleen stond stadsregten te vergunnen, zoo werden al de handvesten door hem en de vorige Graven van *Gelre* aan de steden gegeven, in dertien honderd tien door den Roomsch-Koning HENDRIK krachteloos en van onwaarde verklaard (4). Een blijk, dat de Graven van *Gelre* meer afhankelijk waren van het Rijk of minder magtig dan die van *Holland*, bij wie, zoo verre ons bewust is, de Keizers nooit hunne regten als leenheeren met zooveel nadruk deden gelden.

OTTO II was tweemaal gehuwd geweest; eerst met MARGARETHA van *Kleef*, welke in twaalf honderd een en vijftig overleed, en daarna met PHILIPOTTE van *Dammartin*, de moeder van zijnen zoon en opvolger REINOUD I. Hij liet verscheidene dochters na, van welke ELIZABETH aan den Graaf van *den Berg*, en ERMGARD aan dien van *Kleef*

---

(1) *Chron. Tiel*, p. 237. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 603. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 246 (24).

(2) VAN LEEUWEN ad *Chron. Tiel*, p. 238, 239. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 249—252.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 379, 398, 404, 420, 421, 559. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 252.

(4) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 255.

1250—1300 werd uitgehuwelijkt (1). Het voorouderlijke wapen, de drie mispelbloemen, had hij in eenen ongekroonden, eenstaartigen Leeuw, zonder blokken veranderd. Wat hem hiertoe bewoog, kan met geene zekerheid bepaald worden (2).

Reinoud I konde bij den dood van otto II niet minder dan zestien of zeventien jaren bereikt hebben, dewijl hij reeds als getuige van zijnen vader voorkomt bij de gift van dirk, Voogd van *Roermond*, aan de abdij st. maria aldaar in twaalf honderd acht en zestig (3). Hij schijnt evenwel nog een jaar onder voogdijschap zijner moeder en der Bisschoppen van *Luik* en *Utrecht* geweest te zijn (4). Immers als regerend Vorst
1 van Grasm. 1272 komt hij het eerst voor bij de opdragt van het leenheerschap over goederen te *Schalkwijk* aan het Dom-kapittel te *Utrecht*, ofschoon hij zich daarbij nog van een Jonkheers zegel bediende (5). De eerste jaren zijns bestuurs onderscheidden zich, in zoo verre de berigten tot ons gekomen zijn, door geene merkwaardige gebeurtenissen. Nieuw ontstane onlusten met *Kleef*, wier oorzaken onbekend zijn, waren reeds vóór dien tijd bij een verdrag vereffend (6). Even weinig kan men bepalen, waardoor de Hertog van *Braband* vijftien honderd Leuvensche ponden aan reinoud schuldig was, die hij
17 van Grasm. 1274 in twee termijnen beloofde te voldoen, doch met welke de Graaf zich niet vergenoegde en achttien honderd pond eischte (7). Dit geschil werd ter beslissing aan scheidsmannen overgelaten, en was mogelijk de aanleidende oorzaak, dat Hertog jan een huis of slot te *Tiel* versterkte, om het doorbreken van eenen dijk aldaar te beschermen (8). De omliggende landen werden hierdoor gedurig aan overstroomingen blootgesteld, om welke te stuiten reinoud twee jaren daarna, den nieuwen dam achter
1276 *Drumpt* liet opwerpen (9). De geschillen werden eindelijk bijgelegd. Immers sloten
12 van Oogstmaand 1279 de Hertog van *Braband*, de Aartsbisschop van *Keulen*, de Graven van *Gelre* en van *Kleef* eenen landvrede voor drie jaren. Men beloofde hierbij, zich gezamenlijk te

(1) V. spaen, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 216—229.

(2) V. spaen, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 74—80.

(3) Bondam, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 602.

(4) V. spaen, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 229. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 265.

(5) Zie het diploma in den *Codex Dipl.* van v. spaen gevoegd achter de *Inl. tot de Hist. van Gelderl.* D. IV. bl. 24.

(6) Bondam, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 609.

(7) Willems, *Codex Diplomaticus*, bij de *Rijmkron.* van j. v. heelu, bl. 397.

(8) V. spaen, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 269.

(9) *Chron. Tiel*, p. 246, 251. Pontanus, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 155.

verzetten tegen alle rooverijen en het gevangennemen van personen, tegen het munten 1256—1300
op onbehoorlijke plaatsen en het slaan van penningen onder eenen vreemden stempel. Voorts werden zekeren kooplieden eenige voorregten vergund, en bepalingen, sommige tollen betreffende, gemaakt (1). Dit verbond werd met eene spoedige ontbinding bedreigd, toen de Aartsbisschop van *Keulen*, wenschende voordeel te trekken uit het ombrengen van Graaf WILLEM van *Gulik* te *Aken*, het grootste gedeelte van dat graafschap vermeesterde (2). REINOUD hood met den Hertog van *Limburg*, den verdrukten Gulikers onderstand, en zelfs naderde reeds de Hertog van *Braband* met het- 14 van Wijnmaand 1279
zelfde doel, toen door tusschenkomst van den Pausselijken gezant, de vrede getroffen werd. Het grafelijk huis van *Gulik* verzoende zich het volgende jaar met de stad
Aken, en onder de getuigen in dat verdrag wordt ook REINOUD van *Gelre* genoemd (3) 20 van Herfstmaand 1280
Keulen en *Aken* werden nu in den landvrede begrepen; en bij een afzonderlijk verbond met de eerstgenoemde stad, verwierf REINOUD voor zich en voor zijne onderdanen
de belofte, dat zij binnen en op den *Rijn* voor die stad, als de eigen burgers zouden 24 van Sprokkelm. 1281
beschouwd en beschermd worden. (4).

Het jaar te voren was WALRAM III, Hertog van *Limburg*, overleden. Hij liet slechts eene dochter ERMGARD genaamd, achter, welke reeds in twaalf honderd zes en zeventig met den Gelderschen Graaf gehuwd was, doch twee jaren na haren vader kinderloos overleed (5). REINOUD had zich onmiddellijk na WALRAMS dood in het bezit des hertogdoms *Limburg* gesteld, waarvan zijne gemalin de wettige erfgename was. Ongehinderd, naar het schijnt, was hij voor Hertog erkend geworden en had ook dien titel
in zijne brieven gevoerd (6). Op den Rijksdag te *Worms*, waar hij als Rijksvorst mede 15 van Zomermaand 1282
uitspraak deed over de geschillen tusschen *Vlaanderen* en *Henegouwen*, had Keizer RUDOLF 's Graven gemalin ERMGARD met *Limburg* en al de leenen haars vaders verlijd en bepaald, dat deze bij vooroverlijden der Hertogin, op haren echtgenoot, gedurende

---

(1) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 271. WILLEMS, *Codex Diplom.* p. 404.

(2) L. v. VELTHEM, *Sp. Histor.* B. I. c. 46. *Chron. Tiel*, p. 248 (1). J. A. LEYDIS, *Chron. Belg. Lib.* XXIV. c. 12. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 156. *Magn. Chron. Belg.* p. 290. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 270.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 649.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 657.

(5) WILLEMS, *Rijmkron.* van v. HEELU, *Introduction*, p. XLII. B. I. vs. 1452—59. Verg. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 235—40. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 278, 279.

(6) Zie een brief van den 12 van Bloeimaand 1280, in het *Codex Dipl.* van v. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 25; en die van den 24 van Sprokkelmaand 1281 bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre* D. I. bl. 657, 659, 661.

1256—1300 zijn leven, zonden overgaan (1). Tevens ontving de Graaf de Keizerlijke vergunning, de munt van *Limburg* naar *'s Hertogenrode* te verleggen, binnen *Arnhem* geld te mogen slaan en de termijn tot afdoening der pandpenningen over de stad en burg van *Nijmegen*, nog vijf jaren te verlengen. De Keizer verbond zich daarenboven, geene nieuwigheden in het landgeregt tusschen *Rijn* en *Maas* te zullen invoeren zonder bewilliging der Graven van *Gelre* en *Gulik*, en der Heeren van *Valkenburg* en *Heinsberg* (2).

Men meent, dat de Hertogin vóór de beleening met *Limburg* reeds was overleden, en REINOUD haren dood voor den Keizer geheim gehouden had, of wel, dat het berigt hiervan eerst eenige dagen later *Worms* bereikte (3). Dit gevoelen verkrijgt eene hooge mate van waarschijnlijkheid, dewijl bij ERMGARDS kinderloos overlijden, ADOLF, Graaf van *den Berg*, een kleinzoon van HENDRIK van *Limburg*, haren Grootvader, als naaste erfgenaam op het bezit van *Limburg* aanspraak maakte, en er zich ook spoedig andere mededingers opdeden, onder welke de Bisschoppen van *Keulen* en *Luik* geteld worden. Zij zullen de bondigheid en kracht van het Keizerlijk verlij betwist hebben, daar het na den dood der beleende gegeven was (4). De Keizer zelf schijnt van dit begrip geweest te zijn. Immers blijkt niet, dat hij bij de verschillen over de Limburgsche opvolging zijn gezag als Opperhoofd des Rijks en Opperleenheer met nadruk deed gelden. Hij bemoeide zich verder bijna niet met de zaak, en al wat voorts gebeurde, geschiedde geheel buiten hem (5).

REINOUD daarentegen hield zich na het overlijden zijner gemalin, aan 's Keizers bepaling te zijnen opzigte, en handhaafde zich eenen tijd lang in het bezit der sterke plaatsen van *Limburg*. De Graaf van *den Berg*, te zwak om door de wapenen die regten te ondersteunen, welke hij waarschijnlijk reeds te vergeefs getracht had door onderhandelingen te doen gelden, wendde zich tot zijne bloedverwanten (6). Men vermoedt dat hij hun, die

(1) Zie den brief van den 18 van Zomermaand 1282 bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 676.

(2) Zie de brieven van den 18, 19 en 20 van Zomermaand 1282 bij BONDAM, *Charterb. van Gelre*, D. I. bl. 676—679.

(3) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 676 (b). WILLEMS, *Rijmkron. van* V. HEELU, *Introduction*, p. XLII, welke haren dood op den 12 van Bloeimaand 1282 bepaalt. VAN SPAEN daarentegen stelt dien in de tweede helft van 1282 of het begin van 1283. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 279.

(4) WILLEMS, *Rijmkron. van* V. HEELU, *Introduction*, p. XLII. Verg. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 240. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 280.

(5) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 277.

(6) VAN HEELU, B. I. bl. 58.

zelve omtrent de erfopvolging het met elkander niet eens waren, zijne aanspraken op Limburg voor eenige geldelijke voordeelen aanbood (1). Zeker is het, dat zij hem slechts hunnen bijstand beloofden onder voorwaarde, dat aan elk hunner een gedeelte der nalatenschap van ERMGARD wierd toegekend (2). ADOLF in de verbrokkeling des hertogdoms geen genoegen nemende, en wanhopende of afkeerig zich met REINOUD te verstaan, droeg met toestemming zijner broeders, al zijne regten op *Limburg* aan Hertog JAN van *Braband* op, wien hij kort te voren had aangezocht, hem met dat gedeelte van *Limburg* te beleenen, welk onder HENDRIK III een leen van *Braband* geworden was (3). De afstand geschiedde bij wijze van gift ter gelegenheid van het huwelijk, welk tusschen 's Hertogs zoon GODFRIED en eene nicht van Graaf ADOLF gesloten werd (4). Daar dit huwelijk door het spoedig afsterven van den jongen Prins, niet konde voltrokken worden, eischte de Graaf van den Hertog eene geldelijke schadeloosstelling (5). Niet vóór dat een aanzienlijk gedeelte daarvan ontvangen was (6), gaf hij zijnen Opperleenheer, den Keizer, den afstand zijner regten op *Limburg* te kennen en bekrachtigde dien tevens door eenen openen brief (7).

1256—1300

13 van Herfstmaand 1283

REINOUD was de man niet, welke zich gemakkelijk zijne vermeende regten liet ontwringen. Hij bevroedde terstond, dat hij die met de wapenen zou moeten verdedigen; en verkocht zijne moederlijke erfgoederen, de sloten en steden *Arguel*, *Harfleur*, *Martaigneulle*, *Vacheresse sur Somme*, de bosschen van *Cantastre* en eenige renten op het burggraafschap van *Abbeville*, aan Koning EDUARD van *Engeland*, waar-

---

(1) WILLEMS, *Introduction*, p. XLII.

(2) V. HEELU, B. I. bl. 58.

(3) Zie den brief van den 3 v. Oogstmaand 1283 in WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 414. *Introduction*. p. XLII.

(4) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 416. Een uittreksel van dien brief wordt gevonden bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 686, doch verkeerdelijk op den 8 van Herfstmaand gesteld. V. HEELU, B. I. bl. 59. L. v. VELTHEM, *Spiegel Hist.* B. II. c. 44. bl. 135. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 283.

(5) WILLEMS, *Introduction*, p. XLIII.

(6) Zie de uittreksels van verscheidene ontvangbrieven enz. bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 688.

(7) Zie de beide brieven van den 21 van Bloeimaand 1284, bij BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, bl. 665—672. Volgens den *Codex Dipl.* van WILLEMS, p. 453, zijn zij eerst den 29 van Bloeimaand 1287 gegeven.

1256—1300 schijnlijk om in de onkosten des dreigenden oorlogs te voorzien (1). Ongelukkig werd *Limburg* in dit gewigtig tijdpunt, zoo zwanger van groote en beslissende gebeurtenissen, door binnenlandsche twisten geschokt. Twee aanzienlijke adellijke geslachten, die aldaar den grootsten invloed uitoefenden, stonden tegen elkander op. Het geslacht SCAVEDRIESCH verklaarde zich voor *Gelre*; dat van MOLREPAS voor *Braband*. Op raad zijner Limburgsche aanhangers, toog Hertog JAN een en andermaal over de *Maas*, eischte brandschatting en pleegde op deze togten vele daden van overmoed en geweld (2). Zulk een gedrag bragt de Heeren tusschen *Maas* en *Rijn* in beweging. Zij vreesden voor hunne onafhankelijkheid, indien de Hertog van *Braband* het land van *Limburg* met zijn gebied vereenigde, en sloten zich aan den Graaf van *Gelre*, zwerende, hem naar vermogen te ondersteunen (3). SIFRID, Aartsbisschop van

21/22 van Herfstmaand 1283 *Keulen*, voegde zich bij hen en trad met REINOUD in een verbond tegen den Hertog van *Braband* en Graaf ADOLF van *den Berg* (4). Later sloot REINOUD een verdrag met zijnen zwager, Graaf DIRK van *Kleef*, welke, tegen genot van eenige voordeelen en

14 van Wijnmaand. regten, beloofde *Gelre* en *Limburg*, doch op REINOUDS kosten, tegen de Brabanders te beschermen (5). Hertog JAN verzuimde niet zich insgelijks met bondgenooten te versterken, in het bijzonder zijnen neef, Graaf FLORIS van *Holland*, voor zijne belangen te winnen, en magtige toebereidselen ten krijg te maken (6). Vooraf echter wilde hij beproeven, de zaak met den Graaf van *Gelre* in der minne te schikken. Hij sloeg hem uit dien hoofde voor, dat hij op eenen bepaalden dag zijne huwlijksvoorwaarde zou voordragen, en zich tevreden stellen met het genot van hetgeen hem daarin ten vruchtgebruik werd toegekend. Dacht hem dit echter niet genoeg, dan zou de Hertog gaarne datgeen afstaan, wat den Graaf door Keizerlijke beslissing nog daarenboven zou worden toegelegd (7). REINOUD wees dit van de hand; hetzij uit verbolgenheid op den Hertog, welke door het onderhandelen met ADOLF van *den Berg*, de regten van dien

---

(1) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 280.

(2) VAN HEELU, B. I. bl. 59—61. L. v. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. II. c. 44. bl. 135.

(3) V. HEELU, B. I. bl. 61—62. L. v. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. II. c. 44. bl. 135.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelre,* D. I. bl. 688. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 417. V. HEELU, B. I. bl. 62, 63.

(5) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 285, 286.

(6) Verg. hiervoor, bl. 353.

(7) VAN HEELU, B. I. bl. 63—64. L. v. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. II. c. 44. bl. 135.

Graaf op *Limburg* erkend had (1); hetzij hij niet in staat was door zijne huwlijksvoorwaarde te bewijzen, dat hem het vruchtgebruik van dat gewest toekwam (2). 1256—1300

De poging ter verzoening mislukt zijnde, moest aan het wisselvallig lot des krijgs, in welken meest al de Vorsten van *Neder-Duitschland* deel namen, de oplossing van het Limburgsche vraagstuk worden overgelaten. Hertog JAN opende de vijandelijkheden door eenen inval in het land van *Valkenburg*, waar hij het kasteel *Limale* veroverde en verwoestte (3). Middelerwijl vereenigde REINOUD zijn heir, versterkt door de hulpbenden des Aartsbisschops van *Keulen*, der Graven van *Luxemburg*, *Lotharingen*, *Kleef*, *Gulik*, *Sein*, *Spanheim*, *Nassau*, *Nuwenaar*, *Solms*, *Salm* en der voornaamste Edelen uit *Limburg* (4). Op het berigt hiervan trok de Hertog naar het dorp *Gulpen* bij *Maastricht*, waar zijn zwager, de Bisschop van *Luik*, en zijn oom, de Landgraaf HENDRIK van *Hessen*, zich met een klein gevolg bij hem voegden (5). Hier bevond zich REINOUD, en de beide heiren waren slechts door het riviertje de *Geule*, welk *Valkenburg* doorsnijdt en zich in de *Maas* verliest, van elkander gescheiden. Het kwam echter tot geen gevecht. Eenige Franciskaner monniken bewerkten eenen zoen of wapenstilstand, waarbij men bepaalde, dat ondertusschen de verschillen aan de uitspraak des Graven van *Vlaanderen* zouden onderworpen worden (6). De Hertog trok met zijn volk in *Braband* terug. (7). Van de uitspraak des Graven van *Vlaanderen* is, naar het schijnt, toen niets gekomen (8).

---

(1) VAN HEELU, B. I. bl. 64.

(2) WILLEMS op VAN HEELU, B. I. vs. 1606. » Indien er toch eene huwelijksche voorwaerde bestaen hadde," zegt WILLEMS verder, » blijkens welke dit vruchtgebruik op hem (REINOUD) moest overgaen, dan zou waerschijnlijk daervan in zijne compromissen, in den brief van den Roomschen Koning, of in de verschillende uitspraken der scheidsmannen, eenige melding te vinden zijn geweest." Het schijnt, dat REINOUD zijne aanspraak alleen grondde op den leenbrief van Koning RUDOLF van 18 van Zomermaand 1282, te vinden bij VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 236 (95).

(3) VAN HEELU, B. I. bl. 64, 65. L. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. II. c. 45, bl. 136.

(4) VAN HEELU, B. I. bl. 65, 66, 69, 70. L. V. VELTHEM, B. II. c. 45. bl. 136.

(5) VAN HEELU, B. I. bl. 66, 67. L. V. VELTHEM, B. II. c. 45.

(6) VAN HEELU, B. I. bl. 67—71. V. VELTHEM, B. II. c. 45. bl. 136, 137. VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 287, stelt met PONTANUS, *Lib.* VI. p. 161 en SLICHTENHORST, B. VI. bl. 102, dezen togt in het begin van 1284; WILLEMS, naar ons inzien, juister in het laatst van 1283. Zie zijne Aant. op B. I. vs. 1742.

(7) VAN HEELU, B. I. bl. 69.

(8) L. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. II. c. 45. bl. 137. Verg. WILLEMS op V. HEELU, B. I. vs. 1794. bl. 70.

1256 De oorlogsvlam barstte weldra met nieuw geweld wederom uit. KOENRAAD SNABBE,
1300— Heer van *Lonsies* en Graaf REINOUDS Drost van *Limburg*, verbitterd op JAN van *Braband*, viel roovende en brandende in het land van *Dalem*. Hij werd echter spoedig door den voogd van dit slot, REGNIER DE VISET, een fier en stout Ridder, gevangen genomen en te *Genappe* opgesloten. Het sein ten krijg was hierdoor gegeven, en *Limburg* werd de prooi van kleine gevechten en schermutselingen, welke niets
1284 beslisten. Nu eens was deze, dan gene overwinnaar. WALRAVEN, Heer van *Valkenburg*, een getrouw bondgenoot des Graven van *Gelre*, stroopte tot voor de muren van *Maastricht* waar OGIER VAN HAREN het bevel voerde. Daarentegen viel WENNEMAAR VAN GEMMENICH, Heer van *Hoogstraten*, een dapper krijgsman, verdelgend in het land van *Valkenburg* en sloeg het beleg voor *'s Hertogenrode*, doch werd vóór die veste door een pijl doodelijk getroffen. Te *Nuits* waren inmiddels de Aartsbisschop van *Keulen*, de Graven van *Gelre* en *Luxemburg* en WALRAVEN van *Valkenburg* te zamengekomen, om de Brabanders te beteugelen. Zij bragten volk bijeen en belegerden *Wijk* tegenover *Maastricht*. HENDRIK *van Gaesbeek*, ARNOUD *van Driest* en andere Ridders snelden uit het wel versterkte *Maastricht* den belegerden te hulp, en ontzetten hen na een hevig gevecht. VALKENBURG rigtte nu in het land van *Dalem* de vreesselijkste verwoestingen aan en trok, nadat *Herve*, tusschen *Dalem* en *Verviers*, door den Hertog van *Braband* was in de asch gelegd, *de Maas* over en verbrandde *Lomelle* in *de Kempen* (1).

Aken was in de magt der Brabanders en het punt waaruit zij *Limburg* verontrustten. De bondgenooten des Graven van *Gelre* sloegen deswege het beleg voor die stad en sneden haar allen toevoer af. Reeds was er het gebrek ten top gestegen, toen HENDRIK *van Gaesbeek*, zijn broeder ARNOUD *van Breda* en andere Ridders uit *Maastricht*, de belegeraars ten aftogt noodzaakten. De burgers van *Aken* echter, door 's Konings schout aangespoord, poogden zich van de Brabanders te ontslaan. Er ontstond een hevig oproer, welk door den Heer van *Wesemale*, Maarschalk van *Braband*, gedempt werd. Hij doodde THIELEMAN *van Lenke*, den aanvoerder van het graauw, en dwong den schout de stad te verlaten. Daarentegen werd *Kerpen*, tusschen *Dueren* en *Keulen*, door den Aartsbisschop bemagtigd en vernield. Dit deed den moed der bondgenooten van *Gelre* stijgen, en *Aken* zag zich op nieuw door hunne benden omsloten. Hertog JAN trok dadelijk zijne strijdkrachten bijeen. Behalve de dapperste Fransche krijgsoversten van dien tijd, telde hij in zijn leger de hulpbenden der Graven van *Bourgogne*, van *Holland*, van *Loon*, van *der Mark*, van *Waldek* en van andere Graven en Baronnen. Hij haastte zich den vijand op te

(1) VAN HEELU, B. I. bl. 72—81. L. VAN VELTHEM, B. II. c. 47, bl. 138, 139.

zoeken, welke de *Geule* was overgetrokken, en weldra stonden de beide heiren weder 1256—1300
tegenover elkander te *Gulpen*. Een beslissende slag scheen onvermijdelijk, toen RAOUL DE CLERMONT, gezant des Konings van *Frankrijk*, bewerkte, dat de wederzijdsche 17 van Hooim. 1284
geschillen aan de uitspraak der Graven van *Vlaanderen* en *Henegouwen* werden onderworpen (1). Ter vereffening van den twist over *Limburg*, had Koning EDUARD van *Engeland*, ongeveer eene maand te voren, een aanzienlijk gezantschap naar den Hertog van *Braband* benoemd, hetgeen ongetwijfeld krachtig zal hebben medegewerkt, om de strijdende gemoederen tot vrede te stemmen (2). Welligt waren de Engelsche afgevaardigden nog niet in het leger aangekomen, toen de overeenkomst getroffen werd (3). Hoe dit zij, reeds den volgenden dag werd uitspraak gedaan. De Graaf van *Gelre* zou voor zijn leven het hertogdom *Limburg* behouden zoo als hij dit bij het overlijden zijner gemalin, bezeten had (*en tel maniere com il le fu tenant au jour ke sa feme ala de vie a mort*) (4). De Hertog was met deze bepaling niet tevreden, en Graaf REINOUD, naar het schijnt, even weinig. Partijen werden derhalve te *Parijs* voor de Koningen van *Frankrijk* en *Engeland* gedaagd, die zich vermoedelijk tot Opperscheidslieden hadden aangeboden. Zij beslisten het pleit ten voordeele des Hertogs en bevonden hem in *zijn regt*, doch konden zij hen rusteloozen tegenstander niet bewegen hierin te berusten (5). Deze sloot door tusschenkomst der Engelsche gezanten, een wapenstilstand voor één jaar met den Graaf van *Holland*, den bondgenoot des Hertogs van *Braband*, opdat binnen dien tijd de Koning van *Engeland* de oneenigheden tus- 9 van Oogstmaand
schen de beide Graven zoude beslissen (6). Hiervan kwam echter niets, ofschoon FLORIS V een jaar na het sluiten dezer overeenkomst, zijne gezanten in *Engeland* magtigde, om die uitspraak te bewerken (7). REINOUD benoemde WALRAM *van Luxem-* 13 van Oogstmaand
burg, Heer van *Ligny*, onder zekere voorwaarden, tot zijnen stadhouder van *Limburg* (8), en vernieuwde drie dagen later het verbond met den Aartsbisschop van

---

(1) VAN HEELU, B. I. bl. 82—95. L. V. VELTHEM, B. II. c. 48. bl. 139, 140. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 694. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 429.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 693.

(3) WILLEMS op VAN HEELU, B. I. vs. 2509. bl. 96.

(4) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 695. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 430.

(5) V. HEELU, B. I. bl. 95, 96.

(6) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 696. Zie hiervoor, bl. 353.

(7) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 699.

(8) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 698. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 432.

1256—1300 *Keulen*, onder anderen belovende, de bezittingen van dien Kerkvoogd, zelfs tegen zijne naaste bloedverwanten te zullen verdedigen (1).

Niet ontijdig waren deze voorzorgen en maatregelen. De vijandelijkheden werden op nieuw hervat en hoe langer hoe heviger voortgezet. De Brabanders vielen in *Gelre*; van *Venlo* tot aan *Bommel* bleef geen huis onbeschadigd. De Gelderschen trokken over de *Maas* en bragten moord en verwoesting in *Braband*, doch werden teruggejaagd. Nu viel Hertog JAN in het gebied des Aartsbisschops van *Keulen*, en *Lechenich*, tusschen die stad en *Bonn*, ging met de omliggende dorpen in de vlammen op. Te midden dezer overwinningen en omringd door verbitterde vijanden, verliet de Hertog van *Braband* echter het tooneel van dezen oorlog, om den Koning van *Frankrijk* op eenen krijgstogt naar *Arragon* te vergezellen, hetgeen te regt de grootste verwondering opwekte (2). Het schijnt evenwel, dat er in den winter van twaalf honderd vier en tachtig op twaalf honderd vijf en tachtig eenige toenadering van partijen, zoo niet zelfs een bestand tusschen hen heeft plaats gehad (3). Hoe dit zij, de Hertog stelde WOUTER BERTHOUD, Heer van *Meekelen* tot zijnen stadhouder aan gedurende
1285 zijne afwezigheid, en nam de dapperste Ridders en knapen met zich (4). Indien hij op een verdrag vertrouwd heeft, is dit zeer kwalijk onderhouden geworden. Naauwelijks had hij zich verwijderd, toen de Graaf van *Luxemburg* het slot *Fraipont*, tusschen *Luik* en *Verviers*, innam. Het oorlogsvuur brandde langs de oevers van de *Maas* tot aan de grenzen van *Holland*, en voor al leed *Gelre* vreesselijk door den Heer *van Kuik*. Kleine gevechten wisselden elkander gedurig af, en een aanslag van REINOUD op *Grave* mislukte (5).

In dezen staat van zaken keerde de Hertog van *Braband* uit *Arragon* terug. Velen zijner Ridders en Edelen waren de slagtoffers geworden eener besmettelijke ziekte, welke een groot gedeelte des Franschen legers vernield had. Koning FILIPS zelf was aan haar te *Perpignan* overleden, en Hertog JAN ter naauwernood aan hetzelfde lot ontsnapt (6). Bij zijne terugkomst werd de oorlog heviger voortgezet. De Heer *van Ligny* had van HENDRIK SNABBE, wiens vader KOENRAAD nog steeds door de Brabanders werd gevangen gehouden, al de sloten en burgen, die hij inhield, opgeëischt. Dit

---

(1) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 290.

(2) V. HEELU, B. I. bl. 96—98.

(3) DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XII. p. 126. Verg. WILLEMS op V. HEELU, B. I. vs. 2573. bl. 98.

(4) V. HEELU, B. I. bl. 99.

(5) V. HEELU, B. I. bl. 99—102. V. VELTHEM, B. II. c. 48. bl. 140. c. 49. bl. 141.

(6) V. HEELU, B. I. bl. 102—104. V. VELTHEM, B. II. c. 49. bl. 141.

was hem geweigerd geworden, waarop hij het beleg voor *Lonsies*, waar HENDRIK zich bevond, had geslagen. Hertog JAN noodzaakte hem af te trekken; SNABBE onderwierp zich aan dien Vorst, wien hij de sterkten, in zijn bezit, overleverde en welke hierdoor meer dan de helft van *Limburg* onder zijne bevelen bragt (1). De Graaf van *Kleef*, ofschoon REINOUDS zwager, verbond zich met den Hertog en den Graaf van *Holland*, onder voorwaarde evenwel, dat hij niet verpligt zou zijn het stift *Keulen* te benadeelen. Er werd tevens bepaald, dat al de veroveringen onder hun drieën zouden gedeeld worden, uitgezonderd het hertogdom *Limburg* en de *Tieler-* en *Bommelerwaard* (2). 1256—1300 11 van Lentemaand 1286

REINOUD werd in dezen neteligen toestand geraden, door eene echtverbindtenis den magtigen GUI van *Vlaanderen* voor zijne belangen te winnen. Hij was reeds verloofd aan MARGARETHA, de dochter van dien Graaf, weduwe van ALEXANDER van *Schotland*, en ondertrouwde haar te *Namen*, waar tevens de huwelijksvoorwaarde gesloten werd, voor welke onderscheiden Geldersche Edelen borg bleven. REINOUD ontving dertig duizend ponden tournois tot morgengave, waarvoor hij MARGARETHA drie duizend ponden bewees, op *Roermond*, *Venlo* en eenige sloten gevestigd. Daarenboven beloofde de Aartsbisschop van *Keulen*, op 's Graven verzoek, haar, wanneer zij gehuwd zou zijn, een jaarlijksch inkomen van vier duizend Leuvensche ponden uit de goederen, welke REINOUD van het stift *Keulen* in leen hield, en die naderhand op de steden *Gelre*, *Goch*, en den tol te *Lobith* werden gevestigd. Het huwelijk werd den tweeden van Hooimaand daaraan volgende voltrokken (3). 21 van Grasm. 6 van Bloeimaand.

Ondertusschen was het eenjarig bestand van REINOUD met FLORIS van *Holland* reeds eenige maanden ten einde geloopen. De onderlinge vriendschappelijke betrekkingen tusschen de beide Graven, waren echter nog tot het laatste gedeelte des verleden jaars blijven bestaan, dewijl REINOUD toen beloofde, de Heeren *van Amstel* niet te zullen ondersteunen, wanneer zij den zoen met Graaf FLORIS mogten verbreken (4). Thans zond

---

(1) V. HEELU, B. I. bl. 104—106. V. VELTHEM, B. II. c. 50. bl. 142.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 464. WILLEMS, *Cod. Dipl.* bl. 447, 448. WILLEMS brengt dit verdrag op den 6den van Bloeimaand 1287. Het stuk zelf wijst echter het jaartal 1286 aan.

(3) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. *Cod. Dipl.* bl. 80—89. D. IV. bl. 332—336. Verg. WILLEMS op V. HEELU, B. I. vs. 2807. *Cod. Dipl.* p. 439. V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 20—25, 30—38.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 460—462. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 700—704.

1256— 1300 FLORIS den Heer *van Borselen* en JAN *van Renesse* met manschappen naar *Maastricht* tot hulp des Hertogs, verwoestte met zijne schepen de oevers van *Maas* en *Waal*, zoo ver het gebied des Graven van *Gelre* zich uitstrekte, en maakte zich meester van het huis te *Mere* nabij *Maastricht*. JAN van *Braband* had *Tiel* versterkt en het bevel aan JAN *van Kuik* toevertrouwd. REINOUD koesterde het voornemen die stad te bemagtigen, en legerde zich te *Senne* in den *Tielerwaard*. Doch hier werd hij door VAN KUIK, de Heeren *van Heusden* en *Hesbeen*, ARNOUD *van der Sluys* en andere Ridders aangetast en na een bloedig en hardnekkig gevecht geslagen. Middelerwijl had de Hertog een leger te *Oosterwijk*, drie uren van *den Bosch*, bijeen gebragt om in den *Bommelerwaard* te dringen. De overtogt der *Maas* werd hem te vergeefs door GERHARD *van Rossum* aan het hoofd eener bende gewapende huislieden betwist; en REINOUD, wanhopende hem te verdrijven, hield met zijne bondgenooten vasten voet in den *Tielerwaard*. De Hertog liet het zijner keuze over om in den *Bommelerwaard* te komen, of hem te vergunnen *de Waal* over, te trekken, ten einde door eenen beslissenden slag den vernielenden krijg te eindigen. REINOUD wees beide voorstellen af. *Tiel*
11 van Herfstmaand 1286 werd stormenderhand door hem ingenomen, geplunderd, verbrand; en hij die aan de woede des zwaards en der vlammen ontsnapte, gevangen weggesleept. FRANK *van Wanghe*, de bevelhebbers JAN DE COC en JAN UTENHOVE, drie dappere degens, stierven in den kerker; eenige anderen werden later tegen borgstelling, doch beroofd van hunne goederen, ontslagen (1). Na het belangrijk verlies van *Tiel*, stichtte de Hertog van *Braband* een burg te *Driel*, om den *Bommelerwaard* in bedwang te houden. REINOUD, welke dit niet beletten konde, toog met zijne strijdmagt *de Maas* op en vereenigde zich met den Aartsbisschop van *Keulen*, de Graven van *Luxemburg* en de hulpbenden des Graven van *Vlaanderen*. Dit talrijk heir trok *de Maas* over, naar het schijnt, om een aanslag op *Maastricht* te beproeven, waar men op een mijl afstands genaderd was. De stad echter was, onder het bevel van WESEMALE en ARNOUD *van Walheem*, sterker bezet dan men vermoedde: en daar de Hertog van *Braband* zich tusschen *Molle* en *Merhout*, bij *Turnhout*, had neergeslagen, togen de bondgenooten weder over *de Maas*. Den Graaf van *Vlaanderen* ontmoetende, sloegen zij het beleg voor *Witham*, doch moesten voor de dapperheid der bezetting zwichten. *Lonsies* werd nu met geweld aangetast. GERHARD *van Mueslinge* (*Mylingen?*) had reeds veertig dagen achtereen met onbezweken moed den burg verdedigd, toen de Hertog van *Braband* met eene sterke krijgsmagt tot ontzet opdaagde. Op het berigt

(1) VAN HEELU, B. I. bl. 108—116. L. V. VELTHEM, B. II. c. 51. bl. 143. *Chron. Tiel.* p. 255 en de aant. van V. LEEUWEN. J. A. LEYDIS, *Chron. Belg. Lib.* XXI. c. 21. p. 223. Zie hiervoor, bl. 353.

van zijnen aantogt verspreidden zich de bondgenooten, te zwak om hem tegenstand te bieden. De Aartsbisschop van *Keulen* begaf zich naar *Wassenberg*, de Graaf van *Vlaanderen* naar *Namen*, de beide Graven van *Luxemburg* naar *Limburg* en REINOUD naar *Nieuwstad*. De Brabanders rukten voort en gaven nu den vrijen teugel aan hunne woede; het platte land werd te vuur en te zwaard verwoest, een groot aantal sloten verdelgd en de stad *Limburg* zelfs, waar zich REINOUDS gemalin bevond, in brand gestoken (1). Middelerwijl sloot Hertog JAN te *Tiel* met FLORIS V een nader verbond tegen REINOUD (2). Men trachtte echter weldra *Holland* met *Gelre* te verzoenen, en de onderlinge verschillen aan de uitspraak van vier scheidslieden te onderwerpen; doch hiervan kwam niets (3). Eenige dagen later trad REINOUD met den Heer van *Kuik* in een verdrag van onzijdigheid voor de landen van *Kessel*, *Rode* en *Kuik*, uitgenomen de stad *Grave* (4). *Driel*, door den Graaf van *Gelre* bemagtigd, was kort te voren door den Heer van *Kuik* hernomen en ter bedwinging van den *Bommelerwaard* sterk bevestigd. Om denzelfden tijd moet ook de Geldersche burg *te Nieuwen Grave* door de Zeeuwen veroverd en vernield geworden zijn. Onder deze verrigtingen was de winter genaderd; Hertog JAN trok naar *Braband* en zond de hulpbenden met rijke belooning terug. Dit spoorde de Graven van *Luxemburg* aan, hunne wraak over de geledene schande voor *Longies* te bevredigen. In het midden van den fellen winter veroverden zij het dorp *Spremont*, versterkten de kerk en trachtten den burg door hongersnood tot overgaaf te dwingen. Onverwachts echter verscheen de Hertog, versloeg en verdreef de aanvallers, maakte zich meester van de kerk en voorzag den burg van levensmiddelen (5).

1256—1300

24 van Herfstmaand. 1286

14 van Wijnmaand.

31 van Wijnmaand.

1287

Nu genoot het geteisterde *Limburg* eene poos verademing. De oorlog tusschen den Bisschop van *Metz* en den Graaf van *Bar* ontstaan, in welken de Hertog van *Braband* voor dezen, en de Graven van *Luxemburg* voor genen zich mengden, verplaatste het krijgstooneel elders. Door beleid van den Ridder WOUTER *de Ligne*, werd echter eerlang de vrede gesloten, zonder dat de bondgenooten het zwaard ontbloot hadden (6). Tot dezen zoen heeft vermoedelijk de bevelbrief van Keizer RUDOLF niet

9 van Bloeimaand.

(1) V. HEELU, B. I. bl. 116—126. V. VELTHEM B. II c. 51, 52. bl. 143, 144.

(2) Zie hiervoor, bl. 353.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D I. bl. 466.

(4) I. A. NYHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. van Gelderl.* D I. *Oorkonden*, bl. 6. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 444.

(5) V. HEELU, B. I. bl. 126—134. V. VELTHEM, B. II c. 52 bl. 144, 145.

(6) V. HEELU, B. I. bl. 134—138. L. V. VELTHEM, B. II c. 53. bl. 145, 146.

1256—1300 weinig bijgedragen, in welken de Aartsbisschop van *Keulen* gelast wordt, de vijandelijkheden tegen den Hertog van *Braband* niet te hervatten, daar de Keizer zich voorbehield de bestaande moeijelijkheden, op eene bijeenkomst tegen den vijf en twintigsten van Hooimaand, te vereffenen (1). Het blijkt niet, dat hieraan gevolg gegeven, of hoe de uitslag geweest is. Weinig tijd na 's Keizers aanschrijving, deed Graaf ADOLF van *den Berg*, bij wijze van gift, afstand van zijne regten op *Limburg* aan den Hertog van *Braband*, tevens den Keizer verzoekende, dien Vorst met dit gewest te beleenen (2). Het schijnt, dat om dien tijd de Koning van *Frankrijk* ook in de Gel-
29 van Bloeimaand. 1287 dersch-Limburgsche geschillen betrokken is geworden. Immers REINOUD benoemde eenige gevolmagtigden, om voor 's Konings Hof zijne regten tegen zijne zuster ELIZABETH, Gravin van *den Berg*, te verdedigen (3). Het ligt nog, wel is waar, in het duister, welke regten hier bedoeld worden; maar dewijl ELIZABETH slechts eene halve zuster van REINOUD was, kunnen zij vermoedelijk slechts betrekking op de Limburgsche zaken en niet op de goederen van REINOUDS moeder in *Frankrijk* gelegen, ge-
2 van Hooimaand. had hebben, gelijk men gegist heeft (4). Kort daarop sloten Hertog JAN en Graaf FLORIS V ter eenre, en REINOUD van *Gelre*, de Aartsbisschop van *Keulen* en de Graven van *Luxemburg* ter andere zijde eene wapenschorsing tot den vijf en twintigsten van Herfstmaand dezes jaars, welke daarna met nog twee maanden verlengd werd (5). Den tijd des bestands maakte zich Graaf REINOUD ten nutte, om zijn gebied aan den
28 van Herfstmaand. kant van *Holland* te versterken. Hij vermeerderde de bezetting van het slot *Renooi* met dertig gewapenden onder JAN *van Herwen*, wien hij tot erfvoogd van dit slot had aangesteld (6).

Na het einde des wapenstilstands, in het begin van den winter, werden de vijandelijkheden aan de zijde des Graven van *Gelre* hervat. De Aartsbisschop van *Keulen* viel in de landen des Graven van *den Berg*, doch was spoedig genoodzaakt voor de Brabanders terug te trekken, welke tot aan de *Erff*, een riviertje bij *Nuis*, voortrukten. De Aartsbisschop belette den Hertog den overtogt, die toen om *Duren* toog en zijnen weg door roof en brand kenmerkte. Minder uit vrees, zegt men, van door

(1) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 452.

(2) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 453.

(3) Zie het document van Bloeimaand 1287 bij V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 41.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 300. V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 42 (1).

(5) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 7. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 454, 455. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 163.

(6) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 9, 10.

den Kerkvoogd en Graaf REINOUD, welke te *Leggenich*, tusschen *Duren* en *Bonn*, en den Graaf *van Luxemburg*, welke in *Berg* en WALRAVEN *van Valkenburg*, die te *Rode* gelegerd waren, ingesloten te worden, dan wel door het slechte weder, slaakte de Hertog zijnen togt; hij keerde naar *Duren* terug en van daar naar *Maastricht*. Hier bevond zich Bisschop JAN van *Luik*, welke met den Heer van *Valkenburg* in krijg geraakt was, en thans door hulp van den Hertog, met wien hij een verbond van vriendschap gesloten had, het land van *Valkenburg* beoogde aan te vallen (1). Te vergeefs snelden de Aartsbisschop van *Keulen*, Graaf REINOUD en anderen ter ondersteuning van hunnen bondgenoot. Immers HERMAN *van Witham* op eenen avond uit *Maastricht* trekkende, verbrandde *Mersen* aan de *Geule*, waarop de Heer van *Valkenburg*, aan wien deze plaats behoorde, en zijne bondgenooten het veld ruimden, wanende dat de vereenigde magt van *Braband* en *Luik* tegen hen in aantogt was. *Limburg* werd nu op nieuw aan roof, brand en moord prijs gegeven; en wat de woede der Brabanders verschoonde, vernielde de wraakzucht der geslachten van *Scavedriesch* en *Molrepas* (2).

1256—1300

1288

Middelerwijl deed KUNEGUNDA, Hertogin-weduwe van *Limburg*, afstand van de aanspraken, welke zij op dat gewest hebben mogt, ten behoeve van JAN van *Braband* (3). Deze verlangde thans meer dan ooit den vernielenden oorlog, die in kleine niets afdoende togten en gevechten met afwisselend geluk bijna vijf jaren geduurd had, door eenen beslissenden veldslag, of door eene verzoening te eindigen. Dit laatste scheen bij partij eenen gewenschten weerklank te vinden. Om de vredesonderhandelingen aan te knoopen begaf zich de Hertog naar *Maastricht*. Onder voorwendsel van hetzelfde doel, kwamen de Gravin van *Vlaanderen*, de Aartsbisschop van *Keulen*, de Graaf van *Gelre*, de beide Graven van *Luxemburg*, en de Heer van *Valkenburg* nevens eenige andere Ridders te *Valkenburg* bijeen. Doch wel verre van aan eenen zoen met *Braband* te denken, bepaalden zij, dat het land van *Limburg* geheel den Graven van *Luxemburg*, als uit den mannelijken stam van *Limburg* gesproten, zou verblijven. Graaf REINOUD deed hun, bij koop, afstand van zijne regten en zwoer plegtig met al zijne bondgenooten, hen met kracht van wapenen in het bezit daarvan te stellen en te handhaven (4). Gloeijende van verontwaardiging over dit besluit,

18 van Grasmaand

15 van Bloeimaand

23 van Bloeimaand

(1) Het verbond tusschen den Hertog en den Bisschop den 15 van Grasmaand 1287 gesloten, is opgenomen in WILLEMS, *Cod. Dipl.* bl. 449.

(2) V. HEELU, B. I. bl. 138—144. V. VELTHEM, B. II. c. 53, 54, bl. 145—148.

(3) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 456.

(4) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 458, 459. Verg. de aant. op V. HEELU, B. I. vs. 4033.

1256—1300 brak de Hertog den volgenden dag met zijn leger naar *Valkenburg* op, om de bijeengekomen Vorsten te verrassen. Ofschoon zij zich reeds door de vlugt gered hadden, bestormde hij echter het slot, hetwelk, door tusschenkomst des Graven van *Vlaanderen* en tegen borgstelling van vier duizend mark zilver, dat de Heer van *Valkenburg* zich voortaan in dezen krijg onzijdig zou houden, van het beleg ontheven werd. Onmiddellijk zette hij met vijftien honderd man de vlugtelingen tot aan *Heinsbergen*, bij de *Rhoer* tusschen *Maeseyk* en *Gulik*, doch vruchteloos, achterna. Nu wendde hij zich naar den *Rijn*, verwoestte tusschen *Keulen* en *Bonn* de hoven en wijngaarden, en vermaakte zich, alsof hij met zijne vijanden den spot wilde drijven, te *Bruhl*, de jagtplaats of diergaarde des Aartsbisschops, met jagen en feestvieren. Hier verzochten hem de Graven van *den Berg*, van *Gulik*, van der *Mark* en van *Waldek*, de Proost van *Aken*, nevens vele Edelen, Ridders en de voornaamste burgers van *Keulen*, het slot *Woeringen*, tusschen die stad en *Nuys*, te vernielen. De Aartsbisschop had het laten versterken, om zijne zetelstad in toom te houden, doch toen de burgvoogd hem vroeg, waar hij het noodige onderhoud voor de bezetting zou vinden, geantwoord: *Er loopen vier heirwegen voorbij het slot.* Dus tot straatrooverij gemagtigd, hield de bezetting de omliggende streken onveilig en schond den landvrede. Men verzocht den Hertog dezen te herstellen, en hieraan gehoor gevende, sloeg hij het beleg voor *Woeringen* (1).

Bij het berigt hiervan ontbood de Aartsbisschop, die nu meende den vijand verschalkt te hebben, zijne bondgenooten, welke in grooten getale te *Nuis* opkwamen en onder hen ook de »mechtige Grave van *Gelre*." Op een mijl afstands van *Woeringen*
5 van Hooimaand 1288. genaderd, begaf hij zich met de krijgsbenden in den vroegen morgenstond naar de abdij *Brauweiler*, zong de hooge mis en hield vervolgens eene bemoedigende aanspraak. »Verheugt u," zeide hij, »de Hertog en zijn volk zijn zonder moeite in onze handen geleverd. Zij zouden vlugten, indien zij konden; maar het is nu te spade. Zij zijn in onze magt. Immers niet alleen hebben wij meer gewapende landlieden, maar ook twaalf honderd helmen meer dan zij." Hierop gaf hij hun aflaat van alle zonden, en sprak den banvloek uit over den Hertog en zijne bondgenooten, gelijk in die eeuwen van woestheid en bijgeloof gebruikelijk was. Terstond hierop stelde zich het leger in beweging naar de *Fuhlinger heide* bij *Woeringen*, waar reeds de Hertog van *Braband*, door verspieders van 's vijands doel verwittigd, zich van eene voordeelige stelling had verzekerd. Zoo veel vertrouwen stelden de bondgenooten op hunne overmagt, dat zij wagens met zich voerden, beladen met ketenen om de Brabanders te boeijen.

---

(1) Van Heelu, B. I. bl. 144. B. II. bl. 149—158. L. v. Velthem, B. III. c. 2. bl. 151.

De beide legers waren door eenen grooten weg, met grachten omringd, van elkander gescheiden en schaarden zich in drie verdeelingen ten strijd. De Aartsbisschop van *Keulen* gebood den regtervleugel der bondgenooten, de Graaf van *Luxemburg* het midden, en Graaf REINOUD van *Gelre* den linkervleugel. De Hertog van *Braband*, welke op eene hoogte, die van achteren door een moeras gedekt was, had post gevat en door de Fransche ruiterij werd ondersteund, besloeg het midden zijns legers. De hulpbenden des Graven van *Loon*, der Heeren van *Arkel*, *Kuik*, *Heusden* en *Mechelen*, die, even als de poorters van *Brussel*, *Antwerpen* en *Thienen* onder hunne bijzondere banieren streden, vormden den regtervleugel onder bevel van Graaf ARNOUD van *Loon*. De benden der Graven van *der Mark*, van *Waldek*, van *Tecklenburg* en van *Ziegenhain*, benevens verscheidene Edelen van *Gulik* en een groot gedeelte der poorters van *Keulen*, maakten met de Bergsche landlieden den linkervleugel uit, welke aan Graaf ADOLF van *den Berg* was toevertrouwd. Vóór het aangaan van den slag, beproefden eenige Ridders en Broeders der Duitsche orde eene verzoening te bewerken, doch vruchteloos. Naar gewoonte werden nu onderscheidene Edelen tot Ridders geslagen, en de Hertog sprak zijne dapperen met deze woorden aan: »Gedenkt aan den koenen aard uwer voorvaderen, die men niet zag deinzen, of van hunnen Heer vlugten. Wilt gij hun navolgen, dan zal ons groote eer toevallen. Ik weet, Ridders en knapen, dat gij allen mij dikwijls wel gediend hebt; maar thans komt het er op aan, want ik denk hier mijn dood te vinden, of met eer het veld te behouden. Het is God bekend, dat ik hierin geraakt ben, om dat ik den landvrede, waarbij God ons wille bewaren, wilde bevestigen. Ik zelf zal de voorste zijn, omdat ik het best gewapend ben. Sluit u allen zoo vast en moedig aan mij, dat men mij noch van achteren, noch ter zijde kan aanvallen. Die ons van voren willen bestoken, zal ik zoo afslaan, dat het ons tot eer zal verstrekken. Zoo gij ziet, dat ik mij wil overgeven of vlugten, wil ik dat gij mij doodt!" (1) 1256—1300

(1) — Na den coenen aert
Van uwen vordren seldi dinken,
Die men nie en sach winken,
Noch van haren heere vlien!
Wildi nu daer na tien,
Soe sal ons grote eere gevallen.
Ic belove my van u allen,
Dat ghi my dicke hebt wel gedient,
Ghi heeren, ende lieve vrient;
Maer nu gheet ierst ane die noot;
Want ic dincke hier te bliven doot,

1256—1300 Op deze woorden ontvlamde de moed in aller harten: en elk wenschte vurig den strijd (1).

De Aartsbisschop opende het gevecht en viel op den Graaf van *den Berg* aan. Zoodra de Hertog de zijnen zag wijken, snelde hij hen ter hulp, waarop de bondgenooten onmiddellijk hunne geheele magt tegen hem vereenigden, en de Brabanders aan het wijken bragten. Onvoorzigtig gingen zij uiteen en geraakten hierdoor in verwarring, terwijl de Brabanders hunne slagorde gesloten hielden. De Graaf van *Luxemburg* drong met zijn gevolg door tot de plaats waar JAN van *Braband*, door een stoet van dapperen omringd, zich bevond. De beide mededingers, die lang gewenscht hadden elkander te ontmoeten, trekken de zwaarden, die zij weldra laten vallen, om meer van nabij handgemeen te worden. Door het toeschieten der Brabanders wordt de Graaf van *Luxemburg* teruggedrongen, die echter in zijnen schildknaap, WOUTER *van Nes*, eenen wreker vindt, welke den Hertog eene wonde in den arm toebrengt. Nu valt WALRAVEN *van Ligny* onverschrokken op de Brabanders aan, en zendt BEROALD *van Halloy* zijnen broeder ter hulp, doch stort van zijn paard en bezwijkt onder de slagen der vijanden. De dood des helds verdubbelt de woede des Graafs en zijner Ridders, welke zich te midden van dit bloedig gevecht wer-

---

Of ic sal tfelt met eeren winnen:
Want, dat moete God bekinnen,
Dat ic quam in dese saken,
Dat ic lantvrede woude maken:
Daer bi sal ons God bewaren.
Ic sal selve te vorst varen,
Want ic ben bat dan ghi
Ghemonteert, blijft bi my,
Beide arme ende rike,
Soe vaste ende soe vroemelike
Dat my, van achter noch van besiden,
Nieman en moge toeriden.
Die ons van vore willen deren,
Die salic alsoe verweren
Dat ons sal eere daer af gescien.
Siedi my gaen in hant, of vlien
Ic wille dat ghi my selve verslaet!" V. HEELU, B. II. vs. 4700—4727.

JUSTUS LIPSIUS, in zijn *Lovanium*, *Lib.* II. c. 9. p. 64, heeft deze fraaije en krachtige aanspraak bedorven. Hij legt den Hertog woorden in den mond, die deze wel konde zeggen, maar niet gezegd heeft.

(1) V. HEELU, B. II. bl. 158—179, 313. V. VELTHEM, B. III. c. 3. 4. bl. 152—155. c. 20. bl. 173.

pen. Tweemaal zinkt de standaard van *Braband* uit stervende handen; tweemaal verliest de Hertog zijn paard en wordt bedwelmd op den grond geworpen. Hij komt weder tot zich zelven, bestijgt het paard van ARNOUD *van der Hofstad* van *Leuven* en snelt met eene kleine bende op den Graaf van *Luxemburg* aan, wiens banier op hare beurt moet vallen. Het ros van den Graaf wordt gekwetst, en hij zelf door WOUTER *van den Bisdomme* gedood. Met hem sneuvelen zijne broeders. De overwinning des Hertogs is beslist (1). 1256—1300

Ondertusschen hadden de beide vleugels van het hertogelijk leger, die nog buiten gevecht gebleven waren, zich op die der bondgenooten geworpen en de zege voltooid. De Aartsbisschop van *Keulen*, reeds in den aanvang des gevechts door een gedeelte zijner benden verlaten, verdedigde zich evenwel eenen tijd lang dapper tegen de Bergsche landlieden, die met zeissen, knodsen en hooivorken gewapend waren. Eindelijk geheel ingesloten, moest hij zich aan GODFRIED *van Braband*, 's Hertogs broeder, overgeven, welke hem den Graaf van *den Berg* toevertrouwde, onder voorwaarde, van met hem in geen verdrag te treden wegens zijn losgeld, buiten toestemming des Hertogs en der burgers van *Keulen*. Hij werd den *Rijn* over naar *Monben* (*Mauben?*) gebragt; doch zijn standaard, in een wagen-kasteel medegevoerd, onder weg door eene vijandelijke bende, omvergeworpen, vernield en de wacht gedood (2). Heviger doch even ongelukkig werd de strijd door REINOUD van *Gelre* gevoerd. Nadat de Heeren van *Kuik*, van *Arkel* en van *Heusden* het nadeel bij den eersten schok geleden, hersteld hadden, waren de Gelderschen met vernieuwde woede aangevallen onder het geschreeuw »de Brabanders zijn geslagen en de Hertog is gesneuveld!" Dit gerucht deed den vijand niet wankelen, en werd slechts door het geroep beantwoord: »weert u, edel *Braband*, de Graaf van *Luxemburg* is gedood, de Aartsbisschop gevangen en de bloem van *Gelre* gevallen!" GOZEWYN van *Borne*, die dapper naast REINOUDS zijde streed, had reeds een zijner zonen den heldendood zien sterven, eenen anderen gevangen nemen, en lag zelf zwaar gewond onder zijn paard, toen hij door eenen derden zoon, een Franciskaner monnik, herkend en uit het strijdgewoel gevoerd werd. Met gelijke onverschrokkenheid vocht HENDRIK van *Borculo*, doch sneuvelde. De Heer van *Keppel* daarentegen gaf door eene schandelijke vlugt zijnen strijdgenooten een noodlottig voorbeeld. Zij vloden uiteen en de weinige

---

(1) V. HEELU, B. II. bl. 179—220. V. VELTHEM, B. III. c. 5—11. bl. 155, 162.

(2) Van HEELU beschrijft uitvoerig dit wagen-kasteel, B. II. vs. 6150—6167. V. VELTHEM, B. III. c. 12 bl. 163. Verg. J. GRIMM, *Deutsche Rechtsalterthümer* B. I. S. 263, 264. *Göttingen* 1828.

1256—1300 dapperen, die zich nog om den Graaf van *Gelre* schaarden, vermogten niet den hevigen aanval des vijands te wederstaan. Reinoud, hoewel zwaar aan het hoofd gewond, verweerde zich tot op het uiterste, en dacht niet eer aan zelfbehoud, dan toen zijn banierdrager, Arnoud *van Graverode*, naast zijne zijde gevallen was, en er zich geene mogelijkheid meer opdeed, het gevaar op eene eervolle wijze te ontkomen. In dit beslissend oogenblik erkent hem zijn vriend de Graaf van *Loon*, welke thans voor den Hertog strijdt, doch hem te zijner redding eenen schildknaap zendt met last, hem van wapenrok en alle kenbare teekenen te ontdoen. Reinoud ontsnapt hierdoor aan het gedrang en bij den Burgvoogd van *Montenaken*, die bevel ontvangt, hem in het geheim uit het gevecht te geleiden. Toevallig echter bemerken eenige Brabandsche knechten, dat iemand verborgen wordt; zij volgen den onbekende op het spoor en nemen hem gevangen, terwijl de Burgvoogd, door het gedrang van ruiters en voetknechten, van hem gescheiden is (1). Een tijdgenoot betreurt, dat zulk een dapper Vorst, door de verkeerde bezorgdheid van eenen vriend, niet in den strijd en met de wapens in de vuist gevangen genomen is; zijn lof zou dan, zegt hij, den roem van allen overtroffen hebben (2).

Tegen belofte en eed had ook de Heer van *Valkenburg* in den slag deel genomen en met leeuwenmoed nu eens wijkende, dan voorwaarts rukkende gevochten. Na zijne banier verloren te hebben, ontrolde hij eene andere, onder welke zich vele Geldersche Ridders en knapen vereenigden, welke den strijd voortzetten. Hij zelf geraakte in tweegevecht met den Proost van *Aken*, wien hij het hoofd vaneen spleet; doch op dit oogenblik werd hij door eenen Ridder in het aangezigt gewond en zou het leven er bij hebben ingeschoten, indien niet de Graaf van *Loon* en Ar-

---

(1) V. Heelu, B. II. bl. 221—246. L. v. Velthem, B. III. c. 11—14 bl. 162—166.

(2) V. Heelu, B. II. vs 6652: Ware den grave dat geval
Ghesciet, dat hi ware bleven,
Soe groote daet hadde hi gedreven,
In sine wapene ghevaen,
In weringe ende in weder staen,
Soe ware hi des strijts in eeren
Verre boven alle heeren.
Die van diere siden quamen,
Si daden quaet, die dat benamen.
Nochtan, hoe dat verginc daer mede,
Het was der Heren een, dict best dede,
Ende lanxt inden strijt geduerde.

NOUD *van Stein*, zijne bloedverwanten, hem uit den nood gered hadden. Zes zijner Ridders vielen naast hem, en de zevende overleed den volgenden dag aan zijne wonden. De Geldersche Edelen, die zich om zijnen standaard geschaard hadden, als de Heeren van *Batenburg*, *Bronkhorst*, *Meurs*, *Kuilenburg*, *Voorst*, *Gennep*, *Borne*, *Vianen*, ALAARD *van Driel*, HENDRIK *van Gelre*, natuurlijke broeder van Graaf REINOUD, en anderen, hielden nog eenigen tijd moedig stand; een gedeelte stierf den dood der helden, de overigen moesten zich gevangen geven. De Ridder HELMICH *van Damme* sneuvelde met zijne acht schildknapen (1). In een gelijk lot deelden de Edelen VAN SCAVEDRIESCH, wier banier nog steeds onverwonnen wapperde. Onverschrokken betwistten zij de zege aan den Hertog, toen hun gezworen vijand, de Heer van *Molrepas*, van achter de Brabanders, waar hij zich, zoo lang de overwinning wankelde, verscholen had, op hen toeschoot. Meer dan honderd leden van hun geslacht vielen in den hardnekkigen strijd. Vier alleen ontkwamen en onder hen KOENRAAD SNABBE, welke tot de zijde van REINOUD was teruggekeerd (2). 1256—1300

Deze merkwaardige slag had van des morgens negen uren tot laat in den avond geduurd. Meer dan elf honderd strijders, meest Ridders en Edelen, en onder hen de broeder des Aartsbisschops van *Keulen*, waren aan de zijde der bondgenooten in het gevecht gesneuveld, terwijl velen later aan hunne wonden overleden. De Brabanders zouden nog geene veertig man verloren hebben. Graaf ADOLF van *Nassau*, naderhand tot Keizer verheven, de Graaf van *Nuwenaar*, de Proost van *Bonn*, WALRAM *van Berchem*, LOEF *van Kleef*, de Heeren van *Leeuwenberg*, *Ysenborch*, *Drachenfels*, en andere zoo Duitsche als Luxemburgsche Edelen en Ridders, waren in hunne handen gevallen; ook beroemden zij zich meer dan vier duizend paarden van de verbondenen gedood te hebben (3).

(1) V. HEELU, B. II. bl. 247—256. V. VELTHEM, B. III. c. 14. bl. 166, 167.

(2) V. HEELU, B. II. bl. 264—269. V. VELTHEM, B. III. c. 15. bl. 168.

(3) V. HEELU, B. II. bl. 260, 270—272. V. VELTHEM, B. III. c. 15, 16. bl. 168, 169. Deze beide kronijkschrijvers geven het getal der strijders in den slag van *Woeringen* niet op. V. HEELU zegt slechts B. II. vs. 4670, dat het getal der Brabanders klein was in vergelijking van dat der bondgenooten. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 165 en met hem SLICHTENHORST, VAN SPAEN en anderen, verhalen, dat 20,000 bondgenooten door 4000 Brabanders verslagen werden. ASCHENBERG, aangehaald door WILLEMS, op V. HEELU, B. II. vs. 7334, brengt het getal der strijders aan de Brabandsche zijde op 15,000, waaronder slechts 4000 voetknechten. REINOUD en zijne medestanders zouden 40,000 man onder hunne banieren geteld hebben. Van deze laatsten zouden 6000 man en daaronder 1100 ridders geweest zijn, en de Brabanders 2000 man verloren hebben. Deze Schrijver echter heeft zijne berigten door geene voldoende bewijzen gestaafd.

1256 — 1300 Ofschoon dit eenigzins overdreven zijn mag, was hunne overwinning echter volkomen, en in *Gelre* de rouw over het verlies van bloedverwanten en vrienden zeer groot. De Hertog, gewond en van den strijd afgemat, vertrok den volgenden dag te scheep naar *Keulen*, om zich en de andere gekwetsten te laten genezen. De gesneuvelden werden op het kerkhof van *Woeringen* begraven (1). Het slot van dien naam geraakte in handen der Brabanders, welke het met den grond gelijk maakten (2).

De gevangenen, ten getale van meer dan duizend naar men wil, werden onder de overwinnaars verdeeld en allen, met uitzondering van ADOLF van *Nassau*, moesten eenen zwaren losprijs voldoen. Deze dappere Graaf had reeds met eigen hand vijf der stoutste Ridders van JAN van *Braband* gedood, toen hij gevangen genomen werd. De Hertog vroeg hem: »wie zijt gij, dappere Ridder, wiens moed mij heden zooveel zorg en moeite veroorzaakt heeft?" — »Ik ben de Graaf van *Nassau;* maar wie zijt gij, die mij gevangen gemaakt hebt?" — »Ik ben die Hertog van *Braband*, welken gij onophoudelijk in het gevecht achtervolgde." »Ach," hernam de Graaf, »aan dit zwaard, hetwelk vijf van uws gelijken gedood heeft, moest gij niet ontkomen zijn." Dit openhartig antwoord behaagde den overwinnaar, welke terstond zijnen gevangene, zonder eenig losgeld, in vrijheid stelde (3). De Aartsbisschop van *Keulen* daarentegen zat ruim een jaar in hechtenis en werd onmenschelijk behandeld (4). Hij moest dag en nacht de zware wapenrusting aanhouden, welke hij in den slag gedragen had. Slechts om te spijzigen werden hem voor een oogenblik, helm en handboeijen afgenomen (5).

---

(1) V. HEELU, B. II. bl. 318—326. L. V. VELTHEM, B. III. c. 21. bl. 174.

(2) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 166. In het verhaal van dezen merkwaardigen veldslag hebben wij slechts J. VAN HEELU, een ooggetuige, en zijnen verkorter of naschrijver, L. V. VELTHEM, gevolgd. Verg. overigens de brokstukken uit oude kronijken door WILLEMS in de *Bijlagen* op V. HEELU medegedeeld, bl. 348, 373—389. *Magn. Chron. Belg.* p. 290, 291. J. A LEYDIS, *Chron. Belg. Lib.* XXI. c. 21. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XII. p. 128. PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 164—166. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 109. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 303—312.

(3) *Chron. Leobienses* apud WILLEMS, *Bijlagen* op V. HEELU, bl. 387.

(4) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 314. In het begin van Oogstmaand des volgenden jaars was hij nog niet ontslagen. WILLEMS, *Cod. Dipl.* bl. 500.

(5) *Reimkronik von* OTTOCAR HORNECK, in WILLEMS *Bijlagen* op V. HEELU, bl. 369. Vreesselijk was de wraak, welke de Aartbisschop daarna den Graaf van *den Berg* om deze mishandeling deed ondervinden. ADOLF, in 1295 in zijne handen gevallen, werd in eene ijzeren kooi gesloten en alzoo, naakt en met honig besmeerd, aan het steken der insekten blootgesteld en doodgemarteld. Zie WILLEMS op V. HEELU, B. I. vs. 1464. V. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. VI. bl. 108.

Reinoud van *Gelre*, dien men herkend had, werd naar *Leuven*, vervolgens naar *Nivelles* gevoerd, en tot aan zijne bevrijding, heusch en hoffelijk behandeld (1). 1256—1300

Hoewel de schitterende overwinning te *Woeringen* behaald het lot van *Limburg* besliste en dit gewest aan *Braband* onderwierp, was echter met haar niet alles geëindigd. Ontegenstrijdig had gui van *Vlaanderen*, de schoonvader des Graven van *Gelre*, en de geslepenste staatkundige van zijnen tijd, ten doel zichzelven het genot van *Limburg* te verschaffen. Zijn gedrag laat in dit opzigt geen twijfel over, en zeer waarschijnlijk bediende hij zich van den Heer van *Valkenburg*, den zwager van reinoud, om zijne oogmerken te bereiken (2). De oorlog ontvlamde alzoo op nieuw. Terwijl valkenburg zich in *Namen* ophield, waarover hem het stedehouderschap was opgedragen, rukte de Hertog van *Braband*, welke hem van trouwloosheid en woordbreuk beschuldigde, voor zijn slot. Van valkenburg viel ondertusschen in *Waalsch-Braband* en versloeg den Heer van *Melin*, die hem was tegengezonden. De Hertog brak toen het beleg op, om hem op te sporen; maar hij was reeds over de *Maas* in *Namen* teruggekeerd (3). Kleine gevechten en strooptogten wisselden elkander af. Gui van *Vlaanderen* had op nieuw zijne leenmannen tegen *Braband* ontboden, toen zijn neef willem van *Henegouwen*, Bisschop van *Kameryk*, eene wapenschorsing bewerkte. De Hertog van *Braband* beloofde zijne verschillen met reinoud betreffende *Limburg*, aan de uitspraak des Bisschops, onder boete van honderd duizend ponden, te onderwerpen (4). Daarop werd door den Kerkvoogd voorloopig bepaald, dat reinoud binnen acht dagen in zijne handen moest gesteld worden, terwijl daarentegen de Graaf van *Vlaanderen* hem *Limburg*, *Rode* en *Spremont* zou overleveren; de overige punten moesten eenige dagen later beslist worden (5). De genoemde plaatsen werden door de Vlamingen, ten behoeve des Bisschops, aan wouter van antoing, Heer van *Bellone*, ingeruimd. De Hertog echter voldeed niet aan 's Bisschops bepaling, hetzij hij den scheidsman wantrouwde, of dewijl deze zijne volmagt was te buiten gegaan door de vrijstelling van reinoud te bevelen, hetzij op grond, dat hij geene bewijzen had, dat de Graaf van *Gelre* in deze tusschenkomst, op zijn naam aangegaan, toestemde (6). Deze laatste zwarigheid werd weggenomen, toen reinoud de handelwijs zijns schoonvaders

Oogstmaand 1288

24 en 31 van Wijnmaand.

8 van Slagtmaand

(1) V. spaen, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 315.

(2) Willems, *Introduction*, p. 46.

(3) Van spaen, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 313.

(4) Nyhoff, *Gedenkw.* D. I. *Oorkonden*, bl. 11—15. Willems, *Cod. Dipl.* p. 467—470.

(5) Nyhoff, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 15. Willems, *Cod. Dipl.* p. 470.

(6) V. spaen, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 316. Willems, *Introd.* p. 47.

1256 —1300 goedkeurde, en aan JAN CALVART benevens RUBIJNS van *Roermond* het verder bevorderen zijner belangen opgedragen werd. De Bisschop drong op 's Graven uitlevering aan, doch te vergeefs, waarop hij JAN van *Braband* in eene boete van honderd duizend pond besloeg, de overgave van *Limburg*, *Rode* en *Spremont* voor nietig verklaarde,
13—16 v. Winterm. 1288 en den Hertog beval, de verdere in bezitneming van *Limburg* te staken (2). Hij zelf onttrok zich vervolgens geheel aan de zaak en gaf WILLEM van *Vlaanderen* volmagt, om den Hertog van *Braband* tot nakoming zijner beloften aan te sporen (3). Doch hier-
18 van Winterm. van kwam niets; en alzoo liep deze geheele onderhandeling vruchteloos af.

De Graaf van *Vlaanderen*, de Heeren van *Luxemburg* en van *Valkenburg*, Voogden van *Gelre*, tijdens de gevangenschap van REINOUD, vatten nu de wapenen weder op. Weinig bijzonderheden zijn van dien hernieuwden krijg tot het nageslacht gekomen. De Aartsbisschop van *Keulen* nam er geen deel in. Hij was nog in de magt des
19 van Bloeimaand 1289 Graven van *den Berg*, en moest daarenboven bij een verdrag aan JAN van *Braband* beloven, in den Limburgschen oorlog de onzijdigheid te zullen bewaren (4). WALRAVEN van *Valkenburg* beproefde de stad *Limburg*, welke de Hertog in bezit gehouden had en waar HERMAN *van Witthem* het bevel voerde, door verraad van binnen te bemagtigen, doch de aanslag mislukte. Hij zelf werd op zijn slot belegerd, tot het uiterste gebragt en om eenen geheelen ondergang te ontgaan, genoodzaakt zich door eenen duren eed te verpligten, nimmer weder het zwaard tegen *Braband* aan te gorden (5). De vijandelijkheden duurden voort, tot dat eindelijk de Koning van *Frank-*
15 van Wijnmaand. *rijk* tusschen beide trad. Hertog JAN, Graaf REINOUD en GUI van *Vlaanderen* verschenen te *Parijs* en beloofden hunne geschillen geheel aan zijne uitspraak te onderwerpen (6). Zij was hoofdzakelijk van dezen inhoud: »De Graaf van *Gelre* wordt in vrijheid gesteld en zal ten behoeve des Hertogs van *Braband*, afstand doen van al zijne regten en aanspraken op het hertogdom *Limburg* benevens de sloten *Usembourc* (*Duisburg?*), *Wassenberg*, *Herve* en *Spremont*. Hij zal *Tiel* aan den Hertog wedergeven, maar daarentegen den *Bommeler-* en *Tielerwaard*, voorbehoudens den leenpligt, van hem terug ontvangen." De overige punten van minder belang gaan wij stilzwijgend voorbij. In dit verdrag werden mede begrepen de Graven van *Holland*,

(1) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. bl. 17.

(2) NYHOFF, *Gedenkw.* bl. 21—27.

(3) NYHOFF, *Gedenkw.* bl. 27.

(4) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 314. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 484—491.

(5) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 166.

(6) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 502—508.

van *den Berg*, van *Gulik*, van *Kleef* en van *der Mark*, de Heer van *Valkenburg* 1256—
en de burgers van *Keulen* en *Aken* (1). Den Graaf van *Vlaanderen*, van *Gelre* en 1300
den Heer van *Valkenburg* werden door den Koning van *Frankrijk* eene aanzienlijke som gelds, aan den Hertog van *Braband* te voldoen, opgelegd (2).

Zoo eindigde na eene meer dan vijfjarige worsteling de Geldersch-Limburgsche oorlog, wiens naweeën voor *Gelre* smartelijk en van langen duur geweest zijn. Reinoud moge daarbij geen duim breed gronds en slechts zijne regten op *Limburg* verloren hebben, die niet verder strekten dan zijn leven, en door velen betwijfeld werden, maar zijn land was verwoest, zijne schatkist uitgeput, een groot aantal zijner Edelen gesneuveld en de staat met zware schulden belast. Zijne bondgenooten moesten voor verlies aan knechten, paarden, wapenen en de onkosten der verdediging van burgen en sloten, schadeloos gesteld; de gelden, door hem opgenomen, zoo wel als die, welke ten behoeve des Hertogs van *Braband* bepaald waren, voldaan en de verpande Limburgsche goederen ingelost worden (3). Groot waren de eischen des Graven van *Vlaanderen*, welke borg voor hem was gebleven en aanzienlijke sommen had uitgeschoten (4). Kort na zijne terugkomst uit *Parijs*, zag hij en zijne gemalin, om Gui te bevredigen, zich genoodzaakt dezen, met toestemming van den Gelderschen adel, al de inkomsten en opbrengsten nevens het beheer der graafschappen *Gelre*, *Zutphen* Sprokkelm.
en van het land van *Kessel* gedurende vijf jaren af te staan, ten ware de schuld vroeger 1290
vereffend wierd. Daarentegen mogt de Graaf van *Vlaanderen*, wanneer hij aan het einde van den bepaalden tijd niet geheel voldaan was, nog langer in het bezit dier landen en zoo lang blijven, tot dat de afrekening geheel gesloten zou zijn. Reinoud beloofde geene bevelen in zijn gebied uit te vaardigen, zonder toestemming des Graven van *Vlaanderen*, wien hij vergunde daarin stadhouders, slotvoogden, ambtslieden, regters, schepenen en ontvangers aan te stellen, welke alles op zijnen naam deze vijf jaren beheeren zouden. Hij noodigde alle inwoners en onderzaten der vrije of Grafelijke steden, der sloten en vesten, benevens al zijne leenmannen uit, de bevelen des Vlaamschen Graafs te gehoorzamen en dezen alle schattingen te betalen, terwijl hij hen ontsloeg van den eed van trouw, welken zij hem gezworen hadden. Insgelijks verzocht hij alle ingezetenen, de regters, schepenen en ontvangers der vrijsteden, den

(1) Van Mieris, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 498.

(2) Zie de kwijtbrieven bij Willems, *Cod. Dipl.* p. 510, 511.

(3) V. Spaen, *Inl. tot de Gesch. v. Gelderl.* D. IV. bl. 320. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 322. Verg. Nyhoff, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 30. N°. 23.

(4) Willems, *Cod. Dipl.* p. 516 verg. met p. 509, 530.

1256—1300 inhoud van dezen brief op te volgen en hem met raad noch daad te ondersteunen, indien hij zijne belofte mogt verbreken, maar in alles den Graaf van *Vlaanderen* te gehoorzamen. Overleed die Vorst binnen de vijf jaren, dan zouden zijne erfgenamen dezelfde regten genieten. Voorts verzocht hij den Hertog van *Braband* en de Heeren van *Valkenburg* en *Kuik*, zich bij brieven te verpligten, hem geene hulp te verleenen, indien hij iets in strijd met dezen afstand mogt ondernemen. Tevens verzocht hij den Aartsbisschop van *Keulen*, en de Bisschoppen van *Luik*, *Utrecht* en *Munster*, hem met den kerkban te vervolgen, indien hij aan den inhoud van dezen brief niet getrouw voldeed (1). Men meent, dat de Graaf van *Vlaanderen*, tot meerdere zekerheid, tevens bedongen heeft, dat REINOUDS dochter, PHILIPPA, hem als gijzelaarster zou overgeleverd worden (2).

Onmiddellijk werd deze overeenkomst in werking gebragt. GUI van *Vlaanderen* stelde in zijnen naam den Heer van *Valkenburg* tot stadhouder van *Gelre* aan (3). Hij ontving daarenboven, in mindering zijner eischen, de gelden, welke de Koning van *Frankrijk* wegens den aankoop der heerlijkheid *Fleu* aan REINOUD schuldig was (4). Ongetwijfeld om dezelfde reden, magtigden hem de Graaf en Gravin van *Gelre*, om den Schotschen lijftogt der laatstgenoemde, als weduwe van den zoon des Konings van *Schotland*, eene jaarrente van duizend pond sterling te ontvangen (5). Er zijn jaren verloopen vóór dat de schuld geheel is afbetaald. Drie jaren na het sluiten van het bovengemelde verdrag, gaf de Graaf van *Vlaanderen* aan zijne vrienden de Ridders, schildknapen, burgers, gemeenten en inwoners van *Gelre* zijne goedkeuring te kennen, dat zij hunnen Graaf behulpzaam wilden zijn in het betalen zijner schulden en wijst hun aan, dat zij de penningen in handen zijner rentmeesters kunnen overgeven (6). Later stond REINOUD, ter gedeeltelijke aflossing, de inkomsten zijner goe-

---

(1) Dezen merkwaardigen brief van afstand heeft WILLEMS in zijn geheel medegedeeld in zijn *Cod. Dipl.* p. 516. De hoofdinhoud was reeds door VAN SPAEN opgegeven in de *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 321—325. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 322—324.

(2) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 95.

(3) Dit blijkt uit een kwijtbrief van den Heer van *Valkenburg*, den 12 v. Zomermaand 1292. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 325. V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 55.

(4) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 34.

(5) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 55. De volmagt is van den 31 v. Bloeimaand 1292.

(6) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 55, 56. De brief is van 4 v. Lentemaand 1293. Verg. V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 326. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 325.

deren in *Frankrijk* aan zijnen schoonvader af (1). Twee jaren daarna benoemden de beide Graven eenige scheidslieden, om de nog hangende zaken tusschen hen te vereffenen (2). Dit liep vruchteloos af. Immers onder GUI's opvolger, ROBERT, was REINOUD den Graaf van *Vlaanderen* nog vijf en twintig duizend ponden Geldersche munt schuldig, voor welke hij zijne Fransche goederen geheel moest afstaan (3). Daarentegen had hij zijne dochter PHILIPPA uit hare gijzeling terug ontvangen (4). Doch ook dit schijnt nog niet voldoende geweest te zijn, daar REINOUD twee jaren later, aan de ingezetenen van den *Tielerwaard* over de gelden schrijft, welke zij tot vernietiging van de Vlaamsche schuld hem betaald hebben en nog betalen zullen (5). Er verliep weder een tweetal jaren, voordat de geheele achterstand was afgelost (6). — 1256—1300

Het Vlaamsche bewind in *Gelre* had echter vóór dien tijd een einde genomen. Het blijkt, dat dit reeds met het uitbarsten van den oorlog der Vlamingen tegen de Franschen in twaalf honderd vijf en negentig, geschied is (7). Anderen meenen, dat GUI een jaar later nog in *Gelre* geheel meester was (8). REINOUD bleef ondertusschen al dien tijd door, in het volkomen bewind zijner landen en oefende daden van hoog gezag uit; ook wordt in de oude Geldersche staatspapieren naauwelijks, en slechts in het voorbijgaan, van de Vlaamsche heerschappij gewag gemaakt (9). Keizer RUDOLF bevestigde hem in de

---

(1) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 68. De brief is van den 15 van Slagtmaand 1296.

(2) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 92. Verg. bl. 63.

(3) Zie het verdrag tusschen ROBERT en REINOUD van den 30 v. Oogstmaand 1305, bij V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 96.

(4) Zie den brief van REINOUD van *Gelre*, den 30 v. Oogstmaand 1305, bij V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 95.

(5) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 329. *Cod. Dipl.* p. 35. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 327, 328.

(6) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 180.

(7) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 326—328. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 325, 326.

(8) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 64.

(9) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 328, 329. Verscheidene bewijzen hiervan zijn te vinden bij NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 30—108.

1256— muntgeregtigheid, welke hem reeds acht jaren vroeger was geschonken, met verlof,
1300 de munt naar welgevallen, van *Arnhem* naar *Harderwijk* of naar *Roermond* te
31 van verplaatsen; een voorregt dat naderhand door ADOLF van *Nassau* en ALBRECHT van
Hooim. 1290 *Oostenrijk* bekrachtigd werd (1). Op denzelfden dag vaardigde RUDOLF een bevelschrift uit aan de Friezen, dat zij den Graaf van *Gelre*, welken hij twee dagen te voren het bewind over *Friesland*, behalve over het gedeelte dat aan *Holland* behoorde, had opgedragen, in alles zouden gehoorzamen, en gelastte de omliggende zoo geestelijke als wereldlijke Vorsten, hem hulp en bijstand te bieden (2). Het schijnt dat REINOUD zich naar *Friesland* begeven, althans het doel gehad heeft, de landvoogdij te aanvaarden, welke hem zelfs met de magt bekleedde, om in halszaken te vonnissen, regters aan te stellen en de inkomsten te heffen, die hij echter aan den Keizer moest verantwoorden. Ten minste de Abt van het Cisterciënser klooster *Klaar-*
25 van *kamp*, het oudste in *Friesland*, vermaande, uit naam zijner orde, de overige Friesche
Wijn-maand. abten, een hunner aan den Graaf van *Gelre* te zenden, om hem in het behandelen der Friesche zaken behulpzaam te zijn (3). Het blijkt echter niet, dat dit verder van eenig gevolg geweest is, ofschoon de beide onmiddellijke opvolgers van Keizer RUDOLF deze schenking of opdragt, ten behoeve van den Gelderschen Graaf herhaald en bevestigd hebben (4). Men vermoedt, dat REINOUD eenige pogingen gedaan heeft, om zich in het opgedragen bewind te stellen, die den Friezen niet behaagden en tot eenen oorlog of opstand tegen hem in *Friesland* aanleiding gegeven hebben (5).

Een nieuw bewijs van 's Keizers gunstige stemming, ontving hij door de vergunning, om *Staveren* op de *Veluwe*, tot eene stad te verheffen, hetgeen sedert door den Roomsch-koning ADOLF van *Nassau* bevestigd werd (6). De plaats ontving inderdaad stedelijke voorregten van REINOUD, doch zij en hare burgers bleven hem eigenhoorig en moesten jaarlijks den honderdsten penning van hunne goederen opbrengen. Het plan hier eene stad te bouwen is echter, en welligt uit hoofde der nabijheid van

(1) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 33, en aant. (1).

(2) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 166. V. SLICHTENHORST, *Gelders. Gesch.* B. VI. bl. 107. NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 33.

(3) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 34.

(4) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 171. NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 46, 47. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 330.

(5) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 331.

(6) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 167, 168. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 537. V. SLICHTENHORST, *Gelders. Gesch.* B. VI. bl. 107.

Harderwijk, niet verwezenlijkt. Het slot *Staveren* werd later door REINOUD aan de 1256—
ST. JANS Heeren geschonken, en is vervolgens in andere handen overgegaan. Ten tijde 1300
van Hertog KAREL van *Egmond* was de eigenaar van dit goed verpligt, tegen genot van zes malder rogge 's jaars, een zeker getal witte paauwen te houden, om in den witten vederbos van 's Hertogs helm te voorzien (1).

Niet lang na deze vergunning overleed RUDOLF *van Habsburg*, en de keuze der 11 van
Keurvorsten over eenen opvolger zweefde tusschen ADOLF *van Nassau* en REINOUD *van* v.Hooi-maand.
Gelre. Eindelijk werd ADOLF verkoren en te *Aken* gekroond. REINOUD bevond zich, 1291
naar gissing, om dien tijd te *Rome* en zou aldaar die twee gunstbewijzen van den Paus ontvangen hebben, waarvan de brieven zijn bewaard gebleven (2). Bij den eersten
brief wordt hem vergund, wanneer het land onder den grooten kerkban (*interdict*) 1 van Win-
ligt, de dienst voor zich en zijn gezin met gesloten deuren in zijne kapel te laten ver- term.
rigten, mits hij zelf geene reden tot den banvloek gegeven heeft; en bij den tweeden, 23 van
dat zijn kapellaan een draagbaar altaar mogt hebben, om voor hem en zijn hof, waar Win-term.
zij zich bevonden, de mis te bedienen (3).

REINOUD moet om dezen tijd in verschil met de naburige Vorsten geraakt zijn. Hij
verscheen althans op den Rijksdag te *Neurenberg*, om bij den Keizer regt te verwer- 14 van
ven. Op zijn verlangen bepaalde ADOLF, »dat een opkomend eiland of weerd in den Grasm. 1293
Rijn of eenigen anderen stroom, aan den Graaf behoorde, welke het geleide en de tollen op dien stroom bezat, en niet aan den Graaf, wiens regtsgebied zich langs de oevers uitstrekte." Nevens eenige andere punten, werd tevens vastgesteld, dat »niemand in een graafschap eene sterkte mogt bouwen buiten 's Graven bewilliging; en alle belegeringen van sloten, op 's Keizers bevel moesten opgebroken worden (4)." Deze laatste bepaling kwam REINOUD in het bijzonder te stade, toen de Heer van *Valkenburg* en de Graaf van *Loon* het beleg voor *Borne* geslagen hadden, uithoofde hunner schuldvordering op den Graaf van *Gelre*, die steeds in geldgebrek verkeerde en wien GUI *van Vlaanderen* onlangs op nieuw eene som had voorgeschoten (5). REINOUD wendde zich tot den Keizer, welke beval, dat het beleg zou opgebroken worden en VAN LOON en VALKENBURG hunne eischen voor hem, in regten tegen den Graaf van

(1) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 331—333.

(2) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 333, 334.

(3) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 39.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 550.

(5) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 53. No. XXXIII. bl. 60. No. XLIV.

1256—1300 *Gelre* zouden brengen. Hij gelastte tevens den Aartsbisschop van *Keulen* en den Graven van *Henegouwen*, *Holland* en *Kleef*, dit bevel te onderschragen en des noods REINOUD in de verdediging van het slot *Borne* behulpzaam te zijn (1). De Keizer beperkte hierbij niet zijne gunstbewijzen. Terwijl hij REINOUD in het bewind over *Friesland* bevestigde, bepaalde hij, dat indien de Graaf van *Gelre* geen mannelijk oir achterliet, zijne oudste dochter en hare nakomelingen, en bij ontstentenis van deze, de daaropvolgende oudste dochter en hare afstammelingen in rang, tot de laatste toe, hem in het gebied van *Gelre*, zoowel als in alle Rijks mansleenen en achterleenen, zouden opvolgen (2).

29 van Grasmaand. 1294

21 van Louwmaand. 1295

Het was geen wonder dat REINOUD, zoo hoog bevoorregt, zich met den Hertog van *Braband* en de Graven van *Vlaanderen* en *Bar*, in den oorlog tusschen *Frankrijk* en *Engeland*, aan de zijde van den Keizer schaarde, welke voor honderdduizend mark zilvers den Koning van *Engeland* bijstand beloofd had. Hij en de Aartsbisschop van *Keulen* verbonden zich, hunnen Opperheer duizend gewapende mannen, waaronder honderd vijftig Ridders, tegen vergoeding van honderd duizend ponden tournois, gedurende zes maanden te zullen verstrekken. ADOLF verklaarde wel den Koning van *Frankrijk* den oorlog, doch bepaalde zich hierbij en bezigde het Engelsche goud, om zich tegen de Duitsche Vorsten te handhaven, welke zamenspanden om hem van den troon te stooten. Hij liet derhalve den Graaf van *Vlaanderen*, die thans door al de magt van *Frankrijk* werd aangevallen, aan zijn lot over. Dit voorbeeld werkte besmettelijk op de meeste zijner bondgenooten, welke gelijk de Graaf *van Gelre*, naar hunne haardsteden terugkeerden. ADOLF konde echter zijn wankelend gezag niet lang onderschragen. Zijn mededinger ALBRECHT van *Oostenrijk*, voor wien ook REINOUD, alle weldaden vergetende, en welligt op aandrang des Graven van *Vlaanderen*, zich verklaarde, werd in zijne plaats verkoren, en kort daarna sneuvelde hij in den veldslag bij *Spire* (3).

1297

2 van Hooimaand 1298

De nieuw ontstane geschillen met *Kleef* over het *Rijkswald*, de inkomsten van den tol te *Lobith* en de tienden van *Honnepel*, welke den Graaf van *Kleef* ten bruidschat waren toegewezen, had men het jaar te voren door een verdrag vereffend, waarbij REINOUDS dochter, MARGARETHA, die aan het hof haars grootvaders GUI *van Vlaande-*

(1) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 330. *Cod. Dipl.* p. 27. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 328.

(2) V. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 243, 244. *Cod. Dipl.* p. 89. verg. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 336, 337.

(3) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 337–339.

ren werd opgevoed, met DIRK, Erfgraaf van *Kleef*, verloofd werd (1). Tusschen GUI 1256—1300
en REINOUD rees spoedig daarna een twist, waarvan de oorzaak niet gemeld wordt en wiens beslissing aan de Heeren van *Kuik* en *Valkenburg* werd opgedragen (2). Het blijkt niet, dat REINOUD zich eenigzins met de Utrechtsche zaken, of onmiddellijk met de Hollandsche binnenlandsche verschillen bemoeid heeft. Men acht het evenwel niet onwaarschijnlijk, dat hij in het geheim de misnoegde Hollandsche Edelen zal ondersteund hebben, dewijl zij, met hem, *Engeland* waren toegedaan, terwijl FLORIS V naar *Frankrijk* overhelde (3). Dit gevoelen wordt versterkt daar men weet, dat GYSBRECHT en zijn zoon JAN *van Amstel* niet ongunstig in *Gelre* ontvangen zijn (4). Daarentegen had hij een werkelijk deel genomen in den oorlog der Heeren ZWEDER en HERMAN *van Voorst*, met de steden *Deventer*, *Zwol*, *Kampen* en eenige der naburige Edelen. Het belegerde slot *Voorst* werd door hem ontzet, en voor deze dienstbetooning bewezen hem de eigenaars hulde als ledigmannen (5). Niet minder deed hij zich gelden tegen OTTO, Heer van *Buren*, en diens zoon ALARD, welke zich, men weet niet waarin, tegen hem vergrepen hadden. Zij werden genoodzaakt hun slot aan hem op te dragen, 1298
en ontvingen het uit genade weder in leen terug, onder voorwaarde, het voor hem en zijne nakomelingen als een open huis te bewaren (6). Kort daarna snelde hij, op Keizerlijk bevel, nevens andere Heeren, den Aartsbisschop van *Keulen* tegen eenige Edelen ter hulp, welke het slot *Keizersweerd* met geweld hadden ingenomen. Het belang zijner Zutphensche onderdanen was hierin betrokken, dewijl hun aldaar vrijdom van tol door de 14 van Sprokkelm.
Keizers was verleend, welken ALBRECHT bevestigd had (7). Hij moet insgelijks met de stad *Keulen* oorlog gevoerd, en bij het vredesverdrag acht honderd mark van haar ontvangen hebben (8). Op het einde des jaars sloot hij een verbond met GERARD, Graaf van 1299 3 van Wijnmaand.

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 169.

(2) V. D. BERGH, *Gedenkst.* bl. 92.

(3) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 344.

(4) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 344. De overlevering meldt, dat GIJSBRECHT *van Amstel* naar het slot *Doornenburg*, in de *Over-Betuwe*, gevlugt is. Het is opmerkelijk, dat aldaar in een der vertrekken, het geslachtregister van het huis van *Amstel*, de afbeelding van GIJSBRECHT in gips aan den zolder, en een prachtig schilderstuk, zijne vlugt uit *Amstelredam* voorstellende, bewaard worden. *Geldersche Volks-Almanak* voor 1838, bl. 139, 140.

(5) Zie den brief van den 7den van Slagtmaand 1295, bij NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 50.

(6) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 170. Verg. NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 62.

(7) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 63.

(8) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 342.

1256—1300 *Gulik*, die hem tegen al zijne vijanden onderstand beloofde, uitgenomen tegen het Rijk, den Koning van *Frankrijk* en den Hertog van *Braband* (1).

FRIESLAND. GRONINGEN. Terwijl de geschillen met buitenlandsche magten *Gelre* den ondergang dreigden, werd *Friesland*, inzonderheid beoosten de *Lauwers*, voortdurend door binnenlandsche oneenigheden en beroeringen geschokt. Dit verhinderde echter den Friezen niet, in den tweeden kruistogt van LODEWIJK IX naar het *Oosten* deel te nemen. Hunne neiging voor deze wisselvallige togten was steeds levendig gebleven, en de herinnering van hunne dappere daden in *Palestina* niet verloren. Uit
1260 dien hoofde zond zekere broeder THOMAS, 's Pausen afgezant en Bisschop van *Bethlehem*, uit *Ptolemaïs* eenen brief aan alle wereldlijke en geestelijke bestuurders in *Friesland*, in welken hij vermaant, de vrouwen af te raden, in den aanstaanden kruistogt ter bedevaart mede te trekken, gelijk vroeger had plaats gehad, dewijl dit gebleken was der goede zeden nadeelig te zijn. Men moest haar bewegen de gelden, tot dit doel afgezonderd, naar het *Heilige Land* over te zenden, ten ware zij daarmede de kruisvaarders ondersteunen, of eenige plaatsvervangers wilden huren. Tevens uit hij den wensch, dat aan die Friezen, welke vóór tien of meer jaren zich met het kruis geteekend hadden, hunne gelofte herinnerd werden. Bij wettige redenen van verschooning, konden zij zich van deze verpligting vrijkoopen en zouden dan, gelijk ook de vrouwen, evenzeer aflaat van zonden verwerven, alsof zij zelven het *Heilige Land* bezocht hadden (2). In eenen anderen brief schetst hij een tafereel van den treurigen toestand van *Palestina* door de Mongolen bedreigd, die reeds *Bagdad*, *Aleppo* en *Damaskus* aan zich onderworpen hadden (3). De nederlagen, dezen veroveraars sedert in *Syrië* toegebragt, bevrijdden het *Heilige Land* voor hunne heerschappij. Weldra echter werd dit gewest heviger door de Saracenen aangetast en tot zulk een uiterste gebragt, dat LODEWIJK IX van *Frankrijk* op nieuw het kruis aannam, en Paus
1268 CLEMENS IV in het algemeen, alle Christen volken opwekte, in dien togt deel te nemen. De Koning van *Frankrijk* noodigde door brieven inzonderheid de Friezen hiertoe uit, en zond nevens anderen ook zekeren HERARDUS of GERARDUS, die het klooster der Jakobijnen te *Norden* gesticht heeft, ter kruistogt prediking naar *Friesland*. In de kerken werden bussen geplaatst ter inzameling der offergaven op zon- en feestdagen, en hun, die offerden, vijf dagen aflaat van brood en water verleend. Vele Edelen, rijken en armen namen het kruis aan. De schrandere GERBRAND, Abt van *Dokkum*,

(1) NYHOFF, *Gedenkw.* D. I. *Oork.* bl. 77.

(2) MENCONIS *Chron.* p. 161, 162. Overgenomen door V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 336, en SCHWARTZENBERG, *Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 95.

(3) MENCONIS *Chron.* p. 159—161.

maakte vervolgens in naam des Konings bekend, dat het vertrek der kruisvaarders naar 1256—
het *Heilige Land*, uit de haven van *Aigues Mortes* (*Aquae Mortuae*) tegen den 1300
vier en twintigsten van Zomermaand van het aanstaande jaar bepaald was (1).

In alle deelen van *Friesland* werden schepen en manschappen ter kruisvaart uitgerust. Daar men echter voor een te groot aantal behoeftige deelgenooten vreesde, bepaalde men, eerst in *Fivelingo* en daarna in het geheele gewest, dat liever een geringer getal, maar goed uitgerust, zou vertrekken, dan eene groote doch behoeftige menigte, die uit gebrek aan het noodige weldra terugkeeren, of in het *Oosten* onnut en zelfs tot last zijn zoude. Er werd uit dien hoofde vastgesteld, dat ieder kruisvaarder ten minste zeven marken sterling aan geld, benevens de noodige kleeding en wapenen, zes tonnen boter, een ham (*pernam de carnibus porcinis*), anderhalve zijde rundvleesch, en eene mudde of twee vierendeelen meel zou medebrengen. Toen alles gereed was, gingen de kruisvaarders, na het houden eener hooge mis, onder vele heilwenschen scheep, terwijl diegenen van hen, welke zich aan moord en doodslag schuldig gemaakt hadden aflaat verkregen. Met gunstigen wind stevenden zij naar
Borkum, onder *Emisgo*, de algemeene verzamelplaats der Friesche schepen, doch 28 van
werden daar door tegenwind twintig dagen opgehouden. Vijftig koggen waren uit Lentemaand
Friesland vertrokken, van welke *Fivelingo* vier had geleverd. De vloot liep om- 1269
streeks Hemelvaartsdag in eene haven van *Vlaanderen* binnen, waar zij eervol ontvan- 12 van
gen werd en eenigen tijd vertoefde, om de geledene zeeschade te herstellen en zich Bloeimaand.
van het ontbrekende te voorzien (2). Na eenen onvoorspoedigen togt kwam zij te *Marseille*, nabij de haven van *Aigues Mortes*, doch vond hier niet den Koning van *Frankrijk*, welke naar *Tunis* vertrokken was, toen de Friezen op den bepaalden tijd niet verschenen waren (3).

Terwijl LODEWIJK IX de Saracenen op de kusten van *Noord-Afrika* bestreed, waren de Friesche kruisvaarders tot aan *Sardinië* voortgezeild. Zij besloten, ingevolge hunne gelofte, regtstreeks naar het *Heilige Land* te stevenen, doch rigtten, op sterken

(1) MENCONIS *Chron.* p. 172, 173.

(2) MENCONIS *Chron.* p. 173, noemt deze Vlaamsche haven *Stein*, of naar eene andere lezing, *Syrm.* WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 350, verstaat hieronder het bekende *Swin* in *Vlaanderen*. Mr. DIRKS, *Nederl. en de Kruist.* bl. 311, vraagt of het ook *Ostende* zijn kan? UBBO EMMIUS, *Rer. Frisic. Hist. Lib.* XI. p. 166, laat den naam weg en wordt hierin door SCHOTANUS, SJOERDS en de schrijvers van den *Tegenw. Staat v. Friesl.* gevolgd.

(3) MENCONIS *Chron.* p. 173, 174. Verg. DIRKS, *Nederl. en de Kruistogten*, bl 310—312. en de Aant. aldaar.

1256—1300 aandrang hunner geestelijke opperhoofden of raadslieden (*praedicatores*), den koers naar *Tunis*. Bij hunne aankomst was LODEWIJK IX, benevens een zijner zonen en vele kruisvaarders, onder de vermoeijenissen en pestziekten bezweken. Op raad van 's Konings broeder, KAREL *van Anjou*, verkozen zij HENDRIK, Graaf van *Luxemburg*, een magtig, dapper en oorlogzuchtig man, tot hunnen veldheer, onder het opperbevel, naar het schijnt, van Graaf GUI *van Vlaanderen*, die vurig verlangde hen onder zijne vanen geschaard te zien. Ook hier verloochende zich niet der Friezen heftige aard, toen zij, het dralen des opperbevelhebbers moede, op hunne wijze de Saracenen wilden bestrijden, die met eene ontelbare menigte de vlakte tusschen *Tunis* en de legerplaats der Christenen bedekten. Naauwelijks kon de Graaf van *Vlaanderen* hen zoo lang bedwingen, tot dat hij zijne benden behoorlijk geschaard en voor overrompeling en hinderlagen beveiligd had. Nu sloot hij zich den Friezen aan en vermaande hen, zijne ruiterij niet uit onversaagdheid vooruit te snellen, maar te volgen en met haar tegelijk den vijand aan te vallen. Eene menigte Saracenen sneuvelde door het zwaard, en velen kwamen om in de golven van eenen inham der *Middellandsche zee*, werwaarts zij getracht hadden zich door de vlugt te redden. Daar echter de krijg aan de zijde der Christenen niet met nadruk werd voortgezet, keerden de ongeduldige Friezen naar hunne schepen terug en stevenden naar *Ptolemaïs*, waar zij zich, na een moeijelijken togt, ontscheepten. Velen waren door gebrek en ziekte omgekomen; de overgeblevenen werden door den Aartsbisschop van *Tyrus*, onder toezegging van hernieuwing der aflaten, naar *Tyrus* gevoerd, dewijl hier het gevaar dreigender was dan voor *Ptolemaïs*. Zoo lang de Friezen in het *Heilige Land* vertoefden, heerschten er rust en vrede. Het verdrag echter door KAREL *van Anjou* met *Tunis* gesloten, en
1270 het vertrek der Fransche Vorsten naar *Europa*, deed ook hen besluiten *Palestina* te verlaten, dewijl zij te gering in getal waren, om de steeds aanwassende magt der Saracenen te wederstaan, of verder iets van belang uit te rigten. Sommigen waren reeds vroeger, doch zonder verlof en op eene schandelijke wijze vertrokken. Met overleg van den Aartsbisschop van *Tyrus* en der Ridders van ST. JAN, hernamen zij de reis naar het vaderland, doch lieten eene vrij aanzienlijke som ter verdediging van het *Heilige Land* achter. Zij voeren op verschillende tijden, naar verschillende havens van *Europa;* velen van hen zagen den geboortegrond niet weder, en de anderen keerden daar naakt, beroofd, en gedeeltelijk in vreemde schepen terug (1).

---

(1) MENCONIS *Chron.* p. 178—180. DIRKS, *Noord-Nederl. en de Kruist.* bl. 314—318. Verg. over dezen kruistogt WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. bl. 172, 173, en UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XI. p. 165—167, wien SCHOTANUS, *Friesche Hist.* B. V. bl. 139, 140, en F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 99—96, volgen.

Met den val van *Ptolemaïs* in twaalf honderd een en negentig, geraakte geheel 1256
Palestina in handen der Saracenen. Vruchteloos trachtte men ook in *Nederland* den 1300—
ijver voor eenen nieuwen kruistogt op te wekken (1). Zulk eenen indruk had echter de dapperheid der Hollanders en Friezen, in deze togten betoond, achtergelaten, dat op hen bijzonder de aandacht gevestigd werd, toen men in de veertiende eeuw aan eene herovering van *Palestina* weder begon te denken. Onder de volken, welke hiervoor uitnemend geschikt waren, worden door eenen tijdgenoot de Friezen genoemd, » die ten westen van *Westfalen* aan de zee wonen, gelijk ook de bewoners der gewesten *Duland* (*Holland*) en *Syland* (*Zeeland*), ten westen van de graafschappen *Gelre* en *Kleef*. » Deze volken," voegt hij er bij, » bewonen eilanden, stranden of oevers van groote rivieren, die door hun land stroomen; uit dien hoofde weten zij op buiten- en binnenwateren uitmuntend te varen, en is van hen de beste raad en daad te verwachten, ten behoeve van de voorgenomen verovering van *Egypte* (2)."

Ondertusschen was *Friesland* tusschen de *Lauwers* en *Eems* door overstroomingen en aardschuddingen vreesselijk geteisterd geworden. In twaalf honderd twee en zestig had een geduchte vloed de dijken doorbroken en het zoute water over de velden tot eene geweldige hoogte opgejaagd. Een aardschok had niet alleen den klokketoren te *Wittewierum* ongemeen doen schudden, maar ook aanmerkelijke schade aan kerken, kloosters en woningen toegebragt (3). Vijf jaren later waren de dijken wederom bezweken en nieuwe verwoestingen door het water aangerigt. Slechts *Fivelingo* was vrij gebleven, dewijl de dijken daar meer dan elders verhoogd waren. De verarmden uit de omliggende gewesten hadden hier onderstand gezocht en dien, vooral bij de kloosterlingen, gevonden (4). Deze gastvrije hulpbetooning was ongetwijfeld het weldadig gevolg der overeenstemming, welke thans tusschen de bewoners der verschillende gemeenten van dit gewest heerschte, en die uit den in de stad *Groningen* hersteldeu vrede was voortgesproten (5). Deze vrede was in twaalf honderd acht en vijftig door een altijddurend verbond tusschen de Fivelingoërs en de eigenërfden van *Groningen* gevolgd. Hierbij gaf men elkander wederzijds verzekering voor de veiligheid van personen en goederen, en kwam onderling overeen wegens de boeten en straffen op doodslag, roof

---

(1) Van Wijn, *Hist. Avondstonden*, D. I. bl. 297.

(2) Marinus Sanutus Torsellus, *Secreta fidelium crucis, Lib.* II. p. 4. c. 18, aangehaald door Dirks, *Noord-Nederl. en de Kruist.* bl. 319.

(3) Menconis *Chron.* p. 166, 167.

(4) Menconis *Chron.* p. 168.

(5) Zie hiervoor, bl. 328.

1256—1300 en andere misdaden. De gebannenen en voortvlugtigen wegens een bekend misdrijf, zou men wederkeerig verdrijven; en ter handhaving dezer bepalingen elkander, zoo dikwijls het noodig ware, met raad en daad ondersteunen (1). Men verwondere zich niet over dit verbond. Dergelijke overeenkomsten van onderlinge bescherming, werden voor zeer geoorloofd gehouden en dikwerf tusschen de steden en gemeenten in het Rijk gesloten, zonder dat zulks als eene inbreuk op het Keizerlijk of Koninklijk gezag beschouwd werd. Daar nu *Groningen* reeds eene burgerschap uitmaakte, zoo zien wij hier de erfgezetenen dier stad en niet haren Burggraaf, als handelende personen optreden (2).

Slechts eenige jaren had dit gedeelte van *Friesland* de weldaden van binnenlandsche rust en vrede genoten, toen het overlijden van GAIKO, den zoon van SIKKO en Deken van *Fermsum*, tot eenen hevigen opstand in het *Oldambt* aanleiding gaf. RODBERN,
1270 een man van aanzien en bloedverwant van GAIKO, had voor zijn zoontje, een knaap van veertien jaren, de kerk en het dekenschap van *Fermsum*, wier bestuur sinds langen tijd in hun geslacht van vader op zoon was overgegaan, van den Bisschop van *Munster* verworven. Naar de oorspronkelijke instelling echter, moesten jaarlijks de Dekens, en wel door de priesters en kapittelheeren (*capitulares*) verkozen worden. Van dezen regel was men in dit gewest ten platten lande reeds lang afgeweken, dewijl de Bisschop van *Munster*, in het belang der godsdienst en zeden het beter geoordeeld had, dergelijke betrekkingen aan voorname Edellieden en leeken optedragen, wier invloed en gezag de kerkelijke wetten met nadruk konden handhaven. Tegen de verkiezing van RODBERNS zoon verzette zich WILBERT EPPENGA, insgelijks een vermogend man, die de gemeente van het *Oldambt* in beweging bragt. Hij stelde haar het ongepaste voor, dat aan een kind zulk eene aanzienlijke kerkelijke waardigheid was opgedragen, en hief luide klagten aan over de ondragelijke boeten en opbrengsten, door welke de Bisschop en de Dekens het volk uitzogen, over het zedeloos leven der geestelijken, en het vertrappen der regten en vrijheden van lieden, wier vaderen nooit geschroomd hadden hun leven voor de vrijheid veil te hebben. Bij EPPENGA voegde zich aanstonds zekere HEREWARD, een man van invloed, en nu geraakte met het *Oldambt*, ook *Reiderland*, *Broekmerland* en *Eemsland* op de been. Men kwam met elkander overeen, om zich tegen de geestelijken te verzetten, en beval nadrukkelijk den Dekens zoowel als den zaakwaarnemers des Bisschops van *Munster*, op

(1) UBBO EMMIUS, *Rer. Frisic. Hist. Lib.* XI. p. 163. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. p, 139. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 67. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 333—335.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 336.

geene wijze eenige boeten of nieuwe belastingen te vorderen. Na wederzijdsche onderhandelingen beloofden de Dekens, zich aan de uitspraak van goede mannen uit de landschappen te onderwerpen en gaven hunne zonen tot gijzelaars, doch bragten evenwel hunne zaak voor den Bisschop. Hierover verbitterd, legde men in *Emisgo* en in *Reiderland* hunne huizen in de asch en joeg hen ten lande uit. Gewapende mannen uit de beide gewesten bestormden het sterke slot van RODBERN in *Fivelingo*, vermoedelijk te *Fermsum*, doch werden met eenig verlies afgeslagen. Zij trokken terug, om zich tot een tweeden aanval beter voor te bereiden, en beschuldigden geheel *Fivelingo* van zamenspanning tegen hen. Dit spoorde SNELGER VAN SCHERMER en meer andere Edellieden, benevens de redgers van *Fivelingo* aan, RODBERN hulp te bieden, onder voorwaarde, dat hij en zijne bloedverwanten bij het gewest voor de oorlogsschade borg zouden stellen. Hij begreep echter zich zelven hierdoor te veel aan gevaar en zijne namaagschap aan verarming bloot te stellen, en vertrok met zijne have en gezin naar eene veiliger plaats. Zijn slot werd door de Emisgoërs en hunne bondgenooten spoedig onder den voet gehaald. 1256—1300

Op het berigt dezer verregaande ongeregeldheden, sprak de Bisschop van *Munster* den grooten kerkban (*interdict*) over de oproerige landschappen uit. Terstond werden de kerken gesloten, op de kerkhoven niet meer begraven, de klokken niet meer geluid en alle godsdienstoefeningen geschorst. EPPENGA echter beval en dwong weldra de priesters in het *Oldambt* met hunne dienst voort te gaan, op verbeurte van hunne inkomsten en op straf van verbanning. Velen gehoorzaamden; de overigen werden smadelijk bejegend en in ballingschap verwezen. Hetzelfde bevel werd in *Emisgo*, *Broekmerland* en *Reiderland* uitgevaardigd, doch de Geestelijken weigerden hier eenparig hunne bediening waar te nemen. De bondgenooten gaven inmiddels in geschrift reden van hun gedrag en verklaarden onder anderen, » dat het verbod des Bisschops onregtvaardig en goddeloos was; dat zij met het grootste regt de Dekens hadden weggejaagd, dewijl deze gehuwde lieden waren, welke hunne eigene goederen en erven bezaten, de gemeenten uitmergelden, door hunne zonen in het dekenschap werden opgevolgd, zonder toestemming van den Paus, en zich aan alle ongebondenheid overgaven; dat de Bisschop op de regten der geestelijkheid inbreuk gemaakt en zich tegen de kerkelijke instellingen vergrepen had, door willekeurig te verkoopen hetgeen om niet behoorde gegeven te worden, en aan kinderen kerkelijke en wereldlijke ambten weg te schenken." De Bisschop trachtte zijne handelwijze insgelijks door een geschrift te regtvaardigen waarin hij beweerde, dat het » den bondgenooten, indien zij ook eenige reden van klagen hadden, evenwel niet geoorloofd was den weg van het regt voorbij te gaan, nog veel minder de Dekens te verjagen; dat zij hierdoor de hoogheid van het goddelijk regt gekwetst en verdiend hadden uit de gemeenschap der geloovigen geworpen en van hunne regten verstoken te worden; ja, dat men zelfs 1271

1256—1300 niet naar regten met hen kon handelen, ten ware zij eerst genoegzame voldoening gegeven en den beleedigden schadeloosstelling beloofd hadden." Ten slotte verklaarde hij »dat al de bevelen der weerspannigen, als strijdig met de kerkelijke regelen en de vrijheid der geestelijken, nietig waren; en dat zij, die er naar handelden of in den opstand eenig deel hadden, uit het getal der geloovigen gesloten zouden worden."

Niet alleen bekrachtigde de Kerkvoogd hierdoor het uitgesproken banvonnis, maar verbood daarenboven al zijnen onderdanen eenigen handel of omgang met hen, die onder den ban lagen. Meer dan ooit drukte thans dit vonnis zwaar op de schuldig verklaarde landschappen. Reeds zeven jaren had door geheel *Friesland* en *Westfalen* eene vernielende veepest gewoed, waardoor de landzaten het zuivel moesten ontberen dat voor velen een hoofdtak van bestaan opleverde. Door eenen hongersnood welke drie jaren aanhield, steeg de ellende ten top, en er zou eene nog grooter menigte slagtoffers gevallen zijn, indien niet de kloosterlingen de ondersteunende hand naar vele behoeftigen hadden uitgestrekt. Het alom heerschend gebrek was deels een gevolg der kruistogten, welke de bevolking van geld ontbloot en hierdoor den graanhandel op de *Oostzee* aanmerkelijk gestremd hadden; deels van de slechte oogsten door vier achtereenvolgende natte jaren veroorzaakt, zoodat in de *Woudstreken*, in *Drenthe* en aan de *Eems* niets te bekomen was; deels van het banvonnis waardoor de markten in *Emisgo*, *Broekmerland*, *Reiderland* en het *Oldambt* geheel onbezocht bleven. In deze gewesten bovenal, vertoonde zich het gebrek onder zijne vreesselijkste gedaante, daar derwaarts niet dan met vele kosten en als *ter sluik*, eenige granen uit de *Oostzee*, schoon daar overvloed was, aangevoerd konden worden. Hoe schaars ook het geld zijn mogt, daalde het evenwel, met betrekking tot de levensmiddelen, geweldig in waarde. Eene mudde koorn gold achttien schellingen Sterlings gereed geld, doch vier marken Sterlings wanneer de betaling een jaar daarna geschiedde, hetgeen een treurig denkbeeld oplevert van de verschrikkelijke duurte en ellende dier tijden, dewijl de rente bijna driemaal de hoofdsom te boven ging. De landerijen en boerenplaatsen, bovenal in de lage gronden, vonden geene koopers, en de vroeger welvarende eigenaars zagen zich gedwongen in de dorpen te bedelen, zoo men hunne diensten voor den kost weigerde: de steden, kloosters en kerken gaven gelukkig aan velen dier verarmden werk en onderhoud. Tegen den herfst klom de nood op het hoogste; eenigen stierven van honger, velen verlieten den geboortegrond om elders brood te vinden, en een groot aantal leefde van netels, distelen en ander onkruid (1).

(1) Menconis *Chron.* p. 183—188. E. beninga, *Hist. v. Oostfr.* bl. 122, 132. Ubbo emmius, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XI. p. 169. Schotanus, *Fr. Hist.* B. V. bl. 141, 142. F. sjoerds, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 97—102. Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 351—358.

Te midden dezer rampen was Bisschop GERHARD van *Munster* overleden en door EVERHARD *van Diest* opgevolgd. De vier landschappen die onder den kerkban zuchtten, genoten hierdoor eenige verademing, dewijl de nieuwe Kerkvoogd de streng niet zoo sterk tegen hen trok, en meer vruchtbare tijden weldra eene betere toekomst voorspelden (1). De onlusten en verdeeldheden echter die thans *Duitschland* in verwarring dompelden, werkten even nadeelig op den staat van zaken in deze gewesten, welke nog steeds aan het Rijk onderworpen bleven, als in het overige *Friesland*. Het Keizerlijk gezag zonk ook hier meer en meer, en naar die mate verdwenen veiligheid en rust. De adel daarentegen steeg in magt en aanzien, doch kon onderling den vrede niet bewaren. Hebzucht, afgunst en heerschzucht voedden den ouden haat en wrok der Edelen en verleidden hen tot daden van euvelmoed en geweld. Zoo werd GERRIT CAMMINGA of CAMGA, een aanzienlijk Friesch Edelman te *Marrum*, om dezen tijd door RITSKE WIBALDA en AALTZE HERWEISMA in het geheim gevangen genomen en weggevoerd. RITSKE's zoon, JUKE WIBALDA, viel eenige weken daarna in handen van HAITO of HAITZO CAMMINGA, den broeder van GERRIT, doch wien het onbewust was, dat deze door RITSKE gekerkerd werd. RITSKE openbaarde hem dit geheim, en beloofde GERRIT te slaken, wanneer men zijn zoon in vrijheid wilde stellen. HAITO ontvlamde in hevigen toorn en zou den jongen WIBALDA terstond vermoord hebben, indien alsdan niet een zelfde lot zijnen broeder bedreigd had. Eindelijk werden de beide gevangenen tegen elkander uitgewisseld, doch zoo weinig de wederzijdsche gemoederen hierdoor bevredigd, dat sedert een doodelijke haat tusschen de beide geslachten gebleven is (2).

1256—1300

1272

Het niet handhaven der wetten, het gering gezag der bewindvoerders, het gebrek aan geregelde regtspleging, het misbruiken der vrijheid, de wensch naar onbeperkte onafhankelijkheid, door rijkdom en overvloed onder de landzaten aangewakkerd, en eindelijk de moedwil der Edelen, noodzaakten elk op eigen veiligheid bedacht te zijn. *Friesland* beoosten het *Vlie* werd uit dien hoofde van tijd tot tijd met eene menigte stinzen of sterke steenen huizen bedekt, zoo als men weleer gewoon was tegen de invallen der Noormannen te stichten. De geringste omstandigheden, beuzelingen zelfs, zoo als de voorrang bij plegtige omgangen of in het gaan naar de kerk en dergelijke, konden al de verbittering eens Edelmans opwekken. Steenhuizen en burgen werden dan ook gedurig aangevallen, verwoest en de gewesten met moord, brand en vernieling vervuld. Onderscheidene aanzienlijke adellijke geslachten vormden zich eenen bijzonderen aanhang onder de poorters en huislieden, en de woede der tweedragt werd verschrikkelijker, naarmate deze verschillende aanhangen tot twee partijen, die der Schieringers

(1) MENCONIS *Chron*. p. 186, 188.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 120.

1256—1300 in *Westergo* en die der Vetkoopers in *Oostergo*, ineen smolten. Gelijk later de Hoekschen en Kabeljaauwschen in *Holland*, de Heeckerens en Bronkhorsten in *Gelre*, de Lokhorsten en Lichtenbergers in *Utrecht*, even zoo ontsproten ook de Schieringers en Vetkoopers in *Friesland* uit de verwijdering en verbittering der adellijke geslachten
1274 onderling; of wel uit het streven van de rijke en magtige Edelen, om zich van alle aanzienlijke en winstgevende ambten te verzekeren, zich tot hoogen adel en landsheeren (*terrae domini*) te verheffen en den overigen adel nevens de eigenerfden, te onderwerpen en te vernederen (1). Over den naamsoorsprong en de beteekenis van Schieringers en Vetkoopers zijn vele gissingen opgeworpen, doch zoo veel is zeker, dat door dezen de aanzienlijken en vermogenden, door genen de minder gegoeden of geringeren aangeduid werden (2). De Schieringers, of de volksgezinde partij, vond steun in *Holland;* de Vetkoopers, of de adelsgezinde (aristocratische) aanhang, in de landen over de *Lauwers*. Beide partijen waren echter door de *Middelzee* niet zoo scherp van elkander gescheiden, dat zij zich niet met den tijd door de beide gouwen verspreidden, en Vetkoopers in *Westergo*, Schieringers in *Oostergo* zich vestigden. Het was niet zeldzaam, dat onder naaste bloedverwanten, elk eenen afzonderlijken aanhang omhelsde, en het behoeft geen betoog, welke onlusten hieruit in de geslachten huisgezinnen ontstonden. Men onderkende elkander aan bijzondere teekens, leuzen, en woorden en handelingen, waaronder ook die van het turf leggen aan den haard behoorde (3). De strijd der ontwaakte vrijheid tegen de aanmatigingen der Grooten, of tusschen adel en steden, magt en geld, Patriciërs en Plebejers was ontvlamd en woedde met afwisselende kans, meer dan twee eeuwen voort, toen beide partijen, door burgeroorlogen afgemat, uitgeput en ontzenuwd, zich onder het juk van eenen vreemden meester moesten krommen.

De twisten en geschillen der landschappen *Emisgo*, *Broekmerland*, *Reiderland*

---

(1) Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 355.

(2) F. sjoerds leidt, in navolging van occo scarlensis, bl. 122, den naam van Schieringers van de *Schiering* of *Schier-aal* (*Paling*) af, welke in *Westergo* in overvloed gevangen wordt; terwijl de Vetkoopers genoemd zouden zijn naar de vette runderen, welke zij op de weiden van *Oostergo* aankweekten. *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 130. Westendorp merkt op, dat men eenen man met een voorkomen van rijkdom en gezag, ook thans nog in *Groningerland* eenen *Vetkooper*, en iemand die zindelijk gekleed is, doch van een burgerlijk voorkomen, *schier* noemt. *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 356.

(3) Occo scarlensis, bl. 121—123. F. sjoerds, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 127—132. Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 354. D. II. bl. 3.

en het *Oldambt* met den Bisschop van *Munster* waren inmiddels met meer of minder 1256—1300
hevigheid voortgezet, en door de eischen en aanmatigingen van kerkelijke regtbanken en personen gevoed geworden. Dit had de Hunsingoërs en Fivelingoërs eens in de wapenen gebragt, hetgeen niet zonder bloedstorting was afgeloopen. Thans werd de vereffening der geschillen door den Bisschop van *Munster* aan eenige kloostergeestelijken opgedragen, in welke de wereldlijken, tusschen wie en de kerkelijken zij den middelstand uitmaakten, in dien tijd groot vertrouwen stelden. De scheidslieden,
onder welke EGGARD, Abt van *Adewerd*, HUGO, Abt van *Oldeklooster* in de *Marne*, 1276
REMBOLD, Abt van *Feldwerd* onder *Holwierde*, en OTTO, Abt van *Bloemhof* of *Wittewierum* zich bevonden, kwamen te *klein Valderen*, een dorpje bij *Emden* en naderhand binnen die stad begrepen, bijeen. Blijkens den zoenbrief, welke in gevolge hunner gehoudene onderhandelingen, door Bisschop EVERHARD van *Munster* werd uitgevaardigd, was men ontevreden geweest over de zware boeten en breuken, bij het geestelijke regt gebruikelijk, voor misdrijven gepleegd in des Bisschops vierschaar en hof, aan en in de kerken en op kerkhoven, voor huwelijken in verboden graden, voor woeker en eerloosheid. EVERHARD voldeed aan de daarin verlangde matiging en stelde eenige nieuwe bepalingen vast, omtrent de wijze van regtsvolging, en over het dooden, wonden en berooven van geestelijke personen. Niet minder groot was de ontevredenheid over de geldafpersingen der priesters bij de toediening der sakramenten en bij het verrigten van andere kerkelijke diensten, over het verhuren van kerkelijke ambten, over het gedrag van sommige onwaardige Geestelijken, over den dwang der kerkelijken betrekkelijk de begraafplaatsen, en over andere misbruiken aan welke insgelijks door EVERHARD, zoo veel mogelijk, paal en perk gesteld werd. De overige punten van den zoenbrief strekten ter bevordering van de onderlinge veiligheid en het wederzijdsch verkeer, van den vrijen handel, van de wederkeerige bediening des goeden regts, en van eene gelijke behandeling der Friezen, Duitschers en Saksers in het bisdom *Munster*. Deze bepalingen, ten getale van vier en dertig, bragten eene aanmerkelijke toenadering en verzachting te weeg, vooral in de uitoefening van het kerkelijke regt. De eigendunkelijke en onbepaalde handelingen, die zoo dikwerf de bron geweest waren van twist en verbittering, hielden nu op, en men beperkte daarenboven ook in andere opzigten, het regt der wereldlijke geestelijkheid binnen engere grenzen (1). De vier oproerige landschappen onderwierpen zich aan den Bisschop, wien zij schadevergoeding beloofden voor de gewelddadigheden door hen gepleegd, en verbonden

(1) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 7—9, naar DRIESSEN, *Monum.* T. III. p. 434—438. Verg. E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 122—132. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XI. p. 173, 174.

1256—1300 zich, om voortaan in eenen bestendigen vrede en goede verstandhouding met hem te zullen leven. Tevens namen zij op zich, om met hem de bekrachtiging dezer overeenkomst bij den Paus te verzoeken. Ook des Keizers bevestiging van dit verdrag werd vereischt en verworven; een blijk, dat het Keizerlijk gezag hier nog steeds door de gemeenten en door den Bisschop erkend werd (1).

Niettegenstaande Keizer RUDOLF met kracht de teugels van het Rijksbewind in handen hield en den landvrede met nadruk handhaafde, werd nog vaak in *Friesland* en elders de inwendige rust door den overmoed des adels gestoord. De twee aanzienlijke geslachten der *Folkringen* en der *Gardringen* in de *Ommelanden* leefden in openbaren twist, die eindelijk in eenen bloedigen strijd uitbarstte, waarin vijf en negentig gewapenden het leven verloren (2). Omstreeks dien zelfden tijd was BRITZE JOULSMA, uit het adellijk geslacht van dien naam te *Britzum* bij *Leeuwarden*, door sekeren JETZO KIMGA doodgeslagen. Vreesselijk werd hij door zijnen zoon gewroken, die met zijnen aanhang niet alleen den doodslager zelven nevens drie zijner zonen ombragt, maar ook hunne vrouwen in de haven van *Britzenburg* in het water liet versmoren (3). Welligt was BRITZE JOULSMA de vader van dien WATZE JOULSMA, welke inzonderheid onder die dappere Friezen genoemd wordt, welke Keizer RUDOLF in den oorlog dienden. De Friezen deelden over het geheel in de hooge achting van dezen Vorst, wien zij een plegtig gezantschap zonden, om de bekrachtiging en vernieuwing hunner oude regten en vrijheden te verzoeken, welke van verschillende zijden belaagd werden. De Keizer bewilligde hun verzoek en vermeerderde bovendien hun landregt met eenige nieuwe punten, welke men als aanmerkelijke verbeteringen beschouwde. Hij ontsloeg hen tevens van den heirban, in welken oudtijds alle landeigenaars den krijg moesten volgen, doch die thans grootendeels ontaard en krachteloos was geworden, onder de navolgende verpligtingen, welke zij teregt vergunningen noemden: 1°. moesten zij ter heirvaart trekken naar het H. Land; 2°. naar *Rome*, wanneer men er tegen den Keizer en den Paus opstond; 3°. naar den *Rijn*, wanneer men aldaar de kasteelen of steden aan het Rijk wilde ontweldigen; en ten 4°. hun land te water en te land beschermen (4)." —

De vreugde over 's Keizers gunstige stemming werd grootendeels door geweldige

(1) DRIESSEN, *Monum.* T. III. p. 438—441, bij WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 10.

(2) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 190.

(3) F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 121.

(4) E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 133, 134. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XI. p. 174, 175. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. bl. 174. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. bl. 148. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 120—122. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 16—18.

overstroomingen en watervloeden vernietigd. Welke verwoestingen zij ten Westen der 1256—1300
Lauwers aanrigtten, zoo waren deze echter niet te vergelijken bij die beoosten dien stroom, en wel bijzonder in de streken tusschen *Groningen* en het tegenwoordig *Oost-friesland*. Omtrent Kerstijd, des avonds te elf ure, bezweken de Eemsdijken bij
Jansum en *Reide* voor eenen hevigen storm uit het Noord-westen, welke het zeewater 1277
tot eene buitengewone hoogte opzweepte. Vele landerijen werden met hare bewoners onder het water bedolven, en daar de verarmde dijkspligtigen niet in staat waren de breuken te herstellen, zoo stroomden nog drie jaren achtereen de golven ongestoord en verdelgend binnen. Ondertusschen weigerden de meeste eigenaars der meer binnenwaarts liggende gronden, iets ter herstelling der dijken bij te dragen, vermoedelijk om daardoor de dijkspligtigen tot den afstand hunner landerijen te noodzaken. Sommige Edelen en kloosterlingen zouden verklaard hebben, dan eerst te zullen dijken, wanneer het water aan hunne deuren gekomen was. Zekere TIDDO WINNENGHA, een vermogend en invloedrijk man in *Reiderland*, de voornaamste bewerker van dezen onwil, zwoer zoo lang te wachten, tot dat zijn land ter hoogte van eene spies onder water stond. Hij is naderhand als een arme kostganger in het Reiderlandsche klooster *Palmaar* gestorven. Eindelijk legde men een nieuwen dijk aan de *Eems*, doch niet gelijk de vorige aan den zoom dier rivier, waarvan de bestanddeelen stevige klei waren, maar op eenen lossen derriegrond. Het water drong hier bij de overstroomingen, welke tien jaren aanhielden, in den uitgespitten bodem en verzwolg allengs eene groote oppervlakte gronds met het stadje *Torum*, twee kloosters, meer dan dertig dorpen en bijna zoo vele gehuchten. Hierdoor was reeds in het laatste jaar der dertiende eeuw de *Dollart* aanwezig, wiens uitgestrekte watervlakte volgende vloeden voltooid hebben (1).

Terwijl aan de oevers van de *Eems* eigenbelang en hebzucht het land aan de woede der natuur ten prooi gaven, verbonden zich bij eede in *Hunsingo* de mannelijke ingezetenen van en boven de twaalf jaren, den tijd wanneer men in den heirban of landweer werd ingeschreven, den landvrede te handhaven en zelfs voor
den tijd van vier jaren, het dragen van alle wapenen af te schaffen (2). Ook 1278
werden hier gelijk elders in *Friesland*, geheel in den geest van Keizer RUDOLF, vredemannen (*Fredemans*) gekozen, op wie de taak rustte, den binnenlandschen vrede te onderhouden en aan alle oneenigheden, twisten en vijandelijkheden, hetzij in der

(1) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XII. p. 176. OUDHOF, *Verh. d. Watervl.* bl. 329—353. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 20, 73—75, en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

(2) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 195. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XII. p. 177.

1256—1300 minne of met geweld en magt, een einde te maken (1). De regtspleging was op vasteren voet gebragt, en in *Fivelingo* werd het regt door negentien redgers of raden (*Consules*) en tien regters (*Judices*) of gezworenen uitgeoefend. De bediening van redger werd bij beurten, onder zekere landeigenaars in de negentien redgerschappen
1280 van *Fivelingo* waargenomen. Men kwam jaarlijks op bepaalden tijd en plaats bijeen, opdat hij, die aan de beurt lag, het redgerambt zou aanvaarden. Op eene dezer bijeenkomsten ontstond een hevige twist tusschen RODMAR, welke thans deze betrekking moest bekleeden, en zijn broeder ELBO, die hem wilde voorgaan. Beide vonden aanhangers. Te vergeefs trachtten eenige geestelijken en wereldlijken de opgewonden gemoederen te bedaren. Men schreeuwde: »Laat ons strijden en ons verdedigen," en greep tegelijk naar de wapenen. ELBO en de zijnen moesten vlugten en verscholen zich ginds en herwaarts, uit vrees voor den woedenden kampvechter ROBBERT en zijne makkers. Zes strijders verloren het leven, velen werden gewond en een groot aantal naakt uitgeschud (2). Dezelfde oorzaak bragt in *Hunsingo* eene gelijke uitwerking voort. Ook hier werden bij de keuze eens redgers spoedig de zwaarden getrokken, en behalve de beide mededingers, DUERDECO *van Coldebera* en GEYSO *van Terbranda*, vele andere Edellieden gedood. Hiermede was echter de zaak niet afgeloopen. Eene der partijen viel het steenhuis op de landhoeve van de abdij *Oldeklooster* aan, wondde eenige der bewoners, die zich door de vlugt wilden redden, roofde de granen en andere eetwaren weg, en ondergroef de muren onder voorwendsel, dat men den vijanden beletten wilde, zich hier te nestelen. De boerderij der abdij van *Rottum* werd door GODESCHALK en AYLBOLD *van Uithuizen* geplunderd, welke beweerden, dat hun vader in het klooster twee prebenden gesticht had waarvan hun de begeving toekwam, hetgeen de monniken ontkenden (3).

Ondanks de strengere maatregelen van Keizer RUDOLF ter bewaring van rust en vrede, en de kerkelijke wetsbepalingen des Bisschops EVERHARD van *Munster*, getuigen deze en vele andere daden van geweld, hoe weinig het vuistregt in deze gewesten nog beteugeld
1283 was. Zekere Jonkvrouwe IDA *van Menterwolde*, sinds een jaar met ELBO MENALDA te *Hellum* gehuwd, had haren echtgenoot verlaten, onder voorwendsel, dat zij in dit huwelijk niet had toegestemd, en was met FOLBERT, zoon van eenen eigenerfde, DIEDERIK FOLPETRA, te *Mitwolde* hertrouwd. Om zich te wreken, overviel ELBO met zijne

(1) E. BENINGA, *Hist. v. Oostfr.* bl. 134. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XI. p. 175 WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 21, 22.

(2) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 194, 195.

(3) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 195, 196. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XII. p. 177.

bloedverwanten des nachts het huis van FOLPETRA en voerden hem met zoon en schoon- 1256—1300
dochter gevangen naar *Hellum*. De vader kocht zich spoedig vrij en roofde in den nacht de weduwe FROUWE van *Schildwolde* met haar dochtertje weg, om daardoor de slaking van het gehuwde paar te verwerven. De zaak werd door de behoorlijke regters onderzocht en ten nadeele van ELBO beslist. Deze echter bekreunde zich hieraan weinig en weigerde FOLBERT uit te leveren. Geheel *Fivelingo* werd nu tegen hem opontboden en, overeenkomstig de wet, zijne woning met verbranding bedreigd, wanneer hij niet gehoorzaamde. Niet bestand tegen de overmagt, leverde hij zijnen gevangene aan den Abt OUDGER van *Bloemhof* ter bewaring over, waarop de bijeengeroepen gemeente naar huis terug keerde. FOLBERT ontsnapte weldra, onder medewerking der Midwolders, door een venster aan zijne bewakers. Intusschen had de Bisschop van *Munster* ook de uitlevering van Jonkvrouwe IDA bevolen; doch ELBO beriep zich op den Paus, welke de zaak in handen van den Abt van *Klaarkamp* stelde, die uitspraak deed geheel in strijd met het bevel des Bisschops. De MENALDA's en de Midwolders kwamen hierop overeen, om de beslissing des geschils aan de Dekens van *Loppersum* en *Fermsum* op te dragen; doch ook deze konden het niet eens worden, en de Bisschop gelastte hen, zich niet met de zaak van het huwelijk in te laten, daar die voor zijne regtbank behoorde. ELBO eischte nu van den Abt van *Bloemhof* den in bewaring genomen FOLBERT terug, en pleegde zoo vele daden van geweld tegen de abdij, dat eenige Edellieden tusschen beiden moesten komen, op wier bedreiging hij dit bedrijf staakte. Er blijkt niet wanneer en op welke wijze de twist vereffend is geworden (1).

Middelerwijl was de Bisschop van *Munster* in de *Ommelanden* of *Klein Friesland* gekomen, om de seenden te houden, de gemeenten te onderzoeken en de misdrijven, waar dit gevorderd werd, te straffen. Daar zijne komst den kloosters overgroote kosten veroorzaakte, hadden de kloostervoogden onderling plegtig besloten, hem en zijn gevolg niet zonder algemeene toestemming te ontvangen. De Geestelijken in *Hunsingo* hadden zelfs bewerkt, dat de wereldlijke overheid dit op straffe eener geldboete verbood. Doch toen de Bisschop te *Baflo* aangekomen was, noodigden hem de rijke monniken van *Adewerd* uit, zijn verblijf bij hen te nemen. De overige kloosters waren alzoo wel genoodzaakt dit voorbeeld te volgen, en die hem niet als gast ontvingen, vergoedden hem zijne vertering in gereed geld (2).

Belangrijker was een verbond van veiligheid in handel en in wandel, door de Edellieden van *Menterne*, *Groot* en *Klein Termunten* en de eigenërfde burgers van *Groningen* aan-

(1) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 198—202. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist.* Lib. XII. p. 177.

(2) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 192.

1256—1300 gegaan. In tijden waarin regt en wetten met zoo weinig klem werden gehandhaafd; waar men den schuldenaar straffeloos berooven, en wanneer hij een vreemdeling was, aanhouden of zijne goederen in beslag nemen konde, waren overeenkomsten van dien aard hoogst weldadig. Bij dit verbond werd bepaald, dat de schuldvorderingen, welke men op iemand hebben mogt, aan een geregeld regterlijk onderzoek moesten onderworpen worden. De regters zelfs zouden verpligt zijn, al wat in hun regtsgebied eigendunkelijk was in bezit genomen, terug te bezorgen, den onwettig gevangen schuldenaar te ontslaan en den overtreder der wet tot betaling der bepaalde geldboete te noodzaken. Vier jaren later sloten de Edellieden van *Menterne* met die van *Menterwolde*, en deze laatsten met de burgers van *Groningen*, op denzelfden voet een dergelijk verbond van vrede en veiligheid in den handel (1).

De Groningers streefden ernstig, om de goede verstandhouding met hunne naburen te bewaren, en stonden in naauwe betrekking met de Hunsingoërs. Beide hielden algemeene bijeenkomsten te *Groningen*, op welke de gemeene zaken behandeld werden. Voor eene dezer bondgenootschappelijke vergaderingen werden EGBERT en LUDOLF *van Selwerd*, zonen van den Ridder GODSCHALK, dewijl zij eenen man van *Twente* in hechtenis genomen hadden, aangeklaagd. Daar echter het huis *Selwerd* op den zamenloop van *Hunsingo*, *Groningen* en van het *Gorecht* gelegen was, waagde men het niet te beslissen, onder welk regtsgebied zij behoorden, en liet het hunner keuze over, waar zij te regt wilden staan. Na overleg met hunne bloedverwanten, stelden zij zich, tot aller genoegen, voor EGBERT *van Groenenberg*, den bestendigen regter van *Go* en *Wolde*. Er werd nu bepaald, dat zij voortaan van allen regtsdwang van *Hunsingo* en van *Groningen* ontslagen en steeds onder GROENENBERG en zijne erven zijn zouden. De
13 van Herfstmaand 1283 verklaring hiervan opgemaakt, werd met het zegel van *Hunsingo* bekrachtigd en aan EGBERT ter hand gesteld. Dit is onderhouden tot dat, na de ineensmelting der geslachten van GROENENBERG en SELWERT, het huis van dien naam in een klooster
1284 veranderd werd (2). EGBERT komt ook voor als getuige bij eene overeenkomst der ingezetenen van eenige hoeven te *Zuid-Laren*, met GERHARD MENSINGE over tienden en renten (3). Hij wordt tevens onder de scheidslieden gevonden, welke het geschil
1287 tusschen de monniken van *Adewerd* en de bewoners van *Ooster-wolde* en *Go*, wegens eene waterloozing, beslisten (4).

---

(1) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 45, 46.

(2) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist.* Lib. XII. p. 178. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. bl. 149. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 43, 44.

(3) DRIESSEN, *Monum.* T. III. p. 562, bij WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 46, 47.

(4) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist.* Lib. XII. p. 178. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. bl. 149. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 50—52.

Door de verdeeldheden en paatijschappen, die in *Friesland* woedden, werden de 1256—1300
dijken en waterkeeringen verwaarloosd, en vandaar de overstroomingen en doorbraken, welke genoegzaam jaarlijks dit gewest teisterden. De rampen hierdoor reeds veroorzaakt, vermeerderden, toen in den winter, te middernacht, een geweldige storm met onweders vergezeld, het zeewater over en door de dijken heenjoeg, een groot aantal huizen medesleepte, kerken en kloosters vernielde, en sterke stinzen, ofschoon op hoogten gebouwd, omverwierp. Het stadje *Grind* of *Grijn*, op een eilandje van denzelfden naam, aan het *Vlie* gelegen, werd bijna geheel door den vloed verzwolgen. Geheele streken stonden blank, het zoute water bedekte zelfs de hooger liggende veengronden en stond vijf voeten hoog in de lage landen, waar groote stukken gronds, uit *de Wouden* losgescheurd, zich vestigden. Eene menigte menschen en vee kwam om, en namelooze ellende vertoonde zich allerwege. Velen waren naar de hooger liggende veengronden gevlugt en leefden van den aandrijvenden voorraad. Een man, een wolf, een hond en een haas spoelden op eenen balk in *de Wouden* aan. Naar de beëedigde opgave der Priesters en Dekens, verdronken in dien vreesselijken vloed, tusschen het *Vlie* en de *Lauwers* dertig duizend, en van de *Lauwers* tot *de Eems* twintig duizend menschen. Weinig weken later verhief zich weder een vervaarlijke storm, welke vele rijk geladene schepen tegen de Friesche kusten verbrijzelde, de zee op nieuw landwaarts indreef en onberekenbare schade aanrigtte (1). Men beweert, dat in deze beide overstroomingen, meer dan drie duizend kloosterlingen zijn omgekomen (2). Bij onderzoek bleek echter, dat van de orde der Premonstreiten of Norbertijnen alleen nog ongeveer vier duizend, zoo monniken en nonnen als leekebroeders, waren overgebleven. Men mag daaruit besluiten, hoe zeer *Friesland* tusschen het *Vlie* en *de Eems*, in dat tijdperk met kloosterlingen bevolkt geweest is (3).

(14 of 17 van Win-term. 1217)
(5 van Sprokk. maand. 1288)

Dit gewest verkeerde steeds in eenen staat van verwarring aan welken Keizer RUDOLF besloot een einde te maken, en er het geschonden Keizerlijk gezag te herstellen. Eenen belangrijken invloed heeft dit op de gemoederen en op de staatkundige gesteldheid van *Friesland* uitgeoefend, en is de bron van ernstige en gevolgrijke twisten geworden (4). Onder goedkeuring der Rijksgrooten, begiftigde RUDOLF 29 van Hooi-maand. 1290

(1) ANONYMI *Continuatio Chron.* MENCONIS, p. 197. OCCO SCARLENSIS, bl. 123. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. bl. 175. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. bl. 147.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 49.

(3) SIBRANDI LEONIS *Vitae et Res Gestae Abbatum in Lidlum*, in MATTHAEI *Analect.* T. III. p. 550. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist.* Lib. XII. p. 179. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VI. bl. 176.

(4) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 53.

1256—1300 29 van Hooim. 1290 Graaf REINOUD van *Gelre* met de landen tusschen het *Vlie* en *de Eems*, voor zoo verre zij aan het Rijk behoorden. REINOUD ontving »de volle magt, om of zelf, of van zijnentwege kennis te nemen van schuld, te straffen, te oordeelen, te vonnissen, acht te slaan op boosdoeners, boeten op te leggen, zijne en 's Rijks regten te hernemen en uit te breiden, de inzamelingen of beden (*collectas seu precarias*) te heffen, in *Friesland* ambtlieden (*officiales*) en regters aan te stellen, regten (stad- en landregten) te geven en te handhaven; voorts te verrigten, te bevelen, te schikken en te handelen, zoo als de Keizer, tegenwoordig zijnde, zou kunnen verrigten, regelen en schikken. Hij moest echter bij den Keizer, of bij de wettige opvolgers in het Rijk, de opbrengsten, beden en alle overige regtmatige inkomsten verantwoorden. Alle buitengewone giften, geschenken en voordeelen echter zouden hem behooren." De Keizer en zijne nazaten verpligten zich daarentegen »op geenerlei wijze anders over *Friesland* te zullen beschikken, vóór dat de Graaf, of zijne erven, schadeloos waren gesteld wegens de kosten en uitgaven, welke hij ter bedwinging en hervorming van *Friesland* had besteed. Zoodra dit gewest onder het onmiddellijk beheer des Keizers was teruggekeerd, zou hij bovendien voor zijne moeite nog eene som van vierduizend mark zuiver zilver genieten, en die landgoederen in eigendom mogen behouden, welke hij door koop aan zich gebragt had en die niet onder het Rijk behoorden (1)." Men ziet uit dit belangrijk staatsstuk, dat REINOUD van *Gelre* hierbij al de magt ontving, welke de bediening van Graaf in zich vereenigde, zoo als het bestuur, de regtspleging, de burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, de policie en het
1291 innen van belastingen, onder verantwoording daarvan aan den Keizer (2). De spoedig gevolgde dood van RUDOLF, de verdeeldheden in het Rijk, de onwil der Friezen, en ongetwijfeld het gebrek aan magt na den ongelukkigen krijg met *Braband*, verhinderden REINOUD de Keizerlijke beschikking ten uitvoer te brengen, ofschoon zij ook door de Keizers ADOLF van *Nassau* en ALBRECHT van *Oostenrijk* bevestigd werd (3).

Keizer RUDOLF had het verzet der Friezen tegen zijn besluit voorzien en deswege de omliggende leenmannen des Rijks gelast, den Graaf van *Gelre* te ondersteunen. Dit schijnt aanleiding gegeven te hebben tot het verbond van wederkeerige hulp en

---

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. bl. 150. *Brieven en Documenten*, bl. 15. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 507. *Groot Charterb. v. Friesl.* D. I. bl 123. Verg. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* XII. p. 180. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. VII. bl. 177. Hiervoor, bl. 448 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 54.

(3) Verg. hiervoor, bl. 448.

bijstand, welk thans door de regters, raden en gemeente van *Groningen* met den slot- 1256—1300
voogd van *Koevorden* en de gemeente van *Drenthe* gesloten werd. Immers beloofden bij dit verbond de Groningers en de Drenthenaars, elkander wederzijds met de wapenen te hulp te komen, indien een met magt bekleede persoon, of de gemeente van eenig landschap, hen onregtvaardig gewapenderhand aanviel; ook wanneer eenig vermogend ingezeten tegen het regt, de gewoonten en de tot nu toe vreedzaam opgevolgde vrijheden, of tegen de gemeenten zich aankantte en verzette. Men zou elkander op eigen kosten bijstand verleenen, doch voor de daardoor geledene verliezen schadeloos stellen (1).

Het ontbrak Keizer ADOLF van *Nassau*, welke de beginselen zijns voorgangers omhelsde, aan magt, om dien geest van vrijheid en opstand, welke zich in deze oorden zoo ondubbelzinnig openbaarde, te beteugelen en de waardigheid des Rijks te handhaven. De Friezen weigerden steeds den Graaf van *Gelre* als landsheer te erkennen en verkeerden thans in eenen staat, die zeer na aan regeringloosheid grensde. *Stavoren* echter huldigde Graaf FLORIS V van *Holland*, als Heer van *Friesland*, en 1 van Grasm. 1292
ontving van hem, in die hoedanigheid, voorregten en vrijheden (2). Tusschen de *Lauwers* en *de Eems* daarentegen, heerschte ongestraft het regt van den sterkste, en onder de vele voorbeelden hiervan in de geschiedenis opgeteekend, zal het verhaal van den op nieuw ontbrandden twist met de MENALDA's, tevens een merkwaardig tafereel opleveren van de zeden en den toestand dezer woelige tijden. Het vuur der tweedragt was blijven smeulen en door daden van geweld gevoed geworden. ELBO *de Jonge* had eenige lieden gedood, wier bloedverwanten, wraak en voldoening eischende, zich aan elkander sloten en het slot van den vermoorden RODMAR versterkten. Te
vergeefs trachtte ELBO *de Oude*, een man van doorzigt en verstand, den vrede te 1295
herstellen. Men trok tegen de MENALDA's op. Aan de zijde hunner vijanden schaarden zich AILWARD en EISO SNELGERS, nevens de broederszonen van ELBO en hunne medestanders, bij wie insgelijks ESSCHEL MIRICHJA van *Schildwolde*, welke met de MENALDA's wegens het redgerschap in onmin was, en zijne maagschap zich voegden. Met hen vereenigden zich ook vele rijken en Edelen van *Drentherwolde*, terwijl Ridders uit verschillende dorpen en zelfs uit de *Woudstreek*, de deelgenooten der SNELGERS in het geheim aanmoedigden. De MENALDA's, door twee onderscheidene benden, eene uit de Oostelijke en de andere uit de Westelijke streek bedreigd, waar tegen zij zich niet bestand achtten, boden vruchteloos aan, zich wegens de bestaande verschil-

(1) DRIESSEN, *Monum.* bij WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 58, 59.

(2) Zie hiervoor, bl. 360. *Groot Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 124, 126, 132.

1256—1300 len, aan de uitspraak des Abts van *Wittewierum* en drie andere scheidsmannen te onderwerpen, en naar landregt en gewoonte, vergoeding en voldoening te geven.

De Oostelijke bende, zamengesteld uit de gebroeders LUIBRAD en UFFO, hunne bloedverwanten en vrienden van *Oosterbroek* en uit eenige andere dorpen, vergezeld door ALBERO ALDINGA, LUIPPO VODEGA en hunne maagschap, trok van den eenen kant aan, terwijl van de andere zijde, uit het Westen, de SNELGERS onder trompetgeschal en het gelui der klokken van *Schildwolde*, opdaagden. De MENALDA's, door de WALBERTINA's versterkt, vielen op de aanrukkende bende der SNELGERS bij de stins van DODO FEDDINA aan, vóór dat zij zich met de anderen konde vereenigen, en dreef haar op de vlugt. Een man uit *Schermer* sneuvelde, eenigen werden gewond, velen verminkt en anderen naakt uitgeschud. Nu wendden zij zich tegen de Oostelijke bende, die insgelijks weldra de vlugt koos, namen UFFO met een zijner aanhangers gevangen, en keerden zegevierend terug. Zij hadden slechts eenen enkelen Edelman uit *Midwolde* verloren. De wraak was hiermede niet bevredigd. ELBO *de Jonge* en eenige edelknapen verrasten kort daarna, bij het vallen van den avond, te *Slochteren* een paar hunner voornaamste vijanden, welke zij gevangen naar *Hellum* voerden en in boeijen wierpen. De SNELGERS versterkten daarop in den nacht den burg van DODO JELDINGA te *Schildwolde*, en staken de omringende houten huizen in brand. Op dit berigt vielen hen de MENALDA's dadelijk aan, dreven de buitenwacht op de vlugt, omsingelden, door de Oostbroekers ondersteund, den burg, wierpen vuur door de vensters, ondergroeven de muren en dwongen de bezetting, zich op lijfsgenade over te geven. Den redger HESSEL, ALBERO ALDINGA en anderen, ten getale van twintig, voerde ELBO naar het slot van RODMAR in hechtenis, en ALDINGA werd bijna naakt, in twee boeijen geklonken. Door tusschenkomst van den Abt van *Wittewierum* echter, werden de overige gevangenen, onder belofte van verder geene vijandelijkheden te plegen, in vrijheid gesteld, waarop de burg ontmanteld en de halfscheid er van door ELBO, tot den opbouw van de kerk te *Hellum*, gekocht werd.

De SNELGERS trachtten intusschen thans voor zich te verwerven, wat zij kort te voren de MENALDA's met zoo veel overmoed geweigerd hadden. Zij verzochten den Abt van *Wittewierum*, door zijne tusschenkomst, de bevrediging te bewerken. Deze vertrok hierop naar *Hellum*, doch vond er alles in beweging. Het huis van zekeren DODO JELDICKNA zag hij omsingelen, en ontdekte bij die gelegenheid op een der bovenvertrekken WUBBO ABENAMA, welke den zoon van WUBBO BULLEMA gedood had, wiens bloed hier door de bloedwrekers gezocht werd. Slechts zoo veel konde hij van ELBO en de Oostbroekers verwerven, dat zij de gevangenen en bovenal de gewonden, wél zouden behandelen. Daarop begaf hij zich naar *Slochteren*, en bewerkte eindelijk de loslating der gevangenen tegen den afstand hunner goederen. De SNELGERS, welke met de redgers en regters, op eene slaking zonder losgeld hadden aangedrongen, moesten in

deze overeenkomst berusten van welke verscheidene afschriften ten behoeve der verschillende belanghebbenden, gemaakt werden (1). 1256—1300

Om aan de binnenlandsche veeten een einde te maken en de buitenlandsche aanvallen te beter af te weren, zouden de Friezen den Koning van *Denemarken* tot hunnen beschermheer verkoren hebben, die hun zijnen schoonzoon tot stadhouder zond, wien zij echter weldra, uit hoofde zijner gestrengheid en willekeurig bestuur, doodden (2). Dit voorval wordt elders honderd jaren vroeger gesteld; en deze onbepaaldheid, vereenigd met de blijkbare verdichtselen, sprookjes en onwaarschijnlijkheden waarmede het verhaal is opgevuld, verbieden, dat men er, althans onvoorwaardelijk, geloof aan hecht. Zeker is, dat de Utrechtsche Mijtervorsten groote magt en invloed in *Friesland* bezaten, toen Bisschop WILLEM met Friesche schepen den togt tegen *Holland* ondernam (3). Deze Kerkvoogd noemt ook in eenen gunstbrief, de Groningers *zijne* burgers, welken hij, op hun verzoek, in zijn gebied vrijgeleide en bescherming van personen en goederen schenkt, zijne schouten, regters en ambtenaren gelastende, deze *zijne* burgers te ontslaan, wanneer zij ergens met hunne goederen te onregt op- of aangehouden werden (4). Grooter nogtans was het gezag der Graven van *Holland* in dien tijd in *Friesland*. Van daar, dat eenige voorname Geestelijken in *Oostergo* zich bij Graaf JAN I ernstig van de beschuldiging zuiverden, dat zij den aanval van Bisschop WILLEM op *Holland* ondersteund hadden. Uit hunne schriftelijke verklaring, in welke zij den Graaf *Heer van Friesland* noemen, blijkt vrij duidelijk, dat zij de Westergoërs geenszins vrij kenden, hem in den Westfrieschen krijg veel nadeel berokkend te hebben (5). De stad *Stavoren* moet echter den Hollandschen Graaf getrouw gebleven zijn; hij bekrachtigde ten minste de vrijheden en voorregten haar door FLORIS V verleend, en zij zwoer hem waarschijnlijk daarop hulde en trouw als haren Heer (6). Ook den Groninger kooplieden schonk hij verscheidene

Margin: 1297 (beside "Holland ondernam (3)"); 26 van Grasm. 1297 (beside "Uit hunne schriftelijke verklaring"); 1299 (beside "Ook den Groninger kooplieden")

(1) ANONYMI *Contin. Chron.* MENCONIS, p. 204—209. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 64—69.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 125—129.

(3) Zie hiervoor bl. 395. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist.* Lib. XII. p. 183. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. VII. bl. 181.

(4) DRIESSEN, *Monum.* T. I. p. 59, bij WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 73.

(5) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 584. *Groot Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 130.

(6) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. II. bl. 8. *G. Charterb. v. Vriesl.* D. I. bl. 132. in den huldigingsbrief van Graaf JAN II als Heer van *Friesland*. Verg. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. V. bl. 153. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 181.

1256—1300 vergunningen en voorregten voor den tijd van vijftien jaren en gaf hun vrijheid de goederen, die zij anders naar het *Swin* in *Vlaanderen* bragten, in zijne staten te verkoopen (1).

Bezwaarlijk is het zich een duidelijk denkbeeld te vormen van den staatkundigen toestand van *Friesland* tusschen het *Vlie* en de *Eems*, in dit tijdperk. Het blijkt, dat de Keizers, de Graven van *Holland*, en de Bisschoppen van *Utrecht* en *Munster* er te gelijken tijde, nu eens meer en dan weder minder, gezag uitoefenden en hunne bijzondere aanhangers hadden. Welligt wordt niet geheel onjuist van de Friezen dier tijden gezegd, » dat zij dikwijls, zoo wel uit eigen verkiezing als door dwang, onder vreemde Heeren stonden, doch zoodra deze iets tegen 's lands voorregten ondernamen, straks weder moesten vertrekken. » Dit is," voegt men er bij, » van den aanvang bij hen gewoonte geweest, daar zij geene eigendunkelijke heerschappij over zich konden dulden en de vrijheid boven alles beminden. Doch wanneer zij daarentegen eenen Heer hadden, die hen naar 's lands wetten en voorregten regeerde, was hij hun aangenaam en welgevallig, en zij deden hem meer goeds uit vrijen wil, dan hij zelfs van hen wel zou begeerd hebben (2)." Het Keizerlijk aanzien was onder het magteloos bestuur van ADOLF aanmerkelijk gedaald, en toen ALBRECHT van *Oostenrijk* den Rijkstroon had beklommen en het verloren Keizerlijk gezag poogde te herstellen, toonden de Friezen, wier benden in de gelederen van ADOLF gestreden hadden, zich geenszins onderdanig. Om zijn doel te bereiken en tevens de goede diensten, hem door REINOUD van *Gelre* bewezen, te beloonen, bevestigde hij den opdragtsbrief zijns vaders, te gunste van dezen Graaf (3). De Friezen hebben waarschijnlijk de wapenen tegen REINOUD opgevat, toen hij het bestuur over hen op zich wilde nemen. Men gist dit uit eenen brief van den Keizer aan de Geestelijken, overheden en regters van *Friesland* beoosten het *Vlie*, om den oorlog aldaar door tusschenkomst der Graven van *Kleef*, *Gulik*, *Berg* en *Mark*, der Heeren van *Valkenburg* en *Kuik* en der stad *Keulen*, zijne gevolmagtigden, te doen eindigen. REINOUD wordt niet onder de middelaars genoemd, denkelijk dewijl die krijg tegen hem als benoemden Stadhouder of Landvoogd, wien de Friezen niet voor gebieder wilden erkennen, gevoerd werd (4).

25 van Grasm. maand 1299

De onderlinge verdeeldheid der Edelen had middelerwijl dieper wortelen geschoten en bragt de wrangste vruchten voort. Zeker Edelman JUCKE HELBADA had onvoorbe-

---

(1) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 73.

(2) Occo SCARLENSIS, bl. 129.

(3) PONTANUS, *Hist. Gelr. Lib.* VI. p. 171. SLICHTENHORST, *Gelders. Gesch.* B. VI. bl. 109. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 604. *Gr. Charterb. v. Friesl.* D. I. bl. 131.

(4) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 331.

dacht DOUWE, den zoon van WORP ROPTA uit *Metzelwier*, gevaarlijk gewond, hetgeen 1256—1300
door den vader zoo euvel was opgenomen, dat hij van dien oogenblik af slechts trachtte zijnen moed, zoodra mogelijk, aan den dader te koelen. Hem derhalve op den weg tusschen *Ferwerd* en *Marrum* ontmoetende, randde hij hem onverschrokken aan, schoon hij slechts door twee bedienden verzeld werd, en HELBADA met de zijnen, zeven man sterk was. Er ontstond een hevig gevecht. Een van ROPTA's dienaars sneuvelde, doch HELBADA, gewond en van zijn paard geworpen, zou onder de slagen zijns verwoeden vijands zijn bezweken, indien niet zijne lieden met verdubbeld geweld, zich op ROPTA en zijnen getrouwe geworpen hadden. Niet bestand tegen deze overmagt en beide zwaar gewond, verlieten zij den strijd, zonder achtervolgd te worden. Met het gevecht nam evenwel de vijandschap geen einde, en zelfs kozen verscheidene adellijke geslachten voor een van beide kanten partij. Immers, toen WORP ROPTA weinige naanden later vernam, dat HELBADA zich met eenige vrienden en bondgenooten in het dorp *Hoogebeintum* bevond, viel hij, door TIETE CAMMINGA en zijne mannen ondersteund, hem zoo geweldig aan, dat HELBADA met vier zijner aanhangers sneuvelde en de overigen vlugtten. De zeventienjarige zoon van HELBADA beproefde den dood zijns vaders te wreken. Op den weg naar *Dokkum* tastte hij CAMMINGA en de zijnen 1298
aan, doch werd zoo dapper ontvangen, dat hij en zijne gezellen hun behoud in de vlugt moesten zoeken. Eerst vier jaren daarna, maakte de dood van ROPTA en CAMMINGA een einde aan dezen bloedigen twist, maar verzoende niet de op elkander verbitterde geslachten, welke er in betrokken geweest waren (1). Hoe weinig belangrijk deze geschillen, op zich zelve, zijn mogen, verdienen zij echter in de geschiedenis opgeteekend te worden, daar zij naar het leven eenen tijd voorstellen, welken men wel eens als de eeuw aller ridderlijke bedrijven en deugden wil verheffen en aanbevelen.

NOORD-BRABAND en LIMBURG. Terwijl *Friesland* aan al de rampen der tweedragt en der regeringloosheid werd prijs gegeven, steeg *Braband* onder het bestuur van wakkere regenten, tot groot aanzien en luister. Hertog HENDRIK III, wiens wijsheid, moed 23 van Sprokkelm. 1261
en zedelijke hoedanigheden met zoo veel regt geroemd worden, was na een bewind van dertien jaren overleden en te *Leuven* begraven (2). Sinds den aanvang zijner regering, had hij zich de bevordering van het geluk zijner onderdanen ten doel gesteld, en zulks door het verleenen van belangrijke voorregten bewezen. Had HENDRIK II hun ver-

---

(1) Occo SCARLENSIS, bl. 129—132. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. VII. bl. 183, 184. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. III. bl. 191, 192.

(2) V. HEELU, *Rijmkron.* B. I. bl. 7. L. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. I. c. 40. bl. 52. *Magn. Chron. Belg.* p. 271. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XI. p. 121. Verg. hiervoor, bl. 331, 332, 334, 338.

1256—1300 gund voor den gewonen regter teregt te staan, hij ontsloeg hen van alle persoonlijke lasten en eigendunkelijke afpersingen, aan welke zij nog steeds onderworpen geweest waren. Doch bovenal hadden zijne zorgen zich over die ongelukkigen uitgestrekt, welke in de taal van het leenregt, *vassali ministeriales* (*lijfeigenen*) genoemd worden, maar die als slaven beschouwd en behandeld werden. Behalve de krijgsdienst, waren zij tot verschillende andere diensten verpligt, en de Heer legde hun naar willekeur, zeer dikwijls ongewone belastingen op (1). Om zijnen leenmannen, over wier dienstbaren hij niet beschikken kon, een voorbeeld te geven, verhief Hertog HENDRIK III de lijfeigenen van zijne domeinen inderdaad tot den rang van vrije lieden, door het staatsstuk waarin hij bepaalde, dat ook zij naar regt en wetten behandeld en van alle buitengewone schattingen en opbrengsten bevrijd en ontheven zouden worden (2). Woelige tijden volgden den dood van eenen Vorst, die zich door zijne verlichte denkwijze en echte volksliefde onderscheiden had. Zijne weduwe ALEID, de dochter van HUGO, Graaf van *Bourgogne*, eene vrouw wier beleid en moed elkander evenaarden, nam het bestuur des lands en de voogdijschap harer vier minderjarige kinderen op zich. HENDRIK, Landgraaf van *Thuringen*, halve broeder van den overleden Hertog, maakte echter, als naaste bloedverwant, op de voogdijschap aanspraak, doch dewijl hij een vreemdeling was, die zelfs geene de minste goederen in *Braband* bezat, werd hij eenparig door de Edelen en steden afgewezen, en keerde naar zijne staten terug. Thans moest HENDRIK *van Leuven*, Heer van *Gaasbeek*, als oudste zwaardmaag, naar regt voogd worden, doch de schrandere ALEID bewerkte, dat noch hij, noch zijne neven, de Graaf van *Gelre* en de Bisschop van *Luik*, hun doel bereikten. Van deze gevaarlijke mededingers ontslagen, werd zij in het bewind over *Braband* bevestigd, en koos GODEVAART *van Perweis*, nevens WOUTER BERTHOUD *van Mechelen*, om haar met hunnen raad en bekwaamheden te ondersteunen. VAN PERWEIS overleed spoedig en werd in zijne betrekking door HENDRIK *van Boutershem* opgevolgd (3).

Het griefde ARNOUD *van Wesemale*, Maarschalk van *Braband*, geweldig dat hem deze waardigheid niet was aangeboden, op welke hij meende door geboorte, rang en diensten, de billijkste aanspraak te hebben. Om zich te wreken, trachtte hij de Leuvenaars in opstand en aan zijne zijde te brengen. De omstandigheden begunstigden zijn voornemen, daar *Leuven* door twee aanhangen, de *Blanckaerts* en de *Colveren*,

(1) Verg. hiervoor, bl. 13.

(2) DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 24.

(3) VAN HEELU, B. I. bl. 8—11. L. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. I. c. 40. bl. 52—54. *Magn. Chron. Belg.* p. 271, 279. Verg. hiervoor, bl. 417.

verdeeld was, wier twisten dikwijls de stad ten bloedbad maakten. De Colveren ver- 1256—1300
klaarden zich voor WESEMALE en joegen de anderen, die der Hertogin-weduwe toegedaan waren, de stad uit. Aan het hoofd eener magtige en strijdhafte bevolking, vervolgde WESEMALE onverpoosd de aanhangers der Hertogin en ontstak de fakkel der tweedragt door geheel *Braband*. Edelen en steden geraakten tegen elkander in beweging, en het algemeen belang werd met dat van het Hertogelijk geslacht, aan bijzonderen haat en wrok opgeofferd (1).

In dezen staat van verwarring beproefde Bisschop HENDRIK van *Luik*, van moeders-
zijde aan het Hertogelijk huis vermaagschapt, de voogdij van *Braband* voor zich 1266
te verwerven. Onder voorwendsel, dat het slot *Falais*, bij de stad *Hoy*, onder zijn stift behoorde, sloeg hij er het beleg voor, doch werd door den Heer *van Mechelen* genoodzaakt terug te trekken. Gloeijende van wraak bragt hij weldra een talrijk leger bijeen, en rukte tot in de nabijheid van *Mechelen* voort. Drie dagen stonden hier de beide heiren tegenover elkander ten strijde geschaard, toen door tusschenkomst der Gravin MARGARETHA van *Vlaanderen*, welke den Luikenaars bijstand bood, werd overeengekomen, dat de Bisschop, dewijl hij gezworen had niet te zullen wederkeeren éér hij te *Mechelen* geweest was, zich met een klein gevolg tot aan het sluithek dier stad zou begeven, zijne hand daaraan slaan en dan terug keeren (2). Naar een ander berigt echter, had HENDRIK van *Luik*, ondersteund door de Graven van *Gelre*, *Gulik*, *Berg*, *Nassau* en *Loon*, een heir van zestig duizend man verzameld; *Hanu*, *Landres*, *Tirlemont* en *Vilvoorden* verwoest en twintig dagen *Mechelen* belegerd, toen gebrek aan levensmiddelen hem noodzaakte af te trekken (3). Vol spijt in het hart over dezen mislukten aanslag, keerde hij naar *Maastricht* en kwam er met geweld binnen. De sterke toren van *Wijk*, een plaatsje tegenover de stad en thans met haar vereenigd, werd door hem ingenomen, afgebroken, en van de steenen het slot *Montfoort* bij *Roermond* ten deele opgebouwd, om de Luikenaars te bedwingen, met wie hij steeds in twist leefde (4).

Niet alleen moest BERTHOLD *van Mechelen* de regten der Hertogin-weduwe tegen dezen woelzieken Kerkvoogd handhaven, maar ook de overige omliggende Vorsten betoomen, welke gedurig en buiten oorzaak, *Braband* verontrustten, doch wien het niet gelukte eenige voordeelen te behalen. Ondertusschen was HENDRIK, de oudste zoon

(1) VAN HEELU, B. I. bl. 11—13. L. V. VELTHEM, B. I. c. 41. bl. 54.

(2) V. HEELU, B. I. bl. 15—19. V. VELTHEM, B. I. c. 41. bl. 54—56.

(3) JEAN D'OUTREMEUSE, aangehaald door WILLEMS, aant. op V. HEELU, B. I. vs. 429.

(4) V. HEELU, B. I. bl. 19—21 en de aant. V. WILLEMS, op vs. 481. V. VELTHEM, B. I. c. 42. bl. 56. V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 240.

1256—1300 des overleden Hertogs, meerderjarig geworden en als opvolger zijns vaders in *Braband* gehuldigd. Daar hij echter, gebrekkig naar ligchaam en zwak van geest, voor het bestuur der zaken weinig berekend was, trachtte ALEID, onder goedkeuring der Edelen en steden en met toestemming van BERTHOLD, hem ten nutte des lands te bewegen, zijne waardigheid ten behoeve van zijn broeder JAN af te staan, wien de natuur met hare schoonste gaven rijkelijk had begiftigd (1). VAN WESEMALE en de Leuvenaars, op welke hij nog steeds den grootsten invloed uitoefende, namen dit der Hertogin-weduwe ten hoogste euvel af en beweerden, dat indien zwakheid van geest HENDRIK voor de regering onbekwaam maakte, men hem ter ondersteuning, schrandere voogden of raadslieden moest geven. Zij dreven de zaak tot zulk een uiterste, dat toen ALEID en haar zoon JAN zich, naar oud gebruik, ter inhuldiging naar *Leuven* begaven, zij de poorten voor hen sloten en verklaarden, geen ander dan HENDRIK voor Vorst te erkennen. Zij vielen zelfs verwoestend in de heerlijkheid des Heeren *van Mechelen*, dien zij als den bewerker dezer maatregelen beschouwden, doch werden spoedig gedwongen terug te trekken. VAN WESEMALE kwam daarop met eene groote krijgsmagt terug, om *Mechelen* zelf aan te tasten. BERTHOLD echter overviel de opstandelingen, en versloeg hen ten eenenmale in eenen enkelen veldslag (2). Op eene vergadering van vertegenwoordigers uit de meeste groote en kleine steden, van Edelen, Ridders en aanzienlijken
14 van Bloeimaand. 1267 van den Lande te *Cortenberg*, tusschen *Brussel* en *Leuven*, verzoenden zich de Leuvenaars met ALEID, hare zonen en aanhangers (3). Acht dagen later deed HENDRIK te *Kamerijk*, in tegenwoordigheid van NIKOLAAS, Bisschop dier stad, van vele geestelijke en wereldlijke Heeren, Edelen, poorters en mannen van *Braband*, » uit vrijen wil en beweging, voor altijd afstand van al zijne regten op het hertogdom *Braband*, onder welken naam ook, te gunste zijns broeders, wien hij den Brabanders, welke hij van den hem gedanen eed ontsloeg, beval als hunnen wettigen Heer hulde en trouw te
3 van Zomermaand. zweren, te dienen en te gehoorzamen." Deze afstand werd door Keizer RICHARD bekrachtigd, doch slechts nadat hij zich van de toestemming der Hertogin-weduwe, der

(1) V. HEELU, B. I. bl. 21—24. V. VELTHEM, B. I. c. 43. bl. 57.

(2) DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XI. p. 121. BARLANDI *Chron. Brab.* p. 42.

(3) V. HEELU, B. I. bl. 24. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XI. p. 121. WILLEMS, *Codex Dipl.* p. 393. Wij vereenigen ons geheel met het gevoelen van dezen Geleerde, in de aant. op V. HEELU, B. I. vs. 551. dat men onder » *die stade van Braband, clein ende groote,* niet met DEWEZ en anderen aan eene vergadering der *Staten*, maar der *steden* van *Braband* denken moet. VAN VELTHEM, B. I. c. 43. bl. 67, ondersteunt deze meening. Hij zegt:

Men ontboet dorp ende port (poort, stad)
Ende die Heeren van den lande.

Baronnen, der Grooten en der steden van *Braband* verzekerd had (1). HENDRIK nam in het klooster te *Dyon* het monnikskleed, maar niet het monnikenleven aan. Hij hield een hofstoet overeenkomstig zijne geboorte, en bragt, verwijderd en vergeten van de wereld, zijne overige dagen in rust en vrede door (2). 1256—1300

JAN I was zeventien jaren oud, toen hij te *Leuven* en in al de overige steden van *Braband* gehuldigd werd (3). Keizer RICHARD bekrachtigde kort daarna op nieuw het verdrag van *Cortenberg*, en bevestigde tevens den jeugdigen Vorst in het bewind over *Lotharingen* en *Braband* (4). Zijn opvolger RUDOLF *van Habsburg*, hernieuwde 16 van Oogstmaand 1268
te *Aken* deze beleening, voor welke Hertog JAN hem aldaar den gewonen eed van 1273
manschap aflegde (5). Op dat tijdstip had de Hertog eene krijgsmagt bijeengebragt, om zich op den Bisschop van *Luik*, die toen in *St. Truijen* was, te wreken, en legde *Vrij-Houthem*, tusschen deze stad en *Hanu* gelegen, in de asch. De Bisschop liet dit ongewroken, en heeft hierover nimmer zoen of vrede getroffen, dewijl
hij spoedig daarop door Paus GREGORIUS X in de kerkvergadering te *Lyon*, we- 1274
gens zijne grove buitensporigheden werd afgezet. Sedert leefde hij op den burg van *Montfoort*, en werd tien jaren later door den Ridder DIRK *van der Weiden* van het leven beroofd. Hij zou vijf en zestig kinderen hebben nagelaten, van welke de Heeren van *Petersheim* de voornaamste waren, en alleen genoemd worden (6).

De inwendige rust en de vrede met de naburige Vorsten, veroorloofden Hertog JAN zijne ridderlijke deugden in *Frankrijk*, *Spanje* en *Engeland* op de steekspelen ten toon te spreiden (7). Geheel in den geest van de ridderromans dier tijden verhaalt men, dat MARIA *van Braband*, zijne zuster, gehuwd aan Koning FILIPS *den Stoute* van *Frankrijk*, in den kerker werd geworpen, op de beschuldiging van zekeren gunste-
ling LABROSSE, dat 's Konings voorzoon en erfgenaam van den troon, LODEWIJK, door 1276

---

(1) *Mag. Chron. Belg.*, p. 279. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 45. WILLEMS op VAN HEELU, B. I. vs. 556.

(2) VAN HEELU, B. I. bl. 25, 26. De Schrijver van het *Magn. Chron. Belg.* p. 279, zegt dat HENDRIK Abt van dit klooster werd.

(3) VAN HEELU, B. I. bl. 27. *Magn. Chron. Belg.* p. 279. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XII. p. 123.

(4) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 394.

(5) VAN HEELU, B. I. bl. 30.

(6) VAN HEELU, B. I. bl. 31, 32, en WILLEMS op vs. 730. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. I. c. 44. bl. 60. MEERMAN, *Gesch. v. Gr.* WILLEM II. D. I. bl. 238.

(7) V. HEELU, B. I. bl. 33—40. V. VELTHEM, B. I. c. 44, 45. bl. 60, 61.

1256— haar vergiftigd was geworden; eene misdaad, welke men wil, dat de verachtelijke vor-
1300 stendienaar zelf gepleegd had, om de Koningin, die zijn invloed met leede oogen aanzag, in het verderf te storten, of zijn eigen val te voorkomen. De ongelukkige Vorstin vond middel, haren broeder daarvan te verwittigen. IJlings en in het geheim verlaat deze *Brussel* en komt, als een Franciscaner monnik vermomd en slechts door zijnen schildknaap en zijnen hond vergezeld, te *Parijs*. Het gelukt hem tot in de gevangenis der Koningin door te dringen, welke hem van hare onschuld overtuigt. Hij verklaart zich, naar de taal en het gebruik dier eeuw, voor haren Ridder en daagt dengenen tot een tweegevecht uit, welke zich vermeet als beschuldiger van de Koningin op te treden. LABROSSE neemt de vlugt, doch wordt achterhaald, in hechtenis gezet en op de pijnbank gelegd. Het vergiftigen van den jongen Prins is niet de eenigste misdaad aan welke hij schuldig bevonden wordt. Uit zijne brieven en zijne bekentenis blijkt, dat hij geheimen van staat, in den oorlog van FILIPS tegen ALFONSUS van *Kastilië*, verraden en dezen laatste van den wanhopigen toestand des Franschen legers verwittigd had. LABROSSE wordt door een besluit van het Parlement tot de galg veroordeeld, en dit vonnis dienzelfden dag ten uitvoer gebragt, in tegenwoordigheid des Graven van *Artois*, van *Bourgogne* en des Hertogs van *Braband*, welke bij zijn verhoor het voorzitterschap bekleed hadden (1).

Hertog JAN vond bij zijne terugkomst uit *Engeland*, zijn schoonvader GUI van *Vlaanderen* in eenen krijg met JAN, Bisschop van *Luik* gewikkeld. Hij bragt dien weldra tot eer van den Graaf ten einde, en trok toen met zijne krijgsmagt naar de kanten van *Heusden* op. Om de geweldenarijën der Heeren van dien naam tegen *'s Hertogenbosch* gepleegd, te tuchtigen en te bedwingen, had de Drost van *Braband* hunnen burg omsingeld. Daar men eenen aanval van den Graaf van *Holland* duchtte, welke den belegerden eene spoedige hulp beloofd had, was de Hertog, op dit berigt, dadelijk opgerukt. Vóór zijne aankomst echter had de bezetting, het ergste vreezende, den burg verlaten, dien hij in bezit nam, doch later den Heer van *Heusden* terug schonk. Nu trok hij met zijn leger ongehinderd langs *de Maas*, en bij *Maastricht* over die rivier; al de Heeren des lands, die zich tegen hem vergrepen hadden, in het onzekere latende, wat hij ondernemen en werwaarts hij zich begeven zoude. Hij bepaalde zich tot *Limburg*, en wel bijzonder tot de landen tusschen *Maas* en *Rijn*, een leen van *Braband*, waar zijne onderdanen aan mishandelingen en knevelarijen bloot gesteld waren. Tevens moest hij, als voogd van *Aken*, de inwoners dier stad tegen de Limburgers beschermen, welke hen, uit wraak over den moord aan den Graaf van *Gulik*, het vorige

(1) V. HEELU, B. I. bl. 54—56, en de aant. v. WILLEMS, op vs. 1377. V. VELTHEM, B. II. c. 40—42. bl. 130—133. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XI. p. 124, 125. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg*. T. III. p. 127—130.

jaar gepleegd, gedurig verontrustten en benadeelden. Door kracht van wapenen be- 1256—1300
dwong hij de verstoorders der gemeene rust en veiligheid, vernielde eenige ridderbur- 1279
gen en sloot met sommige Rijn-vorsten een verbond, ter onderschraging van den landvrede. Hierdoor zijn doel bereikt hebbende, keerde hij naar zijne staten terug (1).

Doch meer dan al deze krijgstogten en overwinningen in de ridderspelen, verwierf 1288
zich Hertog JAN eenen grooten naam in den Geldersch-Limburgschen oorlog, welke voor hem met even veel eer als voordeel eindigde (2). Na de schitterende overwinning te *Woeringen*, werd hij met de levendigste bewijzen van vreugde en dankbaarheid, door de burgers van *Keulen*, als hunnen bevrijder en beschermer ingehaald. Zegepralend trok hij door *Limburg* terug, en dit gewest werd nu voor altijd met *Braband* vereenigd, welks Vorsten sinds dien tijd bij den titel van Hertog van *Braband* en *Lotharingen*, ook dien van *Limburg* voerden. Eene huwelijksverbindtenis tusschen 's Hertogs oudste dochter MARGARETHA en HENDRIK, Graaf van *Luxemburg*, wiens vader in den slag bij *Woeringen* was gesneuveld, maakte ten eenenmale een einde aan de bloedige twisten, dewijl daarbij als eene eerste voorwaarde bepaald werd, dat *Limburg* onafscheidelijk aan *Braband* zou blijven. Door dezen krijg was ondertusschen 's Hertogs schatkist geheel uitgeput, doch de Brabanders gaven in deze omstandigheid, hunnen Vorst een nieuw en treffend bewijs van liefde en genegenheid. Uit *eigene beweging* stonden zij hem, ter schadeloosstelling voor de oorlogskosten, boven de gewone opbrengsten, een twintigste gedeelte van al hunne goederen en inkomsten af, slechts onder plegtig beding, dat dit zonder gevolgtrekking voor de toekomst zijn zoude. Ter herinnering van den slag bij *Woeringen*, stichtten zij op *la place du Grand-Sablon* te *Brussel*, eene fraaije kerk voor *Notre-Dame des victoires*; hielden jaarlijks, den zondag vóór Pinkster, een plegtigen omgang en een optogt in zegewagens door de stad, en stelden een eeuwfeest in, dat *Brabands* hoofdstad eeuwen lang op het luisterrijkste gevierd heeft (3).

Geen krijg bragt na de vereffening der Limburgsche zaken, Hertog JAN weder in de
wapenen. Slechts als middelaar trad hij op in de geschillen tusschen den Graaf van 7 van
Vlaanderen en dien van *Holland*, wegens *Zeeland bewester Schelde*, ofschoon hij met Slagtmaand
GUI een hulpverbond tegen FLORIS V gesloten had (4). Door zijne tusschenkomst werd 1291

(1) V. HEELU, B. I. bl. 40—50. V. VELTHEM, B. I. c. 45. bl. 61—64. Zie hiervoor, bl. 422, 423.

(2) Zie hiervoor, bl. 423—445.

(3) L. V. VELTHEM, *Sp. Hist. Lib.* III. c. 21, bl. 174. DIVAEUS, *Rer. Brab. Lib.* XII. p. 129, 130. *Magn. Chron. Belg.* p. 279. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 138, 139. WILLEMS, *Introduction*, p. XLIV, XLV, LII. *Codex Dipl.* p. 555—558.

(4) Zie hiervoor, bl. 356—359. WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 521, 531, 536, 540, 544, 555.

1256—1300 tevens de twist van *Vlaanderen* met *Henegouwen* uit den weg geruimd (1). Grootelijks deelde hij in de gunst en het vertrouwen van Keizer ADOLF *van Nassau*, welke hem de eervolle taak opdroeg, in zijnen naam, de leenhulde van den Graaf van *Holland* te ontvangen (2). Hij nam hem in zijne bijzondere bescherming en begiftigde hem met verscheidene marktgelden en inkomsten tusschen de *Moezel* en de zee (3).

Den buitenlandschen vrede bezigde Hertog JAN tot bevestiging der binnenlandsche rust en ter bevordering van de belangen zijner onderdanen. Onder de voorregtbrieven door hem aan verschillende Brabandsche steden geschonken, is vooral de keure, te *Brussel* in twaalf honderd twee en negentig, »bi rade sijner manne ende sijner liede van den lande," uitgevaardigd, om de misbruiken, buitensporigheden en woeste zeden te beteugelen, ten uiterste merkwaardig (4). Hij bepaalt in dit belangrijk stuk onderscheidene straffen, als geldboeten, verbanning, verbeurte van lijf en goed, naar de grootte van het misdrijf en het aanzien van den persoon, tegen hen, welke anderen beleedigen, belasteren, met bier, wijn of eenigen drank werpen, hen slaan, kwetsen of in hunne huizen aanranden; die boomen schenden, hekken uithalen, heiningen omverwerpen, vee of graan stelen, toortsen verschaffen om brand te stichten, anderen verraden en valstrikken leggen om te dooden. De openbare rustverstoorder of vredebreker zou gevierendeeld en de stukken moesten op vier palen aan de grenzen des lands, geplaatst worden. Indien bij verbeurdverklaring van goederen, de misdadiger vrouw en kinderen had, zouden deze de helft zijner goederen behouden, doch de andere zou den Heer ten deel vallen, die echter alles behield, wanneer de schuldige ongehuwd en kinderloos was. Wie niet van eene betigte misdaad konde overtuigd worden, moest zijne onschuld door geloofwaardige getuigen trachten te bewijzen, en, zoo hij vreemdeling was, bij eede verklaren, dat hij onschuldig en het hem onmogelijk was, getuigen op te sporen. Op maagdenroof en dien van onmondige kinderen, werd de doodstraf en verbeurdverklaring van goederen, zoowel op den misdadiger als zijne helpers bepaald; doch den vrouwen- of maagdenschenner zou het hoofd met een houten zaag worden afgezaagd. De wet der wedervergelding werd toegepast op hem, die een ander verminkt of van eenig lid beroofd had. De Drost van *Braband* noch eenig regterlijk ambtenaar mogt geschenken of dienstbewijzen ontvangen, om de regtspleging te verhaasten of te vertragen, onder straffe van dubbele betaling der onkosten, of bij gebreke daarvan, verbeurte van lijf en goed. Eindelijk belooft de Hertog aan niemand de

(1) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 563, 564.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 548.

(3) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 561, 562.

(4) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 521, 532, 534, 541, 567.

betrekking van Drost, Baljuw, Schout of Schepen, voor gegeven of geleend geld op te dragen (1). 1256—1300

Het was den wakkeren Wetgever niet vergund de vruchten zijns arbeids te plukken. In de volle kracht des mannelijken levens, bemind door den adel en het volk, overleed hij te *Lier* aan eene wonde, welke hem op het prachtig steekspel in *Engeland*, bij de huwelijksvereeniging des Graven van *Bar* met de dochter van Koning EDUARD I, door den Ridder DE BEAUFREMOND was toegebragt. Het lijk werd in het koor van de kerk der Franciskanen te *Brussel* bijgezet en door een praalgraf verheerlijkt (2). 4 van Bloeimaand. 1294

Zoo immer een Vorst dit onderscheidend blijk van de achting, liefde en erkentelijkheid des volks verdiende, was het JAN I van *Braband*. Hij immers had zijne onderdanen vrij en magtig gemaakt, de grenzen des lands uitgebreid, de inwendige rust en veiligheid verzekerd, handel, nijverheid en landbouw opgebeurd, de letteren aangekweekt en de waardigheid van den staat buiten 's lands gehandhaafd en verhoogd. Bij het verstand des regents en de zucht om de welvaart zijns volks te bevorderen, paarde hij den moed des helds en de bekwaamheden des veldheers; het beleid, zonder de sluwheid van den staatsman, bij de wijsheid en menschelijkheid des wetgevers. Zijne daden bevestigen, dat hij grootmoedig was en weldadig, openhartig en minzaam, opregt en getrouw aan woord en pligt, de vader der eer en de vijand der vleijerij (3). Al de deugden van den echten Ridder der middeleeuwen waren in hem vereenigd, en hiervan getuigen de meer dan zeventig steekspelen, in welke hij den prijs der overwinning behaalde, zoowel als zijne bedrevenheid in den minnezang. Doch reeds in zijnen tijd werd deze hartstogtelijke zucht voor de ridderlijke oefeningen, van welke hij eindelijk het slagtoffer werd, even zoo in hem gelaakt, als zijne overdrevene liefde voor de schoonen, wier bevalligheden hij door minneliederen in de volkstaal verheerlijkte (4).

Te *Lier*, op zijn sterfbed, had hij met den Graaf van *Vlaanderen* en de Engelsche

(1) WILLEMS, *Cod. Dipl.* p. 541—549. Ten behoeve van het land van *Nivelles*, werd deze keure in het Fransch overgebragt, WILLEMS in l. c. p. 549—555.

(2) L. V. VELTHEM, B. III. c. 41. bl. 198, 199. c. 42. bl. 200. *Magn. Chron. Belg.* p. 282. DIVAEUS, *Rer. Brab.* Lib. XII. p. 130, 131. Het praalgraf van JAN I werd in de Spaansche oorlogen door de Onroomschen geschonden, op last van den Aartshertog ALBERTUS hersteld, doch bij het bombardement van 1695 vernield. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 141 (b).

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 200, 201. J. DE KLERK, *de Brabantsche Yeesten, of Rijmkronijk van* Braband. B. V. c. 2. Uitg. door J. F. WILLEMS, *Brussel*, 1839. L. V. VELTHEM, *Sp. Hist.* B. III. c. 42. bl. 200. *Magn. Chron. Belg.* p. 281.

(4) V. VELTHEM, B. III. c. 40. bl. 197, 189. *Chron.* J. DE. THIELRODE, bij WILLEMS, *Bijlagen op* V. HEELU, p. 349. *Introduction*, p. LXVII.

1256— gezanten, welke dien Vorst voor de belangen huns Meesters tegen den Koning van
1300 *Frankrijk* moesten winnen, het ontwerp van een naauwer verband tusschen de volken van Germaanschen oorsprong gesmeed, welks uitvoering, meent men, het geschiktste middel zou geweest zijn, om de onafhankelijkheid van *België* te verzekeren en den verderfelijken invloed, welken *Frankrijk* sinds de veertiende eeuw op dat gewest heeft uitgeoefend, te voorkomen (1). Dit plan vond echter geen steun bij JAN II, zijn zoon en opvolger, ofschoon deze een kleinzoon des Graven van *Vlaanderen* en gehuwd was aan MARGARETHA, dochter van EDUARD I van *Engeland*. Hij vereenigde zich wel in een verbond met Keizer ADOLF, Koning EDUARD, Hertog ALBRECHT van
1296 *Oostenrijk*, en de Graven van *Vlaanderen*, van *Henegouwen* en van *Bar* tegen *Frankrijk*, en was ongetwijfeld, nevens GUI en den Koning van *Engeland*, in de zamenzwering tegen FLORIS V, den bondgenoot van FILIPS *den Schoone*, gewikkeld, maar niettemin schraagde zijne belangzuchtige staatkunde, onder de hand, den Fran-
1300 schen Vorst in den geweldigen krijg met *Vlaanderen*, welke dit gewest, voor eenen tijd, aan de Fransche dwingelandij onderwierp (2).

---

(1) OUDEGHERST, *Chron. et Annal. de Flandre*, Ch. 130. p. 212, 213. WILLEMS, *Introd. de* V. HEELU, p. LXIX.

(2) MEYERUS, *Annal. Flandr.* Lib. X. p. 84. DEWEZ, *Hist. Gén. de la Belg.* T. III. p. 176.

OOST FRIESLAND
Emden
Upstalboom
FIVE
HUN
SINGO
LIN
GO
De Dollart
OOSTERGO
Dokkum
HUMMERKSTERLAND
EEMSLAND
DRENTHE
BOVEN
WESTERGO
Groningen
BISDOM
MUNSTER
Munster
Meppen
Lingen
Gr. Lingen
Bentheim
Tecklenburg
ZUIDER ZEE
Kampen
Zwolle
Vollenhove
Hasselt
Ommen
Hardenberg
Coevorden
Ootmarsum
Oldenzaal
Almelo
Salland
STICHT
Deventer
Lochem
Zutphen
Borkulo
Groenlo
Goor
GRAAFSCHAP
GRAAFSCHAP ZUTPHEN
Doesburg
Deutichem
Emmerik
Lobede
Graafschap Velue
Graafschap Stavoren
Amersfoort
Utrecht
Goolland
Graafschap Bredichem
Wageningen
Arnhem
Rijn Riv.
Waal Riv.
Nijmegen
Batenburg
Bommel
Grave
Graafschap Kuik
Hertogenbosch
Kuik
KLEEF
Wesel
Lippe Riv.
Recklinghausen
Xanten
Wesel
Golder
Duisburg
Dortmund
Meurs
Graafschap Marck
Schwelm
Elberfeldt
Graafschap Berg
Dusseldorp
Nuys
Keulen
Duitz
Woeringen
AARTSBISDOM KEULEN
Venlo
GELRE
Roermond
Odilienberg
Graafschap Gulik
Gulik
Roer Riv.
Maas Riv.
Helmond
Eindhoven
GDOM
BISDOM
ND
LUIK
HERT.
LIMBURG
Maastricht
Hasselt
Tongeren
Truyen
Elsloo
23
24
25
53
52
51

ZESDE HOOFDSTUK.

BESCHOUWING

VAN DEN

MAATSCHAPPELIJKEN TOESTAND IN NEDERLAND,

VAN

900—1300.

De Noord-Nederlandsche Vorsten hadden zich in dit tijdvak tot groot aanzien verheven. 900—1300
Zij waren aan de kroonen en voornaamste geslachten van *Frankrijk* en *Duitschland* vermaagschapt, en door de inkomsten hunner erf- en leengoederen, zoo wel als door die, welke uit hunne betrekking voortvloeiden, rijk en magtig geworden. Zij bleven evenwel leenmannen van het Duitsche Rijk en erkenden het oppergebied der Keizers. (1). Het onbegrensd gezag echter, door KAREL *den Groote* en zijne onmiddellijke opvolgers over hen uitgeoefend, was later door den magteloozen en verwarden toestand des Rijks, zoowel als door den zwakken en vaak onnatuurlijken band, welken het leenstelsel tusschen den leenheer en zijne leenmannen strengelde, binnen enge grenzen omschreven. De Hertogen van *Braband*, langen tijd door de Keizers, althans in naam, over de Nederlandsche Graven en Heeren gesteld; de Hertogen van *Limburg*, de Graven van *Holland* en van *Gelre* waren niet alleen erfelijke, maar bijna geheel onafhankelijke Heeren geworden, die niet meer van 's Rijks wege, maar op hun eigen naam en als wettige, vrijmagtige heerschers, het bewind voerden. Bij het aanvaarden der regering werden zij te platten lande door de Edelen, en in de steden door de Poorters gehuldigd. In *Kennemerland*, in *Friesland* aan deze en gene zijde van het *Vlie*, en welligt elders, voerde men hen, naar de wijze der oude Germanen, op een schild, door eenige herauten op de schouders gedragen, rond. Bij de inhuldiging deed hun

(1) Vergelijk hiervoor, bl. 16.

1300 het volk den eed van getrouwheid, welken zij, na de twaalfde eeuw, wederkeerig met dien van handhaving der regten, keuren en vrijheden der gemeenten beantwoordden. Als Rijksvorsten verschenen zij op de Rijksdagen, waren bij de verkiezing en krooning der Keizers tegenwoordig, en plaatsten, als getuigen, hunnen naam onder de keizerlijke bevelen en gunstbrieven. Doch slechts uit eerbied alleen bewezen zij den Keizer hulde, en gehoorzaamden hem wanneer dit met hunne staatkunde strookte, maar maakten inbreuk op de regten des Rijks, zoodra deze met hun belang in strijd waren. Doorgaans zonder den Keizer te kennen, volgden zij elkander op in het bewind, hieven tollen, legden belastingen op, verleenden vrijheden, schonken gunst- en voorregtbrieven, voerden krijg, zelfs tegen het Opperhoofd des Rijks of zijne leenmannen, sloten vredesverdragen, weerstreefden vaak openlijk de keizerlijke bevelen en oefenden ongestoord het muntregt uit. Hun behoorde het regt van jagt en visscherij, de opbrengst der boeten, der verbeurdverklaarde goederen en van alles, wat door aanwas of aanspoeling gewonnen werd. De grafelijke bediening was alzoo geheel van hare oorspronkelijke instelling afgeweken (1). Alle Nederlandsche Vorsten bezaten echter niet hetzelfde landsheerlijk gezag. De Hertogen van *Braband* en, naar het schijnt, zelfs vroeger dan zij, de Graven van *Holland*, aan de uiterste grenzen des Rijks gelegen en moeijelijk te bestrijden, vereenigden in zich de wetgevende en de uitvoerende magt, en beschouwden zich als wettige eigenaars des Lands. De Graven van *Gelre* daarentegen, mogten in verscheidene omstandigheden niet op eigen gezag handelen, maar moesten dikwerf de beslissing van het Hoofd des Rijks vragen en afwachten.

De hofhouding of het verblijf der Vorsten was in dien tijd nog niet aan eene bepaalde plaats verbonden. Zij begaven zich afwisselend op hunne groote goederen of hoven, waarbij een slot of eene geschikte woning gevonden werd, en hielden er zich zoo lang op tot dat de voorraad van levensmiddelen, voor hun gezin benoodigd, verteerd was. Deze hoven waren van groote uitgestrektheid en omvatten landen (*territoria*), gehuchten, velden, bosschen, wateren, jagten, visscherijen, een talrijk gezinde (*familia*), mannen, dienstmannen en knechten. *'s Hertogenbosch*, *'s Gravenhage*, het huis *de Vogelzang*, het huis te *Rozendaal* behoorden onder de voornaamste dezer vorstelijke hoven. De hofstoet was reeds aanzienlijk en bestond uit Hofmaarschalken of Opperstalmeesters, Groothofmeesters, Grootschenkers, Opperjagermeesters, welke betrekkingen voorname Edellieden bekleedden, eenen Hofkapellaan, verscheidene kamerheeren, edelknapen en mindere bedienden. De bezoldiging dezer beambten bestond grootendeels in voortbrengselen der natuur, in brood, kleederen en dergelijke. Zij waren

(1) Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 295, 380, 381.

echter, volgens hunne dienst, slechts verpligt een bepaald gedeelte van het jaar aan het Hof te verschijnen en werden dan, naar hunnen rang, op kosten van den Vorst onderhouden. Men moet deze werkelijke hofbedienden, wier ambt niet erfelijk was, die bezoldigd werden en afgezet konden worden, onderscheiden van de erfelijke lands-ambtenaren van denzelfden naam aan wier betrekking leengoederen verknocht waren, en die in later dagen alleen bij de inhuldiging of begrafenissen der Vorsten en andere plegtige gelegenheden, opgeroepen werden. 1300

Naar oud gebruik bezochten de Nederlandsche Graven ten minste eens in het jaar, de verschillende landschappen en steden van hun gebied, in vele van welke zij hoven of paleizen hadden. Door eenige Edelen en leenmannen, hunne Pairs (*Pares*), vergezeld, zaten zij daar om de bezwaren, voorstellen en verzoeken der ingezetenen aan te hooren, en oefenden er alle deelen der oppermagt uit. Het gezag der Drosten, Baljuws, Schouten en andere ambtenaren was voor dien tijd geschorst, ofschoon het meer dan waarschijnlijk is, dat in de meeste gevallen hun gevoelen, als dat van mannen van kennis en ondervinding, ingewonnen en gevolgd werd. Eerst in het laatste gedeelte der dertiende eeuw vindt men in *Holland* van eenen bestendigen grafelijken Raad gewag gemaakt, wiens leden door den Graaf zelven, doch bij onderlinge en van weerszijden bezegelde en beëedigde overeenkomst, werden aangesteld. Bij belangrijke voorvallen en gelegenheden riep de Landsheer zijne aanzienlijkste en vertrouwdste Edelen, Dienstmannen, magen of vrienden bijeen, welke doorgaans in de staatsstukken dier tijden, als getuigen en bezegelaars der vorstelijke bepalingen, giften of voorregten optreden. Werd het Hoofd van den staat door oorlogen, kruistogten of andere omstandigheden buiten 's lands geroepen, dan stelde hij eenen Landvoogd aan, welke in zijn naam het hoog gezag voerde.

Eenvoudig was de regeringsvorm en de geheele staatsregeling rustte op oude gewoonten (*costumen*), gebruiken, regten en herkomsten. Van Landstenden of Staten is vóór de veertiende eeuw geen spoor te vinden. Al de magt was nog bij den Landsheer, welke in verschillende deelen zijns gebieds door Stadhouders, Drosten, Baljuws en Schouten vertegenwoordigd werd, die van zijnentwege het burgerlijk en regterlijk gezag uitoefenden. Slechts zaken van het hoogste gewigt werden schriftelijk behandeld, en daar de geestelijken bijna uitsluitend met de schrijfkunst bekend waren, zoo was de Hofkapellaan tevens Kanselier en Geheimschrijver van staat. De inkomsten werden door den Rentmeester ontvangen en aan den Kamerheer verrekend, wien alzoo eigenlijk het beheer der geldmiddelen was opgedragen. Deze inkomsten bestonden uit de opbrengst der tollen, cijnsen, en beden of vrijwillige giften bij zeldzaam voorkomende gelegenheden, maar hoofdzakelijk vloeiden zij voort uit de eigen goederen, bezittingen, tienden en andere regten van den Landsheer zelven. Teregt is aangemerkt, dat de geest van het

1300 stelsel der geldmiddelen in die tijden was, dat de Landsheeren meer als grondbezitters dan als oppergebieders hunne schatkist vulden (1).

Bij een wereldlijk gebied, hetwelk de landen tusschen den Hollandschen *IJssel*, den *Rijn* en de *Hunze* omvatte, vereenigden de Bisschoppen van *Utrecht* het geestelijk gezag over bijna geheel *Noord-Nederland*. Slechts *Hunsingo*, *Fivelingo* en het *Old-ambt*, behoorden, in het kerkelijke, onder het bisdom *Munster*; het *Rijk van Nijmegen* of de landen tusschen *Maas* en *Waal*, deels onder het aartsstift *Keulen*, deels onder *Luik*; en de abdijen van *Egmond* en *Rijnsburg* waren onmiddellijk van den Roomschen stoel afhankelijk. In het wereldlijke was het *Sticht* aan het Duitsche Rijk, en in het geestelijke aan den Paus onderworpen, voor zóo ver het zich aan het kerkelijk gezag des Aartsbisschops van *Keulen*, den Metropolitaan der Kerk van *Utrecht*, wien het reeds zeer vroeg onderworpen geweest was, onttrokken had (2). De Utrechtsche Bisschoppen werden onder toestemming des Keizers, door het volk en de geestelijkheid, later bijna uitsluitend door de gezamenlijke Kapittelheeren van *Utrecht* verkoren. De keus moest door den Keizer worden goedgekeurd, welke den gekozen Kerkvoogd in het wereldlijk gebied met den schepter, en in het geestelijke met ring en staf bevestigde. Nadat Keizer HENDRIK V ten behoeve van den Paus, afstand van dit laatste verlei gedaan had, werden de Bisschoppen van *Utrecht* minder van het Rijk, doch meer van den Roomschen Stoel en van de hen omringende wereldlijke Vorsten afhankelijk (3). Sinds dien tijd verminderden allengs de ontzaggelijke magt en

(1) Zie VAN LOON, *Aloude Regeeringwijze v. Holland*, D. I. bl. 229—284. D. II. bl. 300—306. D. IV. bl. 200, 225, 237. D. V. bl. 138. 510—518. V. MIERIS, *Verh. over de Leenroerigh. v. Holl.* bl. 49. *Kerkel. Oudh. v. Utr.* D. III. bl. 425. L. P. V. D. SPIEGEL, *over den Oorspr. der Vaderl. Rechten*, bl. 88—114. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, bl. 330, 559 (*c*). MEERMAN *Gesch v. Gr.* WILLEM II. D. I. B. I. bl. 8—19, 29—46. KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsreg.* D. I. bl 10—25. 369—374. D. IV. bl. 28—62. 121—128. VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. III. bl. 119, 199, 455. D. IV. bl. 263—278. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 132—146, 154. RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 123—198. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. IV, XLIX, LIV. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouw. over Gesch. en Staatsr.* bl. 87—157. Mr. J. D. MEIJER, *Over de verantw. der beden en onderstandgelden door de Graven van Holland*, in de Verh. der tweede Klasse van het Kon. Nederl. Inst. D. VI. bl. 46—99 en elders. BILDERDIJK, D. II. bl. 115—117. 324. GROEN VAN PRINSTERER, *Handb. d. Gesch. v. h. Vaderl.* St. I. bl. 16, 31, 32.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 383. Hiervoor, bl. 264, 269, 407. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 217.

(3) Zie hiervoor, bl. 83, 142. De verandering in het verkiezingsstelsel der Utrechtsche Bisschoppen is onjuist voorgedragen door den Schrijver van de *Batavia Sacra*, D. I. Voorberigt, bl. 94; door

invloed, welke zij als wereldlijke en geestelijke Heeren, zoo in hun gebied als in de naburige staten, tot hiertoe hadden uitgeoefend (1). Daar bij hunne verkiezing de toestemming des Keizers niet langer gevorderd werd, hing de keus geheel af van de kapittels als hooge geestelijkheid des bisdoms, welke door de lagere geestelijkheid, die doorgaans haar onderwijs in de kapittelscholen had ontvangen, gerugsteund werden. De Keizers, die het sticht van *Utrecht* ter onderschraging van hun wankelend gezag in *Nederland* en als een voormuur tegen *Holland*, ondersteund en magtig gemaakt hadden, staakten nu hunne rijke giften, deels uit onvermogen, deels uit wantrouwen op de Bisschoppen, die gelijk thans dikwerf plaats vond, door de kuiperijen en het welbegrepen staatsbelang der Hollandsche Graven, gekozen werden. 1300

Gewoonlijk ging men onmiddellijk na den dood des Bisschops tot de keuze van eenen opvolger over. Het ontbreekt evenmin aan voorbeelden, dat twee Kerkvoogden gelijktijdig, als dat eenigen in strijd met de kerkelijke regelen verkoren werden. Hij, welke op deze laatste wijze benoemd was en de Pausselijke bevestiging niet ontvangen had, werd de geëischte (*postulatus*), de wettig beroepene daarentegen, in hetzelfde geval, de verkozene (*electus*) geheeten. Met veel praal en plegtigheid werd de nieuwe Bisschop in de hoofdstad zijns stifts door de geestelijkheid en het volk gehuldigd, en hem het geestelijk en wereldlijk bewind opgedragen. Ondanks de hoogste magt en den titel van *Heer van Utrecht* en *Genadige Vorst*, welke hem werden toegekend, ondanks de pracht en luister welke hem omgaven, was echter zijn gezag in het *Sticht* zeer beperkt. De kapittelen, die uitgestrekte landgoederen en tienden bezaten, maakten in het wereldlijk bestuur den eersten staat uit, welke met den adel en de stad *Utrecht* nevens andere steden, eene landsvergadering zamenstelden, later de drie Staten van *Utrecht* genoemd, welke de algemeene belangen van het *Neder-Sticht* regelde, en aan het einde van dit tijdperk, zich zoo veel mogelijk van het gemijterd Opperhoofd trachtte onafhankelijk te maken. Zonder bewilliging der kapittels mogt de Bisschop oorlog voeren noch vrede sluiten, de kerkelijke goederen bezwaren, vervreemden, noch door aankoop vermeerderen. Hij was slechts bestuurder en vruchtgebruiker, niet de willekeurige beschikker over deze bezittingen, welke de eigendommen der kerk bleven aan welke zij geschonken waren en die door de kapittelen vertegenwoordigd werd. Men zorgde steeds, dat de wereldlijk-bisschoppelijke magt niet aan den Kerkvoogd zelven, maar aan het *Sticht*, aan welks hoofd hij geplaatst was, werd toegekend. In de stad *Utrecht*

GLASIUS, *Gesch. d. Christ. kerk in Nederl.* D. II. bl. 4; BILDERDIJK, D. I. bl. 247, en door VAN ASCH VAN WIJK, *Over het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 403, dewijl zij steunen op den blijkbaar onechten brief van Keizer KOENRAAD III, bij HEDA, p. 163—166.

(1) Zie hiervoor, bl. 143; BILDERDIJK, D. I. bl. 244—248.

1300 zelve was zijn gezag het geringste. Reeds in de achtste eeuw was hier een keizerlijke stadvoogd (*praefectus urbis*); later waren de Heeren van *Kuik* erfburggraven (*comites*) van *Utrecht*, en ook zij schijnen al van ouds keizerlijke ambtenaren geweest te zijn. De Stadsschout werd door den Bisschop, de andere stedelijke overheid vrij door de bevolking verkozen. Graven, Burggraven en Slotvoogden voerden in naam des Bisschops elders het bewind. Nevens hen bestonden nog de Kerk- of Kloostergraven (*advocati ecclesiae*), welke in die tijden ontsproten waren, toen de Bisschoppen, zich uitsluitend met de geestelijke belangen hunner gemeenten bezig houdende, het beheer, en bijzonder de bescherming der kerkelijke goederen en onderzaten, aan anderen moesten overlaten. Elk bisdom, elk klooster, elk kapittel, bijna elke kerk had eenen dergelijken wereldlijken beschermer, die tevens regt sprak over de vrije onderhoorigen van degenen, aan welke hij zich verbonden had, en hen ten strijd aanvoerde. Hooge personen, zelfs Vorsten en Koningen, bekleedden deze betrekking, welke groote voordeelen opleverde. Toen echter de Bisschoppen niet schroomden zelf het zwaard aan te gorden, verloren de Kloostergraven veel van hunne magt, en hun getal werd allengs verminderd, dewijl zij dikwijls den bisdommen, kerken en kloosters meer tot last, dan tot onderstand verstrekten.

De magt der Utrechtsche Bisschoppen, hoe eng begrensd ook in hun eigen gebied, was niet te min ontzaggelijk voor de naburige staten. In het bijzonder gevoelden *Holland* en *Gelre* menigmaal het vermogen dezer Mijtervorsten, wier geestelijke wapenen ruim zoo veel te duchten waren als de groote stoffelijke strijdkrachten, welke zij uit hun veel uitgestrekter gebied en door hunnen grooten invloed op den Keizer en de Rijksvorsten, in beweging konden brengen. Immers bezaten zij het geestelijk regtsgebied over deze gewesten, de menigte van geestelijken daarin verspreid, vloog van hunne wenken, voerde heerschappij over den geest der bevolking en konde die gemakkelijk tegen den Landsheer in opstand brengen (1). In het *Sticht* zelf was echter in vele opzigten, hun geestelijk gezag even zoo beperkt als hun wereldlijk. De kapittelen door welke zij gekozen en bij hunne benoeming in de geloofs- en kerkleer onderzocht werden, waren in schijn minder, maar inderdaad magtiger dan hun gemijterde Kerkvoogd, welke in hunne vergadering geene stem had. Aan elk der vijf kapittelen in *Utrecht*, dat van ST. SALVATOR of den *Ouden Munster*, van ST. MAARTEN of *den Dom*, van ST. MARIA, ST. PIETER en ST. JAN, waren kerkelijke goederen aangewezen, bestemd voor de eerdienst zoowel, als voor het onderhoud der kerken, geestelijken en kapittelscholen. Zij waren meer onafhankelijk van den Paus dan de Bisschop, die zijne bevestiging van den Roomschen Stoel moest ontvangen, en stelden bij het openstaan

(1) Zie dit breeder en voortreffelijk uiteengezet door BILDERDIJK, D. II. b. 244—248.

van zijnen zetel, eenen plaatsvervanger (*vicarius*) aan. De Kanoniken, in geestelijken 1300
(*regulares*) en in wereldlijken (*seculares*) verdeeld, waren, over het geheel, mannen van kunde en bekwaamheid, of van eene aanzienlijke geboorte. Vorsten, Keizers zelfs, behoorden eershalve onder hunne leden en lieten hunne proven of praebenden door geestelijken in hunnen naam waarnemen. De wereldlijke Kanoniken legden de gelofte van kuischheid; de geestelijke ook die van armoede en gehoorzaamheid af. De eersten waren gansch niet onverschillig voor rijkdom of aanzien, en leidden een vrijer en minder gebonden leven dan de laatsten, welke den ouden strengeren tuchtregel bleven volgen. Aan het hoofd van elk kapittel stond een Deken, een man van gezag en invloed, en doorgaans uit een hoog geslacht ontsproten. Onder hen was de Deken der Domkerk of van ST. MAARTEN de voornaamste, welke dan ook bij uitsluiting *de Deken van Utrecht* genoemd werd. Hem waren naast den Bisschop, de hoogste belangen van het *Sticht* aanbevolen. In gewigtige omstandigheden riep hij de kapittels bijeen, welke vergadering het *algemeen kapittel* genoemd werd en het regt bezat, niet alleen om geestelijken en wereldlijken, maar zelfs den Bisschop ter verantwoording te roepen. Het gezag der Dekens was echter niet onbepaald, daar het blijkt, dat zij aan de besluiten der kapittels onderworpen waren. Na hen bekleedden de Proosten of Aartsdiakens de aanzienlijkste betrekking aan deze geestelijke inrigtingen. Hun was in het bijzonder het beheer der kapittelgoederen opgedragen. De schatbewaarders (*thesauriers*) hadden het opzigt over de inkomsten, de kleinooden, het licht en de klokken. De kapittelscholen waren aan het bestuur van den schoolopziener (*scholaster*) toevertrouwd. Regterlijke beambten (*officiales*) deden in naam der Proosten, regtspraak over kerkelijke en burgerlijke zaken, zoo ver zich het gebied des kapittels uitstrekte.

Sinds de Utrechtsche Bisschoppen wereldlijke Heeren waren geworden en zich in tijdelijke zaken mengden, werden, bij de Choorbisschoppen, Aartsdiakens of Proosten, Aartspriesters en Priesters, welke hen in het geestelijk ambt ondersteunden, nog Medebisschoppen of *Sufraganen* gevoegd (1). Deze hadden wel eene wijing en den titel van een stift of van eene kerk in het gebied der ongeloovigen gelegen, ontvangen, mogten kerken, kapellen en altaren inwijden en zelfs aflaten geven, maar waren echter altijd en in alles den eigenlijken Bisschop onderworpen. Zij vertegenwoordigden hem in het geestelijke, gelijk zijne plaatsvervangers of Vicarissen in het wereldlijke, overal waar hij zelf moest handelen, doch verhinderd werd te verschijnen. Landdekens vervingen thans doorgaans de Choorbisschoppen in het opzigt over de landgemeenten, en moesten op het gedrag der Priesters, de kerkelijke goederen en de inkomsten acht geven. Nevens deze geestelijken moest een zwerm van monniken en non-

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 383.

1300 nen de belangen van kerk en godsdienst bevorderen. De magtigste van hunne menigvuldige en rijkbegiftigde kloosters werden abdijen genaamd, wier Abten menig Bisschop, en wier Abdissen menige Vorstin in aanzien en rijkdom evenaarden. De voornaamste dezer abdijen waren die van *Egmond* en *Rijnsburg* in *Holland;* van *St. Paulus* en *Mariënwaard* in *Utrecht;* die van *Elten* in *Gelre;* van *Lundigakerk* en *Wittewierum* of *Bloemhof* in *Friesland* en *Groningen*, en van de *H. Maria van Bern* in *Noord-Braband.* De opzigters der mindere kloosters voerden den titel van *Prioors* of *Oversten* (1).

Het is moeijelijk de staatkundige gesteldheid van *Friesland*, tusschen het *Vlie* en de *Eems*, in deze eeuwen naauwkeurig te bepalen (2). Sinds KAREL *den Groote* behoorde dit gewest onmiddellijk onder het Duitsche Rijk en de Keizers oefenden er, meestal door Saksische Graven en Markgraven, het hoog gezag uit, dat echter na de elfde eeuw, weinig meer geëerbiedigd werd (3). Ontegenstrijdig hadden ook de Graven van *Holland* regten op *Friesland*, bijzonder op *Oostergo* en *Westergo*, en wisten die vaak te doen gelden; doch nimmer gelukte het hun, deze gewesten geheel in onderwerping te houden (4). Evenzeer bezaten hier de Utrechtsche Bisschoppen, door keizerlijke schenkingen, magt en invloed en geraakten deswege dikwijls in botsing met de Graven van *Holland.* Het bewind over het graafschap *Drenthe* was door Keizer HENDRIK III op hen overgedragen, en hun gezag strekte zich tot in en over de stad *Groningen* uit (5). Oudtijds voerden ook de Bisschoppen van *Bremen*, en later die van *Munster*, eenig wereldlijk gebied in de landen tusschen de *Lauwers* en *de*

---

(1) *Bat. Sacra*, D. I. bl. XC—CLX. *Hist. v. h. Bisd. Utr.* D. I. bl. 80, 267, 745. VAN LOON, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. II. bl. 119—150. V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 331. BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 83 (e), 116, 217, 342, 423 (a), 585, 596. Aant. op de *Oude Friesche Wetten*, uitg. door WIERDSMA en BRANTSMA, bl. 207, 209, 210, 219, 233—235. VAN ASCH V. WIJCK, *over het Oude Handelsverk. v. Utr.* bl. 306, 402—412. MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, D. I. bl. 136, 137, 155—157. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 79, 156, 313. D. II. bl. 3—15. Mr. L. PH. C. V. D. BERGH, *Over de oude wijze van Strafvordering*, bl. 37—39. Leiden, 1842.

(2) Verg. hiervoor, bl. 472.

(3) VAN HALSEMA, *Verh. over den Staat en Regeringsvorm der Ommelanden*, in de Verh. v. h. Genootsch. *Pro Excolendo Jure Patrio*, D. II. bl. 173, 305—312. Verg. hiervoor, bl. 102—105, 158, 169, 170, 448, 462, 467, 472. Over het ambt en de bediening der keizerlijke Graven in *Friesland*, zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 380.

(4) Zie hiervoor, bl. 28, 79, 80, 104, 147, 168, 183, 302, 321, 360, 469, 471.

(5) Zie hiervoor, bl. 84—86, 91, 102, 104, 147, 158, 163, 169, 314, 471.

Eems (1). Daar deze verschillende gezagvoerders elkander benijdden, bestreden en verzwakten, zoo ontbrak het hun aan genoegzame magt, om zich duurzaam in *Friesland* te handhaven. De Friezen werden hierdoor nooit geheel aan vreemde, willekeurige heerschappij onderworpen; zij erkenden zich aan het Rijk alleen afhankelijk, ondersteunden de Keizers met manschappen in den krijg en verzochten van hen de bekrachtiging der voorregten en vrijheden, welke zij door en na KAREL *den Groote* verkregen hadden (2). Hun inwendig landsbestier had waarschijnlijk sinds dien Vorst, en zoolang de keizerlijke Graven in stand bleven, geene belangrijke verandering ondergaan (3). De bepalingen op den grooten Rijksdag in de velden van *Roncalië* nabij *Piacenza* in elf honderd acht en vijftig vastgesteld, waren ook op *Friesland*, als een gedeelte van het Duitsche Rijk, toepasselijk. Men erkent daarin niet alleen de magt des Keizers, om nieuwe wetten te geven, maar ook zijnen wil voor de hoogste wet. De overheidspersonen in de steden moesten, onder toestemming des volks, door hem benoemd worden, hem den eed van trouw afleggen en zijn regt, zoowel als dat der ingezetenen, handhaven. Onder verschillende andere voorregten, behoorden hem de openbare wegen, bevaarbare stroomen, havens, visscherijen en tollen; bepaalde aandeelen in boeten en breuken, de bezittingen van veroordeelden en verbannenen wegens hoofdmisdaden, buitengewone giften voor eene onderneming, en de magt om regterlijke ambtenaren aan te stellen (4) Eerst nadat de keizerlijke Graven waren weggevallen; schijnen de Friezen van tijd tot tijd een eigen Opperhoofd, onder den naam van Potestaat, aangesteld te hebben, welke het oog over al de deelen van het bewind liet gaan en na een jaar zijne waardigheid nederlegde (5). Allengs ontwikkelde en vestigde zich eene regering van aanzienlijken of Edelen (*aristocratie*), welke spoedig verbasterde en tot de schroomelijkste twisten, verdeeldheden en partijschappen aanleiding gaf. Men hield nog steeds jaarlijksche vergaderingen des Dingsdags na Pinkster bij den Opstalboom (*Upstalles bâm*) nabij *Aurich*, waar de afgevaardigden uit de zoogenaamde *zeven Friesche Zeelanden* bijeenkwamen, om de belangen en regten des gemeenschappelijken volks en vaderlands te behartigen (6). Van het jaar twaalfhonderd een en dertig tot dertienhonderd drie en twintig zwijgt 1300

(1) Zie hiervoor, bl. 102, 103, 320, 472. VAN HALSEMA, *Verh.* t. a. p. bl. 175, 176.

(2) Zie hiervoor, bl. 325. Verg. bl. 472, en *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 363, 364, 379.

(3) Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 380—382. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 214—224.

(4) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 182, 183.

(5) Zie hiervoor, bl. 169, 321, 328. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 363. Verg. UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* II. p. 32. *Oudh. v. Friesland*, D. II. bl. 418—435.

(6) UBBO EMMIUS, *Rer. Fris. Hist. Lib.* II. p. 35. VAN HALSEMA, *Verh.* t. a. p. bl. 295—303.

1300 echter de geschiedenis van deze landdagen. Zij werden sedert weder van tijd tot tijd, doch niet meer regelmatig jaarlijks gehouden, en namen nog in de veertiende Eeuw een einde (1). Het kerkelijk bestuur in *Friesland* was geheel op denzelfden voet gebleven als onder KAREL *den Groote* (2).

Heilspellend voor de toekomst ontstonden in de twaalfde en dertiende eeuwen de steden of gemeenten in *Nederland*, welke zoo veel invloed op het staatsbestuur gehad hebben. Ongetwijfeld waren hier reeds vroeger steden aanwezig, zelfs met muren en poorten voorzien, doch nog geene eigenlijke *Gemeenten* (*Corporatiën*), wier aanvang niet juist te bepalen is. Eerst na de elfde eeuw schijnen zij ontstaan te zijn, toen de eigenhoorigen of lijfeigenen en de vrije, zoowel als de onvrije handwerkslieden, welke op de heerengoederen woonden, om de woede des oorlogs, waaraan zij steeds blootgesteld waren, en bovenal om den dwang hunner meesters te ontgaan, in de steden en burgen trachtten opgenomen te worden. In het bijzonder zochten zij toevlugt in de steden en burgen van den Landsvorst, wier onvrije of schattingschuldige inwoners vrij

---

Het woord *Opstalboom* wordt aldaar bl. 203—209, 214, afgeleid van *op*, *up* of *ob* zoo veel als *ober*, *over*, *opper;* en van het Gothische *stale* (*stel*, *stol*, *stul*), beteekenende *stoel*, *troon*, *zetel* van gezag, magt, gebied en waardigheid. *Opstalboom* is alzoo een *over* of *opper gerigtsboom*, waarbij het algemeen of hoogste geregt des Frieschen volks gehouden werd. J. GRIMM geeft eene andere afleiding. *Stal*, zegt hij, is *locus*, *upstal* is de *locus editus*, *clivus*, (de hooge plaats, de heuvel) op welken de boom stond. *Deutsche Rechts Alterthümer.* S. 795. Göttingen 1828. *Upstal* daarentegen beteekent, volgens den Heer HALBERTSMA, in het Friesch *consilium ineundi actio cum aliis. Overijss. Almanak* voor 1841, bl. 42. Deze beroemde vergaderplaats lag aan den open weg, een halve mijl ten Westen van *Aurich*, waar men thans nog een klein gedenkteeken ziet, en besloeg een veld van negen honderd voeten in den omtrek met statige eiken beplant. VAN HALSEMA, t. a. p. bl. 54. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 379. M. ALTING leidt hieruit, doch zeker geheel onjuist, het woordje *Opstalboom* af, als zijnde te zamengesteld uit *up*, *stel* en *bome*, zoo veel beteekenende als: *ad statutas arbores. Not. Germ. Inferioris* in voce *Upstellisbome.* Over de zeven *Friesche Zeelanden*, zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 379, 380. Hiervoor, bl. 46, 47. Deze verdeeling van *Friesland* in *Zeelanden*, dus genoemd naar hunne ligging aan de *Noordzee*, heeft tot in de 15de eeuw voortgeduurd. Het eerste *Zeeland* omvatte *Noord-Holland* van *Alkmaar* tot aan het *Vlie;* het tweede *Westergo* en het derde *Oostergo;* het vierde een gedeelte van *Overijssel* en geheel *Drenthe;* het vijfde *Groningen* en de *Ommelanden;* het zesde *Oost-Friesland;* en het zevende het *Oldenburgsche* tot aan den *Wezer.* Zie *Gesta Fresonum*, vermoedelijk uit het midden der 13de eeuw oorspronkelijk, bl. 123 en de Aant. bl. 155—158. Workum, 1837.

(1) *Verh. v. h. Genootsch. Pro Excolendo Jure Patrio*, D. I. bl. 347. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 285.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 382—384.

verklaard waren, en welke hun meer bescherming beloofden dan die der Heeren of 1300
Edelen. De Vorsten, om de dreigende magt dezer bezitters van uitgestrekte goederen te fnuiken en tevens hun eigen gezag uit te breiden, moedigden dit aan. Zij vergrootten en versterkten de oude steden, die slechts uit eenige huizen om een hof, slot of burg gebouwd, bestonden, bouwden nieuwe aan en troonden, door belangrijke vergunningen, steeds in grooten getale nieuwe aankomelingen van het platte land derwaarts. Zij verzekerden den overgeloopenen lijfeigenen volle vrijheid, indien hun meester hen niet binnen eenen bepaalden tijd had teruggeëischt. Om dit te voorkomen, hielden zich deze vlugtelingen tot na het afloopen van dien tijd verborgen, en werden hierin door de stedelingen of burgzaten ondersteund. De aangenomenen zwoeren dadelijk den Vorst hulde en trouw, welke hun wederkeerig bescherming beloofde en hen, tegen eene jaarlijksche schatting en vrijwillige gift bij buitengewone gelegenheden, voor alle knevelarijen der Heeren beveiligde; zij hielden op *slaaf* te zijn. Men volgde hierin het voorbeeld van Keizer FREDERIK II, welke in twaalf honderd zes en dertig bepaalde, dat elk lijfeigene, welke in eene keizerlijke stad zich vestigde, daardoor zijne vrijheid verwierf. Deze uitstekende Vorst beweerde, dat geen mensch ooit de eigendom eens menschen konde worden, dat allen 's Keizers onderdanen waren en onder keizerlijke bescherming stonden. Daar de nieuwe aankomelingen ondertusschen naar hunne bijzondere wetten, gebruiken en regten leefden, welke dikwerf in strijd waren met die der oude inwoners, zoo gaf dit niet zelden aanleiding tot hevige botsingen. Er bestond dus eene dringende behoefte, om deze veelsoortige bevolking onder eene voor allen gelijke wet te brengen, hen te verbroederen en tot één geheel te vormen. Dit gelukte, en de gemeenten of poorterijën waren geboren, wier leden allen bij eede en onder strafbepaling voor elke overtreding, zich verpligtten tot onderlingen vrede, wederzijdsche bescherming, handhaving hunner regten en vrijheden tegen hunne vorige meesters en het geweld der boeren of huislieden, die hen dikwerf verontrustten. Daar zij verpligt waren hun verblijf binnen de steden of poorten te houden, werden zij *Poorters*, ook wel *vrije en wezenlijke burgers* of *binnenlieden* genoemd, in tegenoverstelling van de *persoonlijke burgers* of *buitenlieden*, welke voor een matig geld, van de verpligting binnen de muren te moeten wonen, ontslagen, doch evenwel, als *mannen* van den Vorst, hem hulp en raad verschuldigd waren. In sommige keuren wordt ook den Poorters vergund, om in de lente en gedurende den oogst eenigen tijd op het land door te brengen, zonder hierdoor hunne vrijheden en voorregten te verliezen.

Het vestigen der gemeenten in de landsheerlijke steden ontmoette natuurlijk de levendigste tegenkanting aan de zijde der geestelijke en wereldlijke Heeren, wier vermogen en aanzien hierdoor gevoelig werden aangegrepen. Zij zagen echter eindelijk zelf zich gedrongen voor de algemeen geopenbaarde behoefte en zucht naar deze inrigtingen te zwichten, en weldra op hunne eigene bezittingen het voorbeeld der Vorsten te volgen.

1300 Groot en weldadig waren de voordeelen, welke uit dit stelsel voor volk en staat voortvloeiden. De magt van den Vorst werd ten koste van die eens trotschen en moedwilligen adels verhoogd en daardoor aan het vuistregt perken gesteld; kunsten en handwerken, ontslagen van de enge banden in welke zij op de uitgestrekte adellijke goederen gehouden werden, ontwaakten door mededinging in de steden tot een krachtiger leven; handel en fabrijken stegen door de voorregten en bescherming, welke de Vorsten den Poorters verleenden tot ongekenden bloei; rijkdom en overvloed vervingen de vroegere armoede en gebrek; de ellende der slavernij maakte plaats voor de zegeningen der burgerlijke vrijheid; de ruwheid van zeden week voor hoogere beschaving, en woest zingenot voor edeler geneugten van het leven; eindelijk werd later uit dit stelsel de derde stand in den staat geboren, welke de magt van den adel verbroken en de Vorsten zelve verhinderd heeft willekeurige heerschers te worden. *Braband* is voornamelijk aan HENDRIK I, HENDRIK II, HENDRIK III, en JAN I; *Holland* aan FLORIS II, WILLEM I, WILLEM II en FLORIS V; *Utrecht* aan HENDRIK *van Vianden*, en *Gelre* aan OTTO II en REINOUD I, de opkomst hunner steden of burgerijen verschuldigd, welke onwedersprekelijk ook door de togten naar het Oosten bevorderd werd. De beginselen waaruit deze Vorsten handelden mogen niet altijd en geheel van eigenbelang zijn vrij te pleiten, de onverwrikte moed echter met welken zij de adellijke dwingelanden des volks bekampten, hetgeen FLORIS V met zijn leven boette, en de heilrijke staat van zaken daardoor tot stand gebragt, geven hen regt op den schoonen eernaam van: *Weldoeners hunner volken.*

De burgers aan den kring der eigenhoorigen en lijfeigenen ontrukt, waren slechts den Landsheer onderworpen. Hij gaf hun wetten, vrijheden en voorregten, naar welke zij als vrije lieden moesten behandeld worden. Zij hadden eene eigene regtsbedeeling en een afzonderlijk burgerlijk bestuur. Uit hun midden werden de Schepenen gekozen, die met den Schout of Baljuw, door den Vorst aangesteld om in zijnen naam als Opperregter te vonnissen, het *burgerlijk bewind* vormden en de vrijheid hadden *Keuren* te maken, mits niet strijdende met 's Graven regten en de bepalingen hieromtrent aan de steden voorgeschreven. Het beheer der stedelijke geldmiddelen, het opleggen en invorderen van plaatselijke belastingen, het weigeren of toekennen van vrijwillige bijdragen ten behoeve van den Vorst, geschiedden met overleg en goedkeuring der gemeente, welke bij klokslag werd zamen geroepen. Later kwamen alleen de rijksten en aanzienlijksten of *Raadsmannen* bijeen. Het bouwen, onderhouden en verdedigen van muren, wallen, torens en poorten, welke oorspronkelijk den Heer behoorden, moesten de burgers op zich nemen, die daarentegen het regt verkregen, onder hun eigen banier ten strijde te trekken. Het bestuur en de aard der steden of gemeenten in de overige Nederlandsche gewesten, verschilden weinig, en het meest in de namen der overheidspersonen, van die in *Holland;* zij die hier Schepenen heetten, werden

in *Friesland* Azigen; in *Groningen* Aldermans genoemd. Burgemeesters, vroedschappen en andere stedelijke bestuurders ontstonden eerst later. Reeds in de dertiende eeuw waren vele steden tot zulk een aanzien opgeklommen, dat zij te gelijk met de Edelen, tot raadpleging over staatsbelangen door den Landsheer opgeroepen werden, zijne handvesten en vergunningen bekrachtigden, zelfs met hem verbonden sloten, op eigen kosten buitenlandsche oorlogen voerden, en Vorsten onder hare medeburgers telden (1). 1300

De Edelen, hoezeer door de opkomst der steden in hun vermogen geknot, bleven nog steeds de magtigste en aanzienlijkste onderdanen van den Landsheer; zij bezaten uitgestrekte eigendommen, leengoederen en ambachtsregten waaruit daarna de hooge, middelbare en lage heerlijkheden zijn voortgekomen; zij bekleedden de gewigtigste betrekkingen, namen de luisterrijkste eerambten waar, en genoten bijzondere voorregten. Bij het begin der grafelijke regering, beweert men, waren zij in *Holland* niet aanwezig. Behalve den Graaf zelven, uit den hoogen Adel of Heerenstand des Rijks gesproten, kende men hier slechts *vrije landbezitters*, *vrijen* of *welgeborenen;* en *onvrije landbewoners*, *slaven* of *lijfeigenen*, welke voor deze vrijen en den Graaf den grond bebouwden, aan welken zij als eigendom gehecht waren, en deswege *eigenhoorigen* en *hofhoorigen* genoemd werden. De vrijen of welgeborenen waren tot de krijgsdienst verpligt, maar overigens volkomen meester over hun persoon en goederen; zij waren van alle belastingen, schot, lot of cijns ontheven en leefden, schoon aan de landsheerlijke wetten onderworpen, meest naar oude herkomsten. Diegenen van hen, welke bij en onder den Graaf bedieningen en waardigheden bekleedden of, van hem, hetzij ter belooning voor bewezen diensten, hetzij om hen nader aan zich te binden, onder voorwaarde van hulde en manschap, leengoederen ontvangen hadden, werden om hun meerder aanzien, *novibiles*, later *nobiles* of Edelen genoemd. De minder gegoeden of begunstigden, zij die geene Edelen waren, behielden eenvoudig den naam van *Vrijen* of *Welgeborenen*, doch bleven in het genot der oude voorregten. Zij ver-

(1) Wagenaar, D. III. bl. 129—133. Van wijn, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 39—52. Meerman, *Gesch. v. Gr.* willem II, D. I. bl. 26—29. Van spaen, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 225—235. *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 149—152, 252—256. Kluit, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 62—365, beknoptelijk zamengevat door den Schrijver van de *Schets van Neerl. Staatsbestuur*, bl. 19—31 en groen van prinsterer, *Handl. tot de Gesch. v. h. Vaderl.* St. I. bl. 20—22. Raepsaet, *Over de Poorterijen of Gemeenten in Nederl.* bl. 7—34, 66 enz. *Oeuvres Compl.* T. II. p. 285—295. T. V. p. 141—176. Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 218, 296, 339, 367. D. II. bl. 14. Van rees van berkel, *Over Gesch. en Staatsr.* bl. 32—51. Mr. l. ph. c. v. d. bergh, *Over de oude wijze van Strafvordering*, bl. 25—32. Nijhoff, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. CI—CXVI. W. c. ackersdijk, *Over de vernietiging der slavernij in de Nederl.* bl. 46—68. Verg. hiervoor, bl. 406, 408, 421 en elders.

1300 smolten allengs onder de stedelingen en de plattelandbewoners, toen de eersten meer aanzien gekregen hadden en de laatsten vrije lieden geworden waren. Men vond in *Holland* ook Edelen, welke onmiddellijk van den Keizer goederen in leen hielden en die, gelijk de vrije Heeren in *Braband*, *Gelre* en elders, welke oorspronkelijk tot den Rijksadel behoorden, den titel van *Baron* voerden. Zij waren als leenmannen des Keizers, de gelijken, standgenooten of evenkniën van den Landsheer, van wien zij in vele opzigten en zoo lang onafhankelijk bleven, tot dat het verzwakte Rijksgezag hen drong, zich onder zijne bescherming te begeven en zijne gunst te zoeken. Hoewel leenmannen van den Vorst zijnde en zijne Getrouwen genoemd, stonden de Edelen, over het geheel, door hun hoog opgevoerd aanzien, hunnen rijkdom en invloed het gezag van den Landsheer dikwijls zeer in den weg. Hun vermogen was echter tegen het einde der dertiende Eeuw aanmerkelijk gedaald, toen velen verpligt werden hunne vrije goederen den Vorst op te dragen, en allen hunnen adeldom moesten bewijzen, om vrijheid van *schot en lot* te blijven genieten, waarvan veel misbruik gemaakt was; en hieruit ontstonden de adellijke kwartieren, de heele, halve, vierde of achtste adel, naar mate men zijne afkomst konde aantoonen. Doch meer dan alles strekte het vestigen en begunstigen van eenen vrijen burgerstand in de steden, om het verloren overwigt der Vorsten tegen hen te herwinnen. De adel trachtte het dreigend gevaar af te wenden, en nu ontstond de strijd tusschen Edelen en Gemeenten, welke, bijzonder in *Holland*, met zoo veel woede is gevoerd geworden (1).

De Ridders en Schildknapen maakten een gedeelte van den adel uit. *Ridder en ruiter* was oorspronkelijk hetzelfde. De Germanen hadden in hunne legers slechts weinig paardevolk, welks zware wapenrusting vermogende lieden alleen bekostigen konden. Van daar waren de eerste ruiters meestal Edelen, welke Ridders (*Ritter*) genoemd werden, dewijl zij goed bereden (*beritten*) met het heir ten strijde trokken. In de eeuwen van het vuistregt ontstonden uit hen de Riddergenootschappen of gilden, wier voornaamste wet en gelofte was, het bewaren van hunne eer, handhaving der geregtigheid, verdediging der vervolgde onschuld, bescherming van weduwen en weezen, strijd tegen de ongeloovigen en verovering van het Heilige Land. Bij de godsdienstige dweeperij mengde zich later de dweeperij der liefde. Door de groote verpligtingen, die op hen rustten, en de dappere daden, welke zij verrigtten, stonden de Ridders in hoog aanzien.

---

(1) Van Loon, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. V. bl. 1—128, 199—250, 552—581, 687—712. Wagenaar, D. II. bl. 306—312. Meerman, *Gesch. v. Gr.* willem II. D. I. B. I. bl. 19—23. Kluit, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 38—62, 85—94. D. V. bl. 212—219. Het gevoelen van dezen Schrijver wordt beknoptelijk medegedeeld in de *Schets van Neêrl. Staatsbestuur*, bl. 14—17. Van Spaen, *Inl. t. d. Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 239—254. Nijhoff, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. lxvi—lxxxiv.

Zij waren prachtig en onderscheidend gekleed, verschenen op alle steekspelen, zaten 1300
aan alle vorstelijke tafels en hadden den rang boven elken Edelman, zelfs boven een jongen Vorst, welke geen Ridder was. Hij die een bepaald getal gewapende Ridders op zijne kosten in het veld bragt, verkreeg het regt eenen standaard of eene banier en den naam van *Baanderheer*, *Baanrots* of *Baanrits* te voeren. De Ridders werden door de Koningen zelfs Heeren genoemd, en magtige Vorsten rekenden het zich tot eer, in hun edel genootschap opgenomen te worden. Niemand werd door zijne geboorte Ridder, maar elk Ridder had het regt eenen anderen, die echter een en twintig jaren oud, in het algemeen van goeden adel of hooge afkomst en bovenal van onbevlekten naam zijn moest, tot deze waardigheid te verheffen. Meestal had dit plaats bij het kroonen eens Keizers, het inhuldigen van eenen Vorst, vóór het aangaan van een gevecht of na eene zegepraal op het slagveld. Vele plegtigheden werden hierbij gewoonlijk in acht genomen, welke, wanneer het vorstelijke personen gold, met veel pracht en praal vergezeld waren (1). Tot den ridderlijken rang werden ook jonge Edellieden verheven, wanneer zij zeven jaren eenen Ridder als schildknaap trouw gediend en bewijzen van dapperheid gegeven hadden. Zoodra zij weerbaar waren geworden, dat is, het harnas torschen en speer en slagzwaard dragen konden, volgden zij den Ridder, in wiens slot zij dikwerf reeds van de vroegste jeugd waren opgevoed, ten krijg, droegen hem zijne wapenen achterna, zorgden voor zijne paarden en verlieten hem niet in den strijd, maar vochten naast zijne zijde en boden hem in alles de behulpzame hand. Zij verzelden hem ook op de steekspelen, maar mogten zelve hieraan geen deel nemen of iemand ten strijde uitdagen; behalve in den krijg, was het hun slechts ter verdediging vergund van de kling gebruik te maken. Zoo ras zij daarentegen met den ridderslag zwaard, helm en speer ontvangen hadden, konde geene beleediging door hen onverschillig behandeld worden, want geen Ridder mogt den hem aangedanen hoon ongewroken laten. Onder voorwendsel van zijne eer te handhaven, werd echter menig Ridder een vechter, een dwingeland en tot last van degenen, die met hem in betrekking stonden of in aanraking kwamen (2).

Op het einde der dertiende Eeuw was alzoo de maatschappij in *Nederland* zamengesteld uit: 1) den Adel of de Ridderschap; 2) de Geestelijkheid; 3) de Welgeborenen; 4) de Stedelingen en 5) de Landbouwers of Huislieden, uit welke de boerenstand is voortgesproten, en die toen van de vorige slaafsche dienstbaarheid grootendeels ontheven, slechts tot het opbrengen van schot-, cijns- of tijns in gereed geld, ook wel

(1) Verg. hiervoor, bl. 230, 231.

(2) Van Loon, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. V. bl. 260—372. Van Wijn, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 51, V. Spaen, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 257 sqq.

1300 in voortbrengselen der natuur en der nijverheid, aan den Heer verpligt waren. Eene groote en weldadige omwenteling was derhalve in de maatschappelijke betrekkingen voorgevallen. De vestiging der gemeenten had het geweldig drukkend geworden leenstelsel geknakt, de magt des adels gefnuikt, het vorstelijk gezag bevestigd, het lijfeigenschap genoegzaam afgeschaft, en in den staat, naast de Geestelijken en Edelen, eenen derden stand, dien der stedelingen gevormd, welke nu ook weldra als vrije lieden in aanmerking kwamen. Indien niet kan ontkend worden, dat de vrije bevolking reeds in vorige eeuwen hare vertegenwoordiging gehad heeft, is het zeker, dat zij thans meer zelfstandigheid, en daardoor meer aanzien en magt verkreeg (1).

Met den verbeterden staat des volks moest natuurlijk de regtsbedeeling, in vele opzigten, eene groote verandering ondergaan. De stedelingen vrij geworden, stonden niet meer onder 's Graven Opper- of landbaljuw, maar werden door Schepenen, uit hun midden gekozen, hunne evenknieën, beoordeeld en gevonnisd. De wetten waren eenvoudig en meest op oude herkomsten en gewoonten gegrond. In de dertiende eeuw begon men de inlandsche landregten naauwkeurig te beschrijven, en sinds het midden dier eeuw, geraakte het Romeinsche regt in *Nederland* in gebruik (2). De straffen bestonden hoofdzakelijk in boeten en breuken (3). *Boete* was hetgeen waarmede den beleedigde het aangedane ongelijk of geleden verlies *hersteld* en *vergoed* werd; *breuke* noemde men hetgeen voor het schenden (*breken*) der wet moest voldaan worden (4). Uithoofde van schaarschheid aan geld werden deze boeten en breuken dikwijls met vee betaald. In geval de dader onvermogend was die te voldoen, waren, naar de Friesche wetten, zijne bloedvrienden hiertoe verpligt. Indien dit niet geschiedde, werd hij aan den lijve gestraft. In *Holland* verloor hij de hand; in *de Ommelanden* de beide oogen. De Heer moest voor den knecht verantwoorden. Eerst in de twaalfde eeuw vervingen lijf- en doodstraffen op sommige misdaden, de plaats der weer- of losgelden. Men was echter zeer huiverig in het toepassen der doodstraf, en manslag zelfs kon nog in de zestiende eeuw in *Gelre* en *Groningerland* met geld verzoend worden.

---

(1) Raepsaet, *Oeuvres Compl.* T. II. p. 74—119. *Schets van Nederl. Staatsbestuur*, bl. 23. L. Ph. C. v. d. Bergh, *Over de oude wijze van strafvordering*, bl. 25. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 294.

(2) Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 219, 316—322, 328, D. II. bl. 15, 16, 31. Bondam, *Charterb. v. Gelre*, D. I. bl. 514 (c).

(3) Eene uitgebreide en naauwkeurige lijst van boeten en breuken op bijzondere beleedigingen en baldadigheden, wordt gevonden in de *Oude Friesche Wetten*, bl. 339—398, door Wiarda, en Brantsma uitgegeven.

(4) *Verhandel. v. h. Genootsch. Pro Excolendo Jure Patrio*, D. V. bl. 57. Aant.

De regtspleging geschiedde in het openbaar; op het platte land had dit plaats in de 1300
open lucht onder statige boomen, bij groote steenen en aan kruiswegen; in de steden op de kerkhoven, in de portalen der kerken, en eindelijk vóór en binnen het raadhuis (1). Onder de Karolingers had men hier te lande twee openbare geregten. *Gebodene*, die onregelmatig, en *ongebodene*, die op vast bepaalde tijden gehouden werden. Deze laatste werden, naar het schijnt, allengs door de eerste geheel verdrongen. Althans in het tijdperk dat wij behandelen, werd steeds op onbepaalde tijden en dagen, de zon- en feestdagen uitgezonderd, ter aangewezen plaatse, de bank of vierschaar gespannen (2). Gewoonlijk drie maal 's jaars hield de Landsheer in eigen persoon regtsdag; het Friesche *bodthing*, een algemeen en plegtig gerigt, daarentegen, kwam slechts eens om de vier jaren bijeen. Mogt er geene dagvaarding vóór den opgang noch na den ondergang der zon geschieden, evenzoo moest mede tusschen den morgen en avond het regtsgeding en de teregtstelling of uitvoering van het vonnis plaats hebben. Ook mogt niemand eenen anderen langer gijzelen dan eenen dag. De teregtzittenden waren de Schepenen, die gewoonlijk ten getale van zeven of twaalf bijeenkwamen en onder voorzitting van 's Graven Baljuw, Drost, Schout of Regter, in alle zaken, voor eene regtbank aanhangig, oordeel wezen. In de Nederlandsche gewesten van den *Rijn* bij *Katwijk* tot aan de *Lauwers* had men in plaats van Schepenen: *Azigen* (*Aesga*); en tusschen de *Lauwers* en den *Dollaart*: *Redgers* en *Regters*. Nevens deze aangestelde oordeelaars, waren er *gezworenen* of *witachtige* mannen uit den boezem der vrije be-

---

(1) De naam voor geregt of geregtsplaats was in *Holland*, *mal* of *maal* ook wel *maalstede*; in *Friesland* en *Groningen*, *warf*; in *Zeeland*, *Gelderland*, *Overijssel* en *Braband*, *Heymaal*, *Heemstede*, *Sprake*. Zie over de afleiding dezer woorden DE RHOER in de Verhandelingen *Pro Excolendo Jure Patrio*, D. I. bl. 393—398. V. D. BERGH, *Over de oude wijze van strafvordering bl.* 3, 4.

(2) Het woord *vierschaar* is misschien uit den vierkanten vorm der geregtsbanken, en uit het Oud-Duitsche woord *scranna*, zetel, bank, ontstaan. V. D. BERGH, *Over de oude wijze van strafvordering*, bl. 11, 12. Daarentegen houdt RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. III. p. 351—354, het woord *vierschaar* (*virscara*), naar eene gewone letterverandering van c in v, voor hetzelfde als *gyrscara*, hetwelk, uit *gyrare*, bezoeken, rondtrekken, en *scara*, eene bende, troep of schare zamengesteld, eene omgaande, aan geene vaste plaats verbondene regtbank beteekende, overeenkomstig de oude gewoonte, naar welke de Landsheer of zijn vertegenwoordiger rondreisde om regt te spreken. De leden eener zoodanige regtbank, heetten *scariti*, *scarari* of *scaramanni*. De uitdrukking, *de vierschaar spannen* is allerwaarschijnlijkst ontleend uit de gewoonte, om voor den ingang tot de plaats waar de regters zaten, eene koord te spannen. Deze ingang werd ook wel door een ijzeren staf (*barre de fer*) afgesloten, en vandaar zou het woord *barreau* ontstaan zijn.

1300 volking gekozen, die in burgerlijke zaken, maar bijzonder in het bezitten van zoogenaamde *stille waarheid*, gebruikt werden. Veel overeenkomst met hen hadden de Friesche *Redjevan* of raadgevers, die naar het schijnt, regtsgeleerden geweest zijn. In de hooge heerlijkheden, welke lijfstraffelijke regtspraak, het regt van galg en put bezaten, werd de regter door den Heer benoemd, welke dan naar het vonnis van Schepenen regt deed. In de mindere heerlijkheden was de wijze van regtsbedeeling verschillend en niet naauwkeurig te bepalen. Bij elk gerigt was een *bode*, in *Friesland frana* en elders *klerk* genaamd, die zoo wel het ambt van griffier als van deurwaarder bekleedde, en gewoonlijk den Regter met eene roede vooruitging. De betrekking van scherpregter werd oudtijds door dengeen, welke den misdadiger gevat had, of door eenen der regters zelven waargenomen. Er waren echter toen reeds vast aangestelde scherpregters, *hangdieven* ook wel *knechten* genoemd, hetgeen genoegzaam aanduidt in welke verachting zij reeds destijds stonden.

De klager moest van adel, althans vrij man zijn; een slaaf kon alleen tegen slaven als beschuldiger optreden. Nadat hij op eene plegtige wijze hiertoe verlof gevraagd had, bragt hij gewapend zijne klagte voor de regtbank onder welke de beschuldigde behoorde, of voor die van het regtsgebied, waarin de misdaad gepleegd was. De beklaagde behoefde echter slechts voor dat gerigt te verschijnen, voor hetwelk hij beregtbaar was. Beide, beschuldiger en beschuldigde, bragten gewoonlijk getuigen, of medezweerders met zich, die meerderjarig en, behalve in *Friesland*, bij voorkeur vrije of welgeboren lieden moesten zijn. Zij waren doorgaans de vrienden en bloedverwanten van dengenen, voor wien zij optraden, en naar mate de meerdere of mindere belangrijkheid van de zaak, in grooter of geringer aantal aanwezig. De getuigen moesten bezweren, wat zij gezien en gehoord hadden. De medezweerders traden daarentegen dan alleen op, wanneer de teregtstaande zich door een eed wilde zuiveren, en zulks niet voor genoegzaam gehouden werd. In dit geval moesten zij hunne overtuiging van de waarheid van den eed huns vriends bezweren.

De lijfstraffelijke of hooge geregten waren in *Nederland* van tweeërlei aard; *stille waarheden* en *openbare vierscharen*. Daar oudtijds slechts op aanklagte van den beleedigde regt geoefend werd, en het een regtsregel was: waar geen klager is daar is ook geen regter, zoo was elk ingezeten geroepen als klager op te treden, wanneer de misdaad den Staat of het algemeen betrof, in het geheim of tegen personen gepleegd was, die zelve als beschuldigers konden noch durfden opkomen, en maag noch vriend daartoe genegen vonden. Reeds in de negende eeuw werden overal uit de ingezetenen bepaalde lieden gekozen, welke dergelijke misdrijven moesten opsporen en op de algemeene of vaste grafelijke gerigten aanbrengen, welke door de geheele gemeente bijgewoond werden. De klagte geschiedde alzoo in het openbaar; de beschuldigde, tegenwoordig zijnde, konde zich verdedigen, doch bij afwezigheid werd hij door den Graaf

ingedaagd. Toen de gemeenten deze gerigten niet meer bijwoonden, werd de be- 1300
schuldiging van zelve geheim, en alleen den regter en zijnen bijzitteren opgedragen. De beklaagde werd op de beëedigde beschuldiging van zeven goede knapen, door den Graaf of zijnen Baljuw, met overleg der overige teregtzittenden, in verzekerde bewaring genomen, doch de zaak ter verdere voldinging of nadere beregting naar de eerstvolgende openbare vierschaar verwezen, en daarna vonnis gesproken. Dit regtsonderzoek, dat op deze wijze van de dertiende tot het midden der zestiende eeuw in *Holland*, en veel langer in *Noord-Braband* heeft voortgeduurd, heette men *stille waarheid houden*. Het had slechts eenmaal 's jaars plaats en verschilde aanmerkelijk van de veemgerigten, welke in het Zutphensche en Overijsselsche, zelfs, naar het schijnt, in de landen van *den Briel* en *Voorne* niet geheel vreemd waren. Op deze werd niet alleen heimelijk beschuldigd, maar ook geprocedeerd, gevonnisd en gestraft. Het ligt nog geheel in het duister, hoedanig het bestaan der veemgerigten en hunne wijze van handelen in *de Nederlanden* geweest zijn, en wanneer zij opgehouden hebben hunnen invloed in die gewesten uit te oefenen (1).

Bij het houden der openbare hooge gerigten plaatste de Regter, wanneer de bepaalde tijd verschenen was, zich op zijnen zetel en vroeg den Schepenen, of het hoog genoeg op den dag was, om vierschaar te spannen. Werd dit nevens zijne tweede vraag, of de bank behoorlijk bezet was, toestemmend beantwoord, dan heegde hij het gerigt, bande vrede en gebood stilte. Nu werd elk, die over eenig misdrijf te klagen had, verlof gegeven met getuigen en medezweerders op te treden. Was er een moord geschied, dan trad de naaste zwaardmaag des verslagenen met het bloote zwaard in de hand op en riep driemaal: wraak! wraak! wraak! over den moordenaar uit. In *Friesland* geschiedde dit op het graf des vermoorden, ten teeken, dat men den moordenaar vervolgen wilde. De Regter stond insgelijks met uitgetogen zwaarde. Bij ontstentenis eens bloedverwants nam de Landsheer of zijn plaatsvervanger zelf de vervolging des misdadigers op zich, wiens misdrijf hij waarschijnlijk meestal in de *stille waarheid* onderzocht had. Met den wraakkreet werd tevens, naar eene overoude Germaansche gewoonte, het lijk binnen gebragt en onder veel plegtigheid, er eene hand van afgekapt, welke de Regter aanraakte, vragende, wat hij met de doode hand schuldig was te doen? Magen en vrienden begeerden hierop, dat men een vonnis deed. De klager of zijn taalman (advokaat) droeg nu de beschuldiging voor, nadat hij gezworen had, niemand dan den misdadiger en zijne medepligtigen te zullen beschuldigen. Vervolgens eischte hij eenen dag van regte, welke binnen de eerste veertien dagen, of liever nachten, bepaald werd. Verscheen de beschuldigde niet nadat hij drie-

---

(1) Belangrijk is in dit opzigt het stukje getiteld: *Zutphen voor het Veemgeregt*, in NIJHOFF's *Bijdragen voor de Vaderl. Gesch.* D. II. St. III. bl. 133.

1300 maal achtereen, onder gelijke tijdsbepaling, was gedagvaard om gehoord te worden, dan werd hij bij verstek veroordeeld, ten ware hij wettige verhindering bewees, buiten de wet gesteld en gebannen. Hem was nu niet vergund zonder toestemming des klagers en des Landsheers terug te keeren, en de voldoening der zoenboete en breuke werd alsdan ten strengste gevorderd. Verscheen hij voor het geregt, waartoe hem vrijgeleide, zoo wel bij zijne komst als terugkeer huiswaarts verleend werd, dan was hij gehouden de misdaad te ontkennen of haar te belijden. In het laatste geval verscheen hij ongewapend, bloothoofds en barrevoets, in hemd en broek gekleed, en wachtte indiervoege het vonnis der oordeelaars af. In geval van ontkenning, voerde de aanklager zijne getuigen of volgers aan, en ook de regter konde ongevraagd een of meer der omstanders tot aflegging van getuigenis uitnoodigen, maar hiertoe niet verpligten. Na de bewijzen des beschuldigers werden de tegenbewijzen van den beschuldigde gehoord. Wanneer het geding was afgeloopen, vroeg de Regter den Schepenen, of zij den aangeklaagde schuldig kenden aan het hem te laste gelegde feit. Naar inwendige overtuiging van schuld mogt niet veroordeeld worden, maar alleen bij betrapping op heeter daad, bij blikkender schijn (aanwezigheid van het *corpus delicti* voor het geregt) of op bekentenis. Was een dezer bewijzen voorhanden, dan spraken de Schepenen het schuldig uit, en de straf werd gezocht, welke de wet op die wandaad gesteld had. Ontbraken de vereischte bewijzen, dan werd den beschuldigde veroorloofd zich op de boven aangetoonde wijze door eenen eed te zuiveren, of de beslissing der zaak aan een godsoordeel over te laten. Dit regt werd hem ook toegestaan, wanneer hij niet voor het geregt verschenen was, maar geene bewijzen van schuld aanwezig waren. Naar het schijnt was deze wijze van zich te zuiveren reeds in overoude tijden gebruikelijk geweest, en niet alleen bij de beschuldiging van moord toegelaten, maar ook bij die van andere zware misdrijven als vrouwenschennis, moordbrand of brandstichting in het geheim, hoog verraad, gewapende opstand, roof en diefstal onder zekere omstandigheden, welke overigens op dezelfde wijze, enkele bijzonderheden uitgezonderd, door de konings- of bloedban beregt werden. De geregtelijke eed werd met opgestoken hand of vingers, en waarschijnlijk met ontblooten hoofde afgelegd. Wanneer de beschuldigde gezworen had, was hij vrij; maar indien de Regter overtuigd was, dat hij valsch zou zweren, konde hij den eed beletten en een godsoordeel vorderen. De godsoordeelen (*ordalia*) waren van verschillenden aard, als 1° *vuurproeven*; 2° *waterproeven*; 3° *kampproeven*; 4° *kruisproeven*; 5° *gewijde broodproeven* en ten 6° het *baargerigt*. De plaats gedoogt niet over deze godsoordeelen uit te weiden, welke trouwens ook genoegzaam bekend en door anderen uitvoerig behandeld zijn (1). Slechts mogen wij opmerken, dat de drie eerst-

(1) J. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, S. 908—937. V. d. Bergh, *Over de oude wijze van strafvordering*, bl. 94.

genoemde proeven doorgaans in *Nederland* in gebruik geweest zijn, en inzonderheid de 1300
geregtelijke kampgevechten aldaar lang bestaan hebben. Vóór het einde van het behandelde tijdperk echter hadden zij reeds bij het algemeen hun gezag verloren, en waren in *Holland* en *Gelderland* in onbruik geraakt of uitdrukkelijk afgeschaft. Veel later worden zij nog in *Friesland* en *de Ommelanden* aangetroffen; bij den adel bleven de wettelijke tweekampen tot in de vijftiende eeuw aanwezig.

Op den ongunstigen uitslag van het godsoordeel, verklaarden Schepenen den aangeklaagde verwonnen en schuldig, en de straf door de wet op zijne misdaad bepaald, werd door den Regter over hem uitgesproken. Gewoonlijk geschiedde de veroordeeling op schuldbekentenis van den misdadiger zelve. In de oudste tijden werden de misdrijven en beleedigingen meestal gewroken, of met goed verzoend. Toen men begon vast te stellen, dat eenige misdaden en beleedigingen niet zoenbaar waren, werden door den invloed van het Romeinsche regt, de wetten bloediger en wreeder, en dood- en lijfstraffen vervingen de oude zoenboeten. Het stond echter aan den beleedigde, of hij klagen wilde en dat de misdadiger gestraft werd, dan of hij door scheidslieden de misdaad door geld wilde geboet hebben; dit laatste geschiedde dikwijls. Men oefende op verscheidene wijzen de doodstraf uit. Dieven, verraders, sluikmoordenaars en, vermoedelijk, valsche aanklagers, werden gewoonlijk gehangen; geweldige moordenaars en moordbranders geradbraakt; vredebrekers en oproermakers doorgaans onthoofd. Vervalsching in geschrifte en ontvoering van onmondigen werd met verbeurte van lijf en goed gestraft. Verlies van hoofd of hand stond op zware verraderlijke verwondingen. De doodstraf voor vrouwen was het wurgen en verdrinken. Het ontbreekt aan geene voorbeelden, dat de straf van *levend begraven*, *vierendeelen*, *verbranden*, *in een lek schip zonder roer in zee te zenden* op sommige hoofdmisdaden, ofschoon zeldzaam, is toegepast. De lijfstraffen naast aan de doodstraf, waren het *afkappen der leden* waarmede of waartegen men gezondigd had. Het geeselen en brandmerken, dit laatste gewoonlijk op de wang, was reeds in gebruik. De regtsvordering over diefstal verjaarde binnen jaar en dag; die over moord, brandstichting en vrouwenschennis nimmer.

Voor de lage geregten werden meestal mindere misdaden gevonnisd, zoo als eenvoudige manslag, ofschoon hierop ginds en elders de dood was gesteld; het toebrengen van gewone wonden, wier aard, diepte en grootte naauwkeurig onderzocht werden; diefstal of roof zonder verzwarende omstandigheden; brandstichting in het openbaar of ter zake van openlijke veete gepleegd; meineed en andere soortgelijke misdrijven. Deze werden met geld geboet, of met verlies van burgerlijke regten en smadelijke straffen getuchtigd. Van dien aard waren het aan *de kaak stellen*, het *dragen van eenen ton* of *houten huik*, ook *steenen* en *ijzeren kogels* en dergelijke meer, die somtijds de grenzen van het onkiesche naderden. De boete genoot de beleedigde niet alleen;

1300 zijn geheele huis, meestal tot aan het zevende lid, deelde er in en ieder ontving zijn deel naarmate den graad van namaagschap. Daarentegen moesten ook de bloedverwanten des misdadigers de boete mededragen, wanneer hij onvermogend was; dit echter schijnt reeds in de dertiende ceuw te zijn afgeschaft, ten ware de magen zelve medepligtig waren. Het zoengeld werd naar het zoogenoemde *weer-* of *mangeld* bepaald, waarop elk naar zijne geboorte, stand en bijzondere betrekkingen geschat was. Een onedele gold de helft, elders slechts het vierde gedeelte van eenen Edelman. Gewoonlijk moest het geheele weergeld door den dader aan de magen van den gedoode betaald worden. Op verwondingen, verminkingen en dergelijke was slechts een deel van het weergeld gesteld, dat evenwel, bij verzwarende omstandigheden, tot negenmaal toe verhoogd konde worden. De voldoening der boeten, voor manslag althans, ging met voetval, smeeken om vergiffenis en *oorvede* of belofte van bestendigen vrede voor zich, zijne magen en medehelpers, verzeld. Zoo lang de oorvede niet geschied was, moest de schuldige aan gewonen doodslag het land ruimen. Elk misdadiger had tevens aan den Vorst eene boete (*fredus*, *freda*) wegens het verbreken van den landvrede, verbeurd. Zij werd naar gelang der overtreding berekend; bij zware misdaden kwam zij den schuldige doorgaans op al zijn goed te staan. Nevens de weergelden en boeten, moesten de kosten van het regtsgeding voldaan worden, welke *bannus*, later *wedde* genoemd en meestal onder de breuken gerekend werden.

Wanneer Schepenen in twijfelachtige gevallen het niet waagden te vonnissen, wendden zij zich tot den Landsheer zelven als *Hoofd*, als hunne *hoofdplaats*, of tot den vrijen grondbezitter onder wien de regtbank behoorde. Dit noemde men *te hoofde varen* om vonnis te halen. Sinds de dertiende eeuw werden hoven ingesteld waarheen de Schepenen, *die des niet wys en waren*, gelijk de regtsterm was, verwezen werden; en nu kwam het woord *hofvaarten* in gebruik. Men won slechts den raad dier hoven of hofvaarten in, en sprak dan zelf het door hen gewezen vonnis uit. Overal waar het niet bij de wet of partijen verwillekeurd was, mogt men, na het wijzen van een regtsgeding, zich op den Graaf of zijnen vertegenwoordiger beroepen, door wiens hof het geslagen vonnis herzien, bekrachtigd of veranderd werd. Deze hoven van beroep beoordeelden de zaak naar de wetten, welke in de woonplaats van den beschuldigde geldig waren. Bij weigering van uitspraak, werd de Graaf of zijn Baljuw voor de vierschaar van Schepenen geroepen, de Baljuw daarenboven in eene geldboete verwezen, en geen ander vonnis geveld vóór dat den klager regt geschied was. De meeste beroepen geschiedden van de mindere of plaatselijke regtbanken, die slechts de burgerlijke en geringe strafzaken beregtten. De hooge vierschaar (bloedban) behoorde den Landsheer zelven, die meestal met kracht van gewijsde vonnisde en van wien men alleen bij gebrek van bekentenis, betrapping op heeter daad, blikkenden schijn,

of wanneer men in de toepassing der strafwet geen genoegen nam, zich op den Keizer beroepen mogt. 1300

De laatste middelen van behoud voor den veroordeelde waren de *vrijplaatsen* en het *regt van genade* (*gratie*). De misdadiger, die in eene kerk, kapel of op een kerkhof gevlugt was, mogt daar, als aan eene heilige plaats, niet aangerand worden. Sinds de dertiende eeuw werd dit voorregt allengs beperkt; het regt van genade daarentegen verkreeg in vervolg van tijd, meerdere uitbreiding en werd een regt van den Landsheer. Oudtijds behoorde het den Vorst slechts dan, wanneer de misdaad tegen hemzelven of den Staat gepleegd was; indien het vergrijp anderen betrof mogt hij, zonder toestemming der beleedigde partij, geene genade verleenen, noch de straf verhinderen. Bij zijne inhuldiging echter had hij, waarschijnlijk reeds in dit tijdperk, het regt, alle ballingen die zich aan zijn paard of zijnen wagen vasthielden, vrijelijk weder in het land te brengen.

Zoodra het vonnis in kracht van gewijsde was overgegaan, werd het door den Regter uitgesproken. Sprak hij de doodstraf uit, dan brak hij waarschijnlijk, even als dit in *Duitschland* gebruikelijk was, den staf, dien hij ten teeken zijner waardigheid in de hand hield, ter aanduiding dat nu voor den misdadiger vrede en regt verloren waren. De bloedverwanten van den veroordeelde moesten zweren, noch de regters, noch den aanklager of zijne vrienden te beleedigen; en hierop werd meestal denzelfden dag nog, indien er geen beroep was, het vonnis voltrokken. Eene begraafplaats in gewijde aarde was den teregtgestelde geweigerd, ofschoon hem echter geestelijke bijstand, biecht en lijkdiensten niet onthouden geworden waren. De onthoofden, even als de zelfmoordenaars, werden in ongewijde aarde bijgezet; zij, die op heeter daad gedood waren, op eene horde naar de geregtsplaats gesleept en onder de galg met aarde bedekt; de overigen bleven gewoonlijk onbegraven en strekten den vogelen ten buit. Na afloop van het geregt werden de Regter en Schepenen, ten koste des veroordeelden of van de stad, behoorlijk onthaald (1).

Hoewel de wetten bloediger en de straffen onmenschelijker waren geworden, hadden

---

(1) V. D. BERGH, *Verh. Over de oude wijze van strafvordering*, vergeleken met VAN LOON, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. II. bl. 50. D. III. bl. 272, 306—314. D. IV. Hoofdst. V en VI. D. V. bl. 710. WAGENAAR, D. III. bl. 112 (9)—118. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. bl. 476. *Aant. op de oude Friesche Wetten*, bl. 18, 22, 26, 31, 37, 40. *Het Hyemaal of manier van regtspleging*, in het Eerste Deel der Verh. *Pro Excolendo Jure Patrio*, bl. 367—449. BONDAM, *Aant. op het Charterb. v. Gelre*, bl. 83, 90, 340, 514, 576. VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelre*, D. IV. bl. 212, 271. RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. III. p. 343—397. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. 94, 116—121, 215—229, 254—257, 294. GRIMM, *Deutsche Rechts Altherthümer*, S. 600—900.

1300 echter de zeden, gebruiken en gewoonten, door den invloed der kruistogten en het vestigen der gemeenten, aanmerkelijk in beschaving gewonnen. De steden, welke uit ongeplaveide groote pleinen en enge straten bestonden, in wier slijk en mesthoopen de zwijnen omwroetten, waren in de dertiende eeuw aanzienlijk uitgebreid en verfraaid geworden. De houten omheiningen met welke vele slechts omgeven waren, hadden allengs plaats gemaakt voor steenen muren, die somtijds tot eene hoogte van achttien of twintig voeten opgetrokken en met trotsche poorten en torens voorzien waren. De sombere en kleine woningen, meestal van hout los opgeslagen en met stroo of riet, ook wel eens met blik bedekt, werden sinds de elfde eeuw, eenigzins beter en gemakkelijker ingerigt, en met twee of drie vertrekken voorzien, doch bleven evenwel nog zoo onaanzienlijk, dat slechts lieden van den behoeftigen stand er in onze dagen zouden kunnen of willen wonen. De weinige steenen huizen (*stinsen*) strekten deels tot gevangenissen, welke uit dien hoofde den naam van *steen* of *'s Gravensteen* ontvingen, en deels, om zich in die tijden van geweld en onrust te verdedigen, tot welk einde ook dikwijls de kerken versterkt werden. Met de ontluikende welvaart der steden in de dertiende eeuw, vermeerderden en verbeterden de steenen gebouwen, zoo wel ter inwoning van aanzienlijke personen als tot openbaar gebruik ingerigt. Onder de Noord-Nederlandsche steden spande *Utrecht*, zoo door het Bisschoppelijk paleis, als kerken en andere gebouwen, boven allen de kroon. De rijkste burgers hadden insgelijks in dezen tijd reeds van steen opgehaalde woningen, welke met eene spitse kap naar boven opliepen en met smalle boogsgewijze deur en vensters of ramen (*raampten*) op straat uitkwamen. De glasvensters waren sinds de twaalfde eeuw hier te lande in gebruik, en bestonden uit kleine vierkanten in lood gevatte en met ijzeren traliën gedekte of overkruiste ruiten. Vele huizen echter waren, behalve eene deur, aan de straten blind en zagen op eene binnenplaats uit, van welke zij het licht ontvingen. De buitenglazen der openbare gebouwen en vooral der kerken werden reeds fraai beschilderd. Van bijzondere zomer- en winterverblijven, van jagthuizen en wildbanen wordt mede in dien tijd gewag gemaakt (1).

De adellijke sloten werden doorgaans in den reeds vroeger beschreven stijl gebouwd, en spreidden inwendig dezelfde, zoo niet zelfs eene verhoogde en meer verfijnde pracht en toon (2). Immers de rijkdommen, door den aanwassenden handel aangebragt, hadden de sporen van de plunderende invallen der Noormannen uitgewischt; en de welvaart tot die hoogte gebragt, dat de Vorsten en aanzienlijken zich de kostbare, smaakvolle en kunsti-

(1) VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 53—58. C. DE KONING, *de Voorvaderlijke Levenswijze*, bl. 99—109, 228—230. *Aant. op de Fr. Wetten*, bl. 245, 246.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 439, 440.

ger bewerkte huissieraden konden verschaffen, welke zij op de kruistogten in de Zuid- 1300
Europesche en Oostersche steden leerden kennen. Het ontbrak dan ook in de verblijven der Grooten en rijken niet aan al wat de weelde in die dagen tot gemak des levens had uitgevonden. De gladhout bevloerde en met goud doorwerkte tapijten behangen zalen, prijkten met groote metalen of kristallen spiegels en kroonen, die door waskaarsen verlicht werden; gouden, zilveren, en fraai beschilderde of kunstig ingelegde tafels; sierlijk gebeeldhouwde stoelen met zachte zittingen, en rustbanken met gevulde zijden kussens bedekt. In de slaapvertrekken stonden ledikanten met sierlijke behangsels, donzen bedden, dekens van het kostbaarste bont, fijne lakens van onderscheidene kleuren, en sierlijk gewerkte zachte hoofdkussens. In de eetzalen waren gouden en zilveren vaatwerk, messen, lepels en andere tafelgereedschappen van dezelfde metalen, niets ongewoons. Van vorken wordt vóór de veertiende eeuw bijna niet gesproken. Servetten op de borden schijnen van nog lateren oorsprong te zijn. — Treurig stak hierbij het huisraad der minvermogenden af. In het donker vertrek, waar men door een lagen en kleinen ingang binnentrad, en het licht door eenige weinige kleine vensterglazen werd opgevangen, was de roode steenen vloer met stroo of biezen bestrooid. De naakte wanden waren met de geringste allernoodzakelijkste huishoudelijke gereedschappen bedekt, welke men zich niet eenmaal de moeite getroost heeft bij name op te teekenen. Dikwijls verving eene opening in den zolder de plaats eens schoorsteens, door welke de rook van den haard opsteeg, op welken des winters meestal een zware boomtak te branden of te smeulen lag. Eene zeer eenvoudige tafel met houten banken omzet, diende tot het houden van den maaltijd, welke doorgaans uit gerookt varkenvleesch, peulvruchten, meelspijzen en zwart brood bestond (1).

Op de gastmalen der Grooten heerschten overdaad en weelde. De tafel waaraan men op banken zat, lag op schragen en werd met een kleed, *ammelaken* genoemd, gedekt en rijkelijk van gouden, zilveren en kristallen tafelgereedschap voorzien. Dan werd het brood gebragt, en men door het geschal van den hoorn ter maaltijd geroepen. Het handen-waschwater werd nu in zilveren vaten den gasten aangeboden, en vervolgens elk hunner, naar rang en jaren, eene plaats aangewezen. Men droeg zorg, om lieden van onderscheide kunne naast elkander te plaatsen, ten einde het onderhoud des te levendiger te maken. Des middags ten twaalf ure, misschien nog veel vroeger, zette men zich aan den disch. In *Friesland* althans was men gewoon des morgens ten negen ure het middagmaal (*etentide*) te houden (2). In overdekte gouden en

(1) Van Wijn, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 58—75. C. de Koning, *Voorvaderl. Levensw.*, bl. 72—76, 132—134. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 440.

(2) Zie *Aant. op de oude Friesche Wetten*, bl. 39.

1300 zilveren schalen werden gewoonlijk de spijzen opgedragen, wier hoofdbestanddeelen, even als de dranken, over het geheel, dezelfde gebleven waren (1). Er werd meer dan eenmaal aangeregt, en de spijzen waren gewoonlijk door koks toebereid. Doorgaans bestond het eerste geregt uit rund- en zwijnenvleesch, op verschillende wijzen en met sterk gekruide, zeer vette sauzen toebereid. Hiernevens werden ook schotels uit stukken van zeehonden, bruinvisschen, meerzwijnen, bevers en walvisschen zamengesteld, opgedischt. Onze gewone zee- en riviervisschen werden gewoonlijk vóór de vleeschspijzen aangeregt. Wild en tam gevogelte, hazen en ander wildbraad, benevens de groenten en toespijzen, vormden het tweede of derde geregt. Het nageregt bestond uit versche vruchten, die dikwijls ook vóór den maaltijd omgediend werden, uit gebakken en confituren, welke men *specie* noemde. De beker werd onder en na den maaltijd niet vergeten. Bier was steeds de hoofddrank en werd niet alleen vóór en na den eten, maar ook bij het ontbijt, des morgens ten zeven ure, met vruchten, brood, boter en kaas gebruikt. Het Duisburger en Hamburger bier werd door de aanzienlijken gedronken en voor eene lekkernij gehouden. Ook de wijn bekleedde aan de tafels der Grooten eene voorname plaats, en werd in verschillende soorten, als Fransche, Rijnsche, Moezel en Griecksche wijnen, door de schenkers (*schinken*) rijkelijk gediend. Op het nageregt werden geestrijke en verhittende zamengestelde wijnen geschonken, en hierbij zelden de wetten der matigheid geraadpleegd. Lang aan tafel te zitten en dapper te drinken was een van de hoofdvermaken dier tijden: op groote gastmalen moesten somtijds kamerspelers of zangers (*menestrelen*), *springers* of goochelaars het genoegen der aanzittenden verhoogen. Na den maaltijd werd de tafel weggenomen; men wiesch zich andermaal de handen, en het gezelschap ging eenigzins uiteen. Eenigen bleven koutende staan of zitten, anderen gingen wandelen of jagen, sommigen namen een middagslaapje, terwijl velen zich met muzijk, zang en spel verlustigden. De luisterrijke feesten aan het hof van FLORIS V kenmerkten de hoogere beschaving, welke in de dertiende eeuw het leven der groote wereld was binnengetreden. De zangen der dichters of *menestrelen*, door dans en snarenspel afgewisseld, gaven een verfijnd genot aan deze gezellige en schitterende bijeenkomsten, op welke de begaafdheden van dezen Vorst in dans en zang uitblonken. Het avondeten (*eten an den avont*) werd te zes of zeven ure gebruikt, en bestond weder uit verschillende vleeschen en andere spijzen. Het overige van den avond, dikwerf zelfs den geheelen nacht, werd met drinken en dobbelen doorgebragt (2).

---

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 441—444.

(2) LE GRAND D'AUSSY, *Vie privée des Français*, T. III. p. 308 etc. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. bl. 283, D. III. bl. 179. VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 76—103. C. DE

Alle belangrijke voorvallen, zoowel in het bijzondere als openbare leven, werden door maaltijden gevierd. Het behalen eener overwinning, het sluiten van een vredesverdrag, de verjaarfeesten der Vorsten, het inwijden eener kerk, huwelijksvereeniging, geboortedagen van huisvaders en moeders, het doopen van een kind, de herstelling eener kraamvrouw en wanneer zij haren kerkgang deed, begrafenissen, het binnenhalen van den oogst, het scheren der schapen, het aankomen of vertrekken van vrienden en dergelijke omstandigheden meer, gaven gelegenheid tot feestmalen, meer of minder kostbaar naar gelang der gebeurtenissen en den staat, stand of het vermogen des gastgevers. Op allen, doch vooral op de bruiloftsmalen, tot welke men de wederzijdsche bloedverwanten noodigde, werd der vreugde de ruime teugel gevierd. Men gaf dan in het bijzonder elkander aan tafel raadsels op, welker uitlegging met een' beker van den heerlijksten wijn beloond, doch hij die hierin faalde, tot het drinken van gepekelden of walgelijk zoeten wijn veroordeeld werd. De onbetamelijke tooneelen, welke hieruit niet zelden ten koste van den benaauwden ongestelden gast voortvloeiden, verschaften nieuwe stof tot vreugde, gelach en spotternij. Men verlustigde zich voorts met spelen van onderscheiden aard; dans, zang en muzijk werden bij eene bruiloft nimmer vergeten. Weinig minder luidruchtig, en alzoo minder eigenaardig en gepast, werden de begrafenismalen gehouden, waar dikwerf overdaad en buitensporigheden tot een uiterste gedreven werden. Doch aan welke ongeregeldheden men zich op de maaltijden mogt schuldig maken, het bidden en danken vóór en na den eten werd even weinig vergeten als het drinken der drie gewijde bekers, *ter eere Gods*, *ter eere der Heilige Maagd* en *ter eere der Heilige Engelen*. De dronk van *St. Geertenminne* of de *Schaal van Nivelles*, werd niet alleen aan tafel, maar bij verschillende gelegenheden ter betuiging van vriendschap en genegenheid aangeboden (1). 1300

De kleeding der Grooten in de dertiende eeuw evenaarde de pracht hunner zalen en de weelde hunner feestmalen. Hoeden of hooge mutsen (*kaproenen*) van bont, ook wel uit andere kostbare stoffen, naar elks vermogen en luim zamengesteld, strekten beiden geslachten tot hoofddeksel. Het haar der mannen was kort afgesneden en somtijds met een kalotje of mutsje bedekt. Sieraadshalve liet men een klein baardje aan de kin groeijen; het dragen van lange baarden was alleen den geestelijken en kruisvaarders veroorloofd. Over het hemd droeg men een kort gewaad of rok (*bliaut*) van linnen, laken, of eene andere fijne, kostbare stof (*sindale*, *dundoek*), nu eens grijs

---

KONING, *de Voorvaderl. Levensw.* bl. 22. 29, 30, 57, 69, 70, 100, 107—109, 122—125. JONCKBLOED, *Aant. op Beatrys*, bl. 56—65. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 441—444. en LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. St. V. bl. 1460. enz.

(1) C. DE KONING, *de Voorvaderl. Levensw.* bl. 58, 70, 77, 101.

1300 van kleur, dan eens hemelsblaauw, met goud of bloemen gestikt. De mouwen hingen tot op de handen, en de rok werd niet, zoo als vroeger, geheel toegeknoopt, maar los en zonder knoopen, door eenen met goud en zilver doorwerkten of met diamanten omzetten gordel om het lijf gesloten. Aan de linkerzijde van dezen gordel was, door middel van eenen riem, een tasch gehecht, welke de zakken in de kleederen verving en tot berging van geld diende. Om den hals hing tot op de borst een snoer of keten met eenen diamant of ander edelgesteente er aan. Over den rok sloeg men bij het uitgaan, of misschien alleen bij plegtige gelegenheden, een overkleed (*sorcoet*), gewoonlijk van fluweel met hermelijn gevoerd en dat tot de kuiten afhing. Over den *bliaut* en den *sorcoet* werd een lange lakenschen mantel gedragen, met bont gevoerd en omzoomd, ook dikwijls met goud en zilver doorwerkt. Hij werd van voren aan den hals met een haak (*hecsel*), die somtijds zeer kostbaar en sierlijk bewerkt was, vastgemaakt, en wanneer men aanzienlijke personen bezocht, afgelegd. Daar het niet ieder vergund was goud, zilver of bont te dragen, zoo schijnen deze mantels uitsluitend de dragt des adels geweest te zijn. De beenen waren door eene broek, onder de knieën vastgestrikt, en door gekleurde kousen of *hozen* bedekt. De schoenen hadden lange punten, waren op den voet wat open, of aan de zijden wat uitgesneden en met kleine gespen (*spangen*) vastgemaakt. De Ridders droegen gouden sporen, ringen, armbanden en halsketens. Het gebruik van handschoenen was reeds vrij algemeen.

De kleeding der vrouwen verschilde weinig van die der mannen. Naar het schijnt, droegen zij het haar in lange vlechten, die met zijde of gouddraad omstrikt op den rug nederhingen, ook wel opgebonden werden; soms echter speelden de lokken los om het voorhoofd. Op het hoofd droegen zij eene *huve*, eene soort van gladde linnen muts, of een sluijer, welke aan de wangen wat afwijkende, van achter fladderend nederhing. Ook bedienden zij zich van een *kaproen* of hoed, welke met vederen en edele metalen getooid was. Onder den langen, ruimen mantel droegen zij een kleed dat op de voeten nedergolfde, met goud, paarlen en edelgesteenten prachtig afgezet en door eenen kostbaren gordel vastgemaakt, aan welks regterzijde een tasch afhing. Aan de borst en van onderen bleef dit kleed open, opdat het gebloemde borstlijf en de fraai geborduurde rok te beter zouden uitkomen. De stoffen dezer kleedingstukken waren zijde, fluweel, scharlaken en bontwerk. Nevens de oorsieraden, ringen en armbanden, prijkten hals en borst met eene snoer paarlen of diamanten. Kousen en schoenen van gekleurd fijn leder en soms van andere stoffen, door riemen kruisgewijze gebonden, vastgemaakt, volmaakten het tooisel eener aanzienlijke vrouw uit dit tijdperk. — De geringe stand droeg nagenoeg dezelfde kleeding als de rijken, doch meestal korter en natuurlijk van veel geringer stof. Doorgaans waren zij voor de mannen uit kalfsleder, voor de vrouwen uit grof doek en laken (*sarge*) vervaardigd.

De burgers gingen in de kleuren van hun stadswapen gekleed. De landman was gehuld in een lederen wambuis, welk met broek en kousen één stuk uitmaakte, en het hoofd met een rond mutsje of kalotje gedekt. Even zoo de boerin, wier korte sargejak, naar het schijnt, aan den rok van dezelfde stof was vastgehecht. Beide droegen houten klompen (*hoosblokken*) aan de voeten; somtijds schoenen of eene soort van halve laarzen van voren zamengeregen (1). 1300

Ten krijg of ten steekspel trekkende, waren hoofd en aangezigt bij Edelen en Ridders met eenen ijzeren helm bedekt, welks top met een vederbos of afbeeldsels van leeuwen, draken en hoornen, naar den rang en de afkomst van den strijder, versierd was. Onder den helm, die eene opening had, vizier genoemd, welke geheel konde gesloten worden, droegen zij de gewone met staal bekleede muts of kap Het bovenlijf werd door een harnas en een lederen met wol gevoerd wambuis beschermd. Het onderlijf was meestal door gemaliede kouzen of ijzeren platen, en de handen met dikke lederen, vaak ijzeren handschoenen beschut. Vorsten en Baanderheeren droegen over de wapenrusting eenen prachtigen mantel. Hunne wapenen waren een groot slagzwaard, welk aan eenen met goud gestikten lederen draagband hing; een rond schild, fraai beschilderd, en met gedrevene of gegraveerde beelden versierd; een korte ponjaard of dolk, *knijf* genaamd; eene zware, sterke lans met een vaandeltje; een strijdbijl, ijzeren hamer of dikke knods met ijzer beslagen, soms met ingedreven pennen en van voren met een zwaren metalen kogel voorzien, die ook wel eens los met kettingen aan het hout gehecht was. Deze knods hing gewoonlijk ter regterzijde van het in ijzeren platen en dekkleeden gehulde paard; het zwaard aan de linkerzijde, de dolk van voren, en de lans werd in de hand gevoerd. Zulk een van top tot teen geharnaste Ridder streed zoo wel te voet als te paard. Ofschoon geheel in ijzer gehuld, was hij echter niet onkwetsbaar. Men wist elkander door de voegen van den helm, of door het getraliede vizier met de lans gevaarlijk te wonden. Hoofdzakelijk echter trachtte men zijne tegenpartij door geweldige slagen met zwaard en strijdkolf te bedwelmen en op den grond te werpen; gelukte dit, dan bediende men zich van de *knijf*, om den in onmagt liggenden door de enge zamenvoegingen der ijzeren wapenrusting den laatsten of genadesteek toe te brengen, en van daar werd dit moordtuig ook wel *misericorde* genoemd. — Bij de dienstmannen der Ridders (servienten) of voetknechten was het hoofd door een helm, en het lijf door eenen maliënkolder of jak (*pantser*) van dik

(1) Van Loon, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. V. bl. 373—413. Le Francq van Berkhey, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 495—533. Van Wijn, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 125—140. C. de Koning, *de Voorvaderl. Levensw.* bl. 53, 98, 110, 126, 235—236. Bilderdijk, D. III. bl. 166. W. J. A. Jonckbloet, *Aant. op den Beatrys*, bl. 39—47.

1300 leder met over elkander liggende plaatjes, in den vorm van schubben, bedekt en van daar *schobbenjak* geheeten. Hunne wapenen bestonden in schild en speer, boog en pijlen, nevens een dikken knods met prikkels er in. De Vlamingen noemden deze vervaarlijke knodsen *goedendag*, dewijl zij onder het toeslaan, hunnen vijand dit woord, naar men wil, toeriepen. Behalve deze wapenen, maken de geschriften dier dagen melding van verscheidene andere, doch die misschien niet in den krijg gebruikt werden. Bij de belegeringen bediende men zich van onderscheidene stormtuigen, als *Blijden*, uit sterke palen zamengestelde gevaarten, welke dienden, om van verre zware steenen, somtijds wel van drie honderd pond, tegen de muren te slingeren; *stormladders*, langs welke de belegeraars, onder bescherming van zoogenaamde *schilddaken*, de wallen beklommen. *Katten* of houten gevaarten, onder wier bedekking de stoffen ter demping der grachten aangebragt, of de muren ondergraven werden; *Evenhoogen*, eene soort van torens, van welke men met pijlen schoot of luiken op de muren nederliet; *Oestalen* en *Springalen*, uit welke zware pijlen geschoten werden, en de *Armborsten* of hand- en voetbogen (1).

De kracht der legers bestond in het paardenvolk; het voetvolk was van weinig beteekenis. Wanneer de Vorst heirvaart had ontboden, was de adel verpligt op eigen kosten, hem in den krijg te volgen, doch de verliezen, welke zij in den strijd leden, moesten door hem, na den afloop van den togt, vergoed worden. Zoodra den Edelman of Ridder bevolen was een *man van wapenen* te zenden, verscheen hij zelf zwaar geharnast en te paard aan het hoofd zijner schildknapen en knechten, gevolgd door tien of twintig gewapende ruiters, naarmate van zijn vermogen, op de aangewezene plaats. Men noemde dit eene *glavie* of *speer*. Hij moest tevens ook een aantal zijner onderhoorige dienstmannen medebrengen, welke het voetvolk vormden. De Vorst zelf onderhield een aantal gewapenden uit zijne dienstmannen en lijfeigenen. Toen de vrije gemeenten in de steden opkwamen, waren de poorters verpligt den Landsheer, wanneer hij ten oorlog uittrok, te dienen in eenen togt en wedertogt, maar doorgaans des Graven land te beschermen, wanneer het overvallen werd (2). Dit noemde men *ter landweer komen.*

---

(1) Over de wapenen en wapenrusting dier tijden vindt men uitvoerige en wetenswaardige berigten bij HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 526. D. II. bl. 132—143. D. III. bl. 81—88, 281—319, VAN LOON, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. V. bl. 422—449. Vergelijk DE KONING, *de Voorvaderl. Levenswijze*, bl. 93, 94. BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden te Land*, D. I. bl. 48, 55—58, 89. WILLEMS, *Introduction de* V. HEELU, p. LIII. Over het *Schilddak*, den zoogenaamden *Schildpad* (*testudo*), zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 154 (3).

(2) Zie den brief van Graaf WILLEM I van 1213 aan *Geertruidenberg*, bij VAN MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 159.

De Vorst konde zijne vrije onderdanen niet noodzaken, maar slechts uitnoodigen, hem 1300
in eenen buitenlandschen oorlog, of uit andere beweegredenen behalve de verdediging van het bedreigde vaderland, te dienen. Alle vrije mannen boven de vijftien en beneden de zestig jaren oud, hetgeen men *mansweerd* noemde, waren krijgpligtig. Allen echter trokken niet gelijktijdig te velde, maar slechts bij loting dat getal, waarop iedere stad of dorp geraamd was. De aangelotene, welke zonder wettige beletselen, niet ter heirvaart verscheen, werd naar gelang van omstandigheden, ter dood, tot gevangenisstraf of in eene geldboete verwezen. Eerst sinds het laatste gedeelte der dertiende eeuw, konde men zich voor geld van de verpligting om ter heirvaart te trekken ontslaan; ook werd zij somwijlen, even als andere lasten, kwijt gescholden. Op het luiden der *banklok*, kwamen de heirbanschuldige mannen bij de kerk van hun kerspel behoorlijk en naar vermogen gewapend bijeen. Van daar trokken de schotbare vrije plattelandbewoners, onder bevel van den Baljuw, naar de algemeene verzamelplaats door den Vorst aangewezen, waar eene groote wapenschouwing gehouden werd. De Poorters, aangevoerd door hunne Poortmeesters, verschenen er met slaande trommen en vliegende vaandels. Elke stad, doorgaans zelfs elk dorp of kerspel voerde een bijzonder vaandel, en de manschappen onderscheidden zich door verschil van kleeding. De burgers der Hollandsche steden tooiden zich van ouds in de twee kleuren van hun stadswapen of vaandel, en trokken in dat gewaad te velde. Hunne benden werden uit dien hoofde vaak door den spottenden vreemdeling, *bonte kraaijen* geheeten. Tot den oorlog, welke ter verdediging van den staat of met toestemming des volks gevoerd werd, verschaften de hulp der leenmannen en de opbrengsten of vrijwillige giften des volks, de benoodigde middelen; eenvoudige strooptogten daarentegen kwamen geheel voor rekening van den Vorst (1).

Nadat de verschillende krijgsbenden op de groote algemeene vergaderplaats gekomen en door den Vorst in oogenschouw genomen waren, trokken zij onder den vorstelijken standaard en krijgsmuzijk, ten strijde. Zoodra het vijandelijk grondgebied betreden was, werden de banieren ontrold, en in het ongelukkig gewest de vreesselijkste verwoestingen door vuur en zwaard aangerigt. Het verhaal van den Geldersch-Limburgschen krijg, leert de wijze van oorlog voeren en slag leveren genoegzaam kennen (2). De hoofdregels van de krijgstaktiek dezer eeuwen waren, de benden naar zeker plan, hetzij in liniën, hetzij in verschillende hoopen te stellen, zon en wind in zijn voordeel te hebben, en de linie van bataille te verbreeden naar evenredigheid van die

(1) Van Loon, *Aloude Regeeringw. v. Holl.*, D. IV. bl. 314—375. Willems *Introduction de* van Heelu, p. L.

(2) Zie hiervoor, bl. 427—445.

1300 des vijands. De aanval geschiedde gewoonlijk door de slingeraars en boogschutters; soms door de ruiterij, welke met gevelde lansen op den vijand stormde, om door zijne gelederen te breken. Dezen schok te weerstaan, noemde men *die porsse dragen* en besliste vaak het lot van den slag. Onder het vechten werd geen plan meer in acht genomen; slechts trachtte men de vijandelijke hoofdbanier omver te werpen, en met den Vorst of Opperbevelhebber handgemeen te worden. Bij hem, omringd door de aanzienlijkste Ridders, was dan gewoonlijk de strijd het hevigste, en van daar, dat zoo vele Vorsten en Edelen sneuvelden of krijgsgevangen werden. Na de zegepraal werden de gevangenen onder de overwinnaars verdeeld; de aanzienlijken konden niet dan voor groote opofferingen hunne vrijheid verwerven (1). Even weinig geregeld werd de krijg te water gevoerd. De vloot was gewoonlijk in drie of vier gelijke afdeelingen gesplitst en sterk bemand. Onder krijgsgeschreeuw en krijgsmuzijk klampte men elkander aan en vocht spoedig man tegen man, als in een gevecht te land. Niet alleen trachtte men de vijandelijke bodems te beklimmen, maar ook in den grond te zeilen. De voornaamste kracht eener vloot bestond uit dien hoofde zoowel in de grootte en hoogte der Schepen, als in de menigte van strijders, die nevens de gewone wapenen der voetknechten, zich ook van brandende stoffen bedienden. De krijgsschepen waren zoogenoemde *koggen*, een naam welligt in dien van *koffen* nog overgebleven, welke behalve van mast, want, zeilen en riemen of rocispanen, ook van torens en kasteelen, eene soort van houten verschansingen, voorzien waren, welke rondom de masten werden aangebragt, en zoo wel tot bescherming der manschappen als tot *bevechting* van den vijand strekten (2). Men vindt van onderscheidene scheepsroeren melding gemaakt, als van het *staande roer*, het *lepelroer*, het *hangende roer* en het *handroer* (3). De strijdbare mannen op de schepen bestonden uit vrijgeborenen; doch om te roeijen werden de dienstbare huislieden gebruikt. Den bewoners der zeekusten, van voorname handelsteden en waterrijke streken, werd doorgaans de verpligting opgelegd, den Landsheer in eenen krijg te water te dienen. De Westfriezen, door de hen omringende wateren, op het bevaren van stroomen ongemeen afgerigt, waren hiertoe bij uitnemendheid geschikt en leverden de meeste roeijers. Vier dorpen in het Noordelijk gedeelte van dat gewest, *Nijdorp*, *Schagen*, *Langendijk* en *Koedijk* hebben daardoor de

(1) Verg. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 88. BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te land.* D. I. bl. 58. WILLEMS, *Introd. de* V. HEELU, p. L—LVII.

(2) HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. III. bl. 329—342. DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeew.* D. I. bl. 17—27. V. ASCH V. WIJCK, *over het Handelsverk. v. Utr.* bl. 372 (2), 518.

(3) Zie den giftbrief van WILLEM I aan *Geertruidenberg* in 1213, bij V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 159.

naam van: *de vier Noorder koggen* ontvangen. Zulk een dienstpligtig dorp moest 1300
eene of meer bemande koggen leveren, of werd op een bepaald getal riemen en roeijers, naar gelang van zijn vermogen, aangeslagen hetgeen men *riemtalen* noemde. Het afkoopen van deze verpligting, of, naar anderen, de belasting tot onderhoud der koggen, noemde men *kogschuld* en bedroeg gewoonlijk voor elken *riem* zes schilden (1).

Een gewest met zoo vele wateren doorsneden als *Nederland*, had reeds sedert eeuwen het onderhoud van een groot aantal bodems, zoowel ter bevordering des handels, als van het onderling verkeer der inwoners, noodzakelijk gemaakt (2). Sinds de rooftogten der Noormannen, hield men eene gewapende scheepsmagt op de rivieren, om buitenlandsche aanvallen af te weren en binnen'slands de vaart op de stroomen tegen vrijbuiterij te beschermen, aan welke zich zelfs de Vorsten schuldig maakten (3). Meermalen werd een scheepsstrijd op deze wateren geleverd en eene bloedige zegepraal bevochten. De ontwikkeling der Hollandsche zeemagt echter dagteekent zich eigenlijk uit het tijdvak der kruistogten, waarin de Nederlanders zoo veel deel namen, en hetgeen den aanbouw eener menigte en van grootere vaartuigen noodzakelijk maakte. De scheepsstrijd van FLORIS III tegen de Vlamingen, de togt van WILLEM I naar het *Oosten*, die van FLORIS IV naar de *Wezer* tegen de Stadingers, en van FLORIS V tegen de Friezen bewijzen, welk eene uitgebreidheid de Hollanders aan hunne zeemagt gegeven hadden (4). Doch ondanks de talrijke vlooten over welke deze Vorsten beschikken konden, bestond er geene scheepsmagt, om de zeevarende koopvaardijschepen te dekken. Deze moesten zich zelve in staat van verdediging stellen tegen de vrijbuiters aan wie de zee nog steeds was overgelaten, en welke de koopvaart geweldig belemmerden (5).

In weerwil der zeerooverijen, strandregten en oorlogen, was de handel in dit tijdvak door de kruistogten, de stichting en het begunstigen der vrije gemeenten in de steden, de toenemende bevolking en de vermeerderde behoeften, in bloei en omvang aanmerkelijk toegenomen. Uit eene welbegrepen staatkunde trachtten de Vorsten, deze bron van

---

(1) V. LOON, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. II. bl. 175—179. D. IV. bl. 375—391. DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, D. I. bl. 5—11. V. ASCH V. WIJCK, *over het oude Handelsverk. v. Utr.*, bl. 222, 512. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 435.

(2) Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 434.

(3) V. ASCH. V. WIJCK, *over het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 510—519.

(4) Verg. hiervoor bl. 126, 213, 223, 346, 360.

(5) DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeew.* D. I. bl. 36, 37, 45.

1300 welvaart naar hunne staten te leiden, te verbreeden en steeds rijker te doen vloeijen. Dikwerf hadden zij het zwaard ter bereiking van dat doel aangegord, en ongetwijfeld was het handelsbelang grootendeels de drijfveer der oorlogen van *Utrecht* met *Holland*, welks Graven zich van de monden der rivieren verzekerd hadden, welke weleer in de magt en het bezit der Utrechtsche Bisschoppen geweest waren. Het stichten van *Dordrecht* door DIRK III op het punt waar toen de *Maas* met de *Waal* of de *Merwe* en de *Schelde*, door de *Strijne*, zich vereenigden, zoo wel als het bezit van den mond der *Maas*, door welken de *Waal*, de *Lek* en de *Hollandsche Yssel* zeewaarts uitstroomden, bevorderde ongemeen de belangen des Hollandschen handels, welks bevestiging zoo niet grondlegging, teregt aan DIRK III wordt toegekend. Door hem werd » de hoeksteen gelegd van het groote gebouw, dat meer en meer uitgebreid, eenmaal dat des wereldhandels verdiende genoemd te worden." Zijne opvolgers werkten in zijnen geest voort, en een gelukkig gevolg bekroonde het met moed beraamd en met kracht uitgevoerd ontwerp, den Nederlandschen handel eene geheel andere rigting te geven en in *Holland* te vestigen (1). Door de verstandige maatregelen en bepalingen van WILLEM II, maar bovenal van FLORIS V, was *Holland* een der aanzienlijkste zeevarende en handeldrijvende Nederlandsche staten, en *Dordrecht* de voornaamste handelplaats van dat gewest, en op het einde der dertiende eeuw, de stapelplaats der Engelsche wol geworden (2). Hier dreef men, zoo ter zee als langs de rivieren, grooten handel in wijn, granen, zout, ijzer, hout, lakens, wol en andere waren. Uit het *Zwin*, eene der ruimste havens en welke zeventien honderd schepen konde bevatten, ging de vaart op de *Schelde*, tusschen *Schouwen*, *Zonnemaar* en *Duiveland*, verder tusschen de eilanden van *Voorn* en *Putten* heen, door de *Bornesse*, tot aan den mond der *Maas*, om met den *Yssel* en *Lek* in gemeenschap te komen; ook derwaarts rigtte zich de vaart op de *Strijne*, welke uit de *Schelde* ontsproot en te *Strijnemonde* in de *Maas* viel. De handelwegen op *Engeland* waren grootendeels in de magt der Graven van *Holland*. Op *Texel*, *Goedereede*, *Schouwen*, *Walcheren* en te *'s Gravenzande* schijnen de hoofdveeren op dat Rijk geweest te zijn, met hetwelk het oude verkeer levendig onderhouden en de handel, naar gissing, meest met Hollandsche schepen gedreven werd. De voornaamste voorwerpen, welke de Hollanders en Zeeuwen derwaarts voerden, waren lakens, linnens, boter, kaas en vee; zij haalden van daar hoofdzakelijk wol en metalen. Door eene gunstige beschikking van Koning EDUARD werd hun de vrije, ongestoorde vischvangst op de Engelsche kusten

(1) V. ASCH V. WIJCK, *over het oude Handelsverkeer van Utrecht*, bl. 6, 285—374.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 385, 388, 394, 398, 399, 503, 534, 541, 546, 555, 566. Zie hiervoor bl. 345, 379.

verzekerd, en dit acht men het eerste blijk van de haringvisscherij dezer landen te zijn (1). In het laatste gedeelte der dertiende eeuw breidde zich de handel van *Holland* en *Zeeland* ook naar de *Oostzee* uit. Immers sloten Oostzeesche koopsteden in twaalf honderd zes en zeventig, met deze gewesten, even als met *Friesland*, een verbond van vrede en koophandel (2). 1300

Ondanks den bloei des Hollandschen handels, welke dien der Nederlandsche Rijnstaten dreigde te verwoesten, bleef *Utrecht* echter dit geheele tijdvak door, de voornaamste koopstad van *Noord-Nederland*. De weleer uitgebreide handel van *Duurstede* was, grootendeels door de herhaalde aanvallen der Noormannen, vernietigd geworden en, naar het schijnt, op *Utrecht* overgegaan. Het langdurig verblijf der Noormannen in deze stad, had het verkeer harer inwoners met het Noorden van *Europa* verbreed. Dit verkeer en de handel met *Noord-Duitschland* werd levendig gevoerd. De vaart over de *Zuiderzee* was onbelemmerd, en de Noordsche zeeschepen voeren de *Vecht* op tot voor *Utrecht*, de verzamelplaats van bodems zoo van het *Noorden* als van den *Rijn*, en het middelpunt des handels van de Rijnstreken met de *Oostzeelanden* en *Engeland*. *Tiel* op de *Waal*, *Deventer* en *Kampen* op den Gelderschen *IJssel*, *Stavoren* aan den Noordelijken *Rijnmond*, *Muiden* aan den mond der *Vecht* en *Groningen* aan de *Hunze*, alle onder het bestuur of den invloed der Utrechtsche Bisschoppen, waren belangrijke punten voor den Stichtschen handel, en bloeijende koopsteden. Behalve andere min voorname markten, werden vier hoofdjaarmarkten of missen, even als thans nog in de groote Duitsche koopsteden, te *Utrecht* gehouden en sterk door vreemde kooplieden bezocht; een blijk, welk een uitgebreide handel hier gedreven werd, daar reeds eene enkele jaarmarkt eene belangrijke vergunning en begunstiging was, waaraan vele steden hare opkomst te danken hadden. Immers, marktregt aan eene plaats te verleenen was den handel aldaar te vestigen, dewijl deze er beschermd en door plaatselijke instellingen geregeld werd. *Utrecht* vond in *Stavoren* een ouden en ijverigen mededinger. Deze stad, hoe dikwijls en vreesselijk door de Noordsche zeeroovers geteisterd, was de hoofdzetel des Frieschen handels gebleven, welke met *Denemarken*, *Noord-Duitschland*, de *Oostzeelanden*, en langs de *Vecht* over *Utrecht*, met de *Rijnlanden* gedreven werd. Uit de havens der *Oostzee* haalden nog steeds de Friezen de kostbare voorwerpen, welke derwaarts uit het *Oosten* langs de bekende handelwegen, over *Kiow* of *Novogorod* werden aangevoerd, en voorzagen daarvan de *Nederlanden* en de *Rijngewesten*, welke in dien tijd langs geenen anderen weg deze voortbrengselen ontvingen. *Ripen* was hunne stapelplaats voor den

(1) Wagenaar, D. III, bl. 53, 54.

(2) Westendorp, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 7.

1300 Noordschen handel, en een aantal hunner kooplieden bevond zich steeds te *Sleeswijk*. *Groningen* deelde ook in dezen Oosterschen handel en in dien op *Hamburg*, welke langs de *Eems* en de *Hunse* gevoerd werd. Naast *Utrecht* en *Stavoren* was *Tiel* de voornaamste Noord-Nederlandsche koopstad in dit tijdperk. Het dreef eenen uitgebreiden handel met *Keulen*, op *Engeland* en verschillende steden van *Noord-Duitschland*. De welvaart, daardoor verkregen, bragt weelde, losbandigheid en eene geheele verbastering van zeden voort, terwijl de toenemende bloei van *Dordrecht* deze welvaart langzaam maar zeker bedreigde. De Geldersche steden *Zutphen*, *Doesburg*, *Nijmegen*, *Arnhem*, *Zaltbommel* en *Harderwijk* dreven hunnen handel met de omliggende staten, langs den *Rijn* en de *Zuiderzee*. *Zutphen* en *Harderwijk* stonden in handelsbetrekkingen met *Hamburg* en de *Oostzee*; van hun verkeer op *Engeland* wordt geen blijk gevonden. In *Noord-Braband* moet de handel in de elfde eeuw reeds aanmerkelijk geweest zijn, dewijl men in dien tijd van een tol- en wisselhuis te *Vucht* gewag gemaakt vindt. Inlandsche nijverheid verlevendigde den handel. De van ouds beroemde Friesche lakens, welke meest in *Utrecht* geweven werden, en andere geweven wollen stoffen behoorden onder de voornaamste voorwerpen van uitvoer, in het bijzonder naar het Noorden van *Europa*, waar zij, even als de wijn, tegen haring, welken de *Oostzee* in menigte opleverde, ingeruild werden. Het vervoer dezer lakenen langs den *Rijn*, en de verdere verzending van daar naar het *Oosten*, duurden steeds voort. Ook in *Nijmegen* en andere plaatsen bloeiden lakenweverijen. Graaf FLORIS V trachtte door aanzienlijke voorregten, lakenwevers naar *Dordrecht* te lokken. De schoonheid en levendigheid der kleuren, voor welke de Friesche lakens beroemd waren, getuigen hoe zeer men hier in het bereiden der verwen bedreven was. De verschillende en kostbare verfstoffen waren alzoo reeds van ouds handelsvoorwerpen, welker aanvoer in den tijd van den bloei der lakenweverijen, aanmerkelijk moet geweest zijn. Goud- en zilverwerken te *Utrecht* vervaardigd, maakten insgelijks een tak van handel naar de Noordelijke streken uit. De talrijke en aanzienlijke bierbrouwerijen waren in staat groote verzendingen te doen en wel in verbazende hoeveelheid. De bijenteelt en paardenfokkerij leverden voor *Noord-Braband*, gelijk de landbouw en de veeteelt voor *Friesland*, een aanzienlijken tak van bestaan op. Metalen werden uit *Saksen*, granen uit de *Oostzee-landen*, verschillende delfstoffen, doch bijzonder wol, uit *Engeland*, en wijnen uit *Frankrijk* en de *Rijngewesten* aangevoerd. Zout, visch, bier, hout, vruchten en dergelijke, waren hoofdvoorwerpen van den binnenlandschen handel (1).

---

(1) FISCHER, *Gesch. d. teutsch. Handels.* Th. I. S. 446—450. V. ASCH V. WIJCK, *over het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 199—639. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.*

Bijna alle marktplaatsen bezaten nog, gelijk oudtijds, het muntregt, en vele tevens het regt van muntslag (1). Het eerste bepaalde zich tot het onderzoek van de waarde en gehalte der muntsoorten, die in omloop waren, alzoo ook op den geldwissel; het laatste strekte zich uit tot het geldmunten zelf. Sinds lange waren *Utrecht*, *Stavoren*, *Dokkum*, *Wijk te Duurstede*, *Groningen*, *Nijmegen*, *Tiel*, *Dordrecht* en andere plaatsen in het bezit dezer beide regten. Het geld was echter, over het geheel, nog schaars en deswege konden goederen in betaling gegeven worden. Deze werden tegen een vierde minder dan de waarde in geld gerekend. Vier marken aan goederen stonden gelijk met drie marken aan geld (2). Er waren geene munten, hoe klein ook, dan van zilver in omloop. Zij werden uit dunne platen fijn en zuiver metaal geslagen, afgewogen, rondgesneden, de randen een weinig ingebogen en, bij groote sommen, toegewogen, zoowel gemakshalve als om het besnoeijen en vervalschen te beletten. Zij waren aan de voorzijde met het beeld, den naam of het wapen van den Keizer of Landsheer; aan de keerzijde met den naam der stad of van den muntgeregtigde, ook wel met een kruis of de afbeeldsels van Heiligen bestempeld. Het is moeijelijk deze oude geldmunten te verklaren en de waarde er van naauwkeurig te bepalen. Zij komen onder verschillende benamingen voor en vele zouden nu slechts eenen heelen, halven, vierden, en achtsten stuiver bedragen. Ofschoon zij in onderscheidene gewesten denzelfden naam voerden, was de waarde echter verschillend en aan verandering onderworpen. Men rekende gewoonlijk bij zware en ligte ponden (*librae*), schellingen (*solidi*) en grooten (*denarii*). Twaalf grooten maakten eenen schelling, en twintig schellingen een pond uit. De zware ponden, *oude groote Konings Tournooisen* genoemd, hadden zestienmaal de waarde van de ligte ponden, *kleine* of *zwarte Tournooisen* geheeten, die nu aan onze guldens, gelijk hunne schellingen aan onze stuivers, gelijk zouden zijn. De ponden Sterlings, mede in twintig schellingen verdeeld, hadden de waarde van vier ponden klein Tournois; vijf sterlingsche schellingen stonden alzoo met een pond zwarte Tournois gelijk. Een *goede Hollandsche penning* kwam in waarde met twee kleine ponden Tournois overeen. De Utrechtsche *denariën*, grooten of penningen, waren eene algemeen bekende munt en mede buiten's lands gangbaar. Men bediende zich ook in het rekenen van marken of half ponden, die in waarde, niet in gewigt, met de zwarte Tournooisen overeenkwamen; want *weeg* en *telgelden*, ofschoon oorspronkelijk dezelfde, moeten wel van elkander onderscheiden wor- 1300

D. I. bl. XX—XXXII. Ackersdijk, *Verh. over de vernietiging der slavernij in Nederl.* bl. 86. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 427—434.

(1) Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 433.

(2) Aant. van Mr. H. Hettema op het Emsiger Landregt, bl. 113.

1300 den. Zij waren mede in zware en ligte soorten verdeeld. De zware mark bevatte ongeveer de waarde van het kleine pond Tournois; de ligte zou thans genoegzaam een tiencentenstuk waard zijn. Doch ook hierin heerschte in de verschillende landen een aanmerkelijk verschil. De Brabandsche marken onder anderen, werden gerekend tegen acht en veertig schellingen zwarte Tournois. Men rekende insgelijks bij gouden en zilveren marken. De mark gouds zou nu in waarde met honderd en twintig; de mark fijn zilver met vijf en twintig gulden onzer munt gelijk staan. Onder verschillende andere muntsoorten, wordt van *Schilden* gewag gemaakt. Men twijfelt of dit eene wezenlijke dan slechts denkbeeldige munt geweest zij. Zij komen in vele en verschillende beteekenissen of benamingen en gehalte voor. De meest gebruikelijke waren de *oude Schilden*, welke met vier en twintig schellingen kleine Tournois; en *gewone Schilden*, die met een en twintig schellingen, vier grooten, dezer munt overeenkwamen. Doch de waardij dezer schilden is altijd noch overal dezelfde geweest en kan bezwaarlijk naauwkeurig opgegeven worden. Het is voorzeker onnoodig te herinneren, dat de betrekkelijke waarde van het geld toen aanmerkelijk grooter was dan thans; tallooze voorbeelden zouden dit kunnen staven (1). — Wat de grootte der maten en gewigten betreft, men acht dat zij nagenoeg dezelfde was, welke tot op de invoering van het tientallig stelsel hier te lande in gebruik geweest is (2).

Met de uitbreiding des handels ging natuurlijk die van de zeevaart gepaard. De Nederlanders stonden van ouds als voortreffelijke en stoute zeevaarders bekend, doch boven allen muntten in dit opzigt de Friezen uit. Zij voeren niet alleen naar de uiterste grenzen der *Oostzee*, maar ten tijde van Keizer HENDRIK III bezochten eenige Friesche Edelen, door zucht naar onderzoek aangedreven, de *Orkadische eilanden*, *IJsland*, *Groenland* en *Lapland*, geraakten tot onder de *Noordpool* in de *IJszee* en drongen, naar men vermoedt, tot aan *Kamschatka* door. Er worden door eenen tijdgenoot, wien zij hunne lotgevallen mededeelden en eenige der medegebragte voorwerpen ten geschenke aanboden, vele wonderen van dien togt verhaald, die echter de nieuwste ontdekkingen gedeeltelijk bevestigd hebben, en daarenboven vele kenmer-

(1) VAN ALKEMADE, *de Munt der Graven van Holland*, bl. 1—62. *Hist. v. h. Utrechtsch Bisdom*, D. I. bl. 477—479. D. II. bl. 679. V. MIERIS, *Bisschopp. Munten van Utr.* bl. 88—126. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 529—532. WECKERS, *Verh. over de oude Groningsche munten*, in de verh. *Pro Excolendo Jure Patrio.* D. III. S. III. bl. 81—176. FISCHER, *Gesch. d. Teut. Handels*, Th. I. S. 277—284. V. ASCH. V. WIJCK, *over het oude handelsverk. d. stad Utr.* bl. 606—608. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. XXXII—XXXVI. *Bijdrage tot de penningkunde in Friesl.* in het Tijdschrift *de vrije Fries*, D. III. St. I. bl. 22—24, 52.

(2) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. XXXIV.

ken van waarheid en geloofwaardigheid met zich voeren. Zonder kompas, zonder zeekaarten, zonder de overige voordeelen der latere zeemanskunst, zouden dus reeds vóór achthonderd jaren de Friezen den weg om het Noorden van *Europa* naar *Azië* en *America* gevonden hebben, hetgeen de Hollandsche, Britsche en Russische zeelieden tot heden toe te vergeefs beproefden! Aan den anderen kant strekten de Friezen hunne scheepvaart op den *Oceaan* tot in de *Middellandsche Zee* uit. Immers hunne en andere Nederlandsche vrijbuiters hadden reeds onder aanvoering van zekeren WINKMAR, acht jaren de kusten van *Spanje* en *Italië* verontrust, toen zij op het einde der elfde eeuw, in *Palestina* aankwamen. De schepen dezer vrijbuiters schijnen zich voordeelig van de Italiaansche en andere bodems, welke de *Middellandsche Zee* bevoeren, onderscheiden te hebben. Zij waren zwaar en stevig gebouwd, en voerden vergulde masten met zeilen van verschillende kleuren. Minder werd deze zee door Nederlandsche koopvaardijschepen bezocht, dewijl destijds de Levantsche handel uitsluitend in handen der Italiaansche zeesteden, of van *Marseille* en *Barcelona* zich bevond. De Nederlandsche bedevaartgangers naar het H. Graf namen doorgaans hunnen weg over de *Middellandsche Zee*, welke vervolgens dikwerf door de kruisvaarders bezocht werd. Deze bedevaartstogten waren echter zeer langdurig; eene Noorweegsche vloot van veertig vaartuigen met tien duizend bedevaartgangers had twee jaren noodig gehad, eer zij het *Heilige Land* bereikte. Het gemis van het kompas en de beperkte zeemanskunst dier tijden niet alleen, maar ook de zeeroovers en vrijbuiters, die zoo min vriend als vijand spaarden, maakten verre zeetogten voor de koopvaarders zeer gevaarlijk. Het strandregt, uit de woestheid der zeden gesproten, waarbij elk schipbreukeling, of hij welke zonder verlof des Landheers het strand betrad, vrijheid en goed verloor, was nog in algemeen gebruik en de geestelijkheid genoot de tienden der gestrande schepen en goederen (1).

1300

De gevaren der krijgs- en zeetogten werden bij de Vorsten, Edelen en Ridders door die der steekspelen afgewisseld, welke zoowel tot oefening in den wapenhandel, als tot verlustiging gegeven werden. Tot het eerstgenoemde doel strekten doorgaans de kleinere steek- of krijgsspelen op de sloten der Edelen en Ridders; tot het laatste oogmerk dienden meer bepaaldelijk de groote ridderfeesten, hier te lande *Hofhoudingen* geheeten. De eigenlijke oorsprong der steekspelen is onzeker; men acht gewoonlijk, dat zij door Keizer HENDRIK I het eerst zijn ingesteld, doch ook dit is aan twijfel onderworpen. Tot de groote wapenspelen werd eene stad of plaats, in *Noord-Nederland* bij voorkeur *Geertruidenberg*, *Utrecht*, *'s Gravenhage* en *Haarlem*, uitgekozen en van al

(1) FISCHER, *Gesch. d. Teut. Handels.* T. I. S. 403—430, 446—451. V. ASCH V. WIJCK, *Over het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 368, 413—424, 516—523.

1300 het noodige voorzien, ten einde de voorname gasten en hun gevolg behoorlijk te ontvangen. Het bestuur van het feest was eenen aanzienlijken Edele, onder den titel van *Tornooikoning*, aanbevolen. Hij noodigde plegtig door brieven de naburige Vorsten en Heeren ten steekspel uit; oordeelde daags vóór het tornooi, of de ongenoodigde Ridders, die zich aanmeldden, uit hoofde van geboorte, deugd en verdienste konden toegelaten worden, onderzocht hunne wapenen en paarden en gaf, bij hun vertrek, de getuigschriften af, dat zij naar de wetten gestreden hadden. Hij en de hem toegevoegde *Herauten*, *Kreitswaarders* en *Poursuivantes*, alle van adellijke geboorte, moesten gedurende het spel, de tucht en stilte handhaven, de drift der strijdenden beteugelen, en zorgen, dat zij elkander noch door woorden beleedigden, noch gevaarlijke of doodelijke slagen toebragten. De voorbeelden der Nederlandsche Vorsten DIRK IV, FLORIS IV, diens broeder WILLEM van *Holland*, FLORIS den *Voogd* en JAN I van *Braband*, den grootsten en geoefendsten steekspeler van zijnen tijd, getuigen, onder vele anderen, dat men hiertegen niet altijd konde waken. Na het aanhooren eener plegtige mis, begaven zich de strijders naar de tornooiplaats, welke afgeschoten en door een groot getal aanschouwers, waaronder ook vrouwen van den hoogsten rang, omringd was. Het steken der trompetten gaf het sein ten aanval. Men vocht te voet of te paard. Doorgaans kampten twee tegen twee; somtijds streed een grooter getal tegen elkander, en in later tijden vocht man tegen man. Eerst werd met de lans, daarna met het zwaard gestreden. Het hoofddoel was, zijne partij uit den zadel te ligten of op den grond te werpen, en daardoor de zege te behalen. Den prijs der overwinning, doorgaans eenig gouden wapentuig, ontving de gelukkigste Ridder uit de handen eener bevallige jonkvrouw, met wie hij vervolgens de eer had het bal te openen waarmede het ridderspel gesloten werd (1). Veel pracht en luister werd bij deze feesten, die dikwijls verscheidene dagen aanhielden, ten toon gespreid, en de vreemde gasten werden ongemeen rijk onthaald. Menigmaal verschenen zeshonderd en meer Vorsten, Baanderrotsen en Ridders, welke wedijverden om elkander in kostbaarheid van kleeding, prachtige wapenrusting en schitterende schilden, met het veelkleurig wapen getooid, te overtreffen. Gelijk de oude Grieken, Romeinen en Germanen, versierden de Ridders der middeleeuwen hunne schilden naar welgevallen, met gedrevene, gegraveerde of geschilderde afbeeldsels van dieren of monsters en andere vreesselijke gedaanten, als zinne-

(1) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 36—40. HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. II. bl. 200. D. III. bl. 288. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 89—96. De ridderlijke steekspelen waren geheel verschillend van de geregtelijke kampgevechten, welke VAN ALKEMADE uitvoerig in een afzonderlijk werkje heeft beschreven, getiteld: *Behandeling van het Kampregt*, Delft, 1699. Eene tweede, door V. D. SCHELLING vermeerderde uitgave, verscheen in 1740.

beelden van hunnen geest, inborst of daden. Sinds het deelnemen in de kruistogten, 1300
namen de meeste Nederlandsche Vorsten, die van *Braband*, *Limburg*, *Vlaanderen*, *Namen*, *Henegouwen*, *Holland* en *Gelre*, den leeuw, welligt met toespeling op den overwinnenden leeuw van *Juda*, tot wapen aan. Niet vóór de helft der dertiende eeuw, meent men, werden de wapens erfelijk, of geslachtwapens op de zegels overgebragt (1).

Rijden, jagen en visschen bleven, na de wapenspelen, steeds de hoofduitspanningen des adels. Men vermaakte zich insgelijks met onderscheidene soorten van balspelen, kaatsen, kegelen, klossen of werpen door een ring, naar het wit schieten en andere ligchaamsoefeningen. De ledige avonduren werden met dobbelen, waarop men hartstogtelijk gezet was, aan de werptafel, het tiktak of verkeerbord (*quaeckbord*), ook wel met het dam- en schaakspel doorgebragt. Niet zelden echter verschafte dans-, zang- en toonkunst eene meer edele tijdkorting. De vioolof vedel, de harp, de *rota*, insgelijks een snarentuig dat met de hand werd getokkeld, de bazuin, de trompet en het *speelrad*, een werkstuk dat in de rondte gedraaid en alzoo bespeeld werd, de fluit, de guitar of citer, de luit en andere speeltuigen begeleidden de zangen tot lof der Vorsten en helden aangeheven. De vrouwen en dochters namen deel aan al deze vermaken der mannen, of verkortten zich den tijd met borduren en andere vrouwelijke handwerken. Sinds de twaalfde eeuw werden de uitspanningen van den geest meer gezocht, veredeld, beschaafd en uitgebreid. De dichtkunst werd aan de hoven der Vorsten en in de verblijven der magtigen bemind, en de zanger met eer en goud beloond. De edele Ridder zag niet meer met verachting neder op beschaving van verstand en geest; niet meer uitsluitend golden bij hem daden van moed, onverschrokkenheid en kracht; ook hij zocht roem door de dichtkunst te verwerven, en menig dappere degen behandelde met dezelfde hand waarmede hij het groote slagzwaard zwaaide, en vaak even gelukkig, de lier der dichters. Zelfs Vorsten bragten der zanggodinnen geene onbehagelijke offers. Vele adellijke burgen werden van roofnesten in oefenscholen van vernuft herschapen. Daar hield men dichterlijke wedstrijden, beoefende dans, zang en muzijk meer naar de wetten der kunst, verpoosde zich met het lezen der riddergedichten, en vond behagen in de sprekers van spreken en romans, of hoorde met welgevallen naar de bevallige zangers der liefde (2).

Het ridderlijk heldendicht en het minnelied kwamen het meest overeen met den geest en smaak dier tijden. Den Ridder immers moesten bij voorkeur de lotgevallen, wapenfeiten en heldendaden dier oude krijgers boeijen, welke onder Koning ARTHUR, DIEDERIK van *Bern*, SIEGFRIED van *Nederland*, SABIN van *Braband*, of KAREL

(1) VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 57—84.

(2) VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 108—111. JONCKBLOET, *Aant. op Beatrijs*, bl. 61—63.

1300 *den Groote* zich eenen onsterfelijken roem verworven hadden; terwijl de schoone jonkvrouw zich niet minder gestreeld vond door den dichter, welke hare bekoorlijkheden bezong, dan door den Ridder, welke voor haar in het strijdperk trad. De letterkunde dier dagen, in welke de dichtkunst en liefde meer dan ooit den beminnelijken schepter voerden, is dan ook overrijk aan dichterlijke voortbrengselen in den hoog romantisch deftigen riddertoon, en in den gloeijenden, weelderigen, nu eens luimigen, dan weder gevoelvollen stijl van den minnezang. Even als in *Duitschland*, *Frankrijk*, *Spanje* en *Portugal*, was eene menigte ridderromans en minneliederen in *Nederland* bekend, van welke een aanzienlijk gedeelte, doch grootendeels in handschrift, nog aanwezig is. De Nederlandsche romans zijn doorgaans vertalingen of navolgingen van Fransche voorbeelden, zoo als de *Ferguut*, *Walewein*, *Merlin*, *Lancelot*, *Percival* en anderen. Er bestonden ook oorspronkelijke dichtstukken van die soort, onder welke de *Grimbergsche oorlog* behoort. De sproken (*Fabliaux*) waren vertellingen van kleineren omvang, gelijk die van *den Zwanenridder*, van BEATRIJS, de *vier Heemskinderen*, OURSON en VALENTIJN, FLORIS en BLANCEFLEUR, en dergelijke, van welke vele later in ongebonden stijl, soms vrij onhandig omgewerkt, genoegzaam tot op onzen tijd bij de geringere volksklassen in omloop geweest zijn. Beide, romans en sproken, zijn, over het geheel, de voortbrengsels eener verhitte, onbeteugelde, vaak gedrogtelijke verbeelding, minder aanbevelingswaardig wegens dichterlijke verdienste dan belangrijk voor de kennis der taal, zeden, gebruiken, gewoonten en denkbeelden dier verwijderde dagen; zij zijn in dit opzigt een rijke bodem met welks ontginning men naauwelijks eenen aanvang gemaakt heeft (1). In het minnelied, de uitstorting van het

---

(1) Tot eene proeve van den stijl, taal en voordragt dezer gedichten, strekke de volgende plaats uit *Beatrijs*. De dichter beschrijft de vlugt dezer non met haren minnaar, vs. 398.

Si reden berch ende dale.
In (ik) can u niet gheseggen wel
Wat tusschen hen tween gevel.
Si voren alsoe voert
Tes si quamen in een poert,
Die scone stont in enen dale,
Daer soe bequaemt hem wale (wel),
Dat siere bleven der iaren seven,
Ende waren in verweenden (prachtig) leven
Met ghenuechten van lichamen,
Ende wonnen ij (twee) kinder tsamen.
Daer na den seven iaren
Alse die penninghe verteert waren
Moesten si teren van den pande,
Die si brachten uten lande.
Cleder, scoenheit (sieraden) ende paerde
Vercochten si te halver warde
En brochtent al over saen (spoedig door)
Doen en wisten si wat bestaen.
Si en conste ghenen roc spinnen,
Daer si (iet) met mochte winnen.
Die tyt werd in den lande diere
Van spisen, van wine ende van biere,
Ende van al datmen eten mochte,
Dies hem wert te moede onsochte:
Si waren hen liever vele doet (dood),

teederste gevoel, zijn de Nederlandsche menistrels meer oorspronkelijk; de invloed der Fransche troubadours op hunne voortbrengselen is echter niet geheel te ontkennen (1). De eigenlijke volksliederen daarentegen, bleven geheel vrij van vreemden geest en 1300

Dan si hadden ghebeden broet (brood, gebedeld).
Die armoede maecte een ghesceet (scheiding)
Tusschen hen beiden, al waest hen leet.
Aan den man ghebrac dierste trouwe;
Hie lietse daer in groten rouwe,
Ende voer te sinen lande weder.
Si en sachen met oghen nye (nooit) zeder.
Daer bleven met hare ghinder
Twee utermaten scone kinder.

Beatrijs, uitg. door JONCKBLOET, bl. 15, 16.

(1) Zie hiervan ten voorbeelde een der negen minneliederen, welke van Hertog JAN I van *Braband* nog aanwezig zijn, en waarin men eene navolging van eenige stukjes van TIBAUD, Graaf van *Champagne*, gelijk ook van Hertog HENDRIK III van *Braband*, meent op te merken.

1.

Eens meien morgens vroege
Was ic opgestaen
In een scoen boemgardekin (boomgaard)
Soudic spelen gaen:
Daer vant ic drie joncfrouwen staen:
Si waren soe welgedaen.
Dene sanc vore, dander sanc na:
Harba lorifa, harba harba lorifa, harba lorifa.

2.

Doe ic versach (aanschouwde) dat scone cruut
In den boemgardekijn,
Ende ic verhorde dat suete geluut
Van die mageden fijn,
Doe verblide dat herte mijn
Dat ic moeste singen na:
Harba lorifa, harba harba lorifa, harba lorifa.

3.

Ic groette die alderscoenste
Die daer onder stont.
Ic liet mine arme alom begaen.
Doe, ter selver stond,
Woudicse cussen an haren mont:
Si sprac: Laet staen, laet staen, laet staen.
Harba lorifa, harba harba lorifa, harba lorifa.

1300 geven dien des volks zuiver terug. Onder deze liederen behoorde de fabel van den Vos en den Wolf, welke, naar men vermoedt, reeds vóór de negende eeuw als zoodanig in *Nederland* inheemsch geweest is. Het beroemde episch fabeldicht, *Reinaert de Vos*, hieruit ontsproten, is, naar het schijnt, behalve eenige toevoegselen van lateren tijd, in de tweede helft der twaalfde eeuw opgesteld en het oudste bekende oorspronkelijke dichtstuk, waarop de Nederlandsche taal, zonder tegenspraak, roemen kan (1). Sinds de helft der dertiende eeuw, ontbrak het dier taal mede niet aan gedichten van godsdienstigen, zedekundigen, natuurkundigen en geschiedkundigen inhoud. Zij verdrongen de ridder- en minnezangen, en openden een nieuw tijdvak in de geschiedenis der dichtkunst, welks beschouwing derhalve tot een volgend tijdperk behoort. De ongebonden stijl had even als de dichterlijke, eene groote verandering ondergaan. In het oogvallend is het verschil tusschen de taal en voordragt van *het Leven van Jezus* en andere stukken uit de dertiende eeuw, en de vroegere letterkundige overblijfselen, welke men meent dat in de taal, die hier te lande sinds de negende eeuw gesproken werd, zijn opgesteld (2). Het Nederlandsch uit de eerste helft der middeleeuwen, bijna hetzelfde als het Angel-Saksisch, was allengs begonnen datgeen te worden, wat het thans is (3). Het tegenwoordig Hoogduitsch en het Nederlandsch zijn slechts twee onderscheidene hoofd-tongvallen van eene en dezelfde taal, die hoe hooger men opstijgt, elkander naderen en eindelijk bijna ineensmelten. De taal der Nederlanders

---

(1) *Reinaert de Vos*, uitgegeven met aanm. en opheldering. door J. F. WILLEMS, *Gent*, 1836. Inleiding, bl. XVI—XLVII. Het begin des gedichts luidt aldus, naar de uitgave van WILLEMS:

Het was in enen sinxendage (pinksterdag)
Dat beide bosch ende hage
Het groenen loveren waren bevaen.
Nobel die coninc hadde gedaen
Syn hof craieren (bijeenroepen) overal,
Dat hi waende, hadde hijs geval
Houden ten wel groten love,
Doe quamen ter coninx hove
Alle die diere, groot ende clene,
Sonder (uitgezonderd) vos Reinaert allene.
Hi hadde te hove so vele misdaen,
Dat hire (hij er) niet dorste gaen.
Die hem besculdich kent ontsiet.
Also was Reinaerde gesciet;
Ende hier omme scuwedi (schuwde hij) sconinx hof,
Daer hi hadde cranken lof.
Doe al dat hof versamet was
Was daer niemen, sonder die das,
Hine (of hij) hadde te klagen over Reinaerde
Den fellen, metten roden baerde.

B. I. vs 41—61.

(2) A. YPEY, *Beknopte Gesch. d. Nederl. taal.* Utr. 1812, bl. 251—256, 273—279, 282—287, 297.

(3) Zie de Voorrede mijner *Proeve eener Gesch. der Dichtk. en Fraaije Letteren onder de Angel-Saksen*, Amst. 1842.

echter is minder van haren oorsprong verloopen dan die der Duitschers (1). Zij werd 1300
in elf honderd dertig reeds geschreven, en sinds het midden der dertiende eeuw, zoowel in de openbare staatsstukken, waartoe weleer uitsluitend het Latijn gebezigd werd, als in de geregtshoven gebruikt (2). Nevens de volkstaal, wier aankweeking Hertog JAN I van *Braband* en Graaf FLORIS V van *Holland* aanmoedigden, werd het Fransch beoefend. De veelvuldige navolgingen en vertalingen van de voortbrengselen der troubadours en trouvères dier tijden, strekken hiervan ten bewijze. Het Fransch zelfs was zoowel de taal aan de hoven der Nederlandsche als der Duitsche Vorsten, en er mede bekend te zijn het kenmerk eener beschaafde opvoeding (3). Het Latijn bleef de eigendom der geestelijken, welke daarin de vruchten hunner overdenkingen en geletterde nasporingen mededeelden. Onderscheidene Nederlanders, de Utrechtsche Bisschoppen RADBOUD en ADELBOLD, de Abten EMO en MENCO, ALPERTUS, WITICHINUS en anderen bespeelden in dit tijdvak de Latijnsche lier, of maakten zich als geschiedschrijvers in die taal verdienstelijk. In de dichtkunst muntte RADBOUD, in de geschiedenis ADELBOLD boven zijne tijdgenooten uit (4). Beide Kerkvoogden gloeiden van ijver voor de wetenschappen, en de laatstgenoemde in het bijzonder, bevorderde met nadruk den bloei der kapittelscholen te *Utrecht*. Deze scholen behoorden destijds onder de beroemdste wetenschappelijke instellingen in *Europa*. Zij werden door jongelieden uit de aanzienlijkste, zelfs Koninklijke geslachten bezocht, en leverden menig uitstekend kweekeling op. Even als elders in de stifts- en kloosterscholen, zal zich ook hier het onderwijs tot de zoogenaamde zeven vrije kunsten (het *trivium* en *quadrivium*), welke men met den titel van wijsbegeerte vereerde, de godgeleerdheid en de oude letteren

---

(1) YPEY, *Gesch. d. Nederl. Taal*, bl. 171—174.

(2) WILLEMS, *Inl. op Reinaert de Vos*, bl. XVII. YPEY, *Gesch. d. Nederl. Taal*, bl. 281, 315, 317.

(3) MELIS STOKE, D. II. B. IV. bl. 188, welke plaats HUYDECOPER te onregte veroordeelt. F. WOLF, *über die alt-französische Heldengedichte*, Wien, 1833, S. 44, 45.

(4) SUFFRIDUS PETRUS, *de Scriptoribus Frisiae*, p. 56—64. A. MATTHAEUS, *Analect.* T. II. p. 1—212. KLUIT, *Hist. Crit. Com. Holl.* T. I. P. I. ad Lectorem, p. XXI—XXIX. P. HOFMAN PEERLKAMP, *de Poëtis Latinis Nederlandiarum*, p. 11—17. Verg. over de letterkundige verdiensten van Bisschop RADBOUD, hiervoor bl. 7 (6), en over die van den Abt EMO, WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 224—227. V. ASCH V. WYCK, *Over de instellingen van hooger onderwijs in Utrecht*, bl. 26, 30. Van WALTER, Abt van *Villers*, een Utrechtenaar van aanzienlijke geboorte, heeft HEDA, p. 192, eenige zedespreuken bewaard; en CUNIZA, eerste Abdis van *Rijnsburg*, was beroemd wegens hare geleerdheid en welsprekendheid. WILHELMUS PROCURATOR, p. 462.

1300 bepaald hebben. In de abdij van ST. PAULUS, op *Hohout* of den *Heiligenberg* gesticht, genoten jongelieden een voorbereidend onderrigt, ten einde vervolgens hunne studiën aan de Hoogeschool te *Parijs* voort te zetten (1). In de stad *Gelre* bevond zich in de twaalfde eeuw eene bloeijende school, aan wier hoofd een beroemd letterkundige, JOZEF D'ISCA of van *Devonshire*, geplaatst was, die eenige schriften heeft nagelaten (2). Al deze inrigtingen van onderwijs strekten hoofdzakelijk ter opleiding van geestelijken, doch ook jongelingen van den beschaafden stand ontvingen er onderwijs in lezen, schrijven, rekenen, in de Latijnsche taal en in de wetenschappen. De verstandelijke opvoeding des volks daarentegen werd genoegzaam geheel verwaarloosd, en slechts zeer weinigen konden schrijven en lezen. Het schoone schrift in de gedenkstukken dier tijden, toont echter aan, tot welk eene volmaaktheid de schrijfkunst onder de kloosterlingen gestegen was, die door haar een aantal letterkundige voortbrengselen der oudheid bewaarden, en zich hierdoor bij het nageslacht oneindig verdienstelijker gemaakt hebben, dan door hunne eigene wijsgeerige, godsdienstige en zedekundige opstellen. Over het geheel werden de schoone Kunsten door de geestelijkheid, tot opluistering van de uitwendige Godsvereering, begunstigd. De kruistogten naar het *Oosten*, en de hieruit voortspruitende betrekkingen met *Italië* en *Griekenland*, hadden het kunstgevoel in het westelijk *Europa* meer ontwikkeld. De trotsche kerkgevaarten uit die eeuwen nog aanwezig, getuigen van de vorderingen, welke de bouw- en beeldhouwkunde ook hier te lande, gemaakt hadden. Men bewondert nog de bekwaamheid van de bouwmeesters der *St. Pieters-* en *St. Jans* kerken te *Utrecht*, in het midden der elfde eeuw gesticht. De kerkmuzijk had sinds de algemeenmaking van het liniestelsel, aanmerkelijk gewonnen. Met even gelukkig gevolg werd de teekenkunst beoefend, waarvan de fraaije teekeningen en versieringen, welke in de oude Handschriften voorkomen, getuigen. Minder gunstig is het oordeel over den toestand van de schilderkunst, wier weinige overblijfselen ons geene groote gedachte van hare beoefenaars inboezemen. De overgebleven munten en zegels wijzen den trap aan tot welken de stempelsnijkunst zich had verheven. Het kunstig bewerken van gouden en zilveren sieraden moet destijds in *Utrecht* een aanzienlijke hoogte bereikt hebben, en door de rijke geestelijkheid ongemeen bevorderd geweest zijn (3).

De meerdere beschaving van den geest had geen invloed op de veredeling van het

---

(1) VAN LOON, *Aloude Regeeringsw. v. Holl.* D. II. bl. 64—85. V. ASCH V. WYCK, *Over de instelling v. hooger onderwijs in Utr.* bl. 27—53. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 447, 448.

(2) VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 180, 181.

(3) V. ASCH V. WYCK, *Over het oude Handelsverk. d. stad Utr.* bl. 539 (1), 543, 611.

hart en de verbetering van de zeden der geestelijken. De dienaars van de godsdienst 1300
gaven zich steeds ongestraft over aan al die buitensporigheden, door welke zij reeds in een vroeger tijdperk hunne grootsche bestemming geschandvlekt hadden (1). De Utrechtsche Bisschoppen waren, over het geheel, mannen van kunde en bekwaamheid, doch de meeste van hen begrepen niet hunne ware roeping, verwisselden dikwerf den herdersstaf voor schild en zwaard, en streefden slechts naar uitbreiding van wereldlijk gebied, aanzien en vermogen. De mindere geestelijkheid volgde het voorbeeld harer voorgangers en weinig kiesch in de middelen, wanneer zij haar doel konde treffen, verrijkte zij zich vaak langs de schandelijkste wegen met het goed der leeken (2). De kerkban en het bijgeloof ondersteunden hare pogingen, en talrijk en aanzienlijk waren de giften aan kerken en kloosters, wier getal steeds toenam, en aan geestelijken, waarvan de oorkonden dier dagen overvloedig voorbeelden opleveren (3). Men waande, en Vorsten zelfs betuigden openlijk, daardoor de Hemelsche zaligheid te zullen verwerven (4). Door dit streven naar aardsche goederen, werden de geestelijke belangen des volks verwaarloosd. De godsdienstleeraars bekommerden zich zoo weinig om de uitbreiding en vestiging des Christendoms, dat in het laatste gedeelte der twaalfde eeuw nog openlijk Heidensche optogten hier en daar in *de Nederlanden* ongehinderd plaats hadden (5). De godsvereering week steeds meer en meer van haren oorsprong af en bestond in uiterlijke plegtigheden; op de bevordering van godsdienstige kennis, op de verbetering van hart en wandel, op de verstandelijke en zedelijke verlichting des volks werd weinig gelet. Bedevaarten, vasten, geeselingen, giften aan geestelijke gestichten, en vaak de zeldzaamste boetedoeningen, moesten den zondaar met God verzoenen, of hem de voorspraak der Heiligen verwerven, wier aantal dagelijks vergrootte en aan wier overblijfselen wonderkrachten werden toegeschreven (6). De vereering van de Maagd MARIA was algemeen; kerken en kloosters werden te harer eere gesticht en begiftigd, dichters bezongen haren lof, en men was niet spaarzaam

(1) Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. I. bl. 452. Hiervoor, bl. 135, 138, 149, 268, 312, 313, 410, 413, 456, 462. Treurig is het tafereel door den Abt EMO van de geestelijken zijns tijds opgehangen. *Chron.* EMONIS, p. 50, in MATTHAEI *Analect.* T. II.

(2) Verh. v. h. Genootsch. *Pro Excolendo Jure Patrio*, D. I. bl. 227—236.

(3) Zie de Charterboeken van v. MIERIS, BONDAM en SCHWARTZENBERG.

(4) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 2. Verg. *Kerkelijke Oudheden van Rijnland*, bl. 163. Mr. GROEN VAN PRINSTERER, *Handb. v. d. Gesch. v. h. Vaderl.* St. I. bl. 33.

(5) J. GRIMM, *Deutsche Myth.* S. 158.

(6) Verg. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in de Nederl.* D. II. bl. 15—33.

1300 in het vermelden van de wonderen door haar verrigt (1). Met de Heiligen vermeerderden natuurlijk de feestdagen, die dikwijls, zelfs in de kerken, op de bespottelijkste en buitensporigste wijze gevierd werden. Op het einde der dertiende eeuw, moest Bisschop JAN *van Zirck* het vertoonen van kluchten, schouwspelen en maskeraden in de kerken en op de kerkhoven verbieden (2). De geestelijken trachtten het gebrek van zedelijken invloed op het volk, door het bevorderen van het bijgeloof te vergoeden. Te dien einde werden tallooze wonderwerken, verschijningen, teekenen en tooverijen verzonnen, welke de aanzienlijken zoowel, als de geringen onvoorwaardelijk geloofden (3). Wee ook dengenen, welke het waagde te twijfelen aan hetgeen hem als waarheid werd voorgedischt! Hij werd als ketter vervolgd, mishandeld en de vreesselijke banvloek over hem uitgesproken. Niettemin stonden er mannen op, die moeds genoeg bezaten, zich openlijk tegen de godsdienstleer van hunnen tijd te verzetten. Onder hen behoort TANCHELIN of TANCHELM in de eerste helft der twaalfde eeuw. Er heerscht veel duisters én over den persoon én over de eigenlijke leer van dezen man, dewijl de oudste berigten hem betreffende, uit zijne vijanden zijn ontsproten en hij door latere schrijvers zeer uiteenloopend is beoordeeld geworden (4). Verschillend wordt zijn naam gespeld; zijne afkomst is even onbekend als de plaats zijner geboorte en de stand, welken hij in de maatschappij bekleedde. Hij schijnt een *Nederlander*, doch slechts leek geweest te zijn, welke in *Vlaanderen*, *Antwerpen* en *Zeeland* eenen grooten en magtigen aanhang vormde. Veel wordt van hem en van zijne leer verhaald dat aan het onwaarschijnlijke, aan het ongeloofelijke grenst en slechts het verzinsel eener wraakzuchtige geestelijkheid zijn kan. Zoo veel blijkt, dat hij een dweeper was in wien groote gaven van den geest, door lage driften, buitensporige daden en krankzinnige stellingen ontluisterd werden. Hij werd het slagtoffer van den haat der geestelijkheid, welke hij ten geesel en schrik verstrekte, openlijk predikende, dat zij niets beteekende en

---

(1) Over de Maria-dienst raadplege men PARS, *Rijnsb. Oudh.* uitg. van V. D. SCHELLING, bl. 312—321. GRIMM, *Deut. Myth.* S. 37, 118, 124, 194, 694. GERVINUS, *Gesch. d. poet. National-Literatur der Deutschen*, Th. I. S. 424—443, Th. II. S. 113—135, onderzoekt, welken invloed de vereering der Maagd MARIA op de letterkunde der middeleeuwen gehad heeft.

(2) Zie den tweeden brief dezes Bisschops in *Bat. Sacra*, D. II. bl. 226. Hiervoor, bl. 410.

(3) Verscheidene middeleeuwsche bijgeloovigheden worden door GRIMM vermeld in de *Deut. Myth.* S. 104, 105, 123, 125, 128, 139, 153, 159, 163, 169, 170, 325—397, 424—456. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 41—44.

(4) Vergelijk slechts *den Nederlandschen Sulpitius* van JACOBUS BASELIUS, bl. 158—167, met MOSHEIM, *Kerk. Gesch.* D. IV. bl. 384, en GLASIUS, *Gesch. d. Chr. Kerk in de Nederl.* D. II. bl. 54—64.

men haar noch achting, noch tienden, noch eenige opbrengsten verschuldigd was. 1300
Het blijft derhalve geen raadsel meer, hoe hij zoo vele volgers en vervolgers telde. Hij viel door de hand eens Priesters, toen hij uit de gevangenis des Aartsbisschop van *Keulen* ontsnapt, onverzeld scheep gegaan was. Slechts weinige jaren overleefde hem zijne leer, welke bijzonder in de Zeeuwsche streken wortel had geschoten (1). Het blijkt niet, dat het uitroeijen dier leer met den moord en de verdelging harer aanhangers gepaard ging. In elf honderd vijf en dertig echter werden te *Utrecht*, op last van Keizer LOTHAIR, eenige lieden, van ketterij beschuldigd, verbrand. Men meent, dat zij de leer van BERENGARIUS omhelsd hadden (2). Het geloofsonderzoek en kettermoorden geraakte in *Nederland* in de dertiende eeuw in gebruik, toen zich waarschijnlijk aldaar de leerstellingen der Waldenzen verspreidden, en in *Friesland* de zoogenaamde ketterij der Stadingers eenigen ingang vond (3). Hierdoor trachtte de geestelijkheid de steeds meer doorbrekende verlichting en ontwaakte zucht naar vrijheid van den geest te beteugelen, welke der priesterheerschappij den naderenden val aankondigden.

De Christelijke Godsdienst, hoe misvormd en verbasterd, had echter in vele opzigten, heilrijk op den zedelijken toestand des volks gewerkt. Het huwelijk was door haar heiliger en eerbiedwaardiger, de vrouw niet meer de slavin, maar de vriendin haars echtgenoots geworden. Huisselijke en gezellige deugden werden hierdoor meer en meer aangekweekt. En wie zal den invloed des Christendoms miskennen op het verzachten en de eindelijke geheele afschaffing der lijfeigenschap, op de beteugeling van den wilden krijgsgeest, de verzorging der armen, de verbetering der regtspleging, op het onderwijs, en het ridderwezen waaruit de meerdere verfijning van zeden en hoogere beschaving van den geest geboren werden? De Geestelijken zelve bevorderden eenen beteren staat van zaken, dikwijls, ongetwijfeld, zonder het te weten of te willen. De *Godsvrede* (*treuga Dei*, *treva Dei*) was hoogst weldadig in de ijzeren eeuwen van het vuistregt, en verzekerde de algemeene en persoonlijke veiligheid. De ijver met welken de monniken de woeste landen om hunne kloosters ontgonnen en vruchtbaar maakten, strekte den landzaten tot een navolgenswaardig voorbeeld. De heerschzucht der Geestelijken beteugelde eenigzins het willekeurig geweld der wereldlijke Grooten, waarbij het volk slechts winnen konde. Door hunne rijkdommen, hoe onwettig vaak verwor-

---

(1) BOXHORN op REYGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 34. BRANDT, *Hist. der Reformatie*, D. I. bl. 16, 17. WAGENAAR, D. II. bl. 211, en de zoo evengenoemde schrijvers.

(2) BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 17.

(3) BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 17—22. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in de Nederl.* D. II. bl. 69—74.

1300 ven, tot het bouwen en optooijen van kerken, kloosters en kapellen aan te wenden, bevorderden zij de kunsten en nijverheid (1). De groote gevolgen der kruistogten op den staatkundigen, wetenschappelijken en maatschappelijken toestand der volken zoowel, als op hunne zedelijke en godsdienstige beschaving, zijn reeds meermalen ontwikkeld geworden (2). Ofschoon deze gevolgen zich reeds in *de Nederlanden* vertoonden en een verblijdend uitzigt in de toekomst openden, was echter de toestand dezer gewesten op het einde der dertiende eeuw, nog betreurenswaardig. In *Holland*, waar het oude Gravenhuis in den laatsten telg roemloos was geëindigd, heerschten verwarring en verdeeldheid; *Utrecht* bevond zich door eenen krijgszuchtigen Bisschop tot eenen staat van verval en achteruitgang gebragt; *Gelre* was geheel uitgeput door den Limburgschen krijg en onder het bestuur van eenen Vorst, die bij vlagen zinneloos, voor zijn volk slechts onheilen bereidde; *Friesland* en *Groningen* waren door partijschappen verscheurd en aan al de rampzaligheden der regeringloosheid prijs gegeven; *Limburg*, in den oorlog tusschen *Braband* en *Gelre* verwoest, zag zich door binnenlandsche geschillen ten top der ellende gevoerd; en *Braband*, hoezeer tot luister opgeklommen, was echter van ter zijde, in de oorlogen tusschen de Vlamingen en Franschen gewikkeld. Alom in de *Nederlanden* was het zaad des wrevels, des oproers en der verbittering gestrooid, om in de volgende eeuw tot eene noodlottige hoogte op te schieten.

---

(1) Verg. v. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 190—193. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. I. bl. 164—166, 196, 362—365. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 36—41.

(2) Baron PABST TOT BINGERDEN, *Over den invloed der Kruisvaarten op den toestand der burgermaatschappij in ons Vaderland.* Utrecht, 1821. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. I. bl. 306—309. W. A. VAN HENGEL, *Gesch. der Zedelijke en Godsdienstige Beschaving van het hedendaagsche Europa.* D. III. bl. 357—450.

VERBETERINGEN.

In het Eerste Deel, in het voorberigt verandere men 1300—1445 *in* 1300—1433.
In het Tweede Deel, Eerste Stuk » » 1445—1543 *in* 1433—1543.
Van bl. 5 tot 9 verandere men het jaartal 900—1039 *in* 900—1010.

bl. 17. de 9e regel van boven. » zeker is het, dat de naam van *Holland* enz." *lees:* » zeker is het, dat de naam van *Holland*, als graafschap, het eerst in 1054 voorkomt, en Graaf DIRK V in een Charter van 1083, *Comes Hollandensium* genoemd wordt."

» 27. » 11e » » » » en van hier dat hij enz." *lees:* » en van hier, dat hij en zijn zoon ARNOUT Graven van *Gent* geweest zijn en de Gentenaars genoemd worden."

» 28. » 12e » » » » en als zoodanig nooit hun regt opgegeven hebben," *lees:* » en als zoodanig nooit hun regt op dat gewest opgegeven hebben."

» 30. » 5e » » » » ofschoon noch de zeer korte regeering," *lees:* » ofschoon noch de zeer korte regeering, na den dood van DIRK II, enz."

» 112. » 31e » » » » doch dat het geschil onbeslist gelaten is," *lees:* » doch dat het geschil door hem onbeslist gelaten is."

» 151. » 24e » » » » Twee jaren later erkende enz." *lees:* » Later erkende enz."

» 214. » 17e » » » » en zeilden met meer dan tachtig koggen den dertigsten van *Hooimaand*," *lees:* » en zeilden den dertigsten van *Hooimaand*."

Plaatsing der Platen.

Zamenkomst van KAREL *den Eenvoudige* en HENDRIK *den Vogelaar*. . . tegenover bl. 9.
KAREL *de Eenvoudige* begiftigt Graaf DIRK I. . . . . » » 20.
Het sneuvelen van Graaf ARNOUT. . . . . » » 30.
HILSWINDIS door haren gemaal bespied. . . . . » » 37.
Hertog GODFRIED gevangen binnen *Dordrecht* gebragt. . . . . . . » » 60.
Het sneuvelen van Graaf FLORIS I. . . . . » » 71.
Vrouw ALEID overwint de West-Friezen. . . . . » » 184.
Huwelijksvereeniging van ADA met den Graaf van *Loon*. . . . . . » » 194.
Koning WILLEM door de West-Friezen omgebragt. . . . . » » 258.
Bestorming van *Santa Maria*. . . . . » » 307.
Een Fries openbaart aan Graaf FLORIS V waar zich het lijk van Koning WILLEM bevindt. . . . . » » 347.
FLORIS V brengt GIJSBRECHT *v. Amstel* de *St. Geerteminne* toe. . . . » » 372.
Overgave van het slot van GIJSBRECHT van *IJsselstein*. . . . . . . » » 396.
Nederland op het einde der dertiende eeuw. . . . . » » 483.

NB. De platen voorstellende: WITTE VAN HAAMSTEDE te *Haarlem*, en die voorstellende *Zierikzee* door de Vlamingen belegerd in 1304, behooren in het 2de stuk van het 2de deel.
